

R. Vinkeles inv. del. et sculp.

En men moest hem den Bisſchoppelijken Staf met geweld in

ALGEMEENE KERKELIJKE GESCHIEDENIS, DER CHRISTENEN.

ALGEMEENE KERKELIJKE GESCHIEDENIS, DER CHRISTENEN,

DOOR

IJSBRAND VAN HAMELSVELD.

VIJFTIENDE DEEL.

MET PLAATEN.

TE HAARLEM BIJ
FRANÇOIS BOHN,
MDCCCVII.

BIBLIOTHECA·BODLEI

I N H O U D

VAN HET

VIJFTIENDE DEEL.

VIJFDE BOEK.

Bevattende het vijfde tijdperk; van den tijd der kruistogten, of het Pausfchap van GREGORIUS VII, in de elfde eeuw, tot de Kerkhervorming in het begin der zestiende eeuw.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

KER-

KERKELIJKE GESCHIEDENIS.

VIJFDE BOEK.

BEVATTENDE HET VIJFDE TYDPERK; VAN DEN TIJD DER KRUISTOGTEN, OF HET PAUSSCHAP VAN GREGORIUS VII, IN DE ELFDE EEUW, TOT DE KERKHERVORMING IN HET BEGIN DER ZESTIENDE EEUW.

EERSTE HOOFDSTUK.

Korte Schets der Wereldgebeurtenisfen in dit Tijdvak.

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Staat van Duitschland onder HENDRIK IV

Het Duitfche Keizerrijk had in het begin van dit Tijdperk, aan het hoofd den Keizer HENDRIK IV, uit den *Frankifchen* Stam, die in het jaar 1056 nog een kind, niet meer dan zes jaren oud, zijn' Vader HENDRIK III was opgevolgd (*). De regering van HENDRIK was van langen duur, tot in het jaar 1106, maar vol onrust, door zijne twisten met den Paus GREGORIUS VII, welke twisten ter naauwernood in het jaar 1122 onder HENDRIK V een einde namen.

Na

(*) Zie *Deel* XIII. *Bladz.* 4.

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

en V. Keizers uit den Frankischen Stam. Keizers uit den Zwabischen Stam. KOENRAAD III.

Na HENDRIK V, in wien het *Frankische* Stamhuis eindigde, beklom een Hertog van *Saxen*, LOTHARIUS, de *Tweede* van dien naam, den Keizerlijken troon, op welken hij zich echter met geweld van wapenen moest handhaven. Naardien hij zonder kinderen overleed, verkozen de *Duitschers* in het jaar 1136 KOENRAAD III, uit het Adelijk *Zwabisch* geslacht van *Hohenstauffen*, tot Keizer, in wiens tijd de verdeeldheden tusschen de *Gibellinen*, gelijk de aanhangers des Keizers, en de *Welfen*, of de *Saksen* en *Beyerschen*, gelijk 's Keizers tegenstrevers genoemd werden, een begin namen. Deze Keizer deed in persoon eenen kruistogt naar het Oosten, van waar hij, zonder iet wezenlijks verrigt te hebben, terug keerde, en in het jaar 1152 overleed.

FREDERIK I.

Zijn opvolger was FREDERIK I, met den bijnaam ÆNOBARBUS, of BARBAROSSA, *Roodbaard*, een dapper en ondernemend Vorst, en een voorstander der wetenschappen en kunsten. Om een einde, indien mogelijk, van de binnenlandsche onlusten in *Duitschland* te maken, herstelde hij HENDRIK, *den Leeuw* bijgenaamd, in zijn Vaderlijk Hertogdom *Beyeren*, en schonk aan HENDRIK van *Oostenryk*, het landschap van dien naam met den titel van Hertogdom, in het jaar 1156. Hij was tot vijfmalen toe genoodzaakt, krijgstogten naar *Italië* te doen, om daar zijn gezag tegen de Pausen en hunnen aanhang te handhaven, zonder zijn oogmerk ten vollen te kunnen bereiken. In den hoogen ouderdom van bijna 70 jaren, trok hij naar het Oosten op eene kruisvaart, en stierf op dezelve in het

het jaar 1190, aan eene verkoudheid, welke hij zich, door het baden in eene rivier, op den hals gehaald had. V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar1073. tot 4517.

Zijn Zoon HENDRIK VI volgde den Vader op, deze bragt, door zijn huwelijk met KONSTANTIA, Dochter van ROGIER, Koning van *Sicilië*, dat Eiland aan zijn huis, maar als hij in het jaar 1197, niet zonder vermoeden van vergif, overleed, enkel *eenen Zoon*, FREDERIK, een kind van vier jaren, nalatende, gingen *Rome* en verscheidene landschappen, door de staatkunde der Pausen, voor altijd voor het *Duitsche* Keizerrijk verloren. HENDRIK VI.

Zelfs was *Duitschland* inwendig verdeeld, alzoo de meeste Vorsten FILIPS, Broeder van HENDRIK VI, verkoren, terwijl anderen, voornamelijk de Bisschoppen en Abten, OTTO IV, Zoon van HENDRIK *den Leeuw*, als Keizer erkenden, waar uit een burgerkrijg ontstond, die volkomen tien jaren, met verwoesting van landen en steden, duurde; toen FILIPS in het jaar 1208 vermoord werd, waar na OTTO IV alleen regeerde; maar als deze ondernam, de regten des Keizers op de *Italiaansche* landen te doen gelden, werd hij door den Paus in den ban gedaan, en door deszelfs bewerking, FREDERIK II, Zoon van HENDRIK VI, tegen hem verkoren, die hem ook, bij zijne dood, in het jaar 1218 opvolgde. FILIPS en OTTO IV.

Deze FREDERIK II was een Vorst, die met moed en beleid regeerde, en vele begaafdheden bezat, een bevorderaar der geleerdheid, en een voorstander van verdraagzaamheid in het godsdienstige; maar die FREDERIK II.

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

onophoudelijk te worstelen had met de heerschzucht der Pausen, welke hem door menigvuldige oorlogen het leven verdrietig maakten, en zelfs zijnen Zoon HENDRIK tegen den Vader ophitsten. FREDERIK verdedigde zich moedig, niet alleen met de wapenen, maar ook in geschriften, waar toe hij bijzonder zich van de geleerdheid van PETRUS *de Vineis*, eenen zijner Staatsdienaren, bediende; in zijnen tijd begon men in *Duitschland* van de *Duitsche* taal in staatsstukken gebruik te maken.

Hanse-verbond. Dewijl, door de menigvuldige oorlogen, de euvelmoed der edelen in *Duitschland* zoo hoog gerezen, en de verwarringen, in weerwil van FREDERIKS pogingen, om de rust en veiligheid door het oprigten van een *Hofgerigt* te verzekeren, zoo zeer toegenomen waren, dat bijzondere Edellieden uit hunne Sloten en Kasteelen, als openbare Roovers, alles onveilig maakten, sloten onder FREDERIKS regering in het jaar 1241 de steden *Lubek* en *Hamburg* een verbond, tot bescherming van hunnen koophandel, hetwelk de grondslag was der *Duitsche Hanse*, of het verbond van koophandel, hetwelk, door de toetreding van meer koopsteden in en buiten *Duitschland*, eerlang zelfs voor Koningen ontzagbaar werd.

KOENRAAD IV. Met de regering van KOENRAAD IV, Zoon van FREDERIK II, die in het jaar 1254 eindigde, nam de *Zwabische* Stam der Keizeren tevens een einde; en werd gevolgd door eene regeringloosheid of *Tusschenrijk* van meer dan 20 jaren, vol wanorden en aanhoudende burgeroorlogen; gedurende dezen tijd werd wel de een en ander, WILLEM, Graaf van

Hol-

Holland, RICHARD, Graaf van *Cornwallis*, ALFONSUS, Koning van *Kastilië*, tot Keizer verkoren, maar zij waren, of te zwak, of afwezig, en dus buiten ſtaat, om de onrusten te beteugelen en de rust te herſtellen.

Eindelijk verkozen de Keurvorsten RUDOLF, den eerſten van dien naam, Graaf van *Habsburg*, gelegen in het Canton *Bern*, in het toenmalige *Burgondiſche* Rijk, tot Keizer, in het jaar 1273. Deze Vorst, bij wijsheid en dapperheid, waar door hij beroemd was, eerlijkheid en regtvaardigheid voegende, had het geluk, gedurende zijne regering van 18 jaren, de rust, orde en veiligheid, in *Duitschland* te herſtellen. Door het ſchenken van *Oostenryk* en de *Zwabiſche* Landen aan zijne Zonen ALBERT en RUDOLF, leide hij den grond tot de grootheid van het Huis van *Oostenryk*, hetwelk van hem afſtamt. Doch, geen' lust hebbende, om zich aan het herwinnen van *Italië* te wagen, ging het gezag der Keizeren in dat land genoegzaam te grond.

RUDOLF van Habsburg.

Na zijn overlijden in het jaar 1291, ontſtond op nieuw een Tusſchenrijk voor negen maanden, tot dat de Keurvorsten ADOLF, Graaf van *Nasſau*, verkoren, wien zij echter, misnoegd over zijne ondernemingen, om zich zelven te verrijken, weder afzetteden, en ALBERT, Hertog van *Oostenryk*, Zoon van RUDOLF I, in zijne plaats ſtelden. Dewijl ADOLF zich met het zwaard op den troon handhaafde, ontſtond 'er een felle burgerkrijg, welke in het jaar 1298 een einde nam, toen ADOLF in eenen veldſlag ſneuvelde.

ADOLF van Nasſau.

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ALBERT van Oostenryk.

ALBERT bleef dus alleen meester van het bewind, maar maakte zich door zijne heersch- en hebzucht vele vijanden; hij verloor *Zwitzerland*, hetwelk zich, de dwingelandij zijner Stadhouderen moede, in vrijheid ſtelde, en een gemeenebest werd; na tien jaren geregeerd te hebben, werd hij in het jaar 1308 door zijn Broeders Zoon, JOANNES, Hertog van *Zwaben*, vermoord.

HENDRIK VII van Luxemburg.

HENDRIK VII, een Graaf van *Luxemburg*, die hem opvolgde, was een Vorst van loffelijke hoedanigheden; het gelukte hem, zijnen Zoon JOANNES tot Koning van *Bohemen* te maken. In het tweede jaar zijner regering ondernam hij eenen *Romertogt*, of togt naar *Italië*, naar welk land in 50 jaren geen *Duitsch* Keizer had omgezien; ook bragt hij *Lombardyë* onder zijn gebied, en liet zich te *Rome* kronen, wanneer hem de dood onverziens in het jaar 1313 wegrukte. Zijn dood werd, volgens een vrij algemeen gerucht, aan eenen *Dominikaner* Monnik te last gelegd, die den Keizer, bij het genieten van het Heilig Avondmaal, eene vergiftigde *Hostie* zal hebben toegediend, hoewel de Orde der Dominikanen, 33 jaren daar na, door 's Keizers Zoon van deze beſchuldiging is vrijgeſproken.

LODEWYK van Beyeren.

Hoe het zij, de dood van dezen Keizer gaf weder aanleiding tot eenen burgerkrijg; alzoo een deel der Keurvorsten, LODEWYK, Hertog van *Beyeren*, en een ander deel FREDERIK, Hertog van *Oostenryk* verkoos. Deze oorlog eindigde wel in het jaar 1322, door het gevangen nemen van FREDERIK, en de edelmoedigheid van LODEWYK, maar de Pauſen voe-

voeren voort meer dan dertig jaren lang den vrede van *Duitschland* te ftooren, en LODEWYK aanhoudend mededingers naar het Rijk te verwekken, en onder dezen in het jaar 1346 KAREL, Zoon van den Koning van *Bohemen*. LODEWYK handhaafde zich ftandvastig en moedig tegen alle deze ondernemingen, tot aan zijne dood in het jaar 1347.

V BOEK I Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Onder zijne regering floten de *Duitfche* Keurvorsten, de Koning van *Bohemen* uitgezonderd, in het jaar 1338 hunne eerfte *Keurvereeniging*, waar bij zij zich verbonden, de waardigheid en regten van het Keizerrijk tegen ieder een, wie hij ook ware, te verdedigen, en tevens verklaarden, dat de Keizerlijke hoogheid en magt alleen van God afhankelijk zij, en dat een door hen verkoren Keizer van ieder een erkend moest worden, zonder dat de goedkeuring of toeftemming van den Paus daar toe vereischt werd.

Doch KAREL IV, die LODEWYK opvolgde, was te zeer aan den Paus verpligt, dan dat men van hem eene rondborftige handhaving van zoodanige befluiten verwachten kon. Hij werd wel in het jaar 1354 te *Rome* gekroond, doch niet dan onder de voorwaarde, dat hij denzelfden dag deze ftad verlaten moest. Het belangrijkfte, hetwelk hij voor *Duitschland* verrigtte, was, het tot ftand brengen eener gewigtige grondwet voor het Rijk, gemeenelijk de *Gouden Bulle* genoemd, naar het nederhangend gouden zegel, waar mede zij voorzien was. In dezelve werden de regten der Keurvorsten, toenmaals de Aartsbisfchoppen van *Mentz*, *Trier* en KAREL IV

Keulen, de Koning van *Bohemen*, de *Palts-Graaf* aan den *Rhyn*, de Hertog van *Sakſen* en de Markgraaf van *Brandenburg*, bevestigd, 'er werden ook eenige ſchikkingen gemaakt, om aan de vijandelijkheden tusſchen bijzondere Edellieden palen te ſtellen; doch van de onafhankelijkheid des *Duitſchen* Rijks werd te minder geſproken, omdat de Keizer zelve 's Pauſen gunst zocht, ten einde zijn Zoon WENZEL of WENCESLAUS tot zijn' opvolger te doen verkiezen. Door dezen Keizer werd de eerſte Duitſche *Univerſiteit* of Hoogeſchool geſticht in *Praag*, de hoofdſtad van zijn Koningrijk *Bohemen*, welk Rijk hij ſteeds boven *Duitschland* bevoorregte. Uit dezen hoofde noemde Keizer MAXIMILIAAN naderhand hem den Stiefvader van *Duitschland*. Hij overleed in het jaar 1378.

WENZEL of WENCESLAUS.

Zijn bovengemelde Zoon WENZEL of WENCESLAUS bezat het Rijk 22 jaren. De geſchiedenis ſpreekt zeer ongunſtig van hem. De waarheid is, dat hem eene mengeling van goede en kwade hoedanigheden eigen was, en dat hij, tot den wijn genegen, vele dwaze daden verrigtte. Voornamelijk echter geraakte hij bij de *Duitſchers* in haat, omdat hij, even als zijn Vader, zijn Erfkoningrijk *Bohemen* boven *Duitschland* ſtelde; ook joeg hij den Paus tegen zich in het harnas, toen hij met den Koning van *Frankryk* in onderhandeling trad, om de beide Pauſen, welke thans de Kerk verdeelden, af te zetten. Het gevolg van het een en ander was, dat de Rijksvorsten hem in het jaar 1400 de Keizerlijke waardigheid onwaardig verklaarden,

en

en ROBERT of RUPERT, ook RUPRECHT, Keurvorst van den *Paltz*, in zijne plaats verkoren.

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Deze deed wel in het volgende jaar eenen togt naar *Italië*, maar keerde, zonder het Keizerlijk gezag aldaar te hebben kunnen herstellen, naar *Duitschland* terug. Ook ontstonden 'er nieuwe onlusten in *Duitschland*, welke RUPERT, die in het jaar 1410 overleed, niet in staat was, bij te leggen.

ROBERT of RUPERT.

Zijn opvolger was SIGISMUND, Koning van *Hongaryen*, en Keurvorst van *Brandenburg*, jonger Broeder van den afgezetten WENCESLAUS. Deze een arbeidzaam Vorst, en met ijver voor het algemeen welzijn bezield, beriep eene Kerkvergadering te *Constans*, op welke de scheuring in de Kerk, door het afzetten van drie Tegenpausen, en het verkiezen van eenen nieuwen Paus, geheeld, maar te gelijk tegen het woord van eer en gegeven vrijgeleide, JOANNES HUS en deszelfs leerling HIËRONYMUS van *Praag*, ten vure veroordeeld, en als Ketters, voor 's Keizers oogen, verbrand werden; waar van het gevolg was, de oorlog met de *Husfiren*, aanhangers van HUS, in *Bohemen*, welke met veel bloedstorting en verwoestingen gepaard ging, zoodat SIGISMUND naauwelijks een jaar voor zijn overlijden, in het jaar 1437, weder in het gerust bezit van dat Koningrijk geraakte.

SIGISMUND.

SIGISMUND had tot zijnen opvolger ALBERT II, Hertog van *Oostenryk*, die met zijne eenigste Dochter ELIZABETH getrouwd was; met hem kwam het Huis van *Habsburg-Oostenryk* weder op den troon des Keizerrijks, welken het onafgebroken 300 jaren be-

ALBERT II

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

bezeten heeft, tot het met KAREL VI in de laatstverlopene XVIIIde eeuw, wat de mannelijke linie betreft, is uitgestorven. Deze ALBERT was een Vorst van uitmuntende begaafdheden, van wien men de herstelling der rust en het welzijn van *Duitschland* mogt verwachten, indien niet een ontijdige dood hem, reeds in het tweede jaar zijner regering, in het jaar 1439 had weggerukt.

FREDERIK III.

Daartegen bezat FREDERIK III, zijn Neef, die hem opvolgde, naauwelijks eenige bekwaamheid, om een land, zoo als *Duitschland* toen was, te regeren, gelijk hij dan ook in den langen tijd van 54 jaren, die hij geregeerd heeft, niets belangrijks heeft tot stand gebragt. In zijn tijd werd het *Grieksche* Keizerrijk vernietigd, en *Konstantinopolen*, in het jaar 1453, door de *Turken* bemagtigd; ook begonnen zij toen invallen in *Duitschland* te doen, zonder dat daartegen behoorlijke middelen van verdediging ter hand werden genomen. Ook stegen de buitensporigheden van het vuistregt den hoogsten trap; hetwelk aanleiding gaf tot het oprigten van het *Zwabische Verbond*, in het jaar 1488, waar bij de Vorsten, Rijkssteden en Edelen zich verbonden, om alle roofkasteelen te verwoesten, en alle geschillen voortaan niet door de wapenen, maar door een ten dien einde benoemd Geregtshof te laten beslissen. Maar in één opzigt was FREDERIK III gelukkig, in het vergrooten van zijn Huis. Door het huwelijk van zijnen Zoon MAXIMILIAAN, met MARIA, eenige Erfdochter van KAREL *den Stouten*, Hertog van *Burgondien*, kwamen de *Nederlanden* aan

aan *Oostenryk*, alhoewel daar uit die geweldige oorlogen met *Frankryk* aanleiding namen, welke tot in onze tijden zijn voortgezet.

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

MAXIMILIAAN I.

FREDERIK III overleed in het jaar 1493, en werd door zijnen Zoon MAXIMILIAAN I, die reeds voor zeven jaren tot *Roomsch Koning* benoemd was, opgevolgd, eenen Vorst van goede en edele gezindheid, die veel heeft toegebragt, om de ruwe zeden der *Duitschers* te verzachten en te verbeteren. Eéne zijner eerste verrigtingen was de geheele afschaffing van het oude vuistregt, en de afkondiging van eenen algemeenen Landsvrede. Hij stichtte het *Rijkskamergerigt*, door hetwelk alle bijzondere verschillen tusschen Vorsten, Stenden en steden des Rijks beoordeeld en beslist moesten worden; het Rijk werd in tien *Kreitsen* verdeeld, en daar bij bepaald, hoe veel elk der Vorsten tot een Rijksleger in geval van oorlog zou opbrengen, ook werd het *Postwezen* in het Rijk ingevoerd. Zelve een vriend der geleerdheid en wetenschappen, zag hij die, onder zijne regering, herleven; ook beleefde hij den aanvang der Kerkhervorming, naar welke hij zelve verlangde, waar door hij eens op den inval kwam, om de Keizerlijke waardigheid neder te leggen, en zich zelven tot Paus te doen verkiezen, ten einde de gewenschte verbetering tot stand te kunnen brengen.

Toestand van Italie.

Italië, in hetwelk *Rome*, de eigenlijke Hoofdstad van den *Roomsch-Duitschen* Keizer, reeds vroeger aan de magt der Pausen onderworpen was, van welke de *Romeinen* zelve zich somtijds zochten te be-

V BOEK I Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

bevrijden, maar vergeefs, *Italië* werd, gedurende dit Tijdperk, meer en meer aan de Keizers onttrokken, en al het gezag dezer Vorsten beſtond, ſedert de XIIIde eeuw, in dit land alleen daar in, dat zij zich te *Rome* door den Paus lieten kronen; hoe veel oorlogen ook ſommige Keizers voerden, om *Italië* weder in hunne magt te krijgen, zij konden 'er geenen vasten voet in vestigen. De in *Duitschland* in de XIIde eeuw ontſtane partijen van *Gibellinen* en *Welfen*, of *Keizerlijken* en *Pauschgezinden*, vervulden dit ſchoone land, inzonderheid *Lombardyen*, met krijg en verwoesting; in *Opper-Italië* ontſtonden, behalve andere, inzonderheid twee vermaarde Gemeenebesten, die allengs zeer magtige zeemogendheden werden, dat van *Venetien* en dat van *Genua;* en een afſtammeling der *Normanniſche* Vorsten, ROGIER, vereenigde het geheele *Beneden-Italië* met het Eiland *Sicilië*, en dwong den Paus hem als Koning der *beide Sicilien* te erkennen, ſchoon hij vervolgens als Leenman aan denzelven den eed deed, en zijne zijde tegen het gezag der Keizeren ſtijfde. Zijn Rijk kwam wel naderhand aan het *Zwabisch*-Keizerlijke Stamhuis; maar door de Staatkunde der Pauſen maakte een Fransch Vorst, KAREL van *Anjou*, zich van dit Rijk meester, in welks bezitting hij zich, door den dood der beide jonge Prinſen, KONRADYN en FREDERIK van *Oostenryk*, zocht te bevestigen; doch in het jaar 1282 verloor hij het Eiland *Sicilië* weder door den moord der *Franſchen*, bekend onder den naam van de *Siciliaanſche Vesper*.

In

In het jaar 1395 werd JOAN GALEAZZO, uit den Huize *Visconti*, tot Hertog van *Milaan* gemaakt; en nadat het Huis van *Visconti* was uitgeſtorven, werd het door het Huis *Sforza* opgevolgd, tot dat de *Franſchen* het veroverden, waar na het een twistappel tusſchen hen en de *Duitſche* Keizers werd. Ook werd AMADEUS VIII Graaf van *Savoyë* in het jaar 1416 door Keizer SIGISMUND tot *Hertog* verheven. — In Middel-*Italië* was *Florence* een aanzienlijk gemeenebest, alwaar het Huis *Medicis* of *Medici* grooten invloed had, uit hetwelk COSMUS MEDICIS zich verdienſtelijk maakte, en den naam van *Vader des Vaderlands* verwierf. Zijn Kleinzoon LAURENTIUS, die tot het jaar 1492 regeerde, was inzonderheid een voorſtander der geleerden, die de *Griekſche* vlugtelingen mildelijk onderhield. Voorts handhaafden de Pauſen, die eenen geruimen tijd te *Avignon* hun verblijf hadden gehad, zich, nadat MARTINUS V in het jaar 1417 weder het eenigst Opperhoofd der Westerſche Kerk geworden was, in het gebied van *Rome*, en den Kerkelijken Staat. Menigvuldig waren de oorlogen in de XIV en XVde eeuw in *Italië*, over *Napels* en *Sicilië*, en tusſchen de *Venetianen* en *Genuezen* enz., welke hier te beſchrijven ons buiten ons beſtek zou afleiden.

De *Franſchen* ondernamen op het einde der XIde eeuw, den eerſten der kruistogten of heilige oorlogen, waar in zij vele menſchen, geld en andere voordeelen verloren, maar in beſchaafdheid van zeden, aardrijkskunde en ſcheepvaart en andere weten- Staat van Frankryk

ten-

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

tenschappen wonnen. Dit gebeurde onder de regering van FILIPS I, die in het jaar 1108 door zijnen Zoon LODEWYK VI of *den Dikken* werd opgevolgd. Daar de Grooten des Rijks, die zich *Pares* of *Pairs* noemden, omdat niemand den anderen iet wilde toegeven, de magt der Koningen tot hier toe zeer bepaald hadden gehouden, leide deze Vorst zich toe, om het gezag der Koningen uit te breiden, waar toe hem zijn wijze Staatsdienaar SUGER ijverig de hand bood, dien hij daarom *den Vader des Vaderlands* noemde. Zijn Zoon LODEWYK VII, die 43 jaren van het jaar 1137 tot 1180 regeerde, is meest vermaard door een kruisvaart, welke geheel vruchteloos afliep. Zijn Zoon FILIPS AUGUSTUS was een ondernemend en schrander Vorst, die het Koninglijk gezag verhief, en aan de Engelschen een aanzienlijk deel van hunne Landen in *Frankryk* ontnam. Hij had, in het jaar 1223, LODEWYK VIII zijnen Zoon tot opvolger, die niet langer dan drie jaren regeerde, hebbende al dien tijd den oorlog voortgezet tegen de onschuldige *Waldenzen* en *Albigenzen*, tegen welke de Paus eenen kruistogt had laten prediken

LODEWIJK IX de Heilige.

Zijn Zoon en opvolger LODEWYK IX was een godvruchtig Vorst, die met wijsheid, liefde tot geregtigheid en goedheid regeerde, maar de verkeerde begrippen van godsvrucht, aan zijn' tijd eigen, deden hem overhellen tot bijgeloovigheid, welke hem twee kruistogten deed ondernemen, in den eersten werd hij door de Arabieren gevangen, en op den tweeden met een groot gedeelte van zijn leger

door

door eene pestziekte weggerukt, in het jaar 1270. V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Hij werd door zijnen Zoon FILIPS III, *de Stoute* bijgenaamd, opgevolgd, die na eene regering van 15 jaren in het jaar 1285 overleed.

FILIPS III de Stoute.

Zijn Zoon FILIPS IV *de Schoone*, een werkzaam Vorst, gaf aan den Burgerstand eene plaats onder de Rijksstanden, en verzette zich moedig tegen de heerschzucht der Pausen, doch naderhand *met* den Paus zamenspannende, roeide hij de magtige en rijke Orde der *Tempelieren* uit, waar bij vele wreedheden gepleegd werden.

FILIPS IV de Schoone.

De drie volgende Koningen LODEWYK X *Huttin*, of de *Twistzuchtige*; FILIPS V *de Lange*, en KAREL IV *de Schoone*, regeerden slechts weinige jaren; met den laatsten eindigde de regt nederdalende linie der nakomelingen van HUGO CAPET, en de kroon van *Frankryk* ging over in het Huis van *Valois*.

Einde der regering van het Huis van CAPET.

FILIPS VI was de eerste Koning van *Frankryk*, uit het Huis van *Valois*. De aanspraak, welke de Koning van *Engeland*, EDUARD III, bij deze gelegenheid op de kroon van *Frankryk* maakte, bragt meer dan éénen oorlog te wege tusschen de beide volken; de *Engelschen* maakten zich meester van *Calais*, welke stad zij lange jaren hebben behouden. Maar daartegen gelukte het aan FILIPS, het Graafschap *Burgondië*, of het *Daufinè*, aan zijne kroon te hechten, zijnde hem hetzelve afgestaan door den laatsten bezitter HUMBERT, onder voorwaarde, dat altijd de oudste Zoon des Konings van *Frankryk*, als Graaf van dit Landschap, den naam van *Daufin* zou dragen.

FILIPS VI van Valois

Zijn

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Zijn Zoon JOANNES *de Goede*, die zijnen Vader in het jaar 1350 was opgevolgd, werd door den Engelschen Prins EDUARD, *de Zwarte Prins* genoemd, geslagen en gevangen naar *Engeland* gevoerd, en moest aan de *Engelschen* een groot deel van *Frankryk* afstaan.

JOANNES de Goede. KAREL V. de Wijze.

Zijn Zoon en opvolger KAREL V *de Wijze*, wist het echter door staatkundige handelingen en listen zoo ver te brengen, dat de *Engelschen* bijna alles, wat zij veroverd hadden, weder verloren, behalven de stad *Calais*.

KAREL VI.

Doch onder KAREL VI, zijnen Zoon, die in eene krankzinnigheid verviel, welke hem tot zijne dood bijbleef, heroverden de *Engelschen*, ondersteund door den Hertog van *Burgondië*, alles, en bragten het zoo ver, dat 'er in het jaar 1420 een verdrag werd getroffen, volgens hetwelk hun Koning HENDRIK V, na de dood van Koning KAREL, als deszelfs opvolger in het *Fransche* Rijk zou erkend worden.

KAREL VII

Korten tijd daar na nam de kans weder eene geheel strijdige wending; en KAREL VII, Zoon van den krankzinnigen KAREL, kwam door zijne standvastigheid en goed geluk alles te boven; zijnde de moed der *Franschen* opgewekt door een boerenmeisje, JEANNE D'ARC, gemeenlijk *de Maagd van Orleans* geheten, die in het jaar 1429 eene Goddelijke verschijning voorwendende, zich aan het hoofd der benden stelde, en vele stoute ondernemingen bijwoonde; en bij zijn overlijden in het jaar 1461 had KAREL geheel *Frankryk*, *Calais* uitgezonderd, weder

der onder zijne heerschappij, waarom men hem den titel van den *Zeeghaftigen* gegeven heeft. Hij was onder de Koningen van *Frankryk* de eerste, die bestendig eene *geoefende staande krijgsmagt* onderhield, en die zonder bewilliging der Staten nieuwe belastingen uitschreef.

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

LODEWYK XI was een Vorst van wreeden en geveinsden gemoeds-aard, die den grondslag gelegd heeft tot de onbepaalde magt der *Fransche* Koningen, waar toe hem alle, zelfs de oneerlijkste middelen, ten dienst moesten staan; deze leide ook de *Posterijen* in zijn land aan, en voerde eene strenge Burgerlijke regering in. LODEWYK XI.

Zijn Zoon KAREL VIII daartegen was een goedaardig Vorst. Deze veroverde en verloor even schielijk het Koningrijk van *Napels*, maar hechtte daartegen het Hertogdom *Bretagne* voor altijd aan *Frankryk*. KAREL VIII.

Na de dood van KAREL VIII, beklom zijn Broeder LODEWYK XII, Hertog van *Orleans*, den troon, die insgelijks verscheidene oorlogen in *Italië* gevoerd, maar zich nog grooter roem verworven heeft, door zijne zachte en weldadige regering, zoo dat men hem daarom *den Vader van zijn Volk* noemde. LODEWYK XII.

De laatste Koning van *Frankryk* in dit Tijdperk, FRANCOIS I, Neef van LODEWYK XII, scheen juist geschikt, om den voorspoed van dat Rijk den top te voeren; de *Franschen* hebben hem daarom *den Grooten*, maar ook, wegens zijne bescherming en aanmoediging der wetenschappen, met nog schooner tij- FRANCOIS I.

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

tijtel: *den Vader der Wetenschappen* genoemd. Zijne regering nam eenen aanvang met het jaar 1517.

Staat van Spanje.

In *Spanje* breidden zich de Christen Koningrijken in het laatste Tijdvak daar gesticht, in het tegenwoordige van tijd tot tijd verder uit, tot dat de heerschappij der *Arabieren* in dat land geheel vernietigd werd. ALFONSUS VI, Zoon van FERDINAND *den Grooten*, ontnam hun in het jaar 1085 *Toledo*, en voegde het bij *Kastilië*; *Cordova* werd in het jaar 1236 bemagtigd door FERDINAND III, of *den Heiligen*, benevens *Sevilla*, *Kadix* en andere plaatsen. Zijn Zoon ALFONSUS X, ook *de Wijze* bijgenaamd, die in het jaar 1257 ook tot *Duitschen* Keizer gekoren was, maar om deze waardigheid te handhaven geene moeite deed, vermeesterde het *Arabisch* Koningrijk *Murcia*. ALFONSUS de *Overwinnaar*, Koning van *Arragon*, *Saragossa* in het jaar 1118 veroverd hebbende, maakte die stad tot zijne Hoofdstad. Op deze wijze hadden de *Arabieren* in het begin der XIVde eeuw niet veel meer in *Spanje* overig dan het Koningrijk *Granada*. In de laatste helft der XVde eeuw waren de overige Landschappen onder de magt van FERDINAND en ISABELLA vereenigd, en nu viel eindelijk ook het Rijk van *Granada*, na eenen tienjarigen oorlog, in het jaar 1492, aan deze beide Koningen in handen, die, door hunnen ijver voor de uitbreiding van het Christen geloof, en de gedwongene bekeering van velen hunner nieuwe onderdanen, voor zich en hunne opvolgers den tijtel van *Katholijke* of *Regtzinnige* van den Paus bekwamen.

Reeds

Reeds sedert de XIVde eeuw waren de *Kanarische* Eilanden ontdekt, en eene bezitting van het Rijk van *Kastilien* geworden. Doch in hetzelfde jaar, in hetwelk *Granada* veroverd werd, werd eene veel gewigtiger ontdekking gedaan, te weten, van *Amerika*, door den *Genuees* CHRISTOFFEL COLUMBUS; het door hem ontdekte land kreeg vervolgens dezen naam *Amerika* naar AMERIGO VESPUCCI van *Florence*; ook heeft men het den naam van *Westindien* gegeven. Op eene onmenschelijke wijze misbruikten de Spanjaarden deze belangrijke ontdekking tot voldoening van hunne goudzucht, vermoordende vele honderd duizenden der ongelukkige inwoners, en de overigen tot slaven en lastbeesten vernederende. Vervolgens maakte FERDINAND zich door list en geweld in het jaar 1505 meester van het Koningrijk der *beide Sicilien*; in het jaar 1509 van eenige zeeplaatsen op de kust van *Afrika*, en eindelijk ontnam hij den Koning van *Navarre*, in het jaar 1512, onder een nietig voorwendsel, de helft van zijn Rijk, te weten, *Opper-Navarre*, van de grenzen van *Arragon* tot het *Pyreneesche* gebergte. Dus grondvestte hij de grootheid der Spaansche Monarchie, geholpen door zijnen Staatsdienaar, den Kardinaal XIMENES, en zelfs door zijne Gemalin ISABELLA, doch veelal door middelen, welke de eerlijkheid niet kon billijken; en zonder dat de geestvermogens der Spaansche Natie tot iet anders dan tot rijkdom en veroveringen werden opgewekt. In het jaar 1516 werd KAREL Koning van *Spanje*, die zich als Keizer

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Ontdekking van Amerika door CHR. COLUMBUS.

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Portugal.

van *Duitschland* onder den naam van KAREL V zoo beroemd gemaakt heeft.

Op hetzelfde Half-eiland, welks grootste gedeelte door *Spanje* beslagen wordt, werd in de XIIde eeuw het Rijk van *Portugal* gesticht, bevattende genoegzaam het oude *Lusitanië*, en hebbende zijnen nieuwen naam naar de haven bij *Cale*, *Portus Cale* of *Porto Cale*. De Koningen van *Kastilien* hadden dit land reeds in het midden der XIde eeuw aan de *Arabieren* ontnomen, en ALFONSUS VI verklaarde in het jaar 1095 zijnen bloedverwant HENDRIK van *Burgondien* tot *Graaf* van *Portugal*, wiens Zoon ALFONSUS in het jaar 1139 bij gelegenheid eener groote overwinning op de Arabieren als Koning werd uitgeroepen. Hij vermeesterde ook *Lisboa* of *Lisfabon*, maar moest aan den Paus voor de bevestiging van den Koninglijken titel eene jaarlijksche schatting in goud beloven. Zijn Zoon SANCHO of SANCTIUS, de *Bevolker van zijn Rijk* genoemd, vergrootte hetzelve door de bemagtiging van het Koningrijk *Algarve* of *Algarbie*, binnen welke grenzen *Portugal* sedert in *Europa* gebleven is. DIONYSIUS *de Regtvaardige*, die van het jaar 1279 tot 1325 regeerde, wordt geprezen als een uitmuntend Vorst, die niet alleen de geregtigheid handhaafde, maar ook aan zijne onderdanen liefde voor den landbouw, scheepvaart en koophandel inboezemde, en de wetenschappen begunstigde. Koning JOANNES *goeder gedachtenis*, die in het jaar 1383 den troon beklom, stichtte de rust en orde in zijn Rijk, door *Lisfabon* tot den bestendigen Ko-

Koninklijken Zetel te maken; deze bragt in *Afrika Ceuta* onder zijne magt, en breidde de scheepvaart der *Portugezen* ongemeen uit, welke zijn Zoon HENDRIK op allerhande wijze aanmoedigde. Na het jaar 1418 drongen de Portugezen ver voorbij het voorgebergte *Non*, in het Noorderdeel van *Afrika* door; en ontdekten onder anderen het Eiland *Madera*; en na het jaar 1433, toen deze Koning stierf, een groot deel van het vaste land van *Afrika*; het *Groene Voorgebergte*, (*Cabo Verde*,) en de Eilanden voor hetzelve, als ook de *Azorische* Eilanden. Toen JOANNES II de regering in het jaar 1481 aanvaard had, vestigden de *Portugezen* zich op de kust van *Guinea*, voeren onder de *Linie* door, kwamen in het Koningrijk *Congo*, en ontdekten eindelijk op den zuidelijkften uithoek van *Afrika*, om het naderhand zoogenoemde *Voorgebergte* of *Kaap de Goede Hoop*, eenen nieuwen en korteren weg ter zee naar *Oostindien*, welken VASCO DE GAMA in het jaar 1498 het eerst bezeilde. Vervolgens maakten de *Portugezen* in *Oostindien* groote veroveringen, zoodat de *Oostindische* handel uit de handen der *Venetianen* in de hunne overging, waar door hunne zeemagt en rijkdommen meer en meer toenamen. Zij misten wel de ontdekking van *Amerika*, welke hun aangeboden was, maar geraakten evenwel in het jaar 1500 in het bezit van een der grootste en rijkste landen van hetzelve, namelijk *Brasilien*. De wijze regering van Koning EMANUEL, van het jaar 1495 tot 1521, welke *de gouden eeuw van Portugal* genoemd wordt, hielp alle deze ontdekkingen

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

en voordeelen begunstigen, ondersteunen, ten nutte maken en vergrooten.

Staat van Engeland

In *Engeland* regeerde Hertog WILLEM *de Veroveraar* uit *Normandië*, dit door hem veroverde Rijk tot het jaar 1087. Omtrent het midden der XIIde eeuw kwam de kroon aan HENDRIK II, Zoon van eenen Graaf van *Anjou*, die eene Erfprinsesse uit het *Normannische* Huis van WILLEM den Veroveraar in huwelijk had, waar door de *Engelschen* aanzienelijke bezittingen in *Frankryk* verkregen; ook bemagtigde HENDRIK II in het jaar 1171 het Eiland *Ierland*. HENDRIKS Zoon RICHARD was krijgszuchtig, en kwam in het jaar 1199 in eenen oorlog met *Frankryk* om het leven. Zijn Broeder JOAN, die hem opvolgde, verloor door zijne eigene schuld, bijna alle de bezittingen in *Frankryk*, behalve *Guyenne*. Hij geraakte ook met den Paus in twist, die zijn Rijk aan den Koning van *Frankryk* aanbood, zoodat JOAN hetzelve alleen door de laagste vernedering voor den Paus behield; ook had hij de liefde en achting zijner onderdanen al voor lang verloren. De Geestelijkheid en de Adel persten hem in het jaar 1215 het *groot Charter* of den *grooten Vrijheidsbrief* af, door welken voor de geregtigheid, den eigendom, burgervrijheid en andere voorregten der *Engelschen* zoo gezorgd werd, dat deze zich nog steeds op denzelven beroepen. De regering van HENDRIK III, die langer dan 50 jaren duurde, was voor de *Engelschen* drukkende, dewijl deze Koning met den Paus zamenspande, om zijne onderdanen te plunderen, maar daartegen kreeg in het jaar 1265 de

de groote Volksvergadering, het *Parlement* genaamd, haar volle beslag, en werd onder de regering van EDUARD I in het jaar 1295 algemeen, verdeelende zich sedert in twee huizen, het *Hoogerhuis*, bestaande uit de vergadering der Bisschoppen en van den Hoogen Adel, en het *Lagerhuis* in de Afgevaardigden der Graafschappen of Provintien, steden en vlekken. Deze Koning, die tot het jaar 1307 leefde, veroverde in het jaar 1284 het Prinsdom *Wallis*; ook onderwierp hij het Koningrijk *Schotland* aan zich, en wordt geroemd wegens zijne strenge handhaving der wetten, waarom men hem ook den naam van den *Engelschen* JUSTINIANUS gegeven heeft.

De lange regering van zijnen Kleinzoon EDUARD III van 50 jaren, beginnende met het jaar 1327, was schitterend in voorbijgaanden krijgsroem. Hij maakte aanspraak op de kroon van *Frankryk*, en onderwierp zich een groot gedeelte van dat Rijk, voornamelijk, nadat zijn Zoon EDUARD, de *Zwarte Prins* genoemd, in het jaar 1356 eenen Koning van *Frankryk* zelven gevangen had gekregen. Doch alles ging nog onder deze zelfde regering weder verloren. Duurzamer waren zijne verdiensten bij de Natie zelve, aan welke hij den vrede binnens lands verzekerde, onder zoo vele buitenlandsche oorlogen, ook bevestigde hij de regtmatige vrijheden der Engelschen, en bevorderde hunne wollen manufakturen, die voor hun zoo gewigtig waren. Onder HENDRIK V werden de *Engelschen* sedert het jaar 1415 andermaal meester van een groot deel van

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

Frankryk, en HENDRIK werd zelfs in het jaar 1420 aldaar als opvolger van den troon erkend, maar alzoo hij twee jaren daar na ftierf, ging niet alleen deze hoop, maar ook door verfcheidene zamenloopende oorzaken, alle de *Franfche* landen, behalve *Calais*, verloren. Daartegen vielen de Engelfchen in eenen burgeroorlog, die dertig jaren duurde, en de oorlog der *witte* en *roode Roos* genoemd wordt; aan welke eindelijk HENDRIK VII in het jaar 1485 een einde maakte, en den Partijgeest uitdelgde, terwijl hij zelve onbepaald doch tot voordeel des lands regeerde, alzoo hij alle pogingen aanwendde, om de zeevaart en den koophandel aan te moedigen; men heeft hem den eernaam van den *Engelfchen* SALOMO gegeven. Hij werd in het jaar 1509 opgevolgd door zijnen Zoon HENDRIK VIII, die met meer fchittering dan ware grootheid regeerde, en in verftand ver beneden zijn Vader was.

Schotland.

EDUARD I, Koning van *Engeland*, had wel in het jaar 1295 den toenmaligen Koning van *Schotland* gevangen, en genoodzaakt, om hem zijn Rijk af te ftaan, evenwel vond de Zoon van den ongelukkigen Vorst, ROBERT BRUCE, middel, om zich weder in het vaderlijk Rijk te vestigen, in het jaar 1323, en niettegenftaande deszelfs Zoon DAVID BRUCE in het jaar 1346 insgelijks den Engelfchen in handen viel, en eerst na verloop van elf jaren zijne vrijheid wederkreeg, bleef nogtans *Schotland* een afzonderlijk en onafhankelijk Koningrijk; in hetwelk in het jaar 1371 het Huis STUART op den troon raakte, hetwelk echter geftadig met binnenland-

landsche onlusten, verwekt door den Adel en de Geestelijkheid, te worstelen had, en zich naauwelijks daartegen en tegen de Engelschen kon staande houden.

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Langzaam vorderden de *Noordsche* Volken gedurende dit Tijdperk in beschaving van zeden, maar bleven, naar hunnen ouden aard, steeds krijgshaftig. Inzonderheid werd *Denemarken* ten opzigt der beschaving veel verhinderd door aanhoudende binnenlandsche onlusten en oorlogen. WALDEMAR I, die van het jaar 1157 tot 1182 regeerde, maakte wel vele veroveringen in de *Wendische* landen, welke thans *Mekkelenburg* en *Pommeren* heeten, waarom hij zich *Koning der Wenden* noemde; ook vermeesterde zijn Zoon KNUT VI, die in het jaar 1202 overleed, een deel van *Holstein*, het *Lauenburgsche*, *Lubek*, en zijn Broeder WALDEMAR II *Hamburg* enz., maar deze laatstgemelde Vorst werd van eenen *Duitschen* Graaf in het jaar 1223 gevangen genomen, waar op na zijne dood in het jaar 1241 het *Deensche* Rijk honderd jaren lang in vreeselijke verwarring geraakte; ERICH VI, die in het jaar 1319 uit het leven scheidde, deed wel alle poging, om het kwaad te doen ophouden, door eene nieuwe wetgeving, en het aanmoedigen van geleerdheid, maar kon zijn doel niet bereiken, en zijn Zoon CHRISTOFFEL II werd door twee Graven van *Holstein*, die zijn Rijk genoegzaam verdeeld hadden, zoodanig beperkt, dat hij naauwelijks iet meer dan den naam van Koning behield, en na zijn dood in het jaar 1340 had *Denemarken* zeven jaren lang

Staat der Noordsche Koningrijken. Denemarken

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

geen' Koning. Maar WALDEMAR III had het geluk, de rust te herstellen, en het gezag der wetten weder te vestigen.

Noorwegen met Denemarken vereenigd

Toen deze Vorst in het jaar 1375 overleed, werd hij opgevolgd door OLAV, Zoon van zijne Dochter MARGARETHA, getrouwd met den Koning van *Noorwegen*. OLAV, nog maar een kind van tien jaren, erfde in het jaar 1380 ook het Rijk van *Noorwegen* van zijnen Vader, welk Rijk sedert met *Denemarken* verbonden gebleven is.

MARGARETHA Koningin der drie Noordsche Rijken.

Dewijl OLAV reeds in het jaar 1387 overleed, aanvaardde zijne Moeder MARGARETHA de regering der beide Koningrijken van *Denemarken* en *Noorwegen*, waar bij zij, in het volgende jaar, ook *Zweden* voegde; hier op deed zij in het jaar 1397 te *Calmar* eene altijddurende vereeniging der drie Noordsche Koningrijken vastftellen, volgens welke deze, onder eenen gemeenschappelijken Koning, elk zijne eigene wetten en regten bezitten, maar allen dezelfde voorregten genieten zouden. MARGARETHA handhaafde zich in het bezit dezer Rijken tot hare dood in het jaar 1412. Maar haar opvolger, ERICH, haar Zusters Zoon, Hertog van *Pommeren*, *eerste Koning van het Noorden*, werd in het jaar 1439 door de *Zweden* afgezet, en de vereeniging van *Colmar* geraakte aan het wankelen, omdat de *Zweden* meer en meer voelden, dat de *Denen* zich eene meerderheid aanmatigden, welke zij niet dulden konden. ERICHS Zusters Zoon, CHRISTOFFEL, een Hertog van *Beyeren*, was de eenigste zoogenoemde *Uniekoning*, wien ook de *Zweden* tot zijn dood

dood in het jaar 1448 toe, gehoorzaamheid bewezen. — Vervolgens kwam CHRISTIAAN I, Graaf van *Oldenburg* en *Delmenhorst*, aan de regering, in wiens Huis de Rijken van *Denemarken* en *Noorwegen* sedert gebleven zijn; maar de *Zweden*, die dan eens eigene Koningen uit hun midden verkozen, dan eens aan zekere Opperhoofden het gebied toebetrouwden, verzetten zich van toen af tegen de regering der *Deensche* Vorsten; schoon CHRISTIAAN II in het jaar 1520 de vereeniging der drie *Noordsche* Koningrijken nog eenmaal, doch slechts voor drie jaren, tot stand bragt.

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

In het begin van dit Tijdperk had *Noorwegen* zijne eigene Koningen, die den ouden roem der *Noormannen* ter zee bleven handhaven. MAGNUS III, of de Dappere, kwam, in eene onderneming, om *Ierland* te vermeesteren, om het leven, waar na de verdeeldheid zijner Zonen eene langdurige bron van verwarringen was; in het jaar 1184 verhief zich SUERRER door zijne dapperheid op den troon, en leide zich toe, om de zeden van zijn volk te verbeteren. HAKON VI, die tot het jaar 1263 regeerde, herstelde eindelijk de binnenlandsche rust volkomen, door een streng verbod, dat niemand, op eigen gezag, de dood van eenen bloedverwant zou mogen wreeken. Zijn Zoon MAGNUS VII moest wel, in het jaar 1266, het Eiland *Man* en de *Hebridische* Eilanden aan *Schotland* afstaan, maar verwierf zich daartegen bij zijne onderdanen den roemrijken titel van Verbeteraar der wetten.

Noorwegen.

Bij de *Zweden* werd het Christendom eerst in het Zweden.

mid-

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

midden der XIIde eeuw volkomen meester van het Heidendom, hetwelk zich tot hier toe nog gehandhaafd had; omtrent dien tijd werden de *Zweden* en *Gothen* onder eenen Koning ERICH VII vereenigd; wiens voorzaat ERICH *de Heilige* een begin gemaakt had met *Finland* te veroveren, alwaar hij de stad *Abo* stichtte. In dezelfde eeuw kwam het magtige Huis der *Folkunger* op den troon, welks hoofd BIRGER, in naam van zijnen heel jongen Zoon, Koning WALDEMAR, tot het jaar 1266 regeerde, en zich bij zijn vaderland door het handhaven van het regt welverdiend maakte. Hij stichtte de stad *Stokholm*, die naderhand de Hoofdstad des Rijks geworden is. Zijn jongste Zoon MAGNUS zorgde insgelijks voor de inwendige rust, en deed veel, om zijne onderdanen te beschaven, ook veroverde hij een gedeelte van *Lapland*. — In het jaar 1320 verloor hun Koning BIRGER zijn Rijk in een algemeen oproer, om het vermoorden van zijnen Broeder. — Zijn Broeders Zoon MAGNUS werd in het jaar 1363 afgezet; zoo als ook deszelfs Zusters Zoon ALBERT, te voren Hertog van *Mekkelenburg*, waar na de *Zweden* in het jaar 1388, zoo als wij reeds gezegd hebben, MARGARETHA, die men de SEMIRAMIS *van het Noorden* genoemd heeft, voor hunne Koningin erkenden; doch vervolgens herhaalde keeren beproefden, zich van de *Deensche* Vorsten weder los te maken en te omslaan.

Rusland. Nog veel minder dan de *Noordsche* Rijken vorderde *Rusland*, gedurende dit Tijdperk, in beschaafdheid. Daar dit uitgestrekte land sedert de ver-

verdeeling van hetzelve onder de Zonen van WLADIMIR *den Grooten*, door gedurige oorlogen der *Grootvorsten* van deze bijzondere gedeelten, inwendig verzwakt was, werd het van het jaar 1236 af ligtelijk onderworpen aan de *Mogollen* en derzelver *Khan* of *Chan* van *Kaptſchak*, tot dat omtrent het jaar 1362 DEMETRIUS III zich van derzelver overheerſching ontſloeg, en zich op den troon handhaafde, hebbende de ſtad *Moskau* of *Moskwa*, die in het jaar 1147 geſticht was, tot zijne Hofſtad. Onder zijne opvolgers verloren de *Rusſen* echter verſcheidene Provintien van het Rijk; ook ontſtonden onder hen in het einde der XIVde eeuw de *Koſakken*. — Eindelijk wierp IWAN WASILJEWITSCH in het jaar 1462 alle overblijfſelen van afhankelijkheid aan de *Mogollen* geheel af, en veroverde het *Koningrijk Kaſan*. — Zijn Zoon WASILEI IWANOWITSCH, die van 1505 tot 1535 regeerde, ontnam aan de *Polen Smolensko*, en breidde zijn gebied tot boven *Archangel* uit.

V BOEK I Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Het Koningrijk *Polen*, hoe zeer zijne onafhankelijkheid gelukkig verdedigende, leed echter van tijd tot tijd insgelijks veel van inlandſche verwarringen, door welke de voortgang der beſchaafdheid ſteeds geſtremd werd. De menigvuldige oorlogen, welke BOLESLAW II *de Stoute*, van het jaar 1170 af met de *Hongaren*, *Rusſen* en andere naburige Volken voerde, verbasterden zijne onderdanen zoodanig, dat wetten en zedelijkheid bijna niets geacht werden. Zijne opvolgers voerden weder enkel den naam van *Hertogen*; na de dood van BOLESLAW III, in het

Polen.

jaar

V BOEK I Hoofdst. na C G. Jaar 1073. tot 1517.

jaar 1138, werden zijne landen onder zijne Zonen verdeeld, en daar door gelegenheid gegeven tot gedurige binnenlandsche oorlogen. In het jaar 1241 drongen de *Mogollen* ook in *Polen*, en verdreven deszelfs Hertogen; in het jaar 1295 nam PRZEMYSZL of PREMISLAUS, met bewilliging van den Paus, den titel van Koning weder aan, maar werd kort daar na vermoord. In zijne plaats verkoren de *Polen* WLADISLAW, dien zij *Lokistek*, of den *man van eene el lang* noemden, omdat hij zoo klein van perfoon was, doch ook dezen zetten zij in het jaar 1300 weder af, en droegen hunne kroon op aan WENZEL of WENCESLAUS, Koning van *Bohemen*, die tot hun genoegen tot aan zijne dood in het jaar 1305 toe regeerde, wanneer hij ftierf. Hij voerde onder hen het gebruik van zijn *Boheemsch* gemunt geld in, daar zij te voren van gemunt geld geen gebruik gemaakt hadden. — KASIMIR, die van het jaar 1333 tot 1370 regeerde, verdiende den naam van *den Grooten*. Hij fchonk aan de *Polen* het eerst een *gefchreven Wetboek;* handhaafde met ftrenge onpartijdigheid het regt, en ftrafte de misdaden ook in lieden van rang; befchermde het landvolk tegen de mishandelingen van den Adel, en gaf aan het Rijk bemuurde fteden; ook leide hij den grondflag tot de Hoogefchool van *Cracau*, en reisde zelfs naar *Pruisfen*, om daar van den Grootmeester der Duitfche Orde een voorbeeld van goede regering te leeren kennen. In 1382 trouwde JAGELLO, Grootbertog van *Litthauwen*, het Christendom aangenomen hebbende, met HEDWIG, Dochter van den Koning

ning LODEWYK, die ook Koning van *Hongaryen* was, en vereenigde zijn Groothertogdom met *Polen.* Zijn oudste Zoon, ULADISLAUS III, werd in het jaar 1440 ook Koning van *Hongaryen*, maar verloor, vier jaren daar na, het leven in eenen veldslag tegen de *Turken.* Zijn Broeder KASIMIR III was gelukkiger, en bragt het Hertogdom *Masovie*, en de *westelijke helft* van *Pruisfen* aan zijn Rijk, zoodat de Duitsche Ridder-orde zich slechts met een gedeelte van *Pruisfen* moest vergenoegen. Onder Koning ALEXANDER, die in het jaar 1506 stierf, werden *Polen* en *Litthauwen* volkomen met malkanderen vereenigd. Maar de regering van SIGISMUND I, van het jaar 1506 tot 1548, opende eerst groote en gelukkige verwachtingen voor de *Poolsche* Natie zelve, die ook voor een gedeelte in den volgenden tijd vervuld zijn geworden.

Pruisfen.

Sedert de Xde eeuw waren op de grenzen van *Polen* de *Pruisfen* bekend geworden, een *Heidensch* Volk van oorlogzugtigen en geheel ruwen aard. De veroveringen, welke de *Polen* in de Xde eeuw in hun land maakten, tergden hen om verwoestende invallen in *Polen* te doen. Hier door werd CONRAAD Hertog van *Masovien* genoodzaakt naar vreemde hulp om te zien. Deze Vorst noodigde tusschen de jaren 1226 en 1230 de *Duitsche Ridders*, of zoogenoemde *Kruisheeren*, eene Ridderorde bij gelegenheid der kruistogten in *Palestina* opgerigt, maar welke thans haar verblijf in *Italië* had, om de *Pruisfen* te beoorlogen; omtrent honderd Ridders in getal, verzeld van eene menigte vrijwilligers,

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

gers, en door verfcheidene Duitfche Vorsten onderfteund, kwamen hier op in het land, en bedwongen na eenen oorlog, die 53 jaren duurde, geheel *Pruisfen*, alwaar zij *Thorn*, *Marienwerder*, *Koningsbergen* en andere fteden ftichtten; nemende voorts hun verblijf en vestiging in het veroverde land; doch fpoedig verbasterde de orde door voorfpoed en weelde, en hare heerfchappij werd zoo drukkende, dat de fteden *Dantzig*, *Thorn*, *Elburg* enz. met den Adel van *Westpruisfen* een verbond floten tot verdediging van hare regten, en zich in het jaar 1454 aan den Koning van *Polen* onderwierpen; de Ridders, wier Grootmeester voortaan zijn Hof te *Koningsbergen* had, werden voor het overige van *Pruisfen* leenroerig aan de kroon van *Polen*.

Hongaryen.

In *Hongaryen* regeerde van het jaar 1077 tot 1093 Koning LADISLAUS *de Heilige*, die aan zijn volk een nieuw wetboek gaf. — Onder de volgende Koningen werd het Rijk, door de verovering van verfcheidene naburige landfchappen, merkelijk vergroot; maar onder de regering van BELA IV vielen de *Mogollen* in het jaar 1241 in hetzelve, en richtten vreesfelijke verwoestingen aan. Toen in het jaar 1301 met ANDREAS III het oude Koninklijke Huis van *Arpad* was uitgeftorven, verkoren de *Hongaren* uitheemfche Vorsten tot hunne Koningen, hetwelk het Rijk in vele onrusten en oorlogen inwikkelde. KAREL ROBERT, uit het Koninklijke Huis van *Sicilië*, regeerde van 1308 tot 1342; zijn Zoon LODEWYK *de Groote* was in zijnen tijd de mag-

magtigfte Vorst van *Europa*, en leide den grondflag van de eerfte Hongaarfche Univerfiteit te *Vyfkerken*. Hij overleed in 1382. Nu volgde eene inlandfche onrust, die verfcheidene jaren duurde, tot dat Koning SIGISMUND, Zoon van Keizer KAREL VI, die MARIA, Dochter van LODEWYK, getrouwd had, de rust door goede wetten herftelde; aan hem had de Hoogefchool van *Offen* haren oorfprong te danken. Zijn Schoonzoon ALBERT, die hem in het jaar 1437 opvolgde, en die ook Keizer van *Duitschland* was, werd het Rijk na twee jaren door de dood ontrukt. Thans waren de *Hongaren* verdeeld tusfchen zijnen Zoon LADISLAUS, na 's Vaders dood geboren, en ULADISLAUS, Koning van *Polen*, welke laatfte de overhand behield, maar in het jaar 1444 zijn leven in eenen veldflag tegen de *Turken* verloor, met welken hij den geflotenen ftilftand van wapenen ligtvaardig verbroken had. Het Rijk werd echter bij dit ongeluk dapper verdedigd door JOAN VAN HUNYAD, Stadhouder van *Zevenbergen*, een' dapper en gelukkig Veldheer; deze floeg de *Turken* en bemagtigde *Wallachien*, terwijl een leger kruisvaarders onder een' *Franciskaner* Monnik JOAN VAN CAPISTRANO in het jaar 1456 de *Turken* noodzaakte de belegering van *Belgrado* op te breken. De jonge LADISLAUS aanvaardde de regering, die door inwendige partijfchappen en de vrees voor eenen Turkfchen krijg zeer onrustig was; door zijne dood in het jaar 1458 kwam de kroon aan MATTHIAS CORVINUS, tweeden Zoon van HUNYAD, die groote overwinningen op de *Turken* behaalde, en aan de andere zijde

V BOEK I Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Moravië, *Silezië*, en zelfs *Weenen* in *Oostenryk* bemagtigde. Dewijl hij gedurige oorlogen voerde, verloren de wetten alle gezag, maar hij voerde een nieuw wetboek in, hetwelk met alle stiptheid werd gehandhaafd. Hij bezat zelve groote liefde voor de kunsten en wetenschappen, en moedigde derzelver beoefening aan; ten dien einde herstelde hij de vervallene Hoogeschool te *Offen*, alwaar hij de voortreffelijkste *Boekerij* van *Europa* verzamelde, inzonderheid vermaard door de menigte van Handschriften; ook leide hij de eerste *Boekdrukkerij* en een starrenwaarnemingsplaats in zijn Rijk aan; maar zijn opvolger ULADISLAUS II, die na zijne dood in 1490 op den troon kwam, schoon onder zijne regering in het jaar 1516 het eerste volledig wetboek bij de *Hongaren* tot stand kwam, verzwakte het Rijk door eenen ongelukkigen oorlog met de *Turken*.

Grieksch Keizerrijk van Konstantinopolen

Gedurende dit Tijdperk ging het oudste der Christelijke Rijken, het *Grieksche* Keizerrijk van *Konstantinopolen*, te grond, nadat het zich, onder verbazende staatsstormen en verwarringen, nog eenigen tijd had staande gehouden. ALEXIUS COMNENUS, die in het jaar 1081 begon te regeren, had veel moeite met de kruisvaarders, welke bij hem verdacht waren; gelijk dan ook eindelijk *Konstantinopolen* onder het voorwendsel van eenen verdrevenen Keizer te herstellen, door een vloot kruisvaarders in het jaar 1204 veroverd, en daar een *Latijnsch* Keizerrijk gesticht werd, zijnde BOUDEWYN, Graaf van *Vlaanderen*, tot Keizer verkoren. Bij deze gelegenheid vestigden de Grieken onder THEODORUS LASCARIS te *Ni-*

Nicea de hofplaats en zetel van een nieuw Keizerrijk, gelijk ook twee Vorsten uit het geslacht der *Comnenen* te *Trapezus* in *Pontus* een Vorstendom oprigten, welks Vorsten naderhand ook den Keizerlijken titel aannamen. De heerschappij der *Latijnen* te *Konstantinopolen* duurde echter niet langer dan tot het jaar 1261, wanneer de *Griekſche* Keizer van *Nicea* van *Konstantinopolen* weder meester werd, ſchoon het *Griekſche* Rijk van tijd tot tijd verzwakte, voornamelijk nadat de *Turken* een nieuw Rijk, het *Ottomanniſche*, in *Azië* geſticht hadden. Sommige *Griekſche* Keizers gedroegen zich wel moedig, maar inwendige verdeeldheden, twisten over den Godsdienst, oproeren enz. deden het Rijk meer en meer tot zijn' ondergang hellen; de nederlaag van den *Turkſchen* Sultan BAJAZETH, die door TAMERLAN of TIMURBEG overwonnen werd, en de oorlogen van deszelfs Zonen onder malkander, gaven wel aan den Keizer MANUEL, die in het jaar 1391 aan de regering gekomen was, gelegenheid, om het een en ander van zijn verloren gebied te heroveren, maar ook deze verademing duurde niet lang; vergeefs zocht men het Rijk te redden, door eene vereeniging van de *Griekſche* met de *Roomſche* Kerk, waar toe de Keizer JOANNES in het jaar 1439 in perſoon eene overeenkomst te *Florence* ſloot. Deze vereeniging kwam niet tot ſtand, en deed geenen dienst; en eindelijk werd Keizer KONSTANTYN XI in het jaar 1453 in *Konſtantinopolen* belegerd, en de ſtad na eene dappere verdediging door ſtorm, in welken de Keizer zelve het leven verloor,

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ingenomen, waar mede het *Griekſche* Keizerrijk een einde nam.

Turksch Othomannisch Rijk

Onder de *Muhammedaanſche* Natien nam een Rijk, dat der *Chalifen* te *Bagdad*, in dit Tijdperk, een einde, terwijl een ander het *Turksch-Othomanniſche* geſticht werd. Reeds ſedert de Xde eeuw regeerden de *Chalifen* van *Bagdad*, van alle wereldlijke magt beroofd, alleenlijk als opperhoofden van dien Godsdienst in deze groote en volkrijke ſtad. De laatſte dezer Vorsten, AL MOSTASEM, werd in het jaar 1258 in deze Hoofdſtad door de *Mogollen* belegerd, en daar hij van zijne eerſte Staatsdienaren bedrogen en verraden werd, werd de ſtad veroverd, de *Chalif* verloor zijn leven, en het Rijk, hetwelk voor de Christenen zoo nadeelig was geweest, ging te niet.

Tot dit ongeval hadden de *Turken* ſedert verſcheidene eeuwen veel toegebragt. Hunne Vorsten uit den Stam der *Seljukken* hadden zich van het midden der elfde eeuw af in *Klein-Azië* gevestigd, alwaar *Nicea* de Hoofdſtad van hun gebied geworden was; naderhand was *Iconium*, in later tijden *Conia*, in *Lykaonië* de zetel van dit Rijk. Onder de Sultans van *Iconium* bragt Sultan KAIKOBAD de magt van dit Rijk ten hoogſten top, maar na deszelfs dood begon het te vervallen, en in het jaar 1294 ging het door de overmagt der *Mogollen* geheel te grond. Ook handhaafden de elf kleine Koningrijken, die thans van eenige *Turkſche* Vorsten of *Emirs* in *Klein-Azië* opgerigt werden, zich niet lang. Maar de Vorsten van *Thaman* of *Athaman*,

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

man, die *Bithynien* bezaten, overweldigden ze allen, en OTHMAN stichtte omtrent het jaar 1300 het Rijk der *Othomannen*, hetwelk nog bestaat; *Prusa*, de Hoofdstad van *Bithynien* veroverd hebbende, nam hij die tot zijnen Rijkszetel. Zijn Zoon ORCHAN, die hem in het jaar 1316 opvolgde, alhoewel de dochter van den *Griekschen* Keizer CANTACUZENUS ter vrouwe hebbende, ontnam den Grieken *Callipolis* in *Thracien*, en zijn opvolger MARAD of AMURATH, die in het jaar 1360 aan de regering kwam, *Adrianopolen*, slechts weinige mijlen van *Konstantinopolen*; deze gaf den oorsprong aan de *Iengidscheri* of *Ianitsaren*, de kern van het *Turksche* voetvolk. Vooral behaalde BAJAZETH of BAJESID sedert het jaar 1389 groote overwinningen, tot hij in het jaar 1402 door TAMERLAN of TIMUR-BEG geslagen en gevangen werd. Zijne Zonen eenigen tijd over de opvolging gestreden hebbende, behield de jongste MUHAMMED de overhand, die in goede verstandhouding leefde met den *Griekschen* Keizer MANUEL. Maar zijn opvolger MURAD of AMURATH II zette de veroveringen op de *Grieken* weder voort, en oorloogde ook met de *Hongaren*, met welke hij in het jaar 1440 eenen vrede of bestand voor tien jaren sloot, en toen de regering afstond aan zijnen Zoon MUHAMMED, die zestien jaren oud was. Maar, toen de *Hongaarsche* Koning den bezworen' vrede verbrak, nam hij op verzoek der Grooten van zijn Rijk de regering weder op zich; en als het nu in het jaar 1444 bij *Varna* in *Bulgarië* tot een' veldslag kwam, liet AMURUTH het oorspronkelijk verdrag op de spits

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

eener lans ronddragen, en riep God openlijk als wreeker aan van den mijneed. Ook behaalde hij eene volkomene overwinning, waar na hij nogmaal de regering nederleide, die hij echter, om het voordeel des Rijks, nogmaal op zich nam, en tot zijn dood toe in het jaar 1451 behield. Zijne wapenen vonden echter eenen onverwachten tegenstand in de dapperheid van GEORG CASTRIOTA, Vorst van *Epirus*, die zoo lang hij leefde, zijn land tegen de *Turken* beschermde. Eindelijk maakte zijn Zoon MUHAMMED II, ook *de Groote* bijgenaamd, zich in het jaar 1453 meester van *Konstantinopolen*, werwaards hij den zetel van zijn Rijk overbragt. Deze bragt het eerst van al de *Turksche* Keizers eene zeemagt tot stand, waar door het *Turksche* Rijk steeds magtiger werd. SELIM I, die van het jaar 1512 tot 1519 op den troon zat, vermeerderde hetzelve grootelijks, door het Rijk der *Mamlukken* of *Mamleks*, hetwelk *Egypte*, *Syrië* en *Palestina* bevatte, in het jaar 1516 te vernietigen.

Rijk der Mogollen

In de XIIIde eeuw rigtten de *Mogollen*, van wier invallen wij reeds meermalen gesproken hebben, een zeer geducht Rijk op, hetwelk echter kort van duur was. Deze *Mogols*, een omzwervende Tartaarsche Horde, in *Groot-Tartaryen* wonende, hadden zich reeds omtrent het jaar 1135 onder hunne *Chans* of Vorsten door hunne dapperheid geducht gemaakt; maar zij werden zulks voornamelijk nadat de *Chan* TEMUDSCHEN, die sedert het jaar 1176 regeerde, de meeste Horden der *Tartaren* aan zich onderworpen had. Deze in het jaar 1206 den naam

naam GENGIS-CHAN, *grootste en verhevenste Vorst*, aangenomen hebbende, werd Heer van geheel *Tartaryen*; hij veroverde een groot deel van *China*, en andere Oostersche Rijken, doch, hoewel krijgskundig en schrander, was hij niet anders dan een roover en een verwoester van landen en volken. Zijn Zoon OKTAI, die hem in het jaar 1227 opvolgde, veroverde *Rusland*. Onder MANGU-CHAN vernietigden de *Mogollen* het *Chalifaat*. Eindelijk was KUBLAI-CHAN, die van het jaar 1260 tot 1294 regeerde, de grootste Vorst der *Mogollen*, die van de *Chinezen* beschaafde zeden en liefde tot de kunsten des vredes aannam, en ook de wetenschappen onder zijne onbeschaafde *Mogollen* opwekte. Zijn gebied strekte zich uit van *Tong-king*, (of *Tun-kin*,) en *Cochin-China*, tot diep in *Siberië*, en aan de IJszee, en de *Mogolsche* Vorsten in *Persië* en aan de *Wolga* waren zijne Leenmannen. Doch dit uitgestrekt gebied der *Mogollen* bleef slechts tot het jaar 1335 in het Huis van GENGIS-CHAN, en werd toen onder verscheidene Vorsten, die zich elk in zijn gewest de heerschappij aanmatigde, verdeeld, tot dat TIMUR-BEG, dien de *Europeërs* gemeenelijk *Tamerlan* noemen, uit denzelfden *Mogolschen* Stam als GENGIS-CHAN, het door dapperheid en beleid zoo ver bragt, dat hij in het jaar 1369 *tot Keizer van Groot-* en *Klein-Bukharien* verklaard werd. Deze Vorst breidde zijne overwinningen genoegzaam over geheel *Azië* uit, overwon den *Turkschen* Sultan BAJEZID, en was nu voornemens, om ook *China* aan te tasten, toen hij in het jaar 1405 door de

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

dood verrast werd. Zijn Rijk werd door de tweespalt zijner Zonen en door deszelfs te groote gevaarte kort na zijne dood in verscheidene deelen gescheurd.

Rijk van den grooten Mogol

Door eenen zijner nakomelingen, *Sultan* BABER, die in het jaar 1499 door de *Usbeksche Tartaren* uit *Groot-Bukharien* verdreven zijnde, zich naar *Indië* wendde, werd in het jaar 1526 het Rijk van den *grooten Mogol* aldaar gesticht, hetwelk tot in het midden der onlangs afgelopene eeuw zeer magtig was.

China.

In *China* handhaafde zich de nakomelingschap van GENGIS-CHAN tot omtrent het midden der XIVde eeuw, wanneer TSCHU in het jaar 1368 zich meester van het bewind maakte, wiens geslacht *Ming* genaamd, zich omtrent 300 jaren op den troon handhaafde.

Persië.

In het jaar 1500 werd in *Persië* een nieuw Rijk opgerigt door ISMAEL SOFI, die geloofd werd van ALI, den Schoonzoon van MOHAMMED, af te stammen; hij nam den naam van *Schach* of Koning aan, en regeerde tot het jaar 1523, zijne nakomelingen hebben dit Rijk tot in de voorgaande XVIIIde eeuw bezeten.

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

Toestand der zeden. Staat der geleerdheid, kunsten en wetenschappen.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

Staat der zedelijkheid in het Oosten.

Hadden in het voorgaande Tijdvak de *Arabieren*, door eenigen van hunne Vorsten aangemoedigd, vorderingen gemaakt in beschaving en geleerdheid (*), in dit Tijdvak werden zij, gelijk bijna geheel *Azië*, in den voortgang der beschaving verhinderd en geheel achteruit gezet, door de verwarringen en het verval van hun gebied, hetwelk eerst door de *Turken*, vervolgens door de *Mogollen*, geteisterd en eindelijk geheel gesloopt werd. De veroveringszucht en aanhoudende oorlogen, een willekeurig Despotisme, en de dweeperij van den *Mohammedaanschen* Godsdienst, terwijl in het *Mogolsche* Rijk in *Indië*, nevens denzelven, het Heidendom in wezen bleef, stonden de beschaving, de zedelijkheid en geleerdheid te zeer in den weg, dan dat eenige weinige voorbijgaande pogingen van den eenen of anderen der Oostersche Vorsten, om den geest hunner onderdanen op te wekken, iet duurzaams zouden hebben kunnen daarstellen. Het *Christendom*, weleer in het Oosten zoo bloeijende, en hetwelk tot in *China* was doorgedrongen, reeds ontzenuwd en verbasterd door zoo vele inwendige verschillen, verbas-

(*) Zie *Deel* XIII. *Bladz.* 83.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

basterde geheel tot onkunde en bijgeloof, onder het juk der overheerfching, en werd verdrongen door het Mohammedanendom, en in *China* door de leer van CONFUCIUS, welke ook het Heidendom nevens zich duldde. De overblijffelen van befchaafdheid en geleerdheid der Oosterfche Kerk namen, federt de verovering van *Konftantinopolen* door de *Turken*, de toevlugt naar *Europa*, alwaar zij, gelukkig, op het einde van dit Tijdvak, dienden, om een nieuw licht van wetenfchap en kundigheden te ontfteken.

In het Westen.

In het Westen had het Christendom de overhand blijven behouden, maar het was niet langer het eenvoudig Christendom van het Euangelie, uit zijnen aard gefchikt, om de menfchen te verlichten, en deugd en goede zeden te vestigen en te doen bloeijen; het was geheel van zijnen oorfprong ontaard; de Geestelijken hadden, in plaats van als leeraars en onderwijzers der menfchen zich te gedragen, zich toegelegd, om beheerfchers der volken en Vorsten te wezen, en die aan hunne voorfchriften te onderwerpen; in de Christelijke Kerk had zich eindelijk eene Geestelijke Monarchie gevestigd, in welke een Geestelijk Opperhoofd zich de uitfpraak en beflisfing over leere en zeden beide aanmatigde. — Evenwel openbaarde de Godsdienst niet zelden zijne kracht, in het beperken van vele buitenfporigheden, waar toe de ruwheid der tijden aanleiding gaf. Deze ruwheid toch, bij krijgszuchtige volken, het *leenftelfel*, eene zucht tot *vrijheid*, dikwijls tot losbandigheid en regeringloosheid overflaande, het vuistregt, de worfteling tusfchen de Vorsten en de Gees-

te-

telijken, dit alles was geschikt, om alle beschaving te verdrukken, en de volken geheel te verwilderen.

Gelukkig, dat zich, terwijl de Geestelijkheid en Adel onderling over de heerschappij streden, de *burgerstand* allengs uit hare laagte verhief, dat hier en daar gemeenebesten, en rijkssteden ontstonden, en elders de burgerstand mede in de staatsvergaderingen werd toegelaten, waar door de Overheden met het Volk in nadere betrekking kwamen, en eene oefenplaats voor burgerlijke deugden geopend werd. De *Duitsche Hanse* was eene edele poging, door welke vele wanordens werden beteugeld, terwijl de koophandel meer werd uitgebreid, en zijnen invloed oefende om de zeden te verzachten.

Vorming van den burgerstand.

De *kruistogten*, hoe zeer op zich zelve eene onderneming, de ruwheid dier tijden waardig, maakten echter de Europeanen bekend met de zeden, kunsten en pracht der *Grieken*, bevorderden den koophandel en zeevaart, en verhieven allengs den geest der volken tot nuttiger en gewigtiger ondernemingen.

De kruistogten.

Tenzelfden tijde, toen de kruistogten eenen aanvang namen, was de *Ridderschap*, (*la chevallerie*,) in haren grootsten bloei. Wij weten derzelver oorsprong niet met zekerheid, maar zoo veel is in het gemeen gewis, dat, in de elfde eeuw, wanneer door het geweld van den roofzuchtigen en zich alles veroorlovenden Adel, onderdrukking, roof, mishandelingen enz. alom plaats hadden, eenige grootmoedige mannen zich voordeden, om zich tegen deze kleine dwingelanden te verzetten, en de slechte gevolgen van het *vuistregt*, hetwelk de Adel onder zich

Ridderschap.

oe-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517

oefende, voor te komen en te beletten, door de bescherming der onschuld, inzonderheid van weduwen en wezen, op zich te nemen, en door dapperheid regt en geregtigheid te handhaven. Spoedig werden 'er zekere plegtigheden, ook van Godsdienstigen aard, uitgevonden, om aan deze Ridderschap eerwaardigheid en aanzien te geven, waar bij de Geestelijkheid niet verzuimde, deze Ridders inzonderheid tot verdedigers en beschermers der Kerkelijke regten en goederen te maken, terwijl de Ridders van hunnen kant als Geestelijke krijgslieden verlangden aangezien te worden, die in Gods naam dwingelanden en onderdrukkers straften. Zekerlijk deed deze Ridderschap in het eerst veel goed; liefde tot eer, achting voor de eerbaarheid en kuischheid der vrouwen, zucht, om door de Dichters geprezen te worden, dit één en ander moest noodwendig op de beschaving der zeden werken, maar het onderhouden van den krijgszuchtigen woesten geest, en dat zich deze stand en derzelver verrigtingen meest bepaalde tot de omstandigheden van den Adel en Geestelijkheid, zie daar de oorzaken, welke dezen edelen stand beletten, zoo veel goeds te verrigten, als men misschien, naar de toenmalige omstandigheden, daar van had mogen verwachten. Ook ontaarde weldra de geest van dezen stand tot buitensporige romanachtige ondernemingen, en tot het pralen met kracht en manhaftigheid, bijzonder in de Ridderspelen of zoogenoemde Tournooispelen.

Staat der geleerdheid.

Meest echter kon de aanmoediging der geleerdheid, kunsten en wetenschappen, invloed hebben op de

de beschaafdheid. Ook hebben na menigvuldige kwalijk aangelegde en niet geslaagde pogingen, in der daad, op het einde van dit Tijdvak, de geleerdheid, kunsten en wetenschappen het hoofd in *Europa* opgebeurd, en niet weinig den weg gebaand tot den gelukkigen uitslag der Kerkhervorming.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Geleerdheid in 't gemeen. Vorsten voorstanders der geleerdheid. De Keizers FREDERIK I.

Onder de Vorsten hebben de Keizers uit het Huis van *Hohenstauffen* van den *Zwabischen* Stam inzonderheid uitgemunt, als voorstanders der geleerdheid. FREDERIK I, de eerste Keizer uit dit Huis, was zelve wel geen geleerd Vorst, maar maakte zich echter bij de geleerdheid verdiend, niet alleen door voor de veiligheid der geleerden met eene bijzondere wet te zorgen, in het jaar 1158, maar ook door te bewerken, dat de Roomsche regtsgeleerdheid ijveriger beoefend werd; ook had hij smaak in de *Dichtkunde*.

HENDRIK VI.

Ook zijn Zoon HENDRIK VI, benevens andere Vorsten van zijn Huis, en in *Duitschland*, vonden niet alleen smaak in de *Duitsche* Dichtkunst, maar oefenden 'er zich zelven in.

FREDERIK II.

Alle deze Vorsten echter werden overtroffen door FREDERIK II, Kleinzoon van FREDERIK I, die zelve een geleerd Vorst was, van wien nog eenige brokstukken van een Latijnsch gedicht over de valkenjagt overig zijn. Hij verstond en sprak behalven het Italiaansch en Latijn, ook het Hoogduitsch, Fransch, Nieuw Grieksch en Arabisch. Onder de wiskundige wetenschappen was hij inzonderheid een liefhebber van de werktuigkunde en starrekunde, waar hij, naar de gewoonte dier tijden, ook de star-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ſtarrenwigchelarij bijvoegde. Ook kweekte hij de Natuurlijke Geſchiedenis aan, waar toe hij de zeldzaamſte dieren en andere voortbrengſelen van *Azië* in zijn Paleis bijeenverzamelde. Hij ſtichtte in het jaar 1224 de Hoogeſchool te *Napels*, uit welke hij zich inzonderheid van uitmuntende Regtsgeleerden voorzag, die hem, in zijne twisten met den Paus, voortreffelijke dienſten bewezen (*).

KAREL IV.

Onder de Keizers heeft ook vervolgens als een geleerd Vorst uitgemunt KAREL IV, ſtichter van de Hoogeſchool te *Praag*; ook deze Vorst verſtond verſcheidene talen, wordt geroemd als zeer ervaren geweest te zijn in de Godgeleerdheid en Uitlegkunde van den Bijbel. Men heeft van hem nog zijne Levensbeſchrijving, door hem zelven beſchreven, tot den tijd, dat hij Keizer is geworden, hoewel het onzeker is, of hij die in de *Boheemſche* of in de *Latijnſche* taal heeft opgeſteld.

Koningen van Frankrijk KAREL IV.

Onder de *Franſche* Koningen ſchonken LODEWYK *de Jongere*, en zijn Zoon FILIPS AUGUSTUS, die tot het jaar 1223 regeerde, aan de genen, die te *Parys* ſtudeerden, vele voorregten. — LODEWYK *de Dikke*, Vader van den eerstgemelden, had eenige kundigheden van geleerdheid opgedaan in de Abdij van *St. Denys*; zijn Levensbeſchrijver de Abt SUGER (†), verhaalt van hem, dat hij op zijn ſterfbed

(*) J. GOTFR. SCHMUTZERI *Diſſ. de Frederici* II. *in rem litterariam meritis. Lipſ.* 1740. 4*to.*

(†) *Liber de Vita Ludovici Groſſi Regis ap.* DUCHESNE.

bed zijn Geloofsbelijdenis heeft afgelegd, *tanquam litteratisſimus theologus.*

V BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

KAREL V, die in het jaar 1364 op den troon van *Frankryk* kwam, en dus een tijdgenoot was van Keizer KAREL IV bovengemeld, was insgelijks een Vorst, die vele geleerde kundigheden bezat; hij was de eerſte aanlegger der naderhand zoo vermaarde Koninklijke Bibliotheek te *Parys* (*).

KAREL V.

In het begin van dit Tijdvak, in de XIIde eeuw, waren de Keizer ALEXIUS COMNENUS, zijne Gemalin IRENE, zijne Dochter ANNA, en derzelver Echtgenoot BRYENNIUS, te gelijk Geleerden en ook Schrijvers. ZONARAS (†) zegt wel van den gemelden Keizer, dat zijne geleerdheid ſlechts middelmatig was, evenwel heeft hij in zoogenoemde politiſche Grieksch-barbaarſche Verzen *Vermaningen aan zijnen Kleinzoon* SPANEAS geſchreven, die te *Venetië* in het licht zijn gegeven (§). Bovendien heeft men van hem nog een register van de belastingen in het Griekſche Keizerrijk (**). IRENE heeft eenen Regel voor de Nonnen van een Klooster, hetwelk zij, ter eere der Maagd MARIA, geſticht had, nage-

Griekſche Vorsten uit het Huis van COMNENUS. Keizer ALEXIUS, zijne Dochter ANNA en haar echtgenoot BRYENNIUS.

(*) *Extrait du Catalogue des Livres de la Bibliotheque des Rois Charles V, Charles VI et Charles VII dans l'Histoire de l'Academie Royale des Inſcriptions et Belles Lettres T. I. p.* 421. *à Amſterdam* 1731. 12*mo.*

(†) *Annal. Libr.* XVIII. *T.* II. *p.* 309.

(§) PAG. *Critic. in ann.* BARON. *ad a.* 1118.

(**) *Novum Rationarium* ALEXII COMNENI *in Annall. Græc. T. I. p.* 367.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

gelaten (*). Maar hunne Dochter ANNA overtrof hen beiden. Zij bezat niet alleen menigvuldige geleerdheid, en had kennis aan de schriften van PLATO en ARISTOTELES, maar ook een scherpzinnig vernuft; tevens was zij eene vrouw van mannelijken moed, maar heerschzuchtig. Zij was getrouwd met NICEFORUS BRYENNIUS, die den titel van *Cæsar* voerde, en verloor hem in het jaar 1137, haar Vader was reeds in het jaar 1118 overleden. Haar man had, onder de regering van haren Broeder, den troon kunnen beklimmen door eene zamenzweering, waar aan zij en hare Moeder deel hadden, maar hij weigerde volstrekt daar van gebruik te maken, tot groot verdriet der Vorstin, die de natuur van onregtvaardigheid beschuldigde, dat zij haar niet tot een' man, en haren man tot eene vrouw gemaakt had. Haar Gemaal had ondernomen de geschiedenis van ALEXIUS COMNENUS te beschrijven, maar zijn werk, hetwelk in vier boeken verdeeld is, niet verder gebragt dan tot de regering van NICEFORUS BOTONIATES, of van het jaar 1057 tot 1081. ANNA vervolgde en voltooide den arbeid van haren Gemaal volkomen, en beschreef de geschiedenis der geheele regering van haren Vader in XV Boeken, onder den titel *Alexias*; een gewigtig werk, waar uit wij, met genoegzame zekerheid van waarheid, over het algemeen vele opheldering ontvangen nopens den toestand van zaken ten dien tijde, en voornamelijk vele bijzonderheden omtrent de kruis-

(*) *Typicum* IRENES *Augustæ ib. p.* 136-307.

kruisvaarten, hoe zeer het tevens blijkt, dat het werk niet geheel vrij is van misflagen, doch geene zoodanige, welke deszelfs wezenlijke verdienften benadeelen kunnen.

V BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Grooten roem van geleerdheid behaalde in de XIIIde eeuw ALFONSUS X, *de Wijze* bijgenaamd, Koning van *Kastilien*. Men heeft van hem gedichten in de *Gallicifche* en *Kastiliaanfche* taal, in welke laatfte taal hij wilde, dat alle openbare fchriften zouden opgefteld worden. Ook liet hij eene algemeene *Chroniek* van *Spanje* opftellen, welke insgelijks nog gedeeltelijk voorhanden is. Op zijn bevel en kosten werden ook Starrenkundige Tafelen vervaardigd, die daarom ook den naam hebben van *Tabulae Alphonfinae*. Hij was een kenner van de Muzijk, voor welke, gelijk ook voor de Natuurkunde, hij een Leeraarsplaats op de Univerfiteit van *Salamanka* verordende.

ALFONSUS de Wijze Koning van Kastilien.

Napels had, in de XIV en XVde eeuw, twee Koningen, die zich op de geleerdheid toeleiden, en dezelve uitnemend begunftigden. ROBERT, uit het Huis van *Anjou*, die in het jaar 1343 overleed, na vele voorregten aan de Univerfiteit van *Napels* gefchonken te hebben. Maar inzonderheid muntte in geleerdheid uit Koning ALFONSUS I van *Napels*, die tot het jaar 1458 regeerde. ANTONIUS van *Palermo*, Geheimfchrijver, Raad en Gunfteling van dezen Vorst, die door den Koning in gezantfchap gezonden werd aan de *Venetianen*, in het jaar 1451, om van hen eenige beenderen van een' arm van TITUS LIVIUS, die in het jaar 1413 te *Padua* ontdekt

ALFONSUS Koning van Napels.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

waren, te verzoeken, heeft de daden van dezen Vorst in een afzonderlijk werk beschreven, hetwelk hij aan ÆNEAS SYLVIUS, toen Bisschop van *Siena*, naderhand Paus PIUS II, zond, die 'er verscheidene bijvoegselen bijvoegde (*). Onder anderen wordt in dit werk (†) gewaagd van een' *Dominikaner*, die zich op eene slechte Predikatie, door hem gedaan, veel latende voorstaan, zich voor den Koning vertoonde, en dien allerhande vragen over het Avondmaal voorstelde; maar de Koning bragt hem tot stilzwijgen, door de vraag, hoe het gekomen was, dat men in eene gouden welgeslotene doos, waar in men eene gewijde *Hostie* bewaard had, na verloop van eene maand niet anders gevonden had dan een' worm? of dezelve misschien uit het ligchaam van CHRISTUS en gevolgelijk uit de Goddelijke zelfstandigheid ontstaan was? Voorts weet men, dat deze Koning eens zijne herstelling uit eene ziekte heeft toegeschreven aan het lezen van CURTIUS; als ook dat hij bij het voorlezen der oude Schrijvers alle geleerden, ook leerlingen, toeliet, Bibliotheeken aanleide, en het Schoolonderwijs verbeterde. enz.

Verdiensten van het Huis van MEDICIS om-

Ten tijde van dezen Vorst begon ook het Huis van *Medicis* te *Florence* zich vermaard te maken door het voorstaan en bevorderen der wetenschappen. COSMUS van *Medici* of *Medicis*, omtrent het jaar

(*) *In Libros Antonii Panormitæ, poetæ, de dictis et factis Alphonsi Regis memorabilibus Commentatio, Helmstad* 1700. *in 4to.*

(†) *Libr.* I. *Cap.* 39.

jaar 1433, was de begunstiger der Geleerden, die de *Griekſche* Geleerden, welke al meer en meer de toevlugt naar *Italië* namen, onthaalde en onderſteunde. Hij was de eerſte aanlegger van de naderhand zoo vermaarde *Mediceïſche* Bibliotheek te *Florence*; gelijk op zijn voorbeeld en aanmoediging NICCOLO NICCOLI, insgelijks burger te *Florence*, eene verzameling bijeen bragt van 800 Banden Griekſche, Romeinſche en Oosterſche Schrijvers. COSMUS was tevens de voorſtander der *Platoniſche* Wijsgeerte, welke onder hem, met behulp van den Griek GEORGIUS GEMISTUS PLETHO, en den geleerden MARSILIUS FICINUS, die de werken van PLATO in het Latijn vertaalde, weder herleefde. THOMAS CALANDRINO, naderhand Paus NICOLAUS V, die de *Vatikaanſche* Boekerij heeft begonnen aan te leggen, had aan hem zijne opkomst en bevordering te danken; COSMUS verkeerde met geleerden en kunſtenaars, als zijne vrienden, tot zijne dood toe, in het jaar 1464.

V BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517. ——— trent de geleerdheid.

Zijn Kleinzoon LAURENS van *Medici* overtrof zelfs nog zijnen Grootvader in zijne verdienſten omtrent de geleerdheid, van hem zijn gedichten overig in de *Italiaanſche* taal, op welker herſtelling en verbetering hij zich inzonderheid toeleide. Met zijne dood verviel wel de luiſter van het *Mediceïſche* Huis, maar de zucht voor kunſten en wetenſchappen bleef in hetzelve zoo erfelijk, dat ook zijn jonger Zoon, de Kardinaal JOAN *de Medici*, die in het jaar 1513, onder den naam van LEO X, tot Paus verkoren werd, zich door de begunſtiging der

V BOEK II Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

geleerdheid meer roem verworven heeft, dan door iet anders.

MATTHIAS CORVINUS Koning van Hongaryen.

Onder alle de Vorsten, beminnaars en beschermers der geleerdheid en wetenschappen, muntte nog uit MATTHIAS CORVINUS, Koning van *Hongaryen*, die in het jaar 1458 in den ouderdom van nog geen vijftien jaren aan de regering kwam. In een' tijd, en onder een volk, zoo onkundig, dat de Waiwode van *Zevenbergen* en andere aanzienlijke Grooten bekenden, dat zij niet schrijven konden, verstond en sprak hij behalve de *Hongaarsche*, ook de *Latijnsche*, *Hoogduitsche*, en andere talen. Hij stichtte of vernieuwde de Hoogeschool te *Offen* of *Buda*, misschien ook te *Presburg*, in de eerstgemelde plaats leide hij eene prachtige Boekerij aan, waar toe hij vele Handschriften, in de Oostersche talen bijzonder, verzamelde. Zijn voorbeeld werkte op zijne onderdanen, doch enkel zoo lang hij leefde, alzoo door de slechte regering van zijnen opvolger deze ijver genoegzaam geheel werd uitgedoofd.

MAXIMILIAAN I.

Het einde van dit Tijdperk was in *Duitschland* merkwaardig door twee geleerde Vorsten, Keizer MAXIMILIAAN I en FREDERIK *den Wijzen*, Keurvorst van *Saksen*. De eerste, die van het jaar 1493 tot 1519 regeerde, alhoewel hij tot in zijn twaalfde jaar bijna stom was, en vervolgens door de strengheid van zijnen Leermeester een wederzin kreeg in alle onderwijs, verbeterde echter naderhand het verzuim zijner jeugd door eene verbazende inspanning van zijne geestvermogens. Zijne menigvuldige reizen en verkeering met vreemdelingen gaven eene

zach-

zachte wending aan zijne zeden, en door vlijtig lezen en onderzoeken verzamelde hij eene menigte kundigheden. In zijne jeugd was hij in de vrije Kunsten, in de Godgeleerdheid, Geneeskunde en Staatkunde onderwezen. Hier voegde hij vervolgens bij eene beoefening der Geschiedkunde, en Aardrijksbeschrijving, ook was hij niet vreemd in de Schilder- en Bouwkunst, en in de Muzijk, ook kreeg hij kennis van de bergwerken, artillerijkunde enz., zelfs van de kookkunde, en verstond verscheidene *Europische* talen. Alleen de Regtsgeleerden mishaagden hem, en niet zonder reden, omdat zij toen enkel de uitspraken van hunne *Glosa*-Schrijvers volgden. Bovenal beminde hij de Dichtkunst, die hem, toen hij reeds Keizer was, nog dikwijls bezig hield, als mede de Geschiedkunde. Hij stelde het eerst eenen Hoogleeraar in dezelve op de Universiteit te *Weenen* aan, welke aan hem haren welvaart te danken heeft. Hij was de eerste Vorst in *Duitschland*, die de geschiedkunde aanmoedigde, en Geleerden reizen liet ondernemen in *Duitschland*, *Frankryk* en *Italië*, die alle Kloosters, Vorstelijke Archiven en Boekerijen moesten doorzoeken, om de geslachtsboomen der Vorsten naar te sporen. Op zoodanige reize ontdekte KOENRAAD CELTES de zoo vermaard gewordene *Peutingerische* Landkaart. Ook erkende deze Keizer de noodzakelijkheid der Hervorming van het Pauselijke Hof, schoon het onzeker is, of het boert of ernst bij hem geweest zij, dat hij zelve met dat oogmerk gedacht zou hebben, om Paus te worden. Van dezen Vorst zijn

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

'er in de Keizerlijke Bibliotheek te *Weenen* nog vele Gedichten te vinden, bijzonder is 'er in Hoogduitsche Verzen eene beschrijving van de heldendaden en gevallen van hem zelven, door hem zelven geschreven, en door MELCHIOR PFINZING, Proost van *St. Sebald* te *Neurenberg*, in het jaar 1517 in het licht gegeven, behalve andere werken.

FREDERIK de Wijze.

Eindelijk is door zijne geleerdheid, en niet minder door zijne werkzaamheid in het ondersteunen van de Hervorming der Kerk in *Duitschland* beroemd FREDERIK, Hertog van *Saksen*, die van het jaar 1486 geregeerd heeft, en wien reeds zijne tijdgenooten eenparig met den titel van *de Wijze* vereerd hebben. Hij ondernam in het jaar 1493 eene reize naar *Palestina*, wel uit Godsdienstigheid, maar te gelijk om oudheden, kunstwerken en natuurlijke zeldzaamheden te leeren kennen en te verzamelen. Met raad en behulp van zijnen Geneesheer POLLICH stichtte hij de Hoogeschool te *Wittenberg*, welke den 18den October des jaars 1502 werd ingewijd. Deze Hoogeschool had van eersten af eenen verbazenden opgang. In de eerste vijftien jaren telde zij reeds meer dan 2,000 leden uit alle oorden van *Duitschland*, en zelfs uit *Denemarken*, *Italië*, *Zwitzerland*, waar toe sommigen van hare eerste Leeraren, STAUPITZ, KARELSTAD, (CAROLOSTADIUS,) en AMSDORF, onder de Godgeleerden, onder de Regtsgeleerden HENNING GÖDEN, en HIERONYMUS SCHURF, en M. POLLICH als Geneeskundige, maar die tevens Hoogleeraar in de Godgeleerdheid was, veel hebben toegebragt. Op aanprijzing

zing van STAUPITZ, kwam, in het jaar 1508, de *Augustyner* Monnik MARTEN LUTHER, uit zijn Klooster te *Erfurt*, in de waardigheid van Hoogleeraar in de Wijsgeerte op deze Hoogeschool, op welker openbare lijst hij onder den naam van *Fr.* (*Frater*,) MARTINUS LÜDER DE MANSFELT, *Augustinianus* met zes anderen van zijne Orde ingeschreven is. Zijne hoofdbestemming echter was de Godgeleerdheid, in welke hij in het volgende jaar *Baccalaureus*, en in het jaar 1512 *Doctor* werd; alleen onderscheidde hij zich daar door van anderen, dat hij *Baccalaureus et Doctor ad Biblia* of *Biblicus*, en niet *Sententiarius* werd, waar door hij zich verbond, om in plaats van LAMBARDS *Sententiæ* of stellingen, den Bijbel te verklaren.

Scholen en Hoogescholen

Dit berigt van de Hoogeschool te *Wittenberg* brengt ons tot het melden van den toestand der Scholen in dit Tijdvak. De *Bisschoppelijke* en *Kloosterscholen*, van welke in het voorgaand Tijdperk gesproken is, en welke nog in een genoegzaam aantal in wezen waren, verloren allengs haar gezag, door de oprigting der Hoogescholen of *Universiteiten*, gelijk zij vervolgens genoemd werden. *Universitas* beteekende eerst het geheele ligchaam der Leeraren, en hetzelfde als *Coetus*, *Collegium* enz., maar vervolgens werden de Hoogescholen genoemd, *Studium* en *Studium generale*, of *universale*, waar voor *Universitas* in gebruik geraakt is, omdat op deze Hoogescholen alle deelen der geleerdheid beoefend werden. Sedert de XIde eeuw had zich een

V BOEK II Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

nieuw soort van Scholen gevestigd, onafhankelijk van de Dom- en Kloosterscholen, en voornamelijk voor het onderwijs in ééne wetenschap bestemd. Zoo was de School te *Bologna* vermaard in de *Regtsgeleerdheid*, die te *Salerno* in de *Geneeskunde*. Maar te *Parys* kregen de *Wijsgeerte* en *Godgeleerdheid* van tijd tot tijd insgelijks eigene Scholen, die van de Bisschoppelijke en Kloosterscholen onderscheiden waren. Onder de Leeraren der Bisschoppelijke School aldaar was WILLEM VAN CHAMPEAUX met het begin der XIIde eeuw inzonderheid beroemd. Onder deszelfs leerlingen was PETRUS ABELARD of ABAILLARD, van wien wij in het vervolg nader gelegenheid zullen vinden, om te spreken; deze rigtte vervolgens eene afzonderlijke School op, gelijk ook vele andere Geleerden deden, die *Spraakkundige*, *Rederijkkundige*, *Wijsgeerige* Scholen hielden, welke laatste echter zich bijkans geheel en alleen tot de *Dialectica* of Redeneerkunde bepaalden. Men las in andere Scholen over het *Roomsche* en *Pauselijke regt*; in de *Geneeskunde* schijnt tot in de XIIde eeuw weinig gedaan te zijn, ook werd de *Hebreeuwsche* en *Griekſche* Taalkennis veelal verwaarloosd. Zoo groot was de roem dezer *Parysche* Scholen, dat reeds omstreeks het midden der XIIde eeuw het getal der Studenten grooter gerekend werd dan dat van de ingezetenen der stad.

Hooge-school te Parys.

Op deze wijze vormde zich te *Parys* reeds in de gemelde eeuw een der aanzienelijkste Genootschappen van Leeraars en Studenten, die beiden den naam van *Scholares* voerden. Ook had men 'er al spoedig

eene

eenige Kollegien voor behoeftige Studenten, gemeenelijk *Burfaires* of *Burfarii* naar *Burfa*, eene geldbeurs, genoemd. Over den oorfprong echter der Akademifche waardigheden, heeft men geene volkomene zekerheid, alleen weet men, dat *Doctor* en *Magister* eerst namen van gelijke beteekenis waren, en dat men eerst naderhand den eerstgemelden titel boven den anderen gefteld heeft; zoo gaf het woord *licentia* de vrijheid te kennen, om in bijzondere Scholen te leeren, naderhand was *Licentiatus* de tijtel eener Akademifche waardigheid. In de XIIIde eeuw verkreeg de inrigting van dit geleerd genootfchap haar volle beflag, door vrijheidsbrieven en voorregten, welke Koningen aan hetzelve fchonken, maar bijzonder de *Paufen*, welke oplettend genoeg waren, om deze School van zich afhankelijk te maken, door voor te fchrijven, welke Boeken al en welke niet gelezen mogten worden. Onder de eerften behoorden de *Dialectica* van ARISTOTELES en PRISCIANUS; onder de laatfte de *Metaphyfica* en *Phyfica* van den eerstgemelden, en eenige Ketterfche fchriften van dien tijd. Het verbod der fchriften van ARISTOTELES werd gegrond op de bekommering, dat dezelve ligtelijk Ketterijen konden voortbrengen. In het jaar 1201 was men daaromtrent oplettend geworden op SIMON VAN CHURNAY of *Tournay*, wiens wijsgeerig brein gevaarlijk dreigde te worden voor de Godgeleerdheid. Na tien jaren lang de vrije kunften naar de toenmalige gewoonte geleerd te hebben, gaf hij zich over aan de beoefening der Godgeleerdheid, en ontvouwde de leer der

V BOEK II Hoofdft. na C G. Jaar 1073. tot 1517.

V BOEK II Hoofdst na C. G Jaar 1073. tot 1517.

Drieëenheid met zoo veel fcherpzinnigheid en regtzinnigheid, dat men bij hem aanhield, om zijne verklaring fchriftelijk aan de wereld mede te deelen. Zoo bedwelmd was de Leeraar door deze goedkeuring, dat hij met een luid gelach uitriep: „ Lieve JEZUS! hoe zeer heb ik door deze vraag uwe wet bevestigd en verhoogd! Maar zeker, als ik mij daar kwaadaardig tegen wilde verzetten; zou ik ze met nog fterker gronden kunnen verzwakken en drukken." Het verhaal voegt 'er bij, dat hij, terftond na het uitfpreken dezer woorden, ftom, en vervolgens zoo onnoozel is geworden, dat hij niet eens meer lezen, en naauwelijks van één zijner kinderen leeren kon, om het Onze Vader en het Geloof ftotterend op te zeggen (*). De *Bedelmunniken*, en bijzonder de *Dominicanen*, welke om dezen tijd opkwamen, drongen zich al fpoedig op deze Hoogefchool in, en waren inzonderheid bedacht, om de hoogheid van den Paus voor te ftaan, fpoedig evenwel ontftonden twisten met dezelven, welke tot het jaar 1255 geduurd hebben.

Kollegie der Sorbonne.

Onder de verfcheidene ftichtingen, gebouwen en inkomften, met welke de Hoogefchool in de eerfte helft der XIIIde eeuw vereerd werd, is het *Kollegie der Sorbonne* het beroemdfte geworden. Hetzelve heeft den naam naar zijnen ftichter, ROBERT van *Sorbonne*, een vlek in *Champagne*. Hij was Doctor der Godgeleerdheid, Kanunnik te *Parys*, en één der

(*) MATTH. *Paris. Hist. Major p.* 206. BULÆUS *Hist. Univerf. Paris. T.* III. *p.* 8.

der Hofgeestelijken van LODEWYK IX. Van hem zijn nog drie kleine schriften voorhanden, de *conscientia*, *de confessione*, *iter Paradisi* (*). Hij stichtte zijn Kollegie in het jaar 1250, ten behoeve van zestien arme Studenten, die daar in onderhouden moesten worden. Ook werd uit zijne giften het Kollegie van *Calvi* gesticht, hetwelk men de kleine *Sorbonne* genoemd heeft, in hetwelk alleen kinderen onderwezen werden. Zijn Kollegie, naderhand eenvoudig de *Sorbonne* genoemd, werd zoo bloeijend, dat allengs de *Theologische* Faculteit den naam *Sorbonne* kreeg, en tot de jongste tijden behouden heeft (†).

Andere Hoogescholen in Frankryk

Behalven de Hoogeschool te *Parys* werden ook andere in *Frankryk*, gedurende dit Tijdsverloop, gesticht, welke wij alleen noemen zullen, omdat deze vermelding niet dan van ter zijde tot ons oogmerk behoort. Dus vinden wij eene Hoogeschool te *Orleans*, te *Toulouse*, te *Caen* in *Normandië*, te *Bourges*, te *Montpellier* enz.

Engelsche Hoogescholen Oxford en Cambridge.

In *Engeland* hadden de Hoogescholen van *Oxford* en *Cambridge* haren oorsprong in de XII of XIIIde eeuw, schoon Engelsche Geschiedschrijvers moeite gedaan hebben, om derzelver eersten aanleg tot de IXde eeuw en de regering van ALFRED *den Grooten* terug te schuiven (§).

In Italië Bologna.

Onder de Italiaansche Hoogescholen was die van *Bo-*

(*) *Bibl. Max. PP. Lugd. P.* XXV. *p.* 346. *sqq.*

(†) BUL, *Hist. Univers. Par. T.* III. *p.* 223-236, 383.

(§) ANT. A. WOOD *Hist. et Antiquit. Universitatis Oxo-*

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517

Bologna eene der oudste, en omtrent van gelijken ouderdom met die van *Parys*, schoon de *Rechtsgeleerdheid*, gelijk wij gezien hebben, al vroeger met roem te *Bologna* geleerd werd (*). Deze Hoogeschool had in de XIVde eeuw afwisselende lotgevallen. In het jaar 1321 werd een *Spaansch* Student aldaar met de dood gestraft, omdat hij een meisje geschaakt had. Hier op vertrokken al de andere met de meeste Hoogleeraren naar *Siena*, welke stad de voordeeligste aanbiedingen deed, om de Hoogeschool tot zich over te brengen, maar dewijl de Paus aan *Siena* het regt weigerde, om *Doctoren* te benoemen, keerden de Studenten naar *Bologna* terug, alwaar de Burgers, om hun te believen, hunnen *Podesta*, de voornaamste Overheidspersoon, noodzaakten, openlijke schuldbekentenis te doen, en bovendien de voorregten der Hoogeschool merkelijk vermeerderden. In het jaar 1367 was zij echter weder in zoo diep verval, dat PETRARCHA niet dan onkundige Leeraren vond, en de stad zelve in den treurigsten toestand afmaalde. In de eerste 28 jaren der XVde eeuw was haar toestand zeer bloeijende, maar bij een oproer in de stad voorgevallen, weken de meeste Leeraren van daar, en alhoewel zij zich in het jaar 1431 weder aan den Paus onder-

Oxonuns. Libri duo. Oxon. 1674. *fol. The History and Antiquities of the University of Cambridge*, 2 *Parts*, *bij* NICH. CANTALUPE *and* RICH. PARKER *Lond.* 1721. 8*vo*.

(*) MAURO SARTI *de claris Archigymnasii Bononiensis Professoribus a Seculo* IX *usque ad Seculum* XIV.

derwierp, kon zij thans echter niet meer dan 500 Studenten tellen, daar zij 'er in voorgaande tijden wel 10,000 had gehad. In het jaar 1450 bragt de geleerde Kardinaal BESSARION haar weder in aanzien, zoodat zij op het einde dezer eeuw veel van haren roem wedergekregen had.

Padua.

Behalve *Bologna* waren de Hoogefcholen van *Padua* en *Napels* in dit Tijdperk vermaard. Tot de oprigting der eerfte gaf in het jaar 1222 aanleiding eene verhuizing van misnoegde Studenten van *Bologna*, die zich naar *Padua* begaven (*). Paus URBAAN V fchonk haar in het jaar 1363 het voorregt, om ook *Doctores Theologiæ* te benoemen. Nadat de ftad in het jaar 1406 onder de heerfchappij der *Venetianen* gekomen was, zorgde dit gemeenebest nadrukkelijk voor den welvaart dezer Hoogefchool, zelfs om harentwil de Hoogefchool te *Trevigo* vernietigende.

Napels.

Te *Napels* waren van oude tijden af *Griekfche* Scholen geweest, maar Keizer FREDERIK II ftichtte aldaar in het jaar 1224 een algemeen Leerfchool, (*in qualibet Facultate*,) na zijn dood, in het jaar 1250, ging dezelve genoegzaam geheel te grond, maar zij werd door MANFRED, zijn' natuurlijken Zoon, weder herfteld, en door volgende Koningen onderfteund; voornamelijk door Koning ALFONSUS, in de XVde eeuw.

Andere

Te *Ferrara* werden in het jaar 1264 reeds de mees-

(*) NICOL. COMNENI PATAVINI *Histor. Gymnas. Patavini Venet.* 1726. *fol.*

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

meeste wetenſchappen en kunſten, de Godgeleerdheid uitgezonderd, openlijk geleerd, en allengs vormde zich daar eene Hoogeſchool. — In *Piſa* werd in het jaar 1339 eene Hoogeſchool aangelegd; maar bij het verval des gemeenebests van *Piſa* verviel dezelve in het jaar 1359 bijna geheel, en voornamelijk toen *Piſa* in het jaar 1406 onder de magt van die van *Florence* kwam, die echter in het jaar 1472 hunne Hoogeſchool van *Florence* grootendeels naar *Piſa* verplaatſten. — *Siena* verkreeg van Keizer KAREL IV in het jaar 1357 ook het regt van eene Univerſiteit; doch eerst in het jaar 1408 van Paus GREGORIUS VII de vergunning, om Doctoren in de Godgeleerdheid te benoemen. Van denzelfden Keizer kreeg GALEAZZO VISCONTE, Heer van *Milaan*, om dezen tijd ook verlof, om te *Pavia* eene Univerſiteit te ſtichten, welke echter bijna door die, welke te *Piacenſa* beſtond, verdrongen werd. In het Pauſelijk gebied ſtichtte BONIFACIUS VIII in het jaar 1303 de Hoogeſchool te *Fermo*, en verhief de School der Regtsgeleerdheid te *Rome* tot denzelfden rang; ook ſtichtte CLEMENS V in het jaar 1308 de Univerſiteit te *Perugia*. In de XVde eeuw kwamen hier nog bij de Hoogeſcholen te *Turin* en te *Parma*, welke laatſte echter geheel onvermaard gebleven is.

Hoogeſcholen in Italien.

Terwijl men twijfelt, of te *Aberdeen* in *Schotland*, reeds in het jaar 1240, en tenzelfden tijde te *Salamanca* in *Spanje*, eene Hoogeſchool geſticht is, is het zeker, dat in het jaar 1290 DIONYSIUS *de Regtvaardige*, Koning van *Portugal*, eene Hooge-

Hoogeſcholen in Spanje en Portugal.

ſchool

ſchool te *Lisſabon* heeft aangelegd, welke hij echter, om eenige onrusten door de Studenten verwekt, in het jaar. 1308 naar *Coïmbra* verplaatſte (*).

In Duitschland.

Terwijl *Frankryk*, *Engeland*, *Italië*, *Spanje* en *Portugal* dus reeds in de XIIIde eeuw en vervolgens verſcheidene Hoogeſcholen aanleiden, had *Duitschland* 'er nog geene eene. Dat krijgszuchtig volk hield ſteeds meer van de kunſten des oorlogs dan des vredes. Keizer KAREL IV was de eerſte, die, in zijn Erfkoningrijk *Bohemen*, in het jaar 1348 eene Hoogeſchool ſtichtte in de Hoofdſtad *Praag*, waar bij hij zich die van *Parys* ten voorbeeld ſtelde. Zij werd door dezen Vorst zoo begunſtigd, dat zij ſpoedig in bloei geraakte, en eerlang meer dan 5,000 Studenten bevatte; niet minder werd zij begunſtigd door WENZEL of WENCESLAUS, zijn' Zoon en opvolger. Zekere Hoveling van dezen Vorst ſtichtte in het jaar 1391 voor dezelve eene Kapel, onder den naam *Bethlehem*, in welke op zekere dagen in het *Boheemsch* voor het volk gepredikt moest worden. Deze ſtichting werd door den Paus en den Koning bevestigd, en uit dezelve trad niet langen tijd daar na JOAN HUS te voorſchijn. Deze Univerſiteit was in vier Natien verdeeld, de *Boheemſche*, *Beyerſche*, *Poolſche* en *Sakſiſche*, tusſchen welke van tijd tot tijd verſchillen ontſtonden, dewijl de *Bohemers* klaagden, dat de

(*) HEUMAN *Biblioth. Hist. Academica pag.* 43. *post* CONRINGII *Antt. Academ.*

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

de *Duitschers* zich de voordeeligste posten en prebenden wisten te bezorgen; deze verschillen namen meer en meer toe door het bijkomen van verschillen over den Godsdienst; aan het hoofd der *Bohemers* stonden nu JOAN HUS en HIERONYMUS VAN PRAAG, de eerste Biechtvader der Koningin, deze laatste gezelschap des Konings, als Ridder. In het jaar 1408, als de Universiteit vergaderd was, om eenen nieuwen *Rector* te verkiezen, stelde HUS voor, dat de *Bohemers* in het vervolg drie stemmen zouden hebben, en de drie andere Natien slechts eene zouden behouden, omdat 'er thans meer *Boheemsche* Leeraars waren, dan onder de regering van KAREL IV. Koning WENZEL gaf hier toe in het jaar 1408 zijne toestemming door een Koninglijk bevel, hetwelk ten gevolge had, dat de vreemde Leeraars en Studenten gezamenlijk de stad en Hoogeschool verlieten, wel ten getale, gelijk sommige zeggen, van 40,000, doch welk getal door ÆNEAS SYLVIUS, een tijdgenoot, verminderd wordt op 5,000, zijnde 'er nog omtrent 2,000 *Boheemsche* en *Moravische* Studenten op de Hoogeschool gebleven. Veel leed hier door de Burgerij van *Praag*, die aan HUS de schuld gaf, en bijkans tot een oproer oversloeg; ook heeft de Hoogeschool zich naderhand niet kunnen herhalen.

Weenen. De tweede Universiteit in *Duitschland* werd te *Weenen* opgerigt in het jaar 1365, en kwam in het jaar 1384 tot vollen stand. Merkwaardig is het tafereel, hetwelk de vermaarde ÆNEAS SYLVIUS omtrent het midden der XVde eeuw van derzelver toestand

ſtand ſchildert (*), hoewel niet zeer gunſtig. „Zij beeft," ſchrijft hij, „een' grooten toeloop van Studenten uit *Hongaryen* en *Opper - Duitschland.* Ik heb verſtaan, dat 'er op dezelve twee voortreffelijke Godgeleerden geweest zijn, HENDRIK VAN HESSEN — en NICOLAUS VAN DINKELSPUL, een *Zwaab.* — Ook is thans aldaar THOMAS HASELBACH, een niet onvermaard Godgeleerde, die nuttige geſchiedenisſen ſchrijft, zoo men zegt, en wiens geleerdheid ik prijzen zou, indien hij niet reeds twee en twintig jaren over het eerſte Hoofdſtuk van JESAIAS gelezen had, zonder het tot hier toe ten einde gebragt te hebben. Doch het grootſte gebrek dezer Hoogeſchool beſtaat daar in, dat men te veel werks maakt van de *Dialectica*, en dus te veel tijd aan eene niet heel nuttige zaak beſteedt. — In deze kunst worden voornamelijk, die genen onderzocht, die met den titel van *Meester der kunſten* vereerd worden. Voorts zijn zij noch op de Toonkunst, noch op de Redekunst of Rekenkunde bedacht; alhoewel zij eenige door anderen opgeſtelde Gedichten en Brieven door den Candidaat naar het meesterſchap zonder kunde laten opzeggen, (*imperite Magistrandum compellant.*) Redekunde en Dichtkunde zijn bij hen geheel onbekend, terwijl al hunne vlijt in Disputeren en ijdele Sofisterijen beſtaat; grondige kennis vindt men niet veel; zeer weinigen bezitten de Boeken van ARISTOTELES, en andere Wijsgeeren; meestendeels bedienen zij zich van Com-

(*) *Epist.* CLXV.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Commentarien. De Studenten zelve leven dartel; en zijn ongemeen gezet op wijn en eten. Weinigen worden geleerd; ook worden zij niet in tucht gehouden; zij loopen dag en nacht rond, en doen den burgers veel verdriet aan; bovendien worden zij nog door de zedeloosheid der vrouwen verleid." De Hoogeschool te *Weenen* had echter om dezen tijd den beroemden GEORGE VAN PEURBACH, den Herstelder der Starrenkunde; en de bovengemelde THOMAS HASELBACH, eigenlijk EBENDORFER, is, behalve meer, Schrijver van eene vrij goede *Chroniek van Oostenryk*, die ook in het licht gegeven is; en op het einde van dit Tijdvak zal deze Hoogeschool meer dan 7,000 Studenten gehad hebben; tot welken bloeistand Keizer MAXIMILIAAN I, de vriend der geleerdheid, veel toebragt.

Heidelberg, Keulen.

Te *Heidelberg* werd de Hoogeschool op den voet der *Paryſche* in het jaar 1385 of 1386 opgerigt door den Paltsgraaf RUPRECHT. Te *Keulen* stichtte de Raad dezer vrije Rijksstad in het jaar 1388 eene Hoogeschool, met verlof van Paus URBAAN VI.

Erfurt.

Vier jaren daar na werd de eerste Hoogeschool in de *Sakſiſche* Landen te *Erfurt* aangelegd, doch zij kwam eerst in het jaar 1392 volkomen tot stand. Alhoewel zij zich weinig roem in dezen tijd verwierf, had zij echter in het jaar 1516 den voortreffelijken Latijnschen Dichter E. HESSUS tot Leeraar in de Welsprekendheid en Dichtkunde. Van het jaar 1501 af verkeerde MARTEN LUTHER op deze Hoogeschool als Student, en van het jaar 1506 als *Magister Philoſophiæ*. — De Universiteit te *Wurtsburg*

burg is waarfchijnlijk eerst in het jaar 1403 opgerigt door den Bisfchop JOAN I.

V BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Het verftrooijen van de Hoogefchool te *Praag*, boven vermeld, gaf gelegenheid tot het ftichten van de Hoogefchool te *Leipzig*, toen nog met zijnen ouden *Wendifchen* naam *Lipczk* genoemd. FREDERIK *de Strijdbare*, Landgraaf van *Thuringen*, naderhand Hertog en Keurvorst van *Sakfen*, ftichtte dezelve, met goedkeuring van den Paus, in het jaar 1409. De Hoogefchool te *Rostok* werd in het jaar 1419 gefticht; die te *Leuven*, op verzoek van JOAN IV, Hertog van *Braband*, door Paus MARTYN V, in het jaar 1426. Te *Grypswalde* in het jaar 1456. Te *Bazel* in het jaar 1460, te *Freyburg* in *Brisgau* in datzelfde jaar. Te *Ingolftad* in het jaar 1472. Te *Tubingen* vijf jaren daar na; tenzelfden tijde de Hoogefchool te *Mentz*.

Leipzig en andere.

Bij alle deze Hoogefchoolen in *Duitschland*, de jongfte van welke die te *Wittenberg* was, van welke wij reeds gefproken hebben, kwamen in de XVde eeuw nog twee buitenlandfche; eene te *Koppenhagen*, gefticht in het jaar 1479, door Koning CHRISTIAAN *den Eerften*; en eene in *Zweden* te *Upfal*, in het jaar 1477.

Het vermeerderend aantal van Studenten, maakte de behoefte van Boeken reeds in het begin van dit Tijdvak grooter, waarom men meer en meer bedacht werd, om Boekverzamelingen of *Bibliotheken* aan te leggen. Hier dient men echter in het oog te houden, dat men in de Xde en volgende eeuwen het woord *Bibliotheca* fomtijds gebruikte van

Bibliotheken.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar: 1073.
tot 1517.

een enkel Handschrift der Latijnsche Bijbelvertaling. Dus maakte een inwoner van *Bologna* in het jaar 1199 aan twee Kerken dièr stad bij uitersten wil *twee Bibliotheken* in deze beteekenis. In de Kloosters vooral maakte men zijn werk, om door het afschrijven van Boeken Boekverzamelingen te maken, waar bij de Monniken, die veel ledigen tijd hadden, ijverig werkzaam waren; ook werden de Nonnen tot het afschrijven van Boeken gebruikt, doch gewonelijk slechts van Latijnsche Bijbels en sommige werken van Kerkvaderen. Geen Klooster derhalve, of het had zijne Boekerij, van waar het gezegde: *Claustrum sine armario, quasi castrum sine armamentario.* Een Klooster zonder Boekerij, een leger zonder wapenhuis. Het spreekt van zelve, dat zoodanige Boekerijen niet zeer talrijk waren in handschriften, schoon die van eenen Geestelijken te *Verdun* in het begin der XIIde eeuw bij de oude *Alexandrynsche* vergeleken wordt (*). De Boeken trouwens, waren te kostbaar, om het pergament, den tijd en de moeite, welke daar aan besteed moesten worden, en nog meer door de sieraden van gouden, met kleuren afgezette, geschilderde letters en prentverbeeldingen. Een afschrift van dat Deel der Pandekten, hetwelk men *Infortiatum* noemde, kostte te *Bologna* XXII *Liren*, drie van welke *Liren* op twee gouden Dukaten gerekend worden, en een volkomen Latijnsche Bijbel LXXX zulke *Liren*. Uit een oud stuk der *Camaldulenser* Mon-

(*) *Hist. Litter. de la France T.* IX. *p.* 139 142.

Monniken in het jaar 1240 ziet men, dat zij meer dan 200 Goudguldens besteed hebben voor een Misboek met gouden en geschilderde letters. Liefde voor prachtige Boeken en onwetendheid gingen niet zelden gepaard. Zoo verhaalt DANIEL MERLAC, een *Engelschman*, die ten einde de wiskundige wetenschappen te leeren, in het jaar 1189 naar *Parys* reisde, maar in zijn oogmerk niet kon slagen (*), dat hij onder de Leeraren aldaar eenige Beesten, (*quosdam Bestiales*,) ontmoet had, die, op de openbare leerplaatsen zittende, zich een verbazend voorkomen gaven; en op twee of drie banken ontzaggelijk groote Boeken hadden liggen, in welken de lessen van ULPIANUS met gouden letters waren opgeteekend; (misschien een deel der Pandecten,) zij hadden looden griffels in de hand, met welke zij op eene heel deftige wijze allerhande kritische teekenen, (*asterisci et obeli*,) in deze Boeken teekenden, terwijl zij alleen door hun zwijgen voor wijzen geacht werden, maar hunne domheid verraadden, zoo dra zij begonnen te spreken.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Dewijl dienvolgens Boeken, wegens derzelver kostbaarheid, zelfs voor studeerenden doorgaans eene groote zeldzaamheid waren, ondernamen van tijd tot tijd Vorsten, die voorstanders der geleerdheid waren, openbare Boekerijen ten dienste der studeerenden, doch voornamelijk der Geestelijken op te rigten, zoo als wij reeds iet dergelijks vinden aange-

Openlijke Boekerijen.

(*) *In* ANT. A. WOOD. *Hist. et Antt. Univ. Oxon. Libr.* I. *pag.* 57.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

geteekend van Keizer FREDERIK II, van LODEWYK IX, Koning van *Frankryk*, en later van MATTHIAS CORVINUS, Koning van *Hongaryen*, en anderen.

Boekverkoopers.

In het jaar 1275 ontmoet men gewag van Boekhandelaars te *Parys*, *Stationarii* genoemd, die Boeken verkochten, welke hun van bijzondere perfonen bezorgd werden, waarom ook de Univerfiteit hen liet zweeren, dat zij daar bij eerlijk te werk zouden gaan (*).

Wetenfchappen. Wijsgeerte.

Inmiddels vermeerderde het getal der Boeken, door de fchriften, welke in het licht verfchenen, met betrekking tot de wetenfchappen, welke toenmaals met ijver beoefend werden, tot dat eindelijk dezelve in het laatst van dit Tijdvak weder herleefden. Inzonderheid leide men zich toe op de *Wijsgeerte*, welke federt het midden der XIde eeuw eene geheel nieuwe gedaante begon aan te nemen, en met eenen meer vrijen geest ook in Godgeleerde onderzoekingen fcheen te willen in dringen. BERENGARIUS en LANFRANK gaven daar toe vervolgens niet weinig aanleiding door den twist over het Avondmaal, dewijl de eerfte daar bij de Redekunst en Wijsgeerte gebruikte, welke de laatfte in Godsdienftige onderwerpen wraakte, hoewel met den laatften de reeks van Leeraren aanvangt, die zich op de Wijsgeerte, voornamelijk de Rede- en Bovennatuurkunde hebben toegelegd, en dezelve zoo zij waanden ten dienfte van de Godsdienstleere toegepast hebben.

LANFRANK.

LANFRANK werd in het jaar 1005 te *Pavia* gebo-

(*) BULÆUS *Hist. Univ. Paris. Tom.* III. *p.* 419.

boren; in zijne jeugd leide hij zich te *Bologna* toe op de beoefening der Regtsgeleerdheid, en zette eene School op te *Avranches* in *Normandië*. Bij toeval kwam hij, in het jaar 1042, op eene reize naar *Rouen* door Roovers uitgeplunderd zijnde, in het Klooster te *Bec*, waar hij Monnik, en vervolgens *Prior* geworden zijnde, op bevel van den Abt eene School oprigtte, welke weldra van alle kanten grooten toeloop kreeg, en in welke ook de Latijnsche taal in zoo verre werd geleerd, dat de *Fransche* Schrijvers zich sedert in die taal dragelijker uitdrukten, en in hunne schriften geschikter leerwijze bragten. In het jaar 1050 werd LANFRANK in den twist met BERENGARIUS ingewikkeld, over het Avondmaal, waar in hij bij zijne Tijdgenooten minder roem behaalde dan bij de Nakomelingschap bevestigd is geworden. Hij bezat het vertrouwen van zijnen Vorst WILLEM, Hertog van *Normandië*, naderhand Koning van *Engeland*, bekend onder den naam van WILLEM *den Veroveraar*, die hem, in het jaar 1070, tot het Aartsbisdom van *Canterbury*, hoewel niet zonder veel tegenstreven van LANFRANK, verhief. Zich thans met ijver toeleggende om de Kerketucht te herstellen, vond hij zoo veel bezwaren, dat hij den Paus verlof vraagde, om in zijn Klooster weder te keeren, maar deze schonk hem het *Pallium*, en benoemde hem tot zijnen Legaat in *Engeland*. — Koning WILLEM verzocht hem kort voor zijn' dood in het jaar 1087, om zijnen jongsten Zoon WILLEM, die dertien jaren oud was, te kronen en op den troon te bevesti-

 gen.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

gen. Dit deed LANFRANK, en hielp tevens een oproer dempen, ontstaan ten voordeele van den oudsten Zoon Prins ROBERT, die door den Vader was uitgesloten; LANFRANK overleed in het jaar 1089 (*).

LANFRANK wordt zeer geprezen wegens zijne vroomheid en Godzaligheid, en was bij zijne Tijdgenooten in de hoogste achting van geleerdheid; doch uit zijne schriften blijkt slechts eene vrij goede kennis in de vrije kunsten, naar de toenmalige leerwijze, en eene geoefendheid in de schriften der Kerkvaderen en Kerkelijke Godgeleerdheid; en bijzondere ervarenheid in de kunst van disputeren; zijn stijl is ver van zuiver Latijn of welsprekend te zijn; ten zij iemand voor welsprekend en vernuftig wilde houden, dat hij den Paus ALEXANDER II, in eenen Brief noemt, *humiliter excellens excellenterque humilis Beatitudo vestra*, en hem dezen wensch doet: *Omnipotens Deus vitam vestram ad honorem sanctæ Ecclesiæ vestris dispositionibus divinitus commissæ in tempore prolixam faciat; quatenus post tempus, quæ sine tempore sunt, prolixa æternitatis spatia vobis concedat* (†). Wij hebben, behalve zijn werk over het Avondmaal, elders gewaagd, weinig schriften van hem overig; de voornaamste zijn *zestig Brieven*, welker inhoud echter niet zeer be-

(*) Zijn leven is beschreven door MILO *Crispinus*, *Cantor Beccensis in* MABILLON *Act. SS. Ord. S. Bened. Sec.* VI. *P.* II. *pag.* 130.

(†) *Epist. ad Alexandr.* II. *in* LABBEI *Concil. Tom.* IX. *pag.* 1213, 1215.

belangrijk is. Zijne werken zijn door den Benedictijner LUCAS D'ACHERY in *Folio*, *Parys* 1648 in het licht gegeven.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ANSELMUS van Canterbury.

ANSELMUS van *Canterbury*, een leerling van LANFRANK, heeft boven zijnen meester in de Wijsbegeerte uitgemunt. Hij was omstreeks het jaar 1034 te *Aosta* in *Piemont* geboren. In zijne jeugd leefde hij buitensporig en moest, om den toorn zijns Vaders te ontgaan, zijn vaderland verlaten. Na drie jaren omzwervens kwam hij te *Avranches*, waar LANFRANK zijne School had, alwaar hij zich aan deszelfs onderwijs overgaf, en omtrent het jaar 1060 Monnik werd in het Klooster *Bec*. Hier muntte hij zoo uit, dat hij LANFRANK als *Prior* opvolgde, toen deze Abt werd te *Caen* (*). In het onderwijs van het School zijnen Leeraar opgevolgd zijnde, wist hij door minzaamheid zich bemaken, en daar door zijne leerlingen aan zich te trekken, zijnde hij voor zich zelven godzalig van levenswijze, en ijverig werkzaam in Wijsgeerige oefeningen, en 's nachts zelfs was hij onledig met het verbeteren van gebrekkig afgeschrevene Boeken. In het jaar 1078 verkozen hem zijne Monniken, volstrekt tegen zijnen wil, tot hunnen Abt. Wegens eenige belangen van zijn Klooster naar *Engeland* gereisd, bezocht hij zijnen gewezenen Leermeester LANFRANK, wiens roem hij spoedig overtrof, alzoo ANSELMUS als een heilig en in de ken-

(*) EADMERUS *in vita S. Anselmi*, *Cantuar. Archiep. L.* I. *post opera Anselmi.*

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

kennis van den Godsdienst volmaakt man werd aangezien. Zijn Levensbefchrijver fchrijft hem zelfs wonderbare genezingen toe, als ook dat hij in ftaat was door dikke muren te zien, wat zijne Kloosterlingen deden.

Dertien jaren daar na, in het jaar 1093, werd hij van verfcheidene Engelfche Grooten weder genodigd, om in *Engeland* over te komen, hetwelk hij fchoorvoetende inwilligde, omdat zich een gerucht verfpreid had, dat hij Aartsbisfchop van *Canterbury* zou worden. Dit Aartsbisdom had de Koning reeds drie jaren opengehouden. De Koning ontving hem met allen eerbied, maar zeide fpottend tegen zijne Hovelingen, die hem de onverfchilligheid van ANSELMUS jegens aardfche goederen en eer roemden: hij zou evenwel met handen en voeten toetasten, als hij geloofde, dat hij dit Aartsbisdom zou kunnen krijgen; maar zwoer de Koning, niemand zal hetzelve hebben, dan ik alleen. Kort daar na werd de Koning door eene ziekte overvallen, en begon te denken aan het behoud van zijne ziel, zoodat ANSELMUS gehaald werd, op wiens raad hij eene algemeene biecht afleide, met belofte van beterfchap, en inzonderheid, dat hij de ledigftaande Kerken van Bisfchoppen zou voorzien. Maar als nu de Koning ANSELMUS tot Aartsbisfchop van *Canterbury* benoemde, ontftelde deze, en verzette zich daartegen met alle krachten. Alle verzoeken van den Koning waren vergeefs, en men moest hem den Bisfchoppelijken Staf met geweld in de hand geven, waar na men hem naar de Kerk meer droeg dan geleide,

en

En men moest hem den Bisschoppelijken Staf met geweld in de hand geven, waar na men hem naar de Kerk meer droeg dan geleide. XV. D. Bladz. 74.

en aldaar inhuldigde in het jaar 1093. ANSELMUS gaf tot reden van zijne weigering te kennen, dat hij voorzag, dat op deze wijze een zwak ſchaap naast eenen bandeloozen ſtier in de regering van *Engeland* werd ingeſpannen, en dat door 's Konings onſtuimigheid de Kerk nog bij zijn leven in eenen treurigen weduweſtaat vervallen zou.

Het gene hij voorzag, gebeurde ſchielijk. De Koning hield zijne beloften niet, en de ledigſtaande Bisdommen werden niet vervuld. ANSELMUS had het Aartsbisdom van *Canterbury* alleen onder die voorwaarde aangenomen, dat aan de Kerk van *Canterbury* de goederen zouden worden wedergegeven, welke zij ten tijde van LANFRANK bezeten had, daar en boven begeerde hij, dat, gelijk de Koning zijn wereldlijke Heer was, deze ook wederkeerig hem als zijnen Geestelijken Vader en zielzorger eerbiedigen zou. De Koning was tot het een en ander lang na zoo gereed niet, als de Aartsbisſchop verlangde. Als de Koning in het jaar 1094 tot den oorlog met zijnen Broeder ROBERT, Hertog van *Normandië*, geld noodig had, bood ANSELMUS hem 500 ponden, welke de Koning weigerde aan te nemen, omdat hij ten minſten 1000 ponden verwacht had, en ANSELMUS dankte God, dat deze hem voor de opſpraak beveiligd had, als of hij zijn Aartsbisdom voor dit geld gekocht had. Ondertusſchen handhaafde hij zijn geestelijk gezag; en weigerde in de vastentijd de heilige asſche en de *abſolutie* aan alle Hovelingen, die hun haar, even als de jonge dochters, lang lieten groeijen, en den

vrou-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

vrouwelijken opschik in kleeding enz. navolgden. Ook drong hij bij den Koning aan, om de gebreken in het Kerkelijke te verhelpen, en ten dien einde algemeene Kerkvergaderingen te laten houden. De Koning antwoordde eenvoudig, dat de Kerkvergaderingen gehouden zouden worden, als het hem beliefde, en ten aanzien van de ledigstaande Abdijen, dat de Abdijen hem toebehoorden, en dat hij met dezelven kon handelen, zoo als hij wilde, waar tegen de Aartsbisschop vergeefs inbragt, dat de Abdijen aan God toebehoorden, en dat de Koning slechts derzelver beschermheer, (*advocatus*,) was; evenwel zocht de Aartsbisschop in 's Konings gunst hersteld te worden; maar als zijne vrienden hem ten dien einde raadden, de aangebodene som te verdubbelen, verklaarde hij zelfs de 500 ponden nu niet te willen geven, welke hij reeds aangeboden had, omdat de Koning hem telkens op nieuw geld zou willen afpersen; waar tegen de Koning hem liet aanzeggen, dat hij hem niet langer als Aartsbisschop van *Canterbury* erkennen zou. Ook wilde de Koning hem niet vergunnen naar *Rome* te reizen, om het *Pallium* van den Paus te ontvangen, hetwelk hem toen in het jaar 1095 door eenen Pauselijken Legaat werd overgebragt, die hem ook ten minste schijnbaar met den Koning verzoende, wien hij in het volgende jaar met 200 marken zilver uit den Kerkelijken schat van *Canterbury* tegen zijnen Broeder ROBERT ondersteunde, maar als de Koning hem vervolgens voor zijn Hofgerigt liet dagen, onder voorwendsel, dat hij hem slechte soldaten tot eenen veld-

veldtogt geleverd had, vond ANSELMUS in het jaar 1097 geraden naar *Rome* te reizen, hebbende den Monnik EADMER, zijnen Levensbeſchrijver in zijn gezelſchap. Hij onthield zich in *Italië* eenigen tijd in een Klooster in het *Napelſche*, en woonde in het jaar 1098 eene Kerkvergadering te *Bari* bij, op welke hij in den twist met de *Grieken* uitmuntte.

Koning WILLEM, in het jaar 1100 overleden zijnde, ſpoedde ANSELMUS, daar toe door den nieuwen Koning HENDRIK I genodigd zijnde, zich weder naar *Engeland*, maar als hij de leenhulde, (*hominium*,) aan den Vorst zou afleggen, en van zijne hand het Aartsbisdom door het overreiken van den Herdersſtaf en Ring ontvangen, weigerde hij zulks, omdat dergelijke beleeningen der Geestelijkheid door Leeken te *Rome* verboden waren, en dreigde tevens naar *Rome* weder te keeren. HENDRIK vreezende, dat de Aartsbisſchop met den Paus mogt zamenſpannen, ten voordeele van zijnen Broeder ROBERT, die op den troon aanſpraak maakte, ſtond hem toe; Afgevaardigden naar *Rome* te zenden, tot een vergelijk, waar aan verſcheidene jaren gearbeid werd. Ondertusſchen betoonde ANSELMUS zich getrouw aan zijnen Koning, toen ROBERT in het jaar 1101 werkelijk eenen inval in *Engeland* deed; ook hield hij eene Kerkvergadering in het jaar 1105, doch als Paus PASCHALIS II voortging de *Investituur* der Geestelijken door Leeken te verwerpen, reisde ANSELMUS in het jaar 1107 weder naar *Rome*, verzeld van eenen Gezant des Konings, maar de Paus bleef ſtandvastig bij zijn verbod. AN-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

SELMUS bleef nu te *Lions*, tot eindelijk de Paus zoo veel toegaf, dat de Bisschoppen den eed van trouw aan den Koning doen zouden, waar op ANSELMUS naar *Engeland* terug keerde, alwaar hij in het jaar 1109 overleed.

Zijne schriften.

Te midden van een zoo werkzaam leven, vond ANSELMUS echter tijd om een aanmerkelijk aantal schriften in het licht te geven, en zich als den voornaamsten *Bovennatuurkundigen* van zijnen tijd bekend te maken. Van eenige Monniken in het Klooster *Bec* verzocht zijnde om het gene hij over het bestaan van God hun mondelijk had voorgedragen, in geschrift te brengen, stelde hij zijn *Monologium* of Alleenspraak op, welk Boek eene Wijsgeerige proeve in zich bevat over het bestaan en de eigenschappen van God, en over de Goddelijke Drieëenheid. Dit stuk is vol Wijsgeerige scherpzinnigheid geschreven; maar na het voltooijen van hetzelve overwegende, dat daar in eene aaneenschakeling van bewijzen stond, zag ANSELMUS naar eenen enkelen grond van bewijs voor Gods bestaan om, welke al de overigen niet zou behoeven; en nu meenende denzelven gevonden te hebben, droeg hij dien in een ander geschrift voor, hetwelk hij *Proslogion* of *Alloquium* noemde. Dit bewijs werd dus door hem ingerigt: Zelfs de dwaas, die in zijn hart zegt: daar is geen God! moet toch erkennen, dat 'er in het verstand iet is, boven hetwelk men niets grooters denken kan: want zoo dra hij van het grootste aller wezens hoort, verstaat hij het. Hetzelve kan derhalve ook niet blootelijk in het verstand

ſtand zijn; maar men kan het ook als in der daad en werkelijk beſtaande denken. Was het enkel in het verſtand; dan moest 'er onder de wezens, welke werkelijk beſtaan, een nog grooter wezen; doch hetwelk ongerijmd is. Dit is zoo waar, voegt ANSELMUS 'er bij, dat men het niet beſtaan van God zelfs niet denken kan, dewijl anders het grootst denkbare zulks niet zijn zoude, dewijl het beſtaan daar aan ontbreken zoude. Op dezelfde wijze leidt hij uit de grootſte volmaaktheid van God alle deszelfs eigenſchappen af; en toont, dat God alleen zelfſtandig is. Zelfs leert hij, dat God nog grooter is, dan al het denkbare.

Dit is het bewijs voor Gods beſtaan, ontleend uit het denkbeeld van God in het verſtand van alle menſchen, hetwelk CARTESIUS in de XVIIde eeuw op nieuw voor den dag gebragt, en gezocht heeft te ſtaven, waarom ook ſommigen gemeend hebben, dat hij het uit de ſchriften van ANSELMUS ontleend had. Ondertusſchen werd dit bewijs beſtreden door eenen Monnik in het Klooster *Marmontier*, GAUNILO genoemd, in eene korte verhandeling; *Liber pro inſipiente adverſus ſ. Anſelmi in Proslogio ratiocinationem* (*), beweerende, dat het beſluit valsch was, dat het denkbeeld van het hoogſte Wezen in het verſtand ook noodwendig het beſtaan van dat wezen buiten het verſtand met zich bragt, terwijl het in het verſtand enkel op dezelfde wijze zijn kon, als zoo vele andere ingebeelde of twijfelach-

(*) *In* ANSELMI *Opp. p.* 35, 36.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

achtige dingen; waar tegen ANSELMUS eene verdediging van zijn bewijs opstelde, *Liber Apologeticus contra Gaunilonem, respondentem pro insipiente* (*).

ANSELMUS stelde verders tot eenen grondregel, dat hij *eerst gelooven* en *daar na verstaan* wilde, te weten, voor alle dingen geloofde hij, wat de Kerk eischte te gelooven, zonder daartegen de geringste twijfeling bij zich te laten opkomen. Deze grondregel kon waarlijk weinig dienen tot uitbreiding van echte en gegronde Wijsgeerte of Godgeleerdheid, ook vindt men meermalen in ANSELMUS schriften, dat hij meer spitsvinnigheden heeft bijgebragt dan behoorlijke onderzoekingen of bewijsredenen (†).

ROSCELIN

Naast BERENGARIUS, LANFRANK en ANSELMUS, moet op het einde der XIde eeuw als een Wijsgeerig brein ook geplaatst worden ROSCELIN of RUSELIN of RUCELIN, een Kanunnik te *Compiegne*, waar hij als *Scholasticus*, dat is als Opziener der Bisschoppelijke School, eigener beweging openlijke voorlezingen hield. Hij was één der eerste *Nominalisten* van dezen tijd, en haalde zich als aanvoerder en hoofd van dezelven ook voornamelijk de beschuldigingen van Ketterij op den hals. De vraag namelijk was, of de algemeenheden in de *Dialec-*

(*) *Ibid. pag.* 37-40.

(†) De werken van ANSELMUS zijn door den *Benedictyner* GABR. GERBERON te *Parys* uitgegeven in Folio 1675, en daar, met eene vermeerdering van XIV Brieven, herdrukt 1721.

alectica, (*genus*, *species*, *differentia*, *proprium*, *accidens*,) enkel verstandsdenkbeelden waren of buiten het verstand wezenlijk bestonden. PLATO had derzelver wezenlijk bestaan in het verstand van God beweerd; ARISTOTELES liet hare wezenlijkheid alleen in de bijzondere dingen zelve toe; de *Stoïcynen* eindelijk hielden ze voor niets dan afgetrokkenheden, en waren dus in een strenger zin de eerste *Nominales* of *Nominalisten*; terwijl men daartegen aan de anderen, inzonderheid aan de *Platonisten*, den naam van *Reales* gaf. In die middel-eeuwen, in welke deze namen opkwamen, was men ook gewoon het eerste der gemelde gevoelens, *Universalia ante rem*, het tweede *Universalia in re*; en het derde, *Universalia post rem* te noemen. De jongere *Platonisten* hadden, naar hunne gewoonte, alle deze gevoelens met elkanderen zoeken te vereenigen; maar daar door alleen een nieuw spinneweb geweven. De achting voor de Wijsgeerte van PLATO had het eerste gevoelen, ook door AUGUSTINUS begunstigd, bij de Christenen geliefd gemaakt; toen derhalve ROSCELIN de wijze van voorstelling der *Stoïcynen*, zoo veel men oordeelen kan, want wij hebben geene schriften van hem, verdedigde, tastte men hem niet alleen daar over aan, maar leide hem ook de schroomelijkste gevolgen te last. Men meende te ontdekken, dat de *Nominalisten* alle menschelijke kennis alleen tot namen bepaald wilden hebben, en dat zij het werkelijk bestaan der dingen loochenden. In het eerst echter vond dit gevoelen bijval, maar kon zich niet lang handhaven tegen de aanvallen van

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ANSELMUS van *Canterbury*, ODO van *Clugny*, naderhand Bisfchop van *Kamerik*, ALBERICH van *Rheims*, BERNHARD van *Chartres*, en andere vermaarde *Dialectici* of Redeneerkundigen. Zelfs verzekert JOANNES van *Salisbury* (*), dat dit gevoelen met ROSCELIN weder verdwenen is. Zoo veel is ten minften zeker, dat de *Reales*, hoewel in eene eenigzins meer in den *Aristotelifchen* vorm veranderde gedaante, ten dezen tijde de overhand hebben behouden.

HILDEBERT van Mans.

Een ander tijdgenoot van ANSELMUS was HILDEBERT van *Mans*, geboren in het jaar 1055 te *Lavardin*, in het Kerspel van *Mans*; hij fchijnt te *Tours* het onderwijs genoten te hebben van BERENGER of BERENGARIUS, wien hij ook met een graffchrift in eene Latijnfche *Elegie* vereerd heeft. In het jaar 1092 werd hij *Archidiaconus*, en vijf jaren daar na Bisfchop te *Mans*. Kort na deze verkiezing fchreef de beroemde IVO of IVES, Bisfchop van *Chartres*, hem eenen Brief (†), in welken deze hem voorhield, hoe hij van fommige aanzienelijke leden zijner Kerk befchuldigd werd, verfcheidene onechte kinderen verwekt te hebben, met bijgevoegde vermaning, om deze verkiezing niet op te volgen, ingevalle hij zich fchuldig bevond. HILDEBERT nam de verkiezing aan, of zich onfchuldig vindende, of de befchuldiging niet bewezen of aangedrongen wordende. De oorlog tusfchen de Konin-

(*) JO. SARISBER. *Metalog. L.* II. *C.* 17. *p.* 814.

(†) *Epist.* 277. *Opp. pag.* 118.

ningen van *Engeland* en de Graven van *Mans* veroorzaakten hem vele onaangenaamheden; hij werd zelfs in het jaar 1099 naar *Engeland* overgevoerd, alwaar Koning WILLEM van hem eischte, dat hij zijne onschuld door de vuurproef zou bewijzen, hetwelk hij echter op raad van den bovengemelden IVO weigerde, zich op de Kerkelijke wetten beroepende, en aanbiedende, om volgens dezelve zijne onschuld aan te toonen. In het jaar 1125 tot het Aartsbisdom van *Tours* verheven, werd hij van deze lastige omstandigheden bevrijd, hoewel daartegen in nieuwe moeite met den Koning van *Frankryk*, LODEWYK *den Dikken*, ingewikkeld. Hij overleed waarschijnlijk in het jaar 1134.

Zijn geschriften Wijsgeerige, Godgeleerde, Geschiedkundige, Kerkredenen en Brieven, zijn te gelijk met die van MARBOD, Bisschop van *Rennes*, zijnen tijdgenoot, te *Parys* in 1718 in Folio uitgegeven, door den Benedictijner ANTONIUS BEAUGENDRE, en vertoonen hem als eenen man, die wat meer dan de gemeene geleerdheid van zijne eeuw bezat. Onder zijne schriften is eene *Zedelijke Wijsgeerte*, (*moralis philosophia de honesto et utili*,) zijnde eene verzameling van zeer vele plaatsen uit de Ouden, over het eerlijke en nuttige, uit CICERO, SENECA, HORATIUS, JUVENALIS en anderen. Den inhoud van dit geschrift heeft hij in Latijnsche Elligien gebragt in zijn *Libellus de quatuor virtutibus vitæ honestæ*.

In de eerste twintig jaren der XIIde eeuw maakte zich HONORIUS van *Augustodunum*, waarschijnlijk HONORIUS van Au-

V BOEK I Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

gustodunum.

Autun in *Bourgondië*, schoon anderen daar door *Augsburg*, of ook wel *Augt* of *Augst*, eene Bisschoppelijke stad bij *Bazel*, hebben willen verstaan, ook eenigen naam door zijne Wijsgeerige schriften, uit welke men den toestand der Geleerdheid in het gemeen, en der Wijsbegeerte in het bijzonder, in de gewone Bisschoppelijke Scholen van zijnen tijd kan leeren kennen, inzonderheid uit zijn klein geschrift: *de animæ exsilio et patria*, *alias de artibus* (*). De onwetendheid is het land der ballingschap voor de ziel, uit welke zij door *tien kunsten*, als door zoo vele steden en vlekken, reizen moet, om tot haar vaderland weder te keeren. De eerste dezer steden is de *Grammatica*; alwaar de letters leiden naar de woningen der stellingen; de lange en korte lettergrepen zijn als het ware de deuren der huizen; en de geheele stad wordt in acht wijken verdeeld, in welke het *Nomen* en *Verbum* als twee *Consuls* regeren; het *Pronomen* het ambt van *Proconsul* bedient enz. De overige steden, welke hij op gelijke wijze beschrijft, zijn de *Rhetorica* en *Dialectica*, welke vijf poorten heeft, de *Universalia*, haar kasteel is de *Substantia*, en de daar om staande torens de negen *Accidentia*; voorts de *Arithmetica*, de *Musica*, *Geometria*, *Astronomia*, *Physica* en *Oeconomica*, door welke zij eindelijk aanlandt aan de Heilige Schrift, als haar ware vaderland, waar menigvuldige wijsheid heerscht.

In

(*) *In* BERN. PEZII *Thes. Anecdd. Noviss. Tom.* II. *pag.* 228-234.

In twee andere schriften: *scala coeli major* of *scala coeli minor*, komt eigenlijke Filosofie voor. Door deze hemel-ladder verstaat HONORIUS de liefde, wier trappen zijn wetenschap en wijsheid. Dewijl zij zich tot den derden hemel verheft, zoo klimt men langs drie rijen van trappen op, waar uit even zoo vele soorten van zien ontstaan, het ligchamelijke, geestelijke en verstandelijke, waar van de derde zich met het wezen van God, ook met de natuur der Engelen en zielen bezig houdt. (*Intellectualis visio.*) enz.

Wanneer men sedert de XIIde eeuw begon eigene Scholen aan te leggen, afgezonderd van de Bisschoppelijke en Kloosterscholen, kreeg de Wijsbegeerte eene vrijere ruimte. Zulk een School, gelijk wij gezien hebben, werd te *Parys* aangelegd door WILLEM van *Champeaux*. Deze had tot zijnen leerling PETRUS ABELARD of ABEILLARD, die spoedig zijnen meester in vermaardheid te boven ging, met wien hij hevige verschillen over de Wijsbegeerte gehad heeft. PETRUS ABELARD of ABEILLARD, wiens naam, niet alleen wegens zijne geleerdheid, maar inzonderheid uit hoofde van zijnen minnehandel met HELOISA, zelfs in Romans en Dichtstukken, vermaard is geworden, was in het jaar 1079 te *Palets*, (of *Palais*,) in het Graafschap *Nantes* in *Bretagne* geboren, en de Zoon van eenen Edelman. Door eene bijzondere neiging tot de *Dialectica* gedreven, kwam hij te *Parys* in het School van WILLEM van *Champeaux*, den beroemdsten Leeraar in de kunst van disputeren, doch met zijnen meester

PETRUS ABELARD of ABAILLARD.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

in verschil geraakt zijnde, rigtte hij een eigen School op te *Melun*, in de nabuurschap van *Parys*, omtrent dertig jaren oud zijnde, verzoende hij zich met zijnen Leermeester, en werd zelfs andermaal zijn leerling, maar verschil van gevoelens verdeelde hen op nieuw. WILLEM leerde, het geen de *Scholastieken Universale a parte rei* genoemd hebben; dat is, dat dezelfde zaak wezenlijk en geheel in alle daar toe behoorende ondeelige dingen, (*individua*,) is, welke dus niet in wezen, maar alleen in de menigte van hare toevallige eigenschappen, (*accidentia*,) van elkanderen onderscheiden zijn. ABELARD daartegen beweerde, dat de algemeene dingen der *Dialectica* zelfstandige denkbeelden in God zijn; met één woord, de eerste volgde ARISTOTELES, de ander PLATO's meening. Het berigt van OTTO van *Frysingen* (*), dat ABELARD een leerling van ROSCELIN geweest zij, en dus tot de *Nominales* behoord hebbe, wordt niet van allen aangenomen. Hoe het zij, WILLEM werd door ABELARD genoodzaakt, zijn gevoelen te laten varen, en ABELARD kreeg zelfs den leerstoel van WILLEMS opvolger, die ook zijn leerling werd, maar WILLEM wist een' ander opvolger te laten aanstellen, waar op ABELARD weder te *Melun* begon te leeren, terwijl WILLEM zich met zijne Kanunniken op het land begaf. Nu begaf zich ABELARD met zijne leerlingen weder naar *Parys*, alwaar de leerlingen van WILLEMS nieuwen opvolger in grooten getale tot hem overgingen. WILLEM kwam

(*) *De Gestis Prider.* I. *Cap.* 47.

kwam zijn' opvolger wel te hulp, maar kon niet beletten, dat deze, van zijne leerlingen verlaten, zich in een Klooster begaf. Nu bleven de beide hoofden met malkander twisten, met dien uitſlag, ſchrijft ABELARD zelve, dat hij ten minſten niet overwonnen werd.

De ſtrijd nam een einde, toen WILLEM in het jaar 1113 Bisſchop te *Chalons aan de Marne* geworden was. Thans reisde ABELARD naar *Laon*, om zich onder ANSELMUS, die daar *Scholasticus* was, in de Godgeleerdheid te oefenen, maar vond bij dezen, zoo als hij zich uitdrukt, meer rook dan licht, meer bladeren dan vruchten; waarom hij zich toeleide, om door behulp van goede verklaringen zich tot een' goeden Uitlegkundigen te vormen; en tot eene proeve zijner vorderingen, verklaarde hij, in openlijke voorlezingen, het eerſte Hoofdſtuk van EZECHIEL, toen ANSELMUS hem het leeren der Godgeleerdheid verbood, omdat hij zich dit regt enkel had aangematigd. ABELARD begaf zich naar *Parys*, en verkreeg daar het eerſte Leeraarambt in de Wijsgeerte en Godgeleerdheid, en tevens eene Kanunniksplaats, waar na hij zijne gemelde voorlezingen met grooten toeloop van leerlingen vervolgde.

Ondertusſchen gebeurde het, dat FULBERT, een Kanunnik te *Parys*, een Nichtje van XVIII jaren, HELOISA genoemd, in zijn huis had, ſchoon en geestrijk, waarom hij haar geleerde kundigheden zocht te bezorgen; hier toe bood ABELARD zich aan, om haar voor niet te onderwijzen, indien de Kanunnik hem in zijn huis wilde aannemen. Wel-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517

dra ontstond 'er eene liefde tusschen dit paar, welke eene zwangerheid van HELOISA ten gevolge had. Deze minnehandel had een' grooten invloed op ABELARDS karakter, zijn onderwijs werd onachtzaam en laf, en zijn geest bragt weinig nieuws voort, dan minnedichten. FULBERT was de laatste, die van deze verkeering van zijne Nicht met ABELARD iet vernam, en toen het te laat was, ABELARD ten huize uitstiet, maar deze ontvoerde hem zijne HELOISA, in het gewaad van eene Non, naar zijn vaderland, alwaar zij van eenen Zoon beviel, dien hij ASTROLABIUM noemde. Ook verklaarde hij zich gereed om zijne beminde te trouwen, mits dat het huwelijk geheim gehouden werd, opdat hij zijn ambt niet verloor, waar in ook FULBERT bewilligde, maar waar tegen HELOISA, met een zeldzaam voorbeeld, uit liefde jegens hem, zich verzette, vreezende, dat hij door een huwelijk zijn ambt als Leeraar, en zijn' roem en geluk verliezen mogt, hoewel haar in den grond ook eene geheime liefde meer behaagde. Evenwel werd het huwelijk voltrokken, maar als haar Oom dit tegen zijne belofte bekend maakte, loochende zij het zelfs met eede. Toen zij even daarom van haren Oom mishandeld werd, bragt ABELARD haar in een Nonnenklooster te *Argenteuil*, alwaar hij zijne verkeering met haar voortzette. De Oom FULBERT en hare overige bloedverwanten hielden echter ABELARD verdacht, dat hij voornemens was, haar te noodzaken, het Geestelijke kleed aan te nemen, en zijn huwelijk met haar te vernietigen, waarom zij, ter voldoening

van

van hunne wraakzucht, hem door zekere daar toe omgekochte lieden lieten overvallen, en ontmannen. De Overheid liet twee van de daders vatten, en die niet alleen dezelfde ſtraffe aandoen, maar hun ook de oogen uitſteken. Algemeen was het medelijden met ABELARD. Eén zijner vrienden, FULCO, of FOULQUES, *Prior* te *Deuil*, digt bij *Parys*, ſchreef hem een' merkwaardigen troostbrief, maar ſchaamte en verwarring, na bij wanhoop komende, noodzaakten hem, zijne toevlugt te nemen in het Klooster *St. Denys*, alwaar hij in het jaar 1119 de gelofte als Monnik afleide, na vooraf zijne vrouw overreed te hebben, om het Nonnenkleed te *Argenteuil* aan te nemen. Hij vond echter in *St. Denys* de gewenschte rust niet. Daar hij zich onder de losbandige Monniken tot zedenmeester wilde opwerpen, maakte hij zich gehaat, en toen hij op een Prioraat digt bij het gebied van den Graaf van *Champagne* zijne vorige lesſen met grooten toeloop hervatte, werd de nijd gaande. Men beſchuldigde hem van onregtzinnigheden, en hij werd in het jaar 1121 veroordeeld. Dit deed hem naar *St. Denys* terug keeren. Maar in BEDA gelezen hebbende, dat de Heilige DIONYSIUS *de Areopagiet*, Bisſchop te *Korinthe*, en niet te *Athene* geweest was, beſloot hij daar uit, dat dezelve niet, zoo als men geloofde, de ſtichter van het Christendom in *Gallië* kon geweest zijn. Deze waarheid konden de Monniken niet dulden, maar klaagden hem deswegens aan bij den Abt, waar op hij de vlugt nam in een Klooster,

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ter, onder het gebied van den Graaf van *Champagne;* doch de Abt kort daar na overleden, en door den vermaarden SUGER opgevolgd zijnde, vergunde deze hem, te gaan waar hij wilde, als hij maar in geen Klooster van zijne Orde bestendig verblijf nam. ABELARD verkoos daar op eene woeste plaats aan rivier *Ardusson*, digt bij de stad *Nogent*, aan de *Seine*, tot zijne woonplaats, alwaar velen van zijne leerlingen bij hem kwamen, en eene Kerk en voor zich hutten stichtten. Maar als hij, ter gedachtenis van den *troost*, dien hij in deze eenzaamheid genoten had, deze plaats aan den PARACLETUS, (*den Trooster*, of onder dezen Bijbelschen naam aan den H. Geest wijdde,) werd dit als eene nieuwigheid afgekeurd; ook mishaagde het, dat hij daar een beeld had gesteld van de Drieëenheid, met drie volmaakt gelijke, rugwaards tegen elkander leunende aangezigten; als hij deswegens de vervolgingen vreesde van twee heilige mannen van die eeuw, BERNHARD en NORBERT, werd hij onverziens tot Abt verkozen van het Klooster van den Heiligen GILDAS te *Ruits* in *Neder-Bretagne*, waar hij zich heen begaf in het jaar 1126, maar weder tot zijn ongeluk; want te streng zijnde voor de Monniken, stonden dezen hem naar het leven. Ondertusschen vernemende, dat de *Nonnen* van *Argenteuil*, met derzelver *Prioresse*, zijne HELOISA, door de Monniken van *St. Denys* verdreven waren, stond hij zijn verblijf PARACLETUS, hetwelk intusschen tot eene Abdij verheven was, aan deze zijne vrouw en haar ge-

gezelschap af, alwaar hij haar verscheidene bezoeken gaf, maar toen dit verkeerd werd uitgelegd, besloot hij, nooit weder bij haar te komen. Ook verliet hij in het jaar 1136 zijne Abdij van *Ruits* geheel.

Van dit jaar af leerde hij weder met den gewonen toeloop op den Berg der Heil. GENOVEFA te *Parys*; maar verliet deze stad in het volgende jaar, zonder dat men weet, waar heen hij zich begaf. Weldra bragten echter nieuwe beschuldigingen tegen zijne regtzinnigheid hem weder te voorschijn, tegen welke hij zich door een beroep op den Paus in het jaar 1140 vergeefs zocht te redden. Doch midden in het onweder, dat hem dreigde, kreeg hij eene schuilplaats in de Abdij van *Clugny*, bij deszelfs Abt PETRUS *den Eerwaardigen*; maar om zijne gezondheid van daar gezonden naar het Prioraat *St. Marcel*, te *Chalons aan de Saone*, overleed hij te dezer plaatse, in het jaar 1142. HELOISA verzocht, gelijk dit ook zijn wil geweest was, om zijn lijk, hetwelk zij van PETRUS van *Clugny* verkreeg, om het in haren *Paracletus* te begraven; ook verwierf zij eene absolutie of vrijspraak voor den overledenen, welke behelsde; dat PETRUS hem onder het gezag van den almagtigen God en alle zijne Heiligen, uit kracht van zijn ambt, van alle zonden *absolveerde*, welke vrijspraak dus, naar de gewoonte dier tijden, op ABELARDS graf gesteld werd.

PETRUS van *Clugny* was zeer met ABELARD ingenomen, wien hij ook met een grafschrift vereerd

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

eerd heeft, waar in hij onder anderen zich dus uitdrukte:

> Gallorum Socrates, Plato Maximus Hesperiarum,
> Noster Ariſtoteles, Logicis, quicunque fuerunt,
> Aut par aut melior, ſtudiorum cognitus orbi
> Princeps, ingenio varius, ſubtilis et acer,
> Omnia vi ſuperans rationis et arte loquendi,
> Abælardus erat. —

Voor het overige was het oordeel zijner eeuw over hem zeer verdeeld, zoodat hij in eene Chroniek van *Clugny*, een zwarte Kunſtenaar en een vertrouwde des Duivels heet, en dat BERNHARD van *Clariveaux* hem al de dwalingen der beruchtſte Ketters te last legt, terwijl PETRUS van *Clugny* hem een eerlijk en godvruchtig man noemt, die ſteeds Goddelijke, Wijsgeerige en Geleerde voorwerpen betrachtte en leerde. Ook heeft PETRUS BERENGER, een van ABELARDS laatſte Leeraren, eene verdediging voor hem geſchreven, welke ook in zijne werken gedrukt is.

Hij was in der daad een man van groote gaven voor de Wijsgeerte, en vatbaar voor alle geleerdheid in het gemeen, maar zijne zucht, om de voornaamſte *Dialecticus* en disputeerder van zijn' tijd te zijn, ſtremde hem in het beoefenen der Wijsgeerte op die wijze, dat hij een hervormer derzelver, of der wetenſchappen in het gemeen, zijn kon, en toch wekte hij velen van zijne tijdgenooten op tot eene vrijere Wijsbegeerte, daar hij dezelve *problematisch* durfde behandelen; ook had hij velen der oude *Romeinen* gelezen, ook ARISTOTELES, en

veel

veel van PLATO, maar beiden in vertalingen. Hij had eenige kennis van het *Grieksch*, maar van het *Hebreeuwsch* flechts zoo veel, als hij uit plaatfen van Kerkvaderen opdoen kon. Het Latijn fchrijft hij vrij gemakkelijk, zuiver en bevallig, inzonderheid kan men dit van zijne Latijnfche gedichten zeggen.

Zijne werken zijn in het jaar 1616 te *Parys* in 4to verfchenen, alhoewel fommige Exemplaren 1606 en andere 1626 op den titel hebben; ook wordt op een aantal afdrukken FR. VAN AMBOISE, op andere ANDREAS DUCHESNE, als uitgever genoemd, omdat zij namelijk eerst te zamen de uitgave ondernamen, welke eindelijk aan DUCHESNE fchijnt overgelaten te zijn. Deze uitgave is de eenigfte en zeer zeldzaam, ook ontbreken 'er nog verfcheidene gefchriften van ABELARD in, die alleen nog in Handfchriften voorhanden zijn.

HELOISA overleed, gelijk men gewonelijk gelooft, in het jaar 1163, als eerfte Abdisfe van den PARAKLETUS, zij was even zoo buitengewoon onder hare kunne, als ABELARD onder de zijne. Zij had eenen hoogen geest, eene vurige verbeeldingskracht, niet weinig vernuft, en velerhande geleerdheid; of ten minften belezenheid in Romeinfche en Kerkelijke Schrijvers; zij drukte zich in het Latijn met bevalligheid en fterkte uit, en was zelfs in het Grieksch en Hebreeuwsch niet onervaren. Hare driftige liefde voor ABELARD is ten laatften in vrome ftille gezindheden overgegaan.

Het voorbeeld van ABELARD leerde de Wijsgeeren voor- Scholas-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517. —— tieke Filosofie.

voorzigtigheid, zoodat niet ligt een fcherpzinnig brein het durfde ondernemen, om van de vastgeftelde begrippen in de Godgeleerdheid af te gaan. GILBERT DE LA PORREE, Bisfchop van *Poitiers*, nog een tijdgenoot van ABELARD, deed dit kort na ABELARDS dood, maar werd terftond verketterd en kwam ter naauwernood met eene herroeping vrij. Maar PETRUS LOMBARDUS, Bisfchop van *Parys*, verftond het ten zelfden tijde beter, hoe men ten dienfte der Godgeleerdheid mogt filofoferen, en zijn leerboek in de Godgeleerdheid in zijnen filofofifchen leerftand opgefteld, verwierf zoo veel gezag, dat het omtrent honderd jaren lang het algemeen aangenomen leerboek en een voorfchrift van eenen regtzinnigen Wijsgeer bleef. Zelden ondernam men voorts wijsgeerige onderzoekingen, zonder betrekking tot de Godgeleerdheid, maar de Wijsgeeren waren tevens Godgeleerden, die zich verpligt rekenden, hunne Wijsgeerte aan de Godgeleerdheid dienstbaar te maken, hoewel 'er onder hen ook fchrandere geesten waren; doch met dit al was het licht, hetwelk zij meenden te ontfteken, niet meer dan een fchemerlicht. Men noemt deze *Wijsgeerte*, welke thans de heerfchende werd, doorgaans de *Scholastieke*, doch is nog niet eens omtrent de reden dezer benaming, of den tijd van derzelver oorfprong. Al in vroeger eeuwen beteekende *Scholasticus* eenen Leeraar in een Klooster — of in een Bisfchoppelijke School, en ook eenen *Geleerden* in het gemeen; misfchien echter is het bijzonder gebruik van dezen naam af te leiden van die Leeraars,

naars, die sedert de XIde eeuw eigene Scholen begonnen op te rigten; van daar kan ook de oorsprong der *Scholastieke* Wijsbegeerte begonnen worden, terwijl anderen ze reeds van AUGUSTINUS afleiden, en weder anderen ze eerst laten aanvangen met de XIIIde eeuw, toen de Wijsgeerte van ARISTOTELES die der *Nieuwe Platonisten* verdrong.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Doch, hoe zeer de *Scholastieken* der XIIde eeuw na ABELARD doorgaans meer Godgeleerden waren, of zijn wilden, dan Wijsgeeren, evenwel vindt men 'er, die, gelijk hun voorganger ANSELMUS, Wijsgeerige naarsporingen ondernamen, of die nu en dan nieuwe verklaringen van Godgeleerde stellingen in Wijsgeerige schriften waagden.

Tot deze laatste klasse behoort WILLEM van *Conches*, een vermaard Leeraar in de Spraakkunde en Wijsbegeerte te *Parys*, in de eerste helft der XIIde eeuw. Zijn vermaarde leerling JOAN van *Salesbury* (*), verhaalt van hem, dat hij zich inzonderheid verzet heeft tegen de genen, die door de redeneerkunde geene zekerheid zochten, maar alleen hunne disputeerzucht poogden te voldoen. In één zijner werken: *Philosophia Minor, sive quatuor libri de elementis Philosophiæ*, draagt hij een kort begrip der Wijsbegeerte voor, welke hij de kennis der ligchamelijke en onligchamelijke dingen noemt. In hetzelve merkt hij onder anderen aan, dat sommigen den loop der Planeten afleidden van de aantrekkende kracht der zon; welke dus misschien voor-

WILLEM van Conches.

(*) *Metalog. L.* III. *C.* 10.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

voorloopers waren van de leere van NEWTON, aangaande de aantrekkingskracht; bovendien erkent hij uitdrukkelijk *Antipoden* of *Tegenvoeters*. Dus heeft hij meer merkwaardigheden; maar een ijverig regtzinnige vond in zijne schriften aanstootelijke plaatsen, welke hij aan den Heiligen BERNHARD aanwees, hetwelk spoedig ten gevolge had, dat WILLEM deze hem tegengeworpene dwalingen in een ander geschrift herriep.

HUGO van St. Victor.

Voorzigtiger, doch niet onwaardig, om onder de Wijsgeeren gerekend te worden, was een ander tijdgenoot van ABELARD, HUGO VAN ST. VICTOR; over wiens eigenlijk vaderland getwist is, daar hij wegens het opschrift op zijn graf voor een *Sakser* gehouden wordt.

Hugo sub hoc saxo jacet hic vir origine Saxo.

Hoewel anderen beweerd hebben, dat hij te *Iperen* in *Vlaanderen* geboren was, maar dat hij zijne vaderstad als kind reeds verlaten, en in *Sakfen* zijne vroege jeugd doorgebragt hebbe. Hij leerde te *Parys* met grooten toeloop, inzonderheid de Godgeleerdheid, en werd de *Tweede* AUGUSTINUS genoemd. Hij overleed in het jaar 1141. Zijne schriften zijn grootendeels te *Rouen* in het jaar 1648 in III Deelen in Folio gedrukt. — Ook leefde 'er om dezen tijd een andere HUGO, die in het jaar 1164 als Aartsbisschop van *Rouen* gestorven is, en over de alomtegenwoordigheid van God enz. geschreven heeft. — Ook RICHARD van *St. Victor*, die in het jaar 1170 een zeer voornaam Mijstiek Schrijver,

maar

maar die ook wijsgeerige verhandelingen geschreven heeft over het bestaan van God, zijne eenheid en eigenschappen enz. — Nog beslaat ROBERT PULLEIN, PULLUS, of PULLINUS, een *Engelschman*, die omtrent het jaar 1147 Kardinaal en Kanselier der Roomsche Kerk geweest is, eene plaats onder de *Scholastieke* Wijsgeeren van dezen tijd.

ALANUS van Rysel.

Maar niemand muntte onder deze Wijsgeeren van dezen tijd na ABELARD zoo zeer uit, als ALANUS van *Rysel*, (*Alanus ab insulis*,) zoo als hij naar zijne vaderstad in *Vlaanderen* genoemd wordt. Hij werd om het jaar 1114 geboren, en werd te *Clariveaux* in het Klooster van den Heiligen BERNHARDUS Monnik, en in het jaar 1140 eerst Abt van *La Rivour*. Elf jaren daar na kreeg hij het Bisdom *Auxerre*; hetwelk hij in het jaar 1167 vrijwillig afstond, om weder als Monnik te *Clariveaux* te leven. Zijn Abt nam hem mede in het jaar 1180, op de Kerkvergadering van Lateranen, te *Rome*; en hij overleed eerst in het jaar 1203. Door zijne tijdgenooten bewonderd, werd hij de *groote* en de *algemeene Leeraar* genoemd. De meesten van zijne schriften zijn door den Cistercienser Abt KAREL DE VISCH te *Antwerpen* in het jaar 1654 in Folio uitgegeven. Hij was een vrij goed Latijnsch Dichter, gelijk blijkt uit eenige dichtstukken: *Anti-Claudianus; carmina ex planctu naturæ; Parabolæ, seu Doctrinale altum, seu Compilatio proverbiorum; Rhythmi contra amorem Veneris* (*). Als Wijsgeer

(*) *In* POLYCARP. LYSER. *H. Poett. med. ævi p.* 1022.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

geer heeft ALANUS zich inzonderheid bekend gemaakt, in een werk: *Libri quinque de arte, sive Articulis catholicæ fidei* (*), in hetwelk hij de Geloofsleere met Wijsgeerige gronden betoogt, en bewijzen geeft, dat hij boven zijne tijdgenooten in regelmatig denken en klaarheid van uitdrukken uitmuntte.

Tegenstanders der Scholastieke Wijsgeerte. GAUTIER Prior van St. Victor.

Met reden trouwens klaagde men over het misbruik, hetwelk de meeste Leeraars en Schrijvers der XIIde eeuw van de *Dialectica* of Redeneerkunde maakten, en over de duistere muggen- en woordenzifterij, aan welke zij zich overgaven; hoewel ook sommigen deze klagten te ver dreven, en zich volstrekt tegen alle Wijsbegeerte verklaarden, gelijk GAUTIER, (ook WALTHER, GUALTERUS,) Prior der Kanunniken van *St. Victor* te *Parys*, die kort na het jaar 1174 een Boek tegen de voornaamste Wijsgeerige Schrijvers van dezen tijd in het licht gaf, in hetwelk hij volstrekt alle gebruik der Wijsbegeerte in de Godgeleerdheid afkeurde (†).

JOANNES Sarisberiensis.

Doch met meer geleerdheid, en zonder het goed gebruik der Wijsgeerte te betwisten, ontdekte JOANNES van *Salisbury* de gebreken der *Scholastieke* Wijsbegeerte. Hij voerde dezen naam naar zijne geboorteplaats in het *Engelsch* Landschap *Salisbury*, van daar in het Latijn *Sarisberiensis*, ook wel *Se-*

ve-

(*) Uitgegeven door PEZ, een *Benedictyner Thes. Anecdott. Novissim. T.* I. *P.* II. *p.* 475-504.

(†) Uittreksels uit hetzelve heeft DU BOULAY *Hist. Univerfit. Paris. T.* II. *p.* 200. *enz.*

verianus, naar den ouden *Romeinschen* naam van deze stad; ook had hij den bijnaam van *de Kleine*, (*Parvus*, *Petit.*) Korten tijd genoot hij de lessen van ABELARD, en vervolgens die van ALBERICH van *Rheims* en ROBERT van *Melun*, den eersten een spitsvinnig Redeneerkundige, (*Opinatissimus Dialecticus*,) en een hevig vijand der *Nominalisten*, beide groote mannen, zoo zij liever, dan zich in hunne eigene haarkloverijen te verliezen, in de voetstappen der ouden getreden waren; behalve dezen hoorde hij nog andere leermeesters, terwijl hij zelve, om te bestaan, aan kinderen van voorname lieden onderwijs gaf. Dus elf jaren doorgebragt hebbende, keerde hij naar *Engeland*, alwaar hij onder den *Clerus* van *Kanterbury* werd aangenomen, zijnde onder anderen een lieveling van THOMAS BEKET, welke Aartsbisschop op last van Koning HENDRIK II vermoord werd, waar op JOANNES naar *Frankryk* vertrok, en in het jaar 1172 Bisschop van *Chartres* werd, in welke waardigheid hij in het jaar 1182 overleed. Hij was een groot voorstander van den gemelden Aartsbisschop, en heeft deszelfs leven beschreven, ook genoot hij de gunst der Pausen, bijzonder van ADRIANUS IV. Met dit alles is deze geleerde en vernuftige man vrijmoedig genoeg, om de gebreken van zijnen tijd door te strijken en te ontdekken, inzonderheid in twee van zijne voornaamste werken, het eene *Policraticus*, *sive de nugis Curialium*, *et vestigiis Philosophorum*, *Libri octo*, onder anderen te *Leyden* in de jaren 1595 en 1639 in 8vo gedrukt, hetwelk

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

eene verzameling is van velerhande aanmerkingen, welke zijne uitgestrekte belezenheid hem aanbood, en welke voornamelijk de zedeleer en staatkunde betreffen; zeer prijst hij de Wijsgeerte aan, die tot deugd en betrachting opleidt, en onderzoekt, waarom hij ook de *Academici* wel berispt, om hunne te groote zucht tot twijfelen, maar tevens erkent, dat 'er vele onderwerpen zijn, omtrent welke een wijs man twijfelen mag; doch weinige Wijsgeeren van zijnen tijd, zegt hij, willen de *Academici* navolgen; elk kiest willekeurig gevoelens, aan welke hij gehecht blijft, het zij zijne eigene, of die van anderen, of de denkwijze van den grooten hoop. Evenwel verspillen de geliefdste Leeraren der Wijsbegeerte van onzen tijd hun leven aan eenige weinige onderwerpen en vragen, die regt voor twisten en twistredenen voegen; neemt men hunne woorden weg, dan zijn zij waarlijk arm. — Het is, zegt hij verders, eene onbeschaamde dwaling, dat men de Wijsbegeerte enkel in woorden stelt, en dus ook de deugd in woorden besluit. Die zoo gezind zijn, willen slechts wijs schijnen, zwerven langs de straten om, bezoeken de geleerden vlijtig, werpen nietsbeduidende vragen op, vlechten woorden in malkander, om hunne eigene gedachten en die van anderen te verduisteren, en zijn meer genegen om te strijden, dan om de zwarigheden te onderzoeken en te toetsen; ten einde hunne onwetendheid te verbergen, spreken zij schielijk over elke stoffe; beoordeelen allen; berispen anderen, en roemen zichzelven als uitvinders. enz.

Zijn

Zijn ander voornaamste werk, dat te gelijk met het eerstgemelde uitgegeven is, (*Metalogicus Libri* IV.) is eene verantwoording voor de Redeneerkunde, Spraakkunde, en vooral voor de *Logica* of Redekunde. Zeker Leeraar in *Frankryk*, dien hij JOANNES CORNIFICIUS noemt, en dien hij als zeer bespottelijk afschildert, verachtte deze kundigheden, en zijne partij vond onderfteuning, inzonderheid bij *Monniken*. JOANNES verdedigt ze, doch erkent, dat hare tegenwoordige Leermeesters niet doorzien, hoe vruchtbaar dezelve zij in veel goeds en nuttigs; zij zelve onderzoeken slechts hun leven lang, enkel lettergrepen en letters van anderen; zij verzamelen de nietswaardigste gevoelens; twijfelen en vragen over alles; maar verkrijgen nooit eenige wetenschap, en blijven enkel zwetzers en praters. Hunne leerwijze verschaft hun wel volheid van woorden, buigzaamheid der tong, en een veel bevattend geheugen; maar naardien zij zich niet weten te matigen, heeft dit alles geene nuttigheid, en men moet met SENEKA zeggen, dat niets hatelijker is, dan woordenzifterij, als zij niets meer is dan woordenzifterij. Ook CICERO en ARISTOTELES zelve berispen het, wanneer men eene onbezonnene praatzucht voor eene oefening der *Dialectica* houdt. Gelijk de welsprekendheid zonder wijsheid nutteloos is, zoo baat ook de Dialectica elk slechts naar mate van zijne wetenschap, en hem het minste, die weinig weet. Op zijn meest, dient zij daar toe, om over alles te redetwisten; hoewel dit zeker niets groots is, zich steeds in zichzelven rond te draaijen, en zijne ge-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

heimen door te snuffelen; enkel aan zulke dingen zijnen tijd te verspillen, welke noch te huis, noch in den krijg, noch ter plaatse des gerigts, noch in het Klooster, noch op het Raadhuis, noch in de Kerk, ja nergens dan in het School, eenige nuttigheid hebben. Gelijk de *Dialectica* andere wetenschappen voorstelt, zoo ligt zij, alleen blijvende, droog en onvruchtbaar neder. Weshalve onze Wijsgeer hare wezenlijke nuttigheid ontvouwt, overeenkomstig zijn hoofdoogmerk, om eene algemeen nuttige leerwijze, de *Dialectica*, in verband met de Spraakkunde, en bestendige toepassing op de wetenschappen, aan te prijzen; en tevens ook voor de tegenovergestelde misbruiken zijner tijdgenooten te waarschuwen.

Daar zijn van dezen man nog 301 Brieven, door JO. MASSON uitgegeven te gelijk met de Brieven van GERBERT en STEVEN, Bisschoppen van *Tournay*, te *Parys* in 1611 in 4to. Nog 63 zijn in eene andere verzameling geplaatst onder de Brieven van THOMAS, Aartsbisschop van *Kanterbury*, door CHRIST. LUPUS, *Brussel* 1682 in 4to., en zeven derzelven heeft DUCHESNE als echte stukken voor de Fransche Geschiedenis geplaatst, in zijne *Scriptt. Hist. Franc. T.* IV. *p.* 453. *sqq.*

De Wijsgeerte van ARISTOTELES maakt opgang bij de Scholastieken.

Wij vinden dus in JOANNES van *Salesbury* eenen hoewel niet partijdigen vereerder van ARISTOTELES. Reeds in de XIIde eeuw werden de schriften en leerstellingen van dezen *Griekschen* Wijsgeer onder de *Scholastieken* meer bekend en bemind, hoewel enkel uit oude Latijnsche Overzettingen. Reeds omtrent

trent het midden der XIde eeuw had in *Duitschland*, HERMANNUS *Contractus*, of *de Gebrekkelijke*, fchriften van denzelven uit het *Grieksch*, zoo niet uit *Arabifche* Vertalingen, in het Latijn overgebragt (*). OTTO, Bisfchop van *Freyfingen*, die in de eerfte tijden der XIIde eeuw zich te *Parys*, onder ABELARD en anderen in de *Dialectica* geoefend had, kwam van daar, met deze Wijsgeerte zeer ingenomen, in zijn vaderland terug, en leerde de *Beyerfchen* naar de leerwijze van ARISTOTELES disputeren en zijne *Logifche* Boeken verftaan (†). Doch allengs bragt de partij der *Nominalisten*, en voornamelijk de beoefening en het gebruik der *Dialectica* of Redeneerkunde veel toe, om de Wijsgeerte van ARISTOTELES opgang te doen krijgen; en zij vond nieuwe onderfteuning, toen tegen het einde der XIIde eeuw zijne fchriften uit *Konftantinopolen* naar *Frankryk* overgebragt en in het Latijn vertaald werden. Daar door werden reeds voor het jaar 1209 te *Parys* openbare lesfen over zijne Natuur- en Bovennatuurkundige werken gehouden. Maar dewijl toen een Leeraar aldaar, AMALRICH of AMAURI van *Benevento*, dwalingen voordroeg, welke de Bisfchoppen uit deze Wijsbegeerte afleidden, en men andere Ketterijen wilde voorkomen, welke daar uit ontfpringen mogten, beval eene *Synode* te *Parys*, in het jaar 1209, dat al de fchriften van ARISTOTELES verbrand zouden worden, en

Tweede tijdftip der Scholastieken.

(*) TRITHEMIUS *de SS. Eccles. C.* 321.

(†) RADEVICUS *de Gest. Fred.* I. *Imper. L.* II. *C.* 11.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

en verbood, op ſtraffe van den ban, dat niemand dezelve afſchrijven, lezen of bezitten zou. Het lijk van AMALRICH, die ondertusſchen overleden was, lieten deze Bisſchoppen opgraven, en wegwerpen; zij veroordeelden tien van zijne aanhangers ten vure, en vier anderen, om binnen vier muren gemetſeld te worden (*). Doch MOSHEIM (†) houdt dezen zoogenoemden Ketter en zijne aanhangers enkel voor *Myſtieken* of Dweepers, misſchien niet ten onregt; maar vergeefs maken anderen hem tot den voorlooper of Patriarch der *Albigenzen*. Zijne Wijsgeerige dwalingen waren: Alles is God, en God is alles; alles zal in God terugkeeren, om in God onveranderlijk te rusten, en met hem één wezen uit te maken (§). Zijn voornaamſte Leerling, PETRUS van *Dinant*, een ander Parijsch Leeraar, die te gelijk met hem veroordeeld werd, maar die zich met de vlugt redde, drukte hetzelfde met verandering van woorden uit: God is de eerſte ſtoffe van alle dingen, naardien deze zich alle tot drie klasſen laten brengen, tot eeuwige onligchamelijke zelfſtandigheden, zielen en ligchamen, elke van welke hare eigene ondeelbare grondoorzaak heeft, namelijk God, het

(*) RIGORD. *in Vit. Phil. Aug. et* HUGO *in Continuat. Chron. Roberti ad a.* 1210. *ap.* LAUNOIUM *de varia A iſtot. in Acad. Paris. fortuna Cap.* 1. *Opp. Tom.* IV. *P.* I. *pag.* 174.

(†) *Kerk-Geſch.* V *Deel*, *Bladz.* 227. volgg.

(§) *Hæreſis*, *pro quibus ſacerdotes Pariſiis igne conſumti ſunt*, *in* MARTINII *Theſ. anecdott. T.* IV. *p.* 163.

het verstand, en de stoffe, maar die wezenlijk één zijn.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Evenwel was dit verbod, schoon door GREGORIUS IX in het jaar 1231 bevestigd, niet lang van kracht. Eene nieuwe overzetting van ARISTOTELES uit het *Grieksch* en *Arabisch*, op last van Keizer FREDERIK II, bevorderde in *Italië* de kennis en opgang van zijne Wijsbegeerte; en voornamelijk rees de achting derzelve, toen twee groote mannen, in de XIIIde eeuw, ALBERT *de Groote*, en deszelfs leerling THOMAS van *Aquino*, kort na het verbod van GREGORIUS IX, Uitleggingen over deze Wijsbegeerte schreven. Waarschijnlijk oordeelden zij hier mede niet te misdoen tegen het Pauselijk verbod, hetwelk eigenlijk deze Wijsbegeerte zoo lang verboden had, tot zij getoetst zou zijn, hetwelk nu deze twee Wijsgeeren voorgaven te ondernemen. Ook was reeds in het jaar 1265 dit verbod eenigzins verzacht, de Kardinaal SIMON, Legaat van den Apostolischen Stoel in *Frankryk*, verbood wel op nieuw de schriften van ARISTOTELES, over de Bovennatuurkunde en Natuurleer; maar verordende uitdrukkelijk, dat zijne *Dialectica* te *Parys* verklaard zou worden. Hoe het zij, toen mannen van naam niet alleen deze Wijsbegeerte verklaarden, maar ook met groote toejuiching in het binnenste der Godgeleerdheid indrongen, raakte dit verbod eerlang geheel in vergetelheid. Thans werd de Wijsbegeerte geheel *Aristotelisch*; en daar mede nam het *tweede Tijdperk der Scholastieke Wijsbegeerte* eenen aanvang.

De werken van ARISTOTELES verboden

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Hadden de Scholastieke Wijsgeeren ARISTOTELES genoegzaam kunnen verstaan, en zich met eene goede kennis van talen en wetenschappen toegerust, zij zouden hoogstwaarschijnlijk der Wijsbegeerte goede diensten hebben kunnen bewijzen, door de kennis, welke zij aan de leerwijze van ARISTOTELES kregen, maar thans waren zij daar toe te meer buiten staat, omdat zij zich aan eene zucht om te redetwisten volkomen overgaven, en van de leerwijze van ARISTOTELES voornamelijk gebruik maakten, om in deze kunst van redetwisten uit te munten, waar door in der daad, nietiegenstaande vele scherpzinnige vernuften onder hen gevonden werden, de Wijsgeerte geene vorderingen maakte.

ALEXANDER van Hales en WILLEM van Parys.

ALEXANDER van *Hales*, een vermaard Engelsche Franciscaner, Leeraar der Wijsgeerte en Godgeleerdheid te *Parys*, die in het jaar 1245 gestorven is, was de eerste, die van de leerwijze van ARISTOTELES gebruik maakte; ook was WILLEM, Bisschop van *Parys*, van het jaar 1228 tot 1249, een voornaam Wijsgeerig Schrijver van dezen tijd, wiens werken te *Orleans* in het jaar 1674 in twee Foliobanden zijn uitgegeven.

ALBERTUS MAGNUS of de Groote.

Maar met meer regt wordt aan het hoofd der *Scholastieke* Wijsgeeren van dit tweede Tijdperk gesteld ALBERTUS MAGNUS, of *de Groote* bijgenoemd, om zijne uitnemende geleerdheid, hoewel HEUMAN gegist heeft, dat *de Groot* zijn geslachtnaam geweest zij. Hij was Provinciaal der Dominikaner Orde in *Duitschland*, en in het jaar 1260 Bisschop van *Regensburg*, maar deze waardigheid nederge-

legd hebbende, leefde hij onder zijne *Dominikanen* te *Keulen*, alwaar hij in het jaar 1280 in eenen hoogen ouderdom van meer dan 80 jaren overleden is. Men heeft hem aan den eenen kant verheven als een bijzonder Godzalig man, van wien men verhaalt, dat hij in het eerst zonder eenige begaafdheid zijnde voor de wetenfchappen, deze begaafdheid bij uitmemendheid ontvangen hebbe van de Maagd MARIA, maar ook op zijn gebed, alle zijne wetenfchap vijf jaren voor zijn' dood vergeten heeft, om toch enkel als een Christen te kunnen fterven; aan den anderen kant heeft men hem, uit hoofde van zijne kennis in de Natuurkunde, voor eenen Tooveraar gehouden (*); terwijl men van hem verhaalt, dat hij eens in het jaar 1254 op een gastmaal aan Keizer WILLEM te *Keulen* gegeven, midden in den winter dien geheelen oord in eenen warmen zomer veranderde, zoodat de boomen en wijnftokken rijpe vruchten hadden; ook zal hij, na eenen arbeid van dertig jaren, een fprekend hoofd gemaakt hebben, hetwelk door zijnen leerling THOMAS van *Aquino*, met eenen ftok, verbrijzeld zal zijn, omdat hij ontftelde, toen hij het hoorde fpreken enz. Zijne Natuurkennis namelijk, ftelde hem in ftaat, om onkundigen te verbazen, door natuurlijke kunstbewerkingen, welke ligtelijk door de verbazing vergroot, en als wonderen aangezien werden. Hij was een Veelfchrijver, en zijne werken, te

(*) TRITHEM *Chron. Hirfaug. T.* I. *p.* 592. die hem echter tegen deze befchuldiging verdedigt.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

te *Lion* in het jaar 1651 uitgegeven, beslaan XXI Deelen in Folio, behalve dezen zijn 'er nog geschriften van hem afzonderlijk gedrukt, en andere liggen nog in Handschriften. In alle deze schriften heerscht groote belezenheid, maar meest van Kerkvaders, nieuwe Platonisten, Rabbijnen en Arabiers. Behalve ARISTOTELES, die bij hem alles is, kent hij geenen ouden Griekschen, en buiten CICERO geen' ouden Latijnschen Schrijver. In de Godgeleerdheid is hij beneden het middelmatige, maar in de Wijsgeerte vertoont hij zekere grootheid van geest.

THOMAS van Aquino of Aquinas.

Zijn Leeraar, THOMAS AQUINAS, of van *Aquino*, die echter reeds voor hem overleden is, overtrof zijnen meester nog in geest en in vermaardheid. Uit een Graaflijk Huis in het jaar 1224 geboren, werd hij, van zijn vijfde jaar af, naar de gewoonte van die tijden, in het Klooster te *Monte Casino* opgevoed, vervolgens zette hij zijne Letteroefeningen te *Napels* voort, maar zijne neiging tot het Monniksleven deed hem in het jaar 1243 de Orde der Dominikanen aannemen; en nu werd ALBERT *de Groote* zijn voornaamste Leermeester. Zijne medeleerlingen noemden hem een' stommen os, omdat hij, ingenomen met de menigvuldige kundigheden, welke hij hier hoorde, dezelve stilzwijgend bepeinsde, maar ALBERT zeide: Deze os zal eens met zijn gebulk de geheele wereld vervullen. Ook leerde THOMAS te *Parys* eenigen tijd daar na met grooten toeloop, en de Universiteit kreeg in het jaar 1255 van den Paus bevel, hem als *Doctor* of Leeraar in de

de Godgeleerdheid aan te nemen, waar toe zij echter node besloot, omdat zij geene Bedelmunniken onder hare gewone Leeraren wilde hebben. Eenige jaren daar na keerde hij naar *Italië* terug, en leerde te *Rome*, *Bologna* en *Pisa*, ook droeg Paus URBANUS IV hem het opstellen van verscheidene schriften bijzonder tegen de Grieken op, eindelijk bekleedde hij met roem het Leeraarambt te *Napels*, maar weigerde het Bisdom van die stad aan te nemen. GREGORIUS X zond hem in het jaar 1274 naar de Kerkvergadering te *Lions*, om aan dezelve zijn geschrift tegen de Grieken ter hand te stellen, maar hij overleed onder weg, op de reize derwaarts. Na zijn dood heeft JOANNES de XXIIste hem in het jaar 1323 onder de *Heiligen* geplaatst. Men gaf hem, wegens de voortreffelijkheid zijner Godgeleerde schriften, den titel van *Doctor Angelicus*, (Engelachtigen Leeraar,) en *Engel der Kerk*; ja men geloofde in goeden ernst, dat eens een *Crucifiks* hem zal toegeroepen hebben: „ Gij hebt regt van mij geschreven, THOMAS!" (*) Deze THOMAS heeft ook, niettegenstaande de kortheid van zijn leven, veel geschreven. Zijne werken zijn op kosten van Paus PIUS V in het jaar 1570 en 1571 te *Rome* gedrukt, in XVIII Deelen in Folio, en naderhand door de *Dominikanen* te *Parys*, in de jaren 1636 tot 1641, in XXIII zulke Deelen; evenwel wordt 'er over de echtheid van vele zijner schriften zelfs in

V BOEK II Hoofdst. na C G. Jaar 1073. tot 1517.

(*) *Vit. S. Thomæ Aquinates in Act. SS. Antverp. Martii T. I. p. 655. etc.*

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

in de Roomſche Kerk hevig geſtreden. Nog zijn 'er verſcheidene van zijne kleinere opſtellen afzonderlijk uitgegeven, en onder dezen velen van wijsgeerigen inhoud: *de unitate intellectus contra Averroistas; de æternitate mundi; de fato; de principio individuationis; de ente et esſentia; de principiis naturæ; de natura materiæ, et dimenſionibus interminatis; de occultis operibus naturæ; de demonſtratione; de fallaciis; de propoſitionibus modalibus; de natura accidentis; de natura generis; de potentiis animæ; de natura ſijllogismorum; de intellectu et intelligibili; de quo est, et quod est; de univerſalibus etc.* Schoon zijn ſtijl zuiverder en gemakkelijk is, dan gewoonlijk die der Scholastieken, heeft hij echter door al te groote ſpitsvinnigheid veel duiſters, de woorden *Entitas* en *Quidditas* komen ook het eerst in zijne ſchriften voor. Aan ARISTOTELES verſlaafd, wil hij de eeuwigheid der wereld niet volſtrekt ontkennen, maar beweert, dat de bewijzen uit de Wijsbegeerte voor noch tegen dezelve beſlisſend zijn; met een woord, men kan hem den roem niet weigeren, van eenen naarſporenden Wijsgeerigen geest, maar dezen had hij te veel gekluiſterd door zijne verkleefdheid aan het gezag van ARISTOTELES en aan de uitſpraken der Kerkvaderen, waar door hij die dienſten niet aan de Wijsbegeerte heeft bewezen, welke men anders van hem had mogen verwachten.

JOANNES DUNS SCOTUS.

THOMAS kreeg eenen vermaarden Tegenſchrijver in JOANNES DUNS SCOTUS, die aan zijnen duiſteren ſtijl en leerwijze te danken heeft, dat de nakomeling-

lingschap verachtelijker van hem, gelijk doorgaans van de *Scholastieken*, geoordeeld heeft, dan hij misschien verdiende. Waarschijnlijk is hij te *Dunston* in *Northumberland* geboren, en heeft te *Oxford* gestudeerd, zijnde een *Franciscaner* Monnik; omtrent het jaar 1301 werd hij te *Oxford* Leeraar in de Wijsbegeerte; in het jaar 1304 verkreeg hij te *Parys* de waardigheid van *Doctor* in de Godgeleerdheid, en leerde daar tot het jaar 1308, hier leide hij den grond tot de naderhand zoo vermaarde partijen der *Thomisten* en *Scotisten*, welke door den naarijver der *Dominicanen* en *Franciscanen* tot in de latere eeuwen is voortgeplant. Eindelijk op bevel van den Generaal der *Franciscanen* naar *Keulen* gekomen, om daar onderwijs te geven, overleed hij in die stad, kort na zijne aankomst. Hij heeft even als ALBERTUS en THOMAS, uitleggingen geschreven over de Natuur- en Bovennatuurkundige werken van ARISTOTELES, en eenige Wijsgeerige schriften, bij voorbeeld: *Grammatica speculativa, sive Tractatus de modo significandi; Tractatus de rerum principio; de primo principio, et Tractatus theorematum* XIII. *Quæstiones miscellaneæ de formalitatibus etc.* Zijne werken zijn te *Lions* in 1639 in XII Deelen in Folio uitgegeven. Hij munt boven al de Scholastieken uit, in duisterheid en eenen slechten stijl, die de scherpzinnigste lezers zijner schriften meestal te leur stelt. Nergens vindt men zoo vele barbaarsche, gedeeltelijk nieuw uitgevonden, kunstwoorden, als bij hem. De volgende mogen tot eene proeve dienen: *Hæcceitas, suppositalitas, Poten-*

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

tentia actuabilis, est de ratione Equinitatis, Rectificativa potentiæ practicantis aliunde, quam a se rectificabilis, Respectus aptitudinalis ad praxin, si ratitudo entis fundatur in aliquitate cet. Men heeft des te regt geoordeeld, dat de *Grieksche* beteekenis van zijnen naam *Scotus, duisternis*, of σκοτεινὸς, *de duistere*, volmaakt op hem past; ondertusschen heeft men hem in zijnen tijd, uit verwondering over zijne spitsvinnigheid, den titel van *Doctor subtilis* gegeven.

BONAVENTURA.

Naast deze Helden onder de Wijsgeeren van dezen tijd verdient geplaatst te worden BONAVENTURA, die onder den naam van *Serafynschen Leeraar*, (*Doctor Seraphicus*,) vereerd, door SIXTUS IV in het jaar 1482 voor Heilig verklaard, en van SIXTUS V de zesde plaats onder de grootste Leeraren der Kerk bekomen heeft, naast AMBROSIUS, AUGUSTINUS, HIERONYMUS, GREGORIUS *den Grooten*, en THOMAS van *Aquino*. BONAVENTURA kwam in het jaar 1221 te *Bagnarea* in het *Florentynsche* ter wereld. In het jaar 1243 trad hij in de Orde der *Franciskanen*, aan welke zijne moeder hem, toen hij ziek was, met eene gelofte gewijd had, wanneer hij den naam BONAVENTURA aannam, in plaats van zijn geslachtnaam JOANNES VAN FIDANZA. Hij werd te gelijk met THOMAS van *Aquino* in het jaar 1257 te *Parys Doctor* en *Professor* in de Godgeleerdheid, nadat hij reeds in den ouderdom van naauwelijks 34 jaren de waardigheid van Generaal zijner Orde bekomen had. GREGORIUS X benoemde hem tot Kardinaal, en vaardigde hem af tot de al-

ge-

gemeene Kerkvergadering te *Lyons*, in het jaar 1274, alwaar BONAVENTURA in datzelfde jaar overleed; de Paus, de Koning van *Arragon*, Patriarchen en Kardinalen, meer dan 400 Aartsbisschoppen en Bisschoppen, 60 Abten, en meer dan 1000 Geestelijken, behalve eene menigte Heeren van wereldlijken stand, geleidden zijn ligchaam ten grave. BONAVENTURA ondernam eene moeijelijke taak, te weten, de *Mijstikerij* en *Aristotelisch - Scholastieke Wijsgeerte* met malkander te vereenigen. Hoe weinig *Mijstikerij* met Wijsgeerte schijnt te strooken, had BONAVENTURA echter reeds zijne voorloopers, niet alleen in RICHARD van *St. Victor*, maar ook al onder JOAN SCOT of SCOTUS, die de *Alexandrijnsche* Wijsbegeerte met het *Mijstieke* van den *Areopagiet* DIONYSIUS, had zoeken te rijmen; ook heeft BONAVENTURA, wiens werken te *Rome* in 1588 en 1596 in VIII Deelen in Folio gedrukt zijn, vele goede Wijsgeerige ophelderingen; hij bestrijdt de eeuwigheid der wereld, met vrij goede gronden, maar erkent te gelijk, dat men ze kan verdedigen, wanneer men de eeuwigheid der stoffe onderstelt. Hij bewijst, dat de zielen niet uit de zelfstandigheid van God bestaan; en voor de onsterfelijkheid der zielen gebruikt hij de volgende bewijzen: hier blijft veel goeds onbeloond, veel kwaad ongestraft, gevolgelijk moet een ander leven deze wanorde verbeteren — geene natuurlijke begeerte blijft onvoldaan; dus ook niet de begeerte naar eene volkomene gelukzaligheid, welke evenwel in deze tegenwoordige wereld niet voldaan wordt — eindelijk,

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

dewijl het vermogen der ziel met den ouderdom sterker wordt, zoo moet de ziel onverganklijk zijn enz.

Nog is 'er een en ander Wijsgeer, in de latere jaren der XIIIde eeuw, die van den grooten hoop der *Scholastieken* verdient onderscheiden te worden. De eerste onder dezen is HENDRIK van *Gend*, (*de Gandavo*,) in de nabuurschap dier stad, in de *Nederlanden* geboren. Hij leerde de Godgeleerdheid en Wijsbegeerte in de *Sorbonne* te *Parys* met zoo veel roem, dat men hem den tijtel gaf van *Doctor Solennis*, en is te *Tournay* als Aartsdiaken in het jaar 1293 overleden.

HENDRIK van Gend.

Een *Engelsche Franciscaner*, RICHARD van *Middleton*, ook de *Mediavilla* genoemd, verkreeg insgelijks geen' geringen naam, en heette *Doctor solidus*, *copiosus*, *fundatissimus*, *autoratus*. Te *Oxford* had hij zijne wetenschap verkregen, die hij eerst te *Parys*, en naderhand te *Oxford* onderwees, alwaar hij in het jaar 1300 overleden is.

RICHARD van Middleton.

Nog beroemder was ÆGIDIUS, uit het aanzienlijk *Romeinsch* geslacht der *Colonna's*, (ÆGIDIUS *de Columna*, *vel Romanus*,) een *Augustyner* Monnik. Hij onderwees te *Rome*, met den eernaam van den *gegrondsten Leeraar*, (*Doctor fundatissimus*,) en overleed aldaar in het jaar 1316. Hij poogde te bewijzen, dat de dwaling in het verstand niet altijd de boosheid in den wil voorgaan, of die veroorzaken moet. Ook wiist hij aan, in hoe verre God betere dingen had kunnen voortbrengen; God kon, *intensive*, de wereld volkomener maken; deels door de

ÆGIDIUS de Columna.

de vermeerdering der toevallige volkomenheden; deels ook daar door, als hij, in plaats der tegenwoordige deelen, wezenlijk volkomener daarftelde; maar ten aanzien van het oogmerk kon de wereld en derzelver orde niet beter zijn, dewijl zij geen beter oogmerk kan hebben dan God zelven, en niet beter tot dit oogmerk geordend kan zijn.

VINCENT van Beauvais.

In zeker opzigt mag ook VINCENT van *Beauvais*, (*Bellovacensis*,) Onderprioor in het *Dominikaner* Klooster dier ftad, hier ook gemeld worden. De *Heilige* LODEWYK, of LODEWYK IX, Koning van *Frankryk*, gebruikte hem als zijnen *Voorlezer*, en liet ook zijne Zonen door hem onderwijzen. VINCENT ftierf waarfchijnlijk in het jaar 1264. Hij fchreef, op kosten van dezen Koning, het eerst eene foort van *Encyclopedie*, in een wijdloopig werk van drie Deelen: *speculum naturale*, *doctrinale et historiale*, in het eerfte Deel behandelt hij de Natuurlijke Gefchiedenis, Aardrijksbefchrijving en Tijdrekening; in het tweede: de Godgeleerdheid, Wijsbegeerte, en alle overige Wetenfchappen; het derde Deel behelst de Wereldlijke Gefchiedenis. Naderhand is hier nog een Deel bijgekomen: *speculum morale*, bevattende de Zedeleer. Deze vier Deelen zijn te *Douay* in 1624 in Folio gedrukt.

Beoordeeling der Scholastieke Wijsbegeerte.

Men is het, federt de herftelling der Geleerdheid en de Hervorming der Kerk, onder de Geleerden genoegzaam ééns geweest, om de Scholastieke Wijsbegeerte, en derzelver leerwijze, te befchouwen, als eene bron van verderf voor alle Geleerdheid en nuttige Wetenfchappen; en de Hervormers befchul-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

digden deze Wijsbegeerte, als hebbende de leere van den Godsdienst geheel verminkt, en de verbetering derzelve verhinderende en belettende. Evenwel heeft LEIBNITZ, de vermaarde Wijsgeer der vorige eeuw, beweerd, dat 'er in den modder der *Sholastieken* nog goud verborgen is, en aangemerkt, dat GROTIUS dit wel geweten hebbe (*), en later heeft TIEDEMANN in zijn werk: *Geest der speculative Philosophie*, gunstig over de *Scholastieke* Wijsbegeerte geoordeeld, maar hoe het zij, dit is onloochenbaar zeker, dat deze Wijsgeeren wezenlijke Wetenschappen, Wiskunde, Geschiedkunde, beoefening der Ouden, verachtende, en zich geheel overgevende aan bespiegelingen en bovennatuurkundige scherpzinnigheden, in eene drooge leerwijze, alles in den vorm van sluitredenen, misschien wel op deze of gene waarheid konden komen, nooit echter ware geleerdheid hebben kunnen bevorderen, maar die veeleer geheel met hunne haarklooverijen verdonkeren moesten.

Trouwens, volgens een getuigenis van MATTHEUS van *Parys*, een' Engelschen Monnik uit het midden der XIIIde eeuw, een Schrijver, die veel gezond verstand in zijne schriften betoont, had 'er een geheel verval der wetenschappen plaats (†), niettegenstaande den ijver en pogingen van zoo vele voorname mannen, als wij tot hier toe uit dit Tijdperk genoemd hebben: Daar, zegt hij, de

(*) *Epistt. Vol.* IV. *Ep.* I. *pag.* 8.
(†) *Hist. Major ad a* 1254. *p.* 883.

de vrije kunsten genoegzaam in kostwinningen, om winst en een bestaan te hebben, veranderd waren, en men van de Wijsbegeerte, als van eene openbare hoer, de plaats van den Dichter kon gebruiken:

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Prostat, et in pretio pro meretrice sedet.

Bijna alle, die studeren, vervolgt hij, laten de eerste beginselen der Spraakkunde onaangeroerd, als ook de oude Schrijvers en Wijsgeeren; zij haasten zich veel meer, om de wetten te hooren, die toch niet behooren tot de vrije kunsten, alzoo men deze om hare eigene waarde beoefent, maar de wetten, om 'er bezoldingen door te bekomen. Ja, gelijk bekend is, jongelingen, die in ouderdom en wetenschap vrij eenvoudig zijn, beklimmen, zoodra zij eenige weinige Sofisterijen met veel gedruis hebben leeren babbelen, de leerstoelen, (*cathedræ magistrales*,) om onder den aangematigden naam van Leeraar, zich trots te kunnen verheffen, en, als zij daar door eerwaardiger zijn geworden, tot verhevener posten op te klimmen, en na het bezoeken van deze of gene School van het Burgerlijk of Geestelijk regt, Bisschoppelijke ambten tot zich te sleepen; schoon het toch beter en nuttiger zou zijn, om zich eerst de oefening van andere Scholen te bezorgen, en dus naar het oordeel van anderen waardig, eerst tot hooger posten over te gaan. Hij meldt voorts, dat Paus INNOCENTIUS IV, ten einde dit misbruik tegen te gaan, eenen Brief heeft afgezonden aan alle Prelaten in *Frankryk*, *Engeland*, *Schotland*, *Walles*, *Spanje*, en *Hongaryen*,

V BOEK II Hoofdst. DE C. G. Jaar 1073 tot 1517.

welke Brief ook in de Bijvoegfelen van 's mans Gefchiedenis geplaatst is (*). De Paus beklaagt zich in denzelven, dat de Geestelijkheid van hare heilige hoogte in de diepfte buitenfporigheden verzonken is, nademaal hij meermalen het berigt gehoord heeft, dat die ftand, om niet van de Godgeleerdheid te fpreken, de Wijsbegeerte en de Wetenfchappen daar toe betrekkelijk, verre van zich verwerpt; en hetwelk nog ftrafwaardiger voor Gods gerigte is, in de meeste landen worden tot Kerkelijke Ambten en Prebenden van de Prelaten geene anderen aangenomen, dan die openlijke Leeraars eener wereldlijke wetenfchap of advokaten zijn. Evenwel behoorden de zoodanigen van hen veel meer afgewezen te worden; inzonderheid, dewijl de leerlingen der Wijsbegeerte, die in haren fchoot zoo teeder opgevoed, zoo vlijtig onderwezen, en zoo uitnemend vaardig en geleerd geworden zijn, van gebrek aan onderhoud en kleeding zich voor de menfchen verbergen, en als de nachtuilen, zich hier en daar verfteken moeten; terwijl integendeel onze, of liever des Duivels advokaten, in den prachtigften opfchik omwandelen; zich niet als plaatsbekleeders van den gekruifigden, maar als erfgenamen van *Lucifer*, vertoonen; zich overal ten fchouwfpel maken, en het ongenoegen en den haat der Leeken tegen zich, ja zelfs tegen de geheele Kerk van God, verwekken. De Paus beveelt daarom, opdat de Godgeleerdheid, welke den regten weg ter zaligheid aanwijst, volledi-

(*) *Additamenta pag.* 190.

diger geleerd, of ten minsten de Wijsbegeerte bestudeerd worde, welke wel zonder Godzaligheid is, maar toch tot kennis leidt, en van hebzucht bevrijdt, dat geene zoodanige Regtsgeleerden tot Geestelijke ambten bevorderd zullen worden, indien zij niet ook in de vrije kunsten ervaren, en in zeden aanprijzenswaardig zijn. — Te weten, de Bisschoppen schonken aan de genen, die wel in de Wijsbegeerte, maar niet in de Regten gestudeerd hadden, geene aanzienelijke Geestelijke ambten en Kanunniksplaatsen, omdat zij hunne enkel bespiegelende Schoolwijsheid en Disputeerkunst in Kerkelijke belangen en twisten over regten en goederen der Geestelijkheid volstrekt niet gebruiken konden. Daarom leiden zij zich meer op de Regtsgeleerdheid, inzonderheid op de Geestelijke en Pausselijke, toe, wier geoefende kennis hen tot de gewigtigste ambten in de Kerk, en somtijds zelfs tot de Pausselijke waardigheid, leidden.

Wijsbegeerte bij de Grieken.

In de *Oostersche* of *Grieksche* Kerk, bepaalde zich de beoefening der Wijsgeerte gedurende dit Tijdperk blootelijk tot de uitlegging der schriften van ARISTOTELES. Daar door hebben zich eenigen naam gemaakt, EUSTRATIUS, Metropolitaan van *Nicea*, in het begin der XIIde eeuw; en tegen het einde dier eeuw, de Patriarch van *Konstantinopolen*, MICHAEL ANCHIALUS; in de XIIIde eeuw NICOLAUS BLEMMYDA, een Priester en Monnik in *Griekenland*, die de Patriarchale waardigheid, hem in het jaar 1255 aangeboden, weigerde aan te nemen; GEORGIUS PACHYMERES, die verscheidene aanzienelij-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

lijke ambten aan het Hof en in de Kerk te *Konstantinopolen* bekleed, en tot na het jaar 1310 geleefd heeft; THEODORUS *Metocheta*, die na zijn ambt als algemeen *Rekenmeester*, (*Logotheta*,) verloren te hebben, als Mounik te *Konstantinopolen* geleefd heeft, tot het jaar 1332 enz.

MICHAEL PSELLUS

Alleen heeft boven alle Grieken van dit Tijdvak in Geleerdheid en als Wijsgeer uitgemunt MICHAEL PSELLUS, te onderscheiden van den ouderen MICHAEL PSELLUS, in de IXde eeuw (*). Deze jongere MICHAEL PSELLUS, geboren kort na het jaar 1,000, toonde reeds van zijn vijfde jaar af, eene zucht en vatbaarheid om te leeren, terwijl, gelijk hij zelve naderhand beweerd heeft, JOANNES CHRYSOSTOMUS, en de Maagd MARIA, aan zijne Moeder in eenen droom verschenen, bijzonder de wetenschappen bepaalden, welke hij moest beoefenen. Hoe het zij, hij maakte zich met allerlei wetenschappen en beschaafde kunsten bekend, zelfs naar zijne eigene bekentenis, met slechte, ten einde die genen te kunnen tegenstaan, die zich van zoodanige bedienden. Hij werd spoedig de voornaamste Leeraar onder de *Grieken*, en werd ook in staatszaken gebruikt, in welke hij evenwel weinig lof behaald heeft. Hij bekent dus zelve, schoon niet tot zijne eer, dat hij den raad gegeven heeft, om den waardigen maar ongelukkigen Keizer ROMANUS DI-

(*) Zie *Deel* XIII. *Bladz.* 49. Vergelijk LEO ALLATIUS *de Psellis et eorum scriptis Diatriba in* FABRIC. *Bibl. Gr. Vol.* V. *pag.* 1.65.

DIOGENES, toen hij uit zijn gevangenis bij de *Turken* terug keerde, niet te ontvangen of te erkennen, maar liever ter dood te brengen. MICHAEL DUKAS, die thans sedert het jaar 1071 Keizer was, genoot het onderwijs van PSELLUS, en wordt van dezen geroemd als een geleerd en prijswaardig Vorst, hoewel hij bij de Bijzantijnsche Schrijvers in een geheel ander licht verschijnt. Nadat MICHAEL in het jaar 1078 genoodzaakt was, den troon te verlaten, verloor ook PSELLUS al zijn aanzien ten Hove, en begaf zich kort daar na in den Monnikenstand; ook kreeg hij eenen Wijsgeer, JOANNES ITALUS, voorheen zijn' leerling, tot zijne partij, die door zijne vaardigheid in het redetwisten zijnen roem verdoofde, en nadat PSELLUS de Hoofdstad verlaten had, den eersten Leeraarspost met den titel van ὑπατος των φιλοσοφων, (Opperste der Wijsgeeren,) verkreeg (*). PSELLUS zal nog tot het jaar 1105 geleefd hebben; hoewel dit twijfelachtig is. Hij heeft zeer veel geschreven, waar van veel gedrukt en uitgegeven is, doch ook nog veel ongedrukt in Handschriften ligt; ook twijfelt men over verscheidene stukken, of dezelve niet aan den ouderen PSELLUS toebehooren.

PSELLUS heeft zich als Geschiedschrijver ook bij zijn vaderland verdienstelijk gemaakt; gelijk behalve hem meer andere Geschiedschrijvers onder de *Bijzantijnsche* Schrijvers voorkomen, die tot dit Tijdvak behooren, van welken NICEFORUS BRYENNIUS en des-

Grieksche Geschiedschrijvers

(*) ANNA COMNENA *Alex. L.* V. *p.* 144.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517

deszelfs Gemalin de Prinses ANNA COMNENA reeds door ons genoemd zijn. Omtrent dienzelfden tijd van het jaar 1140 tot 1180 schreef ZONARAS zijne Jaarboeken der Wereldgeschiedenis. Hij was bij den Keizer ALEXIUS COMNENUS, die in het jaar 1118 stierf, Opperste over de Wachts, (Μεγας Δρουγγαριος της βιγλης,) en eerste Geheimschrijver, (πρωτοασηκρητις,) maar huisselijke ongevallen bewogen hem, zijne ambten te verlaten, en een Monnik te worden (*). — JOANNES CINNAMUS leefde ten tijde van MANUEL COMNENUS, wiens Geschiedenis, en die van deszelfs Vader hij beschreven heeft van het jaar 1118 tot 1176. Hij was des Keizers *Grammaticus*, dat is, naar den toenmaligen stijl, Geheimschrijver. — Zijn tijdgenoot was omtrent het jaar 1150 KONSTANTINUS MANASSES, Schrijver van een Uittreksel der Geschiedenis van het begin der Wereld, tot het jaar 1081, in zoogenoemde *versus politici*, een werk van weinig aanbelang. — Van meer gewigt is het Geschiedboek van NICETAS ACOMINATES, *Choniates* bijgenoemd, naar zijne geboortestad *Chonæ* in *Frygië*. In zijn' leeftijd werd *Konstantinopolen* in het jaar 1203 door de *Franken* veroverd. Hij beschreef de Geschiedenis van het *Griekfche* Keizerrijk van het jaar 1118 tot omtrent 1205, in een werk van XXI Boeken, en wel allerwijdloopigst de gebeurtenissen, welke hij zelve beleefd heeft. Later Roomsche Geleerden ver-

(*) G. J. VOSS. *de Histor. Gr. L.* II. *C.* 27. FABRIC. *Bibl. Gr. Vol.* X. *p.* 241. *sqq.*

verwijten hem, gelijk doorgaans aan de *Bijzantijnſche* Schrijvers zijne partijdigheid tegen hunne Kerk, en tegen de Latijnen in het algemeen, maar ſchoon men hem daar van niet geheel kan vrijſpreken, is het aan den anderen kant niet minder zeker, dat de *Latijnſche* Schrijvers hun ten dezen niets toegeven, en in den grond tegen de *Grieken* even partijdig zijn. — Op hem volgt, als zijn vervolger, GEORGIUS AKROPOLITA, in het jaar 1220 te *Konſtantinopolen* geboren; in het jaar 1260 beleefde hij het genoegen, dat deze Hoofdſtad weder door de *Grieken* veroverd werd, en ſtelde op hoogen last het dankgebed op, hetwelk wegens deze gebeurtenis openlijk in de Kerk werd voorgelezen; hij wordt voor een' der geleerdſte mannen van zijnen tijd gehouden. Niemand heeft de Geſchiedenis van het zoogenoemde Latijnſche Keizerrijk van *Konſtantinopolen* en het te gelijk in *Aſië* voortdurende Griekſche Keizerrijk, van het jaar 1203 tot 1261, zoo goed beſchreven, als hij in zijne Tijdbeſchrijving, (χρονικη συγγραφη.) Eindelijk beſluit GREGORIUS PACHYMERES de reeks der *Bijzantijnſche* Geſchiedſchrijvers in dit Tijdvak. Hij leefde tot in het begin der XIVde eeuw. Hij verhaalt in dertien Boeken de Griekſche Geſchiedenis van het jaar 1258 tot 1308, en dus de gebeurtenisſen van zijnen tijd.

V BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Bij deze *Griekſche* Geſchiedſchrijvers mogen wij twee Oosterſche voegen. Dè ééne GREGORIUS ABULPHARAGIUS, eigenlijk ABULFARADSCH, ook *Bar Hebræus*, (*de Zoon van een' Hebreër*,) genoemd,

Oosterſche Geſchiedſchrijver ABULFARADSCH.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

noemd, omdat zijn Vader een *Joodsch* Geneesheer was, die zich had laten doopen, was in het jaar 1226 te *Melitina* in *Armenië* geboren. Wegens den inval der *Mogollen* zijn vaderland in het jaar 1243 verlaten hebbende, werd hij door den Patriarch der *Jakobiten*, IGNATIUS, in zijn twintigste jaar tot Bisschop van *Guba* benoemd, welken post hij vervolgens met het Bisdom van *Lacabena* en toen van *Aleppo* verwisselde. In het jaar 1264 werd hij door den Patriarch IGNATIUS of JOZUA tot *Mafrian* der Oostersche Gemeenten, of *Primas Orientis* benoemd, welke waardigheid hij tot zijnen dood toe in het jaar 1286 bekleedde. Hij heeft verscheidene schriften nagelaten (*), en onder deze eene *Syrische Chroniek*, het geleerdste en nuttigste van alle zijne werken, eene soort van Wereldgeschiedenis in drie Deelen.

GEORGIUS ELMACIN. De ander dezer Geleerden is GEORGIUS ELMAKIN of ELMACINUS, een Christen Arabier, die in de eerste jaren der XIIIde eeuw geboren was, en bij *Muhammedaansche* Vorsten als Geheimschrijver gediend heeft. Hij schreef eene *Geschiedenis der Arabieren*, beginnende met MUHAMMED, en eindigende met den *Chalif* MOSTADER BILLAH, die in het jaar 1118 overleed.

Geschiedschrijvers. In het Westen ontmoeten wij in dit Tijdperk een aantal Geschiedschrijvers, onder genoegzaam alle vol-

(*) ASSEMANI *Biblioth. Orient. Tom.* II. *Cap.* 42. *pag.* 244. *sqq.*

volken van *Europa*, maar hun ontbreekt meestal de behoorlijke geschiedkundige schrijfstijl, en een vrijmoedigheid om de gebeurtenissen te onderzoeken, hoe zeer sommigen blijken geven, dat zij daar toe aanleg hadden, maar door de omstandigheden van hunne tijden te zeer belemmerd werden; te meer, omdat de meesten Monniken en Geestelijken waren.

Onder de Duitschers, hoewel hij niet gewaagd heeft in het *Duitsch* te schrijven, maar in het Latijn, munt in de XIde eeuw uit LAMBERT van *Aschaffenburg*, (*Schafnaburgensis*,) naar zijne vaderstad, gelegen in het Aartsbisdom *Mentz* aan den *Main*; van hem hebben wij eene Geschiedenis der Duitschers, (*de rebus gestis Germanorum*,) welke na eene korte schets der merkwaardigste gebeurtenissen van de Schepping der Wereld, tot in het midden der XIde eeuw, vervolgens de Kerkelijke en Wereldlijke veranderingen in *Duitschland* tot het jaar 1077 uitvoerig vermeldt. — Zijn tijdgenoot ADAM van *Bremen* is insgelijks geen verachtelijk Geschiedschrijver; hij was in het jaar 1067 Kanunnik te *Bremen*, alwaar hij ook het opzigt had over de Bisschoppelijke School. Hij schreef eene *Kerkelijke Geschiedenis*, (*Historiæ Ecclesiasticæ Libri* 14.) bijzonder van de uitbreiding van het Christendom in de Noordsche Landen, en een aanhangsel op dezelve over de Aardrijkskunde, Geschiedenis en Zeden der Noordsche Volken, (*de situ Daniæ, vel reliquarum, quæ trans Daniam sunt*,

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

regionum natura.) — MARIANUS SCOTUS, in het jaar 1028 in *Ierland* geboren, maar in het jaar 1056 in *Duitschland* gekomen, en in het jaar 1086 te *Mentz* overleden; hij was een Monnik, en wel één, die niet met de andere Monniken in zijn Klooster gemeenschappelijk, maar in zijne Cel afgezonderd, als een zoogenoemde *Reclusus*, zijne dagen doorgebragt heeft. Hij heeft eene *Chroniek* nagelaten van het begin der wereld tot het jaar 1083. Van zijn verhaal aangaande de Pausin JOANNA hebben wij op zijne plaats gesproken. — Nog een tijdgenoot van dezen Schrijver is de Monnik BRUNO, wij hebben van hem eene Geschiedenis van den *Sakfischen* Oorlog, van het jaar 1073 tot 1082, die zeer partijdig is tegen Keizer HENDRIK IV, wien hij als een monster van wellust, valschheid en wreedheid beschrijft. — Twijfelachtiger is de onpartijdigheid van SIGEBERT van *Gemblours*, Monnik in het Klooster van *Gemblours* of *Gemblacum*, in *Braband*, hij had eenige kennis van het Hebreeuwsch, waarom hij ook bij de Joden bemind en gezien was. Ook verstond hij *Grieksch*, en bezat eene voor zijnen tijd zeldzame geleerdheid, en schreef met bijzondere vrijmoedigheid over verscheidene ook Kerkelijke onderwerpen; hij stierf in hoogen ouderdom in het jaar 1112. Hij schreef verscheidene Levensbeschrijvingen van en Lofdichten op Heiligen; onder anderen ook het leven van DIEDERIK I, Bisschop van *Mets*, die in het jaar 984 overleden is, half in Verzen, van welken iedere regel twee gelijkluiden-

dende rijmen had, waar van het volgende tot eene proeve ſtrekt:

V BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Kijrie Christe theos, pantokraton archos anarchos,
Sis mihi principium, dux, via, præſidium.
Ut valeam per Te condigne ſcribere de Te,
Pendet mens a Te, quis quid erit ſine Te?
Vix mutire queo, mutum precor os aperito;
Ipſe doces aſinam, quæ doceat Balaam.

Onder alle zijne ſchriften is zijne *Chroniek* de voornaamſte, in welke hij de Chroniek van EUSEBIUS, van het jaar 381 af, waar de Overzetting van HIERONYMUS ophoudt, vervolgt, tot het jaar 1111. Men beſchuldigt hem van partijdigheid tegen den Paus GREGORIUS VII, waarom ook te *Rome* verſcheidene plaatſen in zijne ſchriften op den *Index librorum expurgandorum* worden doorgehaald. — Minder is de onpartijdigheid in twijfel getrokken van OTTO van *Freyſingen*. Hij was een Zoon van LEOPOLD *den Heiligen*, Markgraaf van *Oostenryk*, en van AGNES, eene Dochter van Keizer HENDRIK IV, en dus een Stiefbroeder van KOENRAAD III, en Oom van FREDERIK I. Zijn Vader benoemde hem tot Proost van het door hem in het jaar 1114 geſtichte Stift van reguliere Koorheeren te *Neuburg*, maar gaf hem eenen plaatsvervanger in dit ambt, zoo lang hij zich nog te *Parys* in de Wijsbegeerte en Godgeleerdheid oefende. Van daar bragt hij de liefde voor de Wijsbegeerte van ARISTOTELES in zijn vaderland mede. Ondertusſchen trad hij in het *Franſche* Klooster *Morimont*, in de Orde der *Ciſtercienſen*; en weinige jaren daar na verkozen de Mon-

ni-

V BOEK II Hoofdst. n° C. G. Jaar 1073. tot 1517.

niken hem tot hunnen Abt. Doch, in het jaar 1137, kwam hij, als Bisschop van *Freysingen*, in *Beyeren*, na deze waardigheid lang geweigerd te hebben, weder in zijn vaderland. In het jaar 1147 nam OTTO, waarschijnlijk ten gevalle van zijnen Broeder KOENRAAD III, met twee andere *Beyersche* Bisschoppen, het kruis aan, en verzelde hem op zijnen ongelukkigen kruistogt naar *Palestina*. Toen de Kruisvaarders in *Kappadocië* van de *Turken* geslagen werden, kon OTTO naauwelijks langs omwegen naar *Jeruzalem* ontkomen. Evenwel gewaagt hij in zijne schriften van zijne lotgevallen in het Oosten niet. Eenige jaren na zijne thuiskomst verzoende hij den Keizer FREDERIK I met den Paus ADRIAAN IV. Hij zou den Vorst in het jaar 1158 op zijnen veldtogt naar *Italië* verzellen; maar tot aan de *Alpen* gekomen, verzocht hij verlof, om terug te keeren, en overleed kort daar na in zijn Klooster *Morimont*. — Deze OTTO heeft, behalve eene *Geschiedenis van het Huis van Oostenryk*, twee voorname Geschiedkundige werken nagelaten; eene *Chroniek* of Geschiedenis der Wereld, tot in het jaar 1146, in acht Boeken. Dit werk zond hij met eenen Opdragtbrief aan Keizer FREDERIK I, wien hij tevens verzocht, dat hij hem de noodige berigten wilde toezenden, om dienvolgens zijne Geschiedenis te beschrijven. De Keizer aan dit verzoek voldaan hebbende, bearbeidde OTTO in zijne laatste jaren ook nog de geschiedenis van dezen Keizer, (*de gestis Friderici I. Cæs. Aug. Libri duo*,) doch bragt dezelve niet verder dan tot het jaar 1158. RADEWICH,

WICH, Domheer te *Freysingen*, vriend van OTTO, vervolgde dit werk in twee Boeken, maar slechts tot het jaar 1160. — Ten zelfden tijde leefde HELMOLD, Pfarheer van het Dorp *Bosow* of *Bosau*, ook *Busu*, in het Bisdom *Lubek*. Hij verzelde GEROLD, eersten Bisschop van *Lubek* in het jaar 1155, op zijne reizen onder de *Slaven* langs de *Oostzee*, welke hij meer tot het Christendom poogde over te brengen; op deszelfs aanmanen schreef HELMOLD zijne *Chroniek der Slaven*, waarom hij de geschiedenis begint met de bekeering der *Saksen* door KAREL *den Grooten*, en met het jaar 1170 besluit, in welk jaar de *Wagriërs*, *Polabers*, *Obotriten*, *Pommerschen* en andere *Slaven* door den magtigen Hertog van *Saksen* en *Beyeren*, HENDRIK *den Leeuw*, al grootendeels, hoewel ook met de wapenen, tot Christenen gemaakt waren. Dit werk is eenigen tijd daar na door ARNOLD, Abt van een Benediktijner Klooster te *Lubek* in zes Boeken van het jaar 1171 tot 1209 achtervolgd.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

In de XIIIde eeuw verkoelde deze ijver der Duitschers, eigenlijk der Geestelijkheid, om Geschiedenissen te schrijven, ook niet. Buiten en behalve eenige ongenoemden, behoort hier toe KOENRAAD van *Lichtenau*, Abt van het Klooster *Ursperg* of *Auersperg* van de *Premonstratenser* Orde, gelegen in *Zwaben* aan den *Mindel*, alwaar hij in het jaar 1240 overleden is, na in hetzelve eene aanzienelijke Boekverzameling aangelegd te hebben. Zijne *Chroniek*, van den *Assyrischen* Koning BELUS af, tot het jaar 1229, beteekent in de oude geschiedenissen

Duitsche Geschiedschryvers in de XIIIde eeuw.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

niet veel, maar heeft veel bijzonders in de gefchiedenis der *Duitsche* Keizeren. KOENRAAD vleijt de Paufen zoo weinig, dat men hem de nadeelige afteekeningen van derzelver karakters verweten heeft. Ondertusfchen is dit zonderling, dat hij van gebeurtenisfen, die honderd jaren voor hem gefchied zijn, in de eerfte perfoon, en als ooggetuige fpreekt, doch men heeft in later tijd ontdekt, dat het eerfte en grootfte deel van dit werk de arbeid van een' ander is, welken KOENRAAD flechts van het jaar 1126 af vervolgd heeft. — KOENRAADS tijdgenoot, ALBERT van *Stade* mag hier ook niet vergeten worden. Nadat deze federt het jaar 1232 Abt van een Benedictijner Klooster in de gemelde Stad onder het Aartsbisdom *Bremen* was, en in het jaar 1236 bij zijn verblijf te *Rome* eene Pausfelijke Bulle verkregen had, door welke de *Cistercienser* hervorming in zijn Klooster aanbevolen werd, welker uitvoering hij echter niet kon doorzetten, trad hij in het jaar 1240 in de orde der *Franciskanen*, onder welken hij ten minften tot het jaar 1260 geleefd heeft. Hij heeft eene *Chroniek* nagelaten van de Schepping der wereld tot het jaar 1256. — Eindelijk kan hier nog gemeld worden ALBERICH, een Monnik, deze heeft insgelijks een *Chroniek* gefchreven van de Schepping af tot het jaar 1241.

Italiaanfche.

In *Italie* deden zich in de XIIde en XIIIde eeuwen insgelijks verfcheidene Gefchiedfchrijvers voor. LEO MARSICANUS, naar zijne geboorteftad *Marfia*, een Benedictijner in het Klooster *Monte Casfino*, naderhand Bisfchop van *Ostia* en Kardinaal, waarom hij ook LEO

van

van *Ostia* genoemd wordt, leefde ten minste tot het jaar 1115 en heeft eene Chroniek van dat Klooster geschreven; het vierde Boek van deze Chroniek is een vervolg van PETRUS *den Diaken*, insgelijks een tijd lang Monnik te *Monte Casino*, naderhand Diaken, die hetzelve wel in het jaar 1128 verliet, maar 'er naderhand in terugkeerde. Deze PETRUS heeft, behalve eenige geschiedenissen van Heiligen ook nog een Boek nagelaten van de beroemde Mannen van dit Klooster (*de viris illustribus Casinensibus Capp.* 47.) — GOTTFRIED van *Viterbo* wordt gemeenlijk ook onder de *Italiaansche* geschiedschrijvers gereld, omdat hij in deze stad als Priester tot na het jaar 1186 geleefd heeft; oorspronkelijk echter schijnt hij een Duitscher geweest te zijn. Hij stelde eene soort van wereldgeschiedenis zamen, onder den naam van *Pantheon*, omdat hij daarin de geschiedenis van zoo vele Vorsten of Goden der aarde beschrijft. In XX Afdeelingen brengt hij deze geschiedenis van de Schepping tot het jaar 1186 dikwijls met tusschen ingevlochtene historische gedichten of verzen, in welke de regels of halve regels meestal op malkander rijmen. In zijn werk, hoewel hij als geestelijke den Pausen doorgaans gunstig is, komt echter eene en andere merkwaardige plaats voor, zoo als deze (*)

Tertius est Papa Bonifacius ille benignus,
Qui petit a Phoca munus per secula dignum,
Ut Sedes Petri *prima* sit, ille dedit.
Prima prius fuerat Constantinopolitana;
Est modo Romana, meliori dogmate clara.

Met

(*) *Part.* XVI. *pag.* 289.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Met voorbijgaan van andere min merkwaardige *Italiaansche* Schrijvers, mogen wij den vermaarden Reisbeschrijver MARCO POLO of MARCUS PAULUS niet verzwijgen. Deze *Venetiaan* reisde in het jaar 1272 met zijn' Vader en Vaders Broeder, die reeds eene negentienjarige reize naar den *Chan* der *Mogollen*, KOBLAI, gedaan hadden, in den ouderdom van negentien jaren weder derwaarts, en kwam, na een goed onthaal genoten te hebben, zeventien jaren daarna met hen beiden in het jaar 1295 in zijne Vaderstad terug. Hij heeft de Beschrijving van deze reis in het *Italiaansch* uitgegeven, welke naderhand in het *Latyn* een en andermaal en ook in het *Portugeesch*, *Hoog-* en *Nederduitsch* vertaald is geworden.

Fransche Geschiedschrijvers.

Frankryk was in deze eeuwen nog even vruchtbaar in Geschiedschrijvers, maar meestal zeer middelmatige, die de levens van Heiligen, de geschiedenissen van Kloosters, ook eenige de Wereldgeschiedenis en de *Fransche* Geschiedenis beschreven hebben. Onder die weinigen, die eenige aanmerking verdienen, is HUGO *de Sancta Maria*, Monnik te *Fleury*, omtrent het midden der XIIde eeuw, Schrijver van eene Chroniek, welke in de Handschriften zeer ongelijk voorkomt, dan in vier, dan in zes Boeken, beginnende in het eene met NINUS, in het ander veel later; en eindigende dan met het jaar 855, maar in andere Handschriften zich uitstrekkende tot het jaar 1034. Ook heeft hij nog een Werk nagelaten over de Geschiedenis der *Fransche* Koningen van zijnen tijd. (*Liber de gestis modernorum Regum Franciæ*). — PETRUS, met den bijnaam *de Eter* (*le Mangeur*), of

of *Comeſtor*, of *Manducator*) was vooral een geliefd Schrijver van dien tijd. TRITTENHEIM (*) geeft de volgende ver genoeg gezochte reden van dezen bijnaam op: *quod ſcripturarum auctoritates in ſuis Sermonibus et Opusculis crebrius allegando, quaſi in ventrum memoriæ manducarit*. Waarſchijnlijk was dezelve in het *Fransch* zijn geſlachtnaam. Hij was eerst Priester en Deken bij eene Kerk in zijne Vaderſtad *Troyes*; naderhand Leeraar der Godgeleerdheid bij de Bisſchoppelijke School te *Parys*, en Kanſelier der Kerk aldaar. Eindelijk verkoos hij de eenzaamheid van het Klooster *St. Victor*, in hetwelk hij in het jaar 1178 overleed. Hij had zich zelven een Grafſchrift geſchreven, hetwelk men nog lang op zijn graf in gemelde Klooster gelezen heeft;

V BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Petrus eram, quam Petra tegit, dictusque Comestor,
Nunc comedor: Vivus docui, nec cesſo docere
Mortuus, ut dicat, qui me videt incineratum:
Quod sumus, ille fuit; erimus quandoque, quod hic est.

Hij ſchreef een uittrekſel der Bijbelſche Geſchiedenis tot gebruik der Scholen, hetwelk hij daarom *Historia Scholastica* noemde, en hetwelk, ſchoon maar middelmatig, evenwel in de middeleeuwen voor het voortreffelijkst in zijne ſoort geſchat is geworden.

Vermaard is onder de *Franſche* Schrijvers, niet alleen als Schrijver, maar voornamelijk als Staatsman, de Abt SUGER. Hij was in het jaar 1081, waarſchijnlijk te *Saint Omer*, geboren, en werd reeds

(*) *De SS. Ecclef.* c. 380.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517

reeds in zijn teedere kindsheid aan het Klooster *St. Denys* gewiid; en daar opgevoed met den jongen Prins LODEWYK, zoon van Koning FILIPPUS I. hetwelk gelegenheid tot eene duurzame vriendschap tusschen hem en LODEWYK gegeven heeft, die onder den naam van *den Dikken* regeerde: en aan wiens Hof SUGER van zijn XXIIste jaar af geleefd heeft. Hij werd vervolgens tot Abt van zijn Klooster verkozen, en werd van LODEWYK in verscheidene staatszaken gebruikt; na de dood van LODEWYK *den Dikken* in het jaar 1137 bleef SUGER bij des Konings Zoon en Opvolger, LODEWYK *den Jongeren* in hetzelfde aanzien. Deze Koning had, wegens het verwoesten der Stad *Vitry* te vuur en te zwaard, de gelofte van eene Kruisvaart gedaan, waarvan SUGER hem te vergeefs zocht af te houden, integendeel toen de Koning in het jaar 1147 dadelijk den togt aanvaardde, werd SUGER tot eersten Staatsdienaar en Bestuurder des Rijks aangesteld, welken post hij roemrijk en gelukkig waarnam, terwijl de Koning met veel verlies en moeite in *Syrië* niets uitvoerde. Eindelijk kwam de Koning terug, maar was terstond op eenen nieuwen togt bedacht, waarom SUGER besloot, ten einde den Koning daarvan te ontslaan, op zijne eigene kosten zoodanigen togt te doen, maar hij overleed, gedurende de toerustingen tot denzelven in het jaar 1151. SUGER verdiende inderdaad den titel van *Vader des Vaderlands*, met welken de Koning hem beschonk. — Hij had onder zijne veelvuldige bezigheden nog tijd gevonden, om het leven van LODEWYK *den Dikken* te beschrijven, ook beschreef hij in

in een ander Werk zijne eigene verrigtingen, inzonderheid ten beste van zijn Klooster. V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Een ander *Fransche* Geestelijke in de eerste tijden der XIIIde eeuw, WILLEM BRITO, ook *Armoricus*, of uit *Bretagne*, Onderwijzer van PETER CHARLOT, onechten Zoon van FILIPPUS AUGUSTUS, beschreef het leven van dezen Koning, die in het jaar 1223 overleed, in twee Werken; het eene in Proza, hetwelk enkel loopt tot het jaar 1219, het ander is in Dichtmaat, en eindigt met den dood des Konings. Men prijst de vloeibaarheid van zijne verzen, en de getrouwheid van zijne verhalen, welke veel bevatten, wat WILLEM zelve gezien en bijgewoond had; doch in het grootste gedeelte volgt hij RIGORD, een geboren *Goth*, of uit het zuidelijke van *Frankryk*, die ook eene Geschiedenis geschreven heeft.

Engelsche. Onder verscheidene *Engelsche* Geschiedschrijvers van dezen tijd komt de eerste plaats toe aan WILLEM van *Somerset*, gemeenlijk genoemd *van Malmesbury*, Monnik, Boekbewaarder en Voorzanger van dit Benediktijner Klooster; men noemt hem met regt den Vader der *Engelsche* Geschiedenis; omdat sedert BEDA *den Eerwaardigen* de Geschiedkunde in *Engeland* genoegzaam geheel verwaarloosd was. Hij leefde ten minsten tot het jaar 1143. Zijne drie hoofdwerken zijn: de oude *Engelsche* Geschiedenis (*Regalia sive de rebus gestis Regum Anglorum Libri* II. *ab a.* 449—1127.) de nieuwere (*Historia novella Libri duo ab a.* 1127—1143.) en de Geschiedenis der *Engelsche* Bisschoppen (*Libri* IV. *de gestis Pontificum Anglorum*). Nog worden onder

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

de Engelsche Schrijvers met min of meer lof genoemd ODERICUS (of OLDERICUS of ODELRICUS) VITALIS, Schrijver van eene *Historia Ecclesiastica*, ook naar zijn Klooster *St. Evroul* (*monasterium Uticense*) *Uticensis historia*, welke Geschiedenis met het jaar 1142 eindigt. — HENRIK VAN HUNTINGTON, Schrijver eener *Engelsche* Geschiedenis in XII Boeken, welke eindigen met den dood van Koning STEVEN in het jaar 1153. — ROGER VAN HOVEDEN schreef Jaarboeken der *Engelsche* Geschiedenis van 731 tot 1204. — GERVASIUS van *Tilbury* (*Tilberiensis*) schreef voor Keizer OTTO IV. in het jaar 1211 een geschiedkundig werk van gemengden inhoud, hetwelk hij *Otia Imperialia* noemde, omdat het tot eene uitspanning voor den Keizer dienen zou. Het werk is een soort van verzameling van *Anecdoten* of Bijzonderheden.

MATTHEUS van Parys.

Maar alle deze *Engelsche* Schrijvers werden overtroffen door MATTHEUS PARIS of *Parisiensis*, een Benediktijner Monnik in het Klooster te *St. Albans*, een' man van geen gemeene wetenschap en een' vrijmoedig en onpartijdig Geschiedschrijver. Hij heeft twee merkwaardige geschiedkundige Werken geschreven: eene *Wereldgeschiedenis*, welke tot het jaar 1066 loopt; eene kortere Engelsche Geschiedenis van het jaar 1066 tot 1250, en een grooter Werk, waar het evengemelde een Uittreksel uit is (*Historia major*) van het jaar 1066 tot 1259, in welk jaar hij overleden is. Onder al de Geschiedschrijvers der middeleeuwen is niemand zoo openhartig in het voorstellen van de overheersching der Pausen over *Europa*, over

over derzelver hebzucht, trotsheid en de buitenſporigheden van hunne Legaten, niet met ſchimpen of ſpotten, maar bewezen met eene menigte daadzaken uit de geſchiedenis van zijne tijden, en bijzonder van zijn Vaderland. Het was om deze reden dat BARONIUS, BELLARMINUS en andere Voorvechters van het *Roomſche* Hof gaarn de Protestanten, die dezen Schrijver het eerst in druk hadden gegeven, hebben willen in verdenking brengen, dat zij verſcheidene plaatſen verdicht en ingelascht hadden, welk vermoeden echter volſtrekt geenen grond heeft.

Spaanſche Geſchiedſchrijvers.

In *Spanje* hebben ſlechts enkele als Geſchiedſchrijvers in dit Tijdperk de pen gevoerd. Onder dezen RODERICH SIMONIS of XIMENES, Aartsbisſchop van *Toledo*, in het jaar 1208, op wiens raad Koning ALFONSUS van *Kastiliën* eene Leerſchool oprigtte te *Palentia*, tot welke Onderwijzers uit *Italie* en *Frankryk* ontboden werden; en uit welke in het jaar 1239 de vermaarde Hoogeſchool van *Salamanca* ontſtaan is. Zijne Geſchiedenis van *Spanje* in negen Boeken, welke hij ook *Hiſtoria Gothica* noemde, gaat tot het jaar 1243. In een Bijvoegſel tot dezelve heeft hij de Geſchiedenis gegeven van de *Oostgothen*, *Hunnen*, *Wandalen*, *Sueven*, *Arabieren* en *Romeinen*. — Ten zelfden tijde ſchreef LUCAS TUDENSIS, Bisſchop van *Tuy* in *Gallicië*n, eene Chroniek van de Schepping tot het jaar 1236.

Deenſche. SAXO Grammaticus.

In de XIIde eeuw begon men in *Denemarken* voor het eerst de inlandſche Geſchiedenisſen te beſchrijven, maar op het einde dier eeuw gaf ABSALON, Aartsbisſchop van *Lund*, last aan twee van zijne

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Geheimschrijvers SVENO AAGESON, om eene korte, en aan SAXO om eene uitvoerige *Deensche* Geschiedenis op te stellen. De eerste stelde dan eene zeer beknopte Geschiedenis op, welke in het jaar 1642 onder het opschrift: *Suenonis Agonis Opuscula* is uitgegeven; SAXO, die wegens zijnen sierlijken Latijnschen stijl den naam *Grammaticus* heeft gekregen, had meer ten oogmerk, om de eer van zijne Natie te verheffen, dan wel om zijne verhalen op behoorlijk onderzoek te vestigen. Hij leidt daarom de *Deensche* Koningen af van eenen verdichten DAN, en schrijft in der daad de Geschiedenis tot omtrent het einde der XIde eeuw enkel als een Dichter, zonder Tijdrekening, en vol vertellingen, fabelen enz. maar in de Geschiedenis van zijne eeuw vergoedt hij deze gebreken door uitvoerige en met geleerdheid en oordeel geschrevene berigten, gestaafd door echte staatsschriften.

SNORRO STURLESON. Schrijver der Yslandsche Geschiedenis.

Zweden en *Noorwegen* bragten geen' Geschiedschrijvers in dit tijdvak voort, die eenige aanmerking verdienden. Maar des te meer trekt SNORRO STURLESON, *Lagman* van *Ysland*, of *Opziener* der wetten, de verwondering der nakomelingschap tot zich. Onder de gemelde benaming was hij Bestuurder van dat ten dien tijde nog vrij en onafhankelijk Eiland. Hij kwam in het jaar 1216 in *Noorwegen*, derwaarts door rijke geschenken genoodigd zijnde van den *Jarl* (Graaf) HAKON en deszelfs echtgenoote, die zijne geleerdheid en dichterlijke begaafdheden hoogschatten. Hier besloot hij tot het schrijven der *Noorweegsche* Geschiedenis, hetwelk hij ook volvoerde

de in een Werk, in zijne moedertaal genoemd *Heimskringla*, dat is, *de aard-kring*, naar de eerste woorden, met welke het begint; in dit werk verhaalt hij de Gebeurtenissen der Beheerschers van *Noorwegen* zoo geloofwaardig en aangenaam, dat hij den naam van eersten *Noorweegschen* Geschiedschrijver verdient.

NESTOR, Vader der Russische Geschiedenis.

Meer dan honderd jaren voor dezen merkwaardigen Geschiedschrijver, leefde NESTOR, de Vader der *Russische* Geschiedenis. Hij was van zijn zeventiende jaar, of sedert het jaar 1073, Monnik in het groote *Piczersche* of *Petsschersche* Klooster te *Kiew* in de *Ukraine*; waar hij ten minsten veertig jaren geleefd heeft. In dit Klooster schreef hij in den *Slavischen* Tongval van zijne Natie eene Chroniek, welke de achting alzins waardig is, die de *Russen* 'er altijd voor gehad hebben. NESTOR is naderhand een *Heilige* van zijne Kerk geworden; en zijn ligchaam rust nog onvergaan in het beroemde Hol van *Kiew*. Zijne Chroniek is van tijd tot tijd vervolgd, zoo dat de *Russen* een' zoo uitmuntenden voorraad van verzamelingen tot hunne Geschiedenissen hebben, als eenige andere Natie.

Poolsche Schrijvers. MARTINUS POLONUS.

Andere *Slavische Natiën* konden naauwelijks eenen of anderen Latijnschen Chroniekschrijver aanwijzen. RADLUBEK en BOGUPHAL, twee Poolsche Bisschoppen der XIIIde eeuw, zijn de eerste Schrijvers van die soort voor de *Poolsche* Natie. Meer bekend is MARTYN *de Pool* (MARTINUS POLONUS) te *Troppau* in *Silezië* geboren, omdat *Silezië* toen een landschap van *Polen* was. Hij leefde als *Dominicaner* Monnik

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

nik eerst in een Klooster te *Troppau*; naderhand tot het jaar 1277 te *Rome* als *Major Pœnitentiarius*, of Opperopziener der Boetelingen, die onder de Kerkelijke Boete vervallen waren. Hij was tot Bisschop van *Gnesen* en Primaat van *Polen* bestemd, toen hij op de reize derwaarts, in het jaar 1278 te *Bologna* stierf. Hij heeft eene *Chroniek der Pausen en der Roomsche Keizers* nagelaten, van de geboorte van CHRISTUS tot het jaar 1277; als een onderdanig dienaar der Pausen, spreekt hij doorgaans hoonend van de Keizers, die hem mishaagden; van zijn verhaal aangaande Pausin JOANNA, hebben wij te zijner plaatse gewaagd.

Boheemsche Geschiedschrijver COSMAS van Praag.

De *Bohemers* hadden reeds op het einde der Xde eeuw eenen Geschiedschrijver, den Monnik CHRISTIAAN of CHRISTIANUS; maar deze werd in de XIde eeuw ver overtroffen door COSMAS, die in het jaar 1045 geboren, in het jaar 1099 tot Priester gewijd, en naderhand in het Domstift van *St.* VITUS te *Praag* geweest en daar in het jaar 1125 overleden is. Evenwel is hij getrouwd geweest, en heeft eenen Zoon gehad, gelijk hij zelve verhaalt. Hij schreef eene Geschiedenis, onder den tijtel: *Chronica Bohemorum*, van dit Volk, beginnende met den oorsprong van hetzelve en loopende tot zijnen leeftijd toe.

Wij gaan hier voorts de Levensbeschrijvers der Heiligen, of van bijzondere Keizers, Koningen of Pausen, der Kruisvaarten, en de Opstellers van Rijmchronieken voorbij, die in het vervolg ons nog bij gelegenheid zullen voorkomen.

Regtsge-

Hoe zeer men, sedert het invoeren der Pauselijke

De-

Decreten, onder welke zoo veele verdichte waren, het beoefenen van het zoogenaamd *Kanonyk* of Kerkelijk, maar in der daad *Pausfelijk* Regt, verhief, en daardoor de oude regtsgeleerdheid verdrukte, evenwel had het *Romeinfche Regt* in *Italie* nog fteeds gezag behouden, naast de *Frankifche* en *Lombardifche* wetten; zoo zegt in het jaar 1061 zekere ALDOVRANDI van zich zelven: *qui profesfus fum lege vivere Romana*, en 'er waren in *Italie* Scholen, in welke dit Regt nog aanhoudend onderwezen werd; maar in de XIIde eeuw herleefde de beoefening van het oude Romeinfche Regt met nieuwen glans. Men verhaalt daaromtrent, dat, wanneer de ftad *Amalfi* in het *Napelfche* in het jaar 1137 door Keizer LOTHARIUS II veroverd werd, men daar een fchoon en oud affchrift der *Pandekten* gevonden hebbe, hetwelk door dien Keizer aan zijne bondgenooten de *Pifaners* zal gefchonken zijn, en dat dit aan IRNERIUS te *Bologna* aanleiding gegeven hebbe, om over de *Pandekten* voorlezingen te houden. Dit geheele verhaal echter is onzeker, en zelfs onwaarfchijnlijk, zoo veel alleen is zeker, dat de *Florentijnen*, bij het bemagtigen van *Pifa*, dit kostbare Handfchrift naar hunne Stad hebben overgebragt, en dat hetzelve daarnaar den naam draagt van de *Florentijnfche Pandekten* (*).

Regtsgeleerdheid. IRNERIUS.

De gemelde IRNERIUS, uit *Bologna* oorfpronkelijk, en geen *Duitfcher*, wiens naam eigenlijk WERNER zou geweest zijn, onderwees de Regtsgeleerdheid

(*) BACH. *Hist. Jur. Rom. L.* IV. *C.* 3. § 6.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

heid met algemeene toejuiching, en schijnt ten minsten tot het jaar 1126 geleefd te hebben. Door hem en zijne Opvolgers bloeide deze studie te *Bologna*, welke Stad daardoor den naam kreeg van de *Geleerde Stad*, *de Moeder der Studien*; maar alle deze beroemde Leeraars werden overtroffen door FRANCISCUS ACCURSIUS, die in het jaar 1229 te *Bologna* overleed. Deze verzamelde alle de *glosfen* of korte verklaringen van zijne Voorgangers, en gaf zelve zijne eigene, met zoo veel juistheid van oordeel, dat zijne *glosfe* tot op de jongst verloopene tijden haar gezag, bijna gelijk aan dat der wetten zelve, behouden heeft.

Legistæ en Decretistæ.

De herlevende oefening der Regtsgeleerdheid verbreidde zich ook spoedig elders; in *Frankryk* gaf reeds omtrent het jaar 1096 PLACENTINUS, (misschien in zijne landstaal PLAISANCE) onderwijs in deze wetenschap te *Montpellier*, en werd daardoor de stichter van de Hoogeschool aldaar. In *Engeland* werd het *Romeinsche Regt*, hetwelk THEOBALD, Aartsbisschop van *Kanterbury*, daar gebragt had, en zelfs de Boeken, in welke het bevat was, omtrent het midden der XIIde eeuw door een bevel van Koning STEVEN verboden; maar kort daarna schreef JOAN van *Salisbury* (*), dat God gezorgd had, dat de kracht dezer wetten meer versterkt was geworden, hoe meer de goddeloosheid die had zoeken te verzwakken. — Ondertusschen kon dit *Romeinsche* Regt moeijelijk overeengebragt worden met het *Paus-*

(*) *Policrat.* *L.* VIII. *C.* 22.

Pausfelijke of zoogenoemde *Kanonieke*, zoo dat 'er twee partijen ontftonden *Legistæ* en *Decretistæ*; de eerften, die het *Romeinfche Regt* voorftonden, werden door de Keizers gehandhaafd en beloond, wier zaak zij weder verdedigden tegen de Paufen, voor welken de *Decretistæ* ijverden. Van hier ook, dat de Paufen dan eens verboden, de burgerlijke Regtsgeleerdheid te onderwijzen; en dan, dat men geene Regtsgeleerden tot Geestelijke Ambten zou bevorderen.

V BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Ook konden de Paufen die verzameling van *Duitfche Regten* kwalijk dulden, welke in deze eeuwen onder den naam van den *Sakfenfpiegel* te voorfchijn kwam. De *Duitfchers* hadden tot hier toe geene vast befchrevene wetten, alleen was als zoodanig aan te merken de *Vredebrief* of *Landsvrede*, in het jaar 1187 door Keizer FREDERIK I vastgefteld (*). Dit was ook de reden, waarom de *Duitfchers* voornamelijk federt de XIIIde eeuw begonnen gebruik te maken van de Romeinfche en Pausfelijke Wetten; evenwel hadden zij geregtelijke van ouds wel hergebragte gewoonten en zeden, van welke men thans begon verzamelingen te maken, waarfchijnlijk ook, ten einde de landswetten en zeden niet geheel door vreemde wetten zouden verdrongen worden. Zulke verzameling maakte tusfchen de jaren 1205 en 1230, gelijk men gemeenlijk gelooft, EPKO of EYKE VAN REPKAU of REPKOW, dien men voor een' *Sakfisch* Edelman houdt, op begeerte van den Graaf VAN FALKENSTEIN voor de *Sakfen* en voor die Landen, welke het

Sakfenfpiegel en Zwabenfpiegel.

(*) CONRAD. *Ursperg. Chron. ad a.* 1171 *ab* 1187.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

het *Sakſiſche* Regt gebruikten; deze verzameling eerst in het Latijn geſchreven, naderhand door EPKO zelven in het Duitsch of in den Nederſakſiſchen Tongval vertaald, heet de *Sakſenſpiegel*. Deze *Sakſenſpiegel* of verzameling van Landswetten en regterlijke gebruiken, mishaagde zoo zeer aan de Pauſen, dat GREGORIUS XI, die van 1370 gezeten heeft, in eene bijzondere Bulle niet alleen veertien artikelen van denzelven, maar in den grond te gelijk de geheele verzameling, welke hij verfoeijelijk noemde, veroordeelde. Onder deze artikelen betroffen ſommige de magt der Pauſen en der Geestelijkheid; een dezer artikelen moest der Kerk alleronaangenaamst zijn, hetwelk verbood, zonder toeſtemming zijner erfgenamen, en niet dan voor eene wettige regtbank, iet van zijn eigendom of lijfeigenen weg te ſchenken. — Daartegen veroorloven deze wetten, zich, bij beſchuldiging van dieſſtal of moord, door gloeijend ijzer, of kokend water, of tweegevecht te regtvaardigen. Naderhand heeft de Kerkvergadering van *Bazel* nog acht andere artikelen van dezen *Sakſenſpiegel* verworpen.

Eene andere dergelijke verzameling is de *Zwabenſpiegel*, waarſchijnlijk in de laatſte tijden der XIIIde eeuw tot ſtand gebragt, welke het oude *Allemanniſche* en *Frankiſche* Regt bevat, hetwelk in *Zwaben* en andere naburige landen in zwang en gebruik was (*).

Genees-kunde.

De Geneeskunde werd in deze eeuwen voornamelijk beoefend en geleerd in de School te *Salerno*, wel-

(*) HEINECC. *Hist. Jur. Civ. Rom.*

welke thans in haren vollen bloei was. De Geneesheeren dezer School hebben zich inzonderheid eenen naam gemaakt door een Geneeskundig Gedicht, opgedragen aan eenen ROBERT, die Koning van *Engeland* genoemd wordt, en bevattende levensregelen tot bewaring der gezondheid, welk Gedicht nog onder de benaming van *Schola Salernitana* of ook *Regimen Sanitatis Salerni* bekend is.

Ondertusschen was het geen geringe hinderpaal voor den voortgang der Geneeskunde in deze eeuwen, dat de meeste Geneesheeren Kerkelijken en Monniken waren. Zelfs Nonnen leiden zich toe om deze kunst te oefenen, en in de *Fransche* Nonnenkloosters moest 'er ten minsten eene de kunst verstaan, om ader te laten (*). Verscheidene Kerkvergaderingen verboden wel aan Kerkelijken en Monniken het oefenen dezer kunst, doch naar het schijnt, bepaaldelijk, om daar eene kostwinning van te maken of het Klooster te verlaten; eindelijk verbood HONORIUS III in het jaar 1218 deze oefening volstrekt aan de Geestelijkheid, evenwel werden de Geneesheeren nog steeds in de meeste landen als kerkelijke lieden geacht, en in *Frankryk* is hun eerst in de XIde eeuw de vrijheid geven, om te mogen trouwen.

Onder de Geneesheeren van dezen tijd heeft zich in de eerste tijden der XIIIde eeuw eenigen naam verworven ÆGIDIUS (of GILLIS) van *Corbeil*, Kannunik te *Parys*, en Lijfmedicus van Koning FILIPPUS AU-

(*) *Hist. Litt. de la France T.* IX. *p.* 191.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

AUGUSTUS, onder anderen, door een Latijnsch Gedicht over de Geneesmiddelen, *Liber de virtutibus compositorum medicamentorum, metrice compositus, editus a Magistro Ægidio Corboilensi* (*).

Een ander Geneeskundige in het laatste der gemelde XIIIde eeuw, ARNALDUS van *Villanova*, over wiens vaderland de *Franschen* en *Spanjaarden* getwist hebben, verbond de Godgeleerdheid met de Geneeskunde. Hij was de eerste Scheikundige, en oefende zijne kunst te *Barcellona*, in *Arragon* en te *Parys*; men hield hem verdacht van tooverij, en hij was bij de Monniken, voornamelijk de Bedelmonniken, gehaat, omdat hij zich vrijmoedig over het nadeelige van hunne levenswijze had uitgelaten. De Godgeleerden te *Parys* begonnen onderzoek te doen naar zijne gevoelens, maar hij week naar *Sicilie*, waar hij in het jaar 1313 gestorven zal zijn. In het jaar 1309 veroordeelden de Godgeleerden, en in *Arragon* de Inquisiteurs verscheidene van zijne gevoelens: Bij voorbeeld, hij zal geleerd hebben: dat de menschelijke natuur van CHRISTUS God in alles gelijk geweest zij — dat de Duivel de geheele Christenheid van den Godsdienst van JEZUS afvalig gemaakt en ter helle gevoerd hebbe — dat alle Monniken liefdeloos waren, het Christendom vervalschten, en daarom verdoemd zouden worden — Men had verkeerd gedaan, met de Wijsbegeerte in de Godgeleerdheid te mengen — Kapellen en Misfen na den dood

(*) *In* POL. LEYSER. *Hist. Poett. et Poem. med. ævi* p. 502—691.

dood te stichten, was zoo weinig een liefdewerk, dat het veel eer de verdoemenis ten gevolge had, als men daarom de armen verwaarloosde — In het Misoffer wordt God alleen met den mond geprezen — God heeft niet aan de zondaren in het algemeen, maar slechts aan hun, die een slecht voorbeeld geven, de verdoemenis bedreigd enz. Het is jammer, dat de Geschiedenis van dezen merkwaardigen man zoo onzeker en gebrekkig is. Het verwekt geen gering begrip van zijne begaafdheden, dat de Paus CLEMENS V, voor wien hij met eenen *Dominicaner* Monnik geredetwist had, hem ten laatsten tot zijnen Geneesheer beriep, en ook na zijn' dood hem vereerde; en dat zelfs BONIFACIUS VIII zijn Boek, hetwelk de *Parysche* Godgeleerden veroordeeld hadden, goedgekeurd heeft. Hij was ook één van de eersten, die het verbazend gezag van AVICENNA in de Geneeskunde hevig bestreden heeft, hoewel hetzelve gestadig heeft voortgeduurd.

Naast hem mag hier gesteld worden de vermaarde Geneesheer PETRUS van *Apono* of *Abano*, in welk vlek digt bij *Padua* hij in het jaar 1250 ter wereld kwam. Hij heeft in de Geneeskunde te *Padua* onderwijs gegeven tot zijnen dood toe in het jaar 1315 of het volgende. Men heeft ook hem voor eenen Tooveraar gehouden, en wegens sommige gevoelens voor een' Ketter, zoo dat de *Inquisitie* hem in zijne laatste jaren tweemalen tot verantwoording riep. Men leert hem best kennen uit zijn werk: *Conciliator differentiarum Philosophorum, et præcipue Medicorum*, hetwelk zoo geacht was bij zijne Tijdge-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

nooten, dat men hem zelven deswegen den naam van *Conciliator* gegeven heeft.

Ontleed- en Heelkunde.

De *Ontleedkunde*, die zoo vele eeuwen was verwaarloosd, begon eindelijk in dit Tijdperk weder te ontwaken. MUNDINUS, een Geneesheer te *Bologna*, die in het jaar 1318 ſtierf, was de eerſte, die zich daaromtrent verdiend maakte, in een kleine proeve *Anatome omnium humani corporis interiorum membrorum*, welk boekje twee eeuwen lang alleen gediend heeft om 'er Akademiſche voorlezingen over te houden. — De Heelkunde begon ook opgang te maken, zij was toen nog niet geheel van de Geneeskunde afgezonderd; *Italianen*, *Franſchen* en *Engelſchen* muntten 'er in uit. Onder anderen kwam LANFRANK, een Geneesheer te *Milaan*, uit zijne vaderſtad verdreven, in de XIIIde eeuw te *Parys*, alwaar hij de *Chirurgie* onderwees en oefende. Ondertusſchen beklaagt hij zich, dat de Geneesheeren (*Phyſici*) de met de hand te verrigten Heelkunde (*manualis operatio*) aan de Leeken overlieten, omdat Priesters ze niet mogten verrigten. Spoedig volgden 'er in *Frankryk* meer bekwame mannen en ook Schrijvers in deze kunst.

Griekſche Geneesheeren.

Onder de *Griekſche* geneeskundige Schrijvers, is JOANNES ACHIARIUS de voornaamſte, minder dan deze wordt geſchat NICOLAUS MYREPSUS ook van *Alexandrie*; beiden in het laatſte der XIIIde eeuw.

Natuur- en Wiskunde. ROGER BACON.

Natuur- en *Wiskunde* behoorden in dezen tijd tot die wetenſchappen, welke geheel niet of ſlechts ſpaarzaam beoefend werden. De naam van Natuurkundigen (*Phyſici*) werd bepaaldelijk aan de Genees-

hee-

heeren gegeven, alhoewel deze zoo veel als niets van de Natuurkunde wisten. De *Wiskunde* werd begrepen onder den naam van het *Quadrivium*; waar in men de eerste beginselen der Rekenkunde, Muzijk, Meetkunde en Starrenkunde leerde, zoo ver men daar in vroeger eeuwen in gekomen was. Een Engelschman JOAN HALIFAX, *Joannes de Sacro Bosco*, schreef in het midden der XIIIde eeuw een heel middelmatig Leerboek over de Starrenkunde, (*de sphera mundi*) hetwelk tot in de XVIde eeuw algemeen bij de voorlezingen over de Starrenkunde gebruikt werd.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Alleen de beroemde Engelsche Monnik ROGER BACON beoefende de gemelde Wetenschappen met ijver, en was één der buitengewoone vernuften dezer eeuw. Hij werd in het jaar 1214 niet ver van *Ilchester* in *Sommersetshire* geboren, oefende zich in de wetenschappen te *Oxford*, en vervolgens te *Parys*, alwaar hij kennis en vriendschap maakte met ROBERT GROUTHEAD, of GRASTHEAD, (van de *Franschen Grosseteste*, in het Latijn *Capito* genoemd) een' vrij en scherpdenkenden Geleerden, die in het jaar 1253 als Bisschop van *Lincoln* gestorven is. In het jaar 1240 in zijn Vaderland teruggekeerd, en in de Franciskaner-orde getreden, onderwees BACON te *Oxford* met groote toejuiching. Zijne in Natuur- en Wiskunde gedane proefnemingen en uitvindingen haalden hem spoedig de beschuldiging van tooverij op den hals, en zijne vrijmoedigheid tegen de verbasterde Geestelijkheid hier bij komende, werd hij van zijne Oversten zorgvuldig bewaakt, die ook ver-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

hinderden, dat zijne geschriften niet verspreid werden; evenwel was de roem zijner geleerdheid zoo groot, dat men hem den verwonderlijken Leeraar, (*Doctor mirabilis*) gaf. In het jaar 1266 verzocht de Paus CLEMENS IV hem met eenen eigenhandigen Brief, om hem zijne werken over te zenden; hij voldeed aan dit verzoek met zijn *Opus majus ad Clementem IV Pontif. Rom.* hetwelk in het jaar 1733 te *Londen* in *folio* gedrukt is. Nu scheen zijn lot gunstiger te willen worden; maar deze Paus kort daarna overleden zijnde, werd BACO weder in zijne Cel opgesloten; op voorspraak echter van eenige aanzienlijke Heeren verkreeg hij zijne vrijheid weder, weinige jaren vóór zijnen dood, welke in het jaar 1292 of 1294 volgde. Behalve het bovengemelde groote werk schreef hij eene verhandeling *de secretis naturæ et artis operibus, et de nullitate magiæ*, ook genoemd *de mirabili potestate artis et naturæ.* In dit geschrift zegt hij onder anderen: men kon door de kunst werktuigen vervaardigen, met welken door een mensch de vaartuigen in rivieren of op zee veel sneller voortgedreven werden, dan of zij vol menschen waren; ook wagens, die zich snel bewogen, zonder paarden of trekbeesten; eene machiene, in welke een mensch kon zitten, en door een' kunstigen vleugel in de lucht vliegen; eene andere waardoor één man duizend anderen tegen wil en dank tot zich kon trekken; spiegels, in welke een ding zich vermenigvuldigd vertoont; werktuigen, door welke de verst afzijnde dingen nabij gebragt, of de heerlijkste dingen, maar die volstrekt niet bestonden, voorge-

gesteld werden; een kunstig vuur uit salpeter en andere bestanddeelen; onophoudelijke lichten en warme baden; zoo als men ook een veel vreesselijker geraas in de lucht kon voortbrengen, dan de natuur zelve. Dienzelfden geest van ontdekkingen en uitvindingen ziet men in twee andere van zijne geschriften heerschen. (*de Perspectiva et de Speculis*) Hoe zeer BACO niet vrij te spreken is van zwakheden, zoo veel is echter zeker, dat hij op den weg was, tot het uitvinden van vergrootglazen, verrekijkers, brandglazen, ja van het buskruid en van andere latere ontdekkingen, zoo dat hij met regt eene plaats bekleedt onder de grootste Geleerden der XIIIde eeuw.

Spraakkunde.

De Spraakkundigen van dezen tijd waren zeer middelmatig, echter was hun arbeid nuttig. Zeker Dominikaner uit *Genua*, JOANNES JANUENSIS DE BALTIS genoemd, vervaardigde een Latijnsch Woordenboek, onder den naam van *Catholicon*, hetwelk tot in het begin der XVIde eeuw meermalen gedrukt is geworden. Ook leefde, gelijk men gemeenlijk gelooft, hoewel zijn eigenlijke leeftijd onzeker is, in de eerste helft der XIIde eeuw, SUIDAS, de beroemde Schrijver van het *Grieksche Lexicon*, hetwelk met al de gebreken, eenen schat van kundigheden vervat, en hetwelk daarom van de geleerdste mannen na het herstel der wetenschappen opgehelderd en bearbeid is. — EUSTATHIUS, in het laatst der XIIde eeuw Bisschop van *Thessalonica*, schreef eenen geleerden *Commentarius* over HOMERUS, ook eenen over het aardrijkskundig gedicht van DIONYSIUS PERIEGETES.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Dicht-kunde.

Doch eigene Dichters, die ten minsten dezen naam waardig waren, hadden de Grieken van dezen tijd niet; in het Westen had men genoeg Latijnsche Dichters, en onder dezen sommigen, welken het niet geheel aan dichterlijken geest, en eene gelukkige navolging der ouden ontbrak, maar hunne taal en smaak waren bedorven, en zij waren wel te vrede, ja zagen het voor eene schoonheid aan, als hunne verzen met elken regel of ook halven regel rijmden. POLYKARPUS LEYSERUS heeft van hen het beste berigt medegedeeld in zijne *Historia Poetarum et Poematum medii ævi.*

Men beproefde echter ook Vaderlandsche Dichtkunde, in de Westersche toen gebruikelijke talen. De *Provencalische* Dichtkunde der *Troubadours* vond ingang, zelfs bij verscheidene volken buiten *Frankryk;* in *Spanje* hielp zij de *Kastiliaansche* Dichtkunst vormen, in *Italie*, inzonderheid in *Lombardyen* vond men in de XIIIde eeuw verscheidene Dichters in de *Provencalische* taal, zelfs de reizende *Yslanders* vonden smaak in de Gedichten der *Troubadours*, en vervulden hun Vaderland met zoogenoemde *Sagen*, of Historische Romans, Vertellingen, *Mythen.* In *Duitschland* ontstonden onder de Keizers uit het *Zwabische* Huis van *Hohenstauffen*, de Duitsche *Minnezangers* of Dichters der Liefde, ook *de Zwabische Dichters* genoemd, maar deze dageraad der Dichtkunde duurde niet lang, en werd van geenen vollen dag gevolgd.

Teekenende en

Voor de *teekenende* en *vormende Kunsten* werd bij de Grieken, weleer de voorbeelden derzelve, niets ge-

gedaan; zij verloren veel meer de oude gedenkſtukſtukken, die bij hen bewaard gebleven waren, inzonderheid bij de plundering van *Konſtantinopolen* in het jaar 1204 door de *Franſchen* en *Venetianen*, wanneer vele van dezelve naar *Venetie* vervoerd werden. Maar in *Italie*, waar men ſteeds zoo vele oude ſtukken voor oogen had, ſcheenen deze Kunſten het hoofd op te beuren, te weten de Schilderkunst, Bouw- en Beeldhouwkunde. CIMABUE, die in het jaar 1240 te *Florence* ter wereld kwam, en die in het jaar 1300 overleed, was, zoo al niet de herſteller, ten minſte een ſmaakvol verbeteraar der Schilderkunst.

vormen de Kunſten.

Ook was dit Tijdperk, gelijk wij reeds gezien hebben, niet geheel ontbloot van nieuwe uitvindingen en ontdekkingen. Onder dezelve behooren de zoo algemeen nuttige *Brillen*, welke een *Florentyner*, SALVINO DEGLI ARMATI, die in het jaar 1317 overleden is, zal uitgevonden hebben; de *Magneetnaald* of het *Kompas*, insgelijks in *Italie*, hoewel men de uitvinding daarvan ook bij de *Arabieren* zoekt; eindelijk het *Schrijfpapier*, gemaakt uit lompen en vodden, hoewel men niet zeker weet, of in *Spanje*, of *Frankryk*, of *Duitschland* (*).

Uitvindingen.

Doch alle uitvindingen zouden ver overtroffen zijn door de kunst van alle kunſten, welke naar RAYMOND LULLUS of LULLIUS den naam draagt, indien de-

Kunst van RAYMUNDUS LULLIUS.

(*) GER. MEERMAN *et Doctorum Virorum ad eum Epiſtolæ atque Obſervationes de Chartæ vulgaris ſeu Lineæ origine. Hagæ Com.* 1767. 8.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

dezelve die hooge waarde had, welke hij en zijne bewonderaars daar aan toefchrijven. Velen hebben dezen man voor eenen heiligen en wijzen man gehouden, wien God zelve deze kunst zou hebben ingegeven, voor eenen grooten Wijsgeer en Geleerden, ook voor eenen Goudmaker, maar anderen hebben hem verachtelijker beoordeeld. Als men zijne echte Schriften inziet, blijkt hij een man van groote begaafdheden, doch befmet met dweeperij en van eene verhitte verbeeldingskracht geweest te zijn, en een Geleerde van velerhande maar wilde en verwarde kundigheden; zijne zoo geroemde kunst komt enkel hier op neder, om met behulp der algemeenfte denkbeelden en kunstwoorden, derzelver betrekking en verbindtenis, de vaardigheid, om daarover voor de vuist te fpreken, te verkrijgen, met dien fchijn, alsof men in alles geoefend, en zelfs in ftaat was, om nieuwe waarheden uit te vinden. Hij was op het eiland *Majorka* in het jaar 1235 of 1236 geboren, en gaf zich in zijne jeugd geheel aan den wellust over, tot hem een fchoon vrouwsperfoon, daar hij op verliefd was, hare borst toonde, die van de kanker geheel doorgevreten was, waardoor hij geheel van leven veranderde. Thans befloot hij het Christendom onder de Ongeloovigen te prediken, en deed ten dien einde verfcheidene togten, onder anderen naar *Afrika*, tot hij door de *Muhammedanen*, die hij bekeeren wilde, zeer mishandeld, en door een *Genueesch* vaartuig geborgen, op hetzelve, in het gezigt van zijn Vaderland, in het jaar 1315 overleed.

Herleving

De Wetenfchappen en echte Geleerdheid, hadden dus

dus jammerlijk gedurende de laatste eeuwen verwaarloosd gelegen, en schenen, niettegenstaande 'er, gelijk wij gezien hebben, geen gebrek was aan schrandere vernuften, en geleerde Vorsten, begunstigers der Wetenschappen, geheel te zullen versterven, toen in het einde der XIVde en in de volgende XVde eeuw *vele Geleerden* uit *Griekenland* en *Italie* de toevlugt kwamen nemen, uit hun ten ondergang neigend Vaderland, die de tot dus ver onbekende schatten der voortreffelijkste Schrijvers der oudheid met zich bragten, en velen tot derzelver gebruik met een gelukkig gevolg, aanspoorden. Ondertusschen hadden reeds twee *Italianen* PETRARCA en BOCCACCIO, voor hen in de eerste helft der XIVde eeuw, ja al vroeger DANTE ALIGHIERI, hun landgenoot, door hun vernuft en scherpzinnigheid het ijs gebroken, en den weg voor de Geleerdheid gebaand. Van den laatstgemelden zullen wij vervolgens onder de *Italiaansche* Dichters spreken; van de twee eerstgemelde hier met weinige woorden.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

der geleerdheid in de XIVde eeuw. FRANCESCO PETRARCA.

FRANCESCO PETRARCA, in het Latijn gemeenlijk PETRARCHA genoemd, was in het jaar 1304 te *Arezzo* in het *Florentynsche* geboren. Reeds vroeg had hij lust in het lezen der oude Romeinen, waarom zijn Vader, die hem tot de beoefening der Regten bestemd had, deze Boeken op het vuur wierp, doch hem, op zijne tranen, VIRGILIUS en een stuk van CICERO liet behouden, met vermaning, om die alleen tot zijne uitspanning te gebruiken. Na zijn vaders dood vierde PETRARCHA zijne geliefde bezigheid den ruimen teugel. Zijn slechts middelmatig

vermogen noodzaakte hem, een Wereldlijke Geestelijke te worden, maar zijne geringe genegenheid tot dezen stand, en zijne liefde voor zijne LAURA te *Avignon*, door zijne Gedichten zoo vermaard gemaakt, lieten hem niet toe in denzelven voortgangen te maken. Om zich te verstrooijen reisde hij *Italie* en *Frankryk* door, en hoopte eindelijk de rust te vinden, in een eenzaam leven te *Vaucluse*, waar hij in het jaar 1337 zich een klein landgoed kocht, op hetwelk hij een groot gedeelte van zijne Gedichten en verscheidene Boeken schreef. Zijne Gedichten maakten hem spoedig zoo beroemd, dat hij in het jaar 1341 den lauerkrans als Puikdichter te *Rome* ontving, welke hem met groote plegtigheid, onder algemeene toejuiching, werd opgezet. Daar hij lang gewenscht had, HOMERUS en PLATO in hunne eigene taal te lezen, leerde hij de *Grieksche* taal met behulp van den vermaarden Monnik BARLAAM. Paus CLEMENS VI was zijn begunstiger, maar aan deszelfs Opvolger INNOCENTIUS VI werd PETRARCA in een zeer ongunstig licht voorgesteld, als een Tooveraar, omdat hij VIRGILIUS las; PETRARCA begaf zich daarom onder de bescherming van GALEAZZO VISCONTE, Heer van het *Milaneesche*. — PETRARCA was niet alleen een uitmuntend Dichter in de *Italiaansche* Taal, maar ook een navolger der Ouden in zijne Latijnsche Geschriften, waar onder zijne Brieven over allerhande onderwerpen uitmunten, van welke wij verscheidene verzamelingen hebben: *Epistolarum de rebus familiaribus Libri XIV: Variarum Epistolarum Liber; Liber Epistolarum sine titu-*

tulo; Epistolarum ad viros illustres veteres Liber unus; Epistolarum de rebus Senilibus Libri XVII. In plaats van *Aristotelisch-Scholastiek* mengelmoes schreef hij over de Wijsgeerige Zedeleer en Staatkunde verscheidene Werken: *de Remediis utriusque fortunæ, de Vita Solitaria; Secretum Tuum, sive de contemtu mundi; de Republica optime administranda, et de officio et virtutibus Imperatoris.* Ook schreef hij Geschiedenissen in den smaak der Ouden, onder anderen in navolging van VALERIUS MAXIMUS, *Rerum memorandarum Libri IV. Epitoma virorum illustrium XIV.* Alhoewel hij in de Latijnsche Dichtkunde die hoogte niet bereikte als in zijne vaderlandsche, erkent men toch ook hier den man, die meer was dan bloot navolger, het was zijn Heldendicht over den tweeden *Punischen* oorlog, dat hem voornamelijk den Dichterlijken Lauerkrans verworven heeft. (*Africa sive de bello Punico, et gestis Scipionis Africani Libri IX. Bucolicorum Ecloga XII.*) Ook zijn zijne *Latynsche* Redevoeringen niet verachtelijk.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Zijn vriend JOAN BOCCACCIO, of naar den Latijnschen uitgang BOCCATIUS bevorderde benevens hem de oude Geleerdheid gelukkig; even als hij, wekte deze zijne landgenooten op tot beschaving van smaak en vernuft in hunne moedertaal, en deed voor de *Italiaansche* Proza, wat PETRARCA voor hunne Dichtkunst gedaan had. Hij was de Zoon van eenen Koopman, geboren te *Certaldo* in het *Florentynsche*, in het jaar 1313. Zijne geboorteplaats is echter onzeker, en wordt van sommigen *Parys* daar voor gehou-

JOANNES BOCCACCIO.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

houden. Hij leerde te *Florence* de Spraakkunde, maar zijn Vader schikte hem voor den Koophandel; op zijne reizen wegens denzelven in het jaar 1341 geraakte hij te *Napels* bij het gewaande graf van VIRGILIUS in zulke geestvervoering, dat hij zich geheel aan de Dichtkunst wilde overgeven. Zijn Vader vergunde hem dus, om zijne letteroefeningen voort te zetten, en hij oefende zich zes jaren in het Kerkelijk of Kanonieke Regt, ook nam hij onderwijs in de Starrekunde. Maar allengs leide hij zich toe op de Griekſche Spraakkunde en Geleerdheid, geholpen door LEONTIUS PILATUS. BOCCACCIO bekleedde sedert het jaar 1373 te *Florence* den nieuw opgerigten leerſtoel tot verklaring van het beroemde Dichtſtuk van DANTE. Maar zijne eigene Dichtwerken mishaagden hem zelven zoo zeer, toen hij de Italiaanſche Gedichten van PETRARCA te zien kreeg, dat hij ze in het vuur wierp. In het jaar 1361 liet een ſtervende Carthuizer Monnik hem in Gods naam vermanen, om zijne dartele zeden te verbeteren, en daar hij door zijne wellustademende Verhalen een zoo verleidelijk Schrijver geworden was, van de Dichtkunst geheel afſtand te doen, waartoe BOCCACCIO ook werkelijk beſloot, maar PETRARCA wist hem te overreden, dat hij vroom leven kon, zonder die kunst en het lezen der Heidenſche Schrijvers te laten varen. BOCCACCIO beſteedde zijne kennis in de Oudheid aan het opſtellen van het eerſte zamenſtel der Griekſche en Romeinſche Fabelkunde (*Genealogiæ Deorum Libri XV*) andere van zijne Schriften zijn geſchiedkundig: *de claris mulieribus; de caſibus vi-*

virorum et foeminarum illuſtrium Libri X; Historia Romanæ Compendium. In het eerſte van deze Werken heeft hij ook de Pauſin JOANNA niet vergeten. Zijne *Italiaanſche* Werken hebben nog beſtendiger toejuiching verworven, inzonderheid zijn *Decamerone*, eene verzameling van honderd gezelſchappelijke Vertellingen, die in tien dagen verhaald zijn. Dit Werk heeft bij de *Italianen* nog eene klasſiſche waarde, en is in verſcheidene andere talen, ook in het *Nederduitsch* vertaald. Schoon men voor lang heeft aangewezen, dat deze Vertellingen in ware gebeurtenisſen haren grond hebben, en dat den Monniken, die door hem in dezelve zoo zeer worden ten toon geſteld, geen ongelijk wordt aangedaan, zij zijn echter al te dartel, en hebben, door al te naakte afſchildering dezer ongebondenheden, voor de zeden meer dan te veel nadeel geſticht.

Verdiensten der Grieken bij het herleven der geleerdheid.

Deze voortreffelijke vernuften zouden echter bezwaarlijk geſlaagd zijn, om de Wetenſchappen en Geleerdheid te herſtellen, indien niet, ten zelfden tijde, een vrij aanzienlijk getal *Griekſche* Geleerden, gedrongen door het verval en kort daarna gevolgden ondergang van hun Vaderland, zich naar het Westen, en bijzonder naar *Italie* begeven hadden, alwaar zij, gedeeltelijk om hun beſtaan te vinden, de *Griekſche* taal onderwezen, en tevens hunne leerlingen eenen lust inboezemden, tot het naarſporen en beoefenen der oude Griekſche en Latijnſche Schrijvers; zelve waren zij goede vernuften, evenwel beſtond hunne voornaamſte verdienſte daar in, dat zij den weg baanden en anderen opleiden om denzelven te bewandelen.

MANUEL CHRYSOLORAS was de eerste dezer *Grieken*, die een vruchtbaar zaad in *Italie* strooide, waar hij als Afgevaardigde van den *Griekschen* Keizer MANUEL PALEOLOGUS in het jaar 1393 aankwam, en in het jaar 1396 voor de tweede keer deze reis doende, door die van *Florence* op een jaargeld van 100 gulden aangesteld werd, om onderwijs te geven in de *Grieksche* taal, hetwelk hij ook naderhand te *Pavia* gedaan heeft. Hij woonde de Kerkvergadering van *Constans* bij, alwaar hij in het jaar 1415 overleed. Zijne *Erotemata Græca* was de eerste goede Grieksche Spraakkunde, van welke zich ook REUCHLIN en ERASMUS als een Leerboek bediend hebben.

JOANNES ARGYROPULUS, uit *Konstantinopolen*, kwam in 't begin der XVde eeuw in *Italie*, en leerde te *Padua*, *Florence* en *Rome*, alwaar hij omtrent het jaar 1486 overleden is. Hier was het, dat REUCHLIN zijne voorlezingen over THUCYDIDES bijwoonde. Als ARGYROPULUS tot zijne verwondering zag, dat deze *Duitscher* het *Grieksch* wel verstond, riep hij uit: Nu is *Griekenland* over de *Alpen* gevlogen!

Een ander dezer *Grieken*, GEORGIUS GEMISTUS PLETHO had wel geen bestendig verblijf in *Italie*, maar is vermaard geworden door zijnen leerling BESSARION, met wien en andere *Grieksche* Godgeleerden hij de Kerkvergadering van *Florence* in het jaar 1438 bijwoonde, op welke hij de leer zijner Kerk standvastiger dan de overigen verdedigde. Het merkwaardigste van zijne Geschriften is zijn Boek *over het onderscheid tusschen de Wijsbegeerte van* ARISTOTELES *en* PLATO, waardoor hij, voornamelijk

we-

wegens zijn hevig uitvaren en schelden tegen den eerstgemelden, het sein gaf tot den twist, welken de *Grieken* vervolgens over deze beide Wijsgeeren gevoerd hebben.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Zijn leerling BESSARION, uit *Trapezus*, was in meer dan één opzigt van hem verschillende. Hij was een Monnik naar den Regel van den Heil. BASILIUS en Aartsbisschop van *Nicea*. Op de *Florentynsche* Kerkvergadering in het jaar 1438 verdedigde hij eerst het leerstelsel der *Griekſche* Kerk, maar ging vervolgens geheel over tot de zijde der Pausen, die hem daarvoor ook hunne dankbaarheid bewezen. EUGENIUS IV benoemde hem, den eersten van alle *Grieken*, tot Kardinaal. Ja men zegt, dat hij bijna tot Paus zou verkoren zijn, indien niet zijn Conclavist, NICOLAUS PEROTTUS, met onstuimigheid de Kardinalen had afgewezen, die hem deze waardigheid wilden opdragen. BESSARION was zelve een Geleerde en een bevorderaar der Geleerden, zijne denkwijze was gematigd, welke gematigdheid hij bijzonder vertoonde in zijne wederlegging van zijnen vriend GEORGIUS TRAPEZUNTIUS, die PLATO even bitter had aangevallen, als PLETHO ARISTOTELES gedaan had.

GEORGIUS TRAPEZUNTIUS, of van *Trapezus*, van waar zijn geslacht afkomstig was, kwam omtrent het jaar 1420 te *Venetie*, alwaar hij naderhand onderwijs gaf in de *Griekſche* Spraakkunde; maar zijn driftige en woelige aard berokkende hem vele moeijelijkheden. In het laatst van zijn leven verloor hij zijn geheugen, en overleed omtrent het jaar 1489.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

THEODORUS GAZA, geboortig van *Thesfalonica*, vlugtte van daar in het jaar 1439 naar *Italie*, en had federt het jaar 1450 zijn verblijf te *Rome* in het huis van den Kardinaal BESSARION. Op verlangen van Paus NICOLAUS V vertaalde hij de gefchiedenis der dieren van ARISTOTELES, die hij zorgvuldig op Pergament fchreef; maar intusfchen was NICOLAUS V overleden, en deszelfs Opvolger SIXTUS IV, die omtrent de Wetenfchappen zeer onverfchillig was, fchonk aan GAZA, toen deze hem zijne Overzetting overhandigde, flechts 50 Dukaten, welke deze, misnoegd en verdrietig, in den *Tiber* wierp, en weder Onderwijzer werd te *Ferrara*, alwaar RUDOLF AGRICOLA in het jaar 1476 één zijner Toehoorderen was; hij overleed, gelijk men meent, in het jaar 1478 in *Kalabrie*. Zijne *Griekfche* Spraakkunde (*Libri IV introductionis Grammaticæ*) die meermalen in het *Grieksch* en *Latyn* gedrukt is, behoort ook onder de beste.

Nog zijn 'er eenige *Grieken*, wier namen het genoeg zal zijn hier te plaatfen, die hier insgelijks toe behooren. KONSTANTINUS LASCARIS, wiens Spraakkunde het eerfte Boek is, hetwelk in het *Grieksch* gedrukt is geworden te *Milaan* in het jaar 1476, en JOANNES LASCARIS; DEMETRIUS CHALCONDYLAS, aan wien men de eerfte uitgave der Werken van HOMERUS verfchuldigd is te *Florence* 1488 in twee Deelen in *Folio*; MICHAEL APOSTOLIUS; MARCUS MUSURUS enz.

Handfchriften.

De nieuw opgewekte lust tot echte Geleerdheid wekte ook den ijver aan tot het opzoeken en verkrij-

krijgen van Handschriften der oude Schrijveren, waar toe geleerdheidlievende Vorsten, als die uit het huis *de Medici* en Koning MATTHIAS van *Hongaryen* mildelijk de hand boden; verscheidene *Italiaansche* Geleerden deden ten dien einde opzettelijke reizen, gelijk GUARINI van *Verona*, JOANNES AURISPA en FRANCISCUS PHILELPHUS; van den eerstgenoemden GUARINI verhaalt men, dat van schrik en spijt, dat eene kist met Handschriften, die hem toebehoorden, op zee verongelukte, zijn haar in éénen nacht grijs is geworden. In de Westersche Kloosters lagen ook nog vele Handschriften van oude Schrijvers in een' hoek of winkel onder het stof bedolven; dus ontdekte POGGIUS, toen hij in het jaar 1414 de Kerkvergadering van *Konstans* bijwoonde, in eenen donkeren toren van het Klooster *St. Gallen*, de werken van QUINTILIANUS, het een en ander van VALERIUS FLACCUS, TERTULLIANUS en LACTANTIUS, LUCRETIUS, VITRUVIUS, SILIUS ITALICUS enz. Ondertusschen bleven deze en soortgelijke Werken, van welke dikwijls maar één Handschrift te vinden was, zeldzaam, gelijk de Handschriften in het gemeen duur en bijkans onverkrijgbaar. In het midden der XIVde eeuw werd een Handschrift van PLUTARCHUS *Levensbeschrijvingen* in *Italie* voor tachtig Dukaten, en een van de Brieven van SENECA voor vijftien of zestien te koop aangeboden. Te *Parys* werd eene *Concordantie* voor 100 Dukaten verkocht. POGGIUS kon zich voor eenen LIVIUS, dien hij zelve heel sierlijk afgeschreven had, een Landgoed koopen, hetwelk het omgekeerd geval was van ANTONIUS van

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Palermo, die een landgoed verkocht, om daar voor een afschrift van LIVIUS te koopen (*). Eene adelijke Juffer in *Frankryk* kreeg tot een gedeelte van haar huwlijksgoed een prachtig afgezet pergamenten handschrift van het *Corpus Juris*. Nog in het jaar 1471, toen de Boekdrukkunst te *Parys* naauwelijks begon bekend te worden, moest Koning LODEWYK XI, dewijl hij zijne Bibliotheek met een afschrift van het hoofdwerk van den Arabischen Geneesheer RHASES wilde verrijken, aan de Medicijnsche Faculteit aldaar, van welke hij hetzelve leenen liet, daar voor 12 Mark zilvergoed en 100 goudgulden in pand geven; waarbij de Faculteit nog rekende, hem eenen bijzonderen dienst te doen.

Uitvinding der Boekdrukkunst.

Eindelijk werd omtrent het midden der XVde eeuw de Boekdrukkunst uitgevonden, dat heerlijk middel, om den schat der Geleerdheid voor allen verkrijgbaar te maken, en de beoefening der Wetenschappen te verligten. Zeldzaam is het, dat eene zoo nuttige kunst eerst zoo laat is uitgevonden geworden, daar men reeds van ouds zoo vele aanleiding had, om tot deze uitvinding te worden opgeleid; en niet min zeldzaam, dat men daar over heeft kunnen twisten, aan wien de eer der uitvinding moet worden toegeschreven, of aan de Duitschers JOAN GUTTENBERGS en JOAN FAUST te *Ments*, dan wel, hetgene onze *Nederlandsche* Geleerden met zeer vele redenen beweerd hebben, aan den *Haarlemschen* Burger LAURENS KOSTER, geen' onaanzienlijk man in zijne Vaderstad.

Spoe-

(*) Zie van hem boven *ladz.* 49.

Spoedig werd deze kunst tot meer volkomenheid gebragt, en door alle landen van *Europa* verspreid, en daardoor niet alleen aan de Geleerdheid maar ook aan den Godsdienst uitmuntende diensten bewezen.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Griekfche en Latijnfche Letterkunde.

Thans werd de *Griekfche* en *Latynfche* Letterkunde met ongewone drift beoefend; inzonderheid was men zoo ijverig omtrent het *Grieksch*, dat het in *Italie* een algemeen gezegde werd, dat, wie het *Grieksch* en de oude Griekfche Schrijvers niet verftond, onwetender was, dan die geen *Latyn* verftond. Een aantal Geleerde Mannen in dit vak zouden hier kunnen opgenoemd worden, welke door deze Letteroefeningen hunnen naam tot de nakomelingfchap hebben overgebragt. Een der eerften was JOANNES MALPAGHINO of JOANNES van *Ravenna*, geboren te *Ravenna* 1352, overleden omtrent het jaar 1420, hij was een leerling van PETRARCA, tot wien hij in zijne jeugd door DONATUS, die de *Latynfche* Spraakkunde te *Venetie* met toejuiching leerde, gezonden werd; hij werd zelve vervolgens een geleerd en verdienftelijk Onderwijzer, uit wiens School vele Geleerden zijn voortgekomen, onder welken één der vermaardften geweest is POGGIUS, eigenlijk POGGIO BRACCIOLINI, geboren in het jaar 1380. Wij hebben reeds gezegd, dat hij in het jaar 1414, ten tijde der Kerkvergadering van *Konftans* het geluk had, van vele oude Handfchriften van *Latynfche* Schrijvers te ontdekken, en van den ondergang te bewaren; merkwaardig is een Brief van hem aan LEONARDUS van *Arezzo* of ARETINUS, behelzende een verhaal van den dood van HIERONYMUS

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

van *Praag*, wien hij, hoe zeer in gevoelens van hem verschillende, veel regt doet. Hij overleed te *Florence* in het jaar 1459. — LEONARDO BRUNO van *Arezzo*, of LEONARDUS ARETINUS, te *Arezzo* in het jaar 1369 geboren, was insgelijks een leerling van JOANNES van *Ravenna* en van LINNUS COLLUTIUS SALUTATUS, welke laatste meer dan dertig jaren Kanselier was te *Florence*, en zoo geacht om zijne geleerdheid, dat de *Florentyners* hem, toen hij in het jaar 1406 overleden was, nog in de doodkist den lauerkrans hebben opgezet; ARETINUS leefde tot het jaar 1444. — FRANCISCUS PHILELPHUS zag het levenslicht in het jaar 1398 te *Tolentino* in de Mark *Ancona*. NICOLAUS V, Koning ALFONSUS van *Napels*, die hem tot Ridder sloeg, en hem met den Dichterlijken krans vereerde, en de Hertog van *Milaan* waren zijne voornaamste begunstigers; maar zijn onrustige aard, zijne bijtende Hekelschriften, en schimpende aanvallen op Vorsten, Pausen en Geleerden verhinderden veelal den voortgang van zijn geluk, hoewel de zwarte teekening, welke zijn verklaarde vijand POGGIUS van hem gegeven heeft, al te zeer in gal gedoopt is. Hij stierf te *Florence* in het jaar 1481. — GUARINUS van *Verona*, daar hij in het jaar 1370 geboren werd, was insgelijks een vermaard Letterkundige, en werd door zijnen Zoon BAPTISTA GUARINI daar in nagevolgd, die te *Ferrara*, even als zijn Vader, tot het jaar 1513 openlijk Leeraar geweest is. — Een ander ijverig bevorderaar der oude Spraak- en Letterkunde was AMBROSIUS TRAVERSARI, die in het veertiende jaar van zijnen

ou-

ouderdom, in het jaar 1400, in het *Camaldulenser* Klooster te *Florence* ging; alwaar zich eenige kenners van alle foort van Geleerdheid, en zelfs geborene *Grieken* bevonden; van hun onderwijs maakte hij gebruik, en leerde in later tijd ook wat *Hebreeuwsch*. Maar toen hij in het jaar 1431 tot Generaal van zijne Orde verkoren werd, en hij dezelve wilde hervormen, kostte hem dit veel kommer en verdriet. Hij had wel eenen vriend aan Paus EUGENIUS IV, die hem te *Rome* liet komen, maar AMBROSIUS kreeg, wegens de buitenfporige zeden der inwoners en der Paufelijke Hovelingen, fpoedig eenen tegenzin tegen deze ftad, welke hij het *Westerfche Babel* noemde. Hij werd in het jaar 1435 door den Paus naar de Kerkvergadering van *Bazel* gezonden, om daar 's Paufen belangen voor te ftaan; ook bevorderde hij zoo veel mogelijk op de Kerkvergaderingen te *Ferrara* en *Florence*, in het jaar 1439 de vereeniging der Latijnfche en Griekfche Kerken. Hij leide zich bijzonder toe op de beoefening der Kerkvaderen, ja het kostte den aanzienlijkften lieden vele moeite, om hem tot het overzetten van DIOGENES LAËRTIUS te bewegen, omdat hij geloofde, dat deze werkzaamheid niet voegde voor eenen Monnik en Priester, ook toonde hij 'er zijne ganfche leven vervolgens berouw over, dat hij dit werk op zich had genomen. — Ten zelfden tijde begon de *Venetiaanfche* familie der BARBARI in dit vak uit te munten. FRANCISCUS BARBARUS, leerling van JOANNES van *Ravenna* en GUARINI van *Verona* overleed als Procurator van *St. Marco* in het jaar 1454. Van zijne

V. BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

twee Neeven, beide HERMOLAUS genoemd, is de jongste de vermaardste geleerde van zijn huis geworden, maar reeds in zijn negenendertigste jaar overleden. — JOANNES ANTONIUS CAMPANUS werd in het jaar 1427 op een Dorp in *Terra di Lavoro*, het oude *Campanie*, geboren, en door een Dorpspriester van achter de kudde, die hij weidde, genomen en zorgvuldig onderwezen, waarna hij te *Napels* het onderwijs van LAURENTIUS VALLA genoot. De Paus PIUS II verhief hem tot Bisschop van *Teramo*, en PAULUS II zond hem in het jaar 1471 op den Rijksdag te *Regensburg*, maar CAMPANUS kon zich geheel niet naar *Duitschland* schikken, en schreef zelfs een vermaard Hekeldicht op dat land, hetwelk in zijne Werken gevonden wordt (*). NICOLAUS PEROTTUS werd in het jaar 1430 geboren te *Sastoferrato* in het Hertogdom *Urbino*, en genoot het onderwijs en de vriendschap van den Kardinaal BESSARION. PIUS II benoemde hem, in het jaar 1458 tot Bisschop van *Siponto* of *Manfredonia* in het *Napelsche*. Keizer FREDERIK III vereerde hem in het jaar 1452 den Lauerkrans. — JOANNES JOVIANUS PONTANUS uit het Hertogdom *Spoleto*, die in het jaar 1503 gestorven is, was een der vruchtbaarste Latijnsche Dichters. — PHILIPPUS BEROALDUS, die zijne dagen in het jaar 1505 in zijne Vaderstad *Bologna* eindigde, heeft zich door de oordeelkundige behandeling der oude Schrijveren zeer vermaard gemaakt. — MARSILIUS FICINUS, Kanunnik te *Florence*, waar hij in het jaar

1499

(*) *Carm. L.* VIII. *Carm.* I.

1499 gestorven is, beroemd door zijne hoogachting voor PLATO en de vertaling van deszelfs Werken. — PETRUS CRINITUS, eigenlijk PIETRO RICCI; — AMBROSIUS CALEPINUS, een *Augustinianer* te *Bergamo*, waar hij in het jaar 1510 gestorven is, bekend door zijn Latijnsch Woordenboek. — ANGELUS POLITIANUS, naar *Monte Pulciano*, (of *Mons Politianus*) eene stad in het *Florentijnsche*, daar hij in het jaar 1454 geboren was, eigenlijk ANGELO AMBROGINI; hij was een gunsteling van LAURENTIUS van *Medicis*, en werd de opvoeder van deszelfs zoonen, de jongste van welken Paus LEO X geworden is. Zijne vriendschap met den beroemden Graaf JOANNES PICUS van *Mirandola*, gaf aanleiding, dat hij zich ook op de Wijsbegeerte toeleide. — Doch boven alle deze Geleerden muntte LAURENTIUS VALLA eenigermate uit. Deze kwam waarschijnlijk in het jaar 1428 te *Rome* ter wereld. Koning ALFONSUS van *Napels* was zijn begunstiger, onder deszelfs bescherming had hij gelegenheid, om met vrijmoedigheid tegen de Pausen uit te varen, evenwel kon 's Konings bescherming hem niet in veiligheid stellen tegen de vervolging der Inquisiteurs, voor wier regtbank hij beschuldigd werd, en gevaar liep, naar den brandstapel gevoerd te worden. De vrees hier voor noodzaakte hem, zich aan het oordeel der Kerk te onderwerpen, en Koning ALFONSUS redde hem vervolgens uit de klaauwen dezer geloofsonderzoekeren. VALLA is naderhand Kanunnik bij de Lateraan-kerk te *Rome*, en Pauselijk Geheimschrijver geweest, en in het jaar 1457 overleden. Onder zijne Werken

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

munten uit zijne *Elegantiarum Linguæ Lat. Libri sex*; in welk werk hij de ware schoonheden der Latijnsche taal aanwijst, en uitvaart tegen de onwetendheid der Godgeleerden van zijnen tijd. In een ander werk: *Dialectice Libri III* zocht hij de gebreken van de *Redeneerkunde der Scholastieken* te ontdekken, en zelfs die van ARISTOTELES te verbeteren. Onder hetgene hij in dezen Wijsgeer berispte, waren deszelfs *tien Prædicamenten*, welke hij tot drie verminderde. Men verzekert, dat de Godgeleerden hem dit ook als eene Ketterij toegerekend hebben, omdat de *tien Prædicamenten* met groot voordeel in de Godgeleerdheid gebruikt werden. Nog grooter vertoont zich LAURENTIUS VALLA in een Bijbelsch-uitlegkundig werk, *Annotationes in Novum Testamentum*, als den eersten Godgeleerden in de Westersche Kerk, die na veele eeuwen de gegronde Uitlegging des Nieuwen Testaments met behulp der *Grieksche* Spraak- en Taalkunde wist te herstellen. Nog meer te verwonderen is zijne kunde en vrijmoedigheid, met welke hij de Kerkelijke Geschiedenis van Fabelen trachtte te zuiveren. VALLA hoorde eens eenen *Franciskaner* Monnik te *Napels* prediken, dat de *Apostolische* Geloofsbelijdenis ontstaan was in eene zamenkomst der Apostelen, wanneer PETRUS zeide: *Ik geloof in God den almagtigen Vader*; waarop ANDREAS liet volgen: *Schepper des hemels en der aarde* en zoo vervolgens de overige Apostelen elk een artikel. VALLA vraagde vervolgens den Monnik, welk bewijs hij voor deze vertelling had; deze, die niets kon antwoorden, noemde

VAL-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

VALLA een' vijand van den Godsdienst, en fchold hem openlijk van den Predikftoel, tot dat de Koning hem daarin belette. VALLA bood aan, met den Monnik daarover een' redetwist te willen houden, maar hij werd voor het geestelijk gerigt gedaagd, en genoodzaakt om te belijden, dat hij ook ten aanzien van deze geloofsleuze alles geloofde, wat de Kerk geloofde. Nog merkwaardiger is een ander gefchrift van VALLA, waar in hij de onechtheid der gewaande gifte en' giftbrief van Keizer KONSTANTYN *den Grooten* aan den *Roomfchen* Bisfchop SYLVESTER aantoont.

Duitfche Letterkundigen.

In *Duitschland*, waar eerlang een helderder en van de *Italianen* nooit gekend licht in den Godsdienst zou doorbreken, verwierf RUDOLF AGRICOLA het eerst de verdienfte, dat hij de *Griekfche* en *Romeinfche* Letterkunde over de *Alpen* in *Duitschland* bragt. Zijn eigenlijke naam was RUDOLF of ROELOF HAUSMAN of HUISMAN, welken hij in den Latijnfchen naam AGRICOLA overzette; en het Dorp *Baffion* bij *Groningen*, in welke Stad zijn vader een welgezeten burger was, omtrent het jaar 1442 zijn geboorteplaats. THOMAS VAN KEMPEN, gemeenlijk *à Kempis* genoemd, naar *Kempen*, een ftadje in het *Keulfche*, leefde en leerde ten tijde, dat AGRICOLA zich in de eerfte beginfelen der wetenfchappen begon te oefenen, als reguliere Kanunnik van den Heil. AUGUSTINUS, in een Klooster bij *Zwol* in *Overysfel*. Zijne voornaamfte leerlingen waren, behalve AGRICOLA, de Graaf MAURITS VAN SPIEGELBERG, RUDOLF VAN LANGE, ANTONIUS LIBER, LODEWYK DRINGENBERG en ALEXANDER HEGIUS, alle gebore-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

rene *Westfalingers*. Na verloop van hunnen leertijd vermaande de Leermeester de rijken onder hen, om naar *Italie* te reizen, en daar zich in de *Griekſche* en *Romeinſche* Spraakkunde te oefenen, maar de min vermogenden om zich van Schriften te bedienen, uit welke men de Geleerdheid der Ouden ſcheppen kon. AGRICOLA was één der genen, die de reize naar *Italie* deden, alwaar hij met de Geleerden aldaar kennis en vriendſchap maakte, en rijk beladen van kundigheden, naar *Duitschland* keerde.

Onder de jonge *Duitſchers*, welke uit het onderwijs van AGRICOLA voordeel trokken, waren ALEXANDER HEGIUS, naderhand Onderwijzer te *Deventer*, LODEWYK DRINGENBERG, naderhand Onderwijzer te *Schletſtad*, en de *Westfaalſche* Edelman HERMAN VAN DEN BUSCHE, een merkwaardig voorbeeld van geestdrift voor de beoefening der Ouden. Hij was in het jaar 1468 geboren, en deed, na het onderwijs ook van AGRICOLA genoten te hebben, verſcheidene reizen naar *Italie* en *Frankryk*; hij werd door den Graaf van NIEUWENAAR te *Keulen* geroepen, om zich tegen de barbaarschheid der Godgeleerden aldaar te verzetten, maar zij waren zoo magtig, dat hij de ſtad verlaten moest. Op gelijke wijze werd hij te *Leipzig* op aanſtoken der vijanden van de nieuwe Geleerdheid gebannen. Zijn vriend de Graaf van NIEUWENAAR liet hem in het jaar 1517 andermaal te *Keulen* komen, maar hij kon noch door zijne voorlezingen, noch door geſchriften iet uitregten; de Godgeleerden aldaar verdreven hem op nieuw. NIEUWENAAR bezorgde hem kort daarna het Recto-

raat

raat der School te *Wezel*, het eerste voorbeeld, hetwelk een Duitsch Edelman op deze wijze gaf. Hier schreef hij zijn vermaarde *Vallum humanitatis*; eene verantwoording voor de oude Letterkunde. Te *Keulen* predikten de *Dominikanen* vooral hevig daar tegen; zij noemden de Dichters schelmen, de redenaars zwijnen, en derzelver werken kaf van den Duivel; de beoefening der oude Talen en Schrijvers scholden zij voor eene averregtsche en bedriegelijke poging, welke voor vrome menschen niet paste; waar tegen BUSCHE zich met nadruk en bescheidenheid verzette. Uit genegenheid tot de Kerkhervorming leide hij in het jaar 1522 zijn ambt neder; en oefende zich te *Wittenberg* onder aanleiding van LUTHER en MELANCHTHON in de Uitlegkunde des Bijbels. Naderhand werd hij Leeraar der Geschiedkunde te *Marburg*, en overleed in het jaar 1534 in het Bisdom *Munster*. — KOENRAAD CELTES, die zich zelven ook den naam POTUCIUS gegeven en eigenlijk MEISSEL geheten heeft, was insgelijks een leerling van AGRICOLA. Hij was in het jaar 1459 te *Wupfeld*, een Dorp in het *Wurtsburgsche*, geboren. Hij ontliep zijnen Vader, die een' Wijngaardenier van hem wilde maken, zoo als hij zelve was, en begaf zich naar *Keulen*, en van daar naar *Heidelberg*, waar hij door AGRICOLA in de Hebreeuwsche en Grieksche talen, als ook in de Latijnsche Welsprekendheid en Dichtkunst onderwezen werd. Hij reisde vervolgens naar *Italie*, en wedergekeerd vond hij in den Keurvorst van *Sakfen*, FREDERIK *den Wijzen*, eenen begunstiger, die hem

aan

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

aan Keizer FREDERIK III aanprees, welke Vorst hem, den eersten van alle *Duitschers*, in het jaar 1487 den Dichterlijken Lauerkrans vereerde. Hij werd door Keizer MAXIMILIAAN I in het jaar 1501 te *Weenen* beroepen als Leeraar in de Dichtkunde en Welsprekendheid, en overleed in het jaar 1508. — KOENRAAD PEUTINGER uit een adelijk geslacht te *Augsburg* in het jaar 1465 geboren en onder anderen bekend door de oude Romeinsche Reiskaart, welke hij bezat, en welke daarom de *Tabula Peutingeriana* genoemd wordt. — BILIBALD PERKHAIMER, Keizerlijk Raad en Raadsheer te *Neurenberg*, waar hij in het jaar 1470 geboren was, was een vriend van REUCHLIN, en heeft zich als krijgman, als staatsman, als geleerde, en vriend der Hervorming onderscheiden; en overleed in het jaar 1530. — In *Bohemen* leefde om dezen tijd BOHUSLAW HASSENSTEIN, Vrijheer van *Lobkowits*, overleden in het jaar 1510, bekend door zijne Latijnsche Brieven, Redevoeringen, en inzonderheid door zijne Gedichten. — PETRUS MOSELLANUS, welken bijnaam hij voerde, naar een Dorp aan de *Moezel*, zijne geboorteplaats, in het Aartsbisdom van *Trier*, eigenlijk PIETER SCHADE, onderwees van het jaar 1515 de Grieksche Letterkunde te *Leipzig*, maar overleed reeds vroeg in den ouderdom van 31 jaren.

JOANNES REUCHLIN.

Doch onder alle *Duitschers* hebben REUCHLIN en ERASMUS, in het laatste der XVde en het begin der XVIde eeuw zich bijzonder verdienstelijk gemaakt. De eerste, JOANNES REUCHLIN, ook CAPNIO genoemd, welken *Griekschen* naam eene vertaling van zij-

zijnen *Duitschen* REUCHLIN, HERMOLAUS BARBARUS hem in *Italie* gegeven had, zag in het jaar 1455 het eerste levenslicht te *Pforzheim* in het Markgraafschap *Baden*; wegens zijne bevallige stem in het zingen, kreeg hij, zeventien jaren oud zijnde, een ambt als Hofzanger aan het Hof van den Markgraaf. Hij ging vervolgens naar *Parys*, waar hij zich in het *Grieksch* en in de Godgeleerdheid oefende, te *Bazel* ontving hij in het jaar 1474 de waardigheid van *Magister*, en schreef hier het eerste Latijnsche Woordenboek in *Duitschland*, onder den tijtel: *Breviloquus*. Na het jaar 1479 oefende hij zich te *Orleans* en te *Poitiers* in de Regtsgeleerdheid, in welke hij *Licentiaat* werd; vervolgens te *Tubingen* Doctor in de Regten, waar na hij een bezig leven aanvaardde en Zaakwaarnemer (*Procureur*) werd. Met den Graaf, naderhand eersten Hertog van *Wurtenberg*, EBERHARD *met den Baard*, kwam hij te *Rome*, waarna hij door dien Vorst gezonden werd aan Keizer MAXIMILIAAN I; andermaal in *Italie* gekomen, kwam hij in kennis met de *Italiaansche* Geleerden. In het jaar 1492 reisde hij met Graaf EBERHARD naar Keizer FREDERIK III naar *Lintz*; deze Keizer verhief hem in den Adelstand, en benoemde hem tot zijnen Raad. Te *Lintz* werd hij door den Keizerlijken Lijfarts en Ridder, den Jood JACOB JECHIEL LOANS verder in de Hebreeuwsche Taal onderwezen. Na den dood van zijnen begunstiger Graaf EBERHARD, zag hij zich genoodzaakt het *Wurtenbergsche* te verlaten en zich naar *Heidelberg* te begeven, alwaar hij van den

Keur-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Keurvorst van den *Paltz* gunstig ontvangen, en als zijn gevolmagtigde naar *Rome* gezonden werd, waar hij zijne kundigheden in het *Grieksch* door het onderwijs van ARGYROPULUS en in het *Hebreeuwsch* door den Jood ABDIAS vermeerderde. In het jaar 1502 werd hij tot een der drie Regters van het *Zwabische Verbond* verkoren, welke de twisten tusschen de Vorsten en Leden van dit Verbond naar de Wetten beslisten; maar als Hertog ULRICH van *Wurtenberg* door dit Verbond in het jaar 1519 uit zijn land verdreven werd, week REUCHLIN naar *Ingolstad*, alwaar hij door Hertog WILLEM van *Beyeren* in het jaar 1520 aangesteld werd tot openbaar Leeraar in de *Grieksche* en *Hebreeuwsche* talen; maar tot denzelfden post naar *Tubingen* beroepen zijnde, nam hij dit beroep aan, doch overleed in het jaar 1521 te *Stutgard*.

Onder de Leerlingen van REUCHLIN, was zijn neef MELANCHTHON, welken Griekschen naam hij aan dezen gegeven had voor zijnen Hoogduitschen SCHWARTZERD — Het gewigtigste Werk van REUCHLIN is eene *Hebreeuwsche Spraakkunde* en *Woordenboek*, met het opschrift: *de rudimentis Hebraicis Libri tres*. In een ander Werk: *de accentibus et orthographia Linguæ Hebraicæ* heeft hij de Hebreeuwsche *accentuatie* het eerst op eene regelmatige wijze voorgedragen. Jammer was het, dat, dewijl hij het *Hebreeuwsch* van Joden leerde, hij verscheidene vooroordeelen van deze Natie overnam, bij voorbeeld van de bijzondere heiligheid der Hebreeuwsche Taal; ook was hij zeer ingenomen met de *Joodsche*

sche

sche Kabbala of Sijmbolische en geheime Wijsbegeerte der *Joden*, welke hij met de *Grieksche* Wijsbegeerte en zelfs met den Christelijken Godsdienst zocht te vereenigen; doch welke hem tevens te veel deed opheben met de natuurlijke Tooverkunde en Starrenwigchelarij. Doch daartegen heeft REUCHLIN met regt den lof van geleerdheid en van den hersteller der Hebreeuwsche Spraakkunde, enz. welke zijne Tijdgenooten hem gegeven hebben. Inzonderheid is hij vermaard geworden door zijne verdediging der *Joden*, tegen de woelingen van JOAN PFEFFERKORN, eenen gedoopten *Jood*, en der *Keulsche* Godgeleerden, de *Dominikanen*, die een gebod hadden weten te bewerken van den Keizer, om den *Talmud* en andere Boeken der *Joden* te verbranden, waartegen REUCHLIN deze Boeken in zijne bescherming nam, in eene verhandeling: Of men den *Joden* hunne boeken ontnemen en die verbranden zou? waartegen PFEFFERKORN in het jaar 1511 een Werk uitgaf vol scheldwoorden, hetwelk hij zijnen *Handspiegel* noemde, maar hetwelk REUCHLIN in zijnen *Oogenspiegel* beantwoordde, waarin hij PFEFFERKORN van vier en dertig onwaarheden overtuigde. Nu werd de strijd heviger. De Godgeleerden te *Keulen* droegen aan eenen onder hen, ARNOLD VAN TONGEREN, op, om te onderzoeken, of men hem niet als een' Ketter behandelen moest. Nu verloor REUCHLIN uit vrees voor de *Inquisitie* zijnen moed, en schreef eenen vleijenden Brief aan ARNOLD, verklarende alles te gelooven, wat de Kerk geloofde, en ook zijne Uitleggingen over den Bijbel aan de uitspraken der

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Kerk te onderwerpen. Maar de Godgeleerden eischten, met bedreigingen, dat hij zijnen *Oogenspiegel* herroepen zou. Nu vatte REUCHLIN weder moed, en gaf eene verklaring uit, in welke hij wel het een en ander verzachtte, maar zijne tegenstreevers te gelijk duchtig wederleide; deze daartegen gaven in het jaar 1512 drie en veertig stellingen uit zijne schriften in druk, welke zij als ergerlijk en aanstootelijk teekenden; zij werden door REUCHLIN wederlegd in eene scherpe verdediging in het jaar 1513 aan Keizer MAXIMILIAAN gerigt, in welke hij hen op eene hevige wijze doorstreek, noemende PFEFFERKORN een vergiftig beest, een aartsschurk (*Trifurcifer*,) voor wien geene straffe te hard was. De Godgeleerden te *Keulen* vergeleek hij met paarden en muilezels, die maar één voeder aten, haver en stroo, en zich dus met één leerstuk vergenoegden, dat zij in haast van buiten hadden geleerd. Hij vergeleek hen met zwijnen, die zich in hunnen eigenen drek wentelen, en de parelen van anderen met voeten treden; of liever met looze vossen, die zich van drogredenen bedienden; met verscheurende wolven, en erger dan Arabische leeuwen. Hij wil hen niet meer *Theologi*, maar *Theologistæ*, *Theosophistæ*, en wegens hunne lasterzucht *Diabologi* genoemd hebben. REUCHLINS vrienden zelve, en onder die ERASMUS, hoe zeer zij zijne zaak billijkten, keurden echter deze hevigheid van schelden af, maar hij verdedigde zich daarmede, dat zijne eer beledigd, en dat de beschuldiging van Ketterij ook voor een bedaard man onverdragelijk ware.

Thans

Thans vereenigden zich alle Geleerden, en allen, die de Geleerdheid beminden, ten voordeele van REUCHLIN, en men twistte niet langer over de Boeken der *Joden*, maar of domheid en barbaarschheid nog langer de plaats van echte Geleerdheid bekleden zouden? En deze ſtrijd werd zoo algemeen en met zoo veel nadruk gevoerd, dat zij niet weinig heeft toegebragt, om de Kerkhervorming ingang te doen krijgen, en overal te doen aannemen.

Voor de Godgeleerden te *Keulen* was niets meer overig, dan de weg van geweld. JAKOB VAN HOOGSTRATEN, openbaar Leeraar der Godgeleerdheid, Prior der *Dominikanen* en Kettermeester (*Inquiſitor hæreticæ pravitatis*,) verzeld van velen van zijne orde, begaf zich naar *Ments*, en ſpande daar eene regtbank, voor welke REUCHLIN wegens zijnen *Oogenſpiegel* gedaagd werd. REUCHLIN zond eenen Zaakgelastigden, die zijnentwege HOOGSTRATEN, als een partijdig Regter verklaarde, en zich vervolgens op den Paus beriep. HOOGSTRATEN leide nu wel zijn' post als Regter neder, maar gaf denzelven over aan twee Geestelijke Raden, die op zijne zijde waren, met welke REUCHLIN even min te doen wilde hebben. Dezen gingen echter voort, en vonnisden, dat zijn *Oogenſpiegel* openlijk verbrand zou worden; doch het Domkapittel te *Mentz* bragt een uitſtel van de voltrekking van dit vonnis te weeg, tot dat REUCHLIN in perſoon zou komen; hij kwam, maar beriep zich van dit vonnis op den Paus; en als de Regters echter wilden voortvaren, en den 12 October van het jaar 1513 bepaald hadden, om het von-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

nis te voltrekken, verscheen 'er een bevel van den Keurvorst van *Mentz*, om daarmede eene maand lang te wachten.

LEO X, een Paus, die de Geleerden beminde, nam het beroep van REUCHLIN aan, en gaf last aan den Bisschop van *Spiers*, om deze zaak op nieuw te laten onderzoeken; intusschen gingen de *Inquisiteurs* te *Keulen* voort, en lieten in het jaar 1514 den *Oogenspiegel* openlijk verbranden, en zelfs hun vonnis door PFEFFERKORN te *Mentz* aan het Bisschoppelijk Geregtshof aanplakken. Doch de Regters door den Bisschop van *Spiers* gevolmagtigd, veroordeelden HOOGSTRATEN, en leiden hem een eeuwig stilzwijgen over deze zaak op, spraken REUCHLINS Boek van onregtzinnigheid vrij, en verwezen HOOGSTRATEN om voor de kosten van dit geding honderd en elf Rhijnsche goudguldens te betalen, doch aan deze uitspraak bekreunden zich de Inquisiteurs niet, waarom REUCHLIN zich op nieuw aan den Paus wendde, met verzoek, om deze zaak eens voor al beslissend af te doen. Dit verzoek werd door den Keizer en andere Vorsten, en drie en vijftig *Zwabische* Steden ondersteund; maar de Godgeleerden, die alom van dit verschil zich eene gemeene zaak maakten, wisten de behandeling dezer zaak te *Rome* te rekken, en zouden ze nog langer gerekt hebben, indien niet de vermaarde en krijgshaftige Edelman FRANS VAN SIKKINGEN, een vriend van REUCHLIN, de Godgeleerden van *Keulen* door bedreigingen in het jaar 1520 genoodzaakt had, de bovengemelde som aan REUCHLIN te betalen, en te beloven, dat

zij

zij bij den Paus, op hunne kosten, en zonder REUCHLINS eer te krenken, bewerken zouden, dat deze geheele twistzaak te niet gedaan en onderdrukt werd.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517

Veel deed deze twist, en de gelukkige uitslag derzelve, om de gemoederen in *Duitschland* te bereiden tot het gunstig beoordeelen der Kerkhervorming door LUTHER ten zelfden tijde ondernomen, welke juist van de zijde van diezelfde *Dominikanen* den hevigsten tegenstand ondervond, die door REUCHLIN en zijne vrienden in hunne naaktheid en schande zoo zeer waren ten toon gesteld, hoewel de zaak der Hervorming in der daad van dezen handel met REUCHLIN zeer onderscheiden was. LUTHER zelve wenschte in het jaar 1518 REUCHLIN in eenen Brief geluk, dat God hem gebruikt had to herstel der zuivere Godgeleerdheid, en tot vernedering der Sofistische Dwingelandij; het had hem, voegde hij 'er bij, slechts aan gelegenheid ontbroken, om zich voor hem te verklaren; maar met zijne gebeden en wenschen had hij hem altijd bijgestaan; thans vielen hem, zijnen navolger, de tanden van denzelfden *Behemoth* aan, die van hem zoo schandelijk ten toon gesteld waren; hij verdedigde zich daartegen wel met veel minder begaafdheden en geleerdheid; maar toch met even zoo veel vertrouwen, als REUCHLIN.

Epistolæ Obscurorum virorum. ULRICH VAN HUTTEN.

Onder de menigvuldige Schriften, die, bij gelegenheid van deze zaak van REUCHLIN het licht gezien hebben, deed geen een aan zijne partijen zoo groot nadeel als de *Epistolæ Obscurorum virorum*, (*Brieven van duistere of onvermaarde mannen*,) die

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

het eerst omtrent het jaar 1517 gedrukt werden. In deze Brieven, die meest allen aan den *Magister* ORTUINUS GRATIUS geschreven zijn, eenen openbaren Leeraar te *Keulen*, worden de tegenpartijen van REUCHLIN door verdichte Briefschrijvers in het Klooster- en Monniken-Latijn, aan de Monniken en Geestelijken van die tijden eigen, hoewel wat overdreven, bespot, door gewaande klagten over de wereldsche Dichters en Juristen, door het opwerpen van onnozele en nutteloze vragen, door voorbeelden van hunne onwetendheid, ligtgeloovigheid en bijgeloof, en door ergerlijke tooneelen uit het leven van HOOGSTRATEN, PFEFFERKORN enz., waarbij ORTUINUS GRATIUS zelve niet verschoond wordt. De ware opstellers dezer Brieven hadden alles zoo gelukkig uitgevoerd, dat ERASMUS ons verhaalt (*), dat in het eerst de *Dominikanen* en *Franciskanen* in *Engeland* geloofden, dat deze Brieven wezenlijk tot hun voordeel en tot beschimping van REUCHLIN aan den *Magister* ORTUINUS geschreven waren; zelfs had een Prior der *Dominikanen* en Leeraar der Godgeleerdheid in *Braband*, in zijne eenvoudigheid, ten einde zijnen ijver te toonen, eene menigte afdruksels van deze Brieven gekocht, en aan de voornaamsten van zijne orde ten geschenk gezonden. Maar de Duitsche Bedelmonniken waren zoo dom niet, en bragten het spoedig zoo ver, dat LEO X in een bijzonder *Breve* gebood, dat wie deze Brieven langer dan een' dag, nadat hem dit bevel bekend was ge-

(*) *Epist. Libr.* XXII. *Ep.* 31. *p.* 1195.

geworden, zou houden, zonder ze te verbranden, in den ban zou zijn, van welken alleen de Paus hem, in het uur des doods, zou kunnen ontbinden. Maar dit gebod was vergeefsch en kon de verbreiding dezer Brieven en den indruk, welken zij maakten, niet beletten; de Bedelmonniken en allerlei soort van Godgeleerden werden aan de bespotting van allen blootgesteld, en de Schoolgeleerden kregen daardoor den laatsten stoot, terwijl nadenkende, moedige en vernuftige lieden de Hervorming des te gereeder aannamen.

In de eeuw, toen deze Brieven te voorschijn kwamen, en nog lang daarna, werden zij aan REUCHLIN en somtijds ook aan eenigen van zijne vrienden toegeschreven. Zoo veel is zeker, dat meer dan een Geleerde van dezen tijd 'er aan gewerkt hebben; doch de voornaamste Opstellers dezer Brieven waren CROTUS RUBIANUS en ULRICH VAN HUTTEN. ERASMUS gewaagt nog van eenen derden, maar zonder hem te noemen, omtrent wien men gegist heeft op HERMAN VAN DEN BUSCHE.

CROTUS RUBIANUS heette eigenlijk JAN JAGER, maar had, naar de gewoonte dier tijden zijnen naam dus overgebragt, omdat hij te *Dornheim* in *Thuringen* geboren was. Hij was sedert het jaar 1515 Professor te *Erfurt*, en één der eerste aanhangers van LUTHER; maar die zich door de voordeelige geestelijke ambten, welke de Keurvorst van *Mentz* hem aanbood, liet bekooren, om tot de Roomsche Kerk terug te keeren; deze een goed kenner der Ouden, en vol verachting tegen de Godgeleerden en Monni-

ken van zijnen tijd, vereenigde zich met zijnen vriend HUTTEN, om hen te bespotten en te hekelen, hetwelk zij in deze *Epistolæ Obscurorum virorum*, en in andere Schimpschriften deden.

ULRICH VAN HUTTEN stamde uit een oud adelijk geslacht in *Frankenland* af, en kwam in het jaar 1488 op den burg *Steckelberg* aan den *Mein*, eenige mijlen van *Fulda*, ter wereld. In zijn elfde jaar zond men hem naar het Klooster *Fulda*, om daar eens als Monnik te leven. Doch in het jaar 1504 verliet hij het Klooster heimelijk, en begaf zich naar *Keulen*, waar hij kennis kreeg aan de oude talen en Schrijvers, maar als zijn Leermeester JOANNES RHUGIUS ÆSTICAMPIANUS van de *Keulsche* Godgeleerden verdreven werd, verzelde hij dien in het jaar 1506 naar de nieuwelings gestichte Hoogeschool te *Frankfort aan den Oder*, alwaar hij de waardigheid van *Meester* ontving, en spoedig uitmuntte als een bekwaam Latijnsch Dichter. Vervolgens zworf hij in het Noorden van *Duitschland* om; in het jaar 1512 was hij te *Pavia*, arm en behoeftig gekleed, en met eene ziekte beladen, die men toen onbeschroomd en openlijk noemde, maar thans des te meer zoekt te verzwijgen, evenwel was hij de lieveling van velen om zijne Latijnsche Gedichten. In het jaar 1513 werd hij, uit armoede, soldaat, en leed ook in het volgende jaar veel ellende. EITELWOLF van *Stein*, eerste Staatsdienaar van ALBERT van *Brandenburg*, Keurvorst van *Mentz*, prees hem bij zijnen Heer aan, maar deze zijn begunstiger stierf reeds in het jaar 1513. HUTTEN in zijn vaderland terug gekeerd, had

had in dit zelfde jaar moeds genoeg, om Hertog ULRICH van *Wurtenberg*, die eenen zijner nabeſtaanden met eigene handen vermoord had, in verſcheidene Reden en Gedichten als een laaghartigen dwingeland af te ſchilderen.

Omtrent dezen tijd nam hij ook deel in de twisten van REUCHLIN met de *Dominikanen* van *Keulen*, en ſchreef in het jaar 1515 een dichtſtuk: *Triumphus Capnionis*, in hetwelk hij den *Inquiſiteur* HOOGSTRATEN dus eigenaardig afbeeldt: „ Men mag ſpreken van den godsdienst; van waarheid of valschheid, van regt of onregt, hij zal altijd ſchreeuwen: ten vure! ten vure! Hij is geheel vuur, vreet vuur, zijn hart is uit gloeijende kolen zamengeſteld; maar offchoon hij enkel vuur ſpuwt, de eenige CAPNIO heeft hem gekluisterd." In het jaar 1516 reisde hij met eenige jonge Edellieden naar *Rome*, om daar zich in de Regten te oefenen. Een gelukkig gevecht met vijf *Franſchen*, die op den Keizer geſchimpt hadden, noodzaakte hem, naar *Bologna* te gaan, van waar hij REUCHLIN, die in zijn' ſtrijd met de Monniken begon te verflaauwen, nieuwen moed inboezemde. In het jaar 1517 in *Duitschland* terug gekeerd, werd hij aan den Keizer aangeprezen, die hem in tegenwoordigheid van zijn geheele Hof den Dichterlijken Lauerkrans opzette.

In dat zelfde jaar 1517 begon HUTTEN den Paus zelven aan te tasten. Hij liet de verhandeling van LAURENTIUS VALLA over de gifte van KONSTANTYN *den Grooten* drukken, waar hij eene opdragt voor plaatſte aan Paus LEO X in eerbiedige en vleijende

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

bewoordingen, maar in welke hij tevens al de voorgaande Pausen met de zwartste kleuren afschilderde; door welke vleijende opdragt hij dit Boek zelfs de ijverigste vereerders van het *Roomsche* Hof in handen speelde, en tevens zijn oogmerk volkomen bereikte om de Pausen ten toon te stellen.

Van dien tijd af behandelde HUTTEN het *Roomsche* Hof zonder eenige verschooning in zijne Punt- en Hekeldichten en andere Geschriften, de meesten van welke ook gevonden worden in eene verzameling van Hekeldichten op de Pausen, derzelver Hof, Geestelijkheid en Kerk, door COELIUS SECUNDUS CURIO bezorgd in het jaar 1544 in twee Deelen in Octavo (*Pasquillorum Tomi duo.*) In het jaar 1520 gaf HUTTEN onder anderen uit zijne *Trias Romana*, een gesprek tusschen hem, zijnen vriend EHRENHOLD, en eenen Reiziger, VADISCUS, in hetwelk deze laatste, van *Rome* terug gekomen, telkens drie gelijkvormige onderwerpen in zijne gedane waarnemingen zamenvoegt, bij voorbeeld: Drie dingen houden *Rome* in zijne waardigheid: de overblijfsels der Heiligen, de Paus en de Aflaten; drie dingen brengt men gemeenlijk van *Rome* mede: een kwaad geweten, een bedorven maag, en een' ledige beurs; drie dingen gelooft *Rome* niet: de onsterfelijkheid der ziele, de opstanding der dooden, en de Hel met de Duivelen; *Rome* drijft handel met driederlei waren: met CHRISTUS, met geestelijke waardigheden en met vrouwen; en dergelijke meer.

Het was zonderling, dat HUTTEN soortgelijke Schriften te *Mentz* durfde laten drukken, onder het

oog

oog van den eerften Geestelijken Keurvorst, ALBERT van *Brandenburg*, die omtrent even dartel leefde als LEO X; en die onlangs van den Paus de volmagt gekregen had, tot het befturen van het Pausfelijk Aflaatprediken in *Duitschland*. Maar HUTTEN was in het jaar 1518 in deszelfs Hofdienst getreden, en werd van den Keurvorst geacht, doch heel fpoedig had HUTTEN een' tegenzin tegen het Hof, en verkreeg daarom in 1519 zijn ontflag. Ook beklaagde de Paus zich in 1520 bij ALBERT over zijne Schriften. Nu verbond zich HUTTEN met LUTHER; de Paus begeerde van de *Duitfche* Vorften, dat zij hem naar *Rome* zouden zenden, maar hoewel HUTTEN zich eene poos op een Slot van zijnen vriend FRANS VAN SIKKINGEN verborgen hield, kondigde hij den Paus en het Roomfche Hof volkomen den oorlog aan, den Keizer en andere Vorften aanfporende, om, ter handhaving der *Duitfche* Vrijheid, de wapenen op te vatten. Ja op het einde van het jaar 1520 had hij zelfs befloten, om aan het hoofd eener krijgsbende op het *Roomfche* Hof los te gaan, en in het volgende jaar floot hij tegen de Bisfchoppen en Monniken een verbond met een groot gedeelte der Rijksridderfchap; maar de dood overviel hem, in het jaar 1523 in den bloei zijns levens op het eiland *Ufnau* in het *Zuriger* meer.

Hoe koen ook deze man het *Roomfche* Hof aangetast, en door zijne Hekelingen ook den invloed der Monniken en Geestelijken hebbe befnoeid, men gaat echter te ver, wanneer men, gelijk fommigen, beweeren wil, dat hij LUTHER het eerst de gedachte

tot

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

tot eene Kerkhervorming hebbe ingeboezemd, of dat iet van de eigenlijke Geloofshervorming van LUTHER aan dezen *Frankischen* Ridder zij toe te schrijven. Doch dit behoort tot de Geschiedenis der Kerkhervorming.

DESIDERIUS ERASMUS.

ERASMUS, het groote licht onder de Geleerden van deze eeuw, verdient, dat wij ook eene korte levensschets van hem hier plaatsen.

GERRIT of GERHARD, een jong *Hollander* uit *Gouda*, in later jaren een Priester, en MARGARETHA, de dochter van eenen Geneesheer, waren, zonder wettig met malkander getrouwd te zijn, de ouders van ERASMUS, die waarschijnlijk in het jaar 1467 te *Rotterdam* geboren is. Hij heette naar zijn' Vader GERRIT GERRITSZOON; maar naderhand noemde hij zich uit het Latijn DESIDERIUS, en uit het Grieksch ERASMUS. Tot in zijn negende jaar Koorleerling van de Kathedrale Kerk te *Utrecht* geweest zijnde, werd hij naar de School te *Deventer* gezonden, welke ALEXANDER HEGIUS thans in den grootsten bloei gebragt had. Aan dezen, die nog in zijn veertigste jaar een leerling geweest was van RUDOLF AGRICOLA in de oude Letterkunde, had ERASMUS de gronden van zijne kennis derzelve te danken. Toen hij in zijn dertiende jaar, uit hoofde van de pest, *Deventer* verlaten moest, zond men hem in een Leerschool van Geestelijken in *'s Hertogenbosch*; die hem tot het Kloosterleven zochten te bewegen, maar wegens zijnen afkeer van hetzelve deden zij, gelijk ook zijne voogden, daartoe vergeefsche moeite, tot eindelijk één zijner Schoolvrienden hem overhaal-

haalde, dat hij, in het jaar 1486 in het Klooster der reguliere Kanunniken te *Emaus* of *Stein* bij *Gouda* ging. Hier onderwees hij zijnen vriend in de geleerdheid der Ouden, die hij met hem nog meer beoefende; maar ook hier mishaagde hem eene levenswijze, die niet voor zijne ligchaams zwakheid, noch voor zijnen vrijen en weetgierigen inborst geschikt was. Uit dezen dwang bevrijdde hem in het jaar 1490 de Bisschop van *Kameryk*, die naar *Rome* stond te reizen, en iemand in zijn gevolg begeerde, die goed Latijn sprak en schreef. Deze reis bleef wel achterwege, maar de Bisschop hield ERASMUS in zijn huis, waar hij zijne Letteroefeningen voortzette, en in het jaar 1492 tot Priester gewijd werd. Op zijn verzoek liet de Bisschop hem in het jaar 1496 eene reize naar *Parys* doen, ook verzekerde hij hem van een jaargeld, maar hetwelk niet betaald werd. Alhoewel ERASMUS te *Parys* eene vrije woning had in het Kollegie van *Montaigu*, echter werd hij hier zoo streng gehouden, dat zijne gezondheid voor zijn geheele overige leven leed, ook noodzaakte hem zijn geldgebrek, jonge lieden te onderwijzen. Onder dezen waren ook eenige rijke *Engelschen*, en bijzonder Lord MOUNTJOYE, die hem naderhand, zoo lang hij leefde, jaarlijks honderd kronen betaalde. Op eene reize door de *Nederlanden* in het jaar 1497 werd hij bekend met de Markgravin van *Vere*, die hem insgelijks, uit hoogachting voor zijne geleerdheid, een dergelijk jaargeld schonk. In het gemelde jaar deed hij, op aanzoek van MOUNTJOYE, eene reize naar *Engeland*, alwaar hij,

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

met aangename verwondering zag, hoe zeer de Klasfieke Letterkennis daar reeds verfpreid was. In het jaar 1498 was hij weder te *Parys*, alwaar hij geloofde, op de voorbede van den Heil. GENOVEFA, (of GENEVIEVE) befchermheilige van *Frankryk*, van de koorts genezen te zijn. Gaarne had hij eene reize naar *Italie* ondernomen, maar het ontbrak hem aan geld, zijnde de Markgravin van *Vere*, door omftandigheden verhinderd, om hem het beloofde jaargeld te voldoen.

Omtrent het jaar 1487 gaf ERASMUS zijn eerfte werkje uit, *de contemtu mundi*, waarin hij nog aandringt, om de wereld te verlaten, door het aanvaarden van het Kloosterleven, evenwel erkende hij reeds de verbastering der Kloosters, en ftond toe, dat men ook in eene maatfchappij van deugdzame Christenen godzalig leven kon; in een aanhangfel op dit werk noemde hij de Kloosters fcholen der goddeloosheid, in welke lediggang en weelde heerschten; waar in velen gebragt werden bij geval, andere door eenen mislukten minnehandel, andere door vrees voor onweders, door eene ziekte of levensgevaar, door bijgeloof of onkunde aan het eigenlijk Christendom. Spoedig nam het inzien in den verdorvenen toeftand der Kerk bij ERASMUS zoodanig toe, dat hij reeds in het begin der XVIde eeuw de dringende noodzakelijkheid eener Hervorming erkende. Onder zijne Brieven leest men 'er eenen, in het jaar 1499 uit *Parys* aan THOMAS GREY gefchreven (*), waarin hij

(*) *Epist. L.* VI. *Ep.* 39.

hij de *Theologastri* van zijnen tijd dus affchildert: *quorum cerebellis nihil putidius, lingua nihil barbarius, ingenio nihil flupidius, doctrina nihil fpinofius, moribus nihil asperius, vita nihil fucatius, oratione nihil virulentius, pectore nihil nigrius.* In het jaar 1500 gaf hij zijne *Adagia*, of verzameling en verklaring van Griekfche en Romeinfche fpreekwoorden uit, welke menigvuldigmalen gedrukt zijn.

Ondertusfchen deed hij weder verfcheidene geleerde reizen. Te *Leuven* oefende hij zich in de Godgeleerdheid onder ADRIAAN, naderhand Paus ADRIANUS VI. In *Engeland* onderwees hij te *Cambridge* de *Griekfche* taal als Profesfor, in het jaar 1506, en werd daar tot *Baccalaureus* der Godgeleerdheid benoemd. In dat jaar ging hij naar *Italie*, en werd te *Turin Doctor* in de Godgeleerdheid. Te *Bologna* ergerde hij zich aan de prachtige intrede van Paus JULIUS II, omdat hij die met de eenvoudigheid der Apostelen vergeleek. Hij vond in *Italie*, hoewel hij 'er aan vele Geleerden kennis kreeg, en het gebruik van zeldzame Handfchriften bekwam, den toeftand der wetenfchappen en kunften niet zoo bloeijende, als hij verwacht had. Integendeel ontmoette hij Geleerden, die de onfterfelijkheid der ziel beftreden, en anderen te *Rome* zelve, die het Christendom openlijk lasterden. Men bood hem in deze hoofdftad den aanzienelijken post van *Pœnitentiarius* aan; maar hij haastte zich naar *Engeland* terug. Hier, waar HENDRIK VIII in 1509 den troon beklommen had, die de Geleerden achtte, en geloofde zelve de geleerdheid te kennen, met wien ook ERASMUS brief-

wis-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

wisseling had, beloofden zijne vrienden hem een uitstekend geluk, maar evenwel had hij berouw, dat hij niet te *Romé* gebleven was; hij bleef echter verscheidene jaren in *Engeland*.

In het jaar 1501 gaf hij zijn *Enchiridium militis Christiani* in het licht, met welk boekje hij ten hoofddoogmerk had, de dwalingen van den grooten hoop te bestrijden, die den Godsdienst in kerkplegtigheden en meer dan Joodsche naauwgezetheid omtrent uitwendigheden stelden, en de eigenlijke Godzaligheid verwaarloosden. Niet duister verwerpt hij in hetzelve de aanroeping der Heiligen: „ Daar zijn lieden, schrijft hij, die zekere Heiligen met zekere plegtigheden vereeren. De één begroet den heiligen CHRISTOFFEL; maar alleen wanneer hij gezien heeft, waar het beeld van denzelven zich heen wendt; daar heen namelijk, dat hij zich verbeeldt, dat hij dien dag voor een' kwaden dood beveiligd zal zijn; een ander aanbidt zekeren ROCHUS, en waarom? omdat hij gelooft, dat deze het ligchaam van de pest bevrijdt. Een ander murmelt de Heil. BARBARA of ST. JORIS zekere gebeden voor, opdat hij niet in de magt van zijne vijanden valle. Deze vast ter eere van de Heil. APOLLONIA; opdat hij geene tandpijn hebbe; die staart op een beeld van JOB, omdat hij daardoor de schurft hoopt te ontgaan; velen bestemmen een deel van hunnen winst voor de armen, opdat hunne schepen en goederen op zee niet verongelukken; anderen ontsteken voor den Heil. HIERO een waschkaarsje, om het gene zij verloren hebben, weder te vinden. Met één woord, wij houden de Hei-

Heiligen bezig, naar het gene wij vreezen of wenschen; de Heil. PAULUS wordt in *Frankryk* aangeroepen, om te doen, het gene HIERO bij ons doet; en wat de Heil. JACOBUS of JOANNES in het éëne land vermogen, dat kunnen zij in het andere niet verrigten." ERASMUS oordeelt heel vrij, dat zulke gebeden, die niet tot CHRISTUS gerigt zijn, het Bijgeloof der Heidenen nabij komen, die het tiende gedeelte hunner goederen aan HERCULES wijdden, om rijk te worden; of aan ÆSCULAPIUS eenen haan, om gezond te worden; of aan NEPTUNUS eenen ftier, om gelukkig de zee te kunnen bevaren.

In het jaar 1505 gaf ERASMUS de aanmerkingen van LAURENTIUS VALLA in het licht; eene ftoute onderneming, welke hij ook noodig achtte in de opdragt aan den Pausfelijken Protonotarius CHRISTOFFEL FISCHER te verdedigen, om den haat der Godgeleerden af te weeren. Kort daarna fchreef hij zijn Hekelfchrift op de dwaasheden van alle ftanden, (*Μωριας Εγκωμιον*, *feu laus ftultitiæ*, lof der zotheid,) wel eigenlijk tot tijdverdrijf op eene reize naar *Engeland*, maar door zijne vrienden aangefpoord, gaf hij het werkje in het jaar 1508 in druk uit. Het werd van allen, die eenen edelen geest hadden, met goedkeuring ontvangen, zelfs van Paus LEO X. Maar wanneer 'er in het jaar 1517 eene kwalijk geflaagde en met willekeurige bijvoegfelen vermeerderde *Franfche* vertaling van verfcheen, waardoor het ook in handen van ongeleerden kwam, verhieven de Godgeleerden hunne ftem tegen hetzelve, als tegen een werk, gevaarlijk voor den Godsdienst,

 en

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

en ERASMUS werd 'er in geschriften over aangevallen. Hij verdedigde zich meesterlijk, ook schreef zijn vriend THOMAS MORUS eene verdediging ten voordeele van dit werkje; maar de partij, die zich beledigd voelde, was daardoor niet te verzachten. Nog na den dood van ERASMUS, velde de *Sorbonne*, die al bij zijn leven zijne *Zamenspraken*, en zijne *Paraphrasis* van het Nieuwe Testament veroordeeld had, ook in het jaar 1546 over den *Lof der Zotheid* en deszelfs Schrijver een vonnis van veroordeeling. Zij verklaarde hem voor eenen onzinnigen, die God, CHRISTUS, de Maagd MARIA, de wetten en gebruiken der Kerke, de Godgeleerden en Monniken, gelasterd en bespot had; volgens hunnen wil, behoorde dit Boek van geen' Christen gelezen, maar onderdrukt te worden, opdat 'er niet nog meer door hetzelve tot zotten en ketters mogten gemaakt worden. ERASMUS bekende zelve in het jaar 1518 in eenen Brief aan eenen Kardinaal (*) openhartig, dat hij misschien wat te vrij geschertst had.

ERASMUS bleef in *Engeland* tot het jaar 1514. Maar toen volgde eene beroeping van den Aartshertog KAREL van *Oostenryk* in de *Nederlanden*, waarbij hij met een inkomen van 400 gulden tot Raad benoemd werd. P. SERVATIUS, die ten dezen tijd Prior was van het Klooster der reguliere Kanunniken te *Stein*, zocht hem tot zijn voorig verblijf terug te trekken, maar ERASMUS sloeg dit volstrekt af, en hield veel eer bij den Paus om een ge-

(*) *Lib.* XI. *Ep.* I.

geheel ontflag van zijne Kloosterverbindtenis aan, die hem hetzelve ook om niet verleende.

Thans begaf zich ERASMUS, van alle andere betrekkingen en verbindtenisfen ontflagen, naar *Bazel*, om daar in eene ftille rust zijnen geleerden arbeid voort te zetten, en door den bekwamen Boekdrukker JOANNES FROBENIUS zijne Schriften te laten drukken; en nu verfchenen federt het jaar 1516 die menigvuldige Werken van dezen geleerden man, welke voor de uitleg- en oordeelkunde des Bijbels, bijzonder van het Nieuwe Testament, voor de Godgeleerdheid, voor de oude Letterkunde, en de werken der Kerkvaderen zoo voordeelig waren, en zoo veel licht ontftoken hebben. Zijne uitgave van den Griekfchen Tekst des Nieuwen Testaments in het jaar 1516 was de eerfte van allen, want de *Complutenfifche* uitgave was nog niet in openbaren druk verfchenen; kort daarna volgde zijne *Paraphrafis Novi Testamenti*; zijne *Methodus compendio perveniendi ad veram Theologiam*, ook genoemd: *Ratio veræ Theologiæ*; zijn *Ecclefiastes, five de ratione concionandi.* — Zijne *Colloquia familiaria* waren bovenal zeer gefchikt, om de denkwijze en zeden van zijnen tijd te verbeteren, maar werden ook van de Geestelijkheid en van de *Sorbonne* rijkelijk verketterd.

Over het algemeen was ERASMUS bij de Geestelijkheid en Monniken zoo zeer gehaat, dat hij al zijn aanzien, hetwelk hij bij Vorften en zelfs bij Paufen bezat, en al het licht, hetwelk toen *Europa* op nieuw begon te beftralen, noodig had, om de euvele

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

gevolgen van dezen haat te verhinderen. Zijne omstandigheden waren te zorgelijker, omdat, terwijl de driftige aanhangers der oude Kerk hem aanmerkten als een' verrader van het geloof en een' vijand der Geestelijkheid, de vrienden der Hervorming hem integendeel als eenen vreesachtigen huichelaar behandelden. Maar dit behoort meer tot de tijden, in welken de Hervorming reeds meer was doorgedrongen, waarom wij hier besluiten, met 'er alleen bij te voegen, dat ERASMUS zijn verblijf te *Bazel* gehouden heeft tot het jaar 1529, maar wanneer in dat jaar de Hervorming in die stad werd ingevoerd, begaf hij zich naar *Fryburg* in het *Brisgausche;* hoewel hij op eene reize naar *Bazel* in het jaar 1536 toch in die stad overleden is.

Fransche Letterkundigen.

In *Frankryk* was de oude Letterkunde reeds in het midden der XVde eeuw begonnen te ontluiken, maar de eerste groote kenner derzelve WILLEM BUDE of BUDÆUS werd eerst in de eerste jaren der XVIde eeuw vermaard, hoewel hij reeds in het jaar 1467 te *Parys* geboren was. Hij was opziener der Koninklijke Bibliotheek, *Maitre des Requêtes* en *Provoost der Kooplieden*, en is in het jaar 1540 te *Parys* overleden. Hij is inzonderheid bekend door zijn werk *de asse et partibus ejus Libri V. Paris.* 1516 *fol.* waarin hij het eerst het oude Muntwezen heeft opgehelderd. — JAKOB LE FEVRE, naar zijne geboortestad *Estaples* JACOBUS FABER STAPULENSIS, was Leeraar der *Sorbonne*, en de eerste in *Frankryk*, die ondernam den heerschenden wansmaak in de Wijsbegeerte en Godgeleerdheid te zuiveren. Dit haal-

haalde hem ſpoedig eene vervolging op den hals, waartegen de Koning FRANCOIS I hem wel beſchermde, maar hij verliet *Parys* gewillig, en begaf zich naar *Nerac* in het Koningrijk *Navarre*, waar de Koningin MARGARETHA, zuster van FRANCOIS, hem zeer genegen was. Hier overleed hij in eenen hoogen ouderdom in het jaar 1537.

In Spanje. Ook in *Spanje* drong, ſedert het einde der XVde eeuw, de betere geleerdheid door. Voornamelijk bloeide in dezelve HELIUS ANTONIUS NEBRISSENSIS, gelijk hij zich naar zijne vaderſtad *Lebrixa* of *Lebriſa* in *Andaluzie* noemde, een medearbeider aan den veeltaligen Bijbel van den beroemden Kardinaal XIMENES; hij overleed als Leeraar in de Spraakkunst (*Grammatica*) te *Alcala* in het jaar 1522.

In Engeland. *Engeland* had tenzelfden tijde vele zulke Geleerden, die alle als vrienden van ERASMUS bekend zijn. De voornaamſte was THOMAS MORE of MORUS; geboren in het jaar 1480 te *Londen* werd hij, in het jaar 1529, Grootkanſelier van *Engeland*. Doch deze waardigheid leide hij in het jaar 1532 vrijwillig neder, omdat hij de ſchikkingen van HENDRIK VIII omtrent den Godsdienst niet kon goedkeuren, hoewel hij niet verhoeden kon, dat hij in het jaar 1535 wegens zijn ſtandvastig ſpreken tegen dezelve, op 's Konings bevel, onthoofd is geworden. Onder zijne werken is zijne *Utopia*, of volledig: *de optimo reipublicæ ſtatu, deque inſula Utopia* door menigvuldige drukken en overzettingen in andere talen bekend geworden. Een werk in den ſmaak der *Republiek* van PLATO, en der *Atlantica nova* van den

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Kanselier VERULAMIUS geschreven, maar in eenen bevalliger en vermakelijker stijl, hetwelk men, naar den raad van ERASMUS (*) lezen moet, als men eens lagchen, en te gelijk de bronnen beschouwen wil, uit welke alle staatsgebreken voortvloeijen.

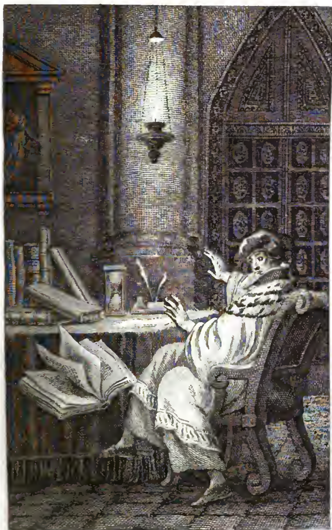
Een der leermeesters van THOMAS MORUS, THOMAS LINACER, eerst Doctor en Professor in de Geneeskunde te *Oxfort*, en Koninklijk Lijfarts, eindelijk Priester en bezitter van eene Prebende, die in het jaar 1524 overleden is, kreeg het Nieuwe Testament niet lang vóór zijnen dood eerst in handen, en las 'er eenige Hoofdstukken in uit MATTHEUS, maar aan het einde van de bergleerrede *Matth.* V-VII gekomen, wierp hij het boek weg, en riep tevens met een' vloek uit: „ Of dit is het Euangelie niet, of wij zijn geene Christenen!"

JOAN COLET, de derde onder ERASMUS voornaamste vrienden in *Engeland*, Doctor der Theologie, en Deken van *St. Paul* te *Londen*, waar hij in het jaar 1519 gestorven is, was ijverig bedacht, op het onderwijs der jeugd, en stichtte ten dien einde bij de St. Pauls Kerk in het jaar 1510 het zoogenoemd *Kollegie van het kind* JEZUS, of eene rijkelijk voorziene School, in welke 353 kinderen van arme lieden om niet moesten onderwezen worden.

In Hongaryen.

Zelfs in *Hongaryen* was de nieuwe verlichting in het midden der XVde eeuw zigtbaar geworden. JOANNES VITEZ was de eerste, die in zijn vaderland de liefde voor de geleerdheid der oude *Grieken* en *Romei*-

(*) *Epist. L.* I. *Ep.* 18.

R. Vinkeles, inv. del. et sculp.

wierp hij dit boek weg, en riep tevens met een vloek uit: of dit is het Euangelie niet, of wij zijn geene Christenen!"

XV. D. Bladz. 198.

meinen opwekte. Hij was de opvoeder van den beroemden en geleerden Koning MATTHIAS CORVINUS, zoon des vermaarden JOANNES VAN HUNIJAD, en verkreeg van denzelven het Aartsbisdom *Gran*, de hoogste geestelijke waardigheid in zijn vaderland. — Zijn zusters zoon, JOAN CESINGE; ook genoemd JOAN VITEZ *de Jonge*, en in 't Latijn JANUS PANNONIUS, was een groot Latijnsch Dichter, hij is als Bisschop van *Vyfkerken* in het jaar 1472 overleden.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Spraakkundigen.

De *Grieken* hadden ten dezen tijde eenige *Spraakkundigen*, die hun werk maakten, om de zuiverheid en sierlijkheid der *Grieksche* taal te beoefenen. Dus bragt één van dezelven THOMAS MAGISTER, omtrent het jaar 1327, die waarschijnlijk aan het Hof van Keizer ANDRONIKUS PALÆOLOGUS *den Ouden* een soort van Hofmaarschalk, (*Magister officiorum*) en *Archivarius* (*Chartophylax*) was, maar naderhand in een Klooster ging, en den naam THEODULUS aannam, uit de voortreffelijkste Dichters en Redenaars, Geschiedschrijvers en Wijsgeeren zijner Natie de echt *Attische* woorden en zegswijzen bij een (*κατα Ἀλφαβητον ὀνοματων Ἀττικων ἐκλογαι.*) — MANUEL of EMANUEL MOSCHOPULUS, die om het midden der XVde eeuw naar *Italie* eene reis heeft gedaan, heeft een dergelijk nuttig Boek geschreven (*συλλογη ὀνοματων Ἀττικων.*) — MAXIMUS PLANUDES was een dergelijk Spraakkundige, niet zonder godgeleerde kennis. Hij werd van den bovengemelden *Griekschen* Keizer in het jaar 1327 als Gezant naar *Venetie* gezonden, maar hij had niet weinig te

lijden, zelfs de straf der gevangenis, om zijne neiging tot de Roomsche Kerk, tot dat hij zich volstrekt tegen dezelve verklaarde. Hij schijnt kort na het jaar 1353 gestorven te zijn. Hij heeft zich bijzonder verdiend gemaakt, door zijne *Anthologie* of verzameling van kleine Grieksche Dichtstukjes.

Grieksche Geschiedschrijvers.

Hadden de *Grieken* van eeuw tot eeuw zich ijverig getoond in het beschrijven der lotgevallen van hun rijk, dit vervolgden zij ook tot den ondergang van hetzelve. De eerste onder dezen was NICEFORUS GREGORAS, geboren omtrent het jaar 1295 te *Heraclea* in *Pontus*, dien men bij uitstek den naam van *den Wijsgeer* gaf. Zijne *Byzantynsche Geschiedenis* (Ρωμαϊκὴ ἱςορία) is in 38 Boeken vervat, en begint met de verovering van *Konstantinopolen* door de *Franschen* in het jaar 1204 en eindigt met het jaar 1359. Zijn tijdgenoot JOANNES CANTACUZENUS heeft hem afgeschilderd als een oproerig mensch, een' leugenaar en lasteraar. Maar de overweging van de partijzucht dezer tijden leert ons deze harde beschuldigingen merkelijk te verzachten — Dezelfde JOANNES CANTACUZENUS, voogd en vervolgens mederegent van eenen jongen Keizer, doch die in 1355 van de regering, het zij vrijwillig, gelijk hij zelve zegt, of genoodzaakt volgens anderen, afstond, waarna hij Monnik werd, en den naam JOASAF aannam, was ook niet vrij te pleiten van alle partijdigheid in zijne *Byzantynsche Geschiedenis*, loopende van het jaar 1320 tot 1354. Schoon hij anders één der kundigste en geloofwaardigste Geschiedschrijvers van dien tijd is. — Min aanmerkelijk zijn de geschriften tot de

ge-

geschiedkunde behoorende van MANUEL CHRYSOLORAS CODINUS, die de verovering van *Konstantinopolen* door de *Turken* in het jaar 1453 overleefd heeft. — Te gelijker tijd met dezen schreef JOANNES DUKAS, uit het Keizerlijk geslacht van dezen naam, eene *Byzantynsche Geschiedenis* van het jaar 1341 tot 1462, waar hij eene korte Chronologische Wereldgeschiedenis voorzette. In zijne Geschiedenis verwijt hij zelve zijnen Griekschen Landgenooten, dat zij de vereeniging met de Latijnen alleen daarom zochten, opdat zij van dezelven hulp zouden bekomen tegen de *Turken*. — Tot dienzelfden tijd behoort ook LAONICUS of NICOLAUS CHALCOCONDYLAS of verkort *Chalcondylas*, die omtrent het jaar 1470 bekend geweest is, en eene Geschiedenis in X Boeken heeft opgesteld van het jaar 1298 tot 1462. — MICHAEL GLYKAS, die gemeenelijk in het jaar 1120 plag gesteld te worden, maar die waarschijnlijk in het midden der XVde eeuw geleefd heeft. — Eindelijk besluit GEORGIUS PHRANZA of PHRANZES de lange reeks der *Byzantynsche* Geschiedschrijvers. Hij heeft eene *Chroniek der Byzantynsche Geschiedenis* van het jaar 1401 tot 1477 in vier Boeken, welk Werk in het oorspronkelijk Grieksch nog niet gedrukt is, maar waarvan de Jesuiet JAKOB PONTANUS eene verkorte Latijnsche vertaling in drie Boeken gegeven heeft, die van deze verkorting verscheidene redenen geeft, welke echter zijne behandeling niet regtvaardigen; onder deze redenen zijn bij voorbeeld, deze, dat PHRANZA in zijn werk eene Geloofsbelijdenis had ingevlochten, welke hij als Monnik had

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

afgelegd, maar waarin, volgens PONTANUS, het een en ander voorkomt, hetwelk strijdig is met het Roomsch-Catholijk geloof; en voornamelijk, dat de *Griekſche* Schrijver de reden van den ondergang van het *Griekſche* Rijk niet afleidt van de ſcheuring en den afval der *Griekſche* Kerk van de *Roomſche*, zoo als men dit in het Westen geloofde, maar van de zonden der *Grieken* en van de voorzeggingen omtrent het Rijk, waar uit de *Turken* zijn voortgekomen, en dat de Griekſche Schrijver beweert, dat de *Latijnen* van de Griekſche Kerk waren afgevallen.

Nog is 'er een Grieksch Schrijver der Kerkelijke Geſchiedenis uit de XIVde eeuw, NICEFORUS KALLISTUS, van wien wij reeds in onze Inleiding (*) geſproken hebben.

Westerſche Geſchiedſchrijvers. In het Westen had men een aantal Geſchiedſchrijvers, maar in de XVde eeuw eerst zulken, die de oude *Romeinen* gelukkig navolgden. PTOLEMEUS (eigenlijk BARTHOLOMEUS) van *Lucca*, Bisſchop van *Torcelli* in het *Venetiaanſche*, waar hij in het jaar 1327 in zijn XCIſte jaar geſtorven is, heeft *Jaarboeken* geſchreven van het jaar 1060 tot het jaar 1303, en eene *Kerkelijke Geſchiedenis* van CHRISTUS geboorte tot het jaar 1312. — Hij werd echter ver overtroffen door ALBERTINUS MUSSATUS, geboren te *Padua* in het jaar 1261, in welke ſtad hij ook burger- en krijgsambten bekleed, en met vele tegenſpoeden geworsteld heeft. Hij heeft het leven van Keizer HENDRIK VII beſchreven; (*Hiſtoria Auguſta Hen*-

(*) Zie I *Deel bladz.* LVII.

Henrici VII. *Cæſaris* LL. XVI.) eene *Italiaanſche* Geſchiedenis na den dood van dezen Vorst in het jaar 1313 tot 1317 en een gedeelte der *Levensgeſchiedenis van Keizer* LODEWYK van *Beyeren.* — ALBRECHT van *Straatsburg* (*Albertus Argentinenſis*) een Priester omtrent het einde der XIVde eeuw, ſchreef eene Chroniek van het jaar 1273 tot 1378. Deze ALBRECHT is één van die Schrijvers, die het vergiftigen van Keizer HENDRIK VII in het Avondmaal in het jaar 1313 door een' Italiaanſchen Dominikaner, verhalen, nadat 's Keizers zoon, JAN, Koning van *Bohemen*, de Dominikaner orde reeds plegtig van deze beſchuldiging had vrijgeſproken, gelijk ook de zoo evengemelde MUSSATUS, die in *Italie* leefde ten tijde van HENDRIKS dood, dezen dood aan meer dan éénе ziekelijke omſtandigheid van deszelfs ligchaam heeft toegeſchreven. Op eene andere plaats meldt ALBRECHT, dat de Paus en eenige Kardinalen verdacht geweest zijn, van aan den moord van ANDREAS, Koning van *Hongaryen*, te *Napels* in het jaar 1345, deel gehad te hebben.

De Duitſche Geſchiedſchrijvers, zoo zij dien naam verdienen, waren Chroniekſchrijvers en verzamelaars, die men gebruiken moet, omdat men niets beters van deze tijden heeft. Zoo ſchreef SIFFRID, die een *Dominikaner* te *Meisſen* was, eene *Chroniek der Wereldgeſchiedenis.* — HENDRIK van *Rebdorf*, een Augustiner Monnik eene Chroniek van het jaar 1295 tot 1303. GOBELINUS PERSONA, onder den titel van *Cosmodromium*, eene algemeene Wereldgeſchiedenis tot het jaar 1418. In de Hoogduitſche Taal, het- Duitſche.

V BOEK II Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

hetwelk zeldzaam was, schreef EBERHARD WINDEK, Raad van den Koning, naderhand Keizer, SIGISMUND, de geschiedenis van dezen Vorst tot het jaar 1440, met trouwhartige waarheidsliefde en vrijmoedigheid.

Italiaansche.

Onder de menigvuldige *Italiaansche* Geschiedschrijvers wordt genoemd WILLEM van *Pastringo*, bekend als een vriend van PETRARCA, deze schreef het eerst eene algemeene Bibliotheek van Schrijvers, onder den tijtel *De viris illustribus*, zijnde eene Alphabetische lijst van alle Schrijvers en Boeken uit alle volken, zoo ver hij ze had kunnen nasporen; ook nog zes andere Lijsten van de eerste uitvinders van zekere dingen en kunsten, de stichters van steden; van lieden, die zekere waardigheden het eerst bekleed, of iets groots of ongemeens verrigt hebben enz. Dit Werk is, doch vol gebreken, gedrukt te *Venetien* 1574, zelfs onder een verkeerd opschrift: *de originibus rerum*. — Beroemder is de Italiaansche Geschiedschrijver JOAN VILLANI van *Florence*, waar hij in de regering was, en in het jaar 1348 aan de Pest overleden is. Hij schreef in het *Italiaansch* eene *Chroniek van Florence* in XII Boeken. — Nog vermaarder is ANTONINUS, insgelijks van *Florence*, die in het jaar 1459 in zulken roem van heiligheid overleed, dat hij in het jaar 1523 plegtig onder het getal der Heiligen van zijne Kerk is geplaatst. Hij schreef, behalve vele Godgeleerde Werken, eene Chroniek der Wereldgeschiedenis, onder den tijtel: *Summa historialis*.

Fransche. JOAN

Doch van een' geheel anderen aanleg waren twee Fransche Geschiedschrijvers in de XIVde en XVde eeuw.

eeuw. In de eerstgemelde eeuw JOAN FROISSARD geboren te *Valenciennes* in de *Nederlanden*, die reeds van het jaar 1354, toen hij naauwelijks twintig jaren oud was, de Geschiedenis van zijnen tijd begon te beschrijven, en menigvuldige reizen deed, om zich van de gebeurtenissen ook in andere landen te laten onderrigten. Zijne in het Fransch opgestelde Geschiedenis, loopende van het jaar 1326 tot 1400 beschrijft voornamelijk de oorlogen, welke de *Franschen* met de *Engelschen* gevoerd hebben; maar strekt zich ook uit tot andere Europische gebeurtenissen en belangrijke voorvallen.

FROISSARD en FILIP VAN COMMINES.

De andere Geschiedschrijver uit de XVde eeuw is FILIP VAN COMMINES, Heer van *Argenton*, een geboren *Nederlander*, in de *Vlaamsche* stad *Commines* in het jaar 1445. Hij was eerst Raad van den Hertog van *Burgondie*, FILIPS *den Goeden*, en na deszelfs dood, van zijnen zoon KAREL *den Stouten*, maar in het jaar 1472 ging hij in den dienst over van LODEWYK XI Koning van *Frankryk*, KARELS onverzoenelijken vijand, en hield zich bij denzelven staande tot 's Konings dood in het jaar 1483. Maar toen bragten het zijne vijanden zoo ver, dat hij drie jaren lang gevangen gezet, en daar onder acht maanden achtereen in een van die ijzeren kooijen werd opgesloten, welke LODEWYK voor staatsgevangenen had laten maken, van acht voeten breedte en iet meer dan manshoogte; maar toen het hem vergund werd, zich te verantwoorden, kreeg hij zijne vrijheid weder. Hij overleed in het jaar 1509. De Geschiedenis, door hem in het Fransch geschreven,

gaat

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

gaat in acht Boeken van het jaar 1464 tot 1498.

RODRIGO (of RODERICUS) SANCHEZ, gemeenlijk *van Zamora* bijgenaamd, een Spanjaard, die te *Rome* in het jaar 1470 overleden is, heeft eene *Spaansche* Geschiedenis nagelaten van het begin der wereld tot zijne tijden, met meer vlijt dan naauwkeurigheid.

Spaansche. Engelsche.

In *Engeland* ftelde een *Benediktijner* Monnik, in het Klooster *Westmunster*, MATTHEUS WESTMONASTERIENSIS eene Chroniek op van den oorsprong van het menschelijk geslacht tot het jaar 1307, onder den tijtel *Flores historiarum*. Ook is 'er nog eene *Chroniek* van den Monnik FLORENTIUS van *Worchester*, die met het jaar 1118 fluit.

Een Domheer te *Krakau*, JOAN DUGLOSS, die in het jaar 1480 als benoemde Bisschop te *Lemberg* ftierf, liet eene *Poolsche Geschiedenis* na, van de oudste tijden der Natie, tot aan het gemelde jaar. Dit was het eerste *Poolsche* Geschiedboek, hetwelk eenigzins bruikbaar was, maar niet voor de oude Geschiedenis.

Nederlandsche.

In *Nederland* vond men ook in de XIIde, XIIIde en XIVde eeuw lust, om Geschiedenissen op te stellen, zelfs in de landstaal, en in rijm en dichtmaat. In de XIIde eeuw omtrent het jaar 1170 zou NICOLAUS COLINIUS of KLAAS KOLYN, Monnik van de Benediktijner Abdij te *Egmond*, behooren, van wien eene *Rijm-Chroniek* gelezen wordt, welke eindigt in het jaar 1156 met Graaf DIRK VI van *Holland*, hoewel velen meenen, dat hij een tijdgenoot is geweest van Graaf FLORIS III, die van het jaar 1157 tot 1190 geregeerd heeft. Maar men heeft in onzen

tijd

tijd begonnen te twijfelen, en zelfs genoegzaam bewezen, dat deze *Rijm-Chroniek* een verdicht stuk, en uit die van MELIS STOKE is zamengesteld, door eenen onbekenden, die den naam van KLAAS KOLYN heeft aangenomen (*).

In het begin der XIIIde eeuw, omtrent het jaar 1205 meent men de *Egmonder Chroniek* te moeten plaatsen, welke gemeenlijk, hoewel ten onregte, aan WILLEM, Monnik in gemelde Klooster, en *Procurator* van hetzelve, wordt toegeschreven. Men noemt het ook de *Chroniek* van PETRUS MEERHOUT, naar deszelfs eersten bezitter (†).

De bovengemelde ÆMILIUS STOKIUS, of MELIS STOKE of VAN DER STOK, Monnik te *Egmond*, volgens anderen Priester te *Utrecht*, schreef in Nederduitsche verzen of gezangen eene *Chroniek* der Hollandsche Geschiedenissen, welke hij eindigt met WILLEM III *den Goeden*, zoon van Graaf JAN II, en behoort dus tot het einde der XIIIde of begin der XIVde eeuw (§).

Op het einde der XVde eeuw, schreef JAN VELDENAAR, geboren te *Utrecht*, eene *Chroniek* in de *Nederlandsche* taal, welke met het jaar 1480 eindigt (**).

Met de herleving der Wetenschappen, won inzonderheid de Geschiedkunde veel; niet alleen dat men in eenen netten zuiveren stijl de gebeurtenissen begon voor

Verbetering der Geschiedkunde.

(*) CHRIST. SAXE *Onomast. Liter. Part.* II. *p.* 260 *et* 561.
(†) *Ibid. p.* 283, 597. (§) *Ibid. p.* 342.
(**) *Ibid. p.* 483.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

voor te dragen, maar men volgde ook de Ouden, in het naarsporen, voordragen en beoordeelen, en in het aanwijzen van de oorzaken en gevolgen der gebeurtenissen. Ook hier brak PETRARCA het ijs, en werd van anderen gevolgd, gelijk wij reeds gezien hebben; hier moeten wij alleen nog den eenen en anderen melden, die met de Ouden in dit vak gewedijverd hebben.

ÆNEAS SYLVIUS.

Onder dezen is ÆNEAS SYLVIUS, naderhand Paus, onder den naam van PIUS II. Hij zal ons naderhand als Paus voorkomen, hier moeten wij van hem als Geleerde en Schrijver gewagen. Zijn geslachtnaam was PICCOLOMINI, naar een beroemd adelijk geslacht; hij kwam in het jaar 1405 in het gebied van *Siena* ter wereld; werd naderhand Geheimschrijver van twee Kardinalen; kort daarna Geheimschrijver en Ceremoniemeester der Kerkvergadering te *Bazel* in het jaar 1431, welker regten en die der Kerk in het gemeen hij tien jaren met ijver tegen de Pausen verdedigd heeft. Vervolgens trad hij in dienst bij Keizer FREDERIK III als deszelfs Geheimschrijver, maar in den grond als eerste Staatsdienaar, die dezen Vorst allengs geheel wist te leiden. Eindelijk gaf hij zich aan den Paus over, tegen wien hij zich zoo lang verklaard had, en hielp denzelven, Heer en Meester over de *Duitsche* Kerk te worden. Hier voor ontving hij het Bisdom *Trieste*, en naderhand dat van *Siena*; hij werd tot Kardinaal, en in het jaar 1458 op den Pauselijken troon verheven, welken hij in het jaar 1464 door den dood ontruimde. Hij heeft zelve zijn leven beschreven in het eerste Boek

van

van het Werk, getiteld: *Pii II. Pontif. Max. Commentarii rerum memorabilium, quae temporibus suis contigerunt a Jo. Gobellino compositi. Francof.* 1614 *fol.* alzoo het meer dan waarschijnlijk is, dat PIUS II. dit gedeelte des werks aan dien GOBELLINUS, die zijn Geheimschrijver was, in de pen heeft opgegeven. ÆNEAS SYLVIUS was een man van groote begaafdheden, en eenen scherpzinnigen ondernemenden geest; hij was ook Dichter, en als zoodanig door den Keizer gekroond; zijne redevoeringen zijn sterk en vol vuur; zijne *Brieven* onderhoudend en in vele opzigten belangrijk. In den XXVsten Brief zegt hij, als Keizerlijke Secretaris aan eenen Pausselijken *Nuncius* vele scherpe waarheden tegen den Paus; onder anderen dat het thans niet te doen was om het weiden der schapen, maar om derzelver wol. In den LVsten schrijft hij uit *Bazel* aan eenen Bisschop, dat de Keizer en de overige Vorsten, zonder zich aan den Paus of eene Kerkvergadering te stooren, enkel hunne gezanten bij een behoorden te laten komen, om de *scheuring* in de Kerk weg te nemen. Hij erkent in den LXVIsten Brief, dat het Roomsche Hof niets zonder geld levert; zelfs de oplegginge der handen en de gaven van den Heil. Geest worden daar verkocht; rijken alleen kunnen daar vergeving van zonden bekomen. Maar in den CCCLIIIsten verdedigt hij in het jaar 1457 den Paus tegen de bezwaren der Duitsche Natie, en uit den CCCLXXsten ziet men, dat hij in dat jaar nog 2,000 Dukaten jaarlijksche inkomsten aan Prebenden uit *Duitschland* getrokken heeft, en tevens geloof-

 de,

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar1073. tot 1517.

de, zich bij de *Duitschers* verdienstelijk gemaakt te hebben.

Zijne Geschiedkundige Schriften hebben nog heden hunne waarde. Zijne in het jaar 1444 geschrevene *Geschiedenis der Bazelsche Kerkvergadering* is een belangrijk Werk, en ten aanzien der Pausen met vrijmoedigheid geschreven. In zijne *Historia Bohemica*, de Geschiedenis der *Bohemers* van de oudste tijden tot den Koning PODIEBRAD, of het jaar 1458 bevat ook de gebeurtenis der *Husiten*, als een ooggetuige, maar te gelijk als een vijand van dezelven. — Meer algemeen is zijne *Cosmographia seu rerum ubique gestarum historia*, *locorumque descriptio*. — Ook heeft hij een gedeelte van de geschiededenis der regering van Keizer FREDERIK III beschreven. (*Historia rerum Frederici III. Imperatoris.*) Bij het opstellen derzelve dacht hij omtrent den Paus vrijer dan FREDERIK zelve. — Zijne *Oostenryksche Geschiedenis* is nog ongedrukt; ook is 'er van hem eene *Gothische Geschiedenis*. — Onder zijne merkwaardige Schriften behoort ook zijn *Pentalogus de rebus Ecclesiæ et Imperii*; een gesprek tusschen hem en vier andere personen, in hetwelk hij onder anderen den raad geeft, om altijd eene Kerkvergadering gereed te houden; en wanneer 'er eene scheidde, terstond eene andere binnen vijf of tien jaren aan te kondigen; dan zouden de Pausen, uit vrees voor een Concilie, zich zelven beter in acht nemen, voornamelijk, naardien zulke Vergaderingen, om der vrijheid wil, grootendeels in *Duitschland* zouden moeten gehouden worden.

SA-

SABELLICUS. SABELLICUS was insgelijks een uitmuntend Geschiedschrijver. Zijn eigenlijke naam was MARCANTONIO COCCIO, maar dewijl hij, in het jaar 1486 te *Vicovaro* in de *Campagna Romana*, op de grenzen van het oude land der *Sabinen*, die ook bij de *Romeinen Sabellici* heetten, geboren was, had hij den naam SABELLICUS aangenomen. Hij schreef eene *Venetiaansche Geschiedenis* tot het jaar 1487, zoo deftig, sierlijk en bevallig, dat de Raad van *Venetie* hem daar voor een jaargeld van 200 Dukaten toeleide. In later jaren ondernam hij nog eene *algemeene Wereldgeschiedenis* te schrijven, welke te *Venetie* gedrukt is onder den tijtel: *Rhapsodiæ historiarum ab orbe condito*, *Enneades X et XI Libri II.* Nog schreef hij andere Geschied- Aardrijks- en Staatkundige Schriften: *Exemplorum Libri X. De Venetiæ urbis situ Libri III. De Venetis magistratibus etc.* Behalve een Boek *de Linguæ Latinæ reparatione*, Latijnsche *Brieven*, *Redevoeringen* en *Gedichten.*

ANTONIUS BONFINIUS. Thans schreef ook ANTONIUS BONFINIUS (eigenlijk DE BONFINIS,) uit *Ascoli* in de *Mark* van *Ancona* maar die zich in 1485 in dienst van den Hongaarschen Koning MATTHIAS CORVINUS begeven had, op deszelfs last eene Geschiedenis der *Hongaren* loopende tot het jaar 1495, zoo juist in den smaak van TITUS LIVIUS, dat men hem den *Hongaarschen Livius* genoemd heeft.

JOANNES TRITHEMIUS. Ook buiten *Italie* en in *Duitschland* schreef men thans Geschiedenissen in eenen beteren smaak. In plaats van zoo vele drooge *Chronieken*, door welke de Geschiedkunde als overstroomd was, schreef JOAN-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

NES NAUCLERUS, (eigenlijk VERGE of VERGENHANS, dat is, STUURMAN,) een Jaarboek der Wereldgeschiedenis tot het jaar 1500 van veel beter gehalte. Deze *Chroniek* werd, voor dat zij gedrukt werd, door MELANCHTHON, toen eerst achttien jaren oud, verbeterd en vermeerderd, en te *Tubingen* in het jaar 1515 gedrukt in *Folio*, met eene voorrede van REUCHLIN. — De eerste Duitscher echter, die de bronnen der burgerlijke, kerkelijke en letterkundige Geschiedenis met ijver opzocht en gebruikte, was JOAN VAN TRITTENHEIM, gemeenelijk TRITHEMIUS. Hij had dezen bijnaam van een vlek digt bij *Trier*, waar hij in het jaar 1462 ter wereld kwam. In het jaar 1506 werd hij Abt van de Abdij van *St. Jacob* in de voorstad van *Wurtsburg*, alwaar hij in het jaar 1516 overleden is. Zijn hoofdwerk is het Boek *Catalogus scriptorum Ecclesiasticorum*, en nog twee dergelijke: *Catalogus illustrium virorum Germaniæ*, en *de viris illustribus Ordinis Benedictini LL. IV.* Maar van zijne geschiedkundige Werken, is de Chroniek van het Klooster *Hirschau* (*Annales Hirsaugienses*) het gewigtigste. In twee andere Boeken beproefde hij te leeren, hoe men zoo geheim en veelvuldig schrijven kan, dat niemand het lezen kan, dan die 'er den sleutel toe heeft. Het eerste, *Polygraphia Libri VI* was 'er eene proeve van, welke hij aan MAXIMILIAAN I aanbood; maar in het tweede, *Steganographia, Libri VIII* voerde hij zijne kunst verder uit. Dewijl hij in dit laatste Boek vele figuren van geesten en duivelen als schrijfteekens ingevoegd had, beschuldigde een *Parysche* Godge-

geleerden hem openlijk, dat hij een zwartekunstenaar was, waar tegen hij zich zelven en ook anderen hem verdedigd hebben. Hij heeft ook verscheidene Godgeleerde Schriften, Levensbeschrijvingen van Heiligen, en verhandelingen over het Monniken-leven nagelaten, doch die weinig gelezen worden.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ALBERT KRANZ.

Nog staat ons een verdienstelijk Geschiedschrijver te melden, namelijk ALBERT of ALBRECHT KRANZ, geboren te *Hamburg*, die in het jaar 1490 der beiden Regten Doctor werd, en in zijne vaderstad in het Kathedraal-Kollegie *Lector* der Theologie, en Deken van het Domkapittel geweest is. Deze erkent in verscheidene plaatsen van zijne Schriften de geweldige verbastering der Bisschoppen van derzelver eerste bestemming; hij berispt de levenswijze der wereldlijke Kanunniken met nadruk; hij geeft te kennen, dat de buitensporige magt der Pausen, ook in wereldlijke zaken, van later oorsprong is, en is ook niet in zijn schik met de bijgeloovige kerkgebaren van zijnen tijd. Doch tevens geloofde hij niet, dat zijne kundigheden en krachten genoegzaam waren, om hier in verbetering te maken; ook niet, dat de tijd daartoe reeds gekomen was. Zoo oordeelde hij, toen kort voor zijn dood in 't jaar 1517 de eerste schok tot de Kerkhervorming reeds werkelijk plaats had.

Met zeer veel vlijt en oordeel heeft KRANZ de Kerkelijke Geschiedenis der Hoofdkerken of Aartsbisdommen van het Noorden van *Duitschland* beschreven in zijn Werk, genaamd *Metropolis*, van het jaar 780 tot 1504. Maar ook de Burgerlijke en

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Staatkundige Geschiedenis van *Saksenland*, bijzonder van *Neder-Saksen* in een bijzonder Werk, *Saxonia*, van de eerste melding der *Saksen* tot het jaar 1500. Nog eene Geschiedenis der *Wenden*, welke hij, den naam der *Wenden* en *Vandalen* verwarrende, *Vandalia* genoemd heeft. Eindelijk is 'er van hem een *Jaarboek der Noordsche Geschiedenis* (*Chronicon Regnorum Aquilonarium*, *Daniæ*, *Sueciæ et Norwagiæ*.) Alle deze Werken zijn in eenen vrij goeden stijl opgesteld.

J. ANNIUS VITERBIENSIS.

Deze ijver om de oudste bronnen der Geschiedenissen naar te sporen, gaf ondertusschen ten dezen tijde aanleiding tot het plegen van een geleerd bedrog, om namelijk stukken te verdichten op naam van aloude Schrijvers, door welke de Tijdrekening en Geschiedkunde opgehelderd zouden worden, van hoedanig bedrog nog geen voorbeeld was, hoe veel valsche oorkonden ook van tijd tot tijd verdicht geworden waren. JOANNES ANNIUS (eigenlijk heette hij NANNI) van *Viterbo*, waar hij in het jaar 1432 geboren was, was, gelijk men gemeenelijk geloofd, de smeder van dit bedrog. Hij was een *Dominikaan*, en bekleedde in het jaar 1499 eenen aanzienlijken post aan het Pausselijke Hof, *Magister sacri Pallatii*, en was een veelschrijver. Behalve aanteekeningen over eenige Latijnsche Dichters, is onder anderen zijn Boek *de futuris Christianorum triumphis in Turcas et Saracenos* te *Genua* 1480. 4to gedrukt, merkwaardig, in hetwelk hij een aantal plaatsen uit de Openbaring van JOANNES op MUHAMMED en het *Turksche* Rijk toepast.

Maar

Maar in het jaar 1498 gaf hij te *Rome* zijn berucht Werk uit: *Antiquitatum variarum Volumina XVII* in *Folio*, in hetwelk hij den Geleerden eene menigte brokſtukken mededeelt van BEROSUS, wiens Geſchiedenis voor den zondvloed begint, en tot omtrent 1500 jaren vóór CHRISTUS geboorte gaat, van MANETHO, METASTHENES, MYRSILUS, ARCHILOCHUS, zekeren XENOFON, FABIUS PICTOR, MARCUS CATO en meer anderen, doch reeds in het begin der XVIde eeuw werd de echtheid dezer ſtukken in twijfel getrokken, en in het jaar 1557 verklaarde een Portugees, CASPAR VARRERA, ze in een bijzonder Boek voor verdicht en openbaar bedrog, waar in hij door volgende Geleerden algemeen is toegeſtemd, hoewel ſommigen, doch met eenen ſlechten uitſlag, deze echtheid hebben zoeken te verdedigen; met meer ſchijnbaarheid hebben anderen ANNIUS verſchoond, dat hij deze ſtukken, reeds te voren door anderen verdicht, zal gevonden, en al te ligtgeloovig voor echt gehouden, en dus overgenomen zal hebben.

Muhammedaanſche Geſchiedſchrijvers.

Onder de *Muhammedanen* ontmoet men in de XIVde en XVde eeuwen ook een en ander Geſchiedſchrijver. De *Mogolſche* Grootvizier FADLALLAH, ook RHOJA RASCHID en RACHIDODDIN genoemd, die in het jaar 1318 afgezet en kort daarna vermoord is geworden, ſchreef het eerst in de *Perſiſche* taal eene Geſchiedenis der *Mogollen* en *Turken*, uit welke de *Khan* ABULGAZI in de XVIIde eeuw zijne belangrijke Genealogiſche Geſchiedenis der *Tartaren* hoofdzakelijk ontleend heeft. — ARABSCHAH, of AHMED EBN ARABSCHAH, uit *Damaskus*, die tot

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

het jaar 1431 geleefd heeft, beschreef het leven van den vermaarden TIMURBEK, (of TAMERLAN,) 35 jaren na deszelfs dood, heel fierlijk in het *Arabisch*, alhoewel niet met volkomene naauwkeurigheid. Hij wordt overtroffen door SCHEREFEDDIN ALI, die te *Yezd* in *Persie* geboren was, en in het jaar 1446 overleden is. Deze heeft, op bevel van eenen Kleinzoon van TIMUR, het leven van dezen veroveraar volledig beschreven. — Men kan hier nog den vermaarden *Persischen* Geschiedschrijver MIRKHOND (of MIRKHAVEND) bijvoegen, Schrijver van eene *Algemeene Wereldgeschiedenis*, van het begin der wereld tot het jaar 1471, doch uit welke tot hiertoe enkel uittrekfels voor de *Persiaansche* Geschiedenis in het licht verschenen zijn.

Latijnsche Redenaars en Dichters.

Deze en reeds voorgaande Oostersche Schrijvers, in hunne moedertaal schrijvende, beschaafden tevens dezelve. Zoo was het niet in het Westen over het algemeen; de herleving der geleerdheid deed het eerst de zuiverheid der Latijnsche taal herleven, welke van PETRARCA af tot ERASMUS toe vele beoefenaars vond, en onder dezen verscheidenen, die zich naar CICERO vormden, en als *Ciceronianen* bekend zijn geworden, wier voornaamste aanvoerder was BEMBO, sedert 1513 Geheimschrijver van Paus LEO X, naderhand Kardinaal, voornamelijk beroemd door zijne Geschiedenis van *Venetie* en door zijne *Brieven*.

Voor de *Latynsche* Dichtkunst was men zoodanig ingenomen, dat PETRARCA, die deze geestvervoering, voornamelijk in *Italie*, gaande maakte, omtrent het midden der XIVde eeuw schreef, dat thans plaats

had,

had, hetgene de Dichter zeide: „ Wij maken allen verzen, geleerden en ongeleerden." De meeste Letterkundigen, van welken wij in het voorgaande gesproken hebben, waren tevens Latijnsche Dichters, bij welke nog gevoegd mag worden JOANNES BAPTISTA SPAGNOLI, naar zijne vaderstad ook genoemd BAPTISTA MANTUANUS, in het jaar 1513 Generaal (*Prior Generalis*) der Karmeliter-orde, overleden te *Mantua* in het jaar 1516, doch welke echter ver overtroffen werd door den reeds gemelden Kardinaal BEMBUS of BEMBO en door SANNAZARIUS. Deze laatste heette eigenlijk JAKOB VAN SAN NAZARIO, en zag het levenslicht te *Napels* in het jaar 1458, en is overleden in het jaar 1530. Zijn Leermeester PONTANUS raadde hem den naam van ACTIUS SINCERUS aan te nemen. Na den Koning FERDINAND van *Napels* in eenige veldtogten gediend te hebben, heeft hij zijne overige jaren grootendeels gesleten op een Landgoed, hetwelk hem diens Konings zoon en opvolger, FREDERIK, geschonken had. Zijn vermaardste gedicht is *de partu virginis Libri III* of over de *geboorte* van CHRISTUS, in hetwelk echter de vermenging der Heidensche Fabelkunde met de Christelijke Godsdienstbegrippen eene stootende werking doet. Zijne *Eclogæ* en *Elegien* bevatten schoone plaatsen. Zijne *drie Boeken van Puntdichten* bevatten onder anderen zijn Lofdicht op de stad *Venetie*, hetwelk zoo rijkelijk beloond werd, en verscheidene bijtende Puntdichten op de Pausen van zijnen tijd en derzelver Neeven.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

De *Italiaansche* Geleerden waren de eerste, die zich

Italiaan-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Italiaansche Dichters. DANTE.

zich toeleiden op de verbetering hunner moedertaal en het gebruik derzelve in de Dichtkunst; de voornaamsten onder hen, aan welke die taal hare verbetering verschuldigd is, waren DANTE en de reeds meermalen gewaagde PETRARCA. DANTE (eigenlijk DURANTE) ALIGHIERI was in het jaar 1265 te *Florence* geboren. Hij was lid van den Raad, of een der *Priori* in zijne vaderstad, maar bij de burgerverdeeldheden in dezelve, had de tegenpartij de overhand, zoodat DANTE met alle zijne aanhangers uit dezelve verbannen werd. Sedert zworf hij elders rond, en zal zich in het jaar 1308 in *Meissen* bevonden, en het grafschrift gemaakt hebben op den vermoorden Markgraaf DIEZMAN, hetwelk nog te *Leipzig* in de Pauliner- of Universiteits-kerk te zien is. Zekerder is het, dat hij om dezen tijd aan het Hof van HENDRIK VII geweest is, en niet zonder hoop, om door denzelven in zijne vaderstad teruggebragt te worden, doch welke hoop door 's Keizers dood in het jaar 1313 verijdeld werd. Zijne laatste verblijfplaats was *Verona*, alwaar hij in het jaar 1321 overleden is.

DANTE wordt aangemerkt als de Vader der *Italiaansche* Dichtkunst, waartoe voornamelijk zijn zoo beroemd als zonderling gedicht aanleiding heeft gegeven, hetwelk hij *Het Goddelijk Tooneelspel* (*la divina Commedia*) genoemd heeft, gelijk men hem zelven den eernaam van *Goddelijk* heeft toegekend. Dit gedicht behoort tot geene van de gewone soorten van Dichtstukken, hij verhief zich in hetzelve boven alle, bovendien toen nog te weinig bekende

the-

theorien en regelen van Dichtkunst, en vierde aan zijn vernuft den ruimen teugel tot in het wonderbare, doch zoo dat hij zijne menigvuldige gebreken met nog grooter schoonheden bedekte, waarom ook sommigen niet ten onregte eene vergelijking gemaakt hebben tusschen hem en den vermaarden Engelschen Dichter SHAKESPEARE. Hij verdichtte dus een gezigt, hetwelk hij zou gehad hebben van *de hel*, *van het vagevuur* en *van den hemel*. Merkwaardig is het, dat hij in de hel verscheidene Pausen aantreft, COELESTINUS V, NICOLAUS III, KLEMENS V, en voornamelijk BONIFACIUS VIII, dien hij, als den *Vorst der nieuwe Farizeën*, zwart genoeg afschildert. Zoo gunstig werd dit gedicht bij de *Italianen* ontvangen, dat hunne eerste geleerden 'er al spoedig *Commentarien* over schreven, zelfs werd 'er in het jaar 1373 te *Florence*, en twee jaren daarna te *Bologna* een openbaar Leeraarsambt ingesteld, om dit gedicht van DANTE te verklaren en uit te leggen. Zeldzaam mag het geacht worden, dat de Pausen en Kettermeesters zoo zachtzinnig over dit Dichtstuk gedacht hebben, maar naderhand heeft men 'er Ketterij genoeg in gevonden, te meer toen DANTE in een ander geschrift: *de Monarchia*, zijn gevoelen ten aanzien der Pausen als Leeraar van het geestelijk regt gezegd had. De vermaarde Regtsgeleerde BARTOLUS verklaarde het reeds in DANTES eeuw voor Ketterij, dat hij in dit geschrift beweerd had, dat het Rijk niet afhing van de Kerk, en dat de Paus den Keizer niet te bevelen had. Om deze redenen hebben MORNAY en andere Protestanten den Dich-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

Dichter DANTE onder de getuigen der waarheid geplaatst, maar BELLARMIN met andere Roomschgezinden hebben hem daarmede zoeken te verschoonen, dat men hem, als zijnde een' *Gibellin* en *Dichter* het één en ander niet te hoog moest toerekenen.

PETRARCA, dien wij als een' der eerste herstellers der letterkundige geleerdheid reeds hebben leeren kennen, is ook een geliefde Dichter van zijne natie, wiens gedichten, onder den naam van *Rime*, *Canzoni e Sonnetti* voornamelijk zijne LAURA beroemd gemaakt hebben.

Fransche Dichters. *Jeux Floraux.*

Terwijl de Italiaansche Dichtkunst dus bloeide, begon de *Provencaalsche*, haar oude voorbeeld, te verwelken. Te *Toulouse* was zij, onder de bescherming der Graven aldaar voornamelijk beoefend. Thans, onder de regering des Konings, vereenigden zich zeven aanzienelijke Burgers aldaar tot een genootschap, hetwelk zij *het vrolijk genootschap der zeven Dichters* (*la gaie Société des sept Troubadours*) noemden, en hetwelk een gouden violiertje tot eenen prijs aanbood, aan den maker van het beste vers ter eere van God, de Heilige Maagd, of van eenen anderen Heiligen. Deze prijs werd in het jaar 1324 dadelijk toegekend aan ARNAUD VIDAL van *Castelnaudari*, die men te gelijk tot *Doctor der Poëzy* (eigenlijk der vrolijke wetenschap, *en la gaie science*) benoemde. Kort daarna beval de stadsoverheid, dat zulk een prijs jaarlijks op kosten der stad zou uitgedeeld worden. Ook kreeg het Genootschap zijne wetten, *Wetten der liefde* genoemd, gelijk het Genootschap zelve den naam kreeg van *Liefdespel*

(*lo*

(*le Jeu d'amour.*) In het jaar 1356 vermeerderde men gemelden prijs nog met eene veldroos en gouds-bloem van zilver. Eene Juffer te *Toulouse*, CLEMENCE VAN ISAURE, maakte tegen het einde der XVde eeuw, in haren uiterften wil, eene fomme gelds, uit welke de kosten dezer drie prijzen goedgemaakt konden worden. Uit dankbaarheid liet de Overheid voor haar een ftandbeeld van wit marmer maken, hetwelk in de vergaderplaats van het genootfchap geplaatst, en op den dag der prijsuitdeeling met bloemen gekroond werd. Het genootfchap noemde zich een' tijd lang *le College de Rhetorique*, zoo dat het ook deze kunst in zijne beoefening infloot. Maar naderhand is het onder den naam *Jeux Floraux* veel beroemder geworden, en tot op onze tijden, als het oudfte geleerde genootfchap van dezen aard, gebleven. Doch eerst in het jaar 1694 werd het door den Koning plegtig bekrachtigd; en de drie Bloemen werden nog met een' gouden Amaranth vermeerderd; terwijl het getal der leden, (*Académiciens*) op 36, en eindelijk op 40 werd vastgefteld.

Maar deze fchikkingen konden het verval der oude *Provencaalfche* Dichtkunst niet beletten. Doordien het zuiden van *Frankryk* geheel onder de heerfchappij der Koningen van *Frankryk* kwam, werd de Taal der *Provencalen* of *Troubadours* door den Noordelijken *Franfchen* tongval verdrongen; en door de opgevolgde oorlogen verviel de natie in eene foort van verwildering. Men vond rijmelaars en verzenmakers genoeg onder de Franfchen, maar de ware Dichtgeest openbaarde zich niet of naauwelijks. De Ge-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Geschiedschrijver FROISSARD, die zelve, alhoewel hij een geestelijke was, verscheiden gedichten ter eere der jufferschap en der liefde gedicht heeft, verzamelde ook andere, welk WENCESLAW van *Luxemburg*, Hertog van *Braband*, wiens Geheimschrijver hij was, gedicht heeft. De *Roman de la Rose*, die eenige eeuwen lang zoo geliefd was, bragt dit soort van schriften in opgang. Maar dewijl deze zoogenoemde Dichters zich meermalen met de Geestelijkheid vermaakten, verwekten zij eene vervolging der Kettermeesters tegen zich. Waarschijnlijk om zich aan dezen te wreeken, vermaakte JOANNES VAN MEKUN (gemeenlijk CLOPINEL genoemd) één van de opstellers van dezen Roman, aan de Kerk der *Dominikanen* te *Parys*, waar hij begraven wilde worden, in zijn Testament een zwaar koffer; doch hetwelk hun niet ter hand gesteld moest worden, voor dat deze Monniken de zielmissen voor hem gedaan hadden. Zij hielden ook werkelijk plegtige lijkdiensten voor hem, en begroeven hem onder een prachtig grafteeken. Maar toen zij den gewaanden schat openden, vonden zij niets dan leijen, op welke wis- en rekenkunstige figuren geteekend waren. De *Dominikanen*, zich dus bedrogen ziende, groeven den Dichter weder op; en zouden hem onbegraven gelaten hebben, als het Parlement niet bevolen had, dat hij in hun Klooster een graf hebben moest (*). Ten zelfden tijde, in de tweede helft der XIVde eeuw, muntte on-

(*) *Histoire de France, par* VELLY, *continuée par* VILLARET *T.* XI. *p.* 130, 137.

onder de Franſchen uit in gedichten en in beſchrijving der geſchiedenis, eene Italiaanſche Juffer, CHRISTIANA DE PIZZANO; maar die de *Franſchen* tot hunne natie rekenen, onder den naam DE PISAN, omdat haar vader haar al vroeg naar *Frankryk* had gebragt, waar zij kort na het jaar 1411 ſchijnt geſtorven te zijn. Zij bezat ook Griekſche en Latijnſche Taalkunde.

Ook de XVde eeuw kon onder eene menigte rijmende Franſchen, naauwelijks twee of drie Dichters tellen, die zich iets boven het middelmatige verhieven.

Engelſche Dichters. CHAUCER.

Dus ſtonden de *Franſchen* niet alleen achter bij de *Italianen*, maar ook bij de *Engelſchen*, die ten minſten in GALFRIED, (of GOTFRIED) CHAUCER, den vader van alle hunne Dichters en den eerſten grooten verbeteraar van hunne taal hadden. Hij was in het jaar 1328, waarſchijnlijk te *Londen* geboren. Reeds in zijn agttiende jaar ſchreef hij als ſtudent op de Univerſiteit te *Cambridge* het *Geregtshof der Liefde*, (*the Court of Love*.) Hij was in dienst en tevens in gunst bij den Hertog van *Lankaster*. In dezen tijd ſchreef hij zijn *Huis des Roems*, (*the Houſe of Fame*,) tot lof van hetwelk niets grooters gezegd kan worden, dan dat POPE daaraan het voorbeeld van zijnen *Tempel der Eere* genomen heeft. Hier toe behoort ook het uitgebreidſte van zijne werken TROILUS en CHRYSEIS, een Heldendicht. Toen naderhand WICLEF door de Geestelijkheid verketterd werd, en de Hertog van *Lankaster* denzelven zocht te beſchermen, wendde zich CHAUCER ook

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ook op deze zijde; en vertaalde den bovengemelden *Roman de la Rose*, waarin de Monniken niet verschoond werden. In zijn *Verhaal van den Akkerman*, in zijnen JAN UPLAND, en in andere gedichten, tuchtigde hij de luije Ordesleden, de onwetende Priesters, en de trotsche Geestelijke Rigters, met bijtende scherpte; alhoewel hij anders het waardiger deel der Geestelijkheid allen eerbied bewees; en ook in geen één geloofsstuk van de Roomsche Kerk afweek. In het jaar 1377 kwam de minderjarige Koning RICHARD II op den troon, en de Hertog van *Lankaster* had eenmaal de regering in handen. Evenwel zag CHAUCER, wien de Hertog voortging te begunstigen, zich genoodzaakt, wegens zijne schuldeischers, zich in de bescherming des Konings te begeven; en niet lang daarna trof hem nog grooter gevaar. De Hertog werd bij den Koning verdacht en bij de Natie gehaat, omdat hij en zijne vrienden onder de Grooten, door het ondersteunen van WICLEF, woedende onrusten onder het gemeen veroorzaakten. CHAUCER, hoe zeer van eenen zoo magtigen begunstiger beroofd, zocht nogtans in het jaar 1382 met veel vuur de onderneming van den Lord Major van *Londen*, JOAN CAMBERTON, die deze stad naar WICLEFS grondbeginselen wilde hervormen, te bevorderen. De Koning gaf daarom bevel, om hem gevangen te nemen, maar hij ontvlugtte nog bij tijds in vreemde landen. Gebrek aan bestaan dwong hem, heimelijk in zijn vaderland terug te keeren; waar hij echter ontdekt, in de gevangenis geworpen, maar op zekere ontdekkingen, die men van hem gevorderd had,

had, weder ontslagen werd. Deze rampen bragten hem tot het besluit, om zich in eenzaamheid te *Woodstock* te begeven. De Hertog kwam wel weder in algemeen aanzien en werd zelfs door zijn tweede huwelijk, een zwager van CHAUCER; en zijn zoon beklom den troon, onder den naam van HENDRIK IV, maar CHAUCER mengde zich niet meer in bezigheden, en overleed in het jaar 1400. Hoe voortreflijk een vernuft en Dichtgeest hem eigen zij in zijne werken, mag daar uit blijken, dat drie der voornaamste Dichters, SPENCER, DRYDEN en POPE in de laatste tijden zijne Dichtwerken navolging en herhaling waardig geoordeeld hebben.

Duitsche Meesterzangers.

In de XIIde en XIIIde eeuw was de Dichtkunst in *Duitschland* door de zoogenoemde *Minnezangers*, onder begunstiging van sommige Grooten, niet zonder goed gevolg, beoefend, maar in de XIVde en XVde ging zij bijna geheel tot niet; een nieuw soort van Dichters, hetwelk in de XIIIde eeuw opkwam, en met den naam van *Meesterzangers* bekend werd, deed echter nog eenige hoewel zwakke pogingen ten voordeele der Dichtkunst.

In het eerst noemde men alleen diegenen *Meesterzangers*, die in eenen Poetischen Kamp de overwinning behaald hadden. Zulk een Kamp werd in het jaar 1206 aan het Hof des Landgraven van *Thuringen* gehouden op het Slot *Wartburg*, tusschen vier Edellieden en twee Burgers uit *Eisenach*, bekend met den naam van *de Krijg van Wartburg*. In het vervolg, als de Duitsche Vorsten en Edellieden meer werks maakten van krijg- jagt- en tournoispelen, en

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

drinkgelagen, dan van gedichten en gezangen, en de Geestelijkheid zich enkel vermaakte met Latijn schrijven en disputeren, hield zich de Dichtkunst alleen in den burgerstand staande. Men had van ouds af in *Duitschland* veel op met volksliedjes, zoo vertvingen de *Meesterzangers* insgelijks eenigermate de plaats der oude *Barden*, en gaven ook hunne liederen den naam *Bar*, in welke zij God en de Heiligen, bijbelsche geschiedenissen en leeringen bezongen, maar ook tooneelen uit het dagelijksche leven, fabelen, grappige invallen enz. Deze Zangers waren meest ambachtslieden in de steden *Ments*, *Neurenburg* en *Straatsburg*. HENDRIK FRAUENLOB, Doktor der Godgeleerdheid te *Ments*, één der eersten onder de twaalf *Meesterzangers*, overleed eerst in het jaar 1317. Hij heeft zijnen naam naar de ontallijke Lofdichten welke hij op de schoone kunne gemaakt heeft, waarom hem ook de vrouwen te *Ments* in de Domkerk onder luide rouwklagten ten grave gedragen en zoo veel wijn over zijn graf gestort hebben, dat 'er de Kerk van stroomde (*).

De beroemdste onder deze *Meesterzangers* is de schoenmaker van *Neurenberg* HANS SACHS, die in het jaar 1494 ter wereld kwam, en in het jaar 1576 gestorven is, meer dan 6,000 groote en kleine Gedichten nalatende. Van zijnen dichterlijken aanleg getuigt zijn Lied: *Warum betrubst du dich, mijn herz*, hetwelk nog in *Duitschland* gezongen wordt. Ook heeft deze man door zijne liederen bij de min-de-

(*) ALB. VAN STRAATSBURG *Chron. ad h. a.*

dere Volksklasse niet weinig tot de Hervorming toegebragt,

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Tegen het einde der XVde eeuw wakkerde ook de ijver aan, om de *Duitsche* landstaal te beschaven; men vertaalde verscheidene Werken der oude *Grieken* en *Romeinen* in dezelve. Ook kwamen 'er Bijbelvertalingen te voorschijn. Maar ook ondernamen koene vernuften zedenrigters van hunne eeuw te worden. Het beruchte Gedicht *Reijnke de Vos*, hetwelk te *Lubek* uitgekomen is in het jaar 1498 4to, en hetwelk uit het *Italiaansch* en *Fransch* vertaald of nagevolgd is door HENDRIK VAN ALKMAAR, Hofmeester aan het Hof van den Hertog van *Lotharingen*, behoort hier toe, als een ongemeen vrijmoedig Hekelschrift op de buitensporigheden dier eeuw, onder welke die der Geestelijkheid niet verschoond worden. Een echt Duitsch oorspronkelijk Werk is SEBASTIAANS BRANDS, een Regtsgeleerden, en Kanselier te *Straatsburg*, waar hij in het jaar 1520 overleed, *Narrenschip*; of *het nieuwe schip van Natragonia*, waar in hij op eene bescheidene wijze, en met veel menschenkennis, in CXIII Hoofdstukken boert met de menigvuldige dwaasheden van zijnen tijd. Over dit gedicht hield JAN GALLER VAN KEIZERSBURG, uit *Schafhausen*, Doktor der Godgeleerdheid en Prediker te *Straatsburg* in het jaar 1498 Predikatien, die in het jaar 1574 te *Bazel* met den tijtel van *Wereldspiegel* gedrukt zijn. In dezelve verschoont GALLER geenen stand, en toont zich inzonderheid eenen vijand der Monniken; zijne voorbeelden zijn dikwijls grappig, maar aan de trouw van

Beoefening der Duitsche taal.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

zijne afschildering der zeden valt niet te twijfelen.

Vervolg van de Schoolsche Wijsgeeren.

De *Scholastieke* Wijsgeerte, die zich in de duisternis der haarkloverijen hulde, en ten koste van wezenlijke wetenschap in bespiegelingen verloor, was op den duur niet bestand tegen het licht, hetwelk de beoefening van wetenschappen en geleerdheid op nieuw bestraalde.

In het begin der XIVde eeuw leefde nog één der voornaamste *Scholastieken*, een hoofd van eene bijzondere gezindte, en de hoogste meester in donkerheid, JOANNES DUNS SCOTUS; één zijner voornaamste leerlingen was FRANS MAIRON, (*de Maijronis* en *Digna*, naar zijne vaderstad *Digne* in *Provence*) een Franciskaner te *Parys*, die daar in het jaar 1323 op bevel van Paus JOANNES XXII de waardigheid van Doctor in de Godgeleerdheid ontving; zijn roem was zoo groot, dat men hem den eernaam gaf van *Doctor illuminatus et acutus*, als ook *Magister abstractionum*. Hij heeft, behalve Commentarien over ARISTOTELES en andere Werken ook geschreven: *de Formalitatibus*, *de primo Principio*, en *de Univocatione entis*. Hij verwerpt in zijne Schriften het bewijs van ANSELMUS voor het bestaan van God, en ontkent zelfs de mogelijkheid van een bewijs *a priori* voor dat bestaan enz.

HERVÆUS NATALIS.

Ten zelfden tijde verkreeg HERVÆUS NATALIS (waarschijnlijk HERVE NOËL) een Dominikaan en Leeraar der Godgeleerdheid te *Parys*, en eindelijk Generaal van zijne Orde, die in het jaar 1323 overleed, geen' geringen roem. Onder zijne Schriften zijn: *Quodlibeta minora* XXIV, *Quodlibeta*

ma-

majora IV, *Tractatus VIII*, *de beatitudine*, *de verbo*, *de æternitate mundi*, *de materia coeli*, *de relationibus*, *de pluralitate formarum*, *de virtutibus*, *de motu Angeli*, en een onderzoek der vraag: *Utrum Deum esse, possit demonstrative probari via causalitatis efficientiæ?* en meer andere. Hij verdedigde met den Heil. THOMAS de mogelijkheid van eene eeuwige wereld.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ST. POURCAIN of DURANDUS DE SANCTO PORCIANO.

Met WILLEM DE ST. POURCAIN, of DURANDUS DE SANCTO PORCIANO, vangt het *derde tijdperk* der Schoolsche Godgeleerdheid — niet der Wijsbegeerte — aan. Hij was een Dominikaner Monnik, in het jaar 1326 werd hij Bisschop te *Meaux*, alwaar hij in 1333 gestorven is. Wegens zijne vaardigheid in het oplossen van vragen en tegenwerpingen, noemde men hem *Doctor resolutissimus*. Hij behandelt even zoo spitsvinnige vragen, als zijne voorgangers, maar zijne wijze van behandeling is toch meer duidelijk.

WILLEM OCCAM of OCHAM.

WILLEM OCCAM (of OCHAM) naar het dorp *Occam* in het Engelsch Landschap *Surreij* dus genoemd, was een leerling van den vermaarden DUNS SCOTUS, maar week van denzelven zoo ver af, dat hij de bijna te ondergegane partij der *Nominalisten* weder herstelde, die daarom ook naar hem *Occamisten* genoemd worden. De haat van dezen met de *Scotisten* en *Realisten* ging somtijds zoo ver, dat die wel eens tot bloedige twisten uitbrak. OCCAM trad in de orde der *Franciskanen*, en leerde in het begin der XIVde eeuw de Wijsgeerte en Godgeleerdheid te *Parys*. In de toenmalige twisten van Koning FILIP

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

den Schoonen met Paus BONIFACIUS VIII, verdedigde hij 's Konings zaak in een bijzonder geschrift. Vervolgens *Provinciaal* van zijne orde in *Engeland* geworden, bragt hij niet weinig toe, dat op eene vergadering zijner Orde te *Perugia* in het jaar 1322 tegen het gevoelen van Paus JOANNES XXII eenparig werd vastgesteld, dat het geene Ketterij was, te beweeren, dat CHRISTUS en de Apostelen niets eigens bezeten hadden. Deze leer droeg hij overal voor, tot dat de Paus hem, op straffe van den Ban, het stilzwijgen opleide. Na het jaar 1328 streed hij weder moedig voor den Keizer LODEWYK van *Beijeren* in geschriften tegen den Paus. Deswegens in den Pauselijken Ban gedaan, begaf hij zich naar den gemelden Keizer, die insgelijks in den Ban was, tegen wien hij gezegd zal hebben: „ Verdedig gij mij met het zwaard, en ik zal u met het woord verdedigen." Hij overleed, volgens het gemeen gevoelen in het jaar 1343 of 1347, doch volgens anderen in het jaar 1350 te *Kapua*, nadat hij, zoo als men zegt, doch zonder genoegzame zekerheid, op betuiging van berouw en leedwezen, van den Ban ontheven was. OCCAM heeft veel geschreven over Wijsgeerige en Godgeleerde onderwerpen, maar ook veel over het gezag der Pausen in wereldlijke zaken, waar omtrent hij zeer vrijmoedig schrijft, en die gewaande magt rondborstig ontkent; terwijl de ijverige aanhangers der Pausen weinig tot zijne ontschuldiging weten te zeggen; maar zijne vereerders noemden hem den eenigen Leeraar in zijne soort, (*Doctor singularis*) en den *eerwaardigen*

Stich-

Stichter (*Venerabilis inceptor.*) Onder zijne Wijsgeerige leerſtellingen zijn ook de volgende: Hij ontkent, dat Gods eenheid uit de bloote Rede kan bewezen worden, even min gelooft hij, dat men Gods aanwezen daaruit bewijzen kan, ten minſten niet volgens de gronden van ARISTOTELES enz.

WALTHER BURLEIGH of BURLEY.

Na OCCAM vindt men onder de Schoolſche Leeraren niemand van gelijken geest, die het hoofd en de aanvoerder van eene gezindte geworden is, maar ſlechts een en ander, die in deze of gene bijzondere ſtukken zijne eigene meening volgde. Onder deze behoort WALTHER BURLEIGH of BURLEY, een *Engelschman*, geboren in het jaar 1275. Hij had insgelijks DUNS SCOTUS tot zijn' leermeester gehad, maar verliet deszelfs zamenſtel en verdedigde met OCCAM de *Nominalisten.* Men geeft hem, zeker vreemd voor eenen Schoolſchen Leeraar, den tijtel: van den *duidelijken* en *klaren* Leeraar (*Doctor planus et perſpicuus.*)

JOHAN BURIDAN.

JOHAN BURIDAN is echter meer beroemd; deze was een leerling van OCCAM, geboortig uit *Bethune* in *Artois*; hij was in het jaar 1327 *Rector* der Hooge School te *Parys.* BURIDANS-*Ezel* is tot een ſpreekwoord in de Wijsgeerige Geſchiedenis geworden; zonder dat men bepaaldelijk zeggen kan, in welke gedaante of met welk oogmerk hij dit voorbeeld voorgeſteld zal hebben. Een hongerige ezel, zal hij gezegd hebben, tusſchen twee ſchepels haver van volmaakt gelijk voorkomen, zou van honger moeten ſterven, omdat hij, geene de minſte beweegredenen hebbende, om het ééne boven het andere te kiezen, onbe-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

wegelijk en besluiteloos zou blijven. Dit zou eene spottende toespeling zijn op het gevoelen der genen, die wel aan de menschen, maar niet aan de dieren de vrijheid toekenden, om bij volkomene gelijke beweegredenen tusschen twee voorwerpen willekeurig eene keuze te doen. Zeker is het, dat hij over de vrijheid van den wil scherpzinnig in zijne Schriften gehandeld heeft.

MARSILIUS VAN INGHEN.

Even gelijk MARSILIUS VAN INGHEN, dien men ook voor eenen leerling van OCCAM houdt, en die in het jaar 1386 eerste Rector der Universiteit te *Heidelberg* is geweest, waar hij in het jaar 1396 gestorven is.

PETRUS D'AILLY.

In de volgende XVde eeuw komen nog onder de Schoolsche Leeraren voor PIETER D'AILLY, geboren in het jaar 1350, door Paus JOANNES XXII in het jaar 1411 Kardinaal gemaakt, en door denzelven als zijn *Legaat* in *Duitschland* gezonden, alwaar hij in het volgende jaar de Kerkvergadering van *Konstans* bijwoonde. Men heeft hem, wegens zijne menigvuldige werkzaamheid en geschriften, *Frankryks adelaar, en den onvermoeiden hamer der Ketters* genoemd. Hij was een man van levendigen naarsporingsgeest, van matige geleerdheid, veel ijver voor den godsdienst; wel geheel verkleefd aan het stelsel van zijne Kerk, maar tevens rondborstig in zijne wenschen en voorslagen tot verbetering van het Pauselijke Hof, de Geestelijkheid en de gesteldheid der Kerk. Met de Schoolsche Wijsbegeerte verbond hij ook de Mijstikerij. Eene zijner hoofdzwakheden, doch tevens een algemeen gebrek van zijne eeuw,

was

was zijne liefde tot de Starrenwigchelarij. Men zegt, dat hij beweerd heeft, dat men zoo wel den zondvloed, als den geboortedag van CHRISTUS, en deszelfs wonderwerken uit de ſtarren had kunnen voorzeggen. — Als Wijsgeer was hij één der eerſten, die de Godgeleerdheid van de Wijsbegeerte afzonderde. Onder zijne gevoelens is, dat Gods wil geene oorzaak heeft, omdat in God willen en denken één is. De bewijzen uit de Rede voor het beſtaan van God hield hij enkel voor waarſchijnlijk. Het bewijs van ARISTOTELES uit de beweging is, naar zijne meening, onvoldoende, omdat het niet uitgemaakt is, dat 'er geen oneindige voortgang van oorzaken mogelijk is, en dewijl ook de oorzaken in den cirkel voortgaan kunnen; het bewijs uit een eerſte begin van alle dingen verwerpt hij, omdat men zulk een begin niet zou kunnen bewijzen, en omdat het gevolg: wat ontſtaan is, is ontſtaan door iet anders, niet klaar genoeg zal zijn.

V BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

RAYMUND VAN SABUNDE.

RAYMUND VAN SABUNDE, ook SEBEIDE, SANTSEBEIDE en SEBIN genoemd, een Spanjaard, die omtrent het jaar 1436 als Doctor der Wijsbegeerte de Geneeskunde en de Godgeleerdheid te *Toulouſe* geleerd heeft, ſchreef een Boek: *Liber creaturarum, ſive naturæ*, hetwelk men gemeenelijk, zijne *natuurlijke Godgeleerdheid* noemt, waarin hij beweert, dat al de leerſtukken van het Christendom uit de Rede bewijsbaar zijn, hetwelk hij ook van alle, op zijne wijze aantoont, even zoo gemakkelijk, als ſommige Wijsgeeren in onzen tijd het gemakkelijk gevonden hebben, te bewijzen, dat de onderſcheidende

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar1073. tot 1517.

leerstukken van het Christendom strijdig zouden zijn met de Rede.

RICHARD SUISSET.

Zoo heeft een *Engelsche Cistercienser* Monnik, RICHARD SUISSET de wis- en natuurkundige waarheden gebruikt tot opheldering en uitbreiding der toenmalige Wijsbegeerte, in zijn Boek, *Calculator* genoemd, naar welken tijtel men aan hem zelven den naam *Calculator* gegeven heeft.

DOMINICUS uit Vlaanderen.

DOMINICUS uit *Vlaanderen*, een *Dominikaan*, die in het jaar 1500 als Leeraar in de Wijsbegeerte en Godgeleerdheid te *Bologna* gestorven is, heeft in zijnen *Commentarius* over de Bovennatuurkunde van ARISTOTELES, wel scherpzinnigheid genoeg getoond, maar was tevens een blind vereerder van den Heil. THOMAS.

GABRIEL BIEL.

GABRIEL BIEL, met wien men doorgaans het derde Tijdperk der *Scholastieken* besluit, was te *Spiers* geboren, en onderwees van het jaar 1484 af op de Universiteit te *Tubingen* de Wijsbegeerte en Godgeleerdheid, en begaf zich eindelijk onder de broederen des gezelligen levens, of *Caputiani*, en stierf in het jaar 1495. Hij bewandelde over het geheel den weg der *Scholastieken*, en heeft als *Nominalist*, een uittreksel uit OCCAMS verklaring van het Handboek van LOMBARD, onder den titel van *Collectorium* nagelaten, evenwel heeft hij meer gematigdheid en bescheidenheid in vragen en haarkloverijen in acht genomen, dan anderen van zijne tijdgenooten. Ook heeft hij vele vrijmoedige oordeelen over de gebreken dier Kerk gevoeld, tot welke hij behoorde.

Verbete-

Maar reeds eenigen tijd vóór hem had zich eene ge-

gewigtige verandering in de beoefening der Wijsbegeerte beginnen te openbaren, welke aan de Schoolsche Wijsbegeerte den ondergang dreigde. Tot hier toe had ARISTOTELES bij de Schoolsche Wijsgeeren de heerschappij gevoerd, zonder dat zij hem regt kenden of verstonden. Door de beoefening der *Griekſche* taal was men thans in staat, de schriften van dezen Wijsgeer in het oorspronkelijke te lezen, men gaf van hem betere Latijnsche vertalingen, en daar men zich verbeeld had, dat zijn Wijsbegeerte alleen in eene Disputeerkunst bestond, kreeg men thans hooger denkbeeld van dezelve en van derzelver toepasfing op kunsten en wetenschappen. De alleenheersching van ARISTOTELES kreeg een geweldigen stoot, toen men de Schriften en Wijsbegeerte van PLATO weder opwekte, en ijverig begon te verbreiden, ja zelfs tegen die van ARISTOTELES te zetten. Hierbij kwam, dat de vrienden van eene verbeterde wijze van filosoferen meest al van andere gaven voorzien, en lieden van grondige geleerdheid waren, welsprekender en in treffende spotternijen meer geoefend, dan de *Scholastieken.*

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

——— ring der Wijsbegeerte.

Grieken en *Italianen* ondernamen deze verbetering om strijd. PETRARCA was ook hier de eerste, die de *Dialectici* aantastte, en aantoonde, dat de *Dialectica* niet het doel der Wijsgeerte, maar slechts een deel derzelve was, en een middel om tot het doel te komen; in zijne Brieven behandelde hij verscheidene zedekundige onderwerpen, als ook in andere schriften. LEONARDO BRUNO of LEONHARDUS ARETINUS gaf fraaije overzettingen van PLATO en

ARI-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ARISTOTELES, ook gaf hij proeven van zedelijke verhandelingen. Op dezelfde wijze waren POGGIUS, FRANCISCUS PHILELPHUS, ook FRANCISCUS en HERMOLAUS BARBARUS, voornamelijk POLITIANUS, LAURENTIUS VALLA en RUDOLPHUS AGRICOLA, waarbij men ook den Kardinaal NICOLAUS DE CUSA, dus genoemd naar zijne geboorteplaats, een vlek aan den *Moezel* in het Aartsbisdom *Trier*, en die in het jaar 1464 overleden is, voegen mag. Verontwaardigd over de ongeleerde ſtoutheid der *Scholastieken*, om alles te beſlisſen, ſtelde hij aan het menſchelijk verſtand zijne perken in een Boek: *de docta ignorantia præciſionis veritatis inattingibilis*, hetwelk hij in een ander werk verdedigde: *Apologia doctæ ignorantiæ*. Alleen neigt hij al te merkelijk tot de twijfelzucht, en brengt zelfs in een ander Boek *de Conjecturis* alle meeningen tot bloote gisſingen.

Twist over PLATO en ARISTOTELES.

In plaats, dat de vrijere en edeler behandeling der Wijsgeerte, een gebruik maken van het goede, hetwelk de oude Wijsgeeren mogten hebben, had behooren voort te brengen, raakte wel ARISTOTELES dien overheerſchenden invloed kwijt, welken hij tot hier toe onder de *Schoolſche* Wijsgeeren bezeten had, maar daartegen wilden nu anderen aan PLATO, en wel volgens het ſtelſel der later *Platonisten* of *Alexandrijnſche* Wijsgeeren, de eerſte plaats hebben ingeruimd. Van daar ontſtond in *Italie* een levendige twist tusſchen de twee Wijsgeerige Scholen der *Ariſtoteliſchen* en *Platonisten*. JOANNES ARGYROPULUS vertaalde en verklaarde eenige ſchriften van

ARI-

ARISTOTELES, hetzelfde deed BESSARION, doch die tevens de eer van PLATO verdedigde. Niet zoo gematigd handelde GEORGIUS GEMISTUS PLETHO omtrent het midden der XVde eeuw, maar verlaagde in een opzettelijk werk de *Ariſtoteliſche* Wijsgeerte even zeer, als hij de *Platoniſche* van PLOTINUS verhief en voor de eenige bruikbare verklaarde. Tegen hem ſchreef GEORGIUS SCHOLARIUS, die naderhand als Patriarch van *Konſtantinopolen*, onder den naam van GENNADIUS meer bekend is geweest; deze deed alle moeite, om te bewijzen, dat ARISTOTELES meer met het Christendom overeenſtemde, dan PLATO. PLETHO antwoordde hem in een Boek, dat nog in Handſchriften ligt, en behandelde hem als een Schooljongen en met veel bitterheid. Maar GENNADIUS vond naderhand gelegenheid, om zich hier over te wreeken. Als PLETHO in een ander Werk *over de wetten en de beste burgerlijke ſtaatsinrigting*, eenen geheel nieuwen Godsdienst en enkel Heidenſche Wijsbegeerte ſcheen vast te ſtellen, beſchuldigde GENNADIUS hem, dat hij willens was, het Heidendom in plaats van het Christendom in te voeren. PLETHO durfde het daarom niet wagen, dit Boek in het licht te geven, maar toen het naderhand evenwel GENNADIUS in handen kwam, liet deze het verbranden. THEODORUS GAZA en GEORGIUS van *Trapezus* vatten insgelijks de pen op ter verdediging van ARISTOTELES. De eerstgemelde verdedigde bijzonder de ſtelling van ARISTOTELES: *dat de Natuur alles, wat zij werkt, tot zeker doeleinde werkt, doch zonder weten en wil;* waarvan PLA-

TO

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

TO juist het tegendeel geleerd had. Hij verzocht hier omtrent het goeddunken van den Kardinaal BESSARION, die hem verklaarde, dat hij deze oude groote Wijsgeeren in dit ſtuk minder van elkander verſchillende vond, dan men bij den eerſten opſlag gelooven zou.

Toen vervolgens twee nieuwe ſtrijders zich in dezen twist mengden, MICHAEL APOSTOLIUS, die zeer hevig tegen GAZA en ARISTOTELES uitvoer; en ANDRONICUS CALLISTI, die ARISTOTELES op eene beſcheidene wijze tegen hem verdedigde, onderrigtte BESSARION den eerſten in eenen Brief in het jaar 1462, hoe men zich op eene waardige wijze in dezen twist behoorde te gedragen; doch als GEORGIUS van *Trapezus* in zijn werk tegen PLATO hevig uitvoer, en daarin BESSARION niet ſpaarde, hoewel deze zijn vriend was, ſchreef BESSARION een opzettelijk Werk tegen hem, waarin hij hem wederleide, en door zijne billijke beoordeeling der oude Wijsgeeren eenen ſtilſtand in dezen twist te wege bragt (*).

De Platoniſche Wijsbegeerte in de Scholen ingevoerd.

Ondertusſchen werd de *Platoniſche* Wijsbegeerte in vele Scholen weder ingevoerd. KOSMUS van *Medicis* door PLETHO in de Wijsbegeerte onderwezen, ſtichtte in het jaar 1440 de *Platoniſche Akademie*, een genootſchap van geleerde mannen, in eene *Villa* bij *Florence*. Het eerſte geleerde genootſchap in *Europa*, uitgezonderd dat men aan het Hof van KAREL *den Grooten* iet dergelijks aantreft. Tot den Voor-

(*) BRUCKER *Hist. Crit. Phil. T.* IV. *P.* I. *p.* 41. 71.

Voorzitter van dit bij *Florence* bestemde KOSMUS den zoon van zijnen Geneesheer, MARSILIUS FICINUS, die in het jaar 1433-te *Florence* geboren was en voor wiens opvoeding KOSMUS met vaderlijke milddadigheid gezorgd had. Deze gaf zich geheel over aan het stelsel van PLATO, en had vele uitmuntende leerlingen. Hij heeft zich bijzonder door zijne vertalingen van PLATO en andere *Platonische* Schrijvers beroemd gemaakt. Het was echter eene zwakheid in hem, dat hij tot uitsporigheid toe met de *Platonische* Wijsbegeerte was ingenomen en dezelve bij den Godsdienst openlijk wilde voorgelezen hebben, en zelfs in derzelver herstelling een werk der Voorzienigheid vond, zoo dat God wilde, dat zij overal leven en heerschen zou. Ook was hij aan de starrenwigchelarij en bijgeloovige voorspellingen zeer overgegeven. Dit alles kan aanleiding gegeven hebben, dat hij bij INNOCENTIUS VIII van ketterij en zelfs van tooverij beschuldigd is geworden, waartegen hem zijne vrienden bij den Paus verdedigd hebben. Hij was van een zwak ziekelijk ligchaamsgestel, maar ongemeen werkzaam, ingetogen, zacht en verdragelijk in den omgang, en een standvastig vriend, maar jegens het Huis *Medicis* en de Pausen te kruipend vleijende. Ook verhaalt men, dat hij in vroeger jaren meer Wijsgeer dan vereerder van het Christendom geweest, maar door de welsprekende Kerkredenen van den beroemden *Dominikaner* SAVONAROLA, tot het vereeren van het Christendom gebragt is. Hij overleed in het jaar 1499 op een landgoed nabij *Florence*.

Zijn

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Zijn vriend en medelid in de *Platonische Akademie*, JOANNES PICUS (of PICO) Heer van *Mirandola*, Graaf en Vorst van *Concordia*, werd als het wonder van zijnen tijd aangezien. Hij was in het jaar 1463 geboren, en muntte al vroeg uit in de Dichtkunde en Welsprekendheid. Drie jaren lang was hij een *Peripateticus*, maar werd toen door zijnen vriend FICINUS tot de zijde van PLATO overgehaald, wien hij in het vervolg met ARISTOTELES zocht te vereenigen. Van een' Jood leerde hij de Hebreeuwsche, Chaldeeuwsche en Arabische taal; en geloofde, dat hij van denzelven de oorspronkelijke Schriften van ZOROASTER en andere Oostersche Wijzen bekomen zou; hij ontving van hem ook onderwijs in de *Kabbala*, of geheime Wijsbegeerte der *Joden*. Eindelijk oefende hij zich ook met voordeel in het *Grieksch*. Om zijne vorderingen aan de wereld openbaar te maken, reisde hij, een jongeling van 22 jaren, in het jaar 1486 naar *Rome*, alwaar hij 900 Twiststellingen liet aanplakken, om die tegen elk openlijk te verdedigen; op het einde derzelve verklaarde hij echter, in deze stellingen niets met zekerheid of waarschijnlijkheid te willen beweeren, dan in zoo verre het de heilige Roomsche Kerk, of derzelver wel verdiend Opperhoofd, Paus INNOCENTIUS VIII, het voor waar of waarschijnlijk verklaarde; naardien die gene geen verstand bezit, die aan het oordeel van deszelfs verstand het zijne niet onderwerpt. Daar kwam niemand openlijk op tegen de aangeslagene stellingen, maar 'er waren echter Kettermakers, die eenige van dezelve voor kettersch

ver-

verklaarden, zoodat INNOCENTIUS zelve in het jaar 1487 het lezen dezer ftellingen verbood, omdat zij ligtelijk tot dwalingen vervoeren konden; en eerst in het jaar 1493 verklaarde ALEXANDER VI ze voor dragelijk. Ondertusfchen deed het eerstgemelde oordeel bij den Graaf van MIRANDOLA die uitwerking, dat hij de Wijsbegeerte grootendeels verzaakte, zich meer aan de Godsdienstwetenfchap overgaf en ook zijne wulpfche levenswijze verbeterde. In het jaar 1491 ontdeed hij zich van de regering van zijn Vorstendom; verkocht het derde gedeelte zijner goederen, en verdeelde het geld onder de armen, ook was hij voornemens, na het voltooijen van nog eenige Schriften, in de orde der *Dominikanen* te treden, en vervolgens met een *Crucifix* in de hand, blootvoets de wereld door te reizen en alom CHRISTUS te prediken; maar de dood nam hem weg, in het jaar 1494, en verhinderde hem dit zonderling voornemen te volvoeren. Zijn broeders zoon, JOANNES FRANCISCUS PICUS, die in zijne voetftappen trad, doch met meer bedachtzaamheid, en insgelijks verfcheidene Wijsgeerige en Godgeleerde Schriften heeft nagelaten, maar in het jaar 1533 vermoord is geworden, heeft zijn Ooms leven befchreven.

V BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

De Ariftotelifche Wijsbegeerte door de Paufen gehandhaafd.

Doch hoe groot ook de achting van FICINUS en PICUS ware, onderfteund door het *Mediceifche* Huis, de Paufen echter hielden de Wijsbegeerte van ARISTOTELES de hand boven het hoofd. Inzonderheid werd de twijfelzucht tot eene tegenwerping tegen de School der *Platonisten* gebruikt. Toen Paus PAULUS II, die tot het jaar 1471 regeerde, den ge-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

geschiedschrijver PLATINA zoo hevig vervolgde, was eene der beschuldigingen, dat PLATINA en zijne vrienden het bestaan van God door hun redetwisten in twijfel trokken; als of niet, schrijft PLATINA zelve, thans alle Wijsgeeren en Godgeleerden, om te redetwisten en de waarheid te zoeken, het bestaan der zielen, van God, en de afzonderlijke verstandelijke zelfstandigheden in twijfel trokken. Ja de Paus verklaarde die genen voor Ketters, die in het vervolg den naam *Academia* in ernst of boert zouden gebruiken (*).

Wijsgeerige en Godgeleerde waarheid.

Het was 'er ondertusschen ver af, dat het zamenstel van ARISTOTELES in alles strookte met de leer van het Christendom. Maar onder zijne voorstanders had men onderscheidene gezindten; zoo was de beroemde Arabische Wijsgeer der XIIde eeuw, EBN ROSH, gemeenlijk AVERROËS, sedert de XIVde eeuw bij de Christenen het hoofd van eene gezindte, die daarin zich van de *echte Peripatetische* School onderscheidde, dat zij de onsterfelijkheid der ziel niet ontkende. Eene andere partij, getrouwer aan ARISTOTELES, erkende ALEXANDER van *Aphrodisias*, een' vermaard uitlegger van dezen Wijsgeer in het begin der XIIIde eeuw, voor haren leidsman, en betwistte de onsterfelijkheid der ziel. Maar deze wisten zich met eene onderscheiding te behelpen, dat namelijk hetzelfde leerstuk naar de *Theologie* waar, en naar de *Filosofie* onwaar kon wezen. Deze onderscheiding was in het begin der XVIde eeuw zoo algemeen ver-

(*) PLATINA *de Vit. Pontiff. in Paulo II.*

verbreid, dat LEO X noodig vond, daartegen een besluit te nemen in de *Lateraansche* Kerkvergadering van het jaar 1513 (*). „ Nademaal in onze dagen," zegt de Paus, „ de zaaijer van het onkruid, die oude vijand van het menschdom, zich vermeten heeft, eenige hoogstschadelijke dwalingen op den akker des Heeren te zaijen; bijzonder omtrent de natuur der redelijke ziel, dat zij namelijk sterfelijk, of ééne eenige in alle menschen is; en nademaal eenige roekelooze Wijsgeeren beweeren, dat dit ten minsten naar de *Filosofie* waar is: zoo veroordeelen en verwerpen wij, met goedkeuring dezer heilige Kerkvergadering, alle de genen, welke de gemelde leerstukken beweeren."

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

PETRUS POMPONATIUS.

Drie jaren daarna was evenwel PETRUS POMPONATIUS, een *Italiaan*, stout genoeg om tegen deze uitspraak van den Paus te handelen. Hij onderwees de Wijsbegeerte eerst te *Padua*, daarna te *Bologna*, alwaar hij in het jaar 1525 gestorven is. Hij gaf de vraag over de onsterfelijkheid der ziel als een *Problema* (betwistbaar vraagstuk) op, over hetwelk men alleen van God uitspraak kon verwachten; anders wilde hij deze onsterfelijkheid niet ontkennen, maar verklaarde derzelver bekendmaking in den Bijbel voor overtuigend. Doch POMPONATIUS had buitendien meer gevoelens, die sommigen bewogen hebben, om hem onder de vijanden van het Christendom te stellen.

Natuurkunde.

Had de Wijsgeerte over het geheel verbetering noodig, dit was bijzonder waar van de *Natuurkunde*, in

(*) *Concil. Later.* V. *in* HARD. *Act. Concil. T.* IX. *p.* 1719.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

in welke bijgeloof en ligtgeloovigheid eene menigte verdichtselen hadden ingevoerd. Hoe zij verklaard werd, kan men onder anderen zien uit een Boek van den Kardinaal PETRUS D'AILLY *Super libros Metheororum, de impressionibus aëris, ac de his, quæ in prima, secunda atque tertia regionibus aëris fiunt, sidera cadentia, stellæ comatæ, pluvia, ros, pruina, nix, grando, ventus, terræmotus, deque generatis intra terram* 1504. De *Kometen* worden daar in onder anderen voor vuur-klompen verklaard, die uit de opeengehoopte heete dampen in de hoogste luchtkringen ontstaan zouden. Omtrent van gelijke natuur zijn de *Summulæ rerum naturalium* van den Augustijner Monnik PAULUS VENETUS, in het jaar 1428 te *Padua* overleden. GEORGIUS TRAPEZUNTIUS vertaalde de *geschiedenis der dieren* van ARISTOTELES in het Latijn, en HERMOLAUS BARBARUS maakte oordeelkundige aanmerkingen over de *Natuurgeschiedenis* van PLINIUS. ANTONIUS FERRARI, naar zijne geboorteplaats GALATEUS genoemd, was in de XVde eeuw één van die weinigen, die met de gemeene gevoelens van *Heksen* en *Bloedzuigers* den spot dreven.

Mathematische Wetenschappen. Starrekunde.

De *Mathematische* Wetenschappen werden in deze eeuwen met meer vlijt beoefend; inzonderheid de *Starrekunde*. Zelfs de vermaarde Dichter BOCCACCIO was een Starrekundige; ook de Kardinaal D'AILLY, die in een geschrift *de correctione Kalendarii*, aan de Kerkvergadering van *Konstans* de verbetering aanprees van den *Juliaanschen Kalender*, door het weglaten van eenige dagen; en de herstelling der

Nacht-

Nachteveningen op derzelver regten tijd, en die dus den weg schijnt gebaand te hebben tot de *Gregoriaansche* verbetering des *Almanaks*. Hij vereenigde de Starrekijkerij met de Starrekunde, maar schreef echter omtrent de eerste zekere bepalingen voor; behalve hem hebben zich verscheidene geleerde Grieken, die in *Italie* hunne toevlugt genomen hadden, bij de Starrekunde verdienstelijk gemaakt. In *Duitschland* gaf HENDRIK van *Hessen*, of HENDRIK LANGENSTEIN, tot aan zijn' dood in het jaar 1397, lessen te *Weenen* in de Starrekunde, en bestreed de bijgeloovige Starrenwigchelarij. Keizer FREDERIK III vond in de laatste jaren zijns levens zijne uitspanningen in de Starrenkunde, Starrenvoorzegkunde en Scheikunst. NICOLAUS van *Cusa* muntte insgelijks in de Wiskundige Wetenschappen uit; maar allen werden overtroffen in de Starrenkunde door GEORG VAN PEURBACH (gemeenelijk PURBACH) en JOANNES REGIOMONTANUS: de eerste geboren in het jaar 1423 te *Peurbach*, een vlek in het *Oostenrijksche* bij de *Ens*, gaf lessen in de Starrenkunde te *Weenen*, waar dezelve ook reeds behalve door HENDRIK van *Hessen*, inzonderheid door JAN VAN GMUNDEN, die in het jaar 1442 overleden is, onderwezen was. Zeer veel deed de ijver van PEURBACH tot herstel der Starrenkundige wetenschap, en zou nog meer verrigt hebben, indien de dood hem niet reeds in het jaar 1461 uit het leven had gerukt. — PEURBACHS geliefdste en beste Leerling JOANNES REGIOMONTANUS, naar *Koningsberg* in *Frankenland*, waar hij in het jaar 1436 ter wereld kwam, eigenlijk geheten

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

JAN MULLER, zette de waarnemingen en verbeteringen van zijnen leermeester met ongemeene vlijt en goed gevolg voort; inzonderheid sedert het jaar 1471 te *Neurenberg*, met behulp van BERNHARD WALTHER, een' rijk burger aldaar. SIXTUS IV ontbood hem in het jaar 1475 naar *Rome*, om aan de verbetering van den Almanak te arbeiden; doch hier overleed hij in het volgende jaar.

Aan eenen Duitscher, MARTYN BEHAIM, uit een aanzienlijk geslacht te *Neurenberg*, wordt door sommige *Duitsche* Geleerden de eer toegeschreven, van de eerste ontdekking van *Amerika* of de Nieuwe Wereld; en het is waarschijnlijk, dat hij eenig deel gehad heeft aan de ontdekking der *Azorische* Eilanden omtrent het jaar 1460, en zeker, dat hij, in het jaar 1483 eene zeereize gedaan heeft in dienst des Konings van *Portugal* en naderhand eene aard-globe en landkaart vervaardigd heeft; maar dat hij, op deze laatstgemelde reize een deel van *Amerika* gevonden zou hebben, steunt enkel op onzekere berigten, willekeurige verklaringen en overhaaste gevolgtrekkingen. Hij overleed in het jaar 1506.

Genees- en Heelkun

Ook voor de *Genees-* en *Heelkunde* begon een dageraad van beteren smaak aan te breken. Eén der zeldzame zelfonderzoekende Geneesheeren van dezen tijd was GENTILI van *Foligni*, of GENTILIS FULGINAS, die in het jaar 1348 overleden is, na zijne wetenschap te *Perugia* en *Bologna* onderwezen te hebben. Aan GUY DE CHAULIAC, of GUIDO DE CAULIACO, omtrent het midden der XIVde eeuw, een Fransch Geneesheer en Heelmeester, komt de

roem

roem toe, van de Heelkunde in een zamenstel gebragt te hebben. In *Engeland* schreef om denzelfden tijd JOHN ARDERN een Boek over de *Chirurgie*, doch hetwelk nog niet gedrukt is.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

In de later tijden der XVde eeuw was NICOLAUS LEONICENUS, geboren te *Vicenza* 1428 eerste Hervormer der Geneeskunde, die het waagde, eene menigte dwalingen in dezelve te bestrijden, in een Boek, genaamd *Libri IV de Plinii et aliorum plurium medicorum in Medicina erroribus Ferraræ* 1509 4. — ALEXANDER BENEDICTUS (of BENEDETTI) een *Veronezer*, was zeer gelukkig in het beoefenen der Geneeskunde, en schreef een uitmuntend werk over alle ziekten: *de omnium a vertice ad plantam morborum signis, caussis, differentiis, indicationibus, et remediis, tam simplicibus quam compositis, Libri XXX.* Zijn Tijdgenoot was THOMAS LINACER, dien wij hier voren reeds hebben aangetroffen.

Regtsgeleerdheid.

Van de herstelling der letteren en wetenschappen scheen inzonderheid de *Regtsgeleerdheid* veel voordeels te mogen verwachten; doch de *Canonisten* en *Glorsators*, die het regt in het wereldlijke en geestelijke verdeeld hadden, vonden hunne leerwijze te gemakkelijk, om eenen nieuwen weg in te slaan, ook zouden de *Canonisten* spoedig bijna alles verloren hebben, bij eene scherpe beproeving van de echtheid van zoo vele kerkregelen en besluiten, op welke zij gewoon waren zich te gronden. Wij zullen van hen in het vervolg nog moeten spreken.

Wat de wereldlijke Regtsgeleerdheid betrof, FRANCISCUS ACCURSIUS had door zijne *Glosse* een zoo

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

groot aanzien verworven, dat men die sedert de XIIIde eeuw meest gewoon was te volgen; tot dat in het midden der XIVde eeuw, een *Glosſator* opſtond, de *Italiaan* BARTOLUS, wiens mondeling onderwijs en ſchriften hem zoo beroemd hebben gemaakt, dat men hem de eernamen gaf van *Monarcha juris*, *Speculum*, *Lucerna juris*; en zijne leerwijze is tot het midden der XVIde eeuw onder de Uitleggers van het *Roomſche* Regt de heerſchende gebleven.

Zijn leerling BALDUS zocht vergeefs hem van dit aanzien te berooven. Deze kwam omtrent het jaar 1324 ter wereld, te *Perugia*. In zijn vijftiende jaar beſtreed hij reeds een gevoelen van zijnen Leermeester BARTOLUS zoo ſcherpzinnig, dat deze ter beantwoording eenen dag tijd moest vragen om zich te bedenken. In zijn zeventiende jaar verklaarde hij openlijk eene der zwaarſte wetten, en werd toen door BARTOLUS plegtig tot *Doctor* of Leeraar benoemd. Van dien tijd af hield hij niet op, bij alle gelegenheden, zich tegen zijnen Leermeester te verzetten. Hij onderwees de Regten in zijne vaderſtad, te *Padua*, en te *Piſa*, alwaar hij in het jaar 1400 aan de watervrees ſtierf, welke hem de beet van zijn ſchoothondje, dat dol was geworden, veroorzaakt had.

De *Glosſators* bleven ſteeds in aanzien, tot dat, in het jaar 1517 ANDREAS ALCIATUS, een *Italiaanſche* Regtsgeleerde van naauwelijks 23 jaren, in zijne *Paradoxa* en *Dispunctiones*, de echte geleerde wijze van uitlegging des Romeinſchen Regts met zoo veel

toe-

toejuiching leerde, dat de ouder leerwijze allengs als barbaarsch verworpen werd.

V BOEK II Hoofdst. na C G. Jaar 1073. tot 1517.

Het *gemeene* regt, hetwelk het *Roomfche* en *Pausfelijke* in zich begreep, kreeg ondertusfchen overal de overhand, en verdrong alomme de Landswetten, ook in *Duitschland*, daar echter het oude Duitfche Regt nog lang in de vergaderingen en door de *keuren* der fteden gehandhaafd werd, ja zelfs was men in de Hervorming der inwendige Rijksinrigting, welke onder den Keizer FREDERIK III, (die zelve geen vriend was van deze *Geestelijke* en *Wereldlijke Meesters*, zoo als men de *Doctores Decretorum* en *Juris Civilis* noemde,) in het jaar 1441 op den Rijksdag te *Mentz* werd voorgeflagen, ook bedacht, om het Duitfche Regt te behouden, en het *gemeene Regt* uit te fluiten.

Lijfftraffelijkregt. Hekfenprocesfen

Geen deel der *Regtsgeleerdheid* bevond zich in jammerlijker toeftand dan het *lijfftraffelijke*. De bepaling der misdaden zoo wel als van ftraffen was genoegzaam willekeurig, en werd veelal door Godgeleerde gevoelens, Godsdienftige vooroordeelen en Bijgeloof gewijzigd. Dus werden inzonderheid *Simonie*, *Ketterij*, *Tooverij*, *Kerkroof* en dergelijken, op eene heel onzekere wijze, onder de affchuwelijkfte misdaden gefteld, en derzelver ftraffen niet zelden tot onmenfchelijke woede verzwaard. Dit was reeds in vorige eeuwen niets nieuws, maar kreeg thans een' nieuwen aanwas door het inftellen van de *Hekfenprocesfen* in *Duitschland*. Gewaande Hekfen en Tooveraars waren er genoeg federt vele eeuwen onder de Christenen ontdekt en geftraft; men had van

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

derzelver verdragen met booze geesten; van de schadelijke werkingen, die zij, in de natuur, aan menschen en vee voortbragten; al lang allerhande vertellingen en sprookjes als waarheden aangenomen. Maar dit alles, en de geregtelijke behandeling van zulke gevallen, kreeg eerst in het jaar 1484 een wettelijk voorkomen en gezag door eene Bulle van Paus INNOCENTIUS VIII. Deze Paus verzekert daar in, dat hij vernomen heeft, dat in eenige gewesten van *Duitschland*, vele personen van beiderlei kunne zich schandelijk met de Duivelen, (*cum dæmonibus incubis et succubis*,) vermengden; en ook door hunne betooveringen, liederen en bezweeringen, door verfoeijelijk bijgeloof, en menigerlei schendaden, de geboorten der vrouwen, de jongen der dieren, de aardgewassen, wijndruiven en boomvruchten; zelfs mannen, vrouwen, en alle soorten van beesten, wijnbergen, tuinen, beemden, weiden en veldvruchten deden verderven, verstikken en omkomen; dat zij de menschen zelve, vrouwen, vee en beesten, met gruwzame smarten in- en uitwendig pijnigden; de mannen in het teelen, de vrouwen in het ontvangen, en beiden in den echtelijken bijslaap verhinderden; dat zij bovendien het Geloof, hetwelk zij in den Doop ontvangen hadden, met stoute kaken verloochenden; en voorts, op aanhitsen van den vijand des menschelijken geslachts, vele der grofste buitensporigheden bedreven. Alhoewel nu, vervolgt de Paus, de beide *Dominikanen* en Professoren der Theologie, HENDRIK INSTITORIS in *Opper-Duitschland*, en JAKOB SPRENGER, in zeke-

kere landstreken aan den *Rhyn*, door Pauselijke volmagt tot *Inquisiteurs* der Ketterſche boosheid waren aangesteld; evenwel hadden eenige Kerkelijken en Leeken in die gewesten, die wijzer wilden zijn, dan hun toekwam, zich verstout, hardnekkig te beweeren, dat, nademaal in de Volmagtsbrieven derzelven de kerspels en steden, benevens de perſonen en derzelver misdaden, niet bij name waren uitgedrukt, de gemelde *Inquisiteurs* hun ambt ook daar niet waarnemen, noch zulke perſonen gevangen mogten laten zetten of straffen; waarom die euveldaden in deze landen, tot eeuwig nadeel der zielen, ongestraft bleven. De Paus beveelt daarom, dat deze *Inquisiteurs* in het vervolg hun ambt onverhinderd zullen uitoefenen, en geeft den Bisſchop van *Straatsburg* in last, om hen daar bij tegen ieder een, zelfs des noods, door Ban, *Suspensie* en *Interdict* te beſchermen.

Door deze Bulle werd niet alleen het Geloof van ſchadelijke Tooverij, verdragen met den Duivel, en alles wat daar verders toe gerekend wordt, als het ware, gecanonizeerd; maar zij wapende ook deze *Inquisiteurs*, en den Bisſchop, hunnen beſchermer, met eene onbepaalde magt, om ongelukkigen, die hun mishaagden, op het wreedaardigst te mishandelen; en het regtsgebied der Bisſchoppen en Aartsbisſchoppen, ja zelfs der Wereldlijke Overheid, ongestraft te ſchenden; zoo als zij, aan den anderen kant, door deze zelfde ontzagbare magt der *Inquisiteuren*, ontelbare ligtgeloovige, argwanende, nijdige of vijandelijk gezinde menſchen aanſpoorde,

om

V BOEK II Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

om flachtoffers van gewaande tooverij op te fporen en aan te brengen. Vele duizenden verloren door dit onzinnig bijgeloof, in *Duitschland* alleen, eer en goederen, lijf en leven. Maar gelijk te voren vele Duitfchers niet wilden dulden, dat deze *Ketterrigters* ook *Hekfenrigters* zouden zijn, zoo vond men nog, na het verfchijnen dezer Pausfelijke Bulle, vele Predikers, die openlijk leerden, of dat 'er geheel geene Tooverhekfen waren, of wel, dat deze aan de fchepfelen geen kwaad konden toebrengen. De *Inquifiteurs*, zich hier over bezwarende, als ook dat de Wereldlijke Overheid daar door fomtijds in het voltrekken der ftraffen verhinderd werden, ftelden toen een Boek op, om de gewaande onkunde van zoodanige Predikers te verlichten; alle gevaar voor het Geloof te verhoeden, en over het geheele *Hekfenproces* naauwkeurig onderrigt te geven. Het oordeel, hetwelk zij over dit Boek van de Godgeleerden te *Keulen* verzochten, viel in het eerst niet volkomen uit naar hunnen wensch; waarom zij aan dezelven voorleiden, wat zij onderteekenen moesten, te weten: dat het alszins overeenkomftig was met de Schrift en de leere der Kerkvaderen, Duivelfche werkingen der Tooverij te gelooven; de Vorften te vermanen, dat zij de *Inquifiteurs* in zulk onderzoek behoorden bij te ftaan enz. Te gelijk bezorgden zij zich ook van den Roomsch Koning, naderhand Keizer, MAXIMILIAAN I, eenen Befchermbrief, te *Brusfel* in het jaar 1486 onderteekend. Onder alle deze aanbevelingen kwam dit Boek, onder den tijtel *Malleus Maleficarum*, de *Hekfenhamer*, in

in het licht, opgesteld door SPRENGER en INSTITORIS, waarschijnlijk het eerst te *Keulen* in het jaar 1489 in Quarto. Dit Boek bestaat uit *drie Hoofddeelen*. In het *eerste* worden de drie stukken, die bij de Tooverij zamenloopen, (de Duivel, de Tooverij, en de Goddelijke toelating,) in vele vragen behandeld. Het *tweede Deel* heeft maar twee vragen: hoe men zich voor de magt der Tooverij zal bewaren, welker werkingen beschreven worden? en hoe men dezelve genezen kan, als men daar door geleden heeft? Maar in het *derde Deel* volgt een onderrigt voor de Geestelijke en Wereldlijke Rigters, hoe zij het *Heksenproces* zullen voeren? Boosheid, domheid, onbarmhartigheid, huichelarij, arglistigheid, slordigheid, fabelen, ijdel gesnap, en valsche drogredenen, heerschen door dit geheele Boek. De Schrijvers meenen, dat *Diabolus* in het Grieksch eenen beteekent, die in de gevangenis opgesloten is; evenwel bij kon ook van zijnen afval zoo genoemd zijn, *quia defluxit*; welk woord van het afvallen der bladeren gebruikt wordt. Op de vraag: *waarom zich meer vrouwen dan mannen aan Tooverij overgeven?* antwoorden zij met een lang bewijs, dat de vrouw een onvolmaakt en boos beest is. Op de vraag: *of het eene Ketterij is, te loochenen, dat 'er Tooverij bestaat?* schijnen zij wel, zoo wegens de harde straffen voor Ketters, als wegens de onkunde en menigte der genen, die op deze wijze schuldig zouden gevonden worden, het zachtste antwoord te kiezen; maar in den grond neigen zij tot het hardste, terwijl zij ont-

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ontkennen, dat de onkunde hier eenen Prediker verschoonen kan, omdat de stelling, dat 'er *Tooverij* bestaat, tot het Goddelijk Regt behoort. Zij willen voorts, als eene *Tooveresse* de *pijnbank* heeft doorgestaan, zonder tot overtuiging of berouw gebragt te zijn, dezelve niet *herhaald*, maar *toch voortgezet* hebben. Dit zoo armhartig en schandelijk werk, werd evenwel het algemeen handboek voor *Heksenprocessen*, en leerde het nadeel der bovengemelde Pausselijke Bulle eerst volkomen kennen.

Ook buiten *Duitschland*, en reeds te voren, werden zulke onmenschelijke Processen gevoerd. Paus ALEXANDER VI, die van het jaar 1492 af geregeerd heeft, gaf bij eene Bulle aan den *Dominikaner*, Professor der Theologie en *Inquisiteur* van *Lombardyen*, ANGELO DE VERONA, en deszelfs opvolgers in last, om tegen alle personen, die in dit gewesten van Duivelskunsten verdacht waren, het noodige onderzoek te doen, en de straffen te doen uitvoeren. Als men in vroeger tijden terug gaat, vindt men, dat JOANNES XXII, die sedert het jaar 1316 op den Pausselijken troon gezeten heeft, die genen, welke den Duivel raadpleegden, wel gestraft, maar niet als Ketters gestraft, of hunne goederen verbeurd verklaard wilde hebben. — In de XIVde eeuw wendden zich de *Inqusiteurs* tot de Regtsgeleerden, om aan hunne vervolgingswoede eenen schijn van regt te geven, en de beroemde BARTOLUS gaf op hun verzoek zijn advijs op: dat eene *Tooverheks* verbrand moest worden, waar toe hij de plaats *Joann.* XV. 6. misbruikte; ook meende hij, tegen

de

de schikking van Paus JOANNES XXII, dat men derzelver goederen verbeurd moest verklaren, om dat zij de misdaad van gekwetste Goddelijke Majesteit begaan hadden. — De Universiteit van *Parys* vond in het jaar 1398 noodig, 27 stellingen, die voor de Tooverij gunstig waren, te veroordeelen. Eindelijk, in de *Nederlandsche* Provintie *Artois*, werd eene menigte menschen van beiderlei geslacht, wegens gewaande tooverij, in hechtenis genomen, en door de pijnbank tot bekentenis gedwongen; anderen van dezen beschuldigd, kwamen met eene boete vrij; anderen stonden alle pijnigingen door, zonder iets te bekennen, tot dat eindelijk het Parlement van *Parys* eerst in het jaar 1491 de beschuldigden vrijsprak, en de beschuldigers en regters veroordeelde.

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

De herleving der letteren en geleerdheid herstelde ook den smaak der *teekenende* en *beeldende kunsten*. LEONARDUS DAVINCI, die in het jaar 1432 in het *Florentynsche* geboren was, en in het jaar 1519 te *Fontainebleau* in de armen van Koning FRANS I stierf, heeft het eerst getracht, de Schilderkunst tot zekere regelen te brengen; in zijn werk *Trattato della Pittura*. — MICHAEL ANGELO BUONAROTA, insgelijks in het *Florentynsche*, in het jaar 1474 geboren, was zijn leerling, en overtrof zijnen meester. Hij muntte te gelijk uit in de *Schilderkunst*, *Bouwkunde*, en *Beeldhouwkunde*, maar voornamelijk in de laatstgemelde, en overleed in het jaar 1564, in den hoogen ouderdom van XC jaren. — Gelijk hij het Hoofd was der *Florentynsche* Schilderschool, zoo was RAFAEL het Hoofd der *Roomsche* School. Deze

Teekenende en beeldendekunsten

kwam

V BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

kwam in het jaar 1483 te *Urbino* ter wereld, en overleed in 1520. — Van nu af aan werden nieuwe Scholen gesticht, de *Venetiaansche* van TITIAN, de *Lombardische* van CORREGIO. Maar dezen behooren tot den volgenden tijd. — Onder de *Duitschers* was ALBERT DURER, te *Neurenberg* geboren, in het jaar 1470, en daar in het jaar 1528, als Lid van den Raad, overleden, een voortreffelijk *Schilder* en ook *Plaatsnijder*; nevens hem mag gesteld worden LUKAS CRANACH, in het jaar 1470 in het *Bambergsche* geboren, en in het jaar 1553 te *Weimar* overleden. Zijne niet min geroemde tijdgenooten LUKAS VAN LEYDEN en JOAN HOLBEIN behooren tot den volgenden tijd. — Doch al vroeger zal een *Nederlander*, JOAN VAN EYK, die in het jaar 1370 te *Maseyk* aan de *Maas* geboren is, de kunst om met olieverf te schilderen, hebben uitgevonden; hoewel LESSING deze uitvinding aan eenen Duitschen Monnik in de IXde eeuw, THEOFILUS, (misschien TUTILO te *St. Gallen*,) heeft toegeschreven, en *Italiaansche* Geleerden schilderijen met olieverf van het jaar 1300 af in hun vaderland hebben opgegeven. Evenwel schijnt men deze eer aan VAN EYK niet geheel te moeten onttrekken; ten minste heeft hij deze kunst tot grooter volmaaktheid gebragt.

Maar de edele Bouw- en Beeldhouwkunde bleef voornamelijk nog steeds het uitsluitend eigendom der *Italianen*, bij welke de uitwendige pracht van den Godsdienst de kunstenaars voornamelijk aanmoedigde. Aan de *Pieterskerk* te *Rome* werden inzonderheid vele schatten verspild, aan welker voltooijing BRAMANTI en MICHAEL ANGELO ook gearbeid hebben. DER-

DERDE HOOFDSTUK.

Uitbreiding van het Christendom. Onder de Muhammedanen. Kruisvaarten. Ridderordens. Bekeering van Heidensche Volken. Pogingen, om de Jooden te bekeeren.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Overgang tot de geschiedenis van de uitbreiding van het Christendom.

Hoe laag ook het ware Christendom gedaald was, door de heerschende onkunde van het voorgaande Tijdperk, die in de eerste eeuwen van het tegenwoordige nog bleef voortduren, evenwel was de ijver, om hetzelve uit te breiden, niet min groot dan te voren; ook werden in dit Tijdperk de grenzen van het Christendom op eene aanmerkelijke wijze vergroot en uitgezet. Wij willen van de pogingen, daar toe aangewend, in dit Hoofdstuk een beknopt verslag geven.

Staat der geleerdheid bij de Arabieren.

De geleerdheid had zich bij de *Arabieren*, die nog steeds de leer van MUHAMMED aankleefden, gevestigd, toen zij, bij de Christenen in een diep verval geraakt was, zoo als wij, in de Geschiedenis van het voorgaande Tijdperk, gezien hebben. Zij bleef ook onder hen hare plaats behouden, zelfs toen het Rijk der *Chalifen* zijnen ondergang naderde, en men ontmoet tot het einde der XIIIde eeuw toe uitmuntende *Arabische* Geleerden en Schrijvers; ook vond de geleerdheid bij de *Arabische* en *Turksche* Vorsten voorstanders en beschermers. MALEKSCHAH, de beroemde Sultan uit het *Turksche* Huis

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

der *Seldjukken*, die onder den titel van *Emir al Omra*, de hoogste magt in het *Chalifaat* te *Bagdad* voor den zoo genoemden *Chalif* bekleedde, en in het jaar 1092 overleed, had tot zijnen eersten Staatsdienaar of *Wazir*, NADHAM AL MOLKHI, zelf een' geleerden en voorstander der geleerdheid. Het was waarschijnlijk op zijn' raad, dat MALEK SCHAH de voornaamste Starrenkundigen van het Rijk te *Bagdad* bijeen deed komen, waar zij eene verbetering van den *Almanak* vaststelden, waar door het jaar tot een volkomen zonnejaar gemaakt werd.

ABULFEDA.

Boven alle andere Vorstelijke Huizen in het Oosten, die zich der geleerdheid aantrokken, muntte vooral uit het *Turksch - Kurdische* Geslacht der *Eyubiten* of *Ayubiten*, hetwelk eenigen tijd over *Egypte* en eenige *Asiatische* Landen regeerde, en waar van SALAHODDIN, bij de *Europeërs* gemeenlijk SALADIN genoemd, de grondlegger was, die in de laatste helft der XIIde eeuw door zijne oorlogen met de *Franken* in *Palestina* zoo veel roem behaalde. Onder deze heerschappij leefde ABULFEDA; Vorst van *Hama*, geboren in *Syrië*, in het jaar 1273, een merkwaardig Geschied- en Aardrijksbeschrijver, van wien nog eene *Chroniek der Wereldgeschiedenis* overig is in *zes Boeken*, en eene *Aardrijksbeschrijving*, die met betrekking tot *Egypte*, *Syrië*, enz. zeer wel geslaagd is. Volgens ABULFEDA behoorde nog een ander Vorst uit zijn Huis, CAMEL, die in het jaar 1237 als Sultan van *Egypte* en Heer van *Damaskus* stierf, mede onder de Geleerden, aan wiens Hof zich vier Broeders bevon-

vonden, die even goede Schrijvers als Veldheeren waren.

Scholen bij de Arabieren.

De *Arabieren* hadden al zinds eeuwen *Hooge Scholen* onder zich. De bovengemelde *Wazir* NADHAM AL MOLKHI ftichtte zulke School te *Bagdad*, waar toe hij 200,000 ftukken gouds befteedde. Op dezelve werd tot Leeraar beroepen GAZZALI, die te gelijk Wijsgeer, Godgeleerde, Regtsgeleerde, ja een algemeen Geleerde was. Dergelijke Scholen had men ook in *Alexandrië*, *Alkahira*, (of *Kairo*,) *Fez*, *Marokko*, *Sevilla*, *Granada*, *Cordua*, en in vele andere fteden.

GAZZALI CAMALEDDIN.

Uit deze Scholen kwam een groot aantal *Arabifche* Geleerden en Schrijvers voort. De bovengemelde GAZZALI, een *Perfiaan*, die in zijne laatfte jaren zich in de eenzaamheid had begeven, befteedde tot het jaar 1311 zijnen tijd aan het fchrijven van Boeken, waar van hij een getal van omtrent zestig heeft nagelaten, onder welken zulke, die hem wegens den vrijen inhoud berisping en vervolging veroorzaakten; één van dezelven werd zelfs in alle *Muhammedaanfche* Landen openlijk verbrand. — Nog merkwaardiger is CAMALEDDIN, die in het jaar 1241 dezer wereld overleed. Behalve de *Muhammedaanfche* Godgeleerdheid, verftond hij de Wijsbegeerte, Natuurkunde, Wiskunde en Muzijk. Hij raadde eenen anderen Leeraar van den Godsdienst, die de *Logica* van hem wilde leeren, zulks af, opdat hij daar door zijnen goeden naam bij den grooten hoop niet mogt verliezen, welke allen, die zich aan deze en andere befpiegelende wetenfchappen overga-

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ven, voor *Atheisten* en vervalschers van het geloof hielden: een lot, hetwelk CAMALEDDIN zelve niet ontgaan kon.

Arabische Dichters.

'Er waren ook menigvuldige Dichters onder de *Arabieren*, onder welken misschien TOGRAI één der voornaamsten mag genoemd worden, van wien wij nog een Dichtstuk overig hebben, zijnde eene verklaring der eerste *Sura* van den *Koran*. Hij was geboortig uit *Ispahan*, Geheimschrijver der *Sultans* van *Bagdad*, MALEK SCHAH en MUHAMMED, en eindelijk *Wazir* van *Sultan* MASUD, tot hij in het jaar 1119 ter dood gebragt werd.

De Nubische Aardrijksbeschrijver.

Onder de Aardrijksbeschrijvers verdient de zoogenoemde *Nubische Aardrijksbeschrijver* aanmerking, een werk, gelijk men naderhand aangewezen heeft, van den *Scherif* EDRESI, geen *Nubier*, maar een *Mahammedaanschen Afrikaan*, die hetzelve geschreven heeft bij ROGIER, Koning van *Sicilië*, en het in het jaar 1153 in het licht gaf. Ook heeft de beschrijving der merkwaardigheden van *Egypte* van ABDOLLATIF, eenen *Arabischen* Geneesheer uit *Bagdad*, die tot in het begin der XIVde eeuw leefde, hare waarde.

Wiskundige Wetenschappen.

De *Wiskundige* Wetenschappen werden ook van de *Arabieren* met zoo veel vlijts bearbeid, dat Christelijke beoefenaars, om dezelven van hen te leeren, hen in *Spanje* bezochten, gelijk onder anderen in het jaar 1185 een Engelschman deed, DANIEL MORLEI of MORLAC, die naderhand zelve schriften over deze onderwerpen heeft uitgegeven.

Wij hebben reeds gemeld, dat sommigen de eer

der

der uitvinding van het *Kompas* of den *Magneetnaald* aan de *Arabieren* hebben toegefchreven. Ook komen de kleine Cijffers of Arabifche Getalteekens van de XIIIde eeuw af, het eerst voor in Wiskundige Schriften en Chronieken der Christenen, die ze van de *Arabieren* hadden overgenomen, alhoewel deze 'er de uitvinders niet van waren.

Wijsgeerte bij de Arabieren

De Wijsbegeerte der *Arabieren* had echter wel den meesten invloed bij de Christenen. De Wijsgeeren, gelijk wij gezien hebben uit het voorbeeld van CAMALEDDIN, waren bij de *Arabieren* verdacht, zoodat ABULFEDA meermalen gewaagt van de *gezindte der Wijsgeeren*, welke hare aanhangers ongelukkig maakte. ILDUCUZ, die te *Bagdad* aanzienelijke ambten bekleed had, werd gevangen gezet, omdat men hem onder de Wijsgeeren telde; men onderzocht zijne fchriften, waar in men vele goddelooze gevoelens vond, onder anderen, dat men ook aan menfchen en andere dingen goddelijke namen geven mogt; zij werden daarom ten vure gedoemd; hem zelven zond men, op voorbede van zijnen Vader, op zijne landgoederen, waar hij kort daar na in het jaar 1215 overleed. SAIFEDDIN ALI, die in de Wijsgeerte en Wiskunde, als ook in de Godgeleerdheid en Regtskunde zeer geoefend was, en te *Misr* de aanzienelijkfte Geestelijke waardigheden bekleedde, werd insgelijks van de Geleerden aldaar, één flechts uitgezonderd, die hun nijd verweet, bij den *Sultan* befchuldigd, dat hij in den grond des geloofs de dwalingen der Wijsbegeerte mengde. Hij vlugtte om die reden naar *Damaskus*,

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

waar hij in het jaar 1233 zijn leven eindigde. Evenwel had de Wijsgeerte aanzienlijke vereerders bij de Arabieren, AL-KENDI, AL-FARABI, en voornamelijk AVICENNA, GAZZALI en TOPHAIL, die als zelfdenkers geroemd worden.

AVERROËS

Maar AVERROËS, eigenlijk ABUL WALID, MUHAMMED, EBN ACHMET, EBN MUHAMMED, EBN ROSCH, uit welke laatste woorden de Europeërs zijnen thans gewonen naam AVERROËS gevormd hebben, overschaduwde, ten minsten in het oog der Christenen, alle voorgaande Wijsgeeren zijner Natie. Hij was omtrent het midden der XIIde eeuw te *Cordua* geboren, alwaar hij na zijn Vaders dood het ambt van Opperregter en Hoofd der Priesteren in die gansche landstreek bekleedde. Maar de nijd van andere geleerden en aanzienelijke lieden tegen hem ontstoken, veroorzaakte, dat de Koning AL-MANSOR gebood, dat hij onder de *Joden* te *Cordua* wonen, en zijne goederen verbeurd verklaard zouden worden; zoo groot was de haat tegen hem, dat de jongens hem met steenen wierpen, als hij naar de Moskee ging, om te bidden. Hij vlugtte hier op naar *Fez*, maar werd door ALMANSORS stedehouder in hechtenis genomen, en vervolgens door den Koning gevonnisd, om openbare boete te doen, waar aan AVERROËS zich onderwierp. Eenige maanden daar na werd AVERROËS door den Koning, terwijl de nieuwaangestelde Opperrigter de handhaving der geregtigheid liet vervallen, weder hersteld, en is, in het vol genot van eer, te *Marokko* in het jaar 1206, of wat later, overleden. AVERROËS is

van

van de *Schoolsche* Wijsgeeren in de hoogste achting gehouden, als de beste Uitlegger van ARISTOTELES, en zij beriepen zich op zijn gezag ter beslissing van betwiste vraagstukken, zelfs vormde zich onder hen eene bijzondere gezindte van *Averroïsten*, die eerst in de XVIde eeuw door eene Pauslelijke Bulle vernietigd is geworden.

Gezindten onder de Muhammedanen.

Sedert de VIIIste eeuw ontstonden 'er onder de *Muhammedanen* ook verscheidene gezindheden, behalve de twee Hoofdpartijen der *Sonniten* en *Schiiten*; van deze gezindheden geeft ABULFEDA in zijne Geschiedenisfen berigt. Ondertusschen ontmoeten wij voorbeelden van enkelde Christenen, die bij *Muhammedaansche* Vorsten hun geluk maakten. HAFET, *Chalif* van *Egypte*, had in het jaar 1134 tot zijnen *Wazir* eenen *Armenischen* Christen, BAHARAM genoemd; maar als deze alle ambten met *Armenische* en andere Christenen bezette, werd hij door eenen opstand genoodzaakt, om van het Hof te vlugten, en werd vervolgens een Monnik. — ABULFEDA noemt ook eenen Geneesheer, ITU ERTALMED, bij den *Chalif* te *Bagdad*. In *Spanje* waren verscheidene Christenen, zelfs Prinsen en Edellieden, in krijgsdienst bij de *Arabieren*; waartegen de voorbeelden van *Arabieren* bij Christenen heel zeldzaam zijn, zelfs werd de verkeering en vriendschap van Keizer FREDERIK II, met Vorsten en andere lieden van dien Godsdienst zeer euvel opgevat.

Zeldzame voorbeelden van

Zeldzaam waren de voorbeelden, dat Muzelmannen tot het Christen geloof overgingen. Vierhon-

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517. — bekeering der Muhammedanen.

derd *Muhammedanen* met hunnen *Kadi* namen te *Baaza* in *Syrië* het Christendom aan, in het jaar 1137, toen die stad door de *Grieken* was ingenomen, doch enkel, gelijk ABULFEDA schrijft, uit schrik wegens de wreede behandeling, aan hunne medeburgers door de Grieken aangedaan. — Zoo omhelsde ook een voornaam Heer uit den Stam der *Seldjukken* het Christendom in het jaar 1223, om dus de echtgenoot te worden van zekere Christelijke Vorstin. MATTHEUS *Parisiensis* (*) verhaalt van een groot aantal *Muhammedanen*, die in het jaar 1254 in *Frankryk* kwamen, en Christenen werden, daar toe bewogen, gelijk zij voorwendden, omdat zij gezien hadden, hoe Koning LODEWYK IX door een wonder uit de magt van den *Sultan* van *Babylon* verlost was, ook bragten zij een bevel van dien Koning mede, dat zij uit zijnen aalmoezenschat onderhouden moesten worden, tot hij bij zijne terugkomst voor hen zorgen zou. Doch men ziet ligtelijk, hoe weinig eene zoogenoemde bekeering van eenige behoeftige *Muhammedanen* om het lijf had.

Even zoo zijn 'er ook eenige weinige voorbeelden van Christenen, die tot de *Muhammedanen* overgingen. Dus overleed in het jaar 1100 te *Bagdad* een Geneesheer, ITUGAZELA, of GEZLA, die het Christendom verzaakt hebbende, ook tegen hetzelve schreef. In het jaar 1091 nam ook IBN MAI·SELAIA den Godsdienst van MUHAMMED aan, en werd *Wazir* bij den *Chalif.*

De

(*) *Hist. Major. pag.* 882.

De Schrijvers van deze tijden spreken wel van vervolgingen door de *Muhammedanen*, tegen de Christenen hier en daar aangerigt, maar men heeft te regt aangemerkt, dat dezelve meer te houden waren voor wedervergeldingen van de geweldenarijen der Christenen, bijzonder tegen de Muhammedanen bij gelegenheid der kruisvaarten gepleegd; anders toonden de Muhammedanen geenen heerschenden drift, om hunnen Godsdienst, ten koste van den Christelijken, aanhangers te bezorgen.

Pogingen der Christenen om de Muhammedanen te bekeeren.

Maar van den kant der Christenen werd een heviger ijver vernomen, om de *Muhammedanen* te bekeeren. Men beproefde zulks door onderscheidene middelen, door geschrift, mondelijke overredingen, en eindelijk door de wapenen. — EUTHYMIUS SIGABENUS, een Monnik te *Konstantinopolen*, in het begin der XIIde eeuw, plaatste in zijn werk van wederleggende godgeleerdheid, (Πανοπλια δογματικη της ορθοδοξου πιστεως,) in de 28ste afdeeling eene voor zijne tijden bruikbare wederlegging der *Saracenen*; maar in de Westersche Kerk schreef in het jaar 1278 de *Spaansche Dominikaner*, RAYMUNDUS MARTINI, zijn werk, ter wederlegging tevens van de *Muhammedanen* en van de *Joden*, onder den titel: *Pugio fidei adversus Mauros et Judæos*, in hetwelk hij zoo groote belezenheid in de Rabijnsche Schriften, en zoo veel kennis van het Hebreeuwsch betoonde, dat sommigen daar uit, hoewel ten onregte, besloten hebben, dat hij een gedoopte Jood geweest zal zijn. De ware reden was, omdat men in de XIIIde eeuw zich meer op de *Hebreeuwsche* en *Arabische* talen

V BOEK III Hoofdst na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

toeleide, ten einde met hulp dezer talen die Volken te bekeeren. De bedevaarten naar *Palestina*, en vervolgens de kruistogten, gaven ook aan de Christenen overvloedige gelegenheid, om de *Arabische* taal aan te leeren, schoon slechts weinigen van deze gelegenheid behoorlijk gebruik maakten. Verscheidene Pausfen waren ook bedacht, om de kennis dezer talen te bevorderen, hoewel verscheidenen vergeefsche pogingen deden, om dezelve op de Universiteit te *Parys* openlijk te doen onderwijzen. De beroemde *Spanjaard*, RAYMUND DE PEGNAFORT, die in het jaar 1238 Generaal der Dominikaner Orde werd, rigtte in zijn vaderland Leerscholen voor deze taal op, in welke hij meer dan twintig Monniken liet onderwijzen, die, als men het verhaal gelooven mag, meer dan 10,000 *Saracenen* in *Spanje* en *Afrika* bekeerden; waarschijnlijk onderdanen der Christen Koningen van *Kastilië* en *Arragon*, die ten dezen tijde reeds groote veroveringen op de *Arabieren* in *Spanje* maakten.

Kruistogten.

Maar een ander middel werd ter hand geslagen, het middel der wapenen, niet alleen, of niet zoo zeer, om de *Muhammedanen* zelve te bekeeren, als wel, om het Christendom in *Azië* en *Afrika* te herstellen, en die Landen onder de Christelijke gehoorzaamheid te brengen. Ten dezen einde werden twee honderd jaren lang bloedige oorlogen gevoerd, bekend onder den naam van *kruisvaarten*, *kruistogten*, *heiligen oorlog*, *den weg van God en het heilige graf*, *de zaak des gekruisten* en dergelijke.

Aanlei-

De Godsdienstige bedevaarten, door de Christenen

nen naar *Jeruzalem*, en het graf van JEZUS aldaar, en naar andere heilige plaatsen, sedert eenige eeuwen van tijd tot tijd in menigte gedaan, en welke, nadat de *Arabieren* in de VIIde, en de *Seldjukken* in de XIde eeuw, meesters van dat land waren geworden, moeijelijk gemaakt werden door allerhande knevelarijen en mishandelingen dezer bedevaartgangers, gaven tot dezen heiligen oorlog de eerste aanleiding; van den kant der Christenen verlangde men naar meer vrijheid en veiligheid, ook had reeds Paus SYLVESTER II, op het einde der Xde eeuw, in eenen Brief, als in naam van het verwoeste *Jeruzalem* opgesteld, de Katholijke Kerk uitgenoodigd, om die stad met raad en daad te hulpe te komen; dit, en dat de bedevaartgangers somtijds ten getale van eenige duizenden tevens aankwamen, wekte niet alleen de hebzucht maar ook den argwaan der *Muhammedanen* op; AL HAKEM, de *Fatemitische Chalif* van *Egypte*, liet in het jaar 1009 de Kerk van het Heilige Graf en andere Christen Kerken te *Jeruzalem* nederwerpen (*); de eerste werd echter in het jaar 1048 op kosten van den *Griekschen* Keizer KONSTANTINUS MONOMACHUS weder opgebouwd (†); maar de knevelarijen der Christenen te *Jeruzalem* namen toe, na het innemen en plunderen dezer stad door MALEK SCHAH, *Sultan* der *Seldjukken*, in het jaar 1076. Na het jaar 1082 heersch-

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ding tot dezelven.

(*) GLABER RADULF. *Hist. L.* III. *C.* 7.

(†) WILH. TYR. *L.* I. *p.* 632. *in* BONGARDS. *Gest dei per Francor. T.* I.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

heerschte een ander *Turksch* geslacht der *Ortokiden*, te *Jeruzalem*, tot dat de *Fatemitische Arabieren*, aan welken *Egypte* onderworpen was, deze stad op nieuw bemagtigden. — Bij deze gesteldheid van zaken was Paus GREGORIUS VII het eerst op eene onderneming tot verlossing dier stad bedacht, bijzonder toen de *Griekfche* Keizer MICHAEL DUCAS, die in het jaar 1071 aan de regering kwam, hem door twee Monniken eenen Brief gezonden had, met eenen voorslag om de Griekfche Kerk met de Latijnfche te verzoenen (*). Hier op schreef deze Paus in het jaar 1074 aan Keizer HENDRIK IV, om dien Vorst tot eenen togt naar *Palestina* over te halen (†), als ook eenen rondgaanden Brief aan de Christenen in het Westen (§), en nog eenen in het bijzonder aan Graaf WILLEM van *Burgondië* (**), alle tenzelfden einde strekkende.

PETRUS de Kluizenaar.

Alle deze stappen van GREGORIUS VII hadden echter geene verdere gevolgen, maar eenigen tijd na zijnen dood, kwamen eerst deze ontwerpen werkelijk tot stand, bijzonder door de werkzaamheid van eenen op zich zelven niets beteekenenden man, PIERRE L'HEREMITE, of PIETER DEN KLUIZENAAR; het zij dat dit zijn geslachtnaam, of dat hij in der daad een Kluizenaar ware, of dat beide plaats had (††).

De-

(*) GREGOR. VII. *Epist.* 18. *Libr.* I. *in* HARD. *act. Conc. T.* VI. *P.* I. *p.* 1209. (†) *Libr.* II. *Ep.* 31.

(§) *Libr.* I. *Ep.* 49. (**) *l. c. Ep.* 46.

(††) *Qui et nomine et re cognominabatur Heremita.* WILH. TYR. *ap.* BONG. *T.* I. *pag.* 637.

Deze, die ons als een klein en onaanzienlijk man, van een morsfig en haveloos voorkomen befchreven wordt, die ellendig gekleed, en met bloote voeten op eenen ezel reed, maar vol levendigheid in de oogen, en natuurlijk wel befpraakt, kwam, onder andere Pelgrims, in het jaar 1093 te *Jeruzalem*. Hier werd hij door het gezigt van den kommerlijken en ongelukkigen toeftand der Christen zoo getroffen, dat hij met den *Griekfchen* Patriarch SIMEON over de middelen, om de Christenen te redden, in onderhandeling kwam, en van denzelven eenen Brief medenam aan de Westerfche Christenen, om de Christenen te *Jeruzalem* te hulpe te komen. PETRUS zelve in de Kerk van het Heilige Graf flapende op den grond, geloofde, in den droom, CHRISTUS zelven te zien, die hem moed infprak en zijne hulp toezeide (*). — Thans fpoedde PETRUS met den Brief des Patriarchs naar *Europa* terug, en ftelde dien den Paus URBAAN II in het jaar 1094 ter hand, die hem van zijnen onderftand verzekerde; vervolgens doortoog hij geheel *Italië* en andere Landen, en fpoorde alle lieden op, om deel te nemen in den heiligen togt, waar toe zich ook velen van allerhanden ftand, Vorsten, Edellieden, Bisfchoppen, Abten, Monniken en andere Geestelijken, ontelbaren uit geringeren ftaat, de grofte misdadigers, ja zelfs vrouwen verbonden. Zijne zeldzame kleeding en de verrukking, met welke hij fprak, maakten, dat men hem

(*) ALB. *Aquens. et* WILH. TYR. *ap.* BONGARS. *l. c. pag.* 185. *et* 637.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

hem als eenen Goddelijken Gezant en Heiligen man beschouwde; men verhaalt zelfs, dat men den ezel, op welken hij reed, de haren uitplukte, om die als *Reliquien* te bewaren; hoewel een *Duitsch* Schrijver uit de XIIIde eeuw (*) erkent, dat velen hem voor eenen huichelaar hielden.

Vergaderingen te Piacensa en te Clermont in Auvergne

URBANUS II maakte spoedig gebruik van de beweging, welke PETRUS veroorzaakt had. In het jaar 1095 hield hij te *Piacensa* eene zoo talrijke Kerkelijke vergadering, dat zij op het open veld gehouden moest worden; men zegt, dat hier meer dan 5,000 Aartsbisschoppen, Bisschoppen en andere Geestelijken, behalve 30,000 Leeken, tegenwoordig geweest zijn. Ook waren hier, volgens sommigen, Gezanten tegenwoordig van den *Griekschen* Keizer, die ook reeds te voren aan Graaf ROBERT van *Vlaanderen*, en aan den Paus zelven zal geschreven hebben. Ook wekten eenige Christen inwoners van *Jeruzalem* en *Antiochië*, die in *Europa* al bedelende omzworven, en de Pelgrims, die uit *Palestina* terug kwamen, het medelijden der Westersche Christenen op. — URBANUS te *Piacensa* de gemoederen hebbende opgewonden, voltooide zijn ontwerp in hetzelfde jaar 1095 in zijn vaderland *Frankryk*, alwaar hij te *Clermont* in *Auvergne* op nieuw eene Kerkvergadering hield, niet min talrijk, dan de voorgaande, alwaar hij in eene aanspraak den togt aandrong, en aan alle geloovigen, die de wapenen in dezen krijg opvatten zouden, aflaat gaf van alle boetdoenin-

(*) CONRAD. *Ursperg. Chron. p.* 174.

ningen, welke hun voor hunne zonden mogten opgelegd zijn, deze allen tevens als gehoorzame zonen onder de bescherming der Kerk nemende; wie hunne personen of goederen zou beledigen, zou van zijnen Bisschop in den ban gedaan, en niet eer ontslagen worden, voordat hij volkomene voldoening zou bewezen hebben. In later tijden heeft men meermalen beweerd, dat de Paus tot eene geheime reden van zijnen ijver zou gehad hebben, de Vorsten en Grooten, die zijne heerschzuchtige inzigten hinderlijk waren, van de hand te zenden, doch hier voor is weinig blijks te vinden. Veeleer schijnt het, dat de Paus, behalve het medelijden met de verdrukte Christenen in het Oosten, bijzonder gehoopt hebbe op eene vereeniging met de *Griekſche* Kerk, en ſtaat maakte op de uitbreiding van zijne Kerkelijke magt, terwijl hij eene proeve nam van den verbazenden invloed der Pausen op het grootste deel van *Europa*.

Hoe het zij, naauw had de Paus zijne rede geëindigd, toen 'er een algemeen geroep opging: *Deus vult! Deus vult! God wil het! God wil het!* waar op de Paus zijnen Toehoorderen verzekerde, dat hij deze eenparige stem in der daad voor eene stemme Gods aanmerkte; tevens gebood hij, dat elk, die zich aan God tot dezen heiligen togt zou wijden, het teeken des kruises op het voorhoofd of op de borst zou dragen; maar wie deze gelofte dadelijk volbrengen zoude, zou dit teeken des kruis op de schouderen dragen, waar door de woorden van CHRISTUS zouden vervuld worden: *Wie zijn kruis*

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

kruis niet op zich neemt, en mij navolgt, die is mijns niet waardig. Vervolgens wierpen alle aanwezenden zich op de knieën neder; de Kardinaal GEORGIUS sprak in hunnen naam de biecht, en de Paus gaf hun eerst aflaat, en toen den zegen.

Aannemen van het kruis.

In de eerste oogenblikken van geestverrukking knielde NAIMAR of ADEMAR, Bisschop van *Puy*, een man van grooten naam, voor den Paus neder, en verzocht hem zijn zegenend verlof, om in dezen krijg te trekken. Hij verkreeg dit niet alleen, maar te gelijk, als Pausselijk Legaat, het Opperbevel over het Krijgsleger, dat men op de been zou brengen. URBANUS werd wel verzocht, om zelve zich aan het hoofd des legers te stellen, maar deze verschoonde zich met zijne Kerkelijke bezigheden, die hem dit beletten. Ook WILLEM, Bisschop van *Oranje*, verzocht het kruis van den Paus, gelijk ook vele Edellieden het kruis aannamen, hetwelk nu het woord was, als men zich tot dezen krijg verbond (*). Men kreeg van eenen Bisschop, Abt, of anderen aanzienelijken Geestelijken, een kruis van laken, zijden of goudlint, dat op den regter schouder van den rok of mantel werd vastgemaakt. Van hier de naam van *kruistogt* of *kruisvaart*. Meesttijds was dit een rood kruis, maar bij andere godsdienstige oorlogen, die men ook *kruistogten* noemde, alhoewel zij somtijds tegen Christenen ondernomen werden, onderscheidde men zich, het zij door de kleur van het kruis, het zij door de plaats, waar men

(*) DU FRESNE *Glos. V. crucem assumere T.* I *p.* 1279.

men het droeg. Voorts werd het besluit tot deze onderneming in de Handelingen der vergadering aangeteekend met deze woorden: „ Wie uit zuivere godsvrucht, en niet om eer of geld te bekomen, ter bevrijding van Gods Kerk, naar *Jeruzalem* trekken zal, dien zal deze reize in plaats van alle boetdoeningen toegerekend worden."

Groote drift tot dezen togt

Zonder dat men onderzoek deed, of deze krijgstogt regtvaardig, of hij zelfs verstandig mogt genoemd worden, was de geestdrift, om in denzelven voor de zaak van God en Godsdienst, gelijk men waande, deel te nemen, zoo veel te grooter, als men aan de onderneming, door wonderen, een Goddelijk aanzien wist te geven. PETRUS de *Heremiet* zelve zal met eenen Brief hebben rondgezworven, welke, naar zijn voorgeven, van den Hemel gevallen was, en waar in aangekondigd werd, dat de Christenen *Jeruzalem* veroveren, en voor altijd bezitten zouden; men verhaalde wonderteekenen, die aan de Zon, aan den Hemel en op Aarde, zouden voorgevallen zijn, onder welken vrij duidelijk verschijnselen van het Noorderlicht waren. Een Monnik wendde voor, dat een Engel hem in eene verschijning het teeken des kruis op zijn voorhoofd had ingedrukt, en hij, die anders geene kans zag, om de kosten tot den togt goed te maken, werd op dit voorgeven, zoo wel voorzien, dat hij, wel uitgerust mede kon reizen. In het Oosten werd zijn bedrog ontdekt, maar hij had zich overigens zoo roemrijk gekweten, dat hij eerst eene Abdij, en vervolgens het Aartsbisdom van *Cæsarea* in *Palestina* bekwam.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

Optogt van den eersten hoop der kruisvaarders.

In de lente van het jaar 1096 begon de optogt van eenige 100,000 van deze *soldaten van* CHRISTUS, of *krijgslieden van God*, zoo als zij zich noemden; in het eerst meest *Franschen*, *Nooren*, *Vlamingen*, *Lotharingers*, een aantal uit de *Britsche* Eilanden, uit *Spanje* en *Italië*, maar slechts weinigen uit *Duitschland*, daar men veel meer met deze helden, als met krankzinnigen, den spot dreef, tot eindelijk ook de *Duitschers* van deze besmetting werden aangestoken. Voor alle anderen spoedde PETRUS *de Heremiet* zich aan het hoofd van 50, of 60,000 menschen door *Duitschland* en *Hongaryen* naar *Konstantinopolen*; zijne voorhoede werd aangevoerd door eenen Edelman, dien men, om zijne armoede, den spotnaam gaf GAUTIER SENSAVOIR, (of WOUTER *zonder goed.*) Het geringste deel van dit volk waren soldaten, en dewijl zij zich zonder krijgstucht aan roof en plunderzucht overgaven, werd meer dan de helft door de *Hongaren* en *Bulgaren* omgebragt, komende de beide Opperhoofden in eenen ellendigen staat te *Konstantinopolen* aan. ANNA COMNENA, die in de Geschiedenis van haren Vader, Keizer ALEXIUS, dit vrij naar waarheid verhaalt (*), noemt dezen PETRUS Κουκουπέτρος, een bijnaam, die ongetwijfeld uit zijne Monnikskap, en uit de woorden PETRUS *Cucullatus* ontstaan is. Spoedig volgden 'er nog andere hoopen volks, onder anderen omtrent 15,000 *Duitschers* en *Lotharingers*, onder bevel van eenen Priester, GOT-

SCHALK,

(*) *Alexiad. L.* X. *p.* 283.

SCHALK, die insgelijks, uit hoofde van hun schandelijk gedrag, door de *Hongaren* meerendeels werden nedergehouwen; nog andere hoopen hadden eenen Priester, VOLKMAR, en eenen Graaf EMICO, tot Bevelhebbers. Deze laatste, uit 12,000 razende kruisvaarders bestaande, vermoordden in het doortrekken eene menigte *Joden* in de steden aan den *Rhyn*, *Main* en *Donau*, maar verloren insgelijks, door wanordens en gevechten, in *Hongaryen*, door eigen schuld, voor een groot gedeelte, het leven; om van geene andere hoopen te spreken, welke veelal hetzelfde lot ondergingen. PETRUS en WOUTER, die met hunne overblijfselen bij *Konstantinopolen* gelegerd waren, kregen door de menigvuldige nieuw aankomende troepen weder eene geduchte menigte bijeen, welke zij echter niet konden terughouden van in het *Grieksche* gebied te stroopen en te rooven. Zij staken met dit leger, tegen de waarschuwing van den Keizer ALEXIUS aan, naar *Azië* over, maar werden weldra van de *Turken* zoo duchtig geslagen, dat PETRUS zich ter naauwernood met 3,000 man met de vlugt te *Konstantinopolen* redde, nadat de Keizer hem eenige hulptroepen gezonden had.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

Dus waren reeds in het begin van dezen onzinnigen oorlog 2 of 300,000 menschen aan de razernij der dweepzucht opgeofferd, toen eindelijk het eigenlijke hoofdleger, in de maand *Augustus* 1096 onder GODFRIED of GODEFROI VAN BOUILLON, Hertog van *Nederlotharingen*, en andere Vorsten en Grooten, ten minste 80,000 man sterk, door

Optogt van het hoofdleger onder GODFRIED VAN BOUILLON

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

Hongaryë naar het *Griekſche* Keizerrijk opbrak. Alle Geſchiedſchrijvers van dien tijd ſtemmen overeen, in dezen Vorst te beſchrijven als een' man van uitmuntende gaven en bekwaamheden, en een regt edel hart. HUGO *de Groote*, Broeder des Konings van *Frankryk*, nam met andere Grooten den weg over *Italië*, en ſtak ter zee naar *Griekenland* over. BOËMUND, Zoon van den beroemden ROBERT GUISCARD, Vorst van *Tarente*, ging van daar ook met 7,000 man, tot hulp der kruisvaarders, onder zeil. Nadat alle deze krijgsvolken zich in het Griekſche Rijk vereenigd hadden, maakten zij ten minſte een leger uit van 300,000 man, zonder de Priesters, Monniken, Vrouwen en Kinderen, die in grooten getale het leger volgden, mede te rekenen.

Gedrag van Keizer ALEXIUS.

Men zou, in den eerſten opſlag, verwachten, dat de *Griekſche* Keizer ALEXIUS met dezen krijgstogt zeer in zijn' ſchik moest geweest zijn, die tegen de erfvijanden van zijn Rijk gerigt was; ondertusſchen ſtemmen al de Geſchiedſchrijvers overeen, dat hij de kruisvaarders niet alleen niets goeds toevertrouwde, maar zelfs allerhande hinderpalen in den weg ſtelde. 's Keizers Dochter, de Prinſes ANNA, draagt echter in hare Geſchiedenis den toeſtand der zaken zoodanig voor, dat het gedrag van dien Vorst, zoo al niet ten vollen geregtvaardigd, ten minſte begrijpelijk gemaakt wordt. Het gedrag der eerstaangekomene woeste zwermen van geestdrijvers moest den Keizer zeker omzigtig maken, toen eene nieuwe geduchte krijgsmagt binnen zijne grenzen trok, terwijl hij om het een en ander vreezen mogt, dat de

togt

togt bij flot voor hem nadeeliger kon uitvallen, dan voor de *Turken* zelven. Niemand kon hem daarom kwalijk nemen, dat hij den Hertog van *Lotharingen* en andere Bevelhebbers eenen eed van trouwe afvergde, en met hen een verdrag floot, dat zij de te maken veroveringen aan hem afftaan, of voor dezelve aan hem hulde zouden doen. Maar hij had in dit alles voor de vuist kunnen handelen, en zijne listige ftaatkunde, welke hij te bate nam in andere opzigten, kan daar mede niet verfchoond worden.

De kruisvaarders veroveren Nicea.

Vroeg in het voorjaar 1097 floegen de kruisvaarders het beleg voor *Nicea* in *Klein-Azië*, maar toen zij de overgave der ftad verwachtten, vernamen zij, dat dezelve, volgens eene geheime affpraak met de *Turken*, in het bezit van den Keizer ALEXIUS gefteld was. Kort daar na behaalden de kruisvaarders eene volkomene overwinning op den *Turkfchen Sultan* KILIDGE-ARSLAN, waar bij men verfpreidde, dat drie Heiligen, GEORGIUS, (ST. JORIS,) DEMETRIUS en THEODORUS, gezien waren, zittende op witte paarden, met witte, met een kruis geteekende vaandels, voor de Christenen ftrijdende.

Slecht gedrag en verdeeldheden onder de kruisvaarders.

Nu werd *Cilicië* bedwongen, en te *Edesfa*, en in deszelfs omtrek ftichtte BALDUIN, Broeder van GODFRIED, een eigen Vorftendom, en nog in het jaar 1097 werd *Antiochië*, de Hoofdftad van *Syrië*, belegerd. Maar dit *leger des Heeren*, (*dominicus exercitus*, *militia Dei*,) gelijk het genoemd werd, gaf zich weldra over aan dartelheid en ongebondenheid; de hoofden van hetzelve waren oneens, en hadden hunne bijzondere belangen in het oog, dikwijls tot

 vech-

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

vechtens toe; de Geestelijken mengden zich in alle beraadslagingen; waar bij kwam het wantrouwen op de Grieken, en de onkunde der Landschappen, in welke de krijg gevoerd moest worden. Dit een en ander bragt verwarring, maar ook hongersnood en allerhande ellende voort. Men had Afgevaardigden gezonden aan den *Fatemitischen Chalif* van *Egypte*, om dien tot een verbond tegen de *Seldjuksche Turken* over te halen, doch deze keerden terug met een weinig voldoenend antwoord. De Vorst toonde zijne bevreemding over zoodanige onderneming met geweld van wapenen, maar beloofde, alle, die ongewapend, als Bedevaardgangers, het graf van JEZUS wilden bezoeken, vrijheid en veiligheid.

Inmiddels nam de nood onder de belegeraars van *Antiochië* zoo toe, dat één der aanzienelijkste Bevelhebbers, WILLEM, Vicomte van *Melun*, ja zelfs PETRUS de Kluizenaar, heimelijk het leger verlieten en de vlugt namen. Maar TANKRED, een nabestaande van BOEMUND, haalde deze vlugtelingen terug, en BOEMUND, PETRUS over zijne schandelijke vlugt bestraft hebbende, noodzaakte hem, zich bij eenen plegtigen eed te verbinden, dat hij nooit weder dezen krijg zou verlaten. Tevens werd 'er in het leger een vasten van drie dagen gevierd, en eene algemeene zedeverbetering verordend, door het verjagen der ontuchtige vrouwlieden uit het leger, en het verbieden van alle buitensporigheden.

Antiochië ingenomen.

Eindelijk veroverden de kruisvaarders *Antiochië* den derden Junij van het jaar 1097, na eene belegering van zeven maanden, door eene overrompeling

bij

bij nacht, en verstandhouding met eenen FIRUZ, eenen Bevelhebber in de stad, die te voren van het Christendom was afgevallen. Het zoogenoemde heilige leger vermoordde alle *Muhammedanen*, die hun voorkwamen, zonder ouderdom of kunne te ontzien, en nog wendde men hemelsche verschijningen en wonderen voor, door welke ook de bovengemelde FIRUZ tot zijne verraderij zou bewogen zijn geweest, hoewel hij, in der daad, door groote beloften was omgekocht. — Met de verovering der stad was echter het leger niet uit den nood gered; de vesting of het kasteel was nog in handen der *Turken*, en de *Turksche* Vorst KORBUGA, Heer van *Al-Mausel*, (of *Mosul*,) rukte tot ontzet met eene groote krijgsmagt aan. Nu woedde de honger vreesselijk in het Christen leger, en men had weder wonderen en verschijningen noodig, om het geheele verloop van hetzelve voor te komen. Deze ontbraken dan ook niet. Een Geestelijke uit *Lombardyë* verhaalde openlijk een gesprek van eenen *Italiaanschen* Priester met eenen onbekenden Pelgrim, die aan den Priester vraagde: wat men zoo in het algemeen van deze kruistogten oordeelde? De Priester antwoordde, dat velen ze hielden voor een gevolg eener Goddelijke aandrift, maar ook anderen voor een uitwerksel van *Fransche* ligtzinnigheid; waar op de Pelgrim hem verzekerde, dat zij een Goddelijk werk, en dat allen, die daar in deel namen, de kroon van het Martelaarschap waardig waren. Ter bevestiging van zijne gezegden hier bij voegende, dat hij AMBROSIUS was, weleer Bisschop

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

van *Milaan*, en dat de Christen na drie jaren de heilige stad *Jeruzalem* dadelijk veroveren zouden. Een ander Priester verhaalde, dat CHRISTUS zelve hem verschenen was, en op voorbede der Heilige Maagd en van den Apostel PETRUS aan het leger vergeving van zonden en zijne hulpe toegezegd had. Waar op alle kruisvaarders eene openbare boete deden, en met assche op het hoofd en barrevoets de Kerken bezochten, en zich op nieuw bij eede verpligtten, dat niemand het leger zou verlaten, voor dat hij het graf des Heeren zou gekust hebben. Ook zou de Apostel ANDREAS aan zekeren PETRUS BARTHELEMY verschenen zijn, en dien geopenbaard hebben, dat in de Kerk van zijnen Broeder den Apostel PETRUS de lans of speer verborgen was, met welke de zijde van JEZUS aan het kruis doorstoken was. Men ging terstond aan het graven en vond, na eenen ganschen dag gegraven te hebben, de gemelde lans of speer. Toen evenwel de gezegde PETRUS BARTHELEMY zijn gezigt aan den Bisschop van *Puy*, en aan den Graaf RAYMOND van *Toulouse* ontdekte, twijfelde de eerste aan de waarheid, maar de Graaf geloofde ze des te vaster. Honderd dagen lang vereerde men deze lans, wanneer de Bisschop en vele anderen nieuwe bedenkingen tegen de echtheid van dezelve maakten, waarom 'er een vasten van drie dagen verordend, en toen een brandstapel opgerigt werd, over welken de Bisschop eenen zegen sprak, en toen moest de vinder van de lans door dit vuur gaan. Ongelukkig kwam hij 'er half verbrand uit, en stierf op den

twaalf-

twaalfden dag daar na. De vereerders van de heilige lans waren hier over zeer bedroefd, evenwel bewaarde RAIMUND ze nog, tot hij ze door een toeval verloor; volgens WILLEM van *Tyrus* (*), had ARNOLD, Kapellaan des Hertogs van *Normandië*, reeds gezegd, dat deze heilige lans eene verdichting van den Graaf van *Toulouse* was.

Na eene vruchtelooze onderhandeling met den KORBUGA, kwam het op den 28sten Julij des jaars 1098 tot een hevig gevecht, in hetwelk de *Turken*, niet zonder hulp, gelijk de Christenen zich verbeeldden, van hemellingen, geheel geslagen werden. Het gevolg dezer overwinning was de overgave der vesting of des kasteels van *Antiochië*. Nu was de eerste zorg der kruisvaarders, den Christelijken Godsdienst en den *Griekschen* Patriarch in deze stad te herstellen. Maar de laatstgemelde vond een paar jaren daar na goed, zich naar *Konstantinopolen* te begeven, terwijl zijn post door eenen *Franschen* Geestelijken vervuld werd.

De Turken geslagen, en het kasteel van Antiochië veroverd.

Het leger bleef eenigen tijd te *Antiochië* stil liggen, wachtende te vergeefs op hulpbenden van den *Griekschen* Keizer, en veel lijdende door besmettelijke ziekten, door welke ook 's Pausen Legaat werd weggerukt. De Bevelhebbers noodigden toen Paus URBAAN II, om in persoon bij het leger te komen, en zijnen Stoel te *Antiochië* te vestigen, waar PETRUS eerst Bisschop geweest was. Maar hun voorstel vond geen' ingang bij den Paus. Middelerwijl stre-

BOËMUND wordt Vorst van Antiochië

(*) *Libr.* VII. *pag.* 739.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517

ftreden BOËMUND en RAIMUND, met hevigheid, om het bezit van *Antiochië*, tot dat deze ftad eindelijk aan den eerstgemelden werd overgelaten, die hier een nieuw Vorstendom ftichtte.

Het leger komt voor Jeruzalem

Reeds begon het volk over dit lang ftil liggen, en het gebrek, hetwelk zij leden, te morren, en moest door herhaalde wonderen en verfchijningen bemoedigd worden, toen men eindelijk opbrak en den 6den Junij des jaars 1099 voor *Jeruzalem* kwam. Op het gezigt der heilige ftad berstten velen de tranen van blijdfchap uit de oogen; men wierp zich neder en kuste de heilige aarde; ja men zou barrevoets de ftad zijn ingetrokken, als men niet begrepen had, dat het noodzakelijk ware, gewapend te zijn. Ras wees men malkanderen alle de plaatfen, die tooneelen geweest waren van Euangeliegebeurtenisfen. Een Kluizenaar toonde aan TANKRED, den Normannifchen Vorst, van den Olijfberg de plaats, waar KAJAFAS gewoond, waar JUDAS zich verhangen, waar PETRUS eenen kreupelen genezen had; en waar de eerfte bloedgetuige STEFANUS gefteenigd was, alle welke plaatfen TANKRED met eene vrome buiging vereerde.

Toeftand van Jeruzalem.

Jeruzalem had evenwel thans haren ouden omtrek niet; de berg *Sion* was buiten hare muren gefloten, de heuvel *Moria* geflecht, en verfcheidene dalen aangevuld. Echter was de ftad ook bij de *Muhammedanen* vereerd, die haar *Beith-el-Kods*, of *het Heilige Huis* noemden, en ten dezen tijde vrij fterk bevestigd hadden. De *Emir* IFTIKHAR-ED-DULET, Bevelhebber der plaats in naam van den

den *Egyptifchen Chalif* MOSTALI, had al de Christenen, uitgezonderd eenige grijsaards, vrouwen en kinderen, ter ftad uit doen vertrekken, en alle regenbakken en bronnen in den omtrek vernield, zoodat het Christen leger gevaar liep, van dorst om te komen. — Dit leger, aangemoedigd door de verzekering van den bovengemelden Kluizenaar, ondernam de ftad met ftorm in te nemen, maar werd met verlies terug geflagen. Nu moest eene nieuwe verfchijning van den overledenen Paufelijken Legaat, den Bisfchop van *Puy*, tusfchen beide komen, op wiens verordening men barrevoets eenen plegtigen omgang om de ftad deed, niet zonder befpotting der *Muhammedanen*.

Jeruzalem wordt veroverd.

Eindelijk werden de kruisvaarders op den 15den Julij des jaars 1099 na herhaalde ftormen meesters van *Jeruzalem*, het gewenschte voorwerp van hunnen togt. Nu werden alle *Arabieren* en *Turken*, die in de wapens waren, maar ook alle ongewapende inwoners der ftad, met vrouwen en kinderen, met eene ontmenschte woede omgebragt. Hertog GODEFROI alleen nam geen deel in dezen moord, maar begaf zich, van drie vertrouwelingen verzeld, in een linnen kleed naar het heilige graf, om God met tranen van blijdfchap te danken. Zijn voorbeeld werd nu door de kruisvaarders gevolgd, terwijl velen PETRUS *den Kluizenaar* op de knieën bedankten, dat hij tot deze onderneming geraden had. Na het gebed volvoerden deze zoogenoemde krijgslieden van CHRISTUS, vlak tegen het bevel van hunnen Meester, bloedige wraak te nemen van de

nog

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517

nog overgeblevene *Muhammedanen*, wegens het zoo lang ontheiligen der heilige plaatsen, en de voorgaande onderdrukkingen van hunne geloofsgenooten.

Godefried van Bouillon tot Koning van Jeruzalem verkoren.

Eenige dagen daar na werd Hertog GODEFROI, met algemeene stemmen, als de waardigste van allen, tot Koning van de nu veroverde stad verkoren, hoewel in der daad het Koningrijk nog geheel moest veroverd worden, en *Palestina* zich nog grootendeels in de magt der *Muhammedanen* bevond. Bij de kroning wilde de godvruchtige Koning zich niet met eene gouden kroon laten kronen, in de stad, in welke CHRISTUS eene dorenen kroon gedragen had.

Een Patriarch verkoren.

De Geestelijkheid, die zich niet weinig van de eer van dezen togt aanmatigde, en koen was op de verschijningen en gezigten, welke nog niet ophielden, en die op nieuw verrijkt werd door het vinden van een stuk van het heilige kruis, hetwelk in de Kerk van het heilige graf gelegd werd, had beweerd, dat men eerst eenen Patriarch behoorde te verkiezen, eer men aan de verkiezing van eenen Koning dacht; maar dit haar mislukt zijnde, drong ARNOLD, Kapellaan des Hertogs van *Normandië*, terstond na de verkiezing van den Koning, met zijne partij door, dat hij zelve, tegen den zin der braafsten onder de kruisvaarders, tot *Patriarch* werd aangesteld, te meer, omdat de *Grieksche* Patriarch naar het eiland *Cyprus* gevlugt, en daar overleden was. Deze ARNOLD of ARNULF was de heerschzuchtigste en onrustigste onder de Geestelijken,

ken, hij dacht wel vrij, hebbende hij een der eersten ook de echtheid der heilige lans verworpen, maar zijne zeden waren inderdaad te vrij, zoodat zijne verkeering met vrouwvolk tot spot- en schimpliedjes in het leger aanleiding gaf; maar zijn ijver was zoo groot voor de regten, dat is, voor de magt en inkomsten der geestelijkheid, dat dezelve zijne verkiezing, als met geweld, doordrong.

Overwinning door GODFRIED behaald.

Middelerwijl liep GODFRIED gevaar, van zijnen nog niet gevestigden troon spoedig te verliezen, dewijl de *Chalif* van *Egypte*, MOSTALI, een verbazend leger van *Turken*, *Arabieren*, *Egyptenaars* en andere volken, onder zijnen *Wazir* AFDAL, eenen afgevallenen rijken *Armenischen* Christen, tegen hem deed optrekken. GODFRIED trok dit leger te gemoet met naauwelijks 50,000 man, of volgens anderen slechts met de helft van dit getal, hij had echter het geluk, den vijanden in *Augustus* dezes jaars 1099 eene volkomene nederlaag toe te brengen, van welke overwinning hij nogtans geene verdere vruchten trok, door de trotsche heerschzucht en onstuimigheid van RAIMUND, Graaf van *Toulouse*, die den Koning verhinderde, *Askalon* en *Arsur* in te nemen, welke steden hij voor zich begeerde, zoodat het bijna tusschen den Koning en hem tot eenen oorlog zou gekomen zijn. Kort daarna trokken de meeste Grooten van het kruisleger, met een gevolg van 20,000 menschen, naar *Europa* terug, na zich in de *Jordaan* gebaad, en palmtakken van *Jericho* medegenomen te hebben, geloovende, dat zij nu hunne gelofte volbragt hadden.

Zij

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Verove- ringen der Christen Vore n.

Zij lieten echter de belangen der Christenen in *Palestina* niet in den besten toestand. Het rijk van Koning GODFRIED had 's Konings ganschen moed en de geheele werkzaamheid van den dapperen TANKRED noodig, om zich te handhaven. Deze veroverde, behalve andere steden, *Tiberias*, hetwelk hij leenroerig van den Koning behield, die hem tevens met het gansche Vorstendom van *Galilea* beschonk. De Koning zelve noodzaakte de *Emirs* van *Cesarea*, *Ptolemais* en *Askalon*, om hem schatting schuldig te worden. Aan den anderen kant zorgde BOEMUND meer voor zijne eigene dan voor 's Konings belangen. Zelfs sloeg deze Vorst van *Antiochie* het beleg voor *Laodicea* in *Syrie*, hoewel deze stad aan den *Griekschen* Keizer toebehoorde. De nieuwe Pausselijke Legaat noodzaakte hem echter, de belegering op te breken; maar in plaats van hem, nam toen RAIMUND, Graaf van *Toulouse*, dezelve in, en maakte 'er een nieuw Vorstendom van.

De nieuwe Pausselijke Legaat wordt Patriarch.

De gemelde nieuwe Pausselijke Legaat DAIMBERT of DAGOBERT, Aartsbisschop van *Pisa*, baarde den Koning van *Jeruzalem* vele moeijelijkheden. Hij was door PASCHALIS II naar *Palestina* gezonden, verzeld van eene vloot van meer dan 100 zeilen tot ondersteuning der kruisvaarders. Te *Jeruzalem* gekomen, bragt hij door kuiperijen en geschenken te weeg, dat de Patriarch ARNOLD voor hem moest wijken, en hij in deszelfs plaats tot *Patriarch* benoemd werd, en als zoodanig nam hij in naam van den Paus de leenhulde van den Koning en andere Grooten aan; ook dwong hij den Koning het vierdedeel van *Joppe*,

ja

ja ook *Jeruzalem* met den toren en het slot van DAVID af, alleen onder voorwaarde, dat de Koning deze steden zoo lang bezitten zou, tot hij de eene of andere stad veroverd zou hebben.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Het was het zwak van den anders uitmuntenden GODFRIED, dat hij, door eene kwalijk geplaatste godsvrucht, te veel aan de geestelijkheid onderworpen was. Hij stichtte in de Kerk van het Heilige graf en in de Kerk van den Tempel, te voren de *Moskee* van OMAR, maar met den naam van den *Tempel* genoemd, omdat zij op de voormalige plaats van SALOMO's Tempel stond, genootschappen van Kanunniken, en in het dal *Josafat* een Klooster voor Monniken, die hij medegebragt had (*). Deze wakkere Vorst stierf, te vroeg voor zijn nieuw Koningrijk, nadat hij nog niet volkomen een jaar geregeerd had, in *Julij* des jaars 1100.

Dood van GODFRIED van Bouillon.

Hij prees voor zijn overlijden zijnen broeder BALDUIN, Graaf of Vorst van *Edessa*, tot zijnen opvolger aan, die ook terstond daar voor te *Jeruzalem* erkend werd. Deze, die zijnen broeder zich ten voorbeeld stelde, ondervond dra de zwakheid van het Koningrijk. Ter naauwernood met veel gevaar uit hoofde van de menigvuldige in het land omzwervende *Turken* in *Jeruzalem* aangekomen, vond hij, den Patriarch DAIMBERT tegen hem verbonden met TANKRED, en voornemens, om BOEMUND, Vorst van *Antiochie*, op den troon te zetten. Doch deze was tenzelfden tijde bij de *Turken* gevangen geraakt.

BALDUIN zijn opvolger.

DAIM-

(*) WILL. *Tyrius* L. IX. p. 767.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

DAIMBERT kroonde eindelijk den nieuwen Koning, en TANKRED hem het Vorstendom *Tiberias* terug gevende, aanvaardde in plaats daarvan het Vorstendom van *Antiochie*. Ondertusschen breidde BALDUIN de grenzen van zijn Rijk merkelijk uit; waar toe hem echter de nieuw aangekomene kruisvaarders weinig dienst deden. In de laatste jaren namelijk waren duizenden *Deenen*, *Duitschers*, *Franschen* en *Engelschen*, maar voornamelijk *Italianen* naar *Palestina* en *Azie* overgekomen, maar ook meerendeels door pest, honger of het zwaard gesneuveld. Thans sedert het jaar 1101 landden weder omtrent 260,000 menschen van allerleijen rang en staat aan, maar een groot deel, door hunne plunderingen en sporeloosheden zich hatelijk makende, kwam op dezelfde wijze als de vorigen om; velen werden gevangen, of vlugtten in eenen ellendigen toestand naar *Konstantinopolen*. Evenwel veroverde BALDUIN in de volgende jaren *Cæsarea*, *Azot*, *Tripoli* en ook *Ptolemais*, met hulp eener *Genueesche* vloot.

Slecht gedrag van den Patriarch.

Doch tevens was deze Koning in gedurigen twist met den Patriarch DAIMBERT; op 's Konings klagte over hem zond de Paus eenen Kardinaal naar *Jeruzalem*, door wien DAIMBERT werd afgezet. Hij wist echter, door middel van geld, waar de Koning gebrek aan had, zich te herstellen, en de Kardinaal en Patriarch werden de beste vrienden, die de geschenken der Bedevaartgangers voor het heilige graf met brasserijen, zuipen en zwelgen doorbragten; tot de Koning zelve hen verrastte, daar zij aan eene wulpsche maaltijd zaten, en onder scherpe verwijtingen zwoer,

zwoer, dat zij van de Kerkelijke giften niets meer genieten zouden, zoo lang de Koning en zijne soldaten gebrek leden. Ook maakte de Koning zich meester van den schat des Patriarchs, welke meer dan 20,000 stukken gouds bedroeg, behalve een' verbazenden rijkdom aan zilver. Ook werd de *Patriarch* op eene *Synode* te *Jeruzalem* van vele misdaden overtuigd en afgezet. Zijn opvolger EVERMER raakte echter ook spoedig in verschil met den Koning, door de kuiperijen van den voormaligen Patriarch ARNOLD, die eindelijk wist te bewerken, dat hij zelve andermaal deze waardigheid verkreeg.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Dood van den Koning BALDUIN.

Niettegenstaande de veroveringen, welke de Koning BALDUIN gemaakt had, was de toestand van zijn Rijk nogtans heel wankelbaar. Hij bemagtigde wel in het jaar 1111 de stad *Sidon*, waar toe 7000 *Engelschen*, *Vlamingen* en *Deenen* hem hunnen dienst hadden aangeboden, maar *Askalon* kon hij niet behouden; hij verzocht en verkreeg van Paus PASCHALIS II verlof om alle van hem afhankelijke steden aan de Kerk van *Jeruzalem* te onderwerpen; maar dewijl de Patriarch van *Antiochie* zich hier over te zeer beklaagde, bepaalde de Paus zijn verlof, tot zulke steden, die te voren aan de Kerk van *Jeruzalem* onderhoorig waren geweest. De Koning BALDUIN overleed in het jaar 1118.

BALDUIN of BOUDEWYN II.

Tot zijn opvolger werd verkoren zijn neef BALDEWYN of BOUDEWYN VAN BOURG, Graaf van *Edessa*, onder den naam van BALDUIN II. Het ontbrak dezen Vorst niet aan moed, maar de overmagt der *Turken* en voornamelijk de verdeeldheden onder de

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Christenen zelve, deden zijn Rijk wankelen. In het jaar 1122 namen de *Turken* niet alleen den Graaf van *Edessa*, eenen der grootste Helden onder de Christenen, maar ook den Koning zelven, bij overrompeling, gevangen. Evenwel werd in het jaar 1124 met hulp eener *Venetiaansche* vloot *Tyrus* veroverd. Na eene gevangenis van anderhalf jaar kocht de Koning zich voor een groot rantzoen vrij, maar had tot zijn' dood toe, die in het jaar 1131 volgde, minder geluk in den oorlog, dan in zijne eerste jaren. In het jaar 1120 was door den Patriarch GORMUND te *Neapolis*, het oude *Sichem*, eene Kerkvergadering gehouden, waar bij ook de Koning tegenwoordig was, welker besluiten strekten tot eene algemeene verbetering der zeden, maar met weinig vrucht.

Ridder-orde der Johanniter Ridders.

Om dezen tijd waren te *Jeruzalem* twee groote genootschappen van *Ridders* ontstaan, die naderhand talrijk en in de geschiedenis der kruistogten en vervolgens vermaard zijn geworden, de *Hospitaal-broeders van den Heil. Joannes van Jeruzalem*, naderhand meer bekend met den naam van Ridders van *Rhodus*, *St. Jan-* en *Malthezer-Ridders*, en de *Tempelheeren* of *Tempelieren*. Eenige kooplieden van *Amalfi*, eene zeestad in het *Napelsche*, gaven de aanleiding tot het stichten der eerstgemelde orde. Begeerig om te *Jeruzalem* hunnen godsdienst, op de wijze der Latijnsche Kerk, te oefenen, bouwden zij voor zich eene Kerk, bij de kerk van het Heilige graf, aan de Maagd MARIA gewijd, benevens een Klooster, in hetwelk de Pelgrims van hunne Natie konden opgenomen worden. Dit noemde men het

La-

Latynsche Klooster (*Monasterium de Latina*). Voor weduwen en andere vrouwen, die in Bedevaart kwamen, werd een afzonderlijk Bedehuis aangelegd, waar uit het Klooster der H. MAGDALENA ontstaan is. Bovendien werd naast de bovengemelde Kerk, om arme en zieke Pelgrims te onthalen, een gasthuis of hospitaal (*Xenodochium*) aangelegd. Verders sticht te men eenen altaar ter eere van JOANNES *Eleemosynarius*, Patriarch van *Alexandrie*, die wegens zijne milddadigheid jegens de armen in het Oosten beroemd was. De orde zelve heeft echter naderhand bestendig beweerd, dat zij nooit eenen anderen beschermheiligen dan JOANNES *den Dooper* gehad hebbe. Hoe dit zij, deze geheele stichting had, in het eerst, geringe inkomsten, maar bekwam aanzienelijke giften, zoodra *Jeruzalem* door de Christenen ingenomen was. Omtrent het jaar 1099 nam GERHARD, Opziener van het Hospitaal met zijne dienst doende broeders den Monnikenregel aan, zij deden eene plegtige gelofte en naaiden een wit kruis op de borst van hun kleed. En nu scheidden zij zich van den Abt van het Klooster, en werden genoemd *Hospitaalbroeders van den H. Joannes van Jeruzalem.* Na den dood van GERHARD, in het jaar 1118, werd RAYMUND DU PUY (of *de Podio*,) Opziener van het Genootschap, van wien hetzelve eenen duurzamen regel ontving, welke in het jaar 1120 door CALIXTUS II werd bevestigd. Volgens denzelven deden de Hospitaalbroeders de gelofte van kuischheid en gehoorzaamheid; dat zij nooit alleen rondgaan, aalmoezen voor de armen verzamelen,

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

geen geld bezitten, en aan de strengste matigheid zich onderwerpen zouden. Ook zouden zij allen het kruis op hunne kleederen en mantels dragen. Weldra was de orde zoo magtig, dat de Grootmeester (*Magister*) zijnen dienst aanbood, tot het beoorlogen der *Muhammedanen*. Dit door den Koning te *Jeruzalem* aangenomen zijnde, werd de orde verdeeld in drie klasfen: *Ridders*, *Priesters* en *dienende Broeders*. De eersten trokken, als Edellieden, de laatsten als Burgers te veld, maar de Priesters verrichteden de godsdienstige bezigheden der orde. Inderdaad, muntte ook de Orde onder haren Grootmeester uit in verscheidene gevechten met de ongeloovigen, waarom zij aanzienlijke goederen en voorregten en in het jaar 1154 eenen gewigtigen vrijheidsbrief van Paus ANASTASIUS IV verwierf; maar daartegen in menigvuldige twisten geraakte met de Bisschoppen, die klaagden, dat de orde aan hun hunne regten, tienden euz. onttrok; maar die te vergeefs hunne klagten te *Rome* inbragten.

Orde der Tempelheeren of Tempelieren.

In het jaar 1118 werd nog eene andere Ridderorde te *Jeruzalem* gesticht, welke vervolgens in de geschiedenisfen berucht is geworden. HUGO VAN PAYENS, (of *de Paganis*,) GOTFRIED (of GAUFREDUS) van *St. Aldemar*, en zeven andere Edellieden deden in handen van den *Patriarch* dier stad de gelofte, om als *reguliere Kanunniken*, hun leven kuisch, gehoorzaam en zonder eigendom, in dienst des Zaligmakers door te brengen. Aan hun ruimde Koning BALDUIN II zijn paleis aan de oostzijde van SALOMO's *Tempel* in, dat is van de plaats, waar de Tem-

Tempel gestaan had, maar waar sedert eene *Moskee* was gebouwd, die, in dezen tijd, tot eene Kerk gebruikt werd. De Patriarch en andere Bisschoppen leiden hun de verpligting op, om de Bedevaartgangers tegen de strooperijen en rooverijen der Ongeloovigen te beschermen en veilig te geleiden. In het jaar 1127 kreeg deze Orde op de Kerkvergadering te *Troyes*, volgens bevel van Paus HONORIUS II eenen regel, naar welken derzelver leden zich hadden te gedragen. Zij droegen een rood kruis op hunne mantels, ten teeken, dat zij bereid waren, hun bloed ter verdediging van het heilige Land te storten. Spoedig nam de Orde, door hare dappere daden, in aanzien en getal, maar ook in rijkdommen toe. Zij telde reeds in 1180 omtrent 300 Ridders en een ontelbaar getal dienende Broeders. De Koning van *Engeland* HENDRIK I, Keizer LOTHARIUS II en andere Vorsten beschonken de Orde met aanzienelijke landen en goederen, zoodat de Balijen, Kommanderijen, Prioraten en zoo als de bezittingen dezer *Tempelheeren* of *Tempelieren*, (zoo als zij naar het oude *Tempelarii* heetten,) meer genoemd werden in het jaar 1244 reeds een getal van 9000 beliepen.

Maar, naar gelang van dezen aanwas, werden hunne zeden ook al ras bedorven. WILLEM van *Tyrus* klaagt reeds over hunne trotsheid en euvelmoed, waar door zij zich aan het gezag zelfs van den *Patriarch* onttrokken, en aan de Kerk de Tienden en Eerstelingen onthielden. Anderen verheffen wel hunnen lof, maar Paus INNOCENTIUS III verklaarde zelve in het jaar 1208, dat zij, wegens het mis-

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

bruik der aan hun geschonkene voorregten, waardig waren, van dezelve beroofd te worden. Als Keizer FREDERIK II in het jaar 1229 zijnen kruistogt naar *Palestina* ondernam, verraadden zij hem aan den *Sultan* van *Babylon*, waar aan ook de *Hospitaalbroeders* eenig deel hadden, maar de *Sultan* zond hunne Brieven aan den Keizer (*); evenwel verklaarde de Patriarch van *Jeruzalem* (†), dat de beide Orden alle bereidvaardigheid tot vechten vertoonden, maar geeft den Keizer de schuld, dat dit niet geschieden kon. FREDERIK zelve beklaagde zich in het jaar 1244 (§), dat de *Tempelheeren* geheime verstandhouding met de *Muhammedaansche* Vorsten tegen hem hielden. Ook dreigde de *Koning van Engeland*, HENDRIK III hun, dat hij hun de vrijheden, aan hun door zijne voorzaten geschonken, weder zou ontnemen. Hunne trotsheid was ook niet zoo zeer te verwonderen. Als Ridders, geloofden zij zich noodzakelijk gemaakt te hebben, en als Geestelijken, wilden zij naauwelijks voor den Paus zelven onderdoen.

FULCO Koning van Jeruzalem.

Ondertusschen, welke diensten deze beide Orden in het eerst bewezen, echter konden zij niet verhinderen, dat de toestand van het koningrijk van *Jeruzalem* steeds zorgelijker werd. Hetzelve werd, onder de regering van FULCO, of FOUCAULT, Graaf van *Tours*, *Mans* en *Anjou*, die zijnen Schoonvader BALDUIN II in het jaar 1131 was opgevolgd, en

(*) MATTH *Paris. Hist. Maj. p.* 358.

(†) Bij denzelven *p.* 359. (§) Bij denzelven *p.* 619.

en tot het jaar 1142 regeerde, nog wel vrij gelukkig verdedigd, ja zelfs door het veroveren van *Paneas*, (het oude *Cæfarea Philippi*,) uitgebreid. Maar daar tegen leden de Christenen ook verfcheidene nederlagen, terwijl de Vorsten van *Antiochie* en de Graven van *Tripoli* gedurig met den Koning overhoop lagen; en 'er gedurige verfchillen plaats hadden tusfchen de Patriarchen en de wereldlijke Vorsten.

BALDUIN III.

FULCO liet twee zonen na, van welken de oudfte, BALDUIN III, die hem opvolgde, niet meer dan 13 jaren oud was, waarom zijne moeder de voogdijfchap op zich nam. Maar, in het jaar 1144 werd *Edesfa*, de hoofdftad van een Christelijk Graaffchap, door EMAD-EDDIN ZENGHI (dien de Christelijke Gefchiedfchrijvers SANGUINUS noemen,) Vorst van *Mofful* en *Aleppo*, die zich van de oneenigheid van JOSSELIN Graaf van *Edesfa* en den Vorst van *Antiochie* bediende, ingenomen; ook had de Aartsbisfchop dier ftad voor zijne verzamelde fchatten geene foldaten ter verdediging derzelve willen leveren. De Christenen heroverden de ftad wel, door eene overrompeling, maar zij werd hun door NUREDDIN, den zoon van ZENGHI, op nieuw ontnomen.

Paus EUGENIUS III vermaant tot een' nieuwen kruistogt.

Op de tijding van dit verlies, en den ongunftigen ftaat van zaken in *Palestina*, was de Paus EUGENIUS III bedacht, op eenen nieuwen kruistogt, en fchreef daar over aan LODEWYK VII, Koning van *Frankryk*, welke Vorst, in het jaar 1142, in eenen oorlog met éénen zijner Grooten, bij het innemen van de ftad *Vitry*, de Kerk aldaar met 1300 menfchen, die in dezelve gevlugt waren, hebbende doen

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

verbranden, geene waardiger boete zich voor deze wreedheid kon voorstellen, dan het ondernemen van eenen kruistogt naar *Palestina*.

BERNHARD, Abt van Clairveaux, predikt den kruistogt.

Onder de *Fransche* Geestelijkheid muntte ten dezen tijde boven alle anderen uit BERNHARD, Abt van *Clairveaux*, door den roem van heiligheid, ijver voor den godsdienst en welsprekendheid. Meermalen had de Koning van dezen begeerd, dat hij het kruis prediken zoude, maar hij had zulks geweigerd, tot hij eindelijk zich, door den bovengemelden Pausselijken Brief daar toe geregtigd oordeelde. Hier op hield de Koning in het jaar 1146 te *Vezelay* in *Burgondie* eene Vergadering van den Adel en de Geestelijkheid, welke voor het eerst in de Fransche Geschiedenis een *Parlement* genoemd, en wegens den toevloed van volk in het open veld gehouden werd. Hier predikte BERNHARD, met zijne gewone kracht van zeggen, het kruis, hetwelk terstond door den Koning, de Koningin, vele Grooten, Edelen en Bisschoppen, en eene verbazende menigte volks, zoo mannen als vrouwen werd aangenomen. Vergeefs ontraadde de wijze SUGER, Abt van *St. Denys* den Koning, om in persoon naar *Palestina* te trekken; de Koning gaf hem integendeel het regentschap des rijks gedurende zijne afwezigheid, hetwelk hij met dien roem bekleedde, als wij hier voor reeds gezien hebben. In eene nieuwe Vergadering der Stenden te *Chartres* bood men aan BERNHARD het opperbevel tot den togt aan, hetwelk hij echter, geleerd door het voorbeeld van PIETER *den Kluizenaar*, verstandig weigerde.

De-

Dezelfde BERNHARD ondernam vervolgens ook, den toenmaligen Keizer van *Duitschland* KOENRAAD III, tot eenen kruistogt te bewegen. Deze Vorst, die tot hier toe te *Rome* nog niet gekroond was, werd door de *Romeinen*, die daar toe door ARNOLD van *Brescia* aangemoedigd waren, genoodigd, om te *Rome* te komen, en in die aloude hoofdstad des Rijks zijn verblijf te vestigen. Reeds was de Paus genoodzaakt geweest, van *Rome* te vlugten, en het was dus deszelfs belang, dezen Keizer naar *Palestina* te zenden. Reeds had een Monnik, RUDOLF, in den omtrek der steden *Keulen*, *Mentz*, *Worms*, *Spiers* en *Straatsburg* het kruis met grooten toeloop gepredikt, doch tevens de Kruisvaarders opgewekt, om de Joden, als erfvijanden van CHRISTUS, om hals te brengen, hetwelk vele *Joden* het leven kostte. Daar tegen verklaarde BERNHARD zich, leerende, dat volgens den Bijbel, de *Joden* niet omgebragt maar verstrooid moesten worden. Hij kwam vervolgens zelve in *Duitschland*, en deed den Monnik naar zijn Klooster keeren. Vervolgens predikte hij het kruis, en wist zelfs den Keizer KOENRAAD zoo te treffen, dat deze te *Spiers* openlijk het kruis aannam, als ook 's Keizers broeders zoon, Hertog FREDERIK van *Zwaben*, zelfs tegen den zin van zijnen Vader. BERNHARD had te meer invloed op de menigte, alzoo hij, volgens getuigenis van gelijktijdige Schrijvers, openlijk en in het verborgene vele wonderwerken verrigtte (*). In *Beijeren*, waar Hertog WELF,

(*) BERNHARD. *Epist.* CCCLXV. *T.* I. *Opp. p.* 331.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

WELF, de vijand van Keizer KOENRAAD, nog gestadig onrusten verwekte, predikte BERNHARD insgelijks het kruis, met die toejuiching, dat alle zijne Toehoorders zich met het kruis lieten teekenen. Wij kunnen van zijne wijze van prediken eenigzins oordeelen uit zijnen Brief aan de Geestelijkheid en alle de inwoners van *Frankenland* en *Beijeren* (*). „ Thans," zegt hij in denzelven, „ is de dag des heils: want de aarde siddert, dewijl de God des hemels begonnen heeft, zijn land te verliezen, waar hij voor dezen als mensch met de menschen verkeerd heeft. Wat doet gij, dappere mannen? Wat doet gij, knechten van het kruis? Wilt gij dus het heilige den honden, en de parelen aan de zwijnen geven? Hoe vele zondaren, die hunne zonden met tranen beleden, hebben daar niet vergeving verkregen; na dat het schuim der Heidenen, door het zwaard onzer vaderen, aldaar uitgedelgd is geworden! Gelooven wij misschien, dat de hand des Heeren verkort is, om dat hij zulke kleine wormen tot bescherming van zijn erfdeel oproept? Neen: maar de Heer uwe God verzoekt u, of iemand het verstaan mogt. Bedenkt, welk middel hij gebruikt, om u te verlossen, en verwondert u! Trouwens, is het niet eene geheel bijzondere gelegenheid voor uwe verlossing, welke God alleen uitvinden kon, dat

PHIL. DE CLARA VALLA *Miracc. S. Bernhardi in Opp. Bernhardi T.* VI. *p.* 1292. OTTO *Frising. de Gest. Fred.* I. *Imper. C.* 37—39

(*) *Epist.* CCCLXIII. *T.* I. *Opp. p.* 328-330.

dat de Almagtige moordenaren, roovers, echtbrekers, meineedigen en andere overtreders verwaardigt, niet anders dan als een deugdzaam volk, tot zijnen dienst te vermanen? Zoo hij u wilde straffen: dan zou hij uwen dienst niet alleen niet begeeren; maar dien niet ééns aanneemen, wanneer gij hem dien zoudt aanbieden! Beantwoordt dus den rijkdom der goedheid des Allerhoogsten. Of hij maakt, dat hij eene behoefte heeft; of hij houdt zich zoo, als of hij behoefte had, terwijl hij eene behoefte zoekt te verhelpen. Hij wil voor uwen schuldenaar gehouden worden, op dat hij aan zijne soldaten de soldij, te weten vergeving der zonden en eeuwige heerlijkheid, zou kunnen betalen." Verders roemt BERNHARD de menigte dappere mannen onder de *Oostfranken* en *Beijeren*, en vermaant hen, in plaats der vorige inwendige oorlogen, zich in veel voordeeliger gevechten te begeven. ,, Wanneer gij een verstandig koopman zijt," zegt hij, zoo kondig ik u eene groote markt aan; wacht u, dat die niet nutteloos voorbijga! Neem het teeken des kruises aan, zoo zult gij voor alles, wat gij met berouwvolle harten gebiecht hebt, vergeving bekomen. De zaak zelve kost bij inkoop weinig; maar als zij met godvruchtigen schouder opgenomen wordt, is zij buiten twijfel het rijk van God waard." Eindelijk waarschuwt hij voor alle geweld tegen de Joden; deze waren levende toonbeelden van CHRISTUS lijden; wegens hetzelve waren zij verstrooid, en leden eene harde ballingschap onder Christelijke Vorsten; doch zij zullen des avonds bekeerd worden; alleen mag

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

mag men hun geenen woeker tegen de Kruisvaarders veroorloven; hoewel deze ook van Christenen geoefend wordt." Hier op namen de Hertog WELF, de Hertog van *Bohemen*, en andere Grooten, ook de Bisschoppen van *Regensburg*, *Passau* en *Freysingen*, de laatstgemelde, de beroemde geschiedschrijver OTTO, het kruis aan, en voorts eene menigte volks, bijzonder vrijbuiters en straatschenders, zoodat, zegt deze schrijver, elk verstandig mensch erkennen moest, dat derzelver schielijke verandering van God was. Ondertusschen is het gemakkelijk te begrijpen, dat zulk volkje ligtelijk beweegd werd, om dat hun eene ligte boete en eene zekere vergeving van hunne euveldaden werd aangeboden, ja ook wel, omdat zulke deugnieten hier gelegenheid vonden, om straffeloos te rooven en te plunderen. Ondertusschen was het eene goede uitwerking van dezen togt, dat alle vijandelijkheden in het Westen gestaakt en het zelfs verboden werd, om in het openbaar gewapend te verschijnen.

De Keizer en de Koning van *Frankryk* trokken eindelijk op elk met 70,000 geharnaste Ruiters en eene verbazende menigte voetvolk, ook wijven en kinderen. Deze legers begaven zich over *Konstantinopolen* naar *Azie*, terwijl men zich van den *Griekschen* Keizer MANUEL COMNENUS, die eene Zuster van KOENRAADS Gemalin ten huwelijk had, alle hulp beloofde. Maar deze en zijne onderdanen, handelden, deels uit wantrouwen en vrees voor zoo geduchte krijgsmagt, misschien ook door eenen ingewortelden afkeer van de Latijnen, zoo trouweloos, dat

dat zij door verftandhouding met de *Turken*, door het aanwijzen van verkeerde wegen, door bedorvene levensmiddelen, en op andere wijze, den ondergang van het grootfte deel van des Keizers leger veroorzaakten. Waar bij nog misflagen van den Keizer zelven, en de verdeeldheden der Oosterfche Christenen onder malkanderen meer nadeelen veroorzaakten. LODEWYK VII was niet veel gelukkiger. De beide Vorsten verrigtten hunnen Godsdienst te *Jeruzalem*; en keerden, na *Damaskus* vergeefs belegerd te hebben, in het jaar 1149, met het geringe overfchot van hunne krijgsmagt, naar hun Rijk terug.

Algemeen was het misnoegen over dezen ongelukkigen uitflag tegen den Abt BERNHARD, die in den naam van God een gewenscht gevolg beloofd had. Hij wist zich echter met den last van den Paus en allerhande laffe uitvlugten te ontfchuldigen, zelfs niet duifter zich op zijne wonderwerken beroepende, zoodat men reeds weder in het jaar 1150 van eenen nieuwen kruistogt fprak, welke echter door de *Cistercienfer* Monniken verijdeld werd.

AMALRICH of AMAURI, Koning van Jeruzalem.

Na dezen mislukten togt geraakten de zaken der Christenen in *Palestina* meer en meer in verval. De *Sultan* NUREDDIN bemagtigde het gebied van *Edesfa* geheel, en verwoestte dat van *Antiochië*. BALDUIN III veroverde wel in het jaar 1154 *Askalon*, maar werd kort daar na door gemelden Vorst met groot verlies geflagen. BALDUIN III ftierf in het jaar 1162, zijnde door zijnen Geneesheer ver-

ge-

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

geven. Nu droeg men de regering op aan zijnen Broeder AMALRICH of AMAURI, een' dapper en ondernemend Vorst, die van de Staatsveranderingen, ten dien tijde onder de *Muhammedaansche* Vorsten voorgevallen, goed gebruik wist te maken. Bij zoodanige gelegenheid, deed hij, op uitnodiging van SCHAUR, Grootwazir van den *Egyptischen Chalif*, eenen inval in *Egypte*, maar ondertusschen bragt NUREDDIN den Christenen in *Syrië* eene groote nederlaag toe, en bemagtigde *Paneas* in het jaar 1164. Drie jaren daar na trok de Koning van *Jeruzalem* andermaal in *Egypte*, en nam zelfs *Kairo* weg, maar sloot toen een verdrag met den *Wazir*, ingevolge van hetwelk hij dit land weder verliet. Doch, door zijne Bevelhebbers en den Grootmeester der Hospitaalbroeders overgehaald, overviel hij hetzelve op nieuw, in het jaar 1168, maar liet zich, niettegenstaande zijnen voortgang, voor eene somme gelds weder tot den aftogt bewegen. Doch, terwijl AMALRICH dus meester van *Egypte* poogde te worden, behaalde niet alleen NUREDDIN in *Syrië* vele voordeelen op de Christenen, maar deszelfs Bevelhebber in *Egypte*, SALAHEDDIN, of SALAHADDIN, gemeenelijk SALADIN genoemd, die na des *Sultans* dood in het jaar 1174 Opperheer van *Egypte*, *Syrië* en andere *Aziatische* Landen was geworden, verhief zich tot die hoogte van magt, dat de Christenen in het Oosten geen geduchter vijand hadden. AMALRICH stierf in het jaar 1173, nadat hij eenige jaren vergeefs Gezanten naar *Europa* gezonden had, om onderstand te bekomen.

BAL-

BALDUIN IV, die zijnen Vader AMALRICH in den ouderdom van 13 jaren opvolgde, was door WILLEM van *Tyrus*, toen Aartsdiaken te *Jeruzalem*, onderwezen; in zijne rijper jaren werd deze Vorst door eene soort van melaatsheid, (*morbus elephantiosus*,) zoo mismaakt, dat men hem zonder medelijden niet kon beschouwen. Zijn Neef RAYMUND, Graaf van *Tripoli*, nam, gedurende zijne minderjarigheid, het Staatsbewind op zich; maar in plaats van zich tegen de aanwassende magt van SALADIN te verzetten, sloot hij, tegen eenige geringe voordeelen, een verdrag, hetwelk hoogst schadelijk voor de Christenen werd. Eindelijk was de Koning van *Jeruzalem*, door zijne ligchaamskwaal, genoodzaakt, de regering van zijn Rijk aan den Gemaal zijner Zuster, GUIDO van *Lusignan*, Graaf van *Joppe*, over te laten. Doch, alzoo het dezen aan schranderheid en bekwaamheid haperde, om het Rijk te verdedigen, werd in het jaar 1183 zijn Stiefzoon, ook BALDUIN genoemd, die eerst vijf jaren oud was, tot Koning gekroond. Kort daar na stierven de beide Koningen, en LUSIGNANS Gemalin wist het in het jaar 1186, door den *Patriarch* van *Jeruzalem*, en de Grootmeesters der Hospitaliers en Tempeliers, maar tegen den zin der eigenlijke Grooten des Rijks, daar toe te brengen, dat hem de kroon werd opgezet.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

BALDUIN IV.

Van nu af aan nam de oneenigheid en verwarring in het Rijk meer en meer toe. RAYMUND, die naar de kroon stond, en dezelve meest van allen waardig scheen, verbrak alle verbindtenis met den Ko-

GUIDO van Lusignan Koning. Jeruzalem door

V BOEK III Hoofdst. na C G. Jaar 1073. tot 1517.

SALADIN veroverd.

Koning, en floot eenen ftilftand met SALADIN. Eindelijk, toen deze Vorst in *Palestina* inbrak, waar hij *Tiberias* veroverde, vereenigde RAYMUND, dien men overluid een' verrader noemde, zich met het Christen leger, waar op het in het jaar 1187 digt bij de gemelde ftad tot eenen beflisfenden veldflag kwam; in welken de Christenen, met een verlies van 21,000 man, geheel verflagen werden; hun Koning zelve, RAYNAULD van *Chatillon*, één der voornaamfte Helden der Christenen, de Grootmeester der Tempelheeren, en andere Grooten, waren onder de gevangenen. SALADIN liet meer dan 200 Hospitaalbroeders en Tempelheeren, die hij moordenaren noemde, gelijk zij ten minften niet ligt aan eenen *Muhammedaan* het leven fchonken, voor zijne tent nederfabelen. Den Koning echter bood hij eenen drank aan ter verkwikking; maar als deze denzelven ook aan RAYNAULD wilde overgeven, belette de *Sultan* dit, dewijl hij hem anders door dit gemeenfchappelijk drinken het leven verzekerd zou hebben. Veel meer deed de *Sultan* aan hem de hevigfte verwijtingen, dat hij de bedevaardgangers naar *Mekka* tegen zijn gegeven woord omgebragt, een' krijgstogt tegen deze heilige plaats ondernomen, en MUHAMMED gelasterd had; evenwel bood hij hem het leven aan, indien hij zijn geloof wilde aannemen; en toen RAYMUND zulks weigerde, gaf hij hem zelve den doodelijken flag. *Jaffa* of *Joppe*, *Akko* of *Ptolemais*, *Nazareth*, *Cæfarea*, *Berytus*, *Askalon*, en andere fteden, vielen kort daar na in SALADINS geweld, die daartegen aan den Koning zij-

zijne vrijheid schonk. Eindelijk moest ook *Jeruzalem* zich aan hem overgeven. Men beschuldigt de *Melchiten*, of *Grieksche* Christenen, in de stad, dat zij in getal sterker dan de *Franken*, (zoo als men sedert de kruistogten de Westersche Christenen in het Oosten noemt, omdat de eerste kruistogten door de *Franschen* ondernomen waren,) dezelven aan SALADIN verraden zouden hebben, maar ABULFEDA verzekert, dat de gunstige voorwaarden, welke SALADIN aanbood, veel hebben toegebragt, om de overgave te verhaasten. Hij vergunde alle de *Franken* weg te trekken, mids dat elk man voor zijn losgeld tien, elke vrouw vijf, en elk kind twee goudstukken, betaalde, wie daar niet in staat toe was, zou gevangen achterblijven. Dezen bedroegen een getal van 14,000. Evenwel verhalen Christen Schrijvers zelve, dat hij eenige duizenden zonder losgeld ontslagen hebbe. Den Patriarch vergunde hij, de kostbare gereedschappen der Kerk van het heilige graf mede te nemen. Ook vergunde hij den Christenen, om voor eenig geld dit graf ook in het vervolg te bezoeken, maar voor het overige herstelde hij den *Muhammedaanschen* Godsdienst in de voormalige *Moskeeën*. Het gewaande kruishout van CHRISTUS was met het vaandel, in hetwelk een Bisschop het bij het leger droeg, insgelijks SALADIN in handen gevallen. Sedert dit gewigtig verlies, zegt een anders verstandig Schrijver dezer tijden, kregen alle kinderen niet meer dan 20 of 22 tanden, in plaats dat zij 'er anders gewonelijk 30 of 32 hadden.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Toerustingen tot eenen nieuwen kruistogt.

Thans was, behalve *Antiochië*, *Tyrus*, *Tripoli*, en eenige vaste sloten, de geheele vrucht der zoo kostbare en bloedige kruistogten volstrekt verloren. Doch des te ijveriger arbeidde men in het Westen om spoedige en magtige hulp naar *Palestina* te zenden, ten welken einde WILLEM van *Tyrus* zelve in persoon naar *Europa* overgekomen was; ook zond Paus GREGORIUS VIII in het jaar 1187 herhaalde rondgaande Brieven aan alle Christenen van zijne Kerk. Ook deed hij zelfs eene reize naar *Pisa*, om de *Pisanen* en *Genuezen* zamen te bevredigen, opdat deze beide toenmalige zeemogendheden eenen gemeenschappelijken bijstand bewijzen zouden. Heel onverwacht stelden de beide Koningen van *Frankryk* en *Engeland*, in het jaar 1188 hunne verschillen ter zijde, en lieten zich door de Bisschoppen het kruis geven; ook werd, om de volkeren te onderscheiden, bepaald, dat de *Franschen* een rood, de *Engelschen* een wit, en de *Vlamingen* een groen kruis dragen zouden. Men hield vergaderingen, en stelde vast, dat elk het tiende deel van zijne bezittingen en inkomsten tot den togt zou opbrengen, welke men de *tienden van* SALADIN noemde, omdat men voornamelijk tegen dezen Vorst de wapens opvatte. De Geestelijkheid in *Frankryk* wilde van deze tienden bevrijd blijven, maar werd spoedig door den Koning tot het opbrengen derzelven genoodzaakt. Ook liet Paus KLEMENS III in *Polen* de tienden ten dezen einde invorderen; maar zijne *Legaten* in *Frankryk* konden niet beletten, dat de twisten tusschen de beide Rijken

ken weder uitborsten, zoodat, zoo lang HENDRIK leefde, deze ontworpene kruistogt niet tot stand kwam.

Kruistogt van Keizer FREDERIK I.

Spoediger werd in *Duitschland* een kruistogt dadelijk ondernomen, door den Keizer FREDERIK I, die reeds omtrent 70 jaren oud was, en die zoodanigen rampvollen kruistogt met zijnen Oom KOENRAAD III had ondervonden. Op eenen Rijksdag te *Mentz*, in het jaar 1188, waar de Pausselijke Legaten het kruis predikten, nam hij hetzelve aan met zijnen Zoon, den Hertog FREDERIK van *Zwaben*. In het jaar 1189 trok de krijgshaftige Keizer met een weltoegerust leger van 160,000 man over *Konstantinopolen* naar *Azië*; doch moest in het gebied van den Griekschen Keizer nog een gedeelte van het volgende jaar vertoeven, eer hij de hinderpalen kon te boven komen, welke deze hem in den weg leide; schoon de *Turksche Sultan* van *Cogni* of *Iconium*, hem een verbond voorsloeg, moest hij zich echter door *Klein-Azië* den weg met het zwaard banen. Maar naauwelijks was hij daar in gelukkig geslaagd, toen hij op zijnen verderen togt door *Armenië* in het jaar 1191 het leven verloor. Zijn Zoon volgde den Vader spoedig, en eene besmettelijke ziekte rukte de helft van zijn leger weg.

Kruistogt van RICHARD, Koning van Engeland, en FILIPS AUGUSTUS,

Ondertusschen waren RICHARD, Koning van *Engeland*, en FILIPS AUGUSTUS, Koning van *Frankryk*, overeengekomen, om gezamenlijk eenen kruistogt te ondernemen. In het jaar 1190 gingen zij, met hunne krijgsvolken te *Marseille* en *Genua* onder zeil; maar kregen reeds in *Sicilië* verschil met mal-

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Koning van Frankryk.

kanderen; maar verschenen weder als vrienden voor *Akko* of *Ptolemais*, eene gewigtige zeestad, welke reeds sedert twee jaren door GUIDO van *Lusignan*, den verdrevenen Koning van *Jeruzalem*, belegerd was. Onder weg had RICHARD het eiland *Cyprus* aan eenen Prins uit het Grieksch-Keizerlijk Huis der *Comnenen* ontnomen, omdat deze zijne soldaten en matroozen mishandeld had. Eindelijk werd ook *Ptolemais* in het jaar 1191 veroverd, maar SALADIN weigerde de voorwaarde der overgave te bekrachtigen, bijzonder het teruggeven van het heilige kruis, en het ontslaan van alle gevangene Christenen, en het betalen van eene groote geldsomme, waar door hij oorzaak was, dat RICHARD 5 of 6,000 gevangenen liet nedersabelen. Inmiddels had het misnoegen der beide Koningen, die even trotsch en fier waren, den hoogsten trap bereikt, zoodat de Koning van *Frankryk* naar huis keerde, na plegtig gezworen te hebben, dat hij RICHARDS gebied, gedurende deszelfs afwezenheid, niet zou ontrusten. RICHARD, nu van de meeste vreemde soldaten verlaten, sloot met SALADIN een' wapenstilstand voor drie jaren. Het Koningrijk *Cyprus*, hetwelk hij aan de Tempelheeren verkocht had, maar die hetzelve niet hadden kunnen behouden, verkocht hij nu andermaal aan GUIDO van *Lusignan*, die daar voor zijn regt op het Koningrijk *Jeruzalem* moest afstaan aan HENDRIK, Graaf van *Champagne*, die de Zuster van BALDUIN V in huwelijk had. RICHARD zelve keerde in het jaar 1192 naar *Engeland* terug, maar werd onder weg gevangen gehouden door den Hertog

tog van *Oostenryk*, die hem aan den Keizer HENDRIK VI verkocht, welke laatste hem eerst twee jaren daar na niet zonder een groot rantzoen zijne vrijheid weder gaf. Gedurende zijne gevangenis had FILIPS AUGUSTUS hem den oorlog verklaard. Dus eindigde deze kruistogt met hoon en onheil voor deszelfs aanleggers; maar SALADIN stierf in het jaar 1193, in het gerust bezit van het grootste deel van *Palestina*.

Orde der Duitsche Ridders.

Deze kruistogt bragt ondertusschen eene derde Ridderorde voort, de *Duitsche Ridderorde* genoemd, van welke de eerste grond reeds in het jaar 1130 te *Jeruzalem* gelegd werd. Een Godvruchtig Duitscher, die met zijne vrouw te *Jeruzalem* woonde, leide daar een Gasthuis, (*Xenodochium*,) aan, voor arme en zieke Pelgrims van zijne natie. Toen dit getal vermeerderde, voegde hij 'er nog een Bedehuis bij, en onderhield de vreemdelingen, door aalmoezen, die hij verzamelde. Vervolgens vereenigden zich andere Duitschers, onder welken ook Edellieden waren, met hem, die weldra besloten, om ter verdediging van het Heilige Land de wapens aan te nemen, gelijk de Tempelheeren, terwijl zij, ter onderscheiding van dezen, zwarte kruisen op hunne witte mantels droegen. Bij de belegering van *Akko* of *Ptolemaïs*, zoo verhaalt een ander Schrijver den oorsprong dezer Orde, in het jaar 1190 rigtten eenige godvruchtige mannen uit *Bremen* en *Lubek*, voor de zieken in het leger, een hospitaal op in hunne tent; hetwelk op verzoek der Christen Grooten door Paus CELESTINUS III bevestigd

 werd.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

werd. Naar het kruis, hetwelk zij op hunne mantels droegen, werden zij *Kruisheeren*, en naar hunnen oorsprong *Duitsche Heeren* genoemd. HENDRIK VAN WALPOT was hun eerste Grootmeester, echter bleef de Orde langen tijd zeer klein in getal; zoodat de vierde Grootmeester, HERMAN van *Salza*, sedert het jaar 1210 wenschte, al zou hij 'er ook een oog om verliezen, dezelve tot tien ten oorlog toegeruste broeders te zien aanwassen. Maar kort na zijn dood waren 'er reeds 2,000 Edellieden in; ook ontving de Orde groote geschenken en gunstbewijzen van de Keizers, Pausen en andere Grooten. De werkzaamheid en schranderheid van den Grootmeester HERMAN bragt niet weinig tot het aanzien dezer Orde toe, inzonderheid hielp de dapperheid dezer Ridderen in het jaar 1219 de stad *Damiate*, den Sleutel van *Egypte*, veroveren. Ook stonden zij Keizer FREDERIK II op zijnen kruistogt in *Palestina* getrouw bij, en HERMAN bemiddelde meer dan eens den vrede tusschen dezen Keizer en den Paus. Doch, bovenal maakten deze Ridders sedert het jaar 1226 gebruik van eene gelegenheid, die hun werd aangeboden, waar door zij op het einde dier eeuw meesters werden van eenen grooten en bloeijenden Staat aan de Kusten der Oostzee; waar van wij de omstandigheden in het vervolg zullen moeten verhalen.

Vervolg der kruistogten.

Na het vertrek van RICHARD uit *Palestina*, in het jaar 1192, duurde de wapenstilstand tusschen de Christenen en *Muhammedanen* aldaar voort, terwijl de eersten nog eenige gewigtige zeesteden bezaten. Maar

Maar Paus CELESTINUS III vermaande de Christen Vorsten in Europa tot eenen nieuwen krijgstogt, waar toe hij in het jaar 1195 den Keizer HENDRIK VI overhaalde; welke Vorst echter, door zijne oorlogen in Sicilië verhinderd, den togt niet dadelijk ondernam; en zelfs verdacht werd gehouden, den kruistogt tot een voorwendsel gebruikt te hebben, om zijne krijgstoerustingen tegen Sicilië te kunnen verbergen. Ondertusschen zeilde in het jaar 1196 eene sterke krijgsmagt naar *Palestina*, nadat velen in Beneden-*Italië* deze kruissoldaten in het aangezigt gezegd hadden: dat zij eenen bijgeloovigen en bij God gehaaten weg gingen, in den schijn als Godvruchtige Bedevaartgangers, maar inwendig als verscheurende wolven, die *Apulië* en *Sicilië* plunderen en verwoesten wilden. Dus werd de stilstand verbroken, en *Berytus* veroverd, maar daartegen verwoestten de *Turken Joppe*; en de voortgang van het Christen leger werd door onstuimigheid zonder beleid en door tweedragt gestuit, en toen men in het jaar 1198 den dood des Keizers vernam, keerde het grootste deel der Vorsten naar *Europa* terug.

Een andere kruistogt, die kort daar na uit *Frankryk* ondernomen werd, had gewigtiger gevolgen. FULCO of FOULQUES, prediker te *Neuilly*, beroemd door zijne welsprekendheid, en zelfs geacht als wonderdoener, predikte, ondersteund door eenen Kardinaal, en het gezag van Paus INNOCENTIUS III, het kruis, en in het jaar 1199 lieten zich in groote menigte voorname Heeren, Edellieden en anderen, met het kruis teekenen. Men sloot een verdrag met de *Ve-* Nieuwe kruistogt der Franschen en Venetianen.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar1073. tot 1517

netianen, dat zij schepen zouden leveren tot het overvoeren van meer dan 30,000 man, en de vloot, vereenigd met eene eigene *Venetiaansche* magt onder hunnen Doge DANDULO liep in het jaar 1202 in zee: Eerst werd *Zara* door de *Venetianen* veroverd, alhoewel een Kapucijner abt, in naam van den Paus, verbood eene stad, die door Christenen bezet was, aan te tasten. Maar het geheele doel dezer kruisvaarders was veranderd. De Grieksche Keizer ISAACIUS ANGELUS was afgezet en van zijn gezigt beroofd door zijnen Broeder ALEXIUS ANGELUS; zijn Zoon ALEXIUS vervoegde zich bij de kruisvaarders, om zijnen Vader te herstellen, met belofte, dat hij zijn rijk tot de gehoorzaamheid der Roomsche Kerk terugbrengen, en vervolgens eene aanzienelijke hulp tot verovering van het Heilige Land leveren zou. Terwijl eenige krijgshoopen regelregt naar *Azië* voorttrokken, namen de *Venetianen* de voorstellingen van ALEXIUS aan, en het hoofdleger kwam in het jaar 1203 te *Konstantinopolen* aan, en zonder zich aan den Paus te kreunen, die deze onderneming afkeurde, werd *Konstantinopolen*, stormenderhand, veroverd, en ISAACIUS ANGELUS met zijnen Zoon op den troon hersteld.

Latijnsch Keizerrijk te Konstantinopolen.

Kort daarna stierven deze beide Keizers; de jonge ALEXIUS werd door MURZUFLUS vermoord, die zelve de Keizerlijke waardigheid aannam. Hierop overvielen de kruisvaarders den 12 April 1204 *Konstantinopolen*; maakten zich stormenderhand van de stad meester, plunderden die, en volvoerden alle de buitensporigheden van euvelmoed, hebzucht, wellust

en

en wreedheid. In de volgende maand verkoren zij uit hun midden BALDUIN, Graaf van *Vlaanderen*, tot Keizer van *Konstantinopolen*, die terstond aan den Paus schreef, en deszelfs goedkeuring en bevestiging verzocht; de Paus, hoezeer zich ongenoegd toonende op de kruisvaarders, erkende echter den nieuwen Keizer, maar deed hem tevens zijne hoogheid gevoelen. De *Franschen* en *Venetianen* waren overeengekomen, dat THOMAS MOROSINI, een *Venetiaan*, subdiaken der Roomsche Kerk, Patriarch van *Konstantinopolen* zou zijn, en de Paus weigerde de aanstelling van denzelven te bevestigen, omdat een wereldsch Vorst die gedaan had, hoewel hij vervolgens, uit eigene magt, deze waardigheid aan denzelven MOROSINI schonk. Ondertusschen leden de belangen der Christenen in *Palestina* door deze overwinning, deels, omdat eene verbazende menigte menschen zich thans uit dit land naar *Konstantinopolen* begaf; vooral, dewijl de zoogenoemde Koning van *Jeruzalem*, EMERY of AMALRICH *van Lusignan*, in het jaar 1206 overleden was, en de Koning van *Armenië* met den Graaf van *Tripoli* over het Vorstendom van *Antiochië* in hevigen twist raakten. Daarenboven kon het nieuwe Keizerrijk zich niet handhaven; geheele gewesten en eilanden werden van hetzelve afgescheurd, en onder de medehelpers der overwinning verdeeld; in *Azië* bezat het volstrekt niets; de ingeborene onderdanen van hetzelve, de Grieken, werden, wegens de mishandelingen, welke zij dulden moesten, deszelfs gevaarlijkste vijanden; anderen, de Grieksche Keizers in

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Klein-Azië en de *Bulgaren*, benaauwden het van buiten; BALDUIN werd reeds in het jaar 1205 door de laatstgemelden gevangen genomen; zijne opvolgers voelden meer en meer hunne zwakheden; en eindelijk verdelgde de Keizer MICHAËL PALEOLOGUS in het jaar 1261, door het innemen van *Konstantinopolen*, dit schaduwkeizerrijk tot den naam toe.

Ongeloofelijke drift tot den Kruistogt.

Hoe gering en onbestendig ook de voordeelen waren, welke de Kruistogten tot hier toe hadden aangebragt, evenwel bleef de dorst, om het kruis aantenemen, gestadig levendig onder alle standen en rangen van menschen, waartoe de geestelijkheid niet weinig het hare deed. Zelfs verhaalt een geschiedschrijver van dezen tijd (*), dat in het jaar 1212 vele jongens, zonder leidsman, uit alle steden en dorpen in alle *Europische* landen wegliepen, en als men hen vraagde: waarheen? ten antwoord gaven: naar *Jeruzalem*; dat zij het Heilige Land zochten. Vergeefs werden zij door hunne ouders opgesloten, zij braken overal uit. Van velen heeft men nooit vernomen, waar zij beland waren, velen, die weder thuis kwamen, wisten van hun wegloopen geene reden te geven.

Kruistogt van ANDREAS Koning van Hongarijen.

Paus INNOCENTIUS III. het geval dezer kinderen hoorende, zuchtte, dat deze jongens hem voor uitgeloopen waren, terwijl de menschen sliepen, en zond reeds in het volgende jaar 1213 rondgaande Brieven aan de Christen volken, om eenen nieuwen kruistogt te ondernemen, welke ook in de kerkverga-

(*) ALBERT *Stad. Chron. ad a.* 1212.

gadering van *Lateranen* in het jaar 1215 werd vastgesteld, ook schreef de Paus aan den *Sultan* van *Babylon* en *Damaskus* SALADINS broeder, hem vermanende, om, ten einde verder bloedvergieten voor te komen, *Jeruzalem* aan de Christenen over te leveren, opdat deze, na het ontslaan der gevangenen van weêrskanten, met de *Muhammedanen* gerust leven mogten. Ondertusschen stierf INNOCENTIUS in het jaar 1216, maar zijn opvolger HONORIUS III volgde zijne maatregelen, zoodat de togt werkelijk ondernomen werd, onder de aanvoering van ANDREAS, Koning van *Hongaryen*, wiens drift door de volgende omstandigheid nog meer was aangevuurd: De *Latynsche* Keizer van *Konstantinopolen*, HENDRIK, was in het jaar 1216 overleden, en de grooten des Rijks waren geneigd, om de kroon aan dezen Koning ANDREAS, of aan deszelfs schoonvader PETRUS *van Courtenay*, Graaf van *Auxerre*, optedragen, ANDREAS raadpleegde hier over den Paus; die hem antwoordde: dat hij zich wel daar over verheugde, maar dat het toch noodiger was, dat de Koning zich aan de spits der kruisvaarders stelde; ook kroonde de Paus kort daarna den gemelden PETRUS, die ook te *Rome* gekomen was, tot Keizer. In het jaar 1217 zeilde Koning ANDREAS naar *Palestina*, waar hij zich met de Koningen van *Jeruzalem* en *Cyprus* vereenigde; maar zich ook eerlang weder van hen afscheidde, alzoo de eerste hem, bij eene gewigtige onderneming, niet ondersteunde; vervolgens keerde ANDREAS in het jaar 1218 naar *Hongaryen* terug. Intusschen was er eene verbazende me-

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

menigte kruisvaarders in *Palestina* aangekomen, met wier bijstand de Koning van *Jeruzalem*, JOANNES *van Brienne* in het jaar 1218 de stad *Damiate* belegerde, en veroverde, welke hij echter in het jaar 1221 weder verloor door eene onvoorzigtigheid, tot welke hij door anderen genoodzaakt werd.

Kruistogt van Keizer FREDERIK II. die meester wordt te Jeruzalem.

Ondertusschen drong de Paus ten sterksten aan bij Keizer FREDERIK II, dat hij de Oostersche Christenen te hulpe zou spoeden. Deze Vorst had reeds in het jaar 1215, bij zijne kroning te *Aken*, nog naauwelijks twintig jaren oud zijnde, het kruis aangenomen, maar had naderhand berouw van zijne overhaasting, toen hij meer en meer inzag, dat de Paus, die hem afhankelijk van zich wilde houden, om die reden hem eenigen tijd van de hand wilde zenden. Zoodra 's Keizers mededinger, OTTO IV in het jaar 1218 overleden was, drong de Paus ernstig aan op de vervulling der gelofte, evenwel gaf HONORIUS hem in het jaar 1219 tot driemaal toe uitstel, maar dreigde hem voor de derde keer met den Ban. FREDERIK, die slechts tijd zocht te winnen, nam wel in het jaar 1220 bij zijne kroning te *Rome* andermaal het kruis aan, maar verkreeg tevens een nieuw uitstel tot het volgende jaar. Ook zond de Keizer in het jaar 1221 veertig galeijen naar *Damiate*, doch welke magt alleen daar gekomen scheen, om van het verlies der stad getuigen te wezen. De Paus gaf den Keizer de schuld van dit verlies, en herhaalde de bedreiging van den Ban, zoo hij niet in persoon den togt aanvaardde, ook bemiddelde hij een huwelijk tusschen den Keizer en

de

de erfdochter van den Koning van *Jeruzalem*; echter wist FREDERIK weder uitstel te verkrijgen tot in Augustus van het jaar 1227. Inmiddels stierf Paus HONORIUS, doch zijn opvolger GREGORIUS IX drong zoo sterk aan, dat eindelijk de krijgsmagt zich te *Brindisi* verzamelde, aangemoedigd door verhalen van hemelsche verschijningen; FREDERIK zelve was reeds scheep gegaan; toen eene besmettelijke ziekte, die hem zelven trof, hem noodzaakte, weder aan land te gaan, waar op de Paus den ban openlijk tegen hem uitsprak, en niettegenstaande de verontschuldigingen van den Keizer in het jaar 1228 weder vernieuwde. De Keizer ging dan voort met zijne krijgstoerustingen, en eenig krijgsvolk voor uitgezonden hebbende, ging hij ten laatsten in het jaar 1228 onder zeil met eene matige magt, voornemens zijnde, zoo spoedig mogelijk een einde van den krijg te maken. Maar de Paus hem dit euvel duidende, verbood de *Italiaansche* kruisvaarders, den Keizer te volgen, ook waarschuwde hij den Patriarch van *Jeruzalem* en de Grootmeesters der drie Ridderordens geene kerkelijke gemeenschap met hem te houden; aan welke bevelen de geestelijkheid in *Palestina* gehoorzaamde, zelfs zullen de Tempelheeren en Kruisbroeders den Keizer bij den *Sultan* van *Babylon* (*Egypte*) verraden hebben. De Keizer bediende zich wel van een hem voorgeslagen middel, om namelijk de bevelen aan het leger aftekondigen, niet in zijnen naam, maar in den naam van God en der Christenheid, waardoor velen aan hem getrouw bleven; maar toen hij vernam, dat de Paus eenen

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

eenen gewapenden inval in zijn Rijk van *Napels* had laten doen, spoedde hij zich, om naar *Europa* te keeren, en sloot op vrij aannemelijke voorwaarden eenen wapenstilstand van tien jaren, in het jaar 1229, met den *Sultan* van *Egypte*, die door de oneenigheden met zijnen Neef, den *Sultan* van *Syrië* en *Palestina*, te ligter daartoe bewogen werd. De voorwaarden des verdrags waren: *Jeruzalem*, *Bethlehem*, *Nazareth*, *Sidon* en het gebied van deze stad tot *Ptolemais*, zou aan de Christenen worden overgegeven; doch de *Arabieren* zouden vrijheid hebben, om, ongewapend, hun gebed in den zoogenoemden Tempel te *Jeruzalem* te verrigten; de Keizer kon *Jeruzalem* en eenige kasteelen versterken, maar hij zou niemand in *Palestina* of *Syrië* tegen den *Sultan* bijstaan enz. FREDERIK meldde met veel betoon van blijdschap deze gelukkige uitkomst naar *Europa* en aan den Paus; en inderdaad, hoe weinig veiligheid de Christenen voor het toekomende zich met dit verdrag beloven konden, FREDERIK was te wijs en te groote Staatkundige, dan dat hij de nutteloosheid en het verderfelijke van deze zoogenoemde oorlogen niet zou doorzien hebben, *hij*, die in zijne denkwijze zoo veel verschilde van zijne tijdgenooten en de heerschzuchtige oogmerken der Pausen steeds tegenwerkte. De Patriarch van *Jeruzalem* beschuldigde hem wel bij den Paus, dat de Keizer de laagste bejegeningen van den *Sultan* en de mishandelingen der Christenen door de *Arabieren* had laten welgevallen, ten einde dit verdrag van den *Sultan* te bekomen, maar wij kunnen zijn berigt niet

niet als onzijdig beschouwen, en de ridders van de *Duitsche* Orde waren met dit verdrag zoo te vrede, dat hun grootmeester in eene openlijke redevoering te *Jeruzalem* aan den Paus en de Geestelijkheid hevige verwijtingen deed. En hoewel de Patriarch, naar het voorschrift van den Paus, allen openlijken godsdienst in die stad verbood, zoo lang de Keizer zich daar bevond, echter deed deze Vorst daar eene statelijke intrede, en bezocht plegtig het Heilige graf, waarna hij, dewijl geen Prelaat zulks doen wilde, zich zelven de kroon van *Jeruzalem* opzette. Vervolgens WALTHER *van Brienne* tot zijnen Stedehouder hebbende aangesteld, zeilde de Keizer in Meij 1229 naar *Europa*, waar hij spoedig het deel van zijn Rijk heroverde, hetwelk de Paus gedurende zijn afzijn had ingenomen. De verbittering van den Paus tegen FREDERIK was, wegens deszelfs gedrag in het Oosten, zoo hoog gestegen, dat hij geheel *Europa* tegen hem in het harnas zocht te jagen, evenwel werd er bij den zoen, die in het jaar 1230 getroffen werd, geen woord van gerept.

Inval der Mogollen.

Doch GREGORIUS IX. wilde den kruistogt vernieuwd hebben, zoo dra de stilstand van tien jaren geeindigd zou zijn, en zond daartoe reeds in het jaar 1234 eenen rondgaanden Brief in *Europa* af. Ook lieten zich weder velen met het kruis teekenen, maar de Bedelmonniken ontfloegen ook weder velen voor geld van hunne belofte, zonder dat men wist, zegt een Geschiedschrijver van dezen tijd, in welken afgrond het geld verzonk, hetwelk de Pausselijke gevolmagtigden verzamelden, waardoor de

ijver

V BOEK III Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

ijver voor deze onderneming merkelijk verkoelde. Echter herhaalde de Paus zijn schrijven in het jaar 1235, stellende tevens overal Predikers aan van het kruis, wier voordragt ieder op straffe van den ban hooren moest. Uit vrees voor dezen ban liet zich eene vrouw, die voor lang het gebruik harer leden verloren had, ook in zulk eene Predikatie brengen, en nu strooide men uit, dat zij terstond daar op hare volkomene gezondheid weder gekregen had (*). Ondertusschen drongen de *Mogollen* uit het Noorden van *Azië*, waar zij onder GENGISKAN een magtig Rijk gesticht hadden, met zoodanige overmagt in de Landen der *Arabieren* en *Turken*, dat de Vorsten dezer Natien zelfs bij de Christenen hulp zochten. Ten dien einde kwam 'er in het jaar 1238 een *Saraceensch* Gezant in *Frankryk*, en een ander in *Engeland*; maar hier gaf de Bisschop van *Winchester* dit antwoord: „ Wij willen deze honden malkander laten opvreten, tot wij de overgeblevenen doodslaan, en de wereld geheel van „ vijanden van CHRISTUS zuiveren kunnen." Maar in *Frankryk* maakte het voorstel meer indruk. Vele Grooten van dit Rijk, 500 Ridders en 40,000 Ruiters vloegen in het jaar 1240 op weg naar *Palestina*, maar in plaats van zich met de *Turken* tegen de *Mogollen* te vereenigen, streden zij met de eersten met zoo veel wanorde en verwarring, dat zij, na aanmerkelijk verlies geleden te hebben, naar huis moesten keeren. Twee jaren daar na vielen de Chr-

(*) MATTH. *Paris. p.* 410-412.

Chowaresmiers of *Kharismianen*, naar hun Koningrijk *Kharismi* of *Kharisfem*, aan de *Kaspische* zee, die MATTHEUS van *Parys Chorosminers* noemt, in *Palestina*, en plunderden *Jeruzalem* en de nabu- rige oorden, en mishandelden zelfs de Kerk van het Heilige Graf, welke de *Muhammedanen* zelve eerbied bewezen hadden; in het jaar 1244 wonnen zij bij *Gaza* een' grooten veldflag op de Christenen, met welken de *Sultan* van *Damaskus* zich vereenigd had. Een beklagelijke Brief van den Patriarch van *Jeruzalem* hier over gefchreven, verwekte in *Europa*, hetwelk tenzelven tijde door de *Mogollen* verwoest werd, groote ontfteltenis.

V BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Kruistogt van den H. LODEWYK, Koning van Frankryk.

Ongetwijfeld had deze nieuwe ramp veel invloed op LODEWYK IX, Koning van *Frankryk*, om hem tot eenen kruistogt te bewegen. Na eene doodelijke ziekte had hij zich, uit dankbaarheid, verpligt gerekend, in het jaar 1244 het kruis aan te nemen. Vergeefs raadde zijne Moeder BLANCHE, eene zeer verftandige Vorstin, en vele Rijksgrooten hem dezen togt af, onder andere beweegredenen aanvoerende, dat hij zijne gelofte gedaan had op een' tijd, dat hij niet volkomen zijn verftand magtig was, maar de Koning gaf hun ten antwoord: dewijl zij geloofden, dat hij het kruis in eene bedwelming van zinnen had aangenomen, wilde hij hetzelve terug geven, maar daar hij thans volkomen bij zijn verftand was, eischte hij het weder; en men moest hem gehoorzamen. De Paus zond ook in het jaar 1245 eenen Kardinaal Legaat in *Frankryk*, die met zoo veel nadruk het kruis predikte, dat velen hun-

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ne goederen verkochten of verpandden, om de kosten tot den togt goed te maken; zelfs gebruikte de Koning de volgende list, om het getal der kruisvaarders te vermeerderen. Het was in *Frankryk* de gewoonte, dat de Grooten aan hunne bedienden op kersmis nieuwe kleederen vereerden. De Koning liet dan meer kleederen dan gewonelijk maken van best laken met bont, voor zijne Hovelingen, maar 'er des nachts heimelijk gouden kruisen op naaijen. Nu moesten de Hovelingen op gemelde Feest reeds voor den dageraad met deze kleederen in de Kerk komen, om de Misse te hooren. Elk zag thans het kruis op des anderen schouder, en niemand zoo koen, die het kruis dorst wegnemen; men lachte, en noemde malkander *rekruten*, en den Koning een' *jager van Pelgrims*, en een' *visscher van menschen* (*).

In het jaar 1248 stak Koning LODEWYK, vergezeld van zijne Gemalin en drie Zonen, vele Rijksgrooten en Bisschoppen, en meer dan 50,000 Soldaten, uit *Frankryk* in zee. Op het eiland *Cyprus* de verschillen bevredigd hebbende tusschen de Oostersche Christenen onderling, wendde hij den steven naar *Egypte*, na welks verovering *Palestina* hem gemakkelijk in handen zou vallen. De *Arabieren* werden ter zee en te land geslagen, en *Damiate*, de sleutel des lands, ingenomen, doch in plaats van naar *Kairo* of *Kahira* voort te rukken, en de zege te achtervolgen, gaf het leger zich aan wulpsheid en ongebon-

(*) MATTH. *Paris. pag.* 690.

bondenheid over, zonder dat de Koning gezag genoeg had, om dit te weeren. Ook werd 's Konings Broeder, ROBERT, Graaf van *Artois*, zich te diep onder de vijanden gewaagd hebbende, door dezelven afgefneden, en verloor met al de zijnen het leven. In het leger ontftond vervolgens eene befmettelijke ziekte, waarom de Koning in het jaar 1250 naar *Damiate* terug trok, maar van de *Arabieren* omfingeld, moest hij zich met een groot gedeelte van zijn leger gevangen geven. Het gevolg hier van was, dat hij voor zijne vrijheid aan den *Sultan* MOADEM TURANSCHAH een groot losgeld betalen, en *Damiate* weder overgeven moest. Maar eer LODEWYK ontflagen was, werd de *Sultan* door zijne oproerig gewordene Lijfwacht, de *Mamliks* of *Mamelukken* vermoord, en LODEWYK zag zich genoodzaakt, zich aan nog harder voorwaarden te onderwerpen. Eindelijk verliet hij *Egypte* met het kleine overfchot van zijn leger, latende nog meer dan 12,000 gevangenen in handen der vijanden. Na zich nog eenigen tijd te *Ptolemais* opgehouden te hebben, keerde hij ten laatften in het jaar 1254 naar *Frankryk* terug, met den roem van dapperheid en ijver voor den Godsdienst, en van ftrenge zeden, terwijl de Franfche Gefchiedfchrijvers echter eenen fluijer fpreiden over zijne gebreken als Veldheer en over zijn Bijgeloof, de onzuivere bron van deze onderneming.

Tweede kruistogt van denzelven.

Niettegenftaande dezen rampfpoedigen uitflag, hield LODEWYK zich nog fteeds verpligt, om den togt te hervatten, te meer, toen 'er tijdingen kwamen,

men, dat de *Sultan* van *Egypte*, getergd door de ſtrooperijen der *Hospitaliers* en *Tempeliers*, de eene ſtad na de andere, en eindelijk in het jaar 1268 zelfs *Antiochië* ingenomen had. LODEWYK ondernam dadelijk dezen togt in het jaar 1270, verzeld door zijnen Broeder KAREL, Koning van *Sicilië*; en zette onverwachts den koers naar *Tunis* in *Afrika*. De Vorst van dit land had hem een' Gezant gezonden, en eenige hoop gegeven, dat hij een Christen zou worden, als hij zulks zonder gevaar doen kon, hetwelk den vromen LODEWYK zoo behaagde, dat hij menigmalen uitriep: ô! kon ik eens de Doopheffer zijn van eenen *Muhammedaanſchen* Koning! Men had hem ook verzekerd, dat hij eens meester van *Tunis* zijnde, te gemakkelijker *Egypte* zou kunnen veroveren; ondertusſchen was de ſtaatkunde van zijnen Broeder KAREL, die eenen vasten voet in het voor hem zoo nabijgelegene *Afrika* wenschte te hebben, de geheime beweegreden van deze onderneming. Hoe het zij, dezelve liep nog ſlechter af, dan de voorgaande. Het leger landde in *Afrika*, maar eene beſmettelijke ziekte, door de brandende hitte en door gebrek aan water en levensmiddelen ontſtaan, nam ſpoedig de helft van hetzelve weg; en Koning LODEWYK zelve overleed aan deze ziekte den 25ſten Augustus van het jaar 1270. Men heeft dezen Vorst naderhand onder de Heiligen van zijne Kerk geplaatst, en viert jaarlijks zijn feest op zijnen ſterfdag.

Noodlottig einde van de

LODEWYKS ongelukkige kruistogten deden den ijver voor dezelve in *Europa* merkelijk verkoelen; en

en de Christenen verloren in *Palestina*, door hunne aanhoudende oneenigheden en krakeelen, door hunne slechte zeden en door hunne woestheid jegens de *Muhammedanen*, behalve veelvuldige gebreken van allerhande natuur, spoedig alle hunne bezittingen. In het jaar 1288 was *Tripoli* den *Sultan* van *Babylon* in handen gevallen, en verwoest; waar op de zoogenoemde Koning van *Jeruzalem*, HENDRIK, thans Koning van *Cyprus*, een' wapenstilstand met den *Sultan* sloot, welke door de beide partijen bezworen werd. Ondertusschen liet men, in spijt van dezen stilstand, te *Ptolemais* dertien *Arabische* kooplieden onthoofden, en weigerde aan den *Sultan* de voldoening, welke hij daar voor eischte. In toorn ontstoken, sloeg hij in het jaar 1291 het beleg voor die stad met 200,000 man, en bemagtigde dezelve, de laatste vaste plaats, welke de Christenen in dit land nog bezaten; de overige, *Tyrus*, *Sidon* en *Berytus*, werden verlaten; en dus was 'er weldra geene spoor meer voorhanden van al de veroveringen, die sedert omtrent twee eeuwen gemaakt waren.

Kruisvaarten.

De Pausen bleven, met dit al, ook nog gedurende de XIVde eeuw, op een hernieuwen van deze zoogenoemde Heilige Oorlogen aandringen. In het jaar 1308 vermaande KLEMENS V de Christen Vorsten tot zulken togt, en gebood in het jaar 1312 op de Kerkvergadering te *Vienne*, dat 'er een algemeene kruistogt, (*generale passagium*,) tot verlossing van het Heilige Land zou plaats hebben, waar toe het innemen van het eiland *Rhodus* door de Hospitaal-Ridders hoop van eenen goeden uitslag

Laatste pogingen tot nieuwe kruistogten.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

flag scheen aan te bieden. Doch, alhoewel de Koningen van *Frankryk*, *Engeland* en *Navarre* het kruis aannamen, kwam nogtans deze onderneming niet tot stand. Het grootste deel des Adels vond meer smaak in de Tournooispelen, welke daarom door den Paus op zware straffen verboden werden. JOAN XXII rustte in het jaar 1319 tien schepen uit, welke bij eenen kruistogt dienst zouden doen, maar vermaande te gelijk den Koning van *Frankryk*, om zoodanigen togt niet dan met rijp beraad en overleg te ondernemen. Als EDUARD II, Koning van *Engeland*, genegenheid tot eenen kruistogt liet blijken, en den Paus raadpleegde, of hij zich ook, gelijk hem eenige Monniken geraden hadden, met zekeren balsem kon laten balsemen, welke de Heil. Maagd aan den Heil. THOMAS BECKET vereerd had, ten einde van eenen goeden uitslag verzekerd te zijn, vergunde de Paus hem dit verzoek wel, doch onder voorwaarde, om dit heimelijk te doen, opdat 'er geen aanstoot en ergernis ontstond. Met het jaar 1331 scheen een kruistogt tot stand te zullen komen, wanneer de Koning van *Armenië* om bijstand verzocht tegen de *Muhammedanen*, en de Koning van *Frankryk*, FILIPS van *Valois*, den Paus verzocht, om deswegens eene algemeene uitschrijving uit te vaardigen; doch het bleek dra, dat het dezen Vorst niet regt ernst was. BENEDICTUS XII bragt ook in het jaar 1335 geheel *Europa* ten dezen einde in beweging, doch met geen ander gevolg, dan dat de Koning van *Armenië* door den *Sultan* van *Babylon*, die hier van gehoord had, over-

overvallen werd. In het jaar 1343 maakte KLEMENS VI een nieuw ontwerp, waar op een Christen vloot in het jaar 1344 de ſtad *Smirna* veroverde. Nog benoemde URBANUS V in het jaar 1363 Koning JAN van *Frankryk*, op deszelfs verzoek tot Bevelhebber van eenen kruistogt tegen de *Turken*, zullende de Kardinaal TALLEYRAND, Bisſchop van *Albano*, onder den Koning het gebied voeren; het gerucht hier van was noodlottig voor vele Christenen in *Egypte* en *Syrië*, zonder dat de voorgenomene togt volgde, dewijl Koning JAN in het volgende jaar kwam te overlijden.

PIUS II, te voren ÆNEAS SYLVIUS, waagde in dit Tijdvak de laatſte poging tot eenen kruistogt, in het jaar 1459, daar toe aangeſpoord door het bemagtigen van *Konſtantinopolen* door de *Turken*, waar door echter de goede uitſlag der herovering van *Palestina* zoo veel onwaarſchijnelijker was geworden. Men bepaalde *Ancona* tot de verzamelplaats der gemeenſchappelijke Vlooten, willende de Paus zelve den togt bijwonen, ten welken einde hij zich in het jaar 1464 dadelijk naar *Ancona* begaf, waar hij overleed, waar na de reeds aangekomenen zich weder verſtrooiden.

Gevolgen der kruistogten.

Ondertusſchen hebben deze onberadene oorlogen gewigtige gevolgen gehad; niet zoo zeer ten aanzien van den Godsdienst, dewijl de menſchen door de ongelukkige uitkomst van dezelve niet genezen werden van de vooroordeelen aangaande de verdienſtelijkheid van deze oorlogen, welke hun als heilige oorlogen werden voorgepredikt; integendeel werd het *Bijgeloof*

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

veel meer gevoed, door de menigvuldige Heilige *reliquien* of overblijfselen van CHRISTUS zelven, van zijne Moeder en Apostelen, welke *Palestina* overvloedig opleverde, uit welken overvloed het bedrog winst en voordeel wist te trekken; ook werd de ware *Kerketucht* van alle kracht en nadruk beroofd, door de *Aflaten*, welke voor alle zonden konden verkregen worden, door het kruis aan te nemen, en naar het Heilig Land te trekken; maar voor de Pausfen waren deze oorlogen voordeeliger, wier invloed en gezag over Vorsten en Grooten daar door meer en meer gevestigd werd en toenam, gelijk zij door hunne Legaten bij alle deze ondernemingen werkzaam waren, om die ten hunnen meesten voordeele te besturen; ook matigden de Pausfen zich aan, om dergelijke kruistogten tegen Christenen, die bij hun voor Ketters gehouden werden, te laten prediken, ter staving van hunne magt; waar van ons de voorbeelden in het vervolg zullen voorkomen. Eindelijk vond de Geestelijkheid haar voordeel bij deze togten; hoewel haar uitzigt op Patriarchaten, Aartsbisdommen en andere Kerkelijke waardigheden in de Oosterfche Landen mislukte; evenwel behielden de Pausfen aanspraak op dezelve, en schonken 'er de tijtels van aan een bijzonder soort van Geestelijken, (*Episcopi in partibus infidelium.*)

Met betrekking tot het vereenigen der Christenen, die behalve meer in twee Hoofdkerken, de *Griekfche* en *Latijnfche*, verdeeld waren, waren deze togten meer nadeelig dan voordeelig; de gemoederen der Grieken en Latijnen werden door vele omstandigheden,

den, inzonderheid toen de Latijnen zich meester maakten van *Konstantinopolen*, verwijderd en tegen malkanderen verbitterd. — Om *Joden* of *Muhammedanen* te bekeeren, waren deze oorlogen geheel niet geschikt, door de wreedheden welke gedurende dezelve tegen deze beiden geoefend werden; terwijl menschen of volken door eenen oorlog te willen bekeeren, reeds op zich zelve eene ongerijmdheid is, voornamelijk door eenen zoo onverstandig aangevangenen en met zoo veel trouwloosheid en woede gevoerden oorlog, als deze kruistogten waren.

Bij toeval echter, of liever, door het bestuur der Voorzienigheid, die uit duisternis licht weet voort te brengen, hadden deze kruistogten, in het vervolg, eenen voordeeligen invloed, tèn aanzien van die bijzondere oorlogen, welke volgens het oude vuistregt gevoerd, maar gedurende deze oorlogen geschorst werden. Ook ter uitbreiding van de Aardrijkskunde Zeevaart en Koophandel, ter beschaving van den smaak in fraaije kunsten en wetenschappen, ook ten aanzien van de regeringswijze en meerdere vrijheid van den burgerstand in de *Europische* landen enz.

Verscheidene Schrijvers hebben opzettelijk de geschiedenis van deze oorlogen beschreven, van welke JAKOB BONGARS de voornaamsten uitgegeven heeft in zijn Werk te *Hanau* 1611 in twee Deelen in Folio gedrukt, onder den titel: *Gesta Dei per Francos, sive Orientalium expeditionum et regni Francorum historia*; ook vindt men eene lijst van dezelve bij JOH. ALB. FABRICIUS *Salutaris Lux Euangelii, toti orbi per divinam gratiam exoriens p.* 522–526. In

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

later tijden hebben ook onderfcheidene Geleerden ons de gefchiedenis van deze oorlogen met meer of min naauwkeurigheid en onpartijdigheid befchreven.

Bekeeringen in Afie. Priester JOANNES.

Eén der voordeelen van de kruistogten was eene meerdere bekendfchap voor de Westerfche Christenen met het Oosten, waar door zij den arbeid der *Nestorianen* in vroegere eeuwen ten dezen ondernomen, konden onderfteunen en voortzetten, met zachter middelen, dan door bloedige oorlogen. Men vertelde, ten dezen tijde, veel van eenen magtigen Vorst in het Oosten van *Azie*, dien men *Priester* JOANNES of *Paap* JAN noemde, en die met alle zijne onderdanen het Christendom beleed in de kerkgemeenfchap der *Nestorianen*. Deze vertellingen werden met zeer vele bijzonderheden van de groote magt en luister van dezen Vorst opgefierd, zoo dat men in *Europa* verlangde, meer en zekerder berigten van hem te weten. Toen de *Portugezen* in de XVde eeuw kennis kregen aan den Keizer van *Habesch* of *Abysfinie*, geloofden zij, in hem den *Priester* JAN gevonden te hebben; welken echter de oude Schrijvers, die van hem gewagen, als ook de berigten der Oosterlingen, in *Azie* plaatfen (*).

Reeds in het begin der XIde eeuw was een Koning der *Tartaren* of *Turken* van *Cherith* in het Noord-oosten van *Azie*, met meer dan 200,000 van zijne onderdanen tot het Christelijk geloof overgegaan, volgens EBEDJESU, Metropolitaan van *Maru* in

(*) ASSEMANI *Bibl. Orient. T.* III. *P.* II. *p.* 487. MOSHEIM *Hist. Tartar. Ecclef. p.* 18 *fq.*

in *Chorasan*, in zijn berigt aan den *Nestoriaanschen* Patriarch (†). Deze Koning schijnt, bij den Doop, den naam van JOANNES of JAN bekomen te hebben; maar onzeker is het, van waar zijn titel als *Priester* oorspronkelijk zij. Misschien hebben de *Nestorianen* hem tot Priester gewijd, waarmede zij, zelfs omtrent kinderen, heel mild waren. Zijne opvolgers behielden dezen naam en tijtel bij hunnen eigenen naam, en hadden hun verblijf te *Karakorum*, bij de noordelijke grenzen van *China*.

Een *Armenisch* Bisschop, die in het jaar 1145 als een afgevaardigde van zijne Kerk bij Paus EUGENIUS III aankwam, verhaalde van éénen dezer opvolgeren van *Priester* JAN, dat hij voornemens was geweest, om naar *Jeruzalem* te komen, om die stad bijstand te bieden, maar dat hij, niet over den *Tigris* hebbende kunnen komen, naar zijn rijk terug gekeerd was. Men heeft ook van dezen Vorst eenen Brief aan den *Griekschen* Keizer, in een Latijnsch Handschrift (*), vol pocherijen, doch welke Brief met regt voor een verdicht stuk gehouden wordt.

Doch, wat 'er zij van de grootheid van dezen *Priester* JOANNES, zijn rijk nam reeds met de XIIde eeuw een einde. De vierde van deze Vorsten, eigenlijk UNG-CHAN of ONK-KHAN genoemd, of ook AUNCK-CHAN, (welke namen den *grooten Chan* beteekenen,) bij Christen-schrijvers ook DAVID geheten, verloor tegen den grooten *Mogolschen* verovemar

(*) *Apud* ASSEM. *L. C. p.* 487.
(†) ASSEM. *L. C. p.* 492.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

raar GENGIS-CHAN, die toen nog TEMUDSCHIN heette, in het jaar 1202 eenen grooten veldflag en kort daarna het leven. Evenwel bleven 'er nakomelingen van hem overig. GENGIS-CHAN zelve nam zijne dochter ten gemalin; bij welke een *Nestoriaansche* Monnik, RABBANTA, als haar Biechtvader en Raad, in groote gunst ftond, die ook, zoo lang hij leefde, van de *Mogollen* voor eenen Profeet en Heiligen gehouden werd. De zoons van dezen *Priester* JAN en hunne nakomelingen hebben nog tot in het jaar 1300 over hunne vaderlijke landen, en naar het fchijnt ook verder geregeerd, in de Provintie *Tendisch*, in *Indie*, en in *Kataja*, (of het noordelijk *China*;) evenwel waren zij aan den grooten *Chan* der *Tartaren* of *Mogollen* onderworpen. Dus bleef het Christendom volgens de *Nestoriaansche* begrippen en kerkgebruiken daar in ftand, tot het federt de veroveringen van TIMURBEK weder te niet gegaan is. Verfcheidene geleerden van later tijden hebben gemeend, dat de beroemde Geestelijke Vorst in het Koningrijk *Tibet*, DALAI LAMA, geen ander is, dan een nakomeling van *Priester* JAN, en dat de Godsdienst van zijne *Lamas* met den Christelijken, uit welks verbastering deze ontftaan zal zijn, eene merkelijke gelijkvormigheid heeft. Men heeft zelfs overeenkomst in den naam gevonden. De eigenlijke naam van *Priester* JAN zal geweest zijn *Prete Gehan*, en *Lama* zal in het *Mogolsch* een *Priester* beteekenen; en *Dalai*, even als *Gehan* in de taal van het Noordelijk *Indie*, eenen *wijden omvang*; zoodat *Dalai Lama* en *Prete Gehan* eenen *algemeenen Pries-*

ter

ter zal aanduiden. Maar gesteld ook, dat men geenszins alle sporen van een vervalscht Christendom bij de *Lamas* kon ontkennen, evenwel zijn 'er gewigtige bedenkingen tegen de bovengemelde meening in te brengen. MOSHEIM heeft in zijn later geschrevene *Kerkgeschiedenis* (*) ondersteld, dat wezenlijk een Priester den troon van den *Aziatischen* Vorst KENCHAN na deszelfs dood beklommen, en daardoor tot den meer gemelden naam aanleiding gegeven heeft. Maar de verhalen van eenige Westersche Geestelijken, die ten dezen tijde in het Oosten gereisd hebben, kunnen kwalijk opwegen tegen de berigten van Oostersche Schrijvers.

Met den laatsten der bovengenoemde Vorsten was de Paus ALEXANDER III in kennis geraakt. Een Geneesheer van den Paus (*Magister* PHILIPPUS) had hem, bij zijne wederkomst van eene reize in *Tartarye*, gemeld, dat de Christelijke Koning aldaar met de Roomsche Kerk in verbindtenis wenschte te komen, en haar onderwijs te ontvangen. Dit berigt, gegrond of ongegrond, gaf den Paus aanleiding, om in het jaar 1177 eenen Brief aan dezen Koning te zenden, waar op evenwel niets verder gevolgd is.

Bekeering beproefd onder de Mogollen.

Doch die zelfde *Mogollen*, die den *Priester* JOANNES onder hunne wapenen deden vallen, gaven kort daarna aanleiding tot zekere schikkingen, om hunne bekeering te beproeven. Na het overlijden van GENGIS-CHAN in het jaar 1227, werden de veroverin-

gen,

(*) IV *Deel Bladz.* 233.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

gen, of liever verwoestingen van vele landen onder de bevelen van zijnen zoon OKTAI tot diep in *Europa* voortgezet. *Rusland*, *Polen* met het daar toe behoorende *Silezie*, benevens *Hongarye*, leden van het jaar 1236 tot 1241 onbeſchrijfelijk veel van deze volken. Vergeefs deed Keizer FREDERIK II zijn best, om de *Europiſche* Vorsten tot vereeniging tegen deze geduchte vijanden te bewegen, hij zelve werd veel meer door den Paus als een *Mogol* of *Turk* behandeld; waar over hij zich in Brieven aan den Koning van *Engeland* en andere Vorsten vergeefs beklaagde. Zelfs was GREGORIUS IX voornemens, den Keizer op eene Kerkvergadering in den Ban te doen of af te zetten. Evenwel werden 'er Vastendagen en Biduren verordend, om 's hemels hulp tegen de *Mogollen* te verwerven. LODEWYK IX, Koning van *Frankryk*, zeide tegen zijne moeder, als zij hem hare vrees voor het naderend gevaar te kennen gaf: Als de *Tartaren* ons naderen, ſtoten wij hen weder in de Hel, of wij kómen allen als martelaars bij God (*).

INNOCENTIUS IV, die in het jaar 1241 Paus geworden was, vervolgde den gemelden Keizer FREDERIK II zoo hevig als zijn voorzaat, en kondigde dus geenen kruistogt af tegen de *Mogollen*, hoewel thans gevaarlijker vijanden dan de *Arabieren* en *Turken*, maar hij zond in het jaar 1243 twee Brieven aan de *Mogolſche* Vorsten, in welke hij hen vermaande, hunne verwoestingen en wreedheden na te la-

(*) MATTH. PAR. *ad a.* 1241. *p.* 557.

laten, en zich in het Christendom te laten onderwijzen; met deze Brieven zond hij eenige Monniken af uit de twee onlangs gestichte Orden der Bedelmunniken, de *Dominikanen* en *Franciskanen*, van deze heeft SIMON van *St. Quintin*, uit de *Dominikanen*, en een ander, JOANNES DE PLANO CARPINI, uit de *Franciskanen*, eene beschrijving van hunne reize opgesteld, welke nog voorhanden zijn.

De *Dominikanen* gingen in het jaar 1245 te scheep naar *Armenië* en *Persië*, en kwamen in het jaar 1257 in het leger van den Veldheer der *Mogollen* BAGOTHNOI, of eigenlijk BAYU NOVIAN aan. Door hem gevraagd, wie zij waren? gaf ASCELINO, een dezer Monniken, ten antwoord: Ik ben een afgezant van den Heer Paus, die bij de Christenen eene hooger waarde heeft, dan eenig ander mensch; en wien zij als hunnen Vader en Heer vereeren. Ook weigerden deze Monniken de kniebuiging voor den Veldheer te verrigten, en vertoornden de *Mogols* door hunne trotsheid zoodanig, dat de Veldheer hen ter dood wilde laten brengen, en met moeite bewogen werd, om hen heen te zenden; met een antwoord op 's Pausen Brief, waar in hij schreef: dat, als de Paus op zijn aardrijk, water of erfdeel wilde blijven zitten, hij zelve bij hem moest komen.

Meer schijn van gunstige hoop bragten de *Franciskanen* terug, die, onmiddelijk aan den *Grooten Khan* zelven gezonden waren. Zij kwamen dadelijk in het jaar 1246 bij den *Khan* GAIUK, die onlangs zijnen Vader OKTAI was opgevolgd. Aan deszelfs Hof,

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Hof, dat is in zijn leger, waren vele Christenen; die op de *Grieksch-Nestoriaansche* wijze hunnen Godsdienst vrij oefenden. Men strooide zelfs uit, dat de *Khan* het Christendom was toegedaan; waarschijnelijk is het, dat 's Vorsten Moeder TURACHINA, eene *Nestoriaansche* Christinne, haren geloofsgenooten zoo veel bescherming bezorgd had. De Afgevaardigden bragten een antwoord van den Vorst aan den Paus mede, wien deze Monniken te gelijk verhaalden, dat dezelve door hen in het Christendom onderwezen was, en hetzelve eerlang aannemen zou. Men zegt verders, dat dit werkelijk gebeurd zij, en dat de Paus daarom JOANNES DE PLANO CARPINI tot Bisschop benoemd hebbe. Maar van deze bekeering is niets met zekerheid bekend.

Omtrent dezen tijd had Koning LODEWYK IX van *Frankryk* zijnen eersten kruistogt ondernomen. Toen hij zich in het jaar 1248 op het Eiland *Cyprus* bevond, bragten twee Gezanten van den *Tartaarschen* (of *Mogolschen*) Veldheer ERCHALTAY, (eigenlijk ILOSCHIKTAI,) hem eenen Brief van denzelven over, in welken hij groote genegenheid voor de Christenen vertoonde. Ook verhaalden deze Gezanten, dat deze Veldheer en zelfs de *Groote Khan*, met eene menigte van zijne onderdanen, reeds gedoopt waren. Men houdt echter deze Gezanten voor bedriegers, die den Koning zulke sprookjes verhaalden, om hem wat geld af te lokken, omdat soortgelijke berigten bij dezen eenvoudig vromen Vorst altijd welkom waren. LODEWYK zond daar

op

op eenige Gezanten met kostbare geschenken aan den *Grooten Khan* en aan ILTSCHIKTAI. Maar de Gezanten waren zoo gelukkig niet, om den gewaanden ILTSCHIKTAI te kunnen vinden, of ook van de bekeering van den *Grooten Khan* iet te vernemen. MANGU, Kleinzoon van GENGISKHAN, was deszelfs opvolger; en dezen zal men voor een' Christen moeten houden, als het berigt van eenen ooggetuigen, HAITHO den *Armenier*, iet gelden zal (*). Volgens hem begaf zich de Koning van *Armenië*, AITO, in het jaar 1253, naar het leger van den *Grooten Khan*, van wien hij vriendelijk ontvangen werd, en op 's Konings voorstel, liet MANGU zich door eenen Bisschop, Kanselier van den Koning, doopen, met een aantal van zijne Grooten. Men kan wel dit getuigenis niet geheel verwerpen; doch men kan echter van deze bekeering zich geene groote verbeelding maken. Dewijl de Moeder van den *Khan* eene Christinne was, kan de Vorst wel groote achting voor haren Godsdienst betoond, en een gedeelte van deszelfs plegtigheden waargenomen hebben, maar het blijkt in het vervolg, dat *Nestoriaansche* Priesters, *Muhammedaansche Imans*, en *Heidensche Bonzen* aan dit Hof beurtelings hunnen Godsdienst oefenden, en dat de Vorstinnen uit het geslacht van den *Khan* niet alleen aan het kruis eerbied bewezen, maar ook dezelfde aandacht bij Godsdienstplegtigheden betoonden, die niet Christelijk waren. Ook bevestigde het berigt der Gezan-

(*) *Hist. Orient. seu de Tartaris C.* 22. *p.* 37.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

zanten van LODEWYK IX bij hunne wederkomst ver of na niet alles, wat HAITO van de bekeering van den *Khan* verhaalt, hoewel zij breed opgaven van de menigte Christenen, die zij aangetroffen hadden. Ondertusschen verwekte een Gezant van eenen *Mogolschen* Vorst, SARTACH, die een Christen geworden was, in het jaar 1254 nog grooter vreugde aan den Paus, die ook ten dezen tijde *Dominikanen* zond aan den *Sultan* van *Turkyen*, zonder dat 'er nader bepaald wordt, waar men dezen *Sultan* te zoeken hebbe. Aan den anderen kant zond LODEWYK den *Franciskaner*, WILLEM RUBRUQUIS, met twee anderen van zijne Orde, aan SARTACH, die omstreeks de *Wolga* en de *Don* regeerde. Wij hebben de Reisbeschrijving van dezen Monnik nog, welke ons van de *Mogollen* en hun land een vrij leerzaam denkbeeld geeft; maar die ronduit zegt, dat de *Khan* MANGU, dien hij zelve gesproken heeft, geen Christen geweest is; ook twijfelt hij aan de bekeering van SARTACH, omdat dezelve geen Christen genoemd wilde zijn; maar geeft duidelijk te kennen, dat de Godsdienst van dit Hof bestond in een mengelmoes van plegtigheden uit allerhande Godsdiensten; ook bragt hij eenen Brief mede van MANGU-KHAN aan LODEWYK, in welken geene spoor van Christendom voorkomt. Veel meer ontvouwt hij den Koning de bevelen van den eeuwigen God op eene dreigende wijze, en eischt van hem Gezanten, om te zien, of hij vrede of oorlog hebben wil.

Niet lang daar na, in het jaar 1258, veroverde HULAGU, (of HULAKU,) Broeder van den grooten *Khan*,

Khan, *Bagdad*, waar door het klein overschot van het *Arabische Chalifaat* vernietigd werd. De *Catholicus* en Patriarch der *Nestorianen* dezer stad bergde zich, toen zij aangetast werd, met hen in eene Kerk; ook genoten zij, onder de heerschappij der *Mogollen*, aldaar meer vrijheid. Doch bij de *Mogollen* werd minder van den Godsdienst, dan van landverwoesten, plunderen en heerschen, gesproken. BATU, een Vorst uit het Huis van GENGIS-KHAN, die ook een Christen zou geworden zijn, bood in het jaar 1259 den *Hongaarschen* Koning BELA de keuze aan, om een huwelijk te sluiten tusschen hunne kinderen, en zich met de *Mogollen* tot het aanvallen van andere Christen Volken te vereenigen, of zich tot eenen geduchten oorlog te bereiden.

Doch in hetzelfde jaar volgde KOBLAI, (of KUBLAI,) zijnen overledenen Broeder MANGU, als opperste *Khan* der *Mogollen* op. Deze beschaafde dit volk. Meester geworden van *Kataja*, of het noordelijk *China*, nam hij de zeden en kundigheden der *Chinezen* aan, kunsten en wetenschappen, landbouw en koophandel, werden door hem bij de *Mogollen* ingevoerd, en op allerhande wijze beschermd; ook werd voor hun een letterschrift uitgevonden. 'Er waren gestadig niet weinig Christenen aan zijn Hof; en de verwoestende togten tegen de Christen landen namen geheel een einde.

Zijn Broeder HULAKU, die over *Persië* regeerde, betoonde zich nog gunstiger jegens de Christenen, waar aan zijne Moeder, en nog meer, ééne zijner Vrouwen, die Christenen waren, veel toebragten.

De Mogolsche Khan HULAKU roeit de Asfaninen uit.

 Hij

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Hij zelve schijnt echter nooit tot het Christendom te zijn overgegaan. Deze HULAKU roeide in het jaar 1262 den zoo beruchten *Muhammedaanschen* aanhang der *Assasinen* geheel uit. Deze worden ons door de Schrijvers der Geschiedenis van de kruistogten beschreven als eene zeer geduchte Natie van omtrent 70,000 strijdbare mannen in de vestingen van *Fenicië*, niet alleen door hunne dapperheid, maar ook door hunne moorden, waar toe hun Vorst, dien zij den *Ouden van den Berg*, (*senex de montanis*, *vetulus de monte*,) noemen, hen gebruikt zal hebben. In den grond was dit eene dweepachtige Godsdienstpartij onder de *Muhammedanen*, die haren naam had van het woord *Gassas*, (een *verspieder*, of *spion*,) wier stichter of hoofd *scheich ol gebal*, of *Heer van den berg* heette. Deze partij had zich omtrent 170 jaren staande gehouden. Nog is de benaming *Assassin* en *Assasino* in de beteekenis van *moordenaar* in twee talen naar den naam van deze partij overig.

KOBLAI, de groote *Khan* der *Mogollen*, overleed in het jaar 1294; zijn Broeder HULAKU was reeds in het jaar 1264 overleden, en door zijn' Zoon ABAKA, of vollediger ABAKA-IL-KHAN, opgevolgd. Deze Vorst was getrouwd met eene natuurlijke Dochter van den *Griekschen* Keizer, die voor de godsdienstige vrijheid der Christenen in het gebied van haren Gemaal zorgde. Hij zelve zond in het jaar 1267 eenen Gezant aan den Paus, evenwel niet met oogmerk, om het Christendom te willen aannemen, maar om een verbond voor te slaan met

de

de Christen Vorsten tegen den *Sultan* van *Egypte*, die met den *Mogolschen Khan* van *Kaptschak* zich tegen hem verbonden had. Ten dienzelfden einde verscheenen 'er ook Gezanten van ABAKA, op de Kerkvergadering van *Lions*, in het jaar 1274. JOANNES XXI ontving ook in het jaar 1277 nog een gezantschap van den *Khan*, en NICOLAUS IV zond in het jaar 1278 vijf *Franciskanen*, om onder de *Mogollen* het Christendom voort te planten, maar derzelver voortgang blijkt niet heel groot geweest te zijn. ABAKA stierf in het jaar 1282, zonder dat zijne voorgeslagene verbindtenissen met de Christenen tot stand waren gekomen.

Vervolging der Christenen door de Mogollen.

Tot hier toe hadden de *Christenen* onder de *Mogollen* vrijheid van Godsdienstoefening genoten, maar de Broeder van ABAKA, NIEKUDAR, door HAITO TONGODOR genoemd, hoewel, gelijk men verhaalt, in zijne vroege jeugd met den naam NICOLAUS gedoopt, omhelsde het *Muhammedaansch* geloof, en nam den naam ACHMET aan; nu werd hij een vijand en vervolger der Christenen, wier Kerken hij liet omverwerpen, zij zelven werden gebannen, gedeeltelijk ook ter dood gebragt. Doch zijn Broeders Zoon, ARGON of ARGUN, stiet hem in het jaar 1284 van den troon, en liet hem om het leven brengen.

Verdere berigten van het Christendom onder de Mogollen

Nu kwamen 'er weder gelukkiger tijden voor de Christenen; alzoo ARGUN hun zeer gunstig was, en hunne Kerken weder op liet bouwen. In het jaar 1285 kwamen 'er Gezanten van hem bij den Paus aan, en andermaal in het jaar 1288, met een

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

voorstel, om in verbindtenis met de Christenen *Palestina* te veroveren, ook zeide men, dat hij zelve geneigd was, een Christen te worden, zoodra hij *Jeruzalem* zou veroverd hebben. Hier bij kwamen de gelukkige pogingen van eenige *Franciscanen*, onder welke JOANNES DE MONTE CORVINO bijzonder uitmuntte; waar op de Paus aan dezen *Khan* ARGUN en andere *Mogolsche* Vorsten Brieven afzond, maar deze en andere Brieven deden de gewenschte uitwerking niet.

Sedert waren de lotgevallen der Christenen afwisselend onder de *Mogollen* in *Persië*. RANDGIATU, of gelijk een ander hem noemt, KAZIETU, ook een Zoon van ABAKA, die van 1291 tot 1295 regeerde, schijnt jegens de Christenen zeer onverschillig geweest te zijn. BAIDU, een Kleinzoon van HULAKU, die hem opvolgde, wordt van HAITHO een goed en geloovig Christen genoemd, maar reeds in de achtste maand van zijne regering werd hij door ARGUNS Zoon, CAZAN, wien de *Mahammedanen* ondersteunden, in eenen veldslag van het leven beroofd. Deze was eerst een openbaar vervolger der Christenen, maar hij schonk hun, op voorbede van den Koning van *Armenië*, HAITHO genoemd, van wien de gemelde Geschiedschrijver een nabestaande was, weder rust, en verbond zich zelfs met dezen Koning tegen den *Sultan* van *Egypte*. De Geschiedschrijver HAITHO heeft dezen oorlog in persoon bijgewoond, maar is in het jaar 1305 op het Eiland *Cyprus* een Kanunnik van de Premonstratenser-Orde geworden. Het jaar te voren was CAZAN overleden,

den, zonder ooit het gezag van den grooten *Khan* erkend te hebben.

Middelerwijl hadden de Pausen nog steeds voortgevaren, *Dominikanen* en *Franciskanen* tot voortplanting van het Christendom onder de *Mogollen* te zenden. De laatste keer geschiedde dit nog in de jaren 1296 en 1299, zijnde zij daar toe opgewekt door de genegenheid van den grooten *Khan* KOBLAI jegens de Christenen. Deze had den beroemden *Venetiaan* MARCO POLO, en te voren deszelfs Vader en Oom, gunstig ontvangen. Ondertusschen geeft MARCO POLO noch HAITHO ons een naauwkeurig berigt van den Godsdienst der *Mogollen*; de eerste zegt, dat zij *Afgodendienaars* waren, en bijzonder eenen God, NATIGAI genoemd, aanbaden, dien zij voor den God der aarde hielden; maar HAITHO spreekt hen vrij van Afgoderij, zeggende, dat zij eenen onsterfelijken God beleden, en aanbaden; maar voorts weinig uit eerbied voor hem doen of laten wilden. In den grond echter schijnen zij Afgodendienaars geweest te zijn. Hoe genegen ondertusschen de groote *Chan* KOBLAI den Christenen was, zoodat hij den *Joden* en *Muhammedanen* verbood, den God der Christenen en het kruis te lasteren; evenwel bleef hij omtrent den Godsdienst, die hij te voren was. Zijn Zoon TIMURCHAN, zijn opvolger, die tot het jaar 1307 leefde, schijnt den Christenen niet minder gunstig geweest te zijn dan zijn Vader. Ten minste de voorheen gemelde JOANNES DE MONTE CORVINO meldde in de jaren 1305 en 1306 in twee Brieven uit *Cambalu*, Hoofdstad van *Kataia*,

 thans

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517

thans *Peking*, Hoofdstad van *China*, dat hij, niettegenstaande den tegenstand der *Nestorianen*, die hem bij den *Chan* beschuldigden als een' verspieder, te *Cambalu* eene Kerk met klokken gebouwd, en omtrent 6,000 menschen gedoopt had. Ook had hij 150 Heidensche jongens gekocht en onderwezen, die hij nu bij den eeredienst gebruikte. Bovendien was een Koning in die Landen van het geslacht van den *Priester* JOANNES door hem van de *Nestorianerij* tot het *Roomsch* geloof bekeerd, die de lagere Kerkdiensten waarnam, en den *Franciskaan* bij het Altaar in Koninklijke kleederen diende, en eene Kerk stichtte ter eere van God, van de Heilige Drieëenheid en van den Heere Paus, welke hij daarom de *Roomsche Kerk* noemde. Maar na zijnen dood wisten zijne Broeders al deze nieuwbekeerden tot de *Nestorianerij* terug te brengen. MONTE CORVINO had de *Tartaarsche* taal en schrift zoo ver geleerd, dat hij het geheele Nieuwe Testament en de Psalmen in dezelve kon vertalen, en zeer fraai laten afschrijven. In het jaar 1305 had hij nog eene Kerk te *Cambalu* beginnen te bouwen. Voor dezen ijver werd deze man in het jaar 1307 door den Paus KLEMENS V beloond met het Aartsbisdom van *Cambalu*; ook werd hij tot Pauselijken Legaat in het Oosten benoemd, onder wien zeven Bisschoppen staan zouden. Wat hij eigenlijk als Christendom geleerd hebbe, zegt hij niet, doch zijne Overzetting van het Nieuwe Testament wekt een gunstig vooroordeel voor hem op. Hij leefde tot het jaar 1333. Dat hij in het jaar 1310 den grooten *Chan* zelven

met

met zijne Moeder gedoopt, en hem den naam JOANNES gegeven hebbe, is niet gegrond; het schijnt eer een Koning der Christelijke *Tartaren* in *Tendisch*, een Zoon van eenen Koning GEORGIUS geweest te zijn, die van een *Nestoriaan* een *Roomsch-katholijke* geworden is (*). In het jaar 1314 reisde een *Franciskaan*, ODORICUS *de Portu Naonis*, naar *China*, om daar de volken te bekeeren. Hij kwam in het jaar 1330 terug, en zijne Reisbeschrijving is in later tijden bekend geworden. Volgens zijn verhaal heeft hij zich te *Cambalu* drie jaren opgehouden, vervolgens reisde hij naar het land *Pretesoan*, (eene verminking van het Rijk van den *Priester* JAN,) verder naar het Koningrijk *Thibet*, en zelfs naar den Grooten *Lama*, die toen in de taal van dat land *Abbassi*, dat is, *Papa*, (*Vader*,) heette; hier had hij ook *Franciskanen* gevonden, die de booze geesten door wonderwerken bestreden, en daarom ook vele inwoners doopten. Vertellingen, die even geloofwaardig zijn, als de wonderwerken, welke men aan ODORICUS zelven toeschrijft, en om welken hij tot een' Heiligen *gecanoniseerd* is.

Ondertusschen zal OLGETU CHAN, (eigenlijk KHODABENDA,) een Vorst der Westersche *Tartaren*, of *Mogollen*, eenen Gezant aan KLEMENS V gezonden hebben, om aan de Christen Vorsten zijnen bijstand aan te bieden tegen de *Saracenen*, waar op de Paus hem in het jaar 1308 een antwoord zond. Doch, zoo de Paus den Vorst niet kwalijk be-

(*) ASSEMAN. *Bibl. Orient. T.* III. *P.* II. *p.* CXXXIII.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

begrepen heeft, is 'er alle vermoeden van onechtheid in deze aanbieding, alzoo het Rijk der *Saracenen*, of het *Chalifaat* der *Arabieren*, reeds lang verstoord was. — Een ander *Mogolsche* Vorst en nakomeling van GENGISKAN, USBEK, regeerde kort daar na in de groote landstreek tusschen de drie rivieren *Don*, *Atel* en *Jaik*, door de *Mogollen de Velden van Kipzak* genoemd, misschien het Vaderland der *Kosakken*. Deze was een ijverig *Muhammedaan*, die dezen Godsdienst in de landen van zijn gebied invoerde, en van zijne onderdanen zoo bemind werd, dat zij zich naar hem *Usbeks* noemden, een naam, dien zij nog in het *Groot Bukharië* en in *Charasm*, (of *Chowaresmië*,) dragen. Op hun bezwaar, dat de klokken, waar van zich de Christenen, die aan hem onderworpen waren, in hunne Kerken bedienden, van eene booze voorbeduiding waren, verbood USBEK hun het gebruik derzelven. Evenwel liet Paus JOANNES XXII zich wijs maken, gelijk dit meermalen het geval bij de Pausen was, dat deze Vorst het Christendom zeer gunstig was, waarom hij ook in het jaar 1318 aan hem schreef, om dit verbod op te heffen, en met zijn volk het Christen geloof aan te nemen.

Christenen in China vervolgd.

Na de dood van JOANNES DE MONTE CORVINO, benoemde JOAN XXII in het jaar 1333 den *Franciskaner* NICOLAUS tot deszelfs opvolger, welke echter nooit ter plaatse van zijne bestemming schijnt gekomen te zijn. Evenwel bleef de toestand des Christendoms in *China* zoo bloeijend, dat 'er in het jaar 1338 Gezanten van den grooten *Chan* te *Avignon*

nen bij den Paus kwamen met eenen Brief, in welken hij den Paus om zijnen zegen verzocht. Ook werden weder *Franciskanen* naar *China* gezonden; die in het jaar 1353 terug gekeerd berigtten, dat de Groote *Chan* zich met alle zijne onderdanen aan den Paus onderworpen had. Maar, behalve de vernietiging van eenige Christelijke Gemeenten, onder de *Mogollen*, werden ook sedert het jaar 1369 bijkans alle Christenen, die zich in *China* bevonden, door de groote staatsverandering daar voorgevallen, uitgeroeid. De *Chinezen* verdreven onder hunnen Veldheer TSCHU, de *Mogollen* en te gelijk alle Christenen uit hun land; ook verbood de Chineesche familie *Mim*, welke toen op den troon kwam, aan alle uitlanders, om in het Rijk te komen. Slechts eenige weinige Christenen bleven in het Rijk overig, en alhoewel URBANUS V, die van dit alles niets vernomen had, in de jaren 1370 en 1372 nog weder nieuwe Zendelingen naar *China* zond, zijn deze waarschijnlijk niet in dat Rijk aangeland.

Kort daarna herstelde de *Mogolsche* Vorst TIMUR, of TIMURBEK, die bij de *Europeanen* meer met den naam van TAMERLAN bekend is, het Rijk van GENGISKAN weder in vollen luister, doordien hij van het jaar 1370 tot aan zijnen dood 1405, als Heer van geheel *Bukharie* ook het grootste gedeelte van *Azie*, daar onder ook *Indie*, benevens vele *Russische* landen veroverde, geenzins ten voordeele der *Christenen*, schoon zijn levensbeschrijver ACHMET BEN ARABSCHAH in het Latijn ARABSIADES genoemd, door REISKE uitgegeven, berigt, dat hij eene bijzondere

Godsdienst van TIMUR of TIMURBEK.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

dere neiging tot het Christendom gehad zal hebben. Maar een ander levensbeſchrijver van hem SCHEREFEDDIN ALI, in het Fransch vertaald door DE LA CROIX, verzekert, dat TIMUR een ijverig *Muhammedaan* geweest is van de gezindte der *Sunniten*, en een hevig vijand der Christenen en Heidenen. *Hij* beoorloogde *Georgie*, en deed den Christen Vorst van *Tiflet*, HIPPOKRATES, door velerhande beweegredenen, het *Muhammedaansch* geloof aannemen, welk voorbeeld van de meeste inwoners gevolgd werd, terwijl de ſtandvastig blijvende Christenen nedergeſabeld, hunne huizen verbrand, en hunne Kerken ten gronde geſloopt werden. Op een' anderen tijd liet hij de Christenen, die te *Sebaste* gevangen werden, voor ſlaven verkopen. Voorts heeft deze wereldverwoester, (want dat was hij in den eigenlijken zin, ongeacht veelvuldige uitmuntende gaven en hoedanigheden) het Christendom in noord- en zuid-*Azie* niet zoo volkomen uitgeroeid, of 'er zijn *Nestoriaanſche* en andere Christelijke Gemeenten hier en daar overgebleven.

Bekeeringen in het Westen.

Doch keeren wij terug naar *Europa*; in dit werelddeel waren in het begin van dit Tijdperk nog vele ongeloovige volken. De *Arabieren* en *Muhammedanen* bezaten nog een groot deel van *Spanje* en het tegenwoordig *Portugal*. De *Slaviſche* Natien, zoo wel langs de Oostzee, als in het binnenſte van *Duitschland*, tusſchen den *Oder* en de *Elbe*; *Pruisſen*, *Lijflanders*, *Litthauwers*, *Finnen*, en anderen ten Oosten; maar ook verſcheidene Volken in het Noorden van *Europa*, waren in het begin van dit Tijd-

Tijdperk alle nog *Heidensch*, maar zij werden gedurende hetzelve, meer echter door geweld van wapenen en kruisvaarten, dan door overreding, tot het Christendom bekeerd.

Van de Pommeranen.

De *Pommeranen* of *Pommerschen*, eene *Slavische* Natie, die buiten hun land *Wenden* heetten, bleven tot in het begin der XIIde eeuw Heidenen, maar werden het eerst gedeeltelijk door geweld, gedeeltelijk door onderwijs, tot het Christendom bekeerd. Reeds in de Xde eeuw was een gedeelte van hun land cijnsbaar aan den *Poolschen* Hertog BOLESLAV, die in het jaar 997 ADELBERG, Bisschop van *Praag* van daar onder de naburige *Pruissen* zond, die hem ter dood bragten. BOLESLAV, alle zijne onderdanen van het Heidendom willende bekeeren, stichtte het Bisdom van *Colberg*, hetwelk echter met den dood van den eersten Bisschop REINBERT in het jaar 1057 weder te niet ging. Sedert oorloogde hij en zijne navolgers aanhoudend met de *Pommeranen*, die nog onafhankelijk waren. In het jaar 1103 dwong BOLESLAV III eenen Vorst der *Pommeranen* WARTISLAW of WRATISLAW, om hem hulde te doen, en bragt hem in het jaar 1121 tot volkomene onderwerping.

Nu reisden eenige *Poolsche* Bisschoppen derwaards, om het Euangelie te prediken, maar deze werden door hen ter dood gebragt. Een zelfde lot zou eenen *Spaanschen* Monnik ten deel gevallen zijn, indien niet de Afgodspriester hem het leven behouden en met zijnen Kapellaan en volk op een schip geborgen had, zeggende, dat hij den visschen zijn' Godsdienst

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

dienst prediken mogt. Dewijl de rijke *Pommerschen* zich aan het armelijk voorkomen van den Monnik geërgerd hadden, besloot OTTO, Bisschop van *Bamberg*, zelve tot hen te reizen, met eenen aanzienlijken toestel en rijke geschenken, en eene aanbeveling van den Hertog BOLESLAV. Hij werd met alle bereidvaardigheid ontvangen, bekeerde en doopte een aantal Heidenen, en liet eene Kerk bouwen, in welke een Priester de Mis lezen moest; ook werd de Hertog WRATISLAW zelve gedoopt, die daarbij, onder eenen eed op de overblijfselen der Heiligen, zwoer, dat hij zijne 24 bijwijven zou wegzenden, en zich bij zijne ééne echte vrouw zou houden, welk voorbeeld velen van zijne onderdanen volgden. Maar in de stad *Julin* liep de Bisschop gevaar van het leven, evenwel als hij de inwoners dreigde met het ongenoegen van den Hertog BOLESLAV, verklaarden zij, dat zij zich zouden gedragen als die van *Stettin*, hetwelk de oudste en aanzienelijkste stad van *Pommeren* was; die van *Stettin* besloten gezanten aan den Hertog te zenden, met belofte van het Christendom te zullen aannemen, indien hij hun eenen duurzamen vrede en vermindering van schatting toestond. De Hertog bewilligde in hun voorstel, waar op zij het Christendom omhelsden. Hunne Tempels en Afgodsbeelden werden vernield, en de Bisschop in het jaar 1125 een' zijner Geestelijken, ADELBERT, tot Bisschop van *Julin* hebbende aangesteld, keerde naar *Bamberg* terug. Na verloop van vier jaren bezocht de Bisschop zijne Gemeenten in *Pommeren* op nieuw, verzeld van een aanzienlijk gevolg, en wel

50

50 wagens met geschenken en graan; hij vond, in de meeste steden en ook te *Stettin*, de inwoners grootendeels weder tot het Heidendom vervallen, echter gelukte het hem, hoewel niet zonder het doorstaan van vele gevaren, door redenen, door gezag, maar ook door hulp van Hertog BOLESLAV en van ALBERT *den Beer*, eersten Markgraaf van *Brandenburg*, ja, gelijk men verhaalt, ook door verscheidene wonderwerken, de afgevallenen weder tot het Christendom terug te brengen.

De volkomene bekeering van *Stettin* haalde hun de vijandschap der inwoners van het Eiland *Rugen* (*Rhuteni*) op den hals; aan dezen was het Euangelie reeds meermalen verkondigd, maar zonder gevolg. OTTO besloot dan dit werk op zich te nemen, maar als hij op het punt stond, om derwaarts te reizen, werd hij door eenen dringenden Brief van Keizer LOTHARIUS opontboden, om naar *Bamberg* te keeren, en den Keizer tegen zijne vijanden bij te staan; hij stierf te *Bamberg*, in het jaar 1139, en is naderhand onder de Heiligen geplaatst (*).

Het duurde ondertusschen nog lang, eer de *Rugiers* het Christendom aannamen. Eindelijk noodzaakte ERIK EMUN, Koning van *Deenmarken* hen, in het jaar 1136, om hem hulde te bewijzen; zij moesten tevens beloven, dat zij zich zouden laten doo-

Bekeering der Rugiers.

(*) ANDREAE *Abb. S. Michael. prope Bamberg*, *Vita S. Ottonis* in LUDEWIG *SS. rer. Episcop. Bamberg T. I. p.* 460. *Anonymi Vita Ottonis in* CANIS. *Lectt. Ant. T.* III. *P.* II. *p.* 56.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

doopen, en Christen Priesters zouden dulden, alleen bedongen zij, dat zij hunnen Afgod SVANTEWITH zouden behouden. Zij vielen echter dra weder af, en Paus EUGENIUS III liet in het jaar 1147 vergeefs het kruis tegen hen prediken. Maar in het jaar 1163 veroverde Koning WALDEMAR van *Deenmarken*, geholpen door ABSALON, Bisschop van *Roschild*, een werkzaam ijverig man, de hoofdvesting der *Rugiers*, die zich thans onderwierpen, en hunnen Afgod SVANTEWITH overleverden. De krijgszuchtige Bisschop sloot vervolgens met den Koning der *Rugiers*, TERISLAV, deszelfs broeder JAROMAR en de voornaamsten des volks het verdrag van onderwerping, en liet hunnen Afgod RUGIAWITH, wiens beeld zeven menschelijke aanzigten had, en acht zwaarden voerde, en hetwelk zoo verbazend groot was, dat de Bisschop op deszelfs voet staande, met zijne heirbijl naauwelijks de kin kon raken, en nog twee andere Afgoden, POREWITH en PORENUT verbranden, en alle gedenkteekenen van Afgoderij uitroeijen. Onder de regering van JAROMAR in het jaar 1170 werd het Christendom, door deszelfs ijver, volkomen onder de *Rugiers* gevestigd.

Bekeering der Wendische volken.

HENDRIK *de Leeuw*, Hertog van *Saksen* en *Beijeren*, maakte groote veroveringen in de *Wendische* landen der *Wagriers*, *Polabers*, *Obotriten* en *Rysiners*, die het hedendaagsche *Holstein*, *Lauwenburg*, *Mekkelenburg* en een deel van *Pommeren* bewoonden. Door deze veroveringen werd het Christendom in deze oorden weder hersteld, of gevestigd. Reeds voor twee eeuwen was hetzelve daar ingevoerd,

voerd, maar door den moord van den *Wendischen* Koning GODSCHALK, in het jaar 1066 en de instorting van zijn magtig Rijk, weder te niet gegaan. Ook floten de *Wenden* zijne beide zonen van de opvolging uit, en verkoren tot hun Opperhoofd den zoon van eenen *Rugischen* Prins KRUKO, die een vijand was van den Christelijken naam. Doch in het jaar 1105 gelukte het den Prins HENDRIK, zoon van GODSCHALK, zijn vaders Rijk te herstellen, ook begon hij het Christendom weder in te voeren. Kort voor zijn dood, omtrent het jaar 1121 vergunde hij aan den *Premonstratenser* VICELIN, deszelfs verzoek, om in zijn gebied Gods woord te mogen prediken.

In het jaar 1131 bij den moord van den Koning KNUT, werd het *Wendische* Rijk verdeeld. Onder de Vorsten, die het beheerschten, regeerde WITEKIND te *Havelberg*, alwaar reeds in de Xde Eeuw een Bisdom was opgerigt; maar als NORBERT, de *Heilige*, in het jaar 1127 Aartsbisschop van *Maagdenburg* geworden, de *Havellers* en *Leutiniers*, die in het Bisdom *Havelberg* woonden, door knevelarijen drukte, maakten zij eenen opstand, verjoegen of doodden de Christenen en vernielden derzelver Kerken, en rigtten het beeld van hunnen afgod GEROVIT weder op. WITEKIND kon hier niets tegen doen, maar moest dit aanzien en dulden. Van hem leest men in de geschiedenissen, na het jaar 1131, niet meer; maar in 1133 schonk Keizer LOTHARIUS de *Mark Nederfakfen*, aan ALBERT, Graaf van *Ballenstad*, die onder den naam van ALBERT *den Beer*, en als eerste *Markgraaf* van *Brandenburg*

V BOEK III Hoofdst.
na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Christendom in Brandenburg.

zoo beroemd is geworden. Hij vestigde zich dus ook in het Bisdom *Havelberg*, hoewel de Bisschop daar nog geene volkomene veiligheid vond.

In *Brandenburg* of *Brennabon*, alwaar Keizer OTTO *de Groote* ook een Bisdom gesticht had, regeerde om dezen tijd een Heidensch Vorst PRZEBISLAR of PRIBISLAV die den geheelen ondergang der *Havellers* beleefde. Te weten, toen in het jaar 1147 de groote Kruistogt door BERNHARD gepredikt werd, trok een leger Kruisvaarders op tegen de *Obotriten* en *Leutiniërs*, maar deze volken boden sterken wederstand, en lieten zich eindelijk wel in schijn doopen, doch als de Kruisvaarders onderling oneens geworden, elk naar huis keerden, vielen zij weder af tot heidendom. Alleen de *Havellers* namen niet alleen het Christendom maar ook het Kruis aan en hun Vorst liet zich doopen met den naam HENDRIK, en stelde, toen hij overleed, tot zijnen opvolger in het Rijk Markgraaf ALBERT aan, opdat zijne onderdanen na zijn dood niet weder tot het Heidendom terug zouden keeren.

Toen deze Vorst in het jaar 1157 overleden was, nam ALBERT dadelijk bezit van *Brandenburg* en zijne overige landen, en dewijl door den oorlog de bevolking zeer verminderd was, deed hij volkplantingen van den *Rhyn*, als ook van *Holland*, *Zeeland* en *Vlaanderen* overkomen, waar van de namen van eene Landstreek *Flaming* in het *Anhaltsche* en van de steden *Bruck*, *Niemek* en *Kamberg*, duidelijk gevormd uit *Brugge*, *Nymegen* en *Kamerik*, getuigenis dragen. Het gevolg hier van was,

dat

dat nu wel de Christelijke Godsdienst de heerschende werd, maar de oude inwoners door deze nieuwe volkplantelingen onderdrukt, bleven heimelijk hunne oude bijgelovigheden aankleven, te meer daar de dartelheid en wulpsheid der Geestelijken veelvuldige ergernis gaf, daar men Bisschoppen tegen de Vorsten zag oorlogen, gelijk de Bisschop GUNTHER van *Maagdenburg* tegen den Markgraaf OTTO, dien hij in het jaar 1278 gevangen nam; en ook Bisschoppen tegen Bisschoppen, gelijk in het jaar 1239, een Bisschop van *Brandenburg* door eenen Bisschop van *Havelberg* gevangen werd weggevoerd.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Het noordelijk gedeelte der *Wendische* landen, door de *Obotriten* bewoond, werd met meer moeite en later tot het Christendom bekeerd. Na den dood van den Koning KNUT in het jaar 1131 regeerden in deze landen, die het *Mekkelenburgsche*, *Lauwenburgsche* en een gedeelte van het *Holsteinsche* bevatten, twee Vorsten PREBISLAV en NIKLOT, die in haat tegen de Christenen elkanderen zochten te overtreffen, en dezelven zeer wreed behandelden. Evenwel waagde het de bovengemelde VICELIN aan de bekeering dezer volken te arbeiden. Deze vervolgens beroemd geworden man was te *Quernhamale* aan de *Wezer* in het Bisdom *Minden* geboren, en had op de school te *Paderborn* zich met ijver op de wetenschappen toegelegd, en muntte tevens uit in Godvruchtigheid, naar de wijze dier tijden, door gebeden aan de Heiligen, onder welken de Heilige NICOLAUS bijzonder door hem geëerd werd, en door de kastijdingen van zijn ligchaam. Te *Parys* voltooide hij

VICELIN predikt onder de Slaven het Christendom.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

zijne letteroefeningen. Geloovende, eene roeping te hebben, om de Heidenen te bekeeren, gaf hij zulks aan den Aartsbisschop ADELBERT van *Hamburg* te kennen, die hem met twee andere Geestelijken naar de *Slaven* zond. Hier betoonde hij zich zeer ijverig, maar met weinig goeden uitslag, hoewel hij ondersteund werd door het gezag van Keizer LOTHARIUS, door eene Kruisvaart in het jaar 1148, en door HENDRIK *den Leeuw*, Hertog van *Saksen*, eindelijk echter werd hij Bisschop van *Oldenburg* en stierf in het jaar 1154. In dat jaar werd door Hertog HENDRIK ook het Bisdom *Ratzeburg* gesticht, waar EVERMOD of EBERHARD, Proost van *Maagdenburg* Bisschop werd; het Bisdom van *Mekelenburg* werd naar *Schwerin* verplaatst, terwijl de *Wenden* nog steeds van het Christendom afkeerig bleven, en voornamelijk weigerden zich aan het opbrengen der Tienden te onderwerpen. Evenwel werden door den invloed van Hertog HENDRIK in hun land verscheidene Kerken gesticht, in *Wagrië* en in *Polaberland.* Als in het jaar 1156 de stad *Lubek* door een zwaren brand geheel verwoest werd, gaf dit aan Hertog HENDRIK gelegenheid, om dezelve over te brengen ter plaatse, waar zij nog ligt, en het Bisdom *Aldenburg* of *Oldenburg* derwaarts te verplaatsen, hetwelk dus sedert den naam van *Lubek* kreeg.

Nog volharden de *Slaven*, onder hunnen Vorst NIKLOT in hun Heidensch Bijgeloof, en waren geducht door hunne zeeroverijen, tot dat Hertog HENDRIK in het jaar 1162 het land geheel overmeesterde, en derwaarts *Vlamingen* en *Duitschers* ter bevolking

king overbragt; en op deze wijze kreeg eerst het Christendom eenen vasten voet in deze landen, evenwel niet zonder dat 'er nog van tijd tot tijd onrusten en oproeren ontstonden, niettegenstaande sommigen der Predikers van het Christendom door wonderen zullen uitgemunt hebben; doch van hoedanigen aard dezelve veelal waren, daar van moge het volgende wonder getuigen. EVERMOD, Bisschop van *Radzeburg*, die in het jaar 1178 overleed, in eene Kerkrede den Bloedverwant van eenen vermoorden vergeefs gebeden en vermaand hebbende om den Moordenaar vergiffenis te schenken, trad van den Predikstoel af, en viel hem met Heilige *Reliquien* in de hand te voet; maar als de man onder de ijsselijkste vloeken bleef verklaren, dat hij het hem nooit vergeven zoude, gaf hem de Bisschop eenige duchtige oorvijgen, waar mede hij den Duivel uit hem verdreef, zoo dat de man op staande voet beloofde, het den moordenaar te zullen vergeven (*).

Toen HENDRIK *de Leeuw* in het jaar 1180 in den oorlog tegen den Keizer zijne Hertogdommen *Saksen* en *Beyeren* verloor, ontnam de Keizer deze *Slavische* landen aan het gebied der Hertogen van *Saksen*, en maakte in het jaar 1182 *Lubek* tot eene vrije Rijksstad. Zij kwamen vervolgens onder de magt der Koningen van *Deenmarken*, maar werden in het jaar 1223 weder aan *Duitschland* gebragt, wan-

(*) Dit verhaalt ARNOLD, een Abt te *Lubek* in zijn vervolg op HELMOLD *Chron. Slavor. Libr.* II. *Cap.* 21. *pag.* 271.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Toestand van het Christendom in Zweden.

wanneer het *Wendische* Rijk geheel te gronde ging.

Reeds in XIde Eeuw was het Christendom in *Denemarken* en *Zweden* ingevoerd. Maar het nieuwe Christendom onder hen was zoo gebrekkelijk, dat Heidensche en Christelijke Bijgeloovigheden onderling vermengd, en de zeden ruw en onbeschaafd waren; zelfs bleef het lang onzeker, welke van de beide Godsdiensten de overhand zou behouden. HAKAN, Vorst van *Westergothland* en *Wermeland*, die in het begin van dit Tijdvak regeerde, kon eene vervolging der Christenen door de Heidenen niet geheel voorkomen, maar INGE, die in het jaar 1075 op den troon kwam te *Upsala*, gebood, dat alle zijne onderdanen zich zouden laaten doopen, en liet den Offertempel te *Upsala* omverhalen. Doch hier door vertoornde hij zijne onderdanen zoo zeer, dat zij hem verdreven, en het Rijk aan zijnen Zwager SVEN opdroegen, waar uit eene harde vervolging tegen de Christenen ontstond; echter gelukte het aan INGE, om in het jaar 1079 zijnen Zwager het Rijk en te gelijk het leven te ontnemen, en nu werd het Christendom op nieuw gevestigd. Een andere Koning INGE, die tot het jaar 1133 regeerde, kreeg den bijnaam van *Godvruchtige*, omdat hij vlijtig ter Misse ging, Kerken stichtte en de Geestelijkheid verrijktte; voor zulke milddadigheid, eene Bedevaardreize naar *Rome* of *Jeruzalem*, en dergelijke boetdoeningen, werden de schandelijkste misdaden door de vingeren gezien. Trouwens enkel tusschen de jaren 1133 tot 1155 zijn drie Koningen van *Zweden* door hunne eigene onderdanen, aangehitst door

Me-

Mededingers naar de Kroon, vermoord geworden. SVERKIR, de derde van dezen, had in het jaar 1156 den Koning ERICH of ERIK, tot zijnen opvolger, die vijf jaren daarna in eenen inval der *Deenen* het leven verloor, en door de Geestelijkheid terstond voor eenen Heiligen, en eerlang ook voor een' wonderdoener verklaard werd. Hij was over het geheel een goed en dapper Vorst, die de Misse nog kort voor zijn' dood had bijgewoond, en zich verdienstelijk gemaakt door de uitbreiding van het Christendom, hoewel naar den aard dezer tijden. Hij voerde in zijn Rijk, bijzonder onder de *Daliers*, die nog meestal Heidenen waren, algemeen de belijdenis van het Christelijk geloof in. Hij dacht, met hetzelfde oogmerk, aan de *Lappen* en *Finnen*, die in het uiterste Noorden woonden. Deze laatsten, die nog ontallijke Afgoden aanbaden, besloot ERICH, door de geestelijkheid aangemoedigd, in het jaar 1157 den oorlog aan te doen, waarin hij door HENDRIK, Bisschop van *Upsala*, een' *Engelschen*, die zelve de wapenen opvatte, ondersteund werd. Hij overwon hen in eenen bloedigen Veldslag, en dwong de overigen, zich door den Bisschop HENDRIK te laten doopen. Ook werd 'er voor hun eene Kerk en een Bisdom gesticht te *Rendamecki*, welk in het jaar 1300 naar *Abo* overgebragt werd. Bisschop HENDRIK gedroeg zich onder de overwonnenen zoo heerschzuchtig, dat hij met geweld zich meester gemaakt hebbende, van eenen voorraad van spijze van eenen aanzienlijken man onder de *Finnen*, door denzelven in het jaar 1158 gedood werd. Terstond

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

De Finnen tot het Christendom gebragt.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ftond werd deze Bisfchop, als een gewaande Marte-laar en wonderman geprezen, en door Paus ADRIAAN IV onder de Heiligen geplaatst, en is lang de Befchermheilig der *Zweden* en *Finnen* geweest. Ondertusfchen geloofde ALEXANDER III in het jaar 1169, dat het noodig ware, dat de *Finnen* borg ftelden en gijzelaars gaven voor hunne getrouwheid in het Christendom.

Vergeeffche poging tot bekeering der Esthen.

Met de *Finnen* waren de *Esthen* naauw verbonden, die het land, nog heden *Esthland* genoemd, bewoonden. Tegen dezen werd in het jaar 1166 een krijgstogt ondernomen, doch met weinig voordeel, terwijl de *Estlanders*, vereenigd met *Ingermanlanders*, *Kareliërs*, *Kourlanders* en *Rusfen* zich hier over nog in het jaar 1188, wreekten, door eene landing te doen digt bij *Stokholm*, en *Sigtuna*, de grootfte ftad van *Zweden*, met een Koninklijk flot en vele Kerken, in eenen fteenhoop te veranderen.

Bekeering der Lijflanders.

Gelukkiger flaagden in de XIIde Eeuw de pogingen om de *Lijflanders* te bekeeren. In het midden dier eeuw hadden eenige kooplieden van *Bremen* daar eenen Koophandel begonnen. Deze gelegenheid zocht MEINHARD, een oud *Augustijnfche* Kanunnik van het Klooster *Segeberg* in *Wagrië* waar te nemen, om de *Liven* of *Lijflanders* te bekeeren, hoewel zij ijverige Heidenen en Zeeroovers waren, en eene voor hem geheel vreemde taal fpraken. In het jaar 1186 kwam hij te fcheep in *Lyfland*, en ftichtte fpoedig met goedkeuring van den *Rusfifchen* Vorst WOLDEMAR, of WLADIMIR, aan wien de *Liven* cijnsbaar waren, eene Kerk, alwaar hij twee hoofden

den van huisgezinnen doopte, en als de *Littonen* of *Litthauwers* eenen verwoestenden inval in *Lyfland* deden, floeg MEINHARD hem met zijne *Liven* terug; waarna hij een flot bouwde tot befcherming van het land, zonder zich daar in te laaten ftooren, door den afval van de reeds gedoopte *Lijflanders*. Ook misleidden hem de inwoners van *Holm* met eene belofte van het Christendom te zullen aannemen, hoewel fommigen van hen den Doop ontvangen hadden.

V BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

HARTWICH, Aartsbisfchop van *Hamburg* of *Bremen*, den voortgang van MEINHARDS prediking vernemende, benoemde hem tot Bisfchop in *Lyfland*; en verkreeg van Paus KLEMENS III. in het jaar 1188, dat dit Bisdom ook aan zijn Aartsbisdom onderworpen werd. Maar de voortgang der bekeering werd geheel geftremd, daar de *Liven* de huisgenooten des nieuwen Bisfchops mishandelden, en hem zelven terug zonden, doch als hij te fcheep zou gaan, vreesden de *Liven*, dat hij misfchien met eene krijgsmagt terug zou komen, en baden hem te blijven, maar weldra ontdekten zij hunnen onwil tegen hem, waarop door toedoen van den Paus tot eenen kruistogt befloten werd; doch ondertusfchen ftierf de Bisfchop MEINHARD in het jaar 1196.

Hem werd BERTOLD, Abt van het *Cisftercienfer* Klooster *Loccum* in *Nederfakfen* ten opvolger gegeven. Deze te *Tkeskola*, thans *Trkul*, eene kleine plaats aan de *Duna* boven *Riga* en *Holm*, waar MEINHARD zijne Kerk gefticht had, gekomen, zocht de besten onder de Heidenen en Christenen aldaar, door eten en drinken en gefchenken te winnen.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Evenwel wanneer hij een Kerkhof wilde inwijden, wilden zij hem ter dood brengen, maar hij ontvlugtte, en klaagde zijnen toestand aan den Paus CELESTINUS III, die terstond gereed was, om eene Kruisvaart uit te schrijven, welke ook onder aanvoering van BERTHOLD tot stand kwam. Na eenige onderhandelingen kwam het in het jaar 1198 tot eenen algemeenen veldslag, in welken de *Liven* geslagen werden; maar BERTHOLD werd door zijn paard midden onder de vlugtelingen gevoerd, die hem van het leven beroofden. Evenwel smeekten de overwonnenen om vrede en omtrent 150 lieten zich doopen. Maar terstond na het vertrek van het leger, waschten deze doopelingen, gelijk zij zich verbeeldden, den Doop en het Christendom in de *Duna* af, ook verbeeldden zij zich, met een menschengedaante, hetwelk de Kruisvaarders in eenen boom gesneden hadden, den God der Christenen in zee geworpen te hebben; tevens mishandelden zij de overig gebleven Christenen zoodanig, dat die meer dan 200 Martelaren telden, ook verdreven zij in het jaar 1199 alle Geestelijken met bedreiging van de dood. Niettegenstaande zoo veel onheils benoemde de Aartsbisschop van *Bremen* nog in het jaar 1198 den Domheer van zijne Kerk, ALBRECHT VAN APELDERN tot nieuwen Bisschop van *Lyfland*, die in het jaar 1200 met 22 schepen vol kruisvaarders naar *Lyfland* overstak, en, hoewel niet zonder verlies geleden te hebben, eene nieuwe stad *Riga* stichtte, om welke met inwoners uit *Duitschland* te bevolken, hij zelve in het jaar 1201 naar *Duitsch-*

land

land keerde, terwijl zijn broeder ENGELBERT, Kanunnik uit het Klooster *Nieuwmunster* te *Riga* kwam, en het Christendom in *Lyfland* verder uitbreidde.

In het jaar 1202 ftichtte ALBRECHT eene geestelijke Ridderorde (*Fratres militiæ Christi*,) die gestadig gereed zouden zijn tot befcherming der Christenen in *Lyfland*. De Paus bevestigde dezelve en fchonk hun den regel der *Tempelheeren*; de Ridders zouden op hunnen witten mantel een Kruis en Zwaard dragen en aan den Bisfchop van *Lyfland* gehoorzamen. Daarom worden zij *Zwaardbroeders* en hunne Orde de *Zwaardorde* genoemd, wier eerfte Ordensmeester geweest is VINNO, of VINO (misfchien WINHOLD,) die ten minste als de eerfte in deze waardigheid voorkomt.

Orde der Zwaardbroeders.

Ondertusfchen was ALBRECHT in het jaar 1202 uit *Duitschland* met eene vloot vol Kruisvaarders weder in *Lyfland* terug gekomen, na onderweg eene vloot van Heidenfche *Esthen* vernield te hebben. Na zijne komst, te *Riga*, reisde de Abt DIETRICH met CAUPO, een' Koning der *Lijflanders* naar *Rome*, van waar de Paus aan den Bisfchop eenen *Latijnfchen* Bijbel (*Bibliotheca*) ten gefchenk zond. In het jaar 1203 vond de Bisfchop echter noodig, nieuwe verfterkingen van Kruisvaarders uit *Duitschland* te halen. Nu werd de oorlog feller voortgezet, tot eindelijk de *Liven* aan de *Duna* eenen zoen met den Bisfchop floten. Om hun nu de eerfte gronden van den Christelijken Godsdienst regt zinnelijk te vertoonen, liet de Bisfchop een Profetenfpel (*ludus Pro-*

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Prophetarum ordinatissimus) of een Bijbelsch Tooneelspel voor hen houden, en zoo wel aan de nieuw gedoopten als aan de Heidenen door eenen Tolk alles zorgvuldig verklaren. Op deze wijze maakte men hun de geschiedenissen van DAVID, GIDEON en HERODES kenbaar. Als GIDEON met de zijne de vijanden aanvielen, liepen de Heidensche toekijkers weg, uit vrees van vermoord te zullen worden, zoo dat men hen naauwelijks wist te bedaren.

Nog was echter het Christendom in die oorden niet veilig; de naburige *Russische* Vorst van *Polozk* kwam den Heidenschen *Liven* te hulp, waar op de vijandelijkheden weder eenen aanvang namen. Ten laatsten behielden de *Duitschers* de overhand, en de geheele westelijke helft van *Lyfland* werd Christen en gedoopt. Evenwel ging de Bisschop weder naar *Duitschland* om nieuwe hulp, welke hij van Keizer FILIPS ontving.

Inmiddels was de Orde der *Zwaardbroederen* in getal merkelijk toegenomen, en had in deze *Lijflandsche* oorlogen uitgemunt. In het jaar 1206 gaf daarom de Bisschop op haar verzoek aan de Orde het derde deel van *Lyfland*, in dit deel bouwden de Ridders het slot *Wenden*, het welk hun voornaamste zetel werd. In het jaar 1207 bewezen zij ook dappere diensten bij gelegenheid van eenen inval der *Litthauwers*. — Doch, even als in *Palestina* gebeurde, toen de Ridders rijker en magtiger werden, ontstond 'er dra vijandschap tusschen hen en de Bisschoppen van *Riga*. Evenwel bestreden zij met den Bisschop in het jaar 1208 de *Russen*,

de

de *Esthen*, de *Kourlanders* en *Litthauwers*, maar ook de *Lyflanders*, die gedurig tot het Heidendom wederkeerden, zoo dra de kruisvaarders, gelijk doorgaans jaarlijks gebeurde, hun land verlieten, welke de Bisschop dan verzelde, om weder nieuwe hulpbenden aan te voeren. In het jaar 1209 deed hij eene reize naar *Rome*, alwaar de Paus hem met den Grootmeester der Ridderorde verzoende. In hetzelfde jaar trof hij met den *Rusfischen* Vorst van *Polozk* een verdrag, zoodat de *Rusfen* hem in het jaar 1210 *Lyfland* overlieten, en met den Bisschop vereenigd in het jaar 1211 de *Esthen* aantastten; men overwon dezelve, en de Bisschop benoemde den Abt DIETRICH van *Dunamunde* tot Bisschop der *Esthen*. In het jaar 1212 verwekte de *Rusfische* Vorst van *Polozk* nieuwe onlusten, maar werd door de koenheid van Bisschop ALBRECHT overreed, om zich met den Bisschop te verzoenen, en hem zelfs geheel *Lyfland* over te laten. Doch de hebzucht der *Zwaardbroeders* tergde de *Lijflanders* tot eenen algemeenen opstand, die echter door den Bisschop spoedig beteugeld werd, maar zijne geestelijke heerschzucht mishaagde aan den Paus, die daarom duidelijke blijken van genegenheid voor de *Zwaardbroeders* deed blijken, hetwelk de vijandschap tusschen hen en den Bisschop meer aanvuurde.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

Ondertusschen ontbrak 'er nog veel, dat in *Esthland* eene duurzame Christelijke gemeente gesticht zou zijn. In de jaren 1213 en 1214 plunderden en moordden de Zwaardbroeders, de burgers van *Riga*, de *Liven* en *Letten* beurtlings in dat land; en de

Es-

V BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Esthen weder op hunne beurt in *Lyfland*. — Ten laatsten wendden zich de Bisfchoppen tot WALDEMAR II, Koning van *Denemarken* om hulp, die in het jaar 1218 de *Esthen* dwong om hem fchatting te betalen en zich te laten doopen, waar over echter geen klein verfchil tusfchen de *Deenfche* en *Duitfche* Geestelijken ontftond, die beiden bedoelden, de nieuwbekeerden aan hun regtsgebied te onderwerpen, welk verfchil de Paus HONORIUS III met moeite befliste, en welke bleef voortduren, tot dat Koning WALDEMAR door den Graaf van *Schwerin* overvallen en gevangen genomen zijnde, aan de Bisfchoppen *Esthland* afftond, betwelk de Bisfchop van *Esthland*, die van *Riga*, en de Zwaard-orde onder zich in drie gelijke deelen verdeelden.

Nadat de *Duitfchers* in het jaar 1223 *Dorpt* of *Dorpat*, eene gewigtige vesting der *Esthen* hadden veroverd, geraakte dit land allengs in rust, en het Christendom behield in hetzelve en in eenige naburige oorden de overhand; ook onderwierpen zich de *Kuren* of *Kourlanders* tusfchen 1230 en 1233 aan het Christendom gelijk de *Semgallers* of *Semigalliers* reeds bevorens gedaan hadden.

Ondertusfchen was de toeftand der nieuwbekeerde volken aan de *Oostzee*, die meestal, door geweld van wapenen, rooven en moorden, tot het Christendom gedwongen waren, weinig door het Christendom verbeterd, alzoo men deze volken, ook na hunnen Doop als Lijfeigenen behandelde. Nu werd wel een bevel van Keizer FREDERIK II afgevaardigd, dat deze nieuwbekeerden van dienstbaarheid ontflagen,

gen, de voorregten der vrije onderdanen van het Roomsche Rijk en den Apostolischen Stoel zouden genieten; maar hetzelve werd van de Zwaardridders weinig geëerbiedigd, zoodat de *Esthen* en *Letten* nog tot in later tijden onder deze dienstbaarheid hebben blijven zuchten.

Zwaardridders vereenigd met de Duitsche Ridders.

Men had, nog bij het leven van den werkzamen Bisschop ALBRECHT, die in het jaar 1229 overleed, gewerkt aan eene vereeniging der *Zwaardridderen* met de *Duitsche* Ridderorde, waar toe de eerstgemelden te ligter kwamen, nadat in het jaar 1236 hun Grootmeester VOLQUIN met 50 Ridders en eenige duizenden kruisvaarders in eenen veldslag tegen de *Litthauwers* gesneuveld was. De vereeniging kwam in het jaar 1237 tot stand en werd door den Paus bevestigd.

Bekeering der Pruisen door de Duitsche Ridders.

De Duitsche Ridderorde dus versterkt, leide zich nu toe, om de nog *Heidensche Pruisen* door de wapenen tot het Christelijk geloof te bekeeren. De onderneming om aan hun het Euangelie te prediken had in de Xde eeuw aan ALBERT, Bisschop van *Praag*, het leven gekost, welk lot ook den Monnik BRUNO in het jaar 1008 te beurt viel. In de XIde en XIIde eeuw had meer dan eene Koning van *Polen* insgelijks pogingen aangewend, om de *Pruisen* onder te brengen en hun het Christendom tevens op te dringen; doch allen zonder bevestigd gevolg. Gelukkiger scheen in het jaar 1207 een *Poolsche* Abt GODFRIED met eenen Monnik FILIP te zullen slagen, die over den *Weichsel*, welke de Heidensche *Pruisen* van de *Poolsche* Christenen scheidde,

ge-

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

gegaan zijnde, het Euangelie onder hen predikte, waar bij zich nog andere Monniken, alle van de *Cistercienser* orde voegden, onder welken zekere CHRISTIAAN uitmuntte, die ook door den Paus INNOCENTIUS III tot Bisschop der *Pruisfen* werd aangesteld. Dus ging het bekeeringswerk eenigen tijd voorspoedig, maar als de naburige Hertogen van *Polen* en *Pommeren* de nieuwbekeerden tot hunne onderdanen wilden maken, stonden de *Pruisfen* op, en vermoordden de Christenen onder hen of maakten die tot Slaven, en verwoestten de Provintien *Culm* en *Masovie* op de wreedste wijze. In dezen nood werd de Hertog door den Bisschop geraden even zulke Ridderorde op te rigten, als die der *Zwaardbroeders* in *Lyfland*, welke men meent, dat ook tot stand kwam, terwijl een leger kruisvaarders in het jaar 1220 de landstreek van *Culm* veroverde, welke echter bij het vertrek van het leger den *Pruisfen* weder in handen viel. Thans besloot KOENRAAD, Hertog van *Masovie*, op raad van HENDRIK, Hertog van *Breslau*, de Duitsche Ridders, wier Grootmeester thans was HERMAN *van Salza*, te hulp te roepen, aan welke hij in het jaar 1228 alles afstond wat hij in het *Culmsche* bezat, benevens andere voordeelen, al hetwelk door den Paus in het jaar 1231 werd goedgekeurd. De Ridders oorloogden voorspoedig, en leiden verscheidene vestingen in de landen der *Pruisfen* aan; evenwel weerden zich de *Pruisfen* zoo hardnekkig, dat de oorlog reeds tien jaren geduurd had, eer de Ridders het Christendom onder hen hadden kunnen vestigen; maar nu kre-

kregen de Ridders verschil met CHRISTIAAN en SVANTEPOLK, Hertog van *Pommeren*, tegen wien zelfs het kruis gepredikt werd, waar uit een felle krijg ontstond, die eerst in het jaar 1248 eindigde, en in het volgende jaar sloten de Ridders ook eenen voordeeligen vrede met de *Pruisfen*; welk land, schoon nog niet geheel veroverd, door Paus INNOCENTIUS IV in vier *Bisdommen* verdeeld werd. Om de nog overige *Pruisfen* te bedwingen, rukte een leger kruisvaarders, van meer dan 60,000 man, onder anderen aangevoerd door OTTOKAR, Koning van *Bohemen*, in hun land, die hetzelve zoo deerlijk liet verwoesten, dat de inwoners zich genoodzaakt zagen te bukken, en het geloof, dat hun dus nadrukkelijk met wapenen gepredikt werd, aan te nemen. Op raad van dezen Koning werd weder eene vesting gebouwd op eenen berg van het nieuw veroverde land, aan welke vesting, die in het jaar 1255 voltooid werd, ter eere des Konings de naam *Kunningsberg*, het hedendaagsche *Koningsbergen* gegeven werd.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Geheele bekering der Pruisfen.

Nog boden eenige *Pruisfische* Stammen tegenstand, en als de Duitsche Ridders in het jaar 1260 eene groote nederlaag van de *Litthauwers* geleden hadden, werden de nieuwbekeerde *Pruisfen* genoegzaam eenparig oproerig, zoodat de Orde volle 25 jaren alle hare krachten moest inspannen, om hen weder tot onderdanigheid te brengen, welk oogmerk zij eindelijk in het jaar 1283, na eenen oorlog van 53 jaren, bereikte. De *Sudauers*, wier land aan *Litthauwen* grensde, boden het langst wederstand, ja velen van hen vlugtten liever het land uit

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

tot de *Litthauwers*, dan dat zij zich wilden overgeven.

Bekering der Litthauwers.

Litthauwen, eigenlijk *Littuwa*, of *Littuba*, was tot hier toe nog bij het Heidendom gebleven; allengs was deze staat van zeer middelmatig tot eene aanzienlijke magt toegenomen; sedert het jaar 1381 was JAJIEL of JAGELLO, Grootvorst van *Litthauwen*. Als na den dood van LODEWYK, Koning van *Polen* en *Hongaryen*, deszelfs Dochter HEDWIG Koningin van *Polen* was geworden, bood JAGELLO aan, indien hij haar ter Gemalin mogt bekomen en Koning van *Polen* kon worden, met zijn geheele Volk het Christendom te zullen omhelzen, en den *Polen* vele voorregten te zullen schenken. De voorslag werd aangenomen, en in het jaar 1386 voltrokken, en JAGELLO, wiens Moeder reeds Christen was, werd met den naam WLADISLAV II gedoopt. Moeijelijker viel het den Koning, om zijne *Litthauwers* zijn voorbeeld te doen volgen, waar toe hij hun op eenen Rijksdag te *Vilna* een voorstel deed, hetwelk de Adel aannam, terwijl de *Poolsche* Aartsbisschop den Afgodstempel op het slot, in welken ter eere van den Afgod PERKUN een altijddurend vuur brandde, tot eene Kerk aan den Heil. STANISLAV inwijdde. Doch het grootste deel der Natie bleef aan den Afgodsdienst gehecht, zij duldde het echter, dat hunne Tempels en Altaren gesloopt, hunne bosschen omgehouwen, de slangen, die zij als Huisgoden vereerden, gedood werden, en toen zij zagen, dat hunne Goden zich niet verdedigden, verklaarden zij eindelijk gewillig, dat zij Christenen wilden worden. Vermits de *Poolsche* Geestelijken de taal des lands

lands weinig kundig waren, reisde de Koning zelve rond, en leerde zijne Boeren het Onze Vader en de Apostolische Geloofsbelijdenis; eene belofte, dat elk, die zich zou laten doopen, een' witten wollen rok zou ontvangen, bragt zulk een toeloop te wege, dat 'er in heel korten tijd 30,000 gedoopt werden. De *Samogiten*, niet te verwarren met de *Samojeden*, eene tot heden toe nog onbeschaafde Natie, in het Noorden van *Rusland*, maar de inwoners van *Samogitia*, volgden het voorbeeld van hunnen Grootvorst en van de *Litthauwers*; hoewel 'er nog tot in het midden der XVde eeuw overblijfselen van het Heidensch Bijgeloof bij de eenen en anderen gevonden werden.

Christendom onder de Lappen of Laplanders enz.

Dus was het geheel Noordelijk deel van Europa Christen geworden, uitgezonderd eenige weinige onbeschaafde stammen in het diepe Noorden, onder welken ook de *Lappen* of *Laplanders* waren, welke de *Zweden* reeds in de XIIde eeuw vergeefs onder hun gebied hadden zoeken te brengen, dit gebeurde eerst in het jaar 1279, wanneer de *Birke-kerl*, of kooplieden, die zich bij de Havens van *West-Bothnien* hadden gevestigd, de *Lappen* overreedden, om de oppermagt der *Zweden* te erkennen. Omtrent het jaar 1335 gelukte het den Aartsbisschop van *Upsala* tot aan *Torne* in *Lapland* te komen, alwaar hij een aantal *Lappen* en *Finnen* doopte, doch meer kon hij niet verrigten. Tot in de XVIde eeuw bestond hun geheele Christendom in den Kinderdoop, en de inzegening der Geestelijkheid op Feestdagen. Nog was 'er in de XIIIde en het begin der XIVde eeuw eene Heidensche Natie, de

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Kumanen, die met de *Hongaren* een' zelfden oorsprong had, doch die, welke zich in *Hongaryen* nedersloegen, werden allen beschaafd en Christenen; en als de overigen, die in *Moldavië* woonden, in het jaar 1340 de Zendelingen van de Orde der *Franciskanen* onder hen hadden omgebragt, trok LODEWYK, Koning van *Hongaryen*, met eene krijgsmagt tegen hen op, en noodzaakte 200,000 van hen, om zich te laten doopen en onderdanen der *Roomsche* Kerk te worden, welke echter naderhand grootendeels tot de *Grieksche* Kerk overgingen.

Uitbreiding van het Christendom door de kruisvaarders in Spanje en Portugal.

Niet alleen werden in deze eeuwen kruistogten naar *Palestina* en andere naar het Noorden van *Europa* ondernomen, maar ook meer dan eene tegen de *Arabieren* in *Spanje* en *Portugal*, tegen welke gedurige oorlogen gevoerd werden, en wier magt zigtbaar verminderde. Als in het jaar 1147 eene ontallijke menigte menschen den tweeden grooten kruistogt ondernamen, zeilde een deel *Duitsche* kruisvaarders van *Keulen* en andere aan den *Rhyn* gelegene steden, den *Wezer* af naar *Engeland*, waar zij zich met de *Engelschen* en *Vlamingen* vereenigden en verder zeilden; door tegenwind verhinderd, liepen zij de Haven van *Lisſabon* in, welke stad toen juist door ALFONSUS, Koning van *Portugal*, belegerd was. Aan land gestapt, deden zij eerst eene bedevaart naar *St. Jago van Compostella*; vervolgens lieten zij zich door ALFONSUS overreden, om hem bij te staan tegen diezelfde ongeloovigen; die zij in *Palestina* vinden zouden; op deze wijze werd *Lisſabon* nog in datzelfde jaar veroverd. Omtrent op dezelfde wijze kwam eene vloot kruisvaarders,

ders, en daar onder 300 schepen uit *Holland* en *Friesland*, onder WILLEM, Graaf van *Holland*, in het jaar 1217 te *Lisfabon* aan, die voor een groot gedeelte in *Portugal* bleven, en de Arabische vesting *Alkalaz de la Sal* in *Portugal* hielpen veroveren; ook werden de *Arabieren* door deze kruisvaarders en de *Portugezen* in eenen hoofdveldslag geslagen. — Het was echter niet altijd bij toeval, dat de kruisvaarders met de *Muhammedanen* in *Europa* oorloogden, alzoo de Pausfen meermalen regelregt het kruis tegen hen lieten prediken.

Christendom in het Westelijke van Afrika.

De ontdekkingen, welke de *Portugezen* ter zee maakten, eerst in het midden der XIVde eeuw van de *Kanarische* Eilanden, welke ontdekkingen inzonderheid werden aangemoedigd door *Don* HENDRIK, Hertog van *Viseo*, eenen zoon van den Koning van *Portugal*, JOAN I, waar door in het jaar 1419 het gewigtige Eiland *Madeira* ontdekt werd, waren zeer voordeelig voor de uitbreiding van het Christendom; weldra werden de *Portugezen*, bekend met de *Kaapverdische* en *Azorische* Eilanden, waar op de Paus EUGENIUS IV, in het jaar 1443 aan de *Portugezen* al die landen schonk, welke zij van het voorgebergte *Non* af tot aan het vaste land van *Indië* ontdekken zouden, hetwelk door volgende Pausfen bevestigd werd.

Met den dood van *Don* HENDRIK, in het jaar 1463, scheen de drift der *Portugezen*, om nieuwe kusten en landen op te zoeken, te verkoelen, maar nadat zij, in het jaar 1471, onder de Linie of Evenachtslijn waren doorgestevend, en dus de *verzengde* Luchtstreek bewoonbaar hadden gevonden,

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

werd deze drift op nieuw levendig. In het jaar 1484 ontdekten zij het groote Koningrijk *Kongo*, van waar een Gezant des Konings en eenige jongelingen medegebragt, en in *Portugal* gedoopt werden, die in het jaar 1490 met eenige Monniken naar *Kongo* gekeerd zijnde, het Christendom met zulk een voorspoedig gevolg onder hunne landgenooten verspreidden, dat de Koning zelve, met den naam van JOANNES, benevens zijn huis en velen van zijne Grooten, zich lieten doopen. In het naburig Koningrijk *Benin*, in hetwelk insgelijks een *Portugeesch* zeeman aanlandde, gelukte zulks niet zoo wel; maar daar tegen bereikten de *Portugezen* hun hoofddoel, dat zij, door het ontdekken van het Voorgebergte *de Goede Hoop*, *Afrika* omzeilden in het jaar 1498 en dus den weg openden naar *Oostindie*.

Ontdekking van Amerika, en Christendom aldaar.

Kort te vooren was aan Koning JOAN II van *Portugal* door den *Genueſchen* zeeman CHRISTOFFEL KOLON, (gemeenlijk KOLUMBUS genoemd,) een niet min gewigtig voorſtel gedaan, te weten, deze wilde op goede gronden westwaarts eenen weg naar *Indie* zoeken. Doch dit voorſtel vond bij de *Portugezen* geenen ingang. KOLUMBUS wendde zich hier op tot den Koning en Koningin van *Kastilie*, FERDINAND en IZABELLA, van welke hij echter ſlechts eene middelmatige onderſteuning verkreeg; evenwel gelukte het hem met dezelve in het jaar 1492 eene nieuwe wereld te ontdekken, welke men eerst *Westindie* noemde, omdat men geloofde, dat men dus langs eenen regten weg naar *Oostindie* komen kon, doch welke men vervolgens *Amerika* genoemd heeft, naar AMERIGO VESPUCCI, een *Florentin*, die beweer-

weerde het eerst het vaste land van deze nieuwe wereld gevonden te hebben. FERDINAND, die, even als de Koning van *Portugal*, besloot de ontdekte landen als veroveringen aan te merken, verzocht, ten einde daar op een schijn van regt te bekomen, als ook uit vreeze voor twist met de *Portugezen*, Paus ALEXANDER VI om eene-gelijke bevestiging van zijne nieuwe bezittingen te vragen, als de *Portugezen* bekomen hadden, welke hij ook verkreeg in het jaar 1493. De Paus prees de beide *Katholijke* Koningen, dat zij de inwoners der nieuwe wereld tot hunne onderdanen en tevens tot Christenen wilden maken, ten aanzien van het laatste vermaant hij hen, geene gevaren noch arbeid te ontzien, terwijl hij zonder aanzien van eenig verzoek, enkel uit Pausselijke mildheid en volle magt (*de nostra mera liberalitate, ac apostolicæ sedis plenitudine*,) aan hun en hunne opvolgers in het Koningrijk *Kastilie*, alle eilanden en landen schenkt, welke ontdekt waren of nog ontdekt zouden worden, bewesten eene lijn, te trekken van de eene tot de andere pool of aspunt, honderd zeemijlen van de *Azorische* en *Kaapverdische* Eilanden, welke lijn echter in het jaar 1494, op de vertoogen der *Portugezen* bepaald werd op den afstand van 360 of 370 zeemijlen ten westen van de gemelde Eilanden.

Wreedheden der Spanjaarden in Amerika.

In het jaar 1493 maakte ALEXANDER VI reeds een begin, met zendelingen naar *Amerika* te zenden, gevende den *Vicarius* der *Franciscanen* met andere Geestelijken in *Spanje* last, om derwaarts over te gaan. Maar het gedrag der *Spanjaarden*, die zich door goudzucht lieten vervoeren, was zoo wreed

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

en onmenschelijk jegens de weerelooze *Indianen*, dat daar van geene voorbeelden in eenige geschiedenis voorkomen, zij maakten hen niet alleen tot hunne onderdanen en slaven, maar gebruikten hen als lastbeesten; en persten hun door mishandelingen en pijnigingen goud en andere kostbaarheden des lands af, terwijl zij de genen, die wederstand boden, of hunne vrijheid en menschenregten zochten te beschermen, als oproermakers ter dood bragten, door alle welke mishandelingen binnen weinige jaren millioenen van deze onnoozele lieden de slachtoffers dezer onmenschelijke barbaarsheden werden. Geen wonder, dat een *Cazike*, of Vorst op het eiland *Kuba*, dien de *Spanjaarden* in het jaar 1511 veroordeelden om levende verbrand te worden, omdat hij voor zijne vrijheid gestreden had, als hem een *Franciskaan*, daar hij reeds op den brandstapel stond, vermaande een Christen te worden, opdat hij de vreugde des hemels mogt genieten, en de pijnigingen der helle ontgaan, na aan den Monnik gevraagd te hebben: Of de Spanjaarden dan ook in den hemel kwamen? op deszelfs verzekering, dat deze, bijzonder de godvruchtigen onder hen, gewis in den hemel kwamen, hernam: „ Nu, dan wil ik liever ter helle varen, dan op eene plaats zijn, waar ik zulke wreedaards zou moeten aantreffen." Men leest dit en andere bijzonderheden van de ontmenschte wreedheid der Spanjaarden in het werk van BARTHOLOMEUS DE LAS CASAS: Omstandige en waarachtige beschrijving der *Indien*, hoe die van de Spanjaarden veroverd en verwoest zijn geworden; welk werk eerst in het *Spaansch* in 4to is uitgegeven door dezen *Spaanschen*

fchen Bisfchop in het jaar 1552, en vervolgens in het *Latyn* en in verfcheidene hedendaagfche talen is overgezet, ook in het *Nederduitsch*. Een werk, hetwelk alle blijken van echtheid met zich voert, en over het geheel door andere *Spaanfche* Gefchiedfchrijvers bevestigd wordt.

Pogingen van DE LAS CASAS ten voordeele der Indianen.

Ondertusfchen moet men tot lof van fommige Geestelijken en Zendelingen, bijzonder onder de *Dominikanen*, erkennen, dat zij niet alleen deze barbaarfche handelwijze afgekeurd, maar er zich ook ten fterkften tegen verzet hebben. Voornamelijk predikte in het jaar 1511 de *Pater* MONTESINO in de hoofdkerk te *San Domingo* tegen dezelve met vuuren welfprekendheid, hij werd deswegens bij zijne Orde aangeklaagd, maar deze hielden hem de hand boven het hoofd tegen de *Franciskanen*; doch hunne menschlievende pogingen waren niet in ftaat, om de ongelukkige *Indianen* van Slavernij te bevrijden, zelfs verklaarde Koning FERDINAND in het jaar 1513, dat hij, na behoorlijke overweging, gevonden had, dat deze Slavernij naar Goddelijke en menfchelijke regten kon geregtvaardigd worden, alzoo zij anders onmogelijk tot het Christendom gebragt konden worden; hij de Koning en zijn Raad namen derhalven dezelve op hun geweten, en alle geestelijken hadden zich te wachten, van daar tegen te prediken. Evenwel gebood de Koning, dat men de *Indianen* zachter behandelen zoude. De *Dominikanen* verlieten hier op grootendeels het eiland *San Domingo*, terwijl de genen, die bleven, voortgingen, tegen deze Slavernij te prediken.

BARTHOLOMEUS DE LAS CASAS, een *Spaanfche* gees-

V BOEK III Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

geestelijke, die met KOLUMBUS, op deszelfs tweede reize, te *Hispaniola* of *San Domingo* gekomen was, trok zich inzonderheid het lot der *Indianen* aan, en reisde zelfs in het jaar 1516 weder naar *Spanje*, om aan het Hof van FERDINAND tot hunne bevrijding te arbeiden; maar deze Vorst in dat zelfde jaar overleden zijnde, nam de Regent van *Spanje* XIMENES, zijne klagten aan en zond LAS CASAS terug naar *Amerika*, om menschlievender schikkingen te maken. Doch de eigenaars der Slaven boden hem zoo hevigen tegenstand, dat hij gevaar van het leven liep, en in een Klooster moest vlugten. Hij keerde in het jaar 1517 weder naar *Europa*, alwaar de nieuwe Koning van *Spanje*, KAREL, de regering aanvaard had. Bij deszelfs *Nederlandsche* Staatsdienaren vond DE LAS CASAS zoo veel ingang, dat de vrijheid der *Indianen* dadelijk besloten werd, maar daartegen werd vastgesteld, Slaven in de *Portugeesche* bezittingen in *Afrika* te koopen, en die naar *Amerika* over te voeren, welke sterker bevonden werden van ligchaamsgestel tot den arbeid, vooral in de mijnen, dan de zwakkere *Amerikanen*. Hier uit ontstond de *Slavenhandel*, die, tot schande van het menschdom, nog tot in onze tijden gedreven wordt, en welke aan Millioenen *Afrikanen* de vrijheid en het leven gekost heeft. DE LAS CASAS ondernam, ver van de *Spanjaarden*, op het vaste land van *Amerika* eene Volkplanting van *Indianen* aan te leggen, maar deze onderneming mislukte zoo geheellijk, dat hij allen moed verloor en zich in een *Dominikaner* Klooster te *Domingo* begaf. Ondertusschen moesten alle *Indianen*, onder de *Spaansche* ge-

gehoorzaamheid, Christenen worden, terwijl 'er door ftrenge dwangmiddelen gezorgd werd, dat zij daarbij blijven moesten.

V BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Nog werd 'er onder de regering van FERDINAND en IZABELLA, eene *Bekeering* tot ftand gebragt, door oorlog en geweldige middelen, de bekeering namelijk der *Moren* of *Arabieren* in *Spanje*. Deze hadden, van alle hunne voorgaande veroveringen in dat land, alleen nog de ftad *Gonada* overig; deze werd in het jaar 1492, het jaar der ontdekking van *Amerika*, door FERDINAND, bij verdrag ingenomen, onder beding, dat de *Moren* hunne vrije Godsdienstoefeningen en regten zouden behouden.

Bekeering der Mooren in Spanje.

Deze ftad was de laatfte toevlugt der *Moren* geweest, van welken men rekende, dat 'er zich nog ten minsten twee Millioenen in *Spanje* bevonden, ook hadden afgevallene Christenen derwaarts de wijk genomen, van welken men in de ftad *Granada* alleen wel 50,000 telde, en door geheel *Spanje* omtrent 500,000 *Moren* van Christelijke afkomst. Na de verovering der ftad werd het werk der bekeering van deze en genen ondernomen, en door den Koning en Koningin opgedragen aan FRANCISCUS XIMENES DE CISNEROS, Aartsbisfchop van *Toledo*, en men befloot, dat de *Muhammedanen* in het Koningrijk *Granada* het Christendom aannemen of het land zouden moeten ruimen. XIMENES overleide met den Aartsbisfchop van *Granada*, om eerst de Priesters door zachtheid en gefchenken te bewegen tot het Christendom; dit gelukte vrij wel, zoodat eenige duizenden zich lieten doopen. Maar vele anderen bleven ongezind, en merkten dit gedrag veeleer aan als

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

als een verbreken van de voorwaarde der overgave, de vrijheid van Godsdienst. Doch dezen werden als Oproermakers behandeld. Onder hen was een aanzienlijk man ZEGRI genoemd, welken XIMENES aan zijnen Kapellaan PIETER *van Leon* in bewaring gaf, om hem, op welke wijze ook, te bekeeren, die hem ook, na vergeefs den weg van vleijen en geschenken beproefd te hebben, zoo streng behandelde, dat ZEGRI bezweek en het Christendom aannam. Zoo ijverig was de bekeeringszucht van XIMENES, dat hij, die anders een beminnaar en voorstander der wetenschappen was, thans alle afschriften van den *Koran* en andere boeken der *Arabieren* van Godsdienstigen inhoud, wel ten getale van 5,000, openlijk liet verbranden. Alleen behield hij de werken over de geneeskunde, welke hij naderhand aan de Hooge School te *Alkala de Henares*, *Complutum*, door hem in het jaar 1509 gesticht, vereerde. Zijne strengheid bragt dra een Oproer te weeg, waarbij in de groote voorstad van *Granada*, *Albaizen*, twee Christenen uit het gevolg van den Aartsbisschop het leven verloren; maar nu werd den ingezetenen dier voorstad slechts de keuze gelaten van den dood of den doop; welken laatsten de meesten verkozen. Nu gebood de Aartsbisschop TALAVERA, dat men deze nieuwgedoopten in den Christelijken Godsdienst zou onderwijzen, en ten dien einde sommige afdeelingen der H. Schrift, en andere in het Arabisch zou vertalen; maar XIMENES beweerde, dat men de H. Schrift niet aan de verachting der nieuwbekeerden moest blootstellen, dat men hun eerst het Christendom geliefd moest maken,

ken, en dan eerst hen in hetzelve onderwijzen moest. Zeker eene zeldzame handelwijze! Ook konden wel katechismen, gebeden, bevattelijke verklaringen van het geloof enz. in de *Arabifche* taal overgebragt worden, maar den Bijbel moest men in die drie talen laten, in welken het opfchrift boven JEZUS kruis bevat was. En dit gevoelen kreeg ook de overhand. Naderhand hebben de *Moren* van tijd tot tijd opftand verwekt, waar van het gevolg telkens was, dat de overwonnenen tot het Christendom gedwongen werden, tot dat eindelijk onder de regering van FILIPS II al de *Moren* uit *Spanje* verdreven werden.

Toeftand der Joden in het Oosten.

Den toeftand der *Joden*, van welken wij thans nog kortelijk moeten fpreken, leeren wij, ten aanzien van de Oosterfche Joden in het begin van dit Tijdvak, best kennen uit de Reisbefchrijving van den vermaarden Jood BENJAMIN van *Tudela*, in het jaar 1160 en volgende, in welke befchrijving wel vele vergrootingen en beuzelingen voorkomen, maar welke over het geheel echt en naar waarheid is; als ook uit de Reisbefchrijving van zijnen tijdgenoot PETACHIAS. — In het Westen was in het begin van dit Tijdvak hun toeftand dragelijk, voornamelijk in *Duitschland*, alwaar zij zelfs in grooten aantal waren, en in de voornaamfte fteden aanzienelijke Sijnagogen en Scholen hadden. Maar op het einde der XIde en in de volgende eeuw was de bijgeloovige ijver der kruisvaarders hun bijna doodelijk. De ongeregelde hoopen volks, die naar *Palestina* trokken, vermoordden duizenden van *Joden* in het doortrekken, en plunderden en beroofden

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

den hen. Evenwel verleenden verscheidene Vorsten hun brieven van vrijwaring, en namen hen in hunne bescherming, onder anderen de Keizer FREDERIK II en anderen; ook schreef de vermaarde BERNHARD, Abt van *Clarivaux*, ten hunnen behoeve, aan de Geestelijkheid van *Duitschland*. Niet minder vonden de *Joden* voorspraak en bescherming bij verscheidene Pausfen.

De wreedheden tegen de *Joden* geoefend, werden veelal bewimpeld en verschoond, door de beschuldigingen, welke men tegen hen inbragt, dat zij niet alleen den Christen Godsdienst smaadden, maar zich ook aan moorden, bijzonder van Christen kinderen schuldig maakten, die zij op hun Paaschfeest zullen gekruist hebben, waar van verscheidene voorbeelden bij de Schrijvers van dien tijd voorkomen, doch welke geene genoegzame zekerheid hebben, en tegen welke tot ontschuldiging der *Joden* veel kan ingebragt worden.

In het jaar 1172 verdreef de Koning van *Frankryk* FILIPS AUGUSTUS de *Joden* uit *Frankryk*, waar zij, door hunnen woeker groote rijkdommen verzameld hadden; een zelfde bevel gaf LODEWYK IX toen hij zich in het jaar 1252 in *Palestina* bevond; ook maakten Pausfen en Kerkvergaderingen verscheidene bepalingen, welke de *Joden* of drukten of beschimpten, onder anderen werd bevolen, dat de *Joden* zich door een uiterlijk teeken aan hunne kleederen van de Christenen zouden onderscheiden. In de XIIIde eeuw werden hun hunne Boeken, inzonderheid de *Talmud*, ontnomen; geen wonder, dat men in deze tijden weinige voorbeelden

den vindt van *Joden*, die zich tot het Christendom bekeerden, daar hun haat en afkeer van hetzelve veeleer moest toenemen.

Schriften om de Joden te bekeeren.

'Er werden wel boeken geschreven door Christenen, om de *Joden* te wederleggen en te overtuigen, voornamelijk verdient hier gemeld te worden het Boek van RAYMUND MARTINI in de XIIIde eeuw, hetwelk hij den naam gaf van *Pugio fidei*, en in hetwelk hij de *Muhammedanen* en *Joden* tevens wederlegt; maar zij deden weinig werking, even min als de gesprekken, welke hier en daar tusschen Joodsche en Christen Leeraars gehouden werden. Dus waren eigenlijke bekeeringen der *Joden*, ten dezen tijde, eene zeldzaamheid, want dat velen derzelven, om het doodsgevaar te ontkomen, zich lieten doopen, of dat, gelijk men verhaalt, in het jaar 1295 in *Kastilie* gebeurd te zijn, vele *Joden* het Christendom hebben aangenomen, omdat hunne mantels op eenmaal met een verbazend getal witte kruisen bedekt waren, of dat 'er in *Londen* in de XIIIde eeuw een door den Koning gesticht huis geweest zij, waar in bekeerde Joden woonden, kan enkel dienen, om aan te wijzen, wat men, in deze tijden, door *bekeeren* verstond. Wij hebben echter een verhaal van eenen bekeerden Jood, JUDAS genoemd, en te *Keulen* geboren, die bij den Doop den naam van HERMAN ontving, en zelve een verhaal van zijne bekeering geschreven heeft, welk verhaal vol bijgeloovigheid en dweeperij, gedrukt is achter de *Pugio fidei* van MARTINI, door CARPZOVIUS uitgegeven.

Des te minder was 'er reden, om eene ware re-

de-

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

delijke bekeering der *Joden* ten dezen tijde te verwachten, daar zij aanzienelijke geleerden onder hunne Natie hadden, die tegen de Leeraren van het Christendom van dezen tijd opwogen. Trouwens hoe zeer deze Natie verstrooid en verdrukt was, en hunne voormalige vermaarde Scholen te *Sora*, *Pumbeditha* en elders te niet waren gegaan, zij hadden weder op andere plaatsen nieuwe gesticht, onder welke de School te *Lunel* in *Frankryk*, niet ver van *Bourdeaux* in de XIIde eeuw zeer vermaard was, gelijk ook die te *Kahira* of *Kairo*, gesticht door MAIMONIDES. Onder hunne geleerden zijn voornamelijk beroemd geworden, *Rabbi* ABEN EZRA, die in de XIIde eeuw geleefd en tot een tijdgenoot gehad heeft R. DAVID KIMCHI, die tot in de XIIIde eeuw leefde, R. SALOMO IZAAK, gemeenelijk RASCHI genoemd; maar de grootste van hunne Leeraren en Geleerden was R. MOZES BEN MAIMON, bekender met den naam MAIMONIDES, of bij de *Joden* bij verkorting RAMBAM, die in het jaar 1131 te *Kordua* ter wereld kwam, en in de H. Schriften, en in de Godgeleerdheid onder de *Joden* niet ligtelijk iemand boven hem gehad heeft. In de XVde eeuw maakte zich R. IZAAK ABARBANEL, te *Lisſabon* in het jaar 1437 geboren, vermaard door zijne Schriften. Zoo dra de Drukkunst in de XVde eeuw was uitgevonden, beijverden ook de *Joden* zich, om den Hebreeuwschen Bijbel, hunnen *Talmud* en andere Boeken in druk uit te geven; hun Boekdrukker ABRAHAM BEN CHAJIM leverde te *Soncino* in het jaar 1488 het eerst eenen druk van het geheele Oude Testament in *Folio*. Ook schreven reeds in de XIVde eeuw

eeuw hunne Geleerden opzettelijke ftrijdfchriften tegen de Christenen, bijzonder JOM TOB LIPMAN, Schrijver in het jaar 1399 van een boek tegen de Christenen, het welk hij *het Boek der overwinning* noemde, en hetwelk bij de *Joden* in groote achting is. — Ook in deze eeuwen heeft men de *Joden* zware befchuldigingen van moord en mishandeling der Christenen te last gelegd, doch hetgene zij van de Christenen dulden moesten, was ook van dien aard, dat ligtelijk bij hen de haat en wraak tot buitenfporigheden konden overflaan; uit *Frankryk* werden zij verfcheidene malen verjaagd, en hunne goederen verbeurd verklaard; in *Duitschland* werden zij in de XIVde eeuw in menigte vermoord. Een vreesfelijke pest, welke in het jaar 1348 in *Duitschland* en andere landen van *Europa* woedde, werd aan de *Joden* toegefchreven, die dezelve door het vergiftigen der bronnen en rivieren zouden veroorzaakt hebben; en zulk een ongerijmd verdichtfel vond bij het ligtgeloovig volk ingang genoeg, om de *Joden* allerwegen te vervolgen en te vermoorden. Zelfs nog in de XVde eeuw werden de oude befchuldigingen vernieuwd, dat de *Joden* Christen kinderen, inzonderheid op hun Paaschfeest, kruifigden en ter dood bragten. Doch de hardfte flag trof hen in *Spanje*, in welk land zij, eeuwen lang, onder de *Arabifche* Heerfchappij voornamelijk, talrijk en vermogend geweest waren. Niet alleen dat 'er in de XIIIde en het begin der XIVde eeuw verfcheidene oproeren tegen de *Joden* verwekt werden, maar in het jaar 1492 gaven de Koningen FERDINAND en IZABELLA, kort na de bemagtiging van *Granada*, een bevel,

V BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

dat alle *Joden* binnen den tijd van vier maanden *Spanje* moesten verlaten; op welk bevel de *Joden*, meer dan 170,000 in getal, naar *Portugal*, *Frankryk*, *Italie* en *Afrika* weken; aan 83,000 van hen gaf de Koning van *Portugal*, JAN II verlof, om in zijn rijk te komen, onder voorwaarden, van voor elk hoofd acht dukaten te betalen, en binnen een' bepaalden tijd het rijk weder te verlaten, of anders slaven te zullen zijn; hij had hun beloofd, tot hun vertrek behulpzaam te zullen wezen, maar de *Joden* werden van de *Portugeesche* kooplieden en schippers zoo mishandeld, dat een groot deel in het rijk blijven moest, die toen tot lijfeigenen gemaakt werden. 's Konings opvolger EMANUEL stelde dezen echter in het jaar 1495 weder in vrijheid; maar veranderde in het jaar 1496, op aansporing van FERDINAND en IZABELLA, weder geheel van gezindheid jegens dit ongelukkig volk: en beval toen, dat alle *Joden*, mannen en vrouwen, die zich niet wilden laten doopen, binnen eenen bepaalden tijd, het rijk zouden moeten verlaten, of lijfeigenen worden. Zelfs handelde de Koning nog verraderlijk met hen, door te bevelen, dat hunne zonen, die niet boven de 14 jaren oud waren, hun ontnomen en gedoopt zouden worden, hetwelk de *Joden* in de uiterste wanhoop stortte; voorts werd het verlof, hun tot hun vertrek gegeven, van tijd tot tijd uitgesteld, en eindelijk, in plaats van drie havens, alleen *Lisfabon* aangewezen, om scheep te mogen gaan; welk een en ander oorzaak was, dat velen, te laat komende, binnen den bepaalden tijd niet vertrekken konden, en dus genoodzaakt waren, wilden zij geene slaven we-

wezen, den doop aan te nemen, waar op zij hunne kinderen wederkregen, en zelfs van den Koning rijkelijke geschenken ontvingen. Men kan ondertusschen ligt denken, wat 'er van de echtheid hunner bekeering ware; ook bleven de nakomelingen van deze bekeerde *Joden* bij de *Portugeezen* steeds in verachting, en werden van de oorspronkelijke *Portugeezen* met den naam van *nieuwe Christenen* steeds onderscheiden, tot dat Koning JOZEF I in het jaar 1773 dit onderscheid afgeschaft en verboden heeft.

Men verhaalt nog wel andere bekeeringen der *Joden*, die niet door geweld zouden te wege gebragt zijn, maar welke evenwel weinig geloofbaar zijn, omdat zij aan wonderwerken worden toegeschreven, welke alles behalve de kenmerken van echte wonderwerken hebben. Zoo zullen in het jaar 1515, 120 *Joden* te *Guadalajara* in *Spanje* op ééns Christenen zijn geworden, nadat zij, als ook de Christenen dier stad, een sneeuwwit kruis aan den hemel gezien hadden, hetwelk na eene predikatie van een' Franciskaner Monnik over het Avondmaal verschenen was. De beroemde Heilige en wonderdoener de *Dominikaner* VINCENTIUS FERRIER, bekeerde, met hulpe van den Heiligen Reus, den *grooten* CHRISTOFFEL, wel 35,000 *Joden* tot het Christendom; een Franciskaner Monnik zal te *Brescia* een Christen jongen, die van een' Jood vermoord was, weder levend hebben gemaakt, waar door deze moordenaar met zijn' zoon tot het Christendom bekeerd werd.

Van meer belang was het, dat men nu en dan eenige godsdienstige gesprekken met de *Joden* hield, om hen van de waarheid van het Christendom te over-

V BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

overtuigen, schoon dezelve doorgaans zonder uitwerking bleven. Dus werd in het jaar 1413 een gesprek gehouden, in tegenwoordigheid van den Paus BENEDICTUS XII te *Gironna* in *Katalonie*, tusschen HIERONYMUS A SANCTA FIDE, en BERTRAND, beide gedoopte *Joden*, met eenige voorname Joodsche Leeraren, waarvan de gemelde HIERONYMUS een berigt gegeven heeft in een werk door hem *Hebræomastix* genoemd, hetwelk te *Frankfort aan den Main* in het jaar 1602 gedrukt is, maar waar tegen de *Joden* twee andere Boeken geschreven hebben.

Voorts zijn 'er in het laatste der XVde eeuw nog eenige Schriften tegen de *Joden* in druk verschenen, bij voorbeeld, van PETRUS NIGER of SCHWARTZ, eenen *Dominikaner* in *Duitschland*, van eenen Spanjaard, ALPHONSUS DE SPINA, VICTOR DE CARBIN, en anderen.

Het behoeft ons intusschen geheel niet te verwonderen, dat de *Joden*, niettegenstaande alle deze pogingen, ongeneigd bleven, om zich met de Christenen te vereenigen; de vervolgingen en het geweld konden niet dan haat en afkeer in de gemoederen dezer verdrukte Natie verwekken; en het Christendom, hetwelk men hun, in deze eeuwen, gedurende dit Tijdperk, zocht te doen aannemen, was geheel verbasterd van zijne oorspronkelijke zuiverheid en eenvoudigheid, en een stelsel van Bijgeloof of Priesterheerschzucht geworden.

Einde van het Vijftiende Deel.

ALGEMEENE KERKELIJKE GESCHIEDENIS, DER CHRISTENEN.

ALGEMEENE KERKELIJKE GESCHIEDENIS,

DER

CHRISTENEN,

DOOR

IJSBRAND VAN HAMELSVELD.

ZESTIENDE DEEL.

MET PLAATEN.

TE HAARLEM BIJ
FRANÇOIS BOHN,
MDCCCVIII.

I N H O U D

VAN HET

ZESTIENDE DEEL.

VIJFDE BOEK.

Bevattende het vijfde tijdperk; van den tijd der kruistogten, of het Pausfchap van GREGORIUS VII, in de elfde eeuw, tot de Kerkhervorming in het begin der zestiende eeuw.

VIERDE HOOFDSTUK.

KER-

KERKELIJKE GESCHIEDENIS.

VIJFDE BOEK.

BEVATTENDE HET VIJFDE TYDPERK; VAN DEN TIJD DER KRUISTOGTEN, OF HET PAUSSCHAP VAN GREGORIUS VII, IN DE ELFDE EEUW, TOT DE KERKHERVORMING IN HET BEGIN DER ZESTIENDE EEUW.

VIERDE HOOFDSTUK.

Geschiedenis der Roomsche Pausfen in dit Tijdvak. Toestand der Geestelijkheid.

Wij moeten thans de Gefchiedenis der *Roomfche* Pausfen, gedurende dit Tijdvak, befchrijven, eene Gefchiedenis, zoo veel te merkwaardiger, dewijl deze Pausfen eindelijk in het begin van hetzelve het gebouw van eene algemeene Geestelijke Heerfchappij over alle Christelijke Gemeenten, aan welks oprigting zij reeds verfcheidene eeuwen gearbeid hadden, ter tinne toe voltooiden, en door deze Geestelijke Heerfchappij tevens eenen vermogenden invloed behielden op de wereldlijke zaken en belangen, zoodat Keizers en Koningen zich naar hun goedvinden

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Overgang tot de geschiedenis der Pausfen.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

schikken, of gevaar loopen moesten van troon en leven beide te verliezen.

GREGORIUS VII.

GREGORIUS VII, die ALEXANDER II, in het jaar 1073 (*) overleden, als Paus opvolgde, was de man, die dit groote werk tot stand bragt. Het karakter van dezen Paus, die in der daad groote bekwaamheden en sterkte van geest bezat, wordt zeer onderscheiden opgegeven en beoordeeld, naar mate gunst en haat jegens hem in het spel zijn, en de eerste hem tot eenen Heiligen verhoogt, terwijl de laatste hem op het diepst en verachtelijkst verlaagt. De Schrijvers, zijne Tijdgenooten, waren niet onpartijdig, zijne Levensbeschrijvers daartegen meestal Lofredenaars, zelfs de latere nakomelingschap was vooraf tegen hem ingenomen. Evenwel, wij hebben echte stukken, onder anderen zijne eigene Brieven, uit welken en uit gelijktijdige Schrijvers wij de daadzaken, en het gene hij verrigt heeft, kunnen opmaken, wanneer deze onpartijdig worden voorgedragen, zal het elken onbevooroordeelden Lezer niet zwaar vallen, over den man, die deze daden verrigtte, te oordeelen.

wordt Paus.

Zijn eigen naam was HILDEBRAND, ook HILTEBRAND, van anderen HELLEBRAND, van de *Italianen* somtijds ALDOVRANDI geschreven; hij was volgens PAUL BERNRIED een Kanunnik en Priester in het Bisdom *Augsburg*, die omtrent het jaar 1130 zijn leven beschreven heeft (†), uit *Toskanen* geboor-

(*) Zie *Deel* XIII. *Bladz.* 331.

(†) *Vita Gregorii* VII. *in* JAC. GRETZERI *Opp. Tom.* VI.

boortig, het zij te *Soana*, of te *Siena*; maar zijn tijdgenoot, de Abt HUGO van *Flavigny*, meldt *Rome* als zijne geboorteplaats (*), alwaar hij door zijnen Oom, een' Abt van een Klooster, werd opgevoed en onderwezen. Tot voortzetting zijner oefeningen reisde hij vervolgens naar *Frankryk*, en onthield zich ook eenigen tijd aan het Hof van Keizer HENDRIK III, die van hem zal getuigd hebben, dat hij nooit iemand het woord Gods met zoo veel vrijmoedigheid had hooren prediken, als hem. Hij moet dus toen al Geestelijke of Monnik geweest zijn. Te *Rome* wedergekeerd, leide hij zich toe, om zijne begaafdheden meer en meer te verbeteren, maar was, dewijl hij vele vijanden en benijders had, weder voornemens naar *Duitschland* en *Frankryk* te reizen, waar van hem, zoo men het gelooven wil, eene verschijning van den Apostel PETRUS zal terug gehouden hebben, toen in het jaar 1048 Paus DAMASUS II overleed, en door LEO IX werd opgevolgd, die met HILDEBRAND zoo was ingenomen, dat hij hem in alles raadpleegde. Hij werd Aartsdiaken der Kerk van *Rome* en *Kardinaal*, en had onder LEO IX en de volgende Pausen, bijzonder onder ALEXANDER II, zoo veel invloed, dat één zijner tijdgenooten hem den *Heer der Pausen* noemde (†). Na de dood van ALEXANDER II, in het jaar

VI. *et* MABILLON. *SS. Rer. Ital. Tom.* III. *P.* I.

(*) *In Chron. Virdun. ap.* LABB. *Biblioth. Nova MSS. Tom.* I. *pag.* 75.

(†) Zie *Deel* XIII. *Bladz.* 333.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

jaar 1073, verkozen de Kardinalen, gelijk zij verhalen (*), onder de toejuiching eener groote menigte, HILDEBRAND tot Paus, die den naam van GREGORIUS VII aannam. Hij zelve verzekert (†), dat het Roomfche volk, bij den dood zijns voorzaats, heel gerust gebleven was, en aan de Kardinalen de noodige fchikkingen tot de verkiezing van een' opvolger had overgelaten, waarom hij met dezelven een vasten van drie dagen, vele gebeden en aalmoezen had verordend, om de verkiezing te gelukkiger te voltooijen; maar bij de begravenis van den Paus was het volk te hoop geloopen, en had hem met onftuimigheid voor Paus uitgeroepen, niet zonder hem te ontftellen en te beangftigen, ook uit hoofde van de algemeene verdorvenheid der tijden, in welke zelfs de Prelaten de Kerk meer in verwarring dan in aanzien bragten. Hier uit echter te willen befluiten, dat hij tegen wil en dank tot Paus gemaakt zij, zou te overhaast zijn, omtrent een' man, die reeds meer dan twintig jaren zoo ijverig geweest was, om in naam der Pausfen te regeren; alleen het kon hem niet behagen, dat het volk zoo geweldig te werk ging, te minder, indien het waar zij, dat de Kardinalen daar in niet toegeftemd hadden, gelijk de Kardinaal BENNO (§) verhaalt. Een an-

(*) *Relatio Electorum ap.* PAUL. BERNRIED *C.* 27.

(†) *L.* I. *Ep.* 1. *ap.* HARD. *Act. Conc. T.* VI. *P.* I. *p.* 1195. *Ep.* 3. *Ep.* 9. *l. c. p.* 1197. *et* 1200.

(§) *De vita Hildebrandi L.* I. *p.* 2. *in* MELCH. GOLDASTI *Apologg. pro Henrico* IV.

ander Levensbeschrijver van dezen Paus (*), die twee honderd jaren na hem leefde, verhaalt, dat hij, daags na zijne verkiezing, terstond Gezanten gezonden hebbe aan HENDRIK IV, met verzoek, dat deze Vorst zijne verkiezing niet wilde bekrachtigen, alzoo hij GREGORIUS besloten had, 's Keizers buitensporigheden niet te zullen dulden; doch hij besluit te veel, wanneer hij aanneemt, dat de Paus dit zou gedaan hebben, om zijne verkiezing te doen vernietigen, het was veel meer, zoo het gebeurd zij, eene ernstige bedreiging aan den Keizer, die het toch niet durfde wagen, om de gedane verkiezing niet te bevestigen. Uit 's Pausen Brieven blijkt allerduidelijkst, dat hij zich terstond als Paus gedragen heeft, zonder dat hij in dezelven met één enkel woord van des Keizers goedkeuring gewaagt. Veel eer schrijft hij reeds in de derde week na zijne verkiezing aan eenen Duitschen Hertog GOTFRIED (†), dat hij bij de eerste gelegenheid den *Duitschen* Koning, het gene hij ten beste der Kerke, en ter eere der Koninklijke waardigheid, noodig zou achten, met vaderlijke liefderijke vermaningen zou laten voordragen. „ Zal hij ons hooren," zoo vervolgt GREGORIUS, „ dan zullen wij ons over zijnen welvaart, als over onzen eigenen, verblijden. — Maar zoo hij ons, hetwelk wij niet hopen, haat voor liefde, en den almagtigen God,

(*) De *Kardinaal* van *Arragon de Vita Gregorii* VII. *ap.* MURATOR. *in SS. rer. Ital. Tom.* III. *Part.* I. *pag.* 104. *not.* 4.

(†) *Libr.* I. *Epist.* 9.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

God, voor de zoo groote eer, welke hem verleend is, door verwaarloozing van zijne geregtigheid, eene onbillijke verachting mogt bewijzen, dan zal ten minste ons, naar Gods Voorzienigheid, de bedreiging van den Profeet: *Vervloekt is de man, die zijn zwaard van bloed onthoudt!* niet treffen. Want, het staat ons niet vrij, uit persoonlijke genegenheid, de wet Gods aan eene zijde te stellen, of om menschengunst te bejagen, van den regten weg af te wijken, gelijk de Apostel zegt: *als ik den menschen wilde behagen, zoo ware ik geen dienstknecht van God.*"

Zijne verkiezing door Keizer HENDRIK IV goedgekeurd.

Doch, alhoewel GREGORIUS zich terstond na zijne verkiezing als Paus gedroeg, evenwel was 'er hem aan gelegen, dat zijne verkiezing door den Keizer bevestigd werd. LAMBERT van *Aschaffenburg*, een der verstandigste Geschiedschrijvers van dezen tijd, schrijft (*): „Na den dood van ALEXANDER verkozen de Romeinen terstond, zonder voorkennis van den *Duitschen* Koning, HILDEBRAND tot zijnen opvolger: eenen in de Godgeleerdheid zeer kundigen man, die reeds onder de vorige Pausen in de geheele Kerk door alle deugden zeer beroemd was. Maar, alzoo hij eenen brandenden ijver voor God had, waren de *Fransche* (*Duitsche*) Bisschoppen beducht, dat een zoo hevig en in zaken van het geloof zoo streng man, hen over hunne nalatigheid in het waarnemen van hun ambt tot scherpe verantwoording roepen mogt. Zij verzochten daarom den Koning ge-

(*) *De rebus German. pag.* 354.

gemeenschappelijk, dat hij deze verkiezing, welke zonder zijne voorkennis geschied was, voor nietig wilde verklaren; hem tevens verzekerende, dat, zoo hij de onstuimigheid van dezen man niet voorkwam, het gene daar uit ontstaan zou, niemand kwader dan hem zelven treffen zou. De Koning zond terstond den Graaf EBERHARD van zijn Hof naar *Rome*, om de Grooten aldaar af te vragen, waarom zij, tegen de gewoonte van hunne Voorvaderen, eenen Paus verkoren hadden; ook moest hij GREGORIUS, als hij daar niet voldoenend op zou antwoorden, bevelen, om deze waardigheid, welke hij op eene onwettige wijze verkregen had, neder te leggen. Doch deze ontving den Graaf heel beleefd, en gaf hem ten antwoord: dat God zijn getuige was, dat hij niet naar deze waardigheid eerzuchtig gestaan had; maar dat hij van de *Romeinen* verkoren, en dat hem de regering der Kerk met geweld opgedrongen was; dat hij zich echter volstrekt niet had laten noodzaken, om zijne inwijding te laten voortgaan, tot hij vernomen had, dat zoo wel de Koning, als de *Duitsche* Rijksstanden, daar toe bewilligd hadden, en zoo lang zou hij dit uitstellen." HENDRIK, hier mede genoegen nemende, bevestigde de verkiezing van GREGORIUS, en gebood hem in te wijden, hetwelk echter eerst den tweeden Februarij des jaars 1074 geschiedde, hoewel zekere *Vatikaansche Akten* (*) de verkiezing van den Paus, door den Bisschop van *Vercel-*

(*) PAGI *Brev. Gest. PP. Rom. T.* I. *p.* 558.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

celli, Kanselier van het Rijk van *Italië*, als Gezant des Konings, laten bekrachtigen, en deze inwijding kort na Pinksteren van het jaar 1073 zeggen geschied te zijn.

GREGORIUS beweert dat Spanje aan den H. PETRUS behoort.

Terstond in de eerste dagen reeds na zijne verkiezing, zond GREGORIUS den Kardinaal HUGO naar *Spanje*, en schreef aan alle Vorsten, die derwaards wilden trekken tegen de Arabieren, dat zij weten moesten, dat *het Spaansche Rijk van oude tijden af aan den Heil.* PETRUS *in eigendom behoorde* (*), en dat men, het gene eens een eigendom der Kerk geweest was, haar nimmer ontnemen kon. Ook schijnt hij, ten aanzien van *Spanje*, zijn oogmerk eenigermate bereikt te hebben, alzoo SANCHEZ, Koning van *Arragon*, *Navarre*, enz. hem, als zijn Leenman, eene schatting van 500 stukken gouds betaald heeft (†).

Hij beproeft hetzelfde met Frankryk

In hetzelfde jaar 1073 ondervond ook de Koning van *Frankryk*, FILIPS I, reeds het gebiedend gezag van GREGORIUS. Deze schreef aan eenen *Franschen* Bisschop (§), dat geen der Vorsten de Kerken van zijn Rijk door het verkoopen van geestelijke ambten zoo verdrukt had, als deze Koning, en dat, zoo hij dit niet beterde, hij wegens deze Ketterij van *Simonie* naar Kerkelijke wetten behoorde gestraft te worden; ja zijne *Franken* zouden zeker, ten zij zij liever het Christelijk geloof verlaten wilden,

(*) *Libr.* I. *Epist.* 7.
(†) PAGI *Crit. ad* BARON. *Annall. ad a.* 1073. *n.* 13.
(§) *Libr.* I. *Epist.* 35.

den, door het zwaard des algemeenen bans getroffen, ophouden hem te gehoorzamen. In het volgende jaar noemt hij, in eenen Brief aan den Aartsbisschop van *Rheims* (*), dezen Koning eenen roofzuchtigen wolf, en onregtvaardigen dwingeland, eenen vijand van God, den Godsdienst en der Heil. Kerk, wien hij met alle krachten zou tegenstaan, als hij in zijne buitensporigheden voortvoer. Den Koning zelven, die aan den Paus gehoorzaamheid beloofd had, vermaant hij niet alleen (†), om, gelijk zijne Voorvaders, de Kerk te beschermen; maar beveelt hem ook in het vervolg, in naam van den Apostel PETRUS (§), de wettige vrijheid eener Bisschoppelijke verkiezing niet te verhinderen, terwijl hij hem herinnert: *dat zijn Rijk en zijne ziel in de magt van dien Apostel zijn.* Ten blijke, wat hij met deze woorden verstond, gaf hij in het jaar 1080 zijnen Legaat in *Frankryk* in last, om al de ingezetenen aan hunnen pligt te doen gedenken, dat elk huis ten minste eenen penning jaarlijks aan den Heiligen PETRUS behoorde te betalen, zoo zij hem anders nog voor hunnen Vader en Herder erkenden. Evenwel gelukte hem zijn eisch in *Frankryk* niet.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Ook was hij aan andere kanten niet minder werkzaam, om zijne heerschappij over Vorsten en Landen uit te breiden of te bevestigen. WRATISLAW, Hertog van *Bohemen*, had van ALEXANDER II het voorregt bekomen, om een Bisschopsmijter (*Mitra*) te

Hij onderneemt het zelfde in Bohemen te Kapua en Hongaryen.

(*) *Libr.* II. *Epist.* 32. (†) *Libr.* I. *Epist.* 75.
(§) *Libr.* VIII. *Epist.* 20.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

te mogen dragen, GREGORIUS bevestigde dit, maar bragt hem tevens in de gedachte, wat hij daartegen beloofd had, dewijl niet alleen zijne waardigheid, maar zelfs zijne zaligheid daar van afhing (*). En wat de Hertog beloofd hebbe, mag men daar uit opmaken, dat GREGORIUS hem, in het volgende jaar 1073, bedankt, dat hij hem 100 mark zilver voor den Apostel PETRUS had toegezonden (†). Toen hij zich in 1073 te *Kapua* onthield, moest de Vorst dier plaats, RICHARD, zoo als reeds sedert NICOLAUS II plaats had gehad, hem den eed van trouw afleggen (§). Aan SALOMO, Koning van *Hongaryë*, herinnerde hij insgelijks in het jaar 1074, dat zijn Rijk aan de Roomsche Kerk in eigendom toebehoorde, hij bestraft hem, dat hij zijn Rijk van HENDRIK IV te leen genomen had, en dreigt hem, dat hij niet lang regeren zal, als hij het niet voor een leen der Roomsche Kerk erkent (**). Vervolgens schrijft hij aan 's Konings nabestaande, den Hertog GEYSA, dat dit ook werkelijk gebeurd zij (††); God had het onregt, hetwelk de Koning zijnen Apostel aangedaan had, gestraft, en het Rijk aan den Hertog geschonken, maar deze moest dan ook deszelfs leenroerigheid des te minder vergeten. In het jaar 1076 begeerde DEMETRIUS, Hertog van *Kroatië* en *Dalmatië*, van GREGORIUS den titel van

(*) *Libr.* I. *Epist.* 38. (†) *Libr.* II. *Epist.* 7.
(§) *Iuramentum fidelitatis, quod fecit* RICHARDUS, *princeps Domino suo Gregorio Papæ*; *ap.* HARD. *l. c. p.* 1213.
(**) *Libr.* II. *Ep.* 13. (††) *Libr.* II. *Ep.* 63, 70.

van Koning, welken hij ook verkreeg, onder voorwaarde, dat hij daar voor jaarlijks aan den Heiligen PETRUS 200 *Bijzantinen*, eene soort van *Griekfche* geldstukken, betalen zou (*). Ook vermaande hij in het jaar 1075 SUENO, Koning van *Denemarken*, om zich en zijn Rijk met behoorlijke godvruchtigheid aan den Prins der Apostelen over te geven (†). Zelfs de *Rusfische* Grootvorst van *Kiew*, ISIJASLAW, welken de Paus DEMETRIUS, Koning der *Russen* noemt (§), zond in het jaar 1075 zijnen Zoon aan GREGORIUS, om deszelfs bijstand tegen zijne vijanden te erlangen, en daar voor zijn Rijk aan hem op te dragen.

Zijn ijver tegen het huwelijk der Geestelijken.

Toen hij onder vorige Pausen Legaat in *Frankryk* was, had HILDEBRAND steeds veel ijver betoond tegen Kerkelijke misbruiken, welke de overhand genomen hadden; zoo dra hij Paus geworden was, verdubbelde hij dezen ijver, ten welken einde hij eene Kerkvergadering te *Rome* beleide, in het jaar 1074 (**). De voornaamste misbruiken der Geestelijken waren in zijn oog de *Simonie* en het *Concubinaat*. Wat hij door het eerste verstond, zullen wij zoo zien; ten aanzien van het laatste spreekt de Paus, in zijne Brieven van de ondeugd van hoererij, maar men weet, dat ten dezen tijde, het huwelijk, het houden van bijzitten en andere on-

(*) DU MONT *Corps Diplom. T.* I. *P.* I. *n.* 88. *p.* 53.
(†) *Libr.* II. *Ep.* 51. (§) *Libr.* II. *Ep.* 74.
(**) *Libr.* I. *Ep.* 42, 43. De besluiten dezer Kerkvergadering vindt men bij HARD. *l. c. p.* 1523.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

onkuischheid der Priesteren, tot ééne klasse gebragt werd, en in dezen zin verhaalt LAMBERT van *Aschaffenburg:* „ De Paus HILDEBRAND verordende, dat de Priesters, naar de oude Kerkewetten, geene echte vrouwen hebben, en die getrouwd waren, hunne vrouwen laten gaan, of afgezet zouden worden; ook zou in het vervolg niemand in dezen stand worden toegelaten, ten zij hij voor altijd onthouding en een ongehuwd leven beloven zou." SIGBERT oordeelde over deze verordening, dat zij een geheel nieuw voorbeeld geweest was, en zoo als velen geloofden, uit onbedachtzame gezindheden jegens de meening der oude Kerkvaderen voortgevloeid, als die geschreven hadden, dat de *Sacramenten*, te weten, de Doop, het gewijde Olijsel en het Avondmaal, eene geheime werking des Heiligen Geestes ontdekten, het zij dezelve door goede of slechte Priesters bedeeld werden," zonder dat deze Geschiedschrijver echter uitdrukkelijk zegt, dat HILDEBRAND de door zulke Priesters bediende *Sacramenten* voor nietig zou verklaard hebben, gelijk sommigen hem begrepen, en daarom van eenen misslag beschuldigd hebben. De Geschiedschrijver wil alleen zeggen, dat men, gelijk niet onnatuurlijk was, uit het verbod van den Paus omtrent de huwelijken der Geestelijken zulks besloten en afgeleid had, gelijk blijkt, uit het gene hij verder van andere kwade daar uit voortgevloeide gevolgen verhaalt: „ Nadien weinige Geestelijken," zegt hij, „ deze onthouding in acht nemen; velen alleen voordeels- of vertooningshalve den schijn daar van vertoonen; maar velen hun gebrek

breuk van onthouding door meineed en nog menigvuldiger echtbreuk verergeren, en de Leeken zich bij deze gelegenheid tegen de Geestelijkheid verheffen, en alle Kerkelijke onderwerping afschudden: zoo ontheiligen dezen de heilige verborgenheden; twisten over dezelven; doopen kinderen, terwijl zij zich van onrein oorsmeer, in plaats van den heiligen olie bedienen; willen in hunne laatste uren het Avondmaal en de gewone Kerkelijke begrafenis van ongetrouwde Priesters volstrekt niet aannemen; verbranden de tienden, die voor de Priesters bestemd zijn; ja zelfs hebben Leeken, (om van één voorbeeld tot allen te besluiten,) het door gehuwde Priesters gewijde ligchaam des Heeren, meermalen met voeten getreden; en opzettelijk het bloed des Heeren uitgestort; en ook bovendien is 'er veel, dat verkeerd is, in de Kerk gedaan; 'er zijn bij deze gelegenheid vele valsche Leeraars in dezelve opgestaan, welke het volk door slechte nieuwigheden van de Kerkelijke regering aftrekken (*).

LAMBERT verhaalt vervolgens: Nadat de Paus zijn verbod in geheel *Italië* had laten afkondigen, begeerde hij ook van de *Fransche* Bisschoppen, (*ad Episcopos Galliarum*, maar hij verstaat 'er de *Duitsche* Bisschoppen door, omdat het *Duitsche* Keizerrijk door de *Franken* gesticht was,) dat zij in hunne Kerken alle vrouwen der Priesteren voor altijd door den ban van hen verwijderen zouden. Maar te-

Tegenstand der Geestelijken tegen ditverbod

(*) Deze plaats van SIGBERT is overgenomen door MATTH. *Paris. Hist. Maj. p.* 9.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

tegen dit bevel woelde terstond de geheele aanhang, (*factio*,) der Priesteren. „ Zij zeiden overluid, „ het moest een volkomen kettersch mensch en van „ dwaze leerstellingen zijn, die, niettegenstaande „ het gezegde des Heeren: *Niet allen vatten dit* „ *woord; die het vatten kan, vatte het!* als ook „ de plaats van den Apostel: *Wie zich niet ont-* „ *houden kan, dat hij trouwe! Het is beter te* „ *trouwen dan te branden;* de menschen wreedelijk „ wilde dwingen, om als Engelen te leven, en die, „ terwijl hij de Natuur haren gewonen loop ver- „ bood, aan de hoererij en onkuischheid den teu- „ gel vierde. Zoo hij bij zijn voornemen bleef, „ wilden zij liever het Priesterschap, dan het hu- „ welijk, verlaten; hij, wien de menschen walg- „ den, mogt dan toezien, van waar hij Engelen „ tot het bestuur van het volk in Gods Kerk kon „ bekomen." De Aartsbisschop van *Mentz*, die in het jaar 1074 eene Sijnode te *Erfurt* bijeen deed komen, om de Geestelijken onder zijn regtsgebied tot gehoorzaamheid aan het Pauselijk bevel over te halen, werd door hen met de dood bedreigd. In het volgende jaar 1075 hield hij eene vergadering te *Mentz*, waar ook een Pausselijk *Legaat* tegenwoordig was, met scherpe bevelen gelast, maar toen hij die ten uitvoer wilde brengen, zegt LAMBERT van *Aschaffenburg*, wederleiden hem de tegenwoordig zijnde Geestelijken nadrukkelijk, en begonnen hem tevens met de vuist als anderszins zoo te dreigen, dat hij blijde was, levende uit hun gezelschap te raken. — Met welk bijzonder oogmerk GREGORIUS

den

den ongehuwden staat der Priesteren dus driftig zocht door te dringen, of omdat hij in eene ongehuwde Geestelijkheid een' vasten steun meende te vinden voor het Pausselijk gezag, of uit eene overmate van Monniken godsvrucht, zullen wij niet beslissen. Ondertusschen heeft hij zijnen wil niet volkomen kunnen krijgen. Onder andere *Duitsche* Bisschoppen verzette zich OTTO, Bisschop van *Konstans*, tegen denzelven, waarom GREGORIUS eenen ernstigen Brief aan hem schreef (*), en tevens aan zijne Geestelijkheid en Gemeente, deze vermanende, om toch, om hunner zielen zaligheid wille, eenen Leeraar niet verder gehoor te geven, *die zich tegen God en den Apostolischen Stoel oproerig gekant had.* Ja hij riep de Hertogen van *Zwaben* en *Karinthië* op, met andere Grooten van *Duitschland*, om dezen en andere hem ongehoorzame Bisschoppen volstrekt te verwerpen. GREGORIUS wilde zelfs vernomen hebben, dat de inwoners van *Cambrai*, (*Kamerik*,) een mensch verbrand hadden, omdat hij beweerd had, dat Priesters, die zich aan *Simonie* of hoererij, (maar hier onder wordt in des Pausen taal ook het huwelijk der Geestelijken begrepen,) schuldig had gemaakt, geene *Mis* mogt houden (†).

Zijn ijver tegen de Simonie.

Simonie was namelijk het andere hoofdkwaad in de Kerk, hetwelk GREGORIUS op de vergadering van het jaar 1074 zocht uit te roeijen, behalve het eerste, hetwelk men de *Ketterij der Nicolaïten* noemde.

(*) *Ap.* PAUL. BERNRIED *in Vit. Gregorii* VII. *C.* 37.
(†) *Libr.* IV. *Epist.* 20.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

de. De *Simonie*, waar door men verstaat het koopen of verkoopen van Kerkelijke ambten of waardigheden om geld, was in der daad, ten dezen tijde, inzonderheid aan het Hof van den jongen *Duitschen* Koning HENDRIK IV, tot die hoogte gestegen, dat het alle palen te buiten ging, en regtmatig door den Paus werd tegengegaan; maar hij strekte deze misdaad ongelijk verder uit, zoodat onder die benaming ook begrepen werden die *regten* der Vorsten over de Geestelijken, welke zij beweerden, dat hun wettig toekwamen. Men ziet dit uit het besluit der bovengemelde Kerkvergadering zelve, hetwelk dus luidt (*): „ Wie in het vervolg een „ Bisdom of eene Abdij uit de hand van eenen „ Leek aanneemt, die zal volstrekt niet onder de „ Bisschoppen en Abten gerekend worden; ook zal „ hem het regtsgebied, (*audientia*,) van eenen „ Bisschop of Abt geheel niet toegestaan worden. „ Wij ontzeggen hem bovendien de genade van den „ zaligen PETRUS, en den ingang in de Kerk, zoo „ lang, tot hij den post, welken hij door de mis„ daad, zoo wel van ongeoorloofde eerzucht, als „ van ongehoorzaamheid, welke eene zonde van af„ goderij is, bekomen heeft, zal hebben afgestaan. „ Hetzelfde verordenen wij omtrent de mindere Ker„ kelijke bedieningen. Insgelijks, wanneer eenig „ Keizer, Hertog, Markgraaf, Graaf, of eenig an„ der Wereldlijke Groote, en zoodanig ander per„ soon,

(*) HUGO *van Flavigny Chron. Virdunens. in* LABBEI *Bibl. nova librer. MSS. T.* I. *p.* 196.

„ foon, zich onderwinden mogt, de beleening, „ (*investitura*,) over een Bisdom of eenige andere „ Geestelijke waardigheid uit te deelen: zoo zal hij „ weten, dat hem ditzelfde oordeel kluisteren zal."

V BOEK IV Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Sedert eeuwen was de beleening der Bisfchoppen en Abten, die allengs vele goederen, en landsheerlijke regten of *Regalien*, bekomen hadden, door hunne Landsvorsten, bijzonder de Duitfche Keizeren, gefchied, ten einde hunne trouw op eene plegtige wijze aan hunnen Vorst te verbinden. Dit gefchiedde door het overgeven van eenen *ftaf* en eenen *ring*; zelfs had dit reeds plaats onder de *Meroveifche* en *Karolingifche* Koningen van *Frankryk*, federt de VIIde eeuw. Nog ouder was het regt der Vorsten, om de keuze der Bisfchoppen te bevestigen, of wel geheel te vernietigen, wanneer zij de Bisdommen en Abdijen naar welgevallen begaven. GREGORIUS VII had in het eerst dit beleeningsregt der Keizeren zelve erkend, maar naderhand ijverde hij tegen hetzelve, willende *de vrijheid der Kerk* handhaven, gelijk hij het noemde, dat is, de onafhankelijkheid der Geestelijken van alle Wereldlijke Overheid, een hoofddoel, hetwelk hij zich fteeds voorftelde; zich beklagende, dat de Vorsten de Kerk als eene gemeene dienstmaagd onderdrukten (*), maar onder deze onderdrukkingen telde hij voornamelijk de *Investituur* der nieuw aangeftelde Bisfchoppen en Abten. Tevens waren de tijdsomftandigheden bij uitftek gefchikt, om de oogmerken van GREGORIUS te be-

Twist over de beleening (Investitura.)

(*) *Libr.* I. *Epist.* 42.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar1073. tot 1517.

bevorderen. In *Duitschland* regeerde HENDRIK IV, een jong Heer van 24 jaren, die tot hier toe de Keizerlijke kroon niet ontvangen had. Deze Vorst was, door heerschzuchtige Bisschoppen, gedurende zijne minderjarigheid, geheel bedorven, en opzettelijk in buitensporigheden gestort, om hem van het behandelen van staatszaken af te houden, door zijn willekeurig gedrag waren de *Saksen* en *Thuringers* in het jaar 1073 tot oproer gebragt, en hij door hen tot eenen vernederenden vrede genoodzaakt, ook had reeds de voorgaande Paus ALEXANDER II, of liever GREGORIUS, toen Kardinaal HILDEBRAND, hem reeds te *Rome* ontboden ter verantwoording. In der daad scheen ook GREGORIUS dezen Koning met regt te bestraffen, omdat hij openlijk de Bisdommen aan de meestbiedenden verkocht, zoodat sommige steden van *Duitschland* twee Bisschoppen te gelijk hadden. 's Pausen Brieven aan den Keizer, en 's Keizers Moeder AGNES, door den Paus aan hem gezonden, scheenen ook in het eerst van vrucht te zullen zijn, alzoo HENDRIK in eenen Brief zijne misstappen bekende en berouw toonde (*). Ook beloofden 's Keizers Staatsdienaars bij eede, dat de onregtmatig verkregene Kerkelijke goederen terug gegeven zouden worden (†).

Thans scheen de verzoening getroffen te zijn. GREGORIUS schreef eenen vriendelijken Brief aan den Kei-

(*) *Libr.* I. *Ep. post* 29 *l. c. p.* 1219.

(†) BERTHOLD. *Constant. Append. ad Hermanni Contract. Chron. ad a.* 1074.

Keizer, en meldde hem, dat hij eenige Bisſchoppen van *Duitschland* naar *Rome* ontboden had, verzoekende hem, die des noods, zoo zij gehoorzaamheid weigerden, tot deze reize te dwingen (*). Evenwel gelukte hem zijn ontwerp niet, om door zijne *Legaten* eene Kerkvergadering in *Duitschland* te doen houden; maar daartegen hield hij 'er eene te *Rome* in het jaar 1075, op welke hij vijf Hofbedienden van den Keizer in den ban deed; den Aartsbisſchop van *Bremen* een tijd lang in zijn ambt ſchorstte, als ook de Bisſchoppen van *Straatsburg*, *Spiers* en *Bamberg*, en in *Italië* die van *Pavia* en *Turin*, en den Bisſchop van *Piacenza* geheel afzette (†).

Nadat HENDRIK IV in het jaar 1075 de *Sakſen* volkomen tot onderwerping gebragt had, kreunde hij zich verder niet aan 's Pauſen bevelen, maar nam de in den ban gedane Grooten en Bisſchoppen weder aan zijn Hof, en ging met de Duitſche Kerken als voorheen te werk (§). Ook begeerde hij van den Paus, dat die de *Sakſiſche* Bisſchoppen, die het oproer aangeſtookt hadden, zou afzetten (**). Maar de *Sakſen* zich tot den Paus gewend hebbende, eischte de Paus van den Keizer, dat hij de gevangene Bisſchoppen zou ontſlaan, opdat hunne zaak voor eene Kerkelijke vergadering kon onderzocht wor-

Vernieuwing van den twist met HENDRIK IV.

(*) *Libr.* I. *Ep.* 85. *Libr.* II. *Ep.* 30.

(†) HARD. *act. Concill. l. c. pag.* 1551.

(§) HUGO *Flavin. Chron. P.* II. *pag.* 209.

(**) BRUNO *de bello Saxon. pag.* 196.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

worden, onder bedreiging, dat de Paus anderszins hem, als een verrot lid, door het zwaard des bans van de gemeenschap der Kerk zou afsnijden; onder gelijke bedreiging daagde hij den Keizer in het jaar 1076 voor eene Sijnode, welke te *Rome* gehouden zou worden.

Gevaar van den Paus te Rome.

Ondertusschen geraakte GREGORIUS te *Rome* zelve onverwachts in gevaar. De Bevelhebber van *Rome*, CENCI, dien LAMBERT (*) QUINTIUS noemt, een rijk en magtig Heer, was, omdat hij veel wederregtelijks ondernomen had, door den Paus in den ban gedaan. Om zich te wreeken, viel hij in den nacht voor het Kersfeest, waar mede toen het jaar 1076 begon, in de Kerk, waar de Paus de Mis las, vatte hem bij de haren, en sleepte hem, onder scheldwoorden, in een versterkt huis, hetwelk hij te *Rome* had. Maar een algemeene opstand der *Romeinen* noodzaakte hem schielijk, om den Paus los te laten, hoewel 'er eenige dagen lang in de stad gevochten werd. PAUL VAN BERNRIED (†) verhaalt dit anders, en schrijft de mishandeling van den Paus toe aan den Zoon van eenen anderen Bevelhebber binnen *Rome*, dien GREGORIUS, al onder de regering van den voorgaanden Paus, wegens zijne buitensporigheden, in den ban gedaan had, ook beschuldigt hij HENDRIK IV van deze zaak geweten te hebben, doch hij is geen zoo geloofwaardig Schrijver als LAMBERT.

HEN-

(*) *l. c. pag.* 403.
(†) *Vit. Gregorii* VII. *Cap.* 45, 57. *cet.*

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

HENDRIK IV laat den Paus afzetten.

HENDRIK IV, getergd door deze handelwijze en beledigingen, riep de *Duitsche* Bisschoppen en Abten in het jaar 1076 bijeen te *Worms*, om met hen te raadplegen, hoe GREGORIUS het gevoegelijkst zou kunnen afgezet worden. In deze vergadering kwam ook de Roomsche Kardinaal HUGO BLANCUS, (misschien BIANCHI,) wien de Paus onlangs wegens zijne slechte zeden had afgezet. Deze leverde een opstel in van beschuldigingen tegen den Paus, waarop alle de bijeengekomene Prelaten een vonnis uitspraken, dat die gene geen Paus kon zijn, noch het voorregt van den Roomschen Stoel, de magt om te binden en te ontbinden, behouden, wiens leven met zoo vele ondeugden bevlekt was. Alleen weigerden de Bisschoppen ADELBERT van *Wurtsburg*, en HERMAN van *Mets*, dit vonnis te onderteekenen, maar zij werden door WILLEM, Bisschop van *Utrecht*, die bij den Keizer zeer gezien was, een geleerd maar hoogmoedig man, overgehaald, om zich bij de overigen te voegen; waar na een hoonend geschrift aan den Paus opgesteld, en hem daar bij aangekondigd werd, dat hij van de Pausselijke waardigheid, die hij tegen de Kerkelijke wetten zich had aangematigd, afstand had te doen; terwijl zij alles, wat hij van dezen tijd af aan als Paus verrigten zou, voor nietig en van onwaarde verklaarden.

Dit laatste gedeelte des verhaals van LAMBERT wordt bekrachtigd door den Brief des Keizers aan den Paus, die nog voorhanden is (*). Het opschrift

(*) BRUNO *Hist. belli Saxon. p.* 198.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

schrift van denzelven luidt: „ Aan HILDEBRAND, niet meer Paus, maar eenen valschen Monnik! " „ Zoodanige groetenis," zegt de Keizer, „ hebt gij, door de algemeene verwarring, welke gij in de Kerk aangerigt hebt, verdiend. Gij hebt, om 'er slechts iets van aan te roeren, de Bisschoppen en Priesters, als slaven, met voeten getrapt, en daar door gunst bij het gemeen verworven. Wij hebben zulks alles uit eerbied voor den Apostolischen Stoel verdragen. Maar gij hebt deze onze nederigheid als vrees opgevat, en u daarom niet ontzien, u zelven tegen onze Koninklijke waardigheid te verheffen, welke gij gedreigd hebt, aan ons te zullen ontnemen, als of wij het Rijk van u ontvangen hadden; tot hetwelk ons echter de Heere CHRISTUS geroepen heeft. Maar u heeft hij niet tot het Priesterschap beroepen, dewijl gij door list en bedrog, door geld en zwaard, den Stoel des vredes ingenomen, en den vrede uit denzelven verstoord, de onderdanen tegen de Prelaten gewapend, en hen geleerd hebt, Bisschoppen af te zetten of te verdoemen. Mij zelven, die echter naar de leere der heilige Vaderen alleen van God geoordeeld, en om geene misdaad, ten ware ik van het geloof afweek, afgezet kan worden, hebt gij pogen af te zetten; alhoewel de Bisschoppen voorheen zelfs den afvalligen JULIAAN aan het oordeel van God alleen overgelaten hebben." De Brief eindigt met deze woorden: „ Klim derhalve af, gij, die door dezen ban en door het oordeel van alle onze Bisschoppen veroordeeld zijt, en laat den Apostolischen Stoel aan eenen

eenen anderen over, die de Godsdienst door geene geweldadigheden ontreinigt, en de gezonde leer van PETRUS voordraagt! Ik, de Koning HENDRIK, van Gods genade, en alle onze Bisschoppen, zeggen u: klim af! klim af!

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

HENDRIK had ook aan de Geestelijkheid en de inwoners van *Rome* geschreven, en hun den inhoud van zijnen Brief aan den Paus medegedeeld, waar bij hij nog deze bijzonderheid voegde, dat de Paus zou gezegd hebben: „ Ik wil sterven, als ik den „ Keizer zijne ziel en rijk niet ontruk!" Maar toen deze Brief des Keizers aan den Paus voor de Sijnode in de Kerk van *Lateraan* werd voorgelezen, en 's Keizers Gezant, in naam van zijnen Meester, en der Duitsche en Italiaansche Bisschoppen, den Paus gebood, zijne waardigheid neder te leggen, en van de Roomsche Geestelijkheid, namens den Keizer, eischte, om van hem eenen nieuwen Paus te ontvangen, zou hij, zonder de bescherming van GREGORIUS, vermoord zijn geweest. Deze hield nu de vergadering voor, hoe zacht hij den Keizer had vermaand, zijne buitensporigheden te verlaten, maar hoe deze zulks met hardnekkigheid beantwoordde, dat men dus in hem den voorloper zag van den Antichrist, en het teeken der oude slange; dat het nu tijd was, het zwaard der wrake tegen hem te ontbloten enz. De Bisschoppen vermaanden den Paus, een regtvaardig vonnis uit te spreken; zij wilden zelfs den dood ondergaan, om in de voetstappen der Vaderen te treden. Hier op ontzette de Paus, onder algemeene toejuiching der vergadering, den

De Paus doet den Keizer in den ban en zet hem af.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

Keizer van zijne regering, en deed hem, zoo wel als alle zijne aanhangers, in den ban, en onder dezen met name den Aartsbisschop van *Mentz*, de Bisschoppen van *Utrecht* en *Bamberg*, terwijl hij de overige Bisschoppen, op straffe van gelijken ban, naar *Rome* ontbood, om zich te verantwoorden.

Wij zullen het formulier van dezen ban en afzetting hier laten volgen, zoo als men het bij de Schrijvers van dezen tijd en in 's Pausen Brieven en de Handelingen der Kerkvergadering vindt: „ Zalige PETRUS! Prins der Apostelen! neig toch uwe godzalige ooren tot ons! en hoor mij, uwen knecht, dien gij van zijne kindsheid af gered, en tot op den huidigen dag van het geweld der boozen bevrijd hebt, die mij om mijne trouwe jegens u gehaat hebben en haten. Gij, en mijne gebiedster, de Moeder Gods, en de Zalige PAULUS, uw Broeder onder al de Heiligen, zijt mijne getuigen, dat mij uwe heilige *Roomsche* Kerk, tegen mijnen wil, tot hare regering opgevoerd heeft, en dat ik het voor geenen roof geacht heb, uwen Stoel te beklimmen; dat ik veel meer mijn leven als een Pelgrim heb willen eindigen, dan uwe plaats uit wereldlijke eerzucht aan mij trekken. Ik geloof daarom, dat het u naar uwe genade, en niet om mijner werken wil, behaagd heeft, en nog behaagt, dat het Christen volk, hetwelk mij geheel bijzonder is toevertrouwd, mij bijzonder als uwen Plaatsvervanger gehoorzame; en dat mij uwentwege van God de magt, om in den hemel en op aarde te binden en te ontbinden, geschonken is. In dit vertrouwen, ter eere en bescher-

fcherming uwer Kerk, *verbiede ik*, in den naam des almagtigen Gods, des Vaders, des Zoons, en des Heiligen Geestes, uit kracht mijner magt en van uw gezag, *den Koning* HENDRIK, Zoon van den Keizer HENDRIK, die zich met ongehoorde trotschheid tegen uwe Kerk verzet heeft, *de regering van het geheele Duitfche en Italiaanfche Rijk, en ontfla alle Christenen van de verpligting des eeds, welken zij hem gedaan hebben, of doen zullen; ook verbiede ik, dat niemand hem als Koning diene.* Immers, wie de eer der Kerke zoekt te verminderen, die verdient ook de eer te verliezen, welke hij fchijnt te hebben. En dewijl hij als een Christen niet heeft willen gehoorzamen, en niet tot God terug gekeerd is, dien hij verlaten heeft; maar veel meer met geëxcommuniceerden gemeenfchap onderhouden, vele ongeregeldheden gepleegd, de vermaningen, welke ik hem, tot zijn heil, onder uw getuigenis, gefchreven heb, veracht, en zich van uwe Kerk, opzettelijk met oogmerk, om ze te verdeelen, afgefcheiden heeft: zoo *binde ik hem, in plaats van uwe banden, met de banden des bans*, en in vertrouwen op u, zoodanig, opdat de volken het weten en vernemen, dat gij PETRUS zijt, en dat de Zoon des levenden Gods zijne Kerk gebouwd heeft, welke de poorten der helle niet zullen overweldigen."

Niets is zekerder, dan dat de Paus hier eenen ongehoorden en voorbeeldeloozen ftap deed, gelijk hij dan ook zich fpoedig genoodzaakt zag, denzelven tegen de menigvuldige tegenwerpen, welke ge-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

maakt werden, te verdedigen. Hij poogde zulks te doen in eenen langen Brief, aan de Bisschoppen, Hertogen, Graven en alle geloovigen des Duitschen Rijks (*), en aan HERMAN, Bisschop van *Metz*, in het bijzonder (†), doch welke, gelijk ook andere schriften, ter verdediging van den Paus geschreven, door anderen wederlegd werden.

Gevolgen hier van.

Alhoewel nu velen in *Duitschland* zich aan deze handelwijze van den Paus ergerden, evenwel neigden weldra de meeste Geestelijke en Wereldlijke Vorsten zich naar deszelfs zijde, waar toe HENDRIK zelve, door de wraakzucht en hardheid, met welke hij de overwonnene *Saksen* behandeld had, niet weinig toebragt. Zij kwamen daar door in het jaar 1076 weder op nieuw tot eenen opstand, waar op verscheidene Hertogen en Bisschoppen bijeenkwamen, om te overleggen, hoe men best van alle deze verwarringen een einde zou maken. De Aartsbisschop van *Trier*, die van *Rome* terug gekomen was, brak ook alle gemeenschap af met de Bisschoppen, die bij den Keizer het meest vermogten, omdat zij, even als hij, in den ban waren; op zijn voorbeeld onttrokken zich verscheidene Graven aan het Hof. HENDRIK gedroeg zich ondertusschen zeer ongestadig; hij ontsloeg wel de gevangene Bisschoppen en andere Grooten, die tegen hem zich oproerig getoond hadden, maar daar tegen beoorloogde hij de *Saksen* op nieuw.

Thans

(*) *Ap.* BRUNON. *l. c. pag.* 200.
(†) *Ap.* BRUNON. *l. c. pag.* 202-207.

Thans besloten RUDOLF, Hertog van *Zwaben*, WELF, Hertog van *Beyeren*, HENDRIK, Hertog van *Karinthië*, de Bisschoppen van *Wurtzburg* en *Worms*, en andere Grooten, den eersten November des jaars 1076 te *Tibur*, (in het *Hetsen-Darmstadsche*,) zamen te komen, en te raadplegen over de herstelling der rust. Toen de zaken zulken ernstigen keer namen, verlieten zelfs de driftigste aanhangers van HENDRIK, onder welke de Aartsbisschop van *Mentz* de voornaamste was, zijne zijde.

De Rijksvorsten zetten HENDRIK af.

De vergadering te *Tibur* was zeer talrijk, ook lieten zich hier Pausselijke *Legaten* vinden, die op de verkiezing van eenen nieuwen Koning aandrongen. Na eenig beraad kwam men tot een besluit, dat alleen het afzetten van HENDRIK een einde kon maken aan de ellende van *Duitschland*. HENDRIK, die met een leger bij *Oppenheim* stond, zoodat enkel de *Rhyn* hem van de Vorsten, die ook hun leger bijeen hadden, afscheidde, beloofde zich te zullen verbeteren, en bood zelfs aan, om aan de Stenden de regering ten vollen over te laten, alleen dat hij den naam van Koning behield. Maar de Vorsten, die hem niet vertrouwden, verklaarden, dat zij wel tot hier toe zijne bijna onverdragelijke onderdrukkingen gedragen hadden, omdat zij slechts aardsche voordeelen betroffen, maar thans, nu de Koning door het zwaard van den Apostolischen ban van de Kerk was afgesneden, en zij door Apostolisch gezag van de verpligting van hunnen eed ontslagen waren, zou het dwaas zijn, als zij deze gelegenheid niet waarnamen. Men verwachtte nu, dat

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

dat het tusfchen de beide partijen tot een algemeen gevecht komen zou, maar de *Sakfen* lieten HENDRIK aanzeggen, dat zij de beflisfing dezer zaak aan den Paus wilden overlaten, dien zij verzoeken zouden, om zich in het jaar 1077 op het Feest van *Maria's reiniging* in *Duitschland* te laten vinden, ten einde in eene volle vergadering der Rijksftenden den befchuldigden te veroordeelen of vrij te fpreken. Maar zoo hij binnen het jaar niet van den ban was vrijgefproken, zou hij de regering, welke hij in dien tusfchentijd niet kon waarnemen, geheel verliezen. Daar bij fchreven zij hem als voorwaarden voor, dat hij allen, die nevens hem in den ban waren, uit zijn gezelfchap verwijderen, zijn krijgsvolk afdanken, te *Spiers* met den Bisfchop van *Verdun* en eenige bedienden als een ambteloos perfoon leven, niet ter Kerke gaan, nog eenige openlijke zaak waarnemen zou, tot zijn ontflag toe, en eindelijk de ftad *Worms* weder aan den Bisfchop inruimen zou. Aan deze voorwaarden moest HENDRIK zich onderwerpen, waar op de *Sakfen* van dit alles den Paus kennis gaven, en hem verzochten, tegen den beftemden tijd in *Duitschland* over te komen.

Dus begingen de Duitfche Stenden eene onbezonnenheid, welke hun naderhand berouwde, daar zij zich als het ware geheel afhankelijk maakten van den Paus; ondertusfchen is het opmerkelijk, dat, toen HENDRIK van bijna alle zijne Stenden uit vrees voor den Paus verlaten werd, de fteden aan den *Rhyn* grootendeels hem getrouw bleven, gelijk 'er ook onder de Duitfche Bisfchoppen mannen waren,

die

die vrij goede denkbeelden hadden van de regten van den Vorst en van de Geestelijkheid, onder welken de bovengewaagde Bisschop van *Verdun*, DIETRICH genoemd, geteld moet worden, die vier jaren daar na den Paus deswegens onderhield in eenen langen Brief, in welken hij hem de beschuldigingen en tegenwerpingen tegen hem en zijn gedrag voorhield, en vraagde, wat hij daar op moest antwoorden (*).

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

HENDRIK reist naar Italie en doet boete voor den Paus.

Dewijl HENDRIK het noodzakelijk oordeelde, om van den ban ontslagen te wezen, voor dat een jaar ten einde was, uit hoofde van het schandelijk verdrag met de Rijkstenden, en hij het voor zich niet geraden vond, des Pausen komst in *Duitschland* af te wachten, ging hij op reize naar *Italië*, met zijne Gemalin en Zoontje, kort voor Kersmis van het jaar 1076, in het midden van eenen strengen winter. De *Italiaansche* Bisschoppen en Grooten ontvingen hem met allen eerbied, die hunnen Koning toekwam, alzoo zij zich verbeeldden, dat zijne tegenwoordigheid een einde zou maken van alle onrusten, die hun land gedrukt hadden, en tevens hoopten, zich aan den Paus, van wien zij, als aanhangers van HENDRIK, in den ban gedaan waren, te zullen kunnen wreken, dewijl zij geloofden, dat HENDRIK met dit oogmerk in *Italië* gekomen was, om den Paus af te zetten. — Van den anderen kant was de Paus, die zich reeds op weg begeven had, naar *Duitschland*, toen hij de aankomst van HEN-

(*) *In* MARTIN. *Thes. novo Anecdott. T.* I. *p.* 214. *sq.*

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

HENDRIK hoorde, onzeker, of deze zich vernederen of wreken wilde, waarom hij zich, op raad van de Markgravinne MATHILDIS, voor eene poos op haar wel versterkt bergslot *Canossa*, in het Hertogdom *Modena*, begaf.

Deze Vorstin, die het Markgraafschap *Toskanen* en vele landerijen in *Opper-Italië* bezat, en weduwe was van eenen Hertog van *Lotharingen*, stak niet alleen in magt en rijkdommen uit, maar bijzonder door hare ijverige vereering van GREGORIUS VII. Zij was bijna zijn onafscheidbaar gezelschap; steeds gereed, om hem, als haren Vader of Heer, in alles, wat hij behoefde, bij te staan. Het was uit dien hoofde, dat de aanhangers van den Keizer uitstrooiden, en voornamelijk de Geestelijken, wien de Paus het huwelijk verboden had, dat de Paus met haar eene ongeoorloofde gemeenzaamheid en verkeering had. Maar, zegt de Geschiedschrijver LAMBERT, alle verstandige mannen hielden het voor uitgemaakt zeker, dat dit valsch was; want niet alleen leide de Paus een zoo Apostolisch leven, dat daar op niet de geringste vlek hechten kon; maar ook zouden onkuische Tooneelen in eene zoo volkrijke stad niet verborgen hebben kunnen blijven, indien zij ooit hadden plaats gehad. Hier bij had hij het kunnen laten blijven, maar hij beroept zich bovendien op de wonderen, welke meermalen op het gebed van den Paus zullen geschied zijn, en op deszelfs brandenden ijver voor God en de Kerkelijke wetten enz.

Ten gelijken tijde met den Keizer kwamen ook de

de meeste in den ban gedane Bisfchoppen te *Canosfa* aan, waar zij, blootsvoets en enkel met een linnen kiel gekleed, den Paus om ontheffing des bans, (Aflaat, *abfolutie*,) baden. Zij ontvingen dezelve ook, na eenige dagen, na elk afzonderlijk, in Cellen opgefloten, tot den avond ftreng gevast te hebben, doch met waarfchuwing, dat zij met HENDRIK, voor dat hij van den ban ontflagen was, geene gemeenfchap oefenen, noch hem in zijne fnoode ontwerpen bijftaan zouden. HENDRIK zelve kon zijn oogmerk niet dan met moeite bereiken. Op de voorfpraak zelfs van MATHILDIS en eenige aanzienlijke Grooten, antwoordde de Paus: dat HENDRIK, zoo hij zich onfchuldig kende, zich te *Augsburg* kon laten vinden, in de vergadering der Rijkftenden, waar de Paus een onpartijdig vonnis zou fpreken. Als 's Keizers voorfpraken aanmerkten, dat intusfchen de tijd verliep, welken de Vorsten bepaald hadden, liet eindelijk de Paus zich hooren: „ Als HENDRIK waarachtig berouw heeft over zijne handelingen, laat hem dan, ten bewijze daar van, zijne kroon en andere Rijkskleinodien ons overgeven en bekennen, dat hij, na een zoo trotsch gedrag, den Koninklijken naam onwaardig is!" Eindelijk evenwel werd aan HENDRIK vergund, voor den Paus te verfchijnen, en naar deszelfs voorfchrift boete te doen voor de belediging, den Apostolifchen Stoel aangedaan.

HENDRIK kwam dus in Januarij des jaars 1077 in het flot, hetwelk met eenen driedubbelden muur omringd was. Toen hij door den tweeden muur ging,

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ging, moest hij zijn gevolg en Koninklijken ſieraad achterlaten, maar blootvoets, alleen met een wollen overrok, daar drie dagen lang, van den morgen tot den avond, nuchteren blijven ſtaan, en op deze wijze afwachten, wat de Paus verder beſluiten zou. Deze werd met dit alles niet terſtond bewogen; maar allen, die in het ſlot waren, hadden zoo veel medelijden met den boeteling, die al weenende om de *abſolutie* aanhield, dat zij insgelijks met tranen bij den Paus ſmeekten, en, gelijk hij zelve verhaalt (*), over zijne buitengewone hardheid verbaasd ſtonden, en velen hem overluid zeiden, dat dit niet was eene Apostoliſche ſtrengheid, maar de wreedheid van eene Tijranniſche woestheid. Eindelijk liet GREGORIUS hem, op den vierden dag, bij zich komen, en onthief hem van den ban, doch onder voorwaarde, dat HENDRIK zich in eene algemeene vergadering der Rijksvorsten zou laten vinden, en naar derzelver uitſpraak het Rijk behouden, of, zoo hij ſchuldig verklaard werd, daar van terſtond afſtand doen zou; dat hij zich in geenen gevalle wreeken, en tot de beſlisſing zijner zaak zich van alle gezag en magt onthouden zou; ook zouden allen, die aan hem door den eed van trouwe verbonden waren, zoo lang van denzelven ontſlagen zijn, en zijne vertrouwelingen van zijn Hof verwijderd blijven. Voorts, als hij het Rijk weder ontving, zou hij aan den Paus ſteeds onderworpen, gehoorzaam, en bereid zijn, om alles, wat in het Rijk

(*) *Libr.* IV. *Ep.* 12. *pag.* 1355.

Rijk tegen de Kerkelijke wetten geſchied was, te verbeteren; anderszins zou deze ontheffing, (*abſolutie*,) terſtond en met de daad nietig, en hij tot de regering onbevoegd zijn. HENDRIK beloofde alles, maar de Paus, hem weinig vertrouwende, deed deze voorwaarden ook door de Bisſchoppen en Wereldlijke Grooten op de Heilige Overblijfſelen bezweren. Vervolgens vierde hij de Mis, en riep den Keizer openlijk tot den Altaar. Toen het gewijde brood nemende, bood hij aan, hetzelve als eene proeve zijner onſchuld te zullen gebruiken, te gelijk een gedeelte aan HENDRIK aanbiedende, om dus insgelijks zijne onſchuld aan den dag te leggen. HENDRIK ontſtelde, en met zijne vrienden geſproken hebbende, hield hij den Paus voor, hoe weinig dit werken zou op zijne afwezende vrienden en vijanden; dus werd hij van deze proeve ontſlagen, maar moest nu nog eenen bijzonderen eed afleggen, dat hij, wanneer en waar het den Paus behaagde, ter verantwoording verſchijnen, en den Paus in *Duitschland* alle veiligheid bezorgen zou (*).

Dus had GREGORIUS het zoo ver gebragt, als nog niemand zijner voorzaten, door eenen Vorst zoo geheel aan zijne voeten te vernederen, terwijl de voorwaarden, aan HENDRIK voorgeſchreven, denzelven geheel van den Paus afhankelijk maakten, zoodat de Paus ligtelijk aan de *Sakſen*, die het ontſlag, (*abſolutie*,) van HENDRIK zochten te weeren,

(*) *Juramentum Henrici Regis Teutonicorum ap.* HARD. *l. c. pag.* 1356.

ren, schrijven kon: „ Weest maar onbekommerd! Ik lever hem nog schuldiger aan u terug (*)!"

Gevolgen hier van.

Evenwel nam dit Tooneel te *Canossa* eene geheel andere wending, voor den Keizer en den Paus, dan men had kunnen verwachten. Zoo dra de Grooten van het Rijk van *Italië* van het voorgevallene berigt hadden gekregen van den Bisschop van *Zeiz*, wien de Paus gelast had, om ook allen, die uit hoofde van gemeenschap met HENDRIK in den ban waren, daar van te ontslaan, voeren zij tegen hem uit met scheldwoorden en spotternijen. Zij telden, zeiden zij, den ban geheel niet van iemand, wien alle *Italiaansche* Bisschoppen reeds voor lang om regtmatige redenen in den ban gedaan hadden, omdat hij den Apostolischen Stoel door de ketterij der *Simonie* in bezit genomen, door moorden bloedig gemaakt, en door echtbreuk en andere hoofdondeugden bevlekt had; ook beklaagden zij zich over den Koning, die zich op eene zoo lage wijze schandelijk vernederd had. Men sprak ook reeds, om 's Konings jongen Zoon HENDRIK Koning te maken, met denzelven naar *Rome* te trekken, en daar een' nieuwen Paus te verkiezen. HENDRIK vond echter middel, om hen te bedaren, hoewel men hem bij zijne terugreize geene Koninklijke eere bewees, ja niet eens toeliet, om in de steden te komen.

RUDOLF, Hertog van Zwa-

Ondertusschen bouwde HENDRIK op deze gezindheid der *Italianen*, zonder zich verder aan het verge-

(*) WALTRAM *de Unitate Eccles.* *L.* I. *C.* 6.

gelijk met den Paus te kreunen; hij nam zijne oude vertrouwelingen weder aan zijn Hof, en sprak in de vergaderingen der *Italiaansche* Grooten van den Paus niet anders dan als van den stichter van alle onrusten, welke de Kerk en den Staat deden daveren. Ook lieten zich de *Duitsche* Bisschoppen, die van den ban ontheven waren, weder bij hem vinden; zijn leger, hetwelk hij op de been bragt, werd van dag tot dag talrijker. Op raad van GUIBERT, Aartsbisschop van *Ravenna*, sloeg hij den Paus een mondgesprek voor, met oogmerk, zoo men zegt, om zich van zijn persoon en van de Markgravin MATHILDIS te verzekeren, maar deze hier van de lucht gekregen hebbende, begaf zich met den Paus in veiligheid in het gebergte. Aan den anderen kant beleiden de Geestelijke en Wereldlijke Vorsten in *Duitschland* eene vergadering tegen Maart 1077, te *Forchheim* in *Frankenland*, waar toe zij ook den Paus noodigden. Deze zond hier op eenen Kardinaal, aan HENDRIK, om hem te vermanen, op deze vergadering te verschijnen, en zich te verantwoorden. HENDRIK gaf tot bescheid: dat de belangen van het Rijk van *Italië* hem verhinderden, om op deze zoo verhaaste vergadering tegenwoordig te zijn. Dit berigtte de Paus naar *Duitschland*, tevens klagende, dat HENDRIK voor hem alle wegen om naar *Duitschland* te komen had gesloten, en hen radende, om voor de belangen des Rijks zoo goed te zorgen als mogelijk was. Met dit verhaal eindigt LAMBERT van *Aschaffenburg* zijne Geschiedenis.

ben, tot Duitsche Koning verkozen

C 2 De

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

De Rijksvergadering te *Forchheim* had echter haren voortgang, en verkoos RUDOLF, Hertog van *Zwaben*, tot haren Koning, die ook terstond daar op te *Mentz*, in tegenwoordigheid der Pausselijke Legaten, gekroond werd. Het verhaal van SIGEBERT van *Gemblours* (*), dat de Paus de grootste hand zal gehad hebben in deze verkiezing, en dat hij aan RUDOLF eene kroon hebbe gezonden, met het opschrift:

Petra dedit Petro, Petrus diadema Rudolpho.

aanduidende, dat hij zijne kroon aan PETRUS verschuldigd was, wordt genoegzaam wederlegd uit de Brieven van GREGORIUS zelven; in éénen van welken, geschreven, nadat hij de tijding van RUDOLFS verkiezing ontvangen had, hij aan zijne Legaten in *Duitschland* belast (†), de beide Koningen RUDOLF en HENDRIK te vermanen, dat zij hem een veilig geleide zouden bezorgen, om naar *Duitschland* te komen, en over hunne aanspraken te beslissen, hetwelk in Kerkelijke zaken zijn pligt was. Vier jaren later verzekerde hij, in eenen Brief aan alle geloovigen (§): dat God zijn getuige was, dat RUDOLF geenszins op zijn bevel of raad verkoren was; ja dat hij zelve op eene Sijnode besloten had, dat, als de Aartsbisschoppen en Bisschoppen hun gedrag ten dezen niet konden verantwoorden, zij van hunne waardigheid en RUDOLF van het Rijk ont-

(*) *Chron. ad a.* 1077. (†) *L.* IV. *Ep.* 23.

(§) *Libr.* IX. *Epist.* 28.

ontzet zou worden. En dit was ook de reden, waarom de *Sakſen* zich in het jaar 1078 ten ſterkſten beklaagden over 's Pauſen onbeſtendigheid (*). Uit welk een en ander men beſluiten mag, dat GREGORIUS de verkiezing van RUDOLF wel niet bevolen, maar daar toe echter door zijn gedrag omtrent HENDRIK aanleiding gegeven heeft; gelijk hij ook niets ſterker zocht, dan het Duitſche Rijk geheel afhankelijk van zich te maken, en te houden. Ook had zijn invloed deze uitwerking, dat de Rijksvergadering te *Forchheim* in het jaar 1077 met goedkeuring en bekrachtiging van den Paus beſloot, dat het Rijk nimmer erfelijk, maar altijd verkiesl ijk zou zijn, waar door het gezag van den Paus te meer gevestigd werd.

Drie jaren lang zag GREGORIUS den ſtrijd der beide Vorsten om het Rijk van *Duitschland* aan, zonder eene beſlisſende uitſpraak te wagen. HENDRIK, die in het jaar 1077 in *Duitschland* terug was gekeerd, had weder zoo vele magt bijeen gekregen, dat hij zijne partij noodzaakte, tot in *Sakſen* terug te trekken. In het volgende jaar 1078 kwam het tusſchen de beide Vorsten bij *Melſichſtad* in *Frankenland* tot eenen veldſlag, in welken geene van beide partijen de overwinning behaalde; doch in welken de Bisſchoppen, die van de zijde der *Sakſen*, wier leuze was: *Heilige* PETRUS! zelfs in gezelſchap met den Pausſelijken Legaat, mede wilden vechten, het eerst de vlugt namen. Onder dezen werd de Aarts-

(*) BRUNO *Hist. bell. Saxon. p.* 218.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Aartsbisschop van *Maagdenburg* door de inwoners doodgeslagen, en de Bisschop van *Merseburg* naakt uitgeschud; eene naaktheid, zeide hij in het vervolg, welke hij om geen geld had willen missen. Bij dezen twijfelachtigen uitslag oordeelde de Paus het te minder noodzakelijk, zich voor éénen van beiden te verklaren; waar over de *Saksen* zich op nieuw bij hem beklaagden.

De Paus doet HENDRIK op nieuw in den ban.

Eindelijk geloofde hij, in Maart 1080, dat de tijd gekomen was, om te beslissen, alzoo HENDRIK in Januarij van dat jaar den veldslag bij *Fladenheim* in *Thuringen* verloren had. In eene Sijnode te *Rome*, dreigde hij alle Bisschoppen en Abten, die hunne ambten zich van eenen Leek zouden laten opdragen, met den ban, als ook alle Vorsten en andere Leeken, die aan iemand over een Bisdom of een ander Geestelijk ambt de *Investituur* zouden geven; waar op eene herhaling van den ban over HENDRIK volgde, wien hij andermaal de regering ontzeide van het *Duitsche* en *Italiaansche* Rijk, en alle Koninklijke magt ontnam, ontslaande zijne onderdanen van de verpligting van allen eed van trouwe, ook wenschende, dat hij nooit overwinning behalen mogt. Integendeel schonk hij aan RUDOLF, wegens deszelfs nederigheid, waarachtigheid en gehoorzaamheid, alle Koninklijke magt in *Duitschland*; waar toe ook veel deed deszelfs toegevendheid omtrent de *Investituur* (*).

HENDRIK

HENDRIK, die met alle zijne gebreken evenwel eene

(*) *ap.* HARD. *T.* VI. *P.* I. *p.* 1587-1591.

eene onvermoeide werkzaamheid betoonde, liet in het jaar 1080 eene Kerkvergadering houden te *Mentz* van 19 Bisfchoppen, en kort daar na eene talrijker te *Brixen*, op welke GREGORIUS als een valfche Monnik en ftichter der fchadelijkfte onzinnigheid, die niet van God maar van zich zelven verkoren was; die zich door bedrog en geld aan de Kerk onbefchaamd opgedrongen; het Christenrijk gefchud; eenen Katholijken Koning den dood van lijf en ziel gedreigd; een' meinedigen Koning befchermd; louter oneenigheid en ergernis, ook echtfcheidingen onder echte lieden veroorzaakt had; verders als de fnoodfte Leeraar van kerkroof en brandftichting; als een verdediger van meineed en moord; die het Katholijk en Apostolisch Geloof van het ligchaam en bloed des Heeren in twijfel trok; en een oud leerling van den Ketter BERENGARIUS; aan waarzeggen en droomen gehecht; een openbaar zwartekunftenaar, met één woord, een afvallige van het geloof, afgezet, en in zijne plaats WIBERT of GUIBERT, Aartsbisfchop van *Ravenna*, verkozen werd, die den naam van KLEMENS III aannam.

V BOEK IV Hoofdft. na C. G. Jaar1073. tot 1517.

verkiest eenen tegenpaus, KLEMENS III.

HENDRIK zelve zocht in het jaar 1080 zijnen mededinger in *Sakfen* op, alwaar het tusfchen hen in October tot eenen derden veldflag kwam aan de *Elster*, niet ver van *Merfeburg*. In dezen veldflag waren weder aan weêrskanten vele Bisfchoppen tegenwoordig; van HENDRIKS zijde onder anderen de Aartsbisfchoppen van *Keulen* en *Trier*; de *Sakfen* lieten voor den aanvang van het gevecht hunne Geestelijken den LXXXIIften *Pfalm* zingen. HENDRIK

Dood van RUDOLF.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

verloor wel dezen slag, maar eene doodelijke wonde, welke RUDOLF ontving, bevrijdde hem tevens van dezen mededinger. Hier verhaalt de Chroniek van *Auerberg* (*), hoewel anderhalve eeuw daar na, dat RUDOLF, toen men hem zijnen regter arm, die hem afgehouwen was, vertoonde, al zuchtend tot de omstaande Bisschoppen gezegd zal hebben: Dit was de hand, met welke hij weleer aan HENDRIK, zijnen Heer, den eed van trouwe gezworen had; zij, die hem op deszelfs troon gebragt hadden, mogten toezien, of zij hem langs den regten weg geleid hadden. BRUNO (†) integendeel, zijn tijdgenoot, die geheel en al van de regtmatigheid van zijne verkiezing overtuigd was, meldt, dat RUDOLF geruster gestorven is, toen hij vernam, dat zijne *Sakfen* overwinnaars waren. PAUL VAN BERNRIED (§) merkt aan, dat hij en zijne aanhangers onder de Duitsche Rijksvorsten niet meineedig genoemd konden worden, dewijl HENDRIK met regt naar de grondstellingen van GREGORIUS *den Grooten* afgezet was. Maar wederom zegt SIGBERT (**), dat de Paus voorzegd had, als ware hem dit van God geopenbaard, dat de valsche Koning dit jaar sterven zou; dit was ook vervuld, maar in een' anderen, dan hij bedoeld had.

HENDRIK trekt naar Italië.

Thans bood HENDRIK op eene vergadering der Bisschoppen van beide zijden in Februarij des jaars 1081 te *Kauffungen* aan de *Werta*, aan de *Sakfen* den vrede aan. Maar de Aartsbisschop van *Salts-*

(*) *abbas Urspergensis p.* 172. (†) *l. c. p.* 226 228.
(§) *l. c. Cap.* 97. (**) *ad a.* 1080.

Saltsburg belette den vrede, door te beweeren, dat geene Kerkelijken noch Leeken HENDRIK, zonder nadeel van hunne zielen, als Koning konden aannemen; ook wilden de *Sakſen* geen' wapenſtilſtand ſluiten, zoo hun opperhoofd, de Paus, 'er niet mede in begrepen was. Maar HENDRIK had thans beſloten, den Paus, dien hij als den aanſtoker van al zijn ongeluk beſchouwde, in *Italië* zelve aan te tasten, waar toe hij met een leger optrok. De troepen van de Markgravin MATHILDIS werden door hem geſlagen, en de meeste aanhangers van den Paus raadden denzelven thans, HENDRIK, gelijk de Paus zich in eenen Brief aan zijne *Legaten* in *Duitschland* uitdrukt, *in genade aan te nemen* (*), maar de Paus dacht zoo niet, en wilde, dat zijne Legaten den Hertog WELF van *Beyeren* tot zijne hulp zouden oproepen, tevens echter oordeelde hij het best, dat 'er niet terſtond weder een Koning in *Duitschland* verkoren werd, waar bij hij het formulier van eenen eed voegde, welken zulk een Koning in allen gevalle zou behooren te zweeren, hoofdzakelijk behelzende eene getrouwe en ware gehoorzaamheid aan den H. PETRUS, en deszelfs plaatsvervanger GREGORIUS, ook zou hij, de eerſte keer, als hij den Paus zien zou, door handſlag, een vaſal, (*miles*,) van den H. PETRUS en den Paus worden moeten.

V BOEK IV Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Naardien MATHILDIS, en hare Moeder BEATRIX, niet hadden kunnen beletten, dat HENDRIK in *Italië* tot voor *Rome* zelve was doorgedrongen, begreep de

De Paus zoekt den bijſtand van RO-

(*) *Libr.* IX. *Epist.* III. *p.* 1480.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

BERT GUISCARD

de Paus, dat hij zich eene andere meer vermogende hulp bezorgen moest. De *Noormannische* Vorsten in *Neder-Italië* waren reeds sedert het midden der XIde eeuw Vasallen of Leenmannen van de Pausen geworden, maar zij hadden zich niet altijd naar den wil der Pausen gedragen; zelfs had GREGORIUS in het jaar 1074 ROBERT GUISCARD in den ban gedaan, omdat deze vijandelijk in *Kampanië* gevallen was, waar de *Roomsche* Kerk vele goederen had, en hoe zeer ROBERT herhaalde keeren om ontslag van den ban verzocht (*), echter had de Paus niet alleen geweigerd, hem te ontslaan, maar den ban in het jaar 1075 zelfs herhaald. Maar nu de Paus begreep, dat hij dezen Vorst noodig had, werd, door bemiddeling van den Abt DESIDERIUS van *Monte Casfino*, in het jaar 1080 de vriendschap met den Hertog hersteld, die aan den Paus te *Benevent* plegtig trouw beloofde, en van hem de beleening van zijne landen ontving.

HENDRIK bemagtigt Rome.

Intusschen was HENDRIK in het jaar 1080 met zijn leger tot *Rome* toe voortgerukt, en had zelfs reeds begonnen, deze stad te belegeren, toen hij naar *Toskanen* terug keerde. In het volgende jaar hernieuwde hij de belegering, maar verliet zijn leger weder, over hetwelk hij aan zijnen Paus KLEMENS III het bevel gaf. Doch bij eene derde onderneming in het jaar 1083 gelukte het hem, het deel dezer hoofdstad, hetwelk over den *Tiber* ligt, te vermeesteren. Nu bood hij den Paus den vrede aan, ter-

(*) GREGOR. *L*. II. *Ep*. 9. *p*. 1270.

terwijl de *Romeinen*, in uitzigt op denzelven, een' ſtilſtand van wapenen met hem ſloten; maar de Paus hield veel meer eene Sijnode, op welke hij met moeite terug gehouden werd, om den Keizer op nieuw in den ban te doen. HENDRIK, *Rome* ingeſloten houdende, was nu in het jaar 1084 voornemens, om ook de *Noormanniſche* Vorsten te beoorlogen, waar toe de *Griekſche* Keizer hem ook door het aanbieden van geld zocht te bewegen. Eindelijk openden de *Romeinen*, de langdurige inſluiting moede, hem de poorten, omtrent Paſchen van het jaar 1084, waar op de Paus de vlugt nam op *Engelenburg*, toen nog *de Toren van Crescentius* genoemd; ook bleven de bruggen over den *Tiber*, en eenige verſterkte plaatſen in de ſtad in handen van zijne aanhangers. Thans ſtelde de Keizer KLEMENS III ſtatelijk in het bezit der Pausſelijke waardigheid, en liet zich van denzelven tot Keizer kronen. HENDRIK verliet *Rome* in het jaar 1084 weder met zijne troepen, waar na ROBERT GUISCARD in *Rome* rukte, en den Paus bevrijdde, wien de *Romeinen* nu om vergeving moesten bidden. Bij deze gelegenheid bedreven de *Noormannen*, bij welken zich eene menigte *Arabieren* bevond, de ſnoodſte wreedheid en verwoesting; zij verbrandden onder anderen het heerlijke Amfitheater van FLAVIUS, welks overblijfſels nog onder den naam van het *Colliſeo* bewonderd worden.

GREGORIUS verzuimde nu niet, op eene ten ſpoedigſte vergaderde Sijnode den Keizer en deszelfs Paus in den ban te doen; ook gaven zich eenige na-

Dood van GREGORIUS VII.

naburige steden weder aan hem over. Maar dewijl hij bespeurde, dat zijn verblijf te *Rome* niet veilig zou zijn, begaf hij zich met den Hertog ROBERT naar *Salerno*, alwaar hij den 25sten Meij des jaars 1085 overleed.

Aanmerking over zijn karakter.

Hoe zeer het schijnen moge, dat 's Pausen worsteling met den Keizer alle zijne vermogens bezigheid verschaffen moest, verwaarloosde echter zijn veel omvattende geest niets van alles, wat in Kerk en Staat elders, tot in het Oosten zelfs, zijne oplettendheid waardig mogt zijn. Wij zien dit uit de verzameling van zijne Brieven, gemeenlijk *Registrum Gregorii* VII genoemd, in elf Boeken en twee Aanhangsels, waar van echter het tiende Boek geheel verloren is, en het elfde slechts twee Brieven bevat. Ook lezen wij 'er veel in, het gene ons zijne gevoelens en karakter kan leeren, ten minste zoo als hij zelve die beschouwd wilde hebben. Dus schreef hij in het jaar 1080 aan ALFONSUS, Koning van *Kastilië* (*), dat hij wel wist, dat men dezen Vorst veel nadeeligs gemeld had van zijne handelingen en redenen; ook bekende hij, dat hij een zondaar was. „Doch," vervolgt hij, „wanneer men de oorzaken van den haat en het kwaadspreken van onze vijanden nader onderzoekt: dan zal het duidelijk blijken, dat zij niet zoo zeer op ons vergramd zijn uit hoofde van eenig misdrijf, als omdat ik de waarheid handhave, en de ongeregtigheid tegenspreek. Wij hadden ook hunne diensten en rijkelijke geschenken

(*) *Libr.* IX. *Ep.* 2. *p.* 1478.

ken kunnen bekomen, als wij liever met hun en ons gevaar de waarheid hadden willen verzwijgen, en ons houden, als of wij niets van hunne boosheid wisten. Maar dewijl wij naar de kortheid van dit leven, en naar de gesteldheid van tijdelijke voordeelen, de aanmerking gemaakt hebben, dat nooit iemand een Bisschop genoemd kan worden, dan wanneer hij om der geregtigheid wille vervolging lijdt: Zoo hebben wij besloten, liever door gehoorzaamheid aan de Goddelijke bevelen, ons de vijandschap der boozen te verwekken, dan Gods toorn daar door te tergen, dat wij hun met onregt behagen."

Tevens echter wist GREGORIUS zich ook naar den tijd, de omstandigheden en personen somtijds te schikken, en zulken, die hij reden had te vreezen, zachter te behandelen, en in hen tegenkantingen te dulden, welke hij in anderen ten sterksten vervolgde; waar van zijn gedrag omtrent WILLEM *den Veroveraar*, Koning van *Engeland*, ten voorbeeld kan strekken, die in het jaar 1076 ronduit weigerde, aan den eisch van 's Pausen Legaat te voldoen, om aan den Paus den eed van getrouwheid af te leggen; ook vergunde deze Vorst, niettegenstaande de herhaalde aanzoeken van den Paus, aan niemand van zijne Bisschoppen om naar *Rome* te reizen, en in persoon den Paus van hunne gehoorzaamheid te verzekeren. Dit alles duldde GREGORIUS, en gelastte ook zijnen Legaat bij dezen Koning (*), denzelven toch niet zonder zijn bevel te verbitteren, want alhoewel hij niet

(*) *L.* IX. *Ep.* 5. *pag.* 1483.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

niet zoo godsdienstig was, als hij, (de Paus,) wel wenschte, echter hielp hij geene Kerken te gronde, hij hield vrede en geregtigheid, en scheen ligter door zachtheid dan door gestrengheid tot bestendige liefde voor den Heiligen PETRUS opgewekt te kunnen worden.

Dictatus van GREGORIUS VII.

Het merkwaardigste in zijne Brieven zijn zijne zoogenoemde *Dictatus* (*). Onder dezen naam zijn 27 stellingen of uitspraken begrepen, in welke GREGORIUS alles zamengevat zal hebben, wat de hoogheid en ommetrek der Pausselijke magt uitmaakt. Zij zijn de volgende: „ De *Roomsche* Kerk is van den Heere alleen gegrond geworden. — De Roomsche Paus alleen wordt met regt de algemeene genoemd. — Hij alleen kan Bisschoppen afzetten, en weder met de Kerk verzoenen. — Zijn Legaat heeft, hoewel minder in rang zijnde, op eene Kerkvergadering de Voorzitting voor alle Bisschoppen, en kan het vonnis van afzetting over hen vellen. — De Paus kan afwezenden afzetten. — Met de genen, die hij in den ban gedaan heeft, mag men onder anderen niet in hetzelfde huis blijven. — Het is hem alleen geoorloofd, naar de behoefte der tijden nieuwe wetten te maken; nieuwe gemeenten te verzamelen; van een Domstift eene Abdij te maken, en daartegen een rijk Bisdom te verdeelen; maar arme te vereenigen. — Hij alleen kan zich van Keizerlijken tooi bedienen. — Den Paus alleen moeten alle Vorsten de voeten kussen. — Zijn naam alleen in de

(*) *L.* II. *post. Ep.* 55. *pag.* 1304.

de Kerken genoemd worden. — Dit is eenige naam van zijne foort in de wereld. — Het is hem geoorloofd, Keizers af te zetten. — Hij mag de Bisfchoppen, als het de nood vordert, van het éénc Bisdom naar het andere verplaatfen. — Het ftaat hem vrij, in de geheele Kerk een' Geestelijken te wijden, waar toe hij wil. — Een van hem gewijde kan eene andere Kerk befturen; maar niet krijgsdienften doen, noch van eenen anderen Bisfchop een' hoogeren rang aannemen. — Zonder zijn bevel mag geene Kerkvergadering eene algemeene genoemd worden. — Zonder zijne bekrachtiging mag men geene wet, (*Capitulum*,) ook geen Kanoniek Boek aannemen. — Zijn vonnis mag niemand opheffen; dit kan hij alleen doen. — Hij mag van niemand geoordeeld worden. — Niemand mag zulk eenen, die zich op den Apostolifchen Stoel beroepen heeft, veroordeelen. — Alle groote belangen van elke Kerk moeten voor dezen Stoel gebragt worden. — De Roomfche Kerk heeft nooit gedwaald, en zal ook, gelijk de Schrift getuigt, nooit dwalen. — Als de Roomfche Paus *Kanoniek* verkozen is, dan wordt hij door de verdienften van den Zaligen PETRUS buiten twijfel heilig gemaakt; de Heilige ENNODIUS, Bisfchop van *Pavia*, getuigt dit, en verfcheidene Heilige Vaders ftemmen met hem overeen; zoo als men het in het Decreet van den Zaligen Paus SYMMACHUS vindt. — Wanneer de Paus het beveelt en veroorlooft, kan een geringere eenen hoogeren aanklagen. — De Paus kan Bisfchoppen afzetten, en weder met de Kerk verzoenen, zonder daar eerst

eene

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

eene *Sijnode* over te houden. — Wie met de *Roomsche* Kerk niet overeenstemt, wordt niet voor regtzinnig, (*catholicus*,) gehouden. – Hij kan de onderdanen van den eed van trouwe aan hunne Vorsten ontslaan." Voorheen geloofden zoo wel Roomsche als Protestantsche Geleerden, dat deze stellingen in der daad van GREGORIUS VII zelven waren, en men kan niet ontkennen, dat hij zijne handelingen werkelijk naar deze grondregelen heeft ingerigt; naderhand hebben inzonderheid Fransche Geleerden ze als een onecht verdichtsel, strijdig met de denkwijze van GREGORIUS, verworpen, omdat zij niet in zijne Brieven noch in de handelingen van eenig door hem gehouden *Sijnode* voorkomen; de middelweg schijnt hier echter de veiligste te zijn, dat namelijk een ijverig vereerder van GREGORIUS ze zal hebben opgesteld, om de grootheid van den *Roomschen* Stoel in haar geheel voor te stellen.

Hoe het zij, dit is zeker, dat GREGORIUS deze grootheid tot dat toppunt verheven heeft, hetwelk reeds in voorgaande eeuwen de Bisschoppen van *Rome* hadden pogen te bereiken, om namelijk in den naam van den Apostel PETRUS het geheele Christendom te beheerschen; en hier toe kwamen hem zijne groote geestvermogens, zijne onwrikbare vastheid van gemoed, en zijne Monnikenvroomheid buitengemeen te stade; maar beschouwt men hem, als Leeraar der Christenen, dan kan zijn gedrag in geenen deele goedgekeurd of prijswaardig geoordeeld worden; in plaats van waarheid door leer en onderwijs te verbreiden, en zich te beijveren, dat het ver-

verstand der menschen verlicht, en hun hart verbeterd mogt worden, tastte hij de ontwijfelbare regten der Vorsten en der Geestelijkheid met geweld aan, en stookte daar door een vuur, hetwelk meer dan vijftig jaren met eenen hevigen gloed gebrand, en toen nog naauwelijks heeft kunnen gebluscht worden.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

SIGBERT van *Gemblours* (*) verhaalt, dat hij in een schriftelijk berigt gevonden heeft, dat GREGORIUS, zijnen dood voelende naderen, zijnen geliefdsten Kardinaal bij zich ontboden, en voor hem aan God, den Heil. PETRUS en de geheele Kerk bekend hebbe, dat hij in het hem toevertrouwde Leerambt zeer gezondigd, en op aanstoken des Duivels haat en toorn tegen het menschdom veroorzaakt had. Hier op volgen eenige duistere uitdrukkingen van SIGBERT, (*Postea vero sententiam, quæ in orbe terrarum effusa est, pro argumento Christianitatis coepisse dicebat;*) en eindelijk meldt hij nog, dat GREGORIUS dezen Kardinaal aan den Keizer gezonden, en door hem zoo wel dezen Vorst als alle andere levende en overledene Christenen, die hij ooit in den ban gedaan had, van denzelven ontslagen heeft (†). Maar PAUL VAN BERNRIED verhaalt (§), dat hij tegen de Kardinalen en Bisschoppen, die in zij-

(*) *Chronogr. ad a.* 1085.

(†) ALBERICH *in Chronogr. pag.* 129. *en* MATTH. *Paris. Hist. Maj. pag.* 13. hebben dit verhaal van hem overgenomen.

(§) *Vit. Gregor.* VII. *Cap.* 108. 110.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

zijne laatste uren bij hem stonden, en hem wegens zijn leven en leere gelukkig noemden, gezegd hebbe, dat hij op zijne werken geheel geenen prijs stelde; alleen vertrouwde hij op dit eenige, dat hij altijd de geregtigheid bemind, en de ongeregtigheid gehaat had; dat hij daarom ook in ballingschap stierf; bovendien had hij allen van den ban vrijgesproken; alleen den Keizer en den Tegenpaus uitgezonderd. Het is moeijelijk tusschen deze verhalen uitspraak te doen; SIGBERT schreef wat vroeger dan PAULUS, en was den Keizer toegedaan; maar PAULUS was een driftig voorstander van den Paus, en verhaalt veel omstandiger. Ook is dit zeker, dat de partij van GREGORIUS in het vervolg de overhand behield, en dat dus het voordeeligste van hem geloofd werd.

Hoe zwart zijne Tegenstrevers dezen Paus hebben afgemaald, daar van zagen wij in het voorgaande een voorbeeld, in de redenen, waarom Keizer HENDRIK en zijne aanhangers tot zijne afzetting besloten. Niemand echter heeft hem met afzigtiger kleuren afgebeeld, dan de Kardinaal BRUNO, 's Pausen Tijdgenoot, in zijne Levensbeschrijving van GREGORIUS, welke hij kort na deszelfs dood heeft opgesteld, en welke eigenlijk uit twee Brieven van dezen Kardinaal aan de *Roomsche* Kerk bestaat. Als men hem gelooven zal, dan is HILDEBRAND op eene overhaaste en onregtmatige wijze Paus geworden; hij heeft de Kardinalen, die naar de Kerkelijke wetten getuigen van zijn leven zijn moesten, van zich verwijderd, zonder hunne toestemming den Keizer

in

in den ban gedaan; moorddadige aanſlagen op hun leven gemaakt; onregtvaardige ſtrafoefeningen bevolen; door een Tooverboek den Duivel tot zijnen dienst opgeroepen, en deze booze kunst van twee leerlingen van Paus GERBERT of SYLVESTER II, die ook Pauſen geweest zijn, onder den naam van BENEDICTUS IX en GREGORIUS VI, geleerd; de ketterij, dat de doop door eenen in den ban zijnde bediend, nietig is, beweerd; door goochelſpel gewaande wonderen verrigt; zijne naaste voorzaten op het laaghartigst, zelfs met ſlagen, mishandeld, en ſommigen van hen door zijne vrienden laten vergiftigen. Men ziet hier zeker den haat van den Kardinaal tegen den Paus doorſchijnen, maar daar uit volgt niet, dat alles enkel laster zij.

GREGORIUS VII Heilig verklaard.

Aan den anderen kant hebben de aanhangers van dezen Paus, en al de voorſtanders der Pausſelijke hoogheid, hem door buitenſporige loftuitingen verheven. Reeds bij zijn leven verſpreidde men wonderwerken, als door hem verrigt, gezigten en verſchijningen, aan hem gebeurd, en zijne hem begunſtigende Levensbeſchrijvers hebben 'er na zijnen dood nog meer verhaald. Hier door werd men allengs opgewekt, om GREGORIUS voor eenen Heiligen te verklaren. In het jaar 1584 liet GREGORIUS VIII, nadat één zijner voorzaten reeds in de XIVde eeuw zijn Beeld onder de Beelden van andere Heiligen had laten plaatſen, zijnen naam in het Roomſche *Martijrologium* invoegen; maar in het jaar 1609 veroorloofde PAULUS V het eerst aan den Aartsbisſchop van *Salerno* en deszelfs Domkapittel, om

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

ter zijner eere een Feestdag te vieren; en deze vrijheid verkregen vervolgens meer andere Gemeenten. Doch, toen BENEDICTUS XIII in het jaar 1729 hem in zijne gansche Kerk ter algemeene vereering voorstelde; en ook de *Legende*, of de *Liturgie*, (Kerkedienst,) welke op zijnen Heiligendag in de Kerk gebruikt zou worden, bekend maakte, in welke uitdrukkelijk gezegd wordt, dat hij den goddeloozen Keizer afgezet, en deszelfs onderdanen van hunnen eed ontslagen had, verboden de Keizer, de Koning van *Frankryk*, en andere Roomschkatholijke Vorsten, de plegtige vereering van GREGORIUS in hunne landen (*).

VICTOR III opvolger van GREGORIUS VII.

GREGORIUS VII was op zijn sterfbed door de aanwezende Kardinalen en Bisschoppen verzocht, hun eenen man te noemen, wien men, na zijnen dood, de bescherming der Kerk kon toebetrouwen. Hij stelde hun daar op ANSELMUS, Bisschop van *Lucca*, voor; die in het jaar 1071 dit Bisdom en de beleening van hetzelve door staf en ring van HENDRIK gekregen, maar daar over berouw hebbende, zich aan 's Pausen zijde gevoegd, en dien in zijne schriften tegen KLEMENS III verdedigd had, waarom de Paus hem zoo hoog achtte, dat hij hem in zijn Bisdom weder herstelde, en ook bij het naderen van zijnen dood, hem zijne wonderdadige Bisschopsmuts of mijter toezond; behalve hem liet GREGO-

(*) *L. Avocat du Diable, ou Memoires historiques et critiques sur la vie et sur la Legende du Pape Gregoire* VII. 3 *Voll.* 1743. *in 8vo.*

GORIUS aan de Kardinalen de keuze tot zijnen opvolger tusschen den Kardinaal DESIDERIUS, Abt van *Monte Casfino*, den Bisschop OTTO van *Ostia*, thans zijnen Legaat in *Frankryk*, en den Aartsbisschop van *Lions*, HUGO; maar onder dezen prees hij bijzonder den Kardinaal DESIDERIUS aan.

Deze was de eenige Zoon van eenen Vorst van *Benevento*, die, geheel tegen den zin zijner bloedverwanten, Monnik, en in het jaar 1058 Abt van *Monte Casfino* geworden was, en kort daar na Kardinaal der Roomsche Kerk werd. Hij bragt de verzoening tusschen GREGORIUS VII en den Hertog ROBERT GUISCARD te wege, gelijk wij hier voor gezien hebben; maar vermijdde zorgvuldig allen omgang met HENDRIK IV; zelfs, als hij eens genoodzaakt was, in het jaar 1082 voor denzelven te verschijnen, weigerde hij, hem den eed van trouwe af te leggen. Bij deze gelegenheid beweerde hij ook tegen de Bisschoppen, dat NICOLAUS II heel zot gebandeld had, dat hij de noodzakelijkheid eener Keizerlijke bekrachtiging tot de verkiezing van eenen Paus erkend had; geen mensch kon den Apostolischen Stoel tot eene dienstmaagd vernederen, en de *Italiaansche* Geestelijkheid zou zich hier in alleen tegen de geheele wereld verzetten (*). DESIDERIUS betoonde zich echter volstrekt afkeerig van de Pauselijke waardigheid, en weigerde zelfs te *Rome* te komen, om de verkiezing bij te wonen, opdat men hem niet verkiezen en noodzaken zou dezelve aan te

(*) LEO *Ostiens. L.* III. *C.* 50.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

te nemen, waar mede het geheele jaar 1085 verliep. Doch het volgende jaar befloot DESIDERIUS naar *Rome* te gaan, omdat van hem niet meer gefproken werd. Hier werd hij terftond verkoren onder den naam van VICTOR III, maar hij bleef deze waardigheid weigeren, en begaf zich weder naar zijn Klooster, tot hij zich eindelijk in het jaar 1087 liet bewegen, op eene Kerkvergadering te *Kapua*, om zijne verkiezing aan te nemen. Nu kwam hij, verzeld van de Vorsten van *Kapua* en *Salerno*, te *Rome*, alwaar hij in de *Pieters Kerk*, uit welke de foldaten van den Tegenpaus KLEMENS verdreven werden, gewijd werd, waar na hij weder naar zijn Klooster keerde, maar door de Markgravin MATHILDIS, die met een leger te *Rome* gekomen was, overgehaald zijnde, om naar *Rome* te keeren, werd hij meester van het grootfte gedeelte der ftad, en ook van *Engelenburg*, en de naburige fteden *Porto* en *Ostia*, wanneer een gewaande Bode van den Keizer de *Romeinen* opriep, om aan hunnen pligt te denken, waar op zij de geheele ftad bemagtigden, uitgezonderd de Pieters Kerk en *Engelenburg*, zoodat, fchoon KLEMENS thans fcheen boven te drijven, *Rome* echter in opfchudding bleef. Inmiddels was VICTOR weder naar *Monte Casfino* vertrokken, waar hij eene foort van kruistogt uitfchreef tegen de *Arabieren* van *Afrika*, die de kusten van *Italië* plunderden, maar fpoedig door deze kruisvaarders geflagen werden.

Doch VICTOR had ook een' onverwachten tegenftander aan HUGO, Aartsbisfchop van *Lions*, die ook

ook van GREGORIUS VII tot Paus was aangeprezen, en gelijk men geloofde, en VICTOR hem te laste leide, uit nijd, omdat hij voorbijgegaan was, zich met den Abt RICHARD van *Marseille* tegen VICTOR verbond. Hoe het zij, in twee Brieven aan de Markgravin MATHILDIS (*), geeft hij de slechtste schets van dezen Paus, deszelfs trotsheid, arglistigheid, en zeden over het algemeen. Daartegen verweet VICTOR, op eene *Sijnode* te *Benevent*, in het jaar 1087, aan hem en den Abt RICHARD lasteringen en vervolgingen, verbiedende tevens alle gemeenschap met hen; te gelijker tijd ontzette hij den Tegenpaus, dien hij den voorlooper van den Antichrist, en den aanvoerder des Satans noemt, van deszelfs Priesterlijke waardigheid, en sprak den banvloek tegen hem uit. Ook verbood hij op nieuw alle beleeningen der Bisschoppen en Abten, door Wereldlijke Vorsten; zelfs zou niemand den Godsdienst bijwonen der genen, die zoodanige beleening ontvangen had, dewijl het eene dwaling was, hen voor Priesters te houden (†).

Drie dagen na deze vergadering stierf VICTOR den 16den September 1087. Een gelijktijdig Duitsch Schrijver (§) verhaalt, dat hij niet alleen door omkoopingen op den troon geraakt was, maar ook dat hij een zeer verachtelijk einde gehad hebbe. Maar hier

(*) *In* HUGON. *Flaviniac. Chron. Virod. Part.* II. *pag.* 233.

(†) PETRUS *Diaconus Libr.* III. *Cap.* 72.

(§) *In Chron. Augustens. ad a.* 1087.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Geestelijke eene Kerkelijke bediening uit de hand van eenen Leek ontvangen, en geen Leek eenige beleening over Geestelijke waardigheden geven zou; en in den XVIIden verbood hij aan alle Bisschoppen en Priesters in handen van eenen Koning of anderen Leek den eed van leenroerig- of onderdanigheid af te leggen, (*ne in manibus ligiam fidelitatem faciat*) (*). Als eene reden van dit laatste verbod gaf de Paus (†) het volgende: het was verfoeijelijk, dat handen, welke tot zulke eer verheven waren, dat door derzelver dienst *God geschapen werd*, en dat zij aan God den Vader tot zaligheid der menschen offeren konden, het gene zelfs den Engelen niet geoorloofd is, dat deze zich aan zulke handen zouden onderwerpen, welke onophoudelijk door onkuische aanzoekingen, roof en bloedvergieten bevlekt worden. Doch deze *Canon* is noch in *Duitschland*, noch in *Frankryk* en *Engeland* ten uitvoer gebragt.

In het jaar 1096 keerde URBANUS als in zegepraal naar *Italië* terug, na den Koning van *Frankryk* in deszelfs Rijk bestraft, en daar eenen geduchten oorlog tegen de *Muhammedanen* aangevangen te hebben; *Rome* was thans ook geheel in zijne magt, behalve het Kasteel *Engelenburg*; en schoon MATHILDIS in misverstand geraakt was met haren Gemaal, den Hertog WELF, die haar verliet, zette zij ech-

(*) *Ap.* HARD. *Concill. l. c. p.* 1717.

(†) ROGER *van Heyiden bij* PETR. DE MARCA *Concord. Sacerdot. et Imper. L.* VIII. *C.* 21. *p.* 1203.

echter den oorlog tegen HENDRIK IV met zoo veel werkzaamheid voort, dat deze in het jaar 1097 van alle ondernemingen op *Italië* in het vervolg moest afzien.

Monarchia Siciliæ.

In het jaar 1098 bevond URBANUS II zich bij de belegering van *Kapua*, welke ſtad tegen haren Vorst RICHARD was opgeſtaan. Na het overgaan dezer ſtad hield de Paus te *Salerno* een mondgeſprek met ROGER, Graaf van *Sicilië*, aan wien en deszelfs opvolger hij het voorregt ſchonk, om altijddurende *Legaten* van den Heil. PETRUS in *Sicilië* te zijn, hetwelk aan deze Vorsten een groot gezag in de Kerkelijke zaken van hun land bezorgde, en daarom gemeenlijk *Monarchia Siciliæ* geheeten wordt (*). In later tijd ondernam de Kardinaal BARONIUS in het XIde Deel zijner *Kerkelijke Jaarboeken* deze ſchenking van den Paus, en die zoogenoemde *Siciliaanſche Monarchie* te ontkennen, en te beweeren, dat URBANUS II alleen aan ROGER of ROGIER zekere bepaalde Kerkelijke voorregten had toegeſtaan, en dat de zoogenoemde *Monarchia Siciliæ* haren oorſprong veel later had gehad van eenen onregtmatigen Tegenpaus ANAKLETUS II enz. Het *Spaanſche* Hof, hetwelk toen in bezit was van *Sicilië*, nam dit zoo hoog op, dat dit Deel van BARONIUS werk terſtond verboden en zelfs volgens ſommigen openlijk in *Spanje* verbrand is geworden Ter-

(*) GAUFRIED *of* GALFRIED *van Malaterra Hist. Sic. Libr.* III. *Cap.* 27.

(†) L. EL. DU PIN *Defenſe de la Monarchie de Sicile contre les entrepriſes de la cour de Rome.*

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

Terwijl URBANUS zich bij de *Normannische* Vorsten onthield, vergaderde zijne partij in het jaar 1098 driemaal, ten einde, zoo zij zeide, de door HILDEBRAND uitgevondene of van hem onder voorwendsel van Godzaligheid vernieuwde oude Ketterijen te niet te doen, en de goddeloosheid van die genen uit te roeijen, die onlangs in het Katholijk Geloof scheuringen verwekt hadden. De Hoofden dezer partij schreven deswegens eenen Brief, met het opschrift: Aan allen, die God vreezen, en de Roomsche Kerk liefhebben (*). Maar dit was ook de laatste poging dezer partij, alzoo de geheele stad *Rome* zich in het jaar 1099 aan URBANUS II onderwierp. Hij had in het jaar 1098 nog eene Kerkvergadering te *Bari* in *Apulië* gehouden, op welke gehandeld werd over eene vereeniging der *Grieksche* met de *Latijnsche* Kerk. ANSELMUS, Aartsbisschop van *Kanterbury*, was op dezelve tegenwoordig, en verhinderde, dat de ban tegen zijnen Koning niet werd uitgesproken, wien echter de Paus tijd stelde ter verantwoording. Maar daartegen had 's Pausen *Legaat* in *Frankryk* den Koning FILIPS weder in den ban gedaan, omdat hij niet lang zonder BERTRADE gebleven was. De Paus, nu meester van *Rome*, hield daar eene Kerkvergadering, op welke hij de banvloeken tegen den Tegenpaus en deszelfs aanhangers vernieuwde, en eenige andere schikkingen maakte.

Dood van Kort daar na overleed URBANUS II, den 19den Ju-

(*) BRUNO *Vit. Gregor.* VII. *L.* II. *p.* 26.

Julij 1099. Men heeft hem ook wonderwerken toegeschreven, en zijn naam is in sommige Martijrologien en Lijsten van Heiligen geplaatst, hoewel hem nooit een Feestdag gewijd is. Ook is zijne geleerdheid en welsprekendheid geroemd geworden, doch in zijne Brieven, welke ons alleen zijn overgebleven, komt slechts de gewone *Latijnsche* stijl van die tijden en eenige belezenheid in de Kerkvaderen voor; voor het overige was hij een man van ondernemenden geest, standvastigen moed, en aanhoudende werkzaamheid, in het voorstaan en uitbreiden van de grondregelen van GREGORIUS VII, ter verheffing van de Pausselijke magt en gezag, welke hij in alle opzigten, en met een gevolg, overeenkomstig zijne oogmerken, bevorderd heeft.

URBANUS II.

Omtrent veertien dagen na de dood van URBANUS II, werd in Augustus 1099 de Kardinaal RAINER of RAGINER, onder den naam van PASCHALIS II, tot zijnen opvolger verkoren. Bij zijne inwijding deed men hem eenen gordel aan met zeven nederhangende sleutelen en zegelen, om daar mede te beteekenen, dat hij naar de zevenvoudige genade des Heiligen Geestes, in de regering der Kerk, de magt had, om te sluiten en te openen.

PASCHALIS II.

In het jaar 1100 overleed ook de Tegenpaus KLEMENS III. Deze wordt van de Pausselijke partij, die hem eenen Aartsketter, (*hæresiarcha*) noemt, als een trouwelooze boosdoender beschreven, en door den vriend van GREGORIUS VII, ANSELMUS, Bisschop van *Lucca*, niet zachter behandeld.

Dood van den Tegenpaus KLEMENS III.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

deld (*). Met meer billijkheid wordt hij behandeld in de Chroniek van *Auersberg* (†), alwaar hij beschreven wordt als een man, uitstekende in gaven van geest, welsprekendheid, adel en eerwaardigheid van persoon. Het is merkwaardig, dat men na zijnen dood uitstrooide, dat bij zijn graf te *Ravenna* wonderen gebeurden; waarom de Paus het ligchaam van dezen zijnen mededinger, die zelfs na zijnen dood voor hem nog gevaarlijk was, liet opgraven en wegwerpen (§). — De Keizerlijke partij stelde wel bij vervolg nog drie Tegenpausen aan, maar deze verdwenen schielijk. Zekere ALBERT werd op den dag zijner verkiezing, en de tweede, DIETRICH of THEODERICUS, eenige maanden daar na, gevangen genomen; maar de derde, MAGNIULF, die zich SYLVESTER IV noemde, moest *Rome* verlaten, en stierf kort daar na.

FILIPS Koning van Frankryk in den ban

PASCHALIS trad, als Paus, volkomen in de voetstappen van GREGORIUS VII. Dewijl Koning FILIPS van *Frankryk* weder in de oude gemeenzaamheid met BERTRADE leefde, zond de Paus twee Kardinalen, die hem noodzaken zouden, zich van haar te scheiden. Deze hielden in het jaar 1100 eene vergadering te *Poitiers*, op welke WILLEM, Hertog van

(*) *Libri duo contra Guibertum Antipapam, pro defensione Gregorii* VII. *in* CANIS. *Lectt. Ant. Tom.* III. *P.* I. *pag.* 369-395.

(†) *Chron. Abb. Ursperg. pag.* 181.

(§) *Chron. Abb. Ursperg. pag.* 189.

van *Aquitanië*, en andere Grooten, vergeefs verzocht hebbende, dat men hunnen Koning niet in den ban zou doen, de vergadering onder bedreigingen verlieten. Doch na hun vertrek ging men echter voort met het uitfpreken van den ban. Het volk hier door getergd, begon te fchelden, en één van het volk wierp van boven eenen fteen op de Kardinalen, maar trof eenen Geestelijken op het hoofd, zoodat hij bloedend ter aarde viel. Evenwel bleven de Kardinalen ftandvastig, zoodat zij zelfs hunne hoofden voor de rondvliegende fteenen blootftelden. Dit gezigt bragt de aanwezende grooten en het gemeen tot berouw, zoodat men zich voor de vergadering vernederde, en gehoorzaamheid beloofde. De ban, nu tegen den Koning vernieuwd, deed thans ook die uitwerking, dat men, gedurende vier dagen, welke hij zich met BERTRADE te *Senlis* onthield, al de Kerken dier ftad gefloten hield, en 'er geenen Godsdienst in verrigtte, waarom BERTRADE eene derzelven liet opbreken, om 'er door eenen Hofgeestelijken de Mis te laten lezen (*).

Vervolg van den twist met HENDRIK IV.

PASCHALIS zette ook den twist met HENDRIK IV op dezelfde wijze als zijne voorzaten voort, en vernieuwde den ban tegen denzelven op eene Kerkvergadering te *Rome*, in het jaar 1102, op welke HENDRIK beloofd had te verfchijnen, maar niet verfcheen, en veel meer bedacht was, op het aanftellen van eenen nieuwen Tegenpaus. 's Kei-

(*) *Concil. Pictav. ap.* HARD. *Tom.* VI. *Part.* II. *pag.* 1857. *Chron. Virodun. in* LABBEI *Biblioth. MSS. Tom.* I. *pag.* 260.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

'sKeizers oproerige Zoon KOENRAAD was in het jaar 1101 als Koning van *Italië*, doch van elk en zelfs van de Markgravin MATHILDIS veracht, overleden. Maar 's Keizers nog overige tweede Zoon, HENDRIK, dien hij in het jaar 1099 tot zijnen opvolger had laten verkiezen, behandelde den Vader kort daar na even trouweloos, ja nog flechter. De Pausfelijke partij hield hem gestadig voor, dat zijn Vader in den ban was, en dat hij zelve dien niet ontgaan zou. OTTO van *Freisingen* noemt ook twee Duitfche Graven, die den Zoon zouden opgehitst hebben; maar HERMAN, Abt van *Doornik*, die terstond na dezen tijd gefchreven heeft, zegt uitdrukkelijk (*): „ dat de fchrandere Paus den jongen „ Prins met eenen Brief tegen zijnen Vader hebbe „ opgestookt, en hem vermaand, Gods Kerk te „ hulpe te komen; dus had HENDRIK, die buiten- „ dien naar het Rijk begeerig was, en die zich ver- „ heugde, door het Apostolisch gezag gelegenheid „ gekregen te hebben, zich des te ftouter gewa- „ pend. " Waarlijk 'er is geene reden, waarom men dit verhaal geloof zou weigeren, daar de Paus den opftand van den oudften Zoon goedgekeurd had, en zich alles tegen HENDRIK, die in den ban was, geoorloofd rekende.

HENDRIK, Zoon van HENDRIK IV, ftaat tegen zijn' Vader op, en neemt hem gevangen.

Hoe het zij, HENDRIK verliet zijnen Vader onverwachts, op het einde des jaars 1104, en liet zich door

(*) HERMAN. *Tornacenfis Narratio restaurationis Abbatiæ S. Martin. Tornac. Cap.* 83. *ap.* DACHER. *Spicil. Tom.* II. *pag.* 914.

door 's Paufen Legaat in *Duitschland*, den Bisfchop GEBHARD van *Konftans*, van den ban ontflaan, en weder in den fchoot der Kerke aannemen, vervolgens werd in eene vergadering te *Nordhaufen*, in het jaar 1105, alles afgefchaft, wat den Paus kon mishagen, terwijl HENDRIK vele aanhangelingen van zijnen Vader door beloften en bedreigingen van denzelven aftrok, en hem eindelijk te *Coblenz* in zijne magt lokte, hetwelk door den ouden Keizer zelven verhaald wort in eenen aandoenelijken Brief aan den Koning van *Frankryk* (*). Nadat HENDRIK namelijk zijnen Vader had doen verklaren, dat hij met geëxcommuniceerden geene gemeenfchap zou houden, nadat hij hem, met geweld van wapenen, verfcheidene fteden ontnomen, de hem getrouwe Bisfchoppen en Abten afgezet, en zich voor een groot gedeelte van het Rijk meester gemaakt had, kwam hij eindelijk, onder fchijn van een mondgefprek met zijnen Vader ter verzoening te begeeren, te *Koblenz* bij zijnen Vader. Deze viel hem, zoodra hij hem zag, te voet, en bezwoer hem fmeekende, dat hij zich ten minften, indien ook zijn Vader voor zijne zonden van God gekastijd moest worden, geen fchandvlek op den hals zou laden, nademaal het hem, als Zoon, niet voegde, hem deswegens te ftraffen. Maar HENDRIK, zoo fchrijft de Vader, was zoo fraai geleerd, dat hij tegen zulke daad den hoogften afkeer betuigde, voor hem ne-

(*) HENRICI IV. *Epist. ad Reg. Celtar. ap. Hist. Vitæ ejus p.* 397.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

nederviel, en hem volkomene trouw en gehoorzaamheid beloofde, indien hij zich flechts met den Apostolifchen Stoel wilde verzoenen. De Keizer beloofde dit gereedelijk; maar vond zich, onder aanhoudende geveinsde verzekeringen van zijnen Zoon, tegen het einde van het jaar 1105, te *Bingen* en *Beckelsheim* gevangen, alwaar hij van des Zoons aanhangers genoodzaakt werd, de Rijkskleinodien over te geven, en te *Ingelheim* van het Rijk zelve afftand te doen.

HENDRIK V fterft.

HENDRIK, zijn leven in gevaar ziende, was overbodig, om alles te doen, wat men begeerde. De Pausfelijke Legaat, die ook bij de hand was, gaf hem te kennen, dat hij zich niet anders kon redden, dan door de openbare belijdenis van zijn onregt, aan den Paus en de Kerk aangedaan. Op 's Keizers vraag, of hij dan door eene algemeene belijdenis aflaat zou verkrijgen, was het antwoord van den Legaat, dat hij daar toe geene volmagt had; dit moest te *Rome* gefchieden, en de aflaat daar verleend worden. Eindelijk ontvlugtte de Keizer naar *Luik*, alwaar de Bisfchop hem onderhoud bezorgde; maar waar de Keizer eindelijk onder zoo vele rampen uit kommer bezweek, en den 7den Augustus des jaars 1106 overleed. Zijn lijk werd terftond te *Luik* in eene Kerk begraven, maar als eenige Vorsten den jongen HENDRIK voorhielden, dat hij welligt verdacht zou worden, in gelijke gevoelens met zijn' Vader te ftaan, indien deszelfs lijk in eene gewijde Kerk bleef, gaf deze bevel, het lijk op te graven, en in eene ongewijde Kerk te plaat-

plaatſen, tot de Paus, op gedaan verzoek, den ban zou opgeheven hebben. Dit geſchiedde, en het lijk werd in eene ongewijde Kapel van eene andere Kerk, in welke zoo lang alle dienst geſchorst werd, bijgezet, tot dat dit Geestelijk potſenſpel vier of vijf jaren daar na een einde nam, wanneer de Pausſelijke aflaat aankwam, en het lijk in de gewijde aarde begraven werd.

Zoo lang zijn Vader leefde, betoonde HENDRIK zich zeer onderdanig aan den Paus, en noemde zich den Zoon en Beſchermer der Roomſche Kerk (*). Ook zond hij in zijnen eigen naam en in den naam der Rijksſtenden in het jaar 1106 Gezanten aan den Paus, om dien te verzoeken, in *Duitschland* te komen, tot bijlegging van alle verſchillen. De Paus ging ook werkelijk op reize, maar verſtaande, dat de *Duitſchers* zijne ſchikkingen omtrent de *Investituur* niet gemakkelijk zouden aannemen, en dat de jonge moedige Koning nog niet geſchikt was, om het juk des Heeren te dragen, zeide hij zuchtend: de deur was in dat land nog niet geopend! en ging toen naar *Frankryk*, in het jaar 1107, waar hij om onderſteuning tegen den Keizer aanhield (†). Ook had hij niet misgehad. Immers, op eene door hem gehoudene Kerkvergadering te *Troyes*, op welke hij weder de vrije verkiezing der Geestelijken bepaalde, met verbod, dat geen Leek zich daar mede zou be-

HENDRIK V ſluit een vergelijk met den Paus over de Investituur.

(*) *Epist. ad. Gislam Abbatisſ. in* MARTIN. *Thes. nov. anecdd. T.* III. *p.* 1176.

(†) *Abb. Urſperg. pag.* 193.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

bemoeijen, verschenen ook Gezanten van HENDRIK, stroeve en spijtige Heeren, (zegt de Abt SUGER) (*), en onder dezen WELF, (WELF V van *Beyeren*,) (*vir corpulentus, et tota superficie longi et lati admirabilis, et clamosus.*) De Aartsbisschop van *Trier* alleen was onder deze Gezanten een beschaafd en wellevend man, die zeer verstandig sprak en in de Fransche welsprekendheid geoefend was (*gallicano cothurno exercitatus.*) Deze stelde namens den Keizer voor: dat van de tijden van GREGORIUS *den Grooten* af in gebruik was geweest, dat bij de verkiezing van Bisschoppen den Keizer kennis werd gegeven, en zijne toestemming verzocht, dat vervolgens de verkiezing op verzoek des volks door de Geestelijkheid geschiedde. Vervolgens begaf zich de nieuwverkozene Bisschop vrijwillig en zonder *Simonie* tot den Keizer, om van denzelven *door ring en staf* met de *Regalien* beleend te worden, en hem den vasallen eed te doen, opdat de Bisschop bezit konde nemen van steden, sloten, tollen enz. die hem van den Keizer geschonken zijn. Als de Paus dit wilde toegeven, kon 'er tusschen het Rijk en de Kerk eene vereeniging getroffen worden.

De Paus liet door een' Bisschop hier op antwoorden: de door CHRISTUS bloed verloste en in vrijheid gestelde Kerk mogt geene dienstmaagd verbeelden; als zij zonder 's Keizers wil geene Prelaten kan verkiezen, dan was de dood des Verlossers krachteloos

(*) *In Vita Ludovici Grossi ap.* DUCHESNE *SS. Hist. Franc. T.* IV. *p.* 289.

loos verklaard, en de Kerk slaafs aan den Vorst onderworpen enz. De Gezanten toonden zich hoogst onvergenoegd en zeiden: Niet hier, maar te *Rome* moet deze zaak dan door het zwaard afgedaan worden! De Paus zond nog wel aan den Rijkskanselier ALBRECHT, om een vergelijk te treffen, maar HENDRIK wilde niet, dat dit in eens anders Rijk zou geschieden, en men kwam overeen, dat men in het volgende jaar te *Rome* ten dezen einde een algemeene *Sijnode* houden zou.

Eerst in het jaar 1109 gingen 'er Gezanten van HENDRIK naar *Rome*, aan welken de Paus verklaarde, dat hij den Keizer met vaderlijke zachtmoedigheid zou onthalen, indien hij zich als een *Katholijk* Koning, als een Zoon en verdediger der Kerk, als een vriend der geregtigheid gedragen zou. In het jaar 1110 trok HENDRIK zelve met een leger van 30,000 man naar *Italië*, om bezit van het Rijk van *Italië* te nemen, zich tot Keizer te laten kronen, en van den twist met den Paus een einde te maken. Op zijne aannadering naar *Rome* liet de Paus hem voorslagen doen tot een vergelijk, hetwelk ook werkelijk in het jaar 1110 getroffen werd, op de volgende voorwaarden: De Keizer zou afstaan van de *Investituur* van alle Kerken; hij zou alle Kerkegoederen vrijgeven, die niet openlijk tot het *Duitsche* Rijk behoorden, en ieder van den eed, welke tegen Bisschoppen geschied was, ontslaan; hij zou aan den Heiligen PETRUS alle zijne bezittingen wedergeven, en den Paus alle mogelijke veiligheid verzekeren; en daar voor eenige Grooten tot gijzelaars

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

laars leveren. De Paus daartegen wilde op den dag, als HENDRIK gekroond zou worden, aan alle Bisschoppen bevelen, dat zij aan den Keizer en zijn Rijk alle *Regalien* zouden overlaten. Te gelijk beloofde de Paus voor zich en zijne nakomelingen den Keizer en het Rijk over dit alles niet te zullen ontrusten, hem te zullen kronen, hem tot handhaving des Rijks bij te staan, en voor dit alles ook zekerheid te geven (*).

De Paus en Geestelijkheid verloren bij dit verdrag, tegen de afschaffing der ijdele plegtigheid van de *Investituur*, zoo veel wezenlijke voordeelen van *Regalien* enz., dat het naauwelijks geloofbaar schijnt, dat des Pausen meening bij het sluiten van hetzelve opregt geweest zij; trouwens, men had bij hetzelve voorbehouden, dat de Bisschoppen 'er in bewilligen zouden, welke bewilliging kwalijk te verwachten was; evenwel is 'er nog een geschrift van den Paus voorhanden (†), uit hetwelk schijnt te blijken, dat de Paus opregt zal hebben te werk gegaan, dewijl hij daar in de gronden en redenen ontvouwt, welke hem dit vergelijk hebben doen aannemen. Daartegen heeft HENDRIK naderhand in eenen rondgaanden Brief aan alle Christenen (§) zich beklaagd, dat PASCHALIS arglistig gewerkt hebbe, om het Rijk

(*) PETR. *Diacon. Chron. Casin. L.* IV. *C.* 35. *in* MURATOR. *SS. rer. Ital. T.* IV. *p.* 513.

(†) *In* DODECHIN *Append. ad* MARIANI *Scoti Chron. Tom.* I. PISTOR. *pag.* 669.

(§) Bij denzelven. *l. c. p.* 668.

Rijk en de Kerk te scheiden, niettegenstaande het gestotene vergelijk, volgens hetwelk de Kerk zich met hare tienden en vrijwillige giften zou vergenoegen. PANDULF in zijne Levensbeschrijving van PASCHALIS II, zwijgt geheel van dit vergelijk, om den Keizer des te meer als eenen vijand der Kerk en als een' trouweloos en wreed Vorst te kunnen afschilderen.

Nadat het vergelijk van wêerskanten bezworen was, trok HENDRIK in het jaar 1111 binnen *Rome*; maar wilde niet eer in de Hoofdkerk gaan, bij welker ingang de Paus hem ontving, voor dat derzelver deuren en de nabijzijnde kleine vestingen door zijne getrouwen bezet waren. Toen de Paus van hem het geschrift van afstand der *Investituur* begeerde, sprak hij eerst in het geheim met zijne Bisschoppen en Vorsten. Deze raadpleging duurde zoo lang, dat de Paus bij den Keizer op de uitvoering vas het vergelijk liet aanhouden, waar op eenige vertrouwden des Keizers antwoordden, dat het vergelijk onregtvaardig, en even daarom nietig was. De Schrijvers, die dit verhalen, noemen het eene listige hardnekkigheid van de Keizerlijke partij, maar vergeten tevens de waarschijnelijke oorzaak te melden, dat namelijk de Bisschoppen, die bij het vergelijk te veel verloren, het aannemen en uitvoeren van hetzelve verhinderd hebben. HENDRIK wordt tot Keizer gekroond

Men twistte hier nog over in de Kerk, toen een Duitscher uit het gevolg des Keizers optrad en tegen den Paus zeide: „ Wat behoeft men zoo veel „ woorden? Gij moet maar zeker weten, dat on-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

„ ze Heer, de Keizer, even zoo gekroond wil zijn, „ als KAREL, PIPYN en LODEWYK gekroond zijn „ geworden." Als de Paus desniettegenstaande hier in weigerig bleef, omdat het vergelijk verbroken was, liet HENDRIK denzelven gevangen nemen, en met het vallen van den nacht uit de Kerk naar een huis wegbrengen. Maar zoo dra de *Romeinen* dit gevangennemen van den Paus vernamen, vielen zij op de *Duitschers* aan, die in de stad verstrooid waren, van welken zij een groot getal ombragten. Den volgenden dag kwam het tot een hevig gevecht, waar in de kans eene poos twijfelachtig was, maar de Keizer eindelijk met zijne gevangenen van de stad aftrok. Deze werden op Sloten en Kastelen gezet en 61 dagen lang bewaard, en terwijl HENDRIK intusschen *Rome* belegerd hield, en het gebrek in deze Hoofdstad toenam, drongen de *Romeinen* zelve bij den Paus aan, dat hij den Keizer zou toegeven, gelijk hij dan ook ten laatsten daar in bewilligde.

Dienvolgens beloofde PASCHALIS, en 13 Kardinalen bezwoeren het voor en met hem, dat hij in het vervolg zou dulden, dat de met goedkeuring des Keizers vrij gekozene Bisschoppen en Abten van denzelven, voor hunne inwijding, door ring en staf beleend konden worden; ook dat hij den *Keizer* wegens al het gebeurde nooit ontrusten of ooit in den ban zou doen; waar tegen HENDRIK op zich nam, onder eede van zijne Bisschoppen en Grooten, den Paus en al de gevangenen in vrijheid te stellen; hem bij te staan en getrouwelijk te gehoorzamen,

men, zoo ver de eer van zijn Rijk zulks duldde. Aangaande het inwilligen in de *Investituur* moest de Paus een bijzonder geschrift aan HENDRIK ter hand stellen bij deszelfs kroning, welke in April des jaars 1111. in de Pieterskerk plaats had. Bij die gelegenheid bood hem de Paus ook de helft eener gebrokene *Hostie* aan met deze woorden: „ Gelijkerwijze dit deel van het levendmakend ligchaam gescheiden is, zoo worde ook die geen van het Rijk van CHRISTUS en God gescheiden, die het beproeft, om dit vergelijk te breken!"

Thans scheen alles op eenen goeden voet te zijn, maar terstond na den aftogt des Keizers verklaarden de Kardinalen, die niet mede gevangen geweest waren, in eene vergadering, het door den Paus bewilligde verdrag voor nietig, en PASCHALIS, schoon hun gedrag in eenen Brief afkeurende, beloofde nogtans te gelijk, te zullen verbeteren, waar in hij zich door ijver voor het algemeene best mogt misgrepen hebben. BRUNO, Bisschop van *Signia*, en Abt van *Monte Casino*, die een' grooten naam van heiligheid had, drong insgelijks bij den Paus aan, om dit verdrag te niet en den Keizer in den ban te doen; de Paus daartegen, die hem ontzag, verbood hem, Bisschop en Abt te gelijk te zijn, en gebood den Monniken, eenen anderen Abt te verkiezen. BRUNO zocht hun in het eerst door soldaten eenen opvolger op te dringen, maar leide kort daar na zijn ambt neder (*). Het onlangs gesloten vergelijk

Nieuwe bewegingen.

(*) PETR. *Diac. Chron. Monast. Casin. L.* IV. *C.* 42.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

lijk verwekte ook opzien in andere landen; onder anderen ontschuldigde IVO, Bisschop van *Chartres*, anders een ijverig voorstander van de regten der Geestelijkheid, den Paus, in eenen Brief aan een' Abt, die hem naar zijn oordeel over dit vergelijk gevraagd had (*), hij erkende daar in, dat de Paus eene zwakheid getoond had, en als hij daar ongeneefelijk bijbleef, dan mogten wel de Bisschoppen den Paus niet oordeelen, maar zij behoefden hem niet te gehoorzamen, ook mogten zij, als hij iet strijdigs met het Euangelie leerde, hem tegenspreken, gelijk PAULUS aan PETRUS gedaan had. Hetzelfde beweerde IVO, aan den Aartsbisschop JOANNES van *Lions*, welke Primaat van *Frankryk* eene Sijnode bijeen geroepen had, op welke IVO niet verscheen, maar aan welke hij zijne gevoelens mededeelde in eenen Brief (†); in dezen veroordeelde hij de *Investituur der Leeken*, maar wilde dezelve geene *Ketterij* genoemd hebben, men moest dezelve wel uitroeijen, maar wanneer dit niet zonder Kerkelijke scheuring geschieden kon, behoorde men dit uit te stellen.

Het vergelijk verbroken en HENDRIK weder in den ban gedaan.

Te *Rome* baatte het ondertusschen niet, dat de Kardinalen, die met den Paus gevangen waren geweest, het vergelijk mede bezworen hadden. Men noodzaakte den Paus door hevige verwijtingen, zoo hij zelve dit niet van eersten af voornemens geweest was, om het vergelijk te herroepen; ten minste zond hij nog voor de Sijnode, welke hij in het jaar

(*) *Epist.* 225. (†) *Epist.* 236.

jaar 1112 houden moest, eenen rondgaanden Brief aan alle zijne Legaten, waar in hij alles, wat hij als een gevangene genoodzaakt geweest was, den Koning te belooven, voor nietig verklaarde en voor altijd veroordeelde (*). In de Kerkvergadering, welke daar op in de Kerk van *Lateraan* gehouden werd, verklaarde de Paus, dat, alhoewel de Koning en die het bezworen vergelijk niet gehouden hadden, hij echter nooit den banvloek tegen hem uitspreken, of hem over de *Investituur* ontrusten zou. Het overgeleverde geschrift erkende hij voor eenen misslag, dien hij wenschte, verbeterd te zien, doch de wijze van verbetering aan de Prelaten overlatende. Zeldzaam genoeg, en waar bij men den Paus van strijdigheid en huichelen niet vrij kan spreken! Vervolgens, nadat de Paus zijne Geloofsbelijdenis had afgelegd, veroordeelden en excommuniceerden de leden der vergadering het van hem aan den Keizer overgeleverd geschrift, als strijdig tegen den Heiligen Geest en tegen de Kerk (†).

Het gene PASCHALIS zelve tegen den Keizer niet wilde ondernemen, deed, waarschijnlijk niet zonder zijn weten, of welligt niet zonder zijne heimelijke bevelen, zijn *Legaat* in *Frankryk*, de Aartsbisschop GUIDO van *Vienne*, die in het jaar 1112 met een aantal Bisschoppen eene Kerkvergadering te *Vienne* hield. Deze schreven aan den Paus (§), dat zij in

(*) BARON. *Annal. ad a.* 1112. *n.* 3. *p.* 95.
(†) *ap.* HARD. *T.* VI. *P.* II. *p.* 1899.
(§) *ap.* HARD. *l. c. p.* 1913.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

in hunne vergadering, door medewerking van de genade des Heil. Geestes, geraadpleegd hadden over de *Investituur*, over zijn gevangennemen en over het geschrift, hetwelk de meineedige *Duitsche* Keizer hem, (*a vestra Majestate*,) afgeperst had, — dat zij, om de verwoesting der Kerk en des Geloofs te verhoeden, ook tot Gods en tot zijne eer, door ingeving des Heil. Geestes, elke *Investituur*, *die van eenen Leek over Kerkelijke dingen* geschonken werd, voor eene Ketterij verklaard, het geschrift, hetwelk de Koning van zijne eenvoudigheid afgeperst had, veroordeeld, en *tegen den Koning den banvloek* uitgesproken hadden. — Zij eindigden met de verklaring, dat, als de Paus dit bevestigde, en zich van alle verbindtenis met dien wreeden dwingeland onthield, zij zijne getrouwe Zonen wilden blijven. Maar als hij hun gedrag niet wilde goedkeuren, mogt God hun genadig zijn, dewijl hij daardoor hen van hunne gehoorzame onderwerpelijkheid terug zou stoten. – Doch PASCHALIS dankte God terstond in eenen nieuwen Brief aan deze Bisschoppen, voor den ijver, met welken zij als leden des Kerkelijken ligchaams, de krankheid, met welke deszelfs hoofd bevangen was geweest, hadden zoeken te verdrijven, en bevestigde voorts hunne besluiten (*).

Dus werd HENDRIK V, dien men eenen *anderen* JUDAS noemde, in één van zijne eigene Rijken, want *Vienne* behoorde tot het *Burgundische* Rijk, door

(*) *Ibid. pag.* 1915.

door zijne eigene Bisschoppen, in den ban gedaan. Maar ook in *Duitschland* ging ADELBERT, wiens raad hij sedert jaren gevolgd was, en dien hij onlangs het Aartsbisdom *Mentz* geschonken had, tot de Pausselijke partij over, waar op HENDRIK hem gevangen liet nemen. — De strenge en inhalige regering van HENDRIK maakte hem bij verscheidene Rijksstenden hatelijk, en gaf in het jaar 1113 aanleiding tot eenen binnenlandschen oorlog in *Duitschland*. Niemand onder de Bisschoppen was heviger dan die van *Halberstad*, die in het jaar 1115 den veldslag bij *Welfesholze* in het *Mansfeldsche* bestuurde, in welken de Keizerlijken geheel geslagen werden, en deze Bisschop verbood, de Keizerlijke dooden te begraven, omdat zij voor eenen, die in den ban was, gestreden hadden. Ook noodzaakten de Burgers van *Mentz* den Keizer, om hunnen Aartsbisschop te ontslaan, die in eenen vermagerden haveloozen toestand te voorschijn kwam, en nu meer dan ooit tegen den Keizer verbitterd was. De misnoegde Rijksstenden ontboden zelfs 's Pausen Legaat uit *Hongaryen*, tot eene *plegtige excommunicatie* van den Keizer, maar de Legaat stierf gedurende het maken van schikkingen tot dezen stap; tot welken echter verscheidene Bisschoppen in het jaar 1115 te *Keulen* bijeenkwamen. HENDRIK zond den Bisschop van *Wurtzburg* aan hen, maar ook dezen haalden zij tot hunne zijde over. Middelerwijl werd de Keizer in het jaar 1114 en het volgende door den Pausselijken Legaat in *Frankryk* op verscheidene Kerkvergaderingen op nieuw in den ban gedaan.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Ook hield de Paus in het jaar 1116 eene Kerkvergadering in het *Lateraan*, in welken hij zijnen misslag nederig bekende; één der Bisschoppen voerna de hem te gemoet, dat in zijn aan den Keizer overgeleverd geschrift eene Ketterij vervat was, maar de Paus deed de uitspraak, dat de Roomsche Kerk nooit in eene Ketterij vervallen kon. Tevens bevestigde hij alles, wat zijn Legaat in *Frankryk* gedaan had; doch bleef nog steeds bij zijne ellendige uitvlugt, dat hij den Keizer niet in den ban deed (*).

HENDRIK V trekt naar Italië.

HENDRIK scheen alle deze banbliksems te verachten, maar besloot in het jaar 1115 naar *Italië* te trekken; deels omdat 'er onderhandelingen op til waren met den *Griekschen* Keizer ALEXIUS, die aan den Paus voorstellen had laten doen, om zich te *Rome* als wettig Keizer te laten kronen; deels uit hoofde van de dood van de Markgravinne MATHILDIS, die alle hare goederen en bezittingen aan den *Roomschen* Stoel bij uitersten wil vermaakt had, zonder zelfs behoorlijk te onderscheiden tusschen hare eigene bezittingen en die welke Leenen waren van het Keizerrijk, alhoewel de Pausen in het vervolg enkel aanspraak gemaakt hebben op hare erfgoederen, (*allodium Mathildis.*) HENDRIK in *Italië* gekomen, maakte zich in het jaar 1116 meester van alle de bezittingen van MATHILDIS; van de Leengoederen, als Keizer, en van hare Erfgoederen, als zijnde haar naaste bloedverwant; zonder dat PASCHALIS in staat was, zich hier in tegen den Keizer

(*) HARD. *l. c. pag.* 1933.

zer te verzetten, hoewel zijne opvolgers zich beijverd hebben, hunne aanſpraken te doen gelden, gelijk zij ook hare weldoenſter vereerd hebben, toen URBANUS VIII in het jaar 1630 haar lijk uit het *Benedictyner* Klooster te *Padoliro* naar *Rome* heeft laten overbrengen, en daar in de Pieterskerk begraven, alwaar een ſchoon praalgraf van wit marmer met haar ſtandbeeld en een Latijnsch opſchrift ter harer eere werd opgerigt.

V BOEK IV Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Men begrijpt ligtelijk, dat het in bezit nemen der landen van MATHILDIS door den Keizer weinig diende, om hem met den Paus te bevredigen, alhoewel de Keizer, getroffen door den verwarden toeſtand van *Duitschland*, en door eene geweldige aardbeving in het jaar 1117, den Paus voorſlagen van vrede liet doen, doch waar op de Paus antwoordde: dat hij zijne hem afgeperste belofte gehouden, en den Keizer niet in den ban gedaan had, maar dewijl de Bisſchoppen zulks gedaan hadden, kon hij niet dan met derzelver goeddunken hem daar van ontheffen. Inmiddels naderde de Keizer *Rome*, alwaar hij in het jaar 1117 zijne intrede deed, wordende door het Volk en de Wereldlijke Grooten met vreugde verwelkomd, terwijl de Paus naar *Benevento* geweken was. HENDRIK zelve verhaalt, in eenen Brief, die nog voorhanden is (*), dat hij, nadat de Paus hem had laten verzekeren, tot vele ſtappen van zijne Legaten tegen den Keizer geen

HENDRIK V laat zich andermaal te Rome kronen.

(*) *In* UDALRICI *Babenberg. Cod. Epistol. Epist.* 318. *in* ECCADI *Corp. Hist. Med. ævi T.* II. *p.* 331.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

geen last gegeven te hebben, zich naar de Hoofdstad begeven had, om een hevig oproer der Romeinen tegen den Paus te stillen; dat hij op het Kapitool eene vergadering van al de Stenden had gehouden; dat de Kardinalen drie uit hun midden aan hem hadden gezonden met vredesvoorslagen, onder voorwaarde: dat hij van de *Investituur* door staf en ring zou afzien; maar dat hij, (de Keizer,) geantwoord had, dat dit een Keizerlijk regt was, hetwelk hij niet op kon geven. Ten laatsten schrijft de Keizer aan den Bisschop van *Regensburg*, aan wien deze Brief gerigt is: Deze zijn die muggenzifters, van welken de Zaligmaker spreekt, die om kleinigheden het groote vergeten; en hij eindigt met de verklaring: dat hij den ban niet vreest. De inhoud van dezen Brief verschilt dus veel van de aanspraak, welke PANDULF (*) den Keizer laat houden aan de Geestelijkheid, waar in hij haar tot eenigheid vermaant, en voor zich zelven de bekeering als een zondaar belooft enz. Ook liet HENDRIK zich daar op van den Aartsbisschop van *Braga*, dien de Paus aan hem gezonden had, de Keizerlijke kroon opzetten.

In Engeland wordt de twist over de Investituur beslist.

PASCHALIS kon dus den twist over de *Investituur* met HENDRIK niet ten einde brengen, maar in *Engeland*, alwaar ANSELMUS, Aartsbisschop van *Kanterbury*, met zijnen Koning HENDRIK I, sedert het jaar 1100 insgelijks daar over gestreden had, werd de-

(*) *Vit. Paschal.* II. *ap.* MURAT. *T.* III. *P.* I. *SS. Rer. Ital. pag.* 385.

dezelve in het jaar 1106 bijgelegd, toen van de zijde der Bisschoppen werd toegegeven, dat zij den eed van getrouwigheid doen zouden.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Ook nam de langdurige twist met FILIPS, Koning van *Frankryk*, in het jaar 1105 een einde. De ban tegen dezen Koning, in het jaar 1100 in de Kerkvergadering van *Poitiers* uitgesproken, bleef zijne kracht behouden. FILIPS verzocht den Paus om aflaat, waar op deze in het jaar 1104 den Bisschop RICHARD van *Albano* naar *Frankryk* zond, om onderzoek te doen. Deze hield eene vergadering te *Beaugenci* bij *Orleans*, op welke ook de Koning en BERTRADA verschenen, en zich, volgens het voorschrift van den Paus, gereed toonden, om onder eede te belooven, dat zij voortaan zonder verlof van den Paus niet zamen wonen zouden. Doch na lange gesprekken werd niets besloten, terwijl de Koning zich beklaagde, dat hij slecht behandeld was. Daar op gaf de Paus aan den Aartsbisschop LAMBERT van *Arras* volmagt, om den Koning en BERTRADA van den ban te ontheffen, als zij den gemelden eed deden (*). Dus kwam de Koning in de vergadering der Aartsbisschoppen en Bisschoppen te *Parys*, in het jaar 1105, in de houding van eenen boeteling, met bloote voeten, en verkreeg den aflaat, waar na hij, gelijk ook BERTRADA, den eed aflei-de. Evenwel bleef FILIPS tot aan zijn' dood in het jaar 1108 met BERTRADA als met zijne Gemalin le-

Eindevan den twist metFILIPS Koning van Frankryk

(*) PASCH. II. *Ep.* 35. *ap.* HARD. *l. c. p.* 1798.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

leven, waar uit men besloten heeft, dat de Paus, dewijl ook 's Konings eerste Gemalin voor lang overleden was, verlof tot dit tweede huwelijk zal gegeven hebben, hetwelk echter anderen ontkennen.

Dewijl men ook in verscheidene Staatsstukken gedurende de regering van FILIPS de dagteekening vindt: *Regnante Domino nostro Jesu Christo*, zonder bijvoeging van het jaargetal van 's Konings regering, heeft men daar uit afgeleid, dat FILIPS zich, gedurende zijnen ban, van de regering onthouden zal hebben; tot dat BLONDEL in een opzettelijk werk over deze spreekwijze getoond heeft, dat men dezelve ook in vele andere openbare stukken plag te gebruiken, om zijnen eerbied jegens JEZUS als Koning te kennen te geven.

'sPausen Legaten vinden tegenstand in Engeland, Hongarye en enz.

Bij al den eerbied echter, met welken de bevelen van dezen Paus in bijkans alle *Europische* Landen ontvangen werden, gebeurde het echter nu en dan, dat men zijne *Legaten* niet wilde erkennen; gelijk zulks aan zijnen Legaat GUIDO, Aartsbisschop van *Vienne*, in het jaar 1100 gebeurde, in *Engeland*, alwaar men geenen anderen Plaatsbekleeder van den Paus erkennen wilde, dan den Aartsbisschop van *Kanterbury*. In *Hongaryë* weigerde de Aartsbisschop van *Colocza* den eed, dien de Paus hem afvergde, dat hij den Pausselijken Legaat gehoorzamen en onderhoud bezorgen zou. Ook klaagde vele eerlijke lieden ten dezen tijde overluid over de geldzucht, roofzucht, onregtvaardigheid, weelde en andere buitensporigheden der Pausselijke Legaten in ver-

verfcheidene landen (*). Ook fchreef onder anderen een ongenoemde Geestelijke in naam der Kerke van *Luik* eenen Brief aan den Paus met ftoute verwijtingen, dat hij den Graaf ROBERT van *Vlaanderen* tot vergeving van zijne zonden opgewekt had, om hunne goederen te plunderen; onder anderen wordt in dezen Brief gezegd: dat door de heerschzucht van den Roomfchen Stoel vele ongehoorde dingen bedreven werden; dat de Keizers verfcheidene Paufen veroordeeld en afgezet hadden; dat derzelver moed daar bij meer gegolden had, dan de ban van HILDEBRAND en zijne opvolgers, en dat deze Paus de eerfte geweest was, die de Priesterlijke lans tegen de kroon van het Rijk had opgeheven (†).

Dood van PASCHALIS II.

Paus PASCHALIS II overleed den 21ften Januarij des jaars 1118, juist als hij aan het hoofd van een klein leger krijgswerktuigen liet oprigten, om de Keizerlijke partij uit de St. Pieterskerk te verdrijven. BARONIUS berispt dezen Paus zeer, omdat hij de zwakheid gehad heeft, van al te getrouw aan zijnen eed te zijn, en den Keizer niet in den ban gedaan te hebben. MURATORI daartegen prijst hem, dat hij zijnen eed heeft gehouden, en den Kardinalen tevens toegelaten, om den ban tegen den Keizer uit te fpreken. De onpartijdige zal echter moeite hebben,

(*) PETR. DE MARCA *de Concord. Sacerdot. et imper. L.* V. *C.* 49, 50. *p.* 711.

(†) *Inter Epistt. Pafchal.* II. *ap.* HARD. *Tom.* VI. *P.* II. *p.* 1769.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ben, om hem van schandelijke huichelarij vrij te keuren.

GELASIUS II wordt Paus.

Drie dagen na den dood van PASCHALIS II verkoren de Kardinalen den Kardinaal en Kanselier der *Roomsche* Kerk JOANNES CAJETANUS, (naar zijne Vaderstad *Gaëta*,) eenen getrouwen aanhanger van PASCHALIS, tot zijnen opvolger, onder den naam van GELASIUS II. Maar nauwelijks had CENCI FRANGIPANI, een der vermogendste Heeren te *Rome*, het hoofd der Keizerlijke partij, dit vernomen, of hij viel met eenige gewapenden in de Kerk, waar GELASIUS de eerste eerbewijzen ontving, en greep den Paus bij de keel, sloeg hem met vuisten, trapte hem met de voeten, en wondde hem bloedig met zijne sporen, en hem dus in zijn huis gesleept hebbende, wierp hij hem, met ketenen beladen, in eenen Kerker. Ook werden de Kardinalen en Bisschoppen niet minder mishandeld. Maar eenige voorname Heeren en het Volk, de wapens opgevat hebbende, noodzaakten de FRANGIPANI, den Paus los te laten. Doch na zijne kroning kreeg de Paus 's nachts tijding, dat de Keizer, die op het eerste berigt van den dood van PASCHALIS naar *Rome* opgetrokken was, door een' bedekten gang in de Pieterskerk gekomen was, welke zijne aanhangers nog in bezit hadden. GELASIUS nam terstond de vlucht in een burgerhuis, en ging 's morgens op den *Tiber* scheep, om in zee te steken, maar door storm terug gedreven, droeg de Kardinaal van *Alatro* hem op zijne schouders in het Kasteel *Ardea*, van waar hij eindelijk in *Gaëta* ontkwam. De Keizer zond hier op

op Gezanten aan hem, om hem te verzoeken naar *Rome* te keeren, waar de Keizer zijne inwijding wilde bijwonen, maar de Paus, den Vorst niet vertrouwende, weigerde dit voorstel, maar bood aan, den tegenwoordigen twist te *Milanen* of *Cremona* op eene Sijnode te laten onderzoeken (*).

De Keizer, zich hier door geregtigd oordeelende, om eenen anderen Paus te doen verkiezen, werd in Maart des jaars 1118, die zelfde Aartsbisschop van *Braga*, BURDIN, die den Keizer voor de tweede keer gekroond had, tot Paus benoemd, die den naam van GREGORIUS VIII aannam. De Romeinen waren ook op GELASIUS verstoord, omdat hij twee afgelegene steden voorgeslagen had, en werden verders door den vermaarden Leeraar in de Regten, GUARNERIUS of IRNERIUS, opgezet. Van dezen Paus liet HENDRIK zich nog eens kronen, terwijl GELASIUS hen beiden te *Kapua* in den ban deed (†).

HENDRIK verkiest eenen anderen Paus GREGORIUS VIII.

Toen de Keizer naar *Lombardyë* terug getrokken was, waagde de Paus het, om naar *Rome* te reizen. Maar, als hij daar in eene Kerk de Mis las, overvielen de FRANGIPANI de wijk, waar hij zijn verblijf had, waar uit een gevecht met zijne aanhangers ontstond; gedurende hetwelk hij buiten de stad vlugtte. Thans zeide hij tegen zijn gevolg: dat hij dit *nieuwe Babylon*, zoo als de Profeten het noemden, *Sodom* en *Egypte* wilde ontvlieden; ja, als

Dood van GELASIUS II.

(*) *Gelasii* II. *Epist. ap.* HARD. *Tom.* VI. *Part.* II. *pag.* 1941.

(†) PETR. *Diac. Chron. Monast. Casin. L.* IV. *C.* 64.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

als het mogelijk was, wilde hij liever éénen Keizer hebben, dan velen; waar op al de aanwezenden *Amen!* riepen. De Paus zeilde vervolgens naar *Frankryk* met zes Kardinalen en andere aanzienelijke lieden en Geestelijken. Hier werd hij met allen eerbied ontvangen, en ſtond nu gereed, te *Rheims* eene Sijnode te houden, toen hij den 29ſten Januarij des jaars 1119 in het Klooster *Clugny* overleed, na den Kardinaal-Bisſchop van *Preneste* tot zijnen opvolger te hebben aangeprezen; doch die volſtrekt deze waardigheid weigerde, maar den Aartsbisſchop GUIDO van *Vienne* daar toe voorſtelde, die ook door de Kardinalen tot Paus verkoren werd, onder den naam van CALIXTUS II.

CALIXTUS II wordt Paus.

CALIXTUS II was de Zoon van eenen Graaf van *Burgondië*, en zoo wel met het Koninklijke Huis van *Frankryk* als met HENDRIK V vermaagdſchapt, doch den laatstgemelden had hij reeds voor zeven jaren als Pausſelijk Legaat op eene *Sijnode* te *Vienne* in den ban gedaan. Thans, nadat hij te *Vienne* gekroond was, hield hij in het jaar 1119 twee Kerkvergaderingen. Op de eene te *Toulouſe* werden zekere Ketters veroordeeld, die de Sacramenten, den geheelen ſtand der Geestelijkheid, en het wettig huwelijk verwierpen; ook werd aan de Vorsten en andere Leeken verboden, geene Kerkelijke inkomſten, noch de goederen van overledene Geestelijken aan zich te trekken (*). De tweede vergadering werd te *Rheims* gehouden, alwaar Prelaten uit *Frankryk*, En-

(*) *Concil. Tolos ap.* HARD. *T.* VI. *P.* II. *p.* 1977.

Engeland en *Italië*, en uit *Duitschland* onder anderen ook de Aartsbisschop van *Mentz* tegenwoordig waren; maar de Koning van *Engeland*, HENDRIK I, had zijne Bisschoppen verboden, op dezelve klagten tegen malkanderen in te brengen, dewijl hij hun zelve in zijn Rijk regt doen zou; ook zouden zij wel de Pausselijke schikkingen nederig aanhooren, maar geene overtollige nieuwigheden medebrengen. LODEWYK VI, Koning van *Frankryk*, verscheen zelve met een aantal van zijne Grooten op deze Sijnode, en bragt klagten in tegen den Koning van *Engeland*, ook werden nog andere klagten van aanzienlijke lieden gehoord, maar de hoofdzaak, welke ter tafel kwam, betrof den langdurigen twist met den Keizer over de *Investituur*.

Deze Vorst had alle reden, om van dezen twist een einde te maken. De binnenlandsche oorlog in *Duitschland* vermeerderde van jaar tot jaar de wanorden; en niemand was heviger tegen den Keizer in de weer, dan zijn voormalige vriend ADELBERT, Aartsbisschop van *Mentz*. In *Saksen* had men reeds eigendunkelijk de *Investituur* afgeschaft; de Bisschop van *Verden* was door den Aartsbisschop van *Keulen* ingewijd, zonder zich om de goedkeuring van HENDRIK te bekreunen. In het jaar 1118 werd de Keizer met eenige Vorsten op eene *Sijnode* te *Keulen* in den ban gedaan. Eindelijk, als de genen, die zich tegen den Keizer verbonden hadden, hem met de afzetting dreigden, hield hij in het jaar 1119 eene algemeene Rijksvergadering te *Tribur*, waar hij allen bevredigde. Op deze vergadering kwa-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

kwamen ook Gezanten van CALIXTUS en GREGORIUS; maar het grootste deel der Rijksstenden erkenden den eersten als Paus, en wilde den ouden Kerkelijken twist te *Rome* bijgelegd hebben.

Eer de *Sijnode* daar nog gehouden werd, had 'er eene onderhandeling plaats tusschen den Keizer en den Bisschop van *Chalons*, en den Abt van *Clugny*. Deze sloegen voor, dat de Keizer van de *Investituur* zou afzien, onder voorwaarde, dat de Bisschoppen en Abten voor hunne *Regalien* den Keizer de schuldige diensten zouden bewijzen. Dit werd van den Keizer en den Paus beiden aangenomen, en een vergelijk op dien voet ontworpen. De Paus ging toen zelve in October des jaars 1119 op reis, om met den Keizer een mondgesprek te houden; maar zijne Gezanten, door hem vooruitgezonden, ontmoetten den Keizer aan het hoofd van 30,000 soldaten, waar op de Paus niet verder ging. 's Pausen Gezanten vonden den Keizer ongenegen, om het vergelijk te bekrachtigen, integendeel verklaarde hij, van de *Investituur* niet eer te zullen afzien, voordat hij het goeddunken van alle zijne Rijksstenden vernomen zou hebben.

Nu keerde CALIXTUS naar *Rheims* terug, alwaar de vergadering de eigenlijke *Simonie* op nieuw veroordeelde, en voorts alle *Investituren* van *Bisdommen* en *Abdijen* door Leeken, op straffe van den ban, en verlies der Geestelijke waardigheid verbood. In het eerst was bij dit laatste besluit ook ingevoegd: *en van alle Kerkelijke bezittingen*; maar dewijl de Geestelijkheid vreesde, dat daar door haar

de

de Tienden en andere inkomſten onttrokken mogten worden, noodzaakte zij den Paus, om deze woorden weg te laten; vervolgens ſprak hij in tegenwoordigheid van al de Aartsbisſchoppen, Bisſchoppen en Abten, die ten getale van 427 tegenwoordig waren, en brandende kaarſen in de handen hadden, den ban tegen den Keizer, den Tegenpaus en derzelver aanhangers uit, waar op de kaarſen werden uitgebluscht. Eenige Bisſchoppen waren niet vergenoegd, dat de Keizer in den ban gedaan werd, maar dewijl de Paus dreigde hen insgelijks van de gemeenſchap uit te ſluiten, durfden zij hem niet verder tegenſpreken (*).

Door dezen afloop der vergadering te *Rheims* werd aan het gezag des Keizers een nieuwe ſlag toegebragt; de *Sakſen* ſtoorden zich voortaan geheel niet aan hem, en vervulden de openſtaande Bisdommen met eigene verkiezing, terwijl de Aartsbisſchop van *Mentz* deze nieuwverkorenen inwijdde, zonder dat 'er van den Keizer geſproken werd. HENDRIK daartegen handhaafde zijne regten met de wapenen, en maakte ſchikkingen, om *Mentz*, het hoofdbolwerk van zijne partij, te belegeren; doch als de legers in het jaar 1121 gereed ſtonden, eenen beſlisſenden ſlag te wagen, werd op 's Keizers voorſtel een wapenſtilſtand, en kort daar na te *Wurtsburg* de vrede voor *Duitschland* geſloten; en men kwam overeen, dat de Paus eene *algemeene Kerkvergadering* zou beſchrijven, opdat het gene door geen

(*) HARD. *l. c. p.* 1983, 1997.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

De Tegenpaus GREGORIUS VIII in een Klooster gebannen

geen menschelijk oordeel beslist kon worden, *door het oordeel des H. Geestes* zou beslist worden (*).

Ondertusschen was CALIXTUS volkomen meester van *Rome* geworden. Zoo dra hij in het jaar 1120 uit *Frankryk* te *Rome* wedergekeerd was, vlugtte GREGORIUS VIII, dien de tegenpartij enkel BURDIN noemt, naar *Sutri*, een vast stadje in de nabuurschap van *Rome*. Maar hier werd hij in het volgende jaar door den Paus belegerd, en toen de inwoners de stad hadden overgegeven, ruggelings, met een schapenvacht bekleed, op een kameel gezet, waar van men hem den staart in de hand gaf, en in deze houding naar *Rome* gebragt, en eindelijk werd hij in een Klooster gebannen (†). Dezen hinderpaal der verzoening met den Keizer dus uit den weg geruimd zijnde, zond de Paus den Kardinaal-Bisschop van *Ostia*, als zijnen *Legaat*, met twee andere Bisschoppen, in het jaar 1122, om over die verzoening te handelen, naar *Duitschland*, van waar 'er reeds ten zelfden einde Afgevaardigden gezonden waren. 'Er was wel ten dezen tijde eene nieuwe scheuring in *Duitschland* ontstaan. Na den dood van den Bisschop ERLONG van *Wurtsburg*, in het jaar 1121, waren de Domheeren omtrent zijnen opvolger verdeeld, en de Keizer had aan GEBHARD, Graaf van *Henneburg*, terstond de *Investituur* geschonken, terwijl RUTGERS, deszelfs mededinger, door

(*) *Annalista Saxo p.* 645.

(†) PANDULF. *Pis. Vit. Calixti* II. *p.* 419. *Cardin. de arragenia Vit. ejusd. p.* 420.

door den Aartsbisſchop van *Mentz* onderſteund werd; ook ſtond de Keizer op het punt, om *Aſchaffenburg*, hetwelk door den Aartsbisſchop onlangs verſterkt was, te belegeren, wanneer de Pausſelijke Legaat op eene Sijnode aan den vrede arbeidde, en de Aartsbisſchop ADELBERT zelve tot zachtere gevoelens werd overgehaald, zoodat hij aan den Paus ſchreef: dewijl zoo wel het Rijk als de Keizer de beleening door ſtaf en ring als het ware volgens een erfelijk regt wilden bezitten, en de Leeken in het gemeen deswegens de Bisſchoppen van de Pausſelijke partij rustverſtoorders van het Rijk genoemd hadden, zoo was het niet mogelijk, den Keizer alle aandeel aan de verkiezing der Bisſchoppen te ontzeggen.

Verdrag van Worms.

Eindelijk werd in het jaar 1122 op eene Rijksvergadering te *Worms*, met eenige verzachting der Pausſelijke eiſchen, het vergelijk, (*Concordatum Wormatienſe*,) met den Keizer geſloten. Vooraf ontſloegen de Pausſelijke Gezanten den Keizer en zijn ganſche leger van den ban. Daar op ſtelde hij den *Legaat* een geſchrift ter hand van den volgenden inhoud: „ Ik, HENDRIK, door Gods genade „ *Roomsch* Keizer, *late* uit liefde tot God, tot de „ Heilige *Roomſche* Kerk, en tot den Heer Paus „ CALIXTUS, ook tot losgeld voor mijne ziel, aan „ *God*, en zijne heilige Apostelen, PETRUS en „ PAULUS, insgelijks aan de heilige *Roomſche* Kerk, „ *alle Investituren door ring en ſtaf, over*; ook „ geef ik toe, dat in alle Kerken de verkiezing en „ inwijding vrij gedaan worde. De bezittingen en

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

„ *Regalien* van den Heiligen PETRUS, welke, van „ het begin dezer oneenigheid af, tot op den hui- „ digen dag, ten tijde mijns Vaders en in mijnen „ tijd, zijn genomen, en welke ik nog heb, zal ik „ aan de Heil. *Roomsche* Kerk terug geven; maar „ welke ik niet heb, derzelver teruggave zal ik ge- „ trouwelijk bevorderen. Ook zal ik de bezittin- „ gen van alle andere Kerken, naar den raad der „ Vorsten, van andere Geestelijken en Leeken, „ volgens regten, als ik ze heb, terug geven, en „ als ik ze niet heb, derzelver teruggave getrouwe- „ lijk bevorderen. Aan CALIXTUS en de Heilige „ *Roomsche* Kerk geve ik eenen waren vrede; ook „ aan allen, die zijne partij gehouden hebben, of „ nog houden, ook zal ik de Heilige Roomsche „ Kerk getrouwelijk bijstaan, als zij mijne hulp „ vordert." — Daartegen gaf hem de *Legaat* de volgende schriftelijke verzekering: „Ik, CALIXTUS, „ knecht der knechten Gods, aan HENDRIK, van „ Gods genade *Roomschen* Keizer! Ik sta toe, dat „ de *verkiezingen der Bisschoppen en Abten des* „ *Duitschen Rijks*, die tot het Rijk behooren, „ (dat is, die onmiddelijk onder hetzelve staan,) „ in uwe *tegenwoordigheid* zonder eenige *Simonie* „ en geweld voltrokken worden; en dat gij, wan- „ neer onder de partijen eenige oneenigheid ontstaan „ mogt, naar den raad en het oordeel van den Me- „ tropolitaan, en der overige Bisschoppen der Pro- „ vintie, aan het verstandigste deel uwe goedkeu- „ ring en bijstand schenken moogt. Maar de *nieuw-* „ *verkozene* zal de *Regalien* van u *door den schepter*

„ ont-

„ ontvangen, uitgezonderd alles, wat openbaar aan „ de *Roomsche* Kerk behoort; en hij zal doen, wat „ hij dienvolgens u te doen schuldig is. Maar uit „ andere gedeelten des Rijks zal de gewijde binnen „ zes maanden van u de *Regalien* door den schep- „ ter ontvangen. Waar gij bij mij over klagen „ zult, daar in zal ik u, volgens mijnen schuldigen „ pligt, bijstand bewijzen. Ik geve u en allen, die „ uwe partij, van het begin dezer oneenigheid af, „ genomen hebben, eenen waren vrede." Nadat deze stukken openlijk waren voorgelezen, hield de Kardinaal *Legaat* de Misse, en nam tevens den Keizer door den kus des vredes volkomen weder in de Kerkelijke gemeenschap aan (*).

Dus eindigde deze *krijg tusschen het Priesterdom en het Rijk*, gelijk men hem genoemd heeft, die vijftig jaren geduurd had, en eene bron van zoo vele onoverzienbare rampen geweest was. Men zal zich misschien verwonderen, dat de Pausen op de beleening door staf en ring zoo zeer aangedrongen hadden, en evenwel de beleening door den *schepter* aan den Keizer overlieten; maar men bedenke, dat een *staf* en *ring* zinnebeelden van eene Geestelijke regering vertoonden, welke men in de handen der Leeken volstrekt niet dulden wilde, tevens hadden de Pausen bij dit verdrag van *Worms* dit voordeel, dat zij de Keizers beletten, om voortaan de Bisdommen en Abdijen in hun Rijk te vergeven of te verkoo-

(*) *Annalista Saxo pag.* 648. *Abb. Ursperg. Chron. pag.* 204.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

koopen, hoewel aan den anderen kant het oppergezag des Keizers over de *Duitsche* Prelaten, ten aanzien van de landsheerlijke regten, bevestigd werd; en als de Keizers de verkiezingen konden bijwonen, kon zulks gewigtige gevolgen voor hun hebben, alzoo zij daar door gelegenheid hadden, om dezelven naar hunnen zin te doen uitvallen, behalven het regt, hetwelk hun werd gelaten, om in gevallen van verschil uitspraak te doen. Doch aan den anderen kant werden de Keizers bij dit verdrag uitgesloten van alle deelneming aan de verkiezing der *Italiaansche* Bisschoppen, en van de Pausfen zelve, welke zij te voren bekrachtigd hadden.

De twist over de *Investituren* had zich niet alleen tot de *Duitsche* Keizers bepaald, schoon hij met dezelven het hevigst werd doorgezet, om de nadere betrekking, welke zij van ouds op *Italië* en *Rome* zelve hadden, maar in *Engeland* werd hij in het begin der XIIde eeuw ook gedreven door den Aartsbisschop ANSELMUS; en in *Frankryk* hadden de Koningen al voor het jaar 1122 de *Investituur* door staf en ring, als ook den Leeneed der Geestelijkheid opgegeven.

In de latere jaren der XIIde eeuw sprak Keizer FREDERIK I, van het merkwaardig gevolg der thans ingevoerde vrije verkiezing der Bisschoppen, zeggende tegen eenen Aartsbisschop van *Keulen*: „zoo lang dit naar den wil des Keizers geschiedde, vond men meer regtschapene Priesters, dan thans, nu zij door de vrije verkiezing tot den Bisschoppelijken Stoel komen. Want zij deelden de *Investituur*

tuur mede, naar mate hunne zeden die verdienden; maar thans worden zij niet met betrekking tot God, maar naar gunst, verkoren (*)."

CALIXTUS bekrachtigde in het jaar 1123 het gesloten verdrag van *Worms* op eene Kerkvergadering in de *Lateraansche* Kerk te *Rome*. Behalven den twist over de *Investituur*, door welks einde hij zijne regering vermaard gemaakt heeft, had hij ook deel in eenen twist, welken de *Engelsche* Aartsbisschoppen van *Kanterbury* en *York* hadden over de onafhankelijkheid. In het jaar 1072 besliste een Pausselijk Legaat ten voordeele van den Primaat van *Kanterbury*. Maar THURSTAN, die in het jaar 1118 Aartsbisschop van *York* geworden was, handhaafde de regten van zijnen Stoel, waar in hij door PASCHALIS II onderfteund werd. Toen in het jaar 1119 de Kerkvergadering te *Rheims* door CALIXTUS II gehouden werd, liet HENDRIK I wel toe, dat de Aartsbisschop THURSTAN bij dezelve tegenwoordig zou zijn, doch op voorwaarde, dat hij zich van den Paus niet zou laten wijden, evenwel geschiedde dit kort daar na te *Rheims*. HENDRIK verbood hem om deze reden, ooit weder in *Engeland* of in het Hertogdom *Normandië* te komen. In dit Hertogdom te *Gisors* hield de Paus niet lang daar na een mondgesprek met den Koning, wien hij toegaf, dat hij geen *Legaat* naar *Engeland* zou zenden, ten zij op begeerte van den Koning, en wanneer deszelfs Bisschop-

(*) *Arnold. Lubec. Contin. Chron. Slavor. Libr.* III. *ap.* 17.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

schoppen niet in staat mogten zijn, zekere zaken van belang tot stand te brengen. De Paus verzocht, dat HENDRIK THURSTAN weder wilde herstellen, hetwelk de Koning weigerde, omdat hij gezworen had, dit nooit te zullen doen. De Paus geloofde, dat het genoeg was, als hij den Koning verzekerde, dat hij Paus was, (*ego Apostolicus sum*,) en dat hij den Koning van dezen eed ontslaan wilde. De Koning verzocht tijd van beraad, en liet den Paus toen melden, dat het tegen zijne eer streed, zulk een ontslag aan te nemen, dewijl niemand den anderen op zijnen eed gelooven zou, als men aan zijn voorbeeld zag, dat die eed te niet gedaan kon worden; alleen wilde hij, om des Pausen wil, dulden, dat THURSTAN in het bezit van het Aartsbisdom *York* hersteld zou worden, mits dat hij naar *Kanterbury* gaan, en aan den Aartsbisschop aldaar gehoorzaamheid beloven zou, zoo als zijne voorzaten gedaan hadden. In het jaar 1120 verklaarde de Paus de Kerk van *York* onafhankelijk van het Aartsbisdom *Kanterbury*, en gelijk de Monnik EADMAR van *Kanterbury* verhaalt, in het volgende jaar gebood hij de herstelling van THURSTAN, op straffe van den ban, waar op het dezen gelukte, te *York* weder te keeren, doch onder voorwaarde, dat hij geenen Godsdienst zou bedienen buiten zijn eigen Kerspel, voordat hij aan de Kerk te *Kanterbury* voldoening gegeven had (*), doch deze voorwaarde heeft hij nooit volbragt. CA-

(*) EADMER. *Hist. nov. Libr.* V. *pag.* 94. *post Anselmi Cant. Opp.*

CALIXTUS II overleed in December des jaars 1124. De ijverige vereerders van zijnen Stoel prijzen hem, dat hij de Kerk volkomen in vrijheid gesteld heeft, nadat zij te voren door de dwingelandij des Keizers in eene slaafsche onderdrukking geleefd had. Hoe schandelijk hij zijnen mededinger MAURITIUS BURDIN of GREGORIUS VIII behandeld hebbe, hebben wij hier voor gezien, geen wonder, dat deze in de Geschiedenis doorgaans in een ongunstig licht geplaatst wordt; maar hij heeft eenen verdediger van zijne eer in later eeuw gevonden in STEVEN BALUZIUS, die aangetoond heeft, dat BURDIN een man geweest is van voortreffelijke gaven en hoedanigheden, wiens verkiezing tot Paus ook gemakkelijk te regtvaardigen is, gelijk dan ook een der beste gelijktijdige Geschiedschrijvers (*) van hem getuigt: „dat BURDIN verdiend had, van ieder een vereerd en bijna aangebeden te worden, zoo hij niet liever door eene zoo kwalijk beruchte onderneming had willen uitmunten (†)."

Dood van CALIXTUS II. Karakter van den Tegenpaus GREGORIUS VIII.

Nog voor het einde des jaars 1124 verkoren de Kardinalen éénen uit hun midden tot Paus, THEBALDO BUCCAPECU, die den naam COELESTINUS aannam. Maar zoo als zij den gewonen Lofzang aanhieven, riep ROBERT FRANGIPANI met zijne aanhangers en eenige Hovelingen LAMBERT, Kardinaal-Bis-

HONORIUS II wordt Paus.

(*) GULIELM. *Malmesb. Libr.* V. *de Gestis Regg. Anglor.*

(†) STEPH. BALUZ. *Vit. Maurit. Burdini Episc. Bracarensis in Miscellan. L.* III. *p.* 471-514.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

Bisschop van *Ostia*, tot Paus uit, die den naam van HONORIUS II aannam. COELESTINUS maakte echter spoedig een einde van de wanorden, die daar door ontstond, door vrijwillig afstand van zijne waardigheid te doen. HONORIUS, die voelde, hoe weinig *Kanoniek* zijne verkiezing geweest was, deed hetzelfde; maar liet zich terstond daar op op nieuw verkiezen (*).

Dood van Keizer HENDRIK V. LOTHARIUS wordt Keizer.

In het volgende jaar overleed de laatste Keizer uit het *Frankische* Huis, HENDRIK V. De Paus zond aanstonds twee *Legaten* naar *Duitschland*, om de verkiezing van den nieuwen Keizer bij te wonen. De keuze viel, tot groot genoegen van den Paus, en waarschijnlijk niet zonder zijnen invloed, op LOTHARIUS, Hertog van *Saksen*, die in de oorlogen met den voorgaanden Keizer ten minsten voorgewend had, de vrijheid der Kerk te verdedigen. Zoo zeer waren de omstandigheden veranderd, dat, daar voorhenen Keizers de verkiezingen der Pausen moesten bekrachtigen, thans de verkiezing van LOTHARIUS door twee Bisschoppen mondeling aan den Paus werd bekend gemaakt, om door hem bekrachtigd te worden. De Zusters Zonen van den laatstoverledenen Keizer HENDRIK V, KOENRAAD en FREDERIK, Hertogen van *Frankenland* en *Zwaben*, vatten wel tegen LOTHARIUS de wapenen op, waar uit een oorlog van omtrent tien jaren ontstond; KOENRAAD nam zelfs den titel van *Duitsch* Koning aan, liet zich

(*) PANDULF. *Vit. Honorii* II. *pag.* 421. *Ejusd. Vit. Auct. Cardin. de Arragon. p.* 422.

zich in het jaar 1228 tot Koning van *Italië* kronen, en ging reeds op *Rome* los; maar de beide Broeders werden zoo wel van de *Duitsche* Bisschoppen, als in het gemelde jaar van den Paus zelven in den ban gedaan.

Met ROGIER, Graaf van *Sicilië*, die na den dood van WILLEM, Hertog van *Apulië*, laatsten afstammeling van ROBERT GUISCARD, in het jaar 1127, het Vorstendom *Salerno*, en de Hertogdommen van *Apulië* en *Kalabrië* in bezit genomen had, geraakte Paus HONORIUS in eenen hevigen twist, hij deed den Vorst niet alleen in den ban, maar trok zelfs in het jaar 1228 tegen hem te veld, maar dewijl het den Paus aan geld haperde, en hij van zijne soldaten verlaten werd, kwam men spoedig tot een verdrag, volgens hetwelk de Paus ROGIER, mits den eed van hulde doende, en eene jaarlijksche schatting belovende, met de beide gemelde Hertogdommen beleende.

HONORIUS II sterft. INNOCENTIUS II en ANACLETUS II te gelijk verkoren.

HONORIUS II stierf in Februarij des jaars 1130. Terstond na zijnen dood haastten zich zestien Kardinalen, ten einde den Kardinaal PETRUS LEONIS, die naar de Pausselijke waardigheid stond, voor te komen, om den Kardinaal GREGORIUS van *St. Angelo* tot Paus te verkiezen, die zich INNOCENTIUS II noemde. Maar de overige Kardinalen, die de meerderheid hadden, gaven hunne stemmen aan den uitgeslotenen Kardinaal PETRUS, die, onder den naam van ANACLETUS II, op denzelfden dag gewijd werd als INNOCENTIUS, maar in eene andere Kerk. ANACLETUS was de Zoon van een' gedoop-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ten Jood, een' zeer vermogend man te *Rome*, maar die van velen als een woekeraar gehaat werd; ook wordt zijn Zoon door de Schrijvers der tegenpartij niet beter afgeschilderd. Hij had thans uit de Pieterskerk, en eenige andere Kerken, alle kostbaarheden ontroofd, en met het één en ander zoo veel aanhangers gekocht, dat hij volkomen de meerderheid kreeg, waar door INNOCENTIUS zich in het jaar 1130 genoodzaakt zag, met zijne Kardinalen naar *Frankryk* te wijken.

ROGIER door ANACLETUS II Koning van Sicilie gemaakt.

Het was de zaak dezer beide Pausen, zich van de gunst der Vorsten te verzekeren. ANACLETUS verkreeg die van ROGER of ROGIER, door dezen Hertog de waardigheid en titel van Koning van *Sicilien* te schenken, en hem het bezit van het Vorstendom van *Kapua*, het Hertogdom van *Napels*, *Apulië*, *Kalabrië* en *Sicilië* te verzekeren; van deze landschappen had *Kapua* zijnen eigenen regtmatigen Vorst, ROBERT, maar deze had zich voor INNOCENTIUS verklaard, reden genoeg voor ANACLETUS, om hem van zijne heerschappij te ontzetten; *Napels* had nooit aan eenen *Noormannischen* Vorst behoord, maar de Pausen hadden reeds de gewoonte, om landen, op welke zij geen het minste regt hadden, aan Vorsten weg te schenken, van welken zij zich voordeel beloofden, en deze Vorsten gebruikten deze giften van de Pausen als een schijnbaar regt, om zulke landen aan derzelver bezitters te ontnemen.

INNOCENTIUS wordt erkend op

INNOCENTIUS daartegen werd in *Frankryk* als de regtmatige Paus erkend, alwaar hij in het jaar 1131 eene Kerkvergadering hield te *Rheims*, op welke hij

den

den Tegenpaus in den ban deed. Dit was ook reeds in het jaar 1130 geſchied te *Wurtsburg*, op eene Kerkvergadering, alwaar Keizer LOTHARIUS zich insgelijks voor INNOCENTIUS verklaarde. In het volgende jaar hield deze Paus een mondgeſprek met den Keizer, die bij deze gelegenheid van denzelven het *Investituur*-regt terug verlangde, hetwelk den Paus in zijne tegenwoordige omſtandigheden verlegen maakte, maar de vermaarde Abt BERNHARD van *Clairveaux* verzette zich met zoo veel ſtoutheid tegen den Keizer, dat deze dien eisch niet verder aandrong.

de Kerkvergadering te Rheims.

LOTHARIUS, die reeds in het jaar 1131 door INNOCENTIUS te *Luik* gekroond was, trok ook in het volgende jaar naar *Rome*, doch uit hoofde van de onlusten in *Duitschland*, met niet meer dan 1500 man. Evenwel nam hij in het jaar 1133 een gedeelte van *Rome* dadelijk in bezit, en werd toen van INNOCENTIUS, die ook te *Rome* gekomen was, in de Kerk van *Lateranen* plegtig tot Keizer gekroond. Ook kwam de Paus met den Keizer overeen, dat de Paus aan den Keizer het erfgoed van MATHILDIS, (*Allodium Mathildis*,) zou overlaten, mits dat het na 's Keizers dood weder aan den Roomſchen Stoel vervullen zou.

LOTHARIUS wordt door INNOCENTIUS tot Keizer gekroond

In hetzelfde jaar keerde de Keizer, wiens krijgsmagt te zwak was, weder naar *Duitschland* terug, gelijk INNOCENTIUS, die te *Rome* tegen zijnen mededinger niet beſtand was, insgelijks die ſtad verliet; maar daartegen in het jaar 1134 te *Piſa* op eene Kerkvergadering, bij welke ook BERNHARD

INNOCENTIUS moet Rome weder verlaten.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

van *Clairveaux* tegenwoordig was, ANACLETUS op nieuw bande; hij werd verders in genoegzaam alle Christen landen erkend, behalve in *Italië*, alwaar de Koning van *Sicilië*, wiens magt gestadig aanwies, voor hem zoo gevaarlijk was, dat hij bij den Keizer nadrukkelijk aanhield, om onderstand en hulp.

LOTHARIUS trekt andermaal naar Rome. Zijn dood. Dood van ANACLETUS.

LOTHARIUS kwam derhalve in het jaar 1136 voor de tweedemaal in *Italië*, maar thans verzeld van eene sterkere krijgsmagt, ook maakte hij zulke voortgangen, dat hij zelfs *Apulië* bemagtigde; doch in het volgende jaar 1137 stierf de Keizer, op zijnen terugtogt naar *Duitschland*, waar op Koning ROGER weder begon de overhand te krijgen, toen de dood van den Tegenpaus ANACLETUS II in het begin des jaars 1138 eene verandering maakte. Men beschuldigt dezen Paus van vele buitensporigheden en onkuische zeden, ook maakt de Heil. BERNHARDUS eene zoo schandelijke afbeelding van hem, als men van een tegenpartij alleen verwachten zou kunnen. Zijne aanhangers verkoren wel tot zijnen opvolger den Kardinaal GREGORIUS, onder den naam van VICTOR IV, maar deze werd door den ijver van den Abt BERNHARD, en door de geldsommen, welke INNOCENTIUS besteedde, spoedig van zijne voornaamste aanhangers verlaten, en genoodzaakt, zich na eene schaduwregering van twee maanden aan de voeten van zijnen mededinger neder te werpen.

INNOCENTIUS doet den Koning van Sicilie in den ban.

Thans hield INNOCENTIUS in het jaar 1139 eene algemeene Kerkvergadering, welke de *tweede Lateraansche* genoemd wordt, op welke hij den ban uitsprak tegen ROGER, Koning van *Sicilië*, die den Tegenpaus ANACLETUS beschermd had.

On-

Onder het Pausfchap van HONORIUS II, omtrent het jaar 1228, was zekere Priester en Kluizenaar, ARNOLF, te *Rome*, alwaar hij voorgaf, dat hem een Engel verfchenen was, die hem geboden had, in deze Hoofdftad de ondeugden der Geestelijkheid in den naam van God openlijk te beftraffen. Hij deed dit ook met alle koenheid, en verweet aan de Geestelijkheid, voornamelijk aan de Kardinalen, hunne hovaardij, weelde en geldgierigheid, hen vermanende, om het leven van CHRISTUS en de Apostelen na te volgen. Men verbood hem dit prediken, en als hij daar mede aanhield, werd hij heimelijk bij nacht gevat, en in den *Tiber* verdronken (*). PLATINA noemt hem, in het leven van HONORIUS II, eenen voortreffelijken Prediker van den Christelijken Godsdienst, die door de lagen der Geestelijken te *Rome* omgebragt is geworden, omdat hij te fcherp tegen hunne ongebondenheden was uitgevaren, en hun de armoede van CHRISTUS had aangeprezen. „Velen van den *Romeinfchen* Adel," vervolgt hij, „volgden hem, als een' waar leerling van CHRISTUS en de Profeten; verhieven hem tot den hemel; maar maakten even daar door haat en toorn tegen den welmeenenden man gaande, tot zijnen ondergang. Het is onzeker, of deze zeer heilige man Priester, Monnik of Kluizenaar geweest is. Sommigen fchrijven ook, dat HONORIUS zelve zijnen moord heeft afgekeurd; maar dat hij den aanlegger van eene zoo fchandelijke daad niet heeft kunnen ontdekken."

ARNULF, een Priester en Kluizenaar, predikt tegen de Geestelijken.

Thans

(*) TRITHEM. *Chron. Hirfaug. T.* I. *p.* 389.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ARNOLD van Brescia insgelijks

Thans op de bovengemelde Kerkvergadering te *Rheims* kwam de zaak van eenen dergelijken man, ARNOLD VAN BRESCIA, een man, die zonder eenig vermogen, dan hetwelk zijne kundigheden, moed en ijver, en zijne welsprekendheid hem gaven, voor den Paus en de Geestelijkheid gevaarlijk begon te worden, te berde. Hij voerde den naam naar zijne geboorteſtad *Brescia* of *Brixia*, in *Opper-Italië*. Eenigen tijd het onderwijs van ABELARD in *Frankryk* genoten hebbende, werd hij Geestelijke en Voorlezer in de Kerk van zijne vaderſtad. De Bisſchop OTTO van *Freyſingen* (*) ſchrijft van hem, dat het hem niet ontbroken hebbe aan natuurlijke begaafdheden; maar dat hij meer woordenrijk dan nadrukkelijk ware in het ſpreken; een liefhebber van zeldzaamheden en jeukerig naar nieuwigheden; hoedanig ſoort van lieden geneigd is, om Ketterijen voort te brengen, en Kerkelijke ſcheuringen te veroorzaken. „ Hij trok het Geestelijke kleed alleen aan," vervolgt de Bisſchop, „ om meer te kunnen bedriegen, hij ſchimpte op alles, knaagde aan alles, zonder iemand te verſchoonen. Hij zocht de Geestelijken en Bisſchoppen te benadeelen, vervolgde de Monniken en vleijde alleen de Leeken. Want hij zeide, dat geene Geestelijken, die iet in eigendom, noch Bisſchoppen, die de Regalien, noch Monniken, die geld of goed bezaten, op eenigerlei wijze zalig konden worden. Bovendien zal hij ook van het Sacrament des Altaars en van den Kinderdoop niet

(*) *De Gest. Imp. Trider.* I. *L.* II. *C.* 20.

niet behoorlijk gedacht hebben. Als hij op deze en andere wijze de Kerk van *Brescia* ontrustte, en den Leeken dier plaats, wier ooren kittelachtig waren omtrent de Geestelijken, de Kerkelijke Schriften boosfelijk verklaarde; werd hij op de groote Kerkvergadering te *Rome* door INNOCENTIUS gehouden, van den Bisfchop der bovengemelde ftad en van de Geestelijken befchuldigd, en de Paus gebood hem het ftilzwijgen, opdat eene zoo gevaarlijke leere niet verder verbreid mogt worden. Nu vlugtte ARNOLD over de *Alpen*, en verkondigde een' tijd lang zijne leer in de *Alemannifche* ftad *Turgum*, (het hedendaagsch *Zurich.*")

Indien ARNOLD ook van geloofsdwalingen befchuldigd geweest ware, zou de Paus hem zeker als een' Ketter harder behandeld hebben, maar zijne gevoelens omtrent den rijkdom der Geestelijkheid waren voor haar gevaarlijk genoeg. Geen wonder, dat de Abt BERNHARD van hem fchrijft (*): „ dat hij als een booze Scheurmaker bij den Paus aangeklaagd, en van denzelven genoodzaakt is geworden, om zijn vaderland te verlaten; hebbende hij moeten zweeren, zonder 's Paufen verlof niet derwaards te zullen keeren." Voor het overige toont deze beroemde Heil. Abt, dat hij even zoo bang zal geweest zijn voor de Kerkelijke goederen, als de bovengemelde *Duitfche* Bisfchop; daar hij van dezen ARNOLD verders zegt: „ dat het te wenfchen was, dat zijne leer zoo gezond

(*) *Epist.* 195.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

zond ware, als zijn leven ftreng was; hij was een mensch, die at noch dronk, en die, met den Duivel, alleen hongerde en dorstte naar het bloed der zielen; één van het getal der genen, welken de Apostolifche waakzaamheid kenmerkt, dat zij de gedaante van godzaligheid hebben, maar de kracht derzelve verloochenen. — Vervloekt van den Apostel PETRUS, had hij ABELARD aangehangen, en alle deszelfs door de Kerk veroordeelde dwalingen met hem, en nog meer dan hij, hardnekkig zoeken te verdedigen. Op eene andere plaats (*) noemt hij hem den wapendrager van dezen GOLIATH, met wien hij gemeenfchappelijk zich opgemaakt had tegen den Heere en tegen zijnen Gezalfden. PAGI echter heeft beweerd (†), dat zijne dwalingen in den XXIIIften *Canon* der tweede Kerkvergadering van *Lateranen* veroordeeld zouden zijn in de verachters der Sacramenten, van den Geestelijken ftand en van het huwelijk. Een vernuftig Schrijver uit den naastvolgenden tijd fchijnt het berigt van OTTO van *Freifingen* als Dichter omfchreven te hebben (§), aangaande ARNOLD, doch hij voegt 'er nog bij, dat ARNOLD veel waarheid gezegd hebbe, hoewel met onwaarheid gemengd, als zijne tijden maar geene getrouwe vermaningen verfmaad had-

(*) *Epist.* 198.
(†) *Critic. in Annall. Baronii ad a.* 1139. *n.* 9. *pag.* 1139.
(§) *Guntheri Ligurinus Libr.* III. *v.* 262. *fqq.*

hadden; ook had hij de fraaije kunst verstaan, om onder het beeld der waarheid te bedriegen:

Veraque multa quidem, nisi tempora nostra fideles
Respuerent monitus, falsis admixta monebat.
Et fateor, pulchram fallendi noverat artem,
Veris falsa probans; quia tantum falsa loquendo
Fallere nemo potest; veri sub imagine falsum
Influit, et furtim deceptas occupat aures.

ARNOLD was eerst in het jaar 1140 naar *Frankryk* gevlugt, maar als hij zich hier met ABELARD, wien de Abt BERNHARD zoo hevig vervolgde, tegen dezen verbond, bragt de Abt het bij den Paus daar toe, dat deze bevel gaf, om hen elk bijzonder in een Klooster op te sluiten, en hunne Boeken te doen verbranden (*). Thans eerst begaf ARNOLD zich naar *Turegum*, alwaar hij zijne grondregelen, even als hij te *Brescia* gedaan had, voordroeg; maar ook hier liet hem de Abt geen rust, veel meer schreef hij aan den Bisschop van *Constans*, dat hij dezen vijand van CHRISTUS, dezen vervolger der Geestelijkheid, niet moest dulden in zijn Kerspel, of liever dat hij hem moest laten opsluiten (†). Zelfs als de Kardinaal GUIDO van *Castello*, Pausselijke Legaat in *Frankryk*, ARNOLD heimelijk in zijn huis nam, hield hem BERNHARD (§) de waarschuwing van den Apostel voor, om eenen Ketterschen mensch na herhaalde waarschuwing te verwerpen.

(*) *Innocent.* II. *Epist. in Act. Concil. Senon. a.* 1140. *ap.* HARD. *Tom.* VI, *P.* II. *pag.* 1224.

(†) *Epist.* 195. (§) *Epist.* 196.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

pen. Van dezen tijd af hoorde men van ARNOLD niets meer, zoo lang INNOCENTIUS leefde.

Oproer der Romeinen tegen INNOCENTIUS.

Misschien hebben zijne grondregelen invloed gehad op den opstand der *Romeinen* tegen den Paus, in het jaar 1143, hoewel 'er de Schrijvers van dien tijd niets van melden. De inwoners van *Tivoli*, (het oude *Tibur*,) waren van den Paus in den ban gedaan, en werden door de *Romeinen* bedwongen, die, nu verbitterd door derzelver wederstand, van den Paus begeerden, dat hij die stad zou ontmantelen, als de Paus dit weigerde, rotten zij te hoop, en willende de oude gedaante van regering invoeren, stelden zij eenen *Senaat* aan, en kondigden *Tivoli* op nieuw den oorlog aan, zonder dat INNOCENTIUS het een of ander kon verhinderen (*).

De Paus door Koning ROGIER gevangen.

Nog ongelukkiger was de Paus jegens den Koning ROGIER van *Sicilië* geweest. Dezen had hij op de Kerkvergadering van *Lateranen* in den ban gedaan, maar ROGIER kreunde zich hier zoo weinig aan, dat hij veel meer in het jaar 1139 zich bijna van geheel *Apulien*, na den dood van den Hertog RAINULF, meester maakte. Om hem te stuiten trok de Paus met 1000 ruiters en eene menigte voetvolk hem tegen bij *San Germano*, bij welke plaats, na eenige vruchtelooze onderhandelingen, den 22sten Julij 1139 een gevecht voorviel, in hetwelk het Pausselijke leger geslagen, en de Paus zelve gevangen werd. De Koning behandelde hem echter heel staatkundig, en liet den gevangenen Paus op het ne-

(*) OTTO FRISING. *Chron. L.* VII. *C.* 27.

nederigst verzoeken, om met hem vrede te sluiten, hetwelk de Paus zonder uitstel bewilligde, waar op ROGIER en zijne Zonen den Paus te voet vielen; hem om vergiffenis verzochten, en aan den Heiligen PETRUS, den Paus en zijne regtmatige opvolgers den eed van trouwe en leenroerigheid zwoeren, en ook de gewone jaarlijksche schatting beloofden; waar tegen de Paus INNOCENTIUS ROGIER als *Koning van Sicilië* erkende; te meer, omdat, gelijk hij zeide, zijn voorzaat HONORIUS II het Koningrijk van *Sicilië* gesticht had, hoewel men weet, dat hetzelve met toestemming van den Tegenpaus ANAKLETUS opgerigt was. Dus strekte zelfs de gevangenschap van den Paus tot bevestiging van zijne heerschappij over een nieuw Koningrijk, en hij wist, even gelijk zijne voorzaten, een voordeelig gebruik te maken van den naam des Apostels PETRUS. Volgens verhaal van nieuwer Schrijvers, hoewel zonder gezag der Ouden, begeerde ALFONSUS VII, Koning van *Kastilië*, van den Paus, als opvolger van PETRUS, dat hij den Graaf ALFONSUS van *Portugal*, die zich sedert het jaar 1139 Koning noemde, deswegens in den ban zou doen, doch als ALFONSUS van *Portugal* aan den Paus jaarlijks twee Mark gouds beloofde, verkreeg hij van denzelven in het jaar 1141 de bevestiging van zijne Koninklijke waardigheid.

Dood van INNOCENTIUS II.

Met meer zekerheid weet men, dat INNOCENTIUS het Rijk van *Frankryk* in het jaar 1140 onder een *Interdict* of verbod van Godsdienst bragt, omdat de Koning LODEWYK VII den Aartsbisschop van *Bourges* volstrekt niet wilde erkennen. Maar deze

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Paus, die de grootste Vorsten zoo heerschzuchtig behandelde, kon de inwoners van *Rome* niet beteugelen; zij bleven tegen hem oproerig, hetwelk zijnen dood verhaastte, die den 24sten September des jaars 1143 voorviel (*).

De Romeinen willen de oude regeringsvorm herstellen.

De *Romeinen* schreven verscheidene keeren aan den Keizer KOENRAAD III, die sedert het jaar 1138 op den troon zat, hem verzekerende van hunne getrouwheid en bijstand; als hij hun niet antwoordde, schreven zij hem nader (†); dat zij het *Romeinsche* Rijk wilden herstellen, zoo als het onder KONSTANTYN en JUSTINIAAN geweest was, dat zij daarom den *Senaat* weder hadden hersteld; zij verzochten hem spoedig over te komen, en te *Rome*, de Hoofdstad der wereld, zijn verblijf te vestigen, en sloten hunnen Brief met de volgende wenschen in dichtmaat:

> Rex valeat, quidquid cupit obtineat, super hostes
> Imperium teneat, Romæ sedeat, regat orbem;
> Princeps terrarum, ceu fecit Justinianus,
> Cæsaris accipiat Cæsar, quæ sunt sua, Præsul,
> Ut Christus jussit Petro solvente tributum.

KOENRAAD verwierp deze voorstellen als een ijdel gezwets, maar ontving den Kardinaal GUIDO van *Pisa*, en andere aanzienelijke mannen, door de Roomsche Kerk aan hem gezonden, met alle eer. Hij was voorheen, toen hij de wapens tegen den Keizer LO-THA-

(*) OTTO *Frising. Chron. Libr.* VII. *Cap.* 27.

(†) Deze Brief is door OTTO *Frising.* bewaard, *de Gest. Fred.* I. *Imp. L.* I. *C.* 28.

THARIUS had opgevat, door Paus INNOCENTIUS II in den ban gedaan, maar thans had de Pausfelijke partij zelve in *Duitschland* hem tot de Keizerlijke waardigheid bevorderd. Maar zijne overhaaste verkiezing, tot welke men de aankomst van Hertog HENDRIK van *Beyeren* en *Sakſen* niet had afgewacht, had hem in twist gebragt met dit Opperhoofd van het *Welffche* Huis, welke wel door deszelfs dood in het jaar 1139 fcheen te eindigen, maar toch twee partijen te weeg bragt, die meer dan twee honderd jaren lang *Duitschland* en *Italië* hebben doen daveren; de *Welfiſche* en de *Hohenſtaufiſche*, van welke de eerfte door eene nieuwe verandering de ijverige Pausfelijke geworden is. Ondertusfchen had toch KOENRAAD zijn gebruik kunnen maken van de voorftellen der Romeinen, te meer, daar deze onlusten verfcheidene jaren voortduurden.

Drie dagen na den dood van INNOCENTIUS werd op den 26ften September des jaars 1143 de Kardinaal GUIDO van *San Marco* uit de Familie *Castello* in *Toskane*, onlangs Pausfelijke Legaat in *Frankryk*, een leerling van ABELARD, en befchermer van ARNOLD van *Brescia*, onder den naam van COELESTINUS II., op den Pausfelijken troon verheven. Hij hief het *Interdict* of verbod van Godsdienst weder op, hetwelk zijn voorzaat op *Frankryk* gelegd had. Evenwel ftond hij op het punt, om in twist te geraken met den Koning van *Sicilien*, omdat hij het onder zijn voorzaat met denzelven gefloten verdrag weigerde te bevestigen. Maar hij overleed den 9den Maart 1144.

COELESTINUS II wordt Paus.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Voorzeggingen van den Abt MALACHIAS.

COELESTINUS II is de eerste onder de Pausfen, op welken de vermaarde voorzeggingen van den Aartsbisschop MALACHIAS doelen. Deze *Iersche* Aartsbisschop, in zijne moedertaal MALMEDOIC O MORGAR genoemd, was door twee Bisschoppen van zijn vaderland onderwezen, en tot eene Monnikengodzaligheid gevormd. Hij werd spoedig plaatsvervanger van eenen Bisschop, en vervolgens Bisschop van *Connereth;* hij bouwde Kloosters, en gaf aan dezelve Opzieners, tot hem in het jaar 1134 de Aartsbisschop van *Armagh* op zijn doodbed tot zijn' opvolger, en dus tot *Primaat* van *Ierland* benoemde. In deze waardigheid werd hij door benijders en vijanden vervolgd. Een derzelven beroofde zijne Kerk van den zoogenoemden *Staf van* JEZUS, dien de Zaligmaker zelve gedragen en gemaakt zou hebben, met goud beslagen, en met juweelen versierd; met denzelven trok hij rond, en kreeg daar door vele aanhangers, tot hij genoodzaakt was, denzelven terug te geven. Na binnen drie jaren de rust en orde in zijn Aartsbisdom hersteld te hebben, gaf MALACHIAS hetzelve aan een ander over; maar nu bedenkende, dat aan den Metropolitaanzetel in het Aartsbisdom van *Armag* de hoogste eer, het Pausselijk *Pallium*, nog ontbrak, deed hij deswegens eens en andermaal eene reize naar *Rome;* op de laatste dezer reizen stierf hij, zoo als hij gewenscht, en gelijk men verhaalt, ook voorzegd had, in het Klooster *Clariveaux.* De Abt BERNHARD, die bij zijn sterven tegenwoordig was, heeft zijn leven, en daar in verscheidene wonderen, die hij verrigt zou heb-

hebben, zelfs de opwekking van eenen dooden, omstandig beschreven (*). Deze heeft ook twee Predikatien op zijn overlijden gehouden (†). Deze werkzaamheden van den Heiligen BERNHARDUS, tot eerwaardige gedachtenis van zijnen vriend, hebben veel toegebragt, dat MALACHIAS naderhand onder de Heiligen van zijne Kerk geplaatst is geworden (§).

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Aan dezen MALACHIAS dan worden *Voorzeggingen* toegeschreven *over de toekomende Pausfen*, (*Prophetia de futuris Pontificibus*,) die hij ten tijde van INNOCENTIUS II opgesteld, en van COELESTINUS II tot den laatsten van alle Pausen voortgezet zal hebben (**). Zij bestaan slechts uit weinige woorden, in welke het karaktermatige van elken Paus uitgedrukt zijn zal. Maar deze woorden zijn meestendeels zoo raadselachtig of zoo laf, dat men de gedwongenste uitleggingen te hulp heeft moeten roepen, om derzelver vervulling in elken Paus te vinden. Zoo is de Paus PIUS VI aangeduid met de woorden *Peregrinus religiosus*, (de Godsdienstige Pelgrim,) dit karakter kan men in denzelven niet ontdekken, ten ware men zijne reize naar *Weenen* of

(*) *Liber de Vita et Rebus Gestis S. Malachiæ, Hiberniæ Episcopi Opp. T.* II. *p.* 663-698.

(†) *Sermones duo in transitu S. Malachiæ Tom.* III. *Opp. p.* 326-332.

(§) *Bulla Canonisationis B. Malachiæ, in* BERNHARDI *Opp. Tom.* II. *p.* 697.

(**) Men zie van dezelven FABRICIUS *Bibl. med. et inf. Latinit. Tom.* V. *v. Malachias. p.* 9.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

of zijne vervoering naar *Frankryk* daar toe brengen wilde. De tegenwoordige Paus zal door de woorden *Aquila rapax*, (*de roofzuchtige arend*,) onderscheiden moeten zijn. Van de tijden van den allerlaatsten der Pausen, (daar zullen 'er na den tegenwoordigen nog XV zijn,) wordt voorzegd: „ De „ *Roomsche* Kerk zal in de uiterste vervolging zitten; de *Roomsche* PETRUS zal de Kerk onder vele jammeren weiden; na het einde derzelven zal „ de stad van de zeven heuvelen verwoest worden, „ en de ontzagchelijke Regter zal zijn volk oordeelen." Om al deze voorzeggingen te schrijven, behoefde men juist nog geen Profeet te zijn, en bovendien is het misschien nog niet zoo zeker, dat zij van den Heil. MALACHIAS oorspronkelijk zijn; dewijl de Heil. BERNHARD, schoon hij van zijne gave der voorzegging spreekt, evenwel geen het minste gewag van deze voorzeggingen maakt.

LUCIUS II door de Romeinen gestenigd.

Onder den opvolger van COELESTINUS, LUCIUS II, voorheen Kardinaal GERARDO CACCIANEMICI, rezen de onlusten te *Rome* ten hoogsten trap. In verre landen werd het gezag van den Paus hoog geëerbiedigd, voornamelijk, door Vorsten, die zijnen invloed noodig hadden. ALFONSUS, Koning van *Portugal*, bij voorbeeld, vervoegde zich in eenen Brief (*) aan dezen Paus, met aanbod van Vasal, (*proprius miles*,) van den Apostel PETRUS en den Paus te zullen zijn, met eene jaarlijksche schatting van twee oncen goud, mits dat hij de bescherming van

(*) *Ap.* BALUZ. *Miscell. L.* II. *p.* 220.

van den Apostolischen Stoel genoot, en LUCIUS beloofde hem, in zijn antwoord, bescherming tegen Geestelijke en Ligchamelijke vijanden, en den ingang in het Koningrijk der Hemelen.

Maar zoo eerbiedig behandelde men den Paus niet in de nabuurschap, waar de zwakheid zijner regering meer in het oog liep. Een Mondgesprek tusschen den Paus en Koning ROGIER van *Sicilië*, te *Caperato*, in het jaar 1144 vruchteloos afgeloopen zijnde, liet de Koning het *Romeinsche Kampanië* door zijnen Zoon verwoesten, hoewel hij kort daar na met den Paus tot een vergelijk schijnt gekomen te zijn. — Maar de Paus had zich nog meer over de *Romeinen* te beklagen. OTTO van *Freysingen* (*) verhaalt, dat de *Romeinen*, behalve den door hen aangestelden *Senaat*, ook eenen *Patricius* verkoren hebbende, voor denzelven van den Paus alle landsheerlijke regten vorderden, willende, dat de Paus, als Bisschop, zich, gelijk de oude Priesters, met de tienden en vrijwillige giften zou vergenoegen; waar door de Paus kort daar op wegens zoo vele bekommeringen, van verdriet gestorven zal zijn. Maar volgens den Kardinaal van *Arragonië* (†) zal hij de *Senatoren* gewapenderhand genoodzaakt hebben, het *Kapitolium* te verlaten, en hunne waardigheden af te zweeren. Doch, GOTTFRIED van *Viterbo*, die in dezen tijd leefde, verhaalt, dat de Paus in deze onderneming op het Ka-

(*) *Chron. Libr.* VII. *Cap.* 31.
(†) *In Vita Lucii* II. *pag.* 157.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Kapitool zoo ongelukkig is geweest, dat hij in een oogenblik terug geslagen, en met groote steenen zoo hevig getroffen is geworden, dat hij tot zijnen dood toe, die den 25sten Februarij 1145 volgde, niet weder op den Pausselijken Stoel heeft kunnen zitten.

EUGENIUS III wordt uit Rome gedreven.

De Kardinalen haastten zich, opdat deze onlusten door het ledigstaan van den Pausselijken Stoel niet gevaarlijker mogten worden, om denzelven te vervullen, en verkoren PETRUS BERNHARD uit *Pisa*, Abt van een *Cisterciënser* Klooster bij *Rome*, een leerling van den Heil. BERNHARD, tot Paus, onder den naam van EUGENIUS III. Maar toen hij in de Pieterskerk zich wilde laten wijden, vernam hij, dat de *Senatoren* voornemens waren, om hem te noodzaken, om hen in hunne waardigheid te bevestigen, waarom hij met de Kardinalen de vlugt nam in het Klooster *Farfa*, waar zijne inwijding voltrokken werd. Vervolgens begaf hij zich naar *Viterbo*, waar hij tijding kreeg van den treurigen toestand der Christenen in het Heilige Land, hetwelk hem aanleiding gaf, om den Koning van *Frankryk*, LODEWYK VII, tot eenen nieuwen kruistogt aan te sporen. Middelerwijl hadden de Romeinen den Pausselijken Bevelhebber in hunne stad afgezet, en zich van de Pieterskerk en de geheele stad meester gemaakt; waarom de Paus vooreerst hunnen *Patricius* in den ban deed, en hen vervolgens met hulp van die van *Tivoli* noodzaakte, den vrede te vragen, welken hij hun verleende, onder voorwaarde, dat zij het *Patriciaat* afschaffen, zijnen Bevelhebber herstellen, en de Senatoren alleen naar zijnen wil aannemen zouden.

Dus

Dus keerde EUGENIUS III tegen het einde des jaars 1145 naar *Rome* terug, maar alzoo de *Romeinen Tivoli* ten gronde toe wilden vernielen, en de Paus dit weigerde, moest hij in 1146 de stad andermaal verlaten. Kort na dat de Paus de regering aanvaard had, was ARNOLD van *Brescia* ook te *Rome* gekomen, alwaar hij dit vuur van oneenigheid merkelijk aanblies, door zijne voordragt, dat de Paus geen ander dan Kerkelijk gezag aldaar behoorde te oefenen (*).

EUGENIUS nam vervolgens de wijk naar *Frankryk*, terwijl zijn oude Leermeester, de Abt BERNHARD, zijne zaak zich met ernst aantrekkende, eenen nadrukkelijken Brief aan de *Romeinen* schreef, ten einde hen te vermanen, om, gelijk hij zich uitdrukt, weder te keeren tot den Herder en Bisschop, (Opziener,) van hunne zielen; zich met God, en met hunne Prinsen, PETRUS en PAULUS, te verzoenen; als ook met zoo vele duizend Martelaren, die bij hen, maar nu tevens tegen hen waren; en eindelijk ook met de gansche Kerk der Heiligen (†). Te gelijker tijd drong hij met eenen Brief (§) bij den Keizer aan, dat hij het zwaard behoorde aan te gorden, om aan den Keizer, het gene des Keizers was, en aan God, het gene Godes was, weder te bezorgen, en de *Romeinen* te straffen. In het bijzonder deed hij den Paus eenen gewigtigen dienst,

(*) OTTO *Freysing de Gest. Frid.* I. *Imp. L.* II. *C.* 20.
(†) *Epist.* 243. *Opp. Tom.* I. *pag.* 241.
(§) *Epist.* 244.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

dienst, toen hij in het jaar 1146 zelve naar *Duitschland* reisde, en den Keizer tot eenen kruistogt naar het Heilige Land overhaalde. — Ook hielp hij den Paus met raad en daad, om in het midden van deze omſtandigheden zijn gezag te handhaven, gelijk hij deed in het jaar 1147 en 1148, door twee Kerkvergaderingen te houden, eene te *Parys*, en eene te *Rheims*, op welke de zoogenoemde Ketterijen veroordeeld, en verſcheidene vastſtellingen in Kerkelijke zaken gemaakt werden. Zoo ver ging deze invloed van den Abt op den Paus, dat deszelfs Kardinalen zich daar over ten uiterſten misnoegd toonden, doch de Abt wist hen door zachte woorden en nederige verklaringen te bevredigen.

Ondertusſchen werd de Paus door zijnen raad meermalen in netelige omſtandigheden gebragt. In het jaar 1140 verkoos een gedeelte der Domheeren van *York* WILLEM, een' Zusterszoon van Koning STEVEN, maar een ander gedeelte den Abt MURDACH, een' *Cistercienſer* Monnik en Leerling van den Heil. BERNHARD, tot Aartsbisſchop. De eerſte, als de meeste ſtemmen hebbende, werd door HENDRIK, Bisſchop van *Winchester*, 's Konings Broeder, gewijd; maar MURDACH wendde zich tot den Paus, en werd door BERNHARD onderſteund. WILLEM bleef echter in het bezit van het Aartsbisdom tot in het jaar 1147, wanneer de Paus hem op de vergadering te *Parys* afzette. BARONIUS zelve erkent de onregtvaardigheid van dit vonnis, ſchoon hij tevens aanmerkt, dat dit de heiligheid van BERNHARD niet benadeelt, als dit niet ontkende, dat hij ſomtijds door valſche be-

berigten misleid was geworden. WILLEM is naderhand onder de Heiligen der *Engelsche* Kerk geplaatst, ook heeft hij na 's Pausen dood het Aartsbisdom weder gekregen.

Voorschrift van BERNHARD aan Paus EUGENIUS.

BERNHARD beijverde zich nog, om een blijvend gedenkstuk van zijne verkleefdheid aan den Paus te geven, waarom hij, om dezen tijd, een werk opstelde, behelzende regelen en voorschriften voor eenen Paus (*); in het tweede Boek van dit werk onderrigt hij den Paus, waar hij zijne aandacht op behoore te vestigen, te weten, *op zich zelven*, *op het gene onder hem*, *om hem*, en *boven hem* is. In zich zelven moest hij overwegen: *wat*, *wie*, en *hoe hij gesteld was?* Op de *eerste vraag* is het antwoord: *een mensch*, gevolgelijk een redelijk en sterfelijk dier, waar uit zekere lessen volgen. De tweede vraag is ligt beantwoord: Hij is *Paus;* maar dit behandelt de Abt omstandiger; hij leert den Paus, dat hij deze grootheid niet gekregen heeft, om te heerschen, maar om anderen te dienen; hij zou meer werk vinden, dan hij afkon enz. „ Gij zijt," zegt hij verders, „ de groote Priester, de Prins der Bisschoppen, de erfgenaam der Apostelen, in Eerstgeboorte *Abel*, in regering *Noach*, in Patriarchaat *Abraham*, in orde *Melchizedek*, in waardigheid *Aäron*, in aanzien *Mozes*, in regterlijke magt *Samuel*, in vermogen *Petrus*, in zalving *Christus*. Aan u zijn de sleutelen gegeven, en de scha-

(*) *De Consideratione Libri* V. *ad Eugenium* III. *T.* II. *Opp. p.* 413-464.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

schapen toevertrouwd. Daar zijn nog wel andere Deurwachters van het Koningrijk der Hemelen, en Herders der Kudden, maar aan u is de geheele kudde overgelaten. Immers toen CHRISTUS aan PETRUS beval, zijne schapen te weiden, zonderde hij 'er geene uit; en deze zelfde Apostel wandelde op de zee, welke de wereld beteekent, tot zijnen Meester." De derde vraag geeft hem gelegenheid, om den Paus verscheidene deugden aan te prijzen.

In het *derde* Boek wordt den Paus voorgehouden, wat hij *onder* of *beneden zich* heeft op te merken. Aan hem, als erfgenaam der Apostelen, is de *geheele wereld* als erfenis toebedeeld, doch niet ter bezitting of ter beheersching, — maar ter *bezorging* en *besturing*, (*dispensatio.*) Hij moet de Ongeloovigen bekeeren, de Ketters en Scheurmakers tot het regte geloof en tot de eenheid terug brengen, ook in toom houden, dat zij geen nadeel aanrigten. Vervolgens klaagt hij, dat de geest van eerzucht, die alleen het zijne zocht, de geheele Katholijke Kerk en ook den Apostolischen Stoel besmet heeft, dat 'er een misbruik gemaakt wordt van de beroepingen op den Apostolischen Stoel, waar van het gevolg is, dat de Bisschoppen trotscher, en de Monniken liederlijker, ja zelfs armer worden; maar anderen ergeren zich, worden onwillig, en lasteren. Eindelijk brengt hij den Paus onder het oog, dat de wetten door hem zelven voor eenige jaren aan de Geestelijkheid, (*Clerus*,) voorgeschreven, geheel niet waargenomen werden.

In het *vierde Boek* overweegt hij het gene *om den*

Paus

Paus is. De *Geestelijkheid* van *Rome* behoorde de gefchiktfte van allen te zijn, maar desniettemin klaagt hij over de flechte zeden der *Romeinen*, en der Prelaten van het Pausfelijke Hof, over de eerzucht, geldgierigheid en kleederpragt dezer laatften, over de hebzucht der Pausfelijke *Legaten*, en over den pligt van den Paus, die geen Heer der Bisfchoppen, maar één van hen behoort te zijn.

Eindelijk houdt hij zich in het *vijfde* Boek het langst op, om den Paus te leeren bedenken, *het gene boven hem* is, alwaar hij in vele fpitsvinnigheden zich breedvoerig uitlaat over de befchouwing van God en de Engelen enz., en veel *Mijftikerij* bijbrengt. Dit geheele werk is ondertusfchen daarom te merkwaardiger, dat in deze eeuw een Abt zich zoo veel vrijmoedigheid veroorlooft, terwijl uit het gene hij aanvoert natuurlijk dit gevolg voortvloeit, dat de Pausfen niet Vorsten behoorden te zijn, gelijk zij toenmaals waren, maar enkel Leeraren van den Godsdienst; hoewel BERNHARD juist ten dezen niet geheel met zich zelven beftaanbaar is.

Deze raadgevingen en voorfchriften van den ten dien tijde algemeen hooggeachten man, mogen met dankbaarheid van den Paus aangenomen en in zijne huisbibliotheek bewaard zijn geworden, het blijkt echter niet, dat zij in de uitoefening veel voordeel aangebragt hebben; het tegendeel blijkt veel meer uit de klagten van BERNHARD, over eenen Pausfelijken Legaat, in het jaar 1152 aan den Kardinaal-Bisfchop van *Ostia* (*): „ Ulieder Legaat," zegt hij,

(*) *Ep.* 290.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

hij, „ is van het ééne Volk en Koningrijk tot het andere gegaan, en heeft overal schandelijke en verfoeijelijke voetstappen bij ons achtergelaten. Van den voet der *Alpen* en van het *Duitsche* Rijk af, heeft deze Apostolische man, terwijl hij bijkans alle Kerken van *Frankryk* en *Normandyë* is rondgereisd, die niet met het Euangelie maar met Kerkroof vervuld. Overal zal hij slechte dingen uitgevoerd, buit uit de Kerken gehaald, en schoone jongens tot Kerkelijke bedieningen bevorderd hebben, of ten minsten hebben willen bevorderen. Velen hebben zich vrijgekocht, opdat hij maar niet bij hen mogt komen; waar hij zelve niet komen kon, heeft hij door zijne Afgevaardigden geld afgeperst. Hij heeft zich in Scholen, aan Hoven, op de straten en wegen, openlijk ten spot gemaakt. Wereldlijken en Geestelijken spreken slecht van hem; armen, Monniken en Geestelijken beklagen zich over hem. Zelfs lieden van zijnen stand betuigen den hoogsten afkeer van zijn' naam en zijn leven. Laat onzen Heer dezen Brief lezen! Hij mag zelve toezien, wat met zulk een mensch te doen is; ik heb mijne ziel bevrijd. Doch dit zeg ik met mijne gewone vaardigheid: het is goed voor hem, als hij zelve zijn Hof zuivert, en op deze wijze zijn geweten ontlast."

Dood van EUGENIUS III.

Ondertusschen duurde het lang, eer EUGENIUS gerust bezit van *Rome* kon nemen. Hij had wel in het jaar 1149 de *Romeinen* met hulp van Koning ROGIER tot onderwerping genoodzaakt, maar in het volgende jaar deze Hoofdstad weder moeten verlaten. Eindelijk sloot hij in het jaar 1152 een verge-

lijk

lijk met de *Romeinen*, doch overleed den 7den Julij des volgenden jaars. Hij had zich door aalmoezen en andere weldaden gedurende dien tijd het grootste gedeelte der stad geheel onderdanig gemaakt, en zou waarschijnlijk het afschaffen der *Senatoren* uitgewerkt hebben, indien de dood hem niet weggerukt had.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Reeds in Februarij des jaars 1152 was ook de Keizer KOENRAAD III overleden, aan wien EUGENIUS III zoo veel te danken had, en wiens afwezenheid van *Italië* de groote steden van *Lombardyë* gediend had, om zich onafhankelijk te maken. In Maart des gemelden jaars werd zijn Broeders Zoon FREDERIK, Hertog van *Zwaben*, een Vorst van veel grooter begaafdheden tot regeren en oorlogen, tot zijnen opvolger verkoren. Deze zal, naauwelijks zeventien dagen na zijne verkiezing, indien men een oud stuk, ten opschrift hebbende, *Cencius Cameralis*, door BARONIUS (*) het eerst in het licht gebragt, geloof mag geven, te *Konstans* een verdrag met den Paus gesloten hebben. Doch, tegen de echtheid van dit stuk, is zeer veel ingebragt; ook openbaarde deze Keizer spoedig zoodanige gezindheden jegens den Paus, welke met den inhoud van dit verdrag niet wel te vereffenen zijn.

Dood van Keizer KOENRAAD. FREDERIK I wordt Keizer.

Te *Maagdenburg* had een deel der Domheeren den Proost van hunne Kerk, GERHARD, en een ander deel den Deken tot hunnen Aartsbisschop verkoren. De partijen wendden zich beiden tot den Kei-

ANASTASIUS IV Paus.

(*) *Ann. ad a.* 1152. *n.* 5.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Keizer, die den Deken en zijne partij bewoog, om WICHMAN, Bisfchop van *Zeiz*, tot Aartsbisfchop te verkiezen, aan wien de Keizer terftond de *Regalien* van het Stift fchonk; maar GERHARD vervoegde zich tot den Paus, die in eenen fcherpen Brief de Duitfche Aartsbisfchoppen en Bisfchoppen beftrafte, dat zij in deze zaak niet het beste van Gods Kerk in acht genomen, maar den aardfchen Vorst hadden zoeken te behagen, hen gebiedende, den Keizer te vermanen, om zich niet tegen de Kerk van God te verzetten. Ondertusfchen overleed EUGENIUS III in het jaar 1153, en de Kardinaal-Bisfchop van *Sabina*, KOENRAAD, een geboren *Romein*, werd tot zijn opvolger benoemd, onder den naam van ANASTASIUS IV. Deze zond den Kardinaal GERHARD naar *Duitschland*, om dit verfchil bij te leggen; maar deze moest onverrigter zake terug keeren, waar op de Keizer WICHMANN zelven met zijnen Gezant naar *Rome* liet reizen, alwaar de Paus zijne verkiezing bevestigde, en hem ook het *Pallium* fchonk.

Dood van ANASTASIUS IV. ADRIAAN IV volgt hem op.

ANASTASIUS ftierf in het jaar 1154. In zijne plaats werd NICOLAUS VAN BRAKESPEARE, een *Engelschman*, thans Kardinaal-Bisfchop van *Albano*, verkoren, die zich ADRIAAN IV noemde. Deze was van een' Bedelaarsjongen in zijn Vaderland, naderhand Monnik geworden in een Klooster digt bij *Avignon*, in hetwelk hij in het jaar 1137 tot Abt opgeklommen was. Maar de Monniken hadden fpoedig berouw, wegens de geftrengheid zijner zeden, en bragten tot tweemalen hunne bezwaren tegen hem bij

bij den Paus EUGENIUS in; doch deze, zijne onschuld erkennende, hield hem te *Rome*, en verhief hem tot aanzienlijke waardigheden.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Bij de aanvaarding van zijne regering vond hij den voor de Pausen zoo gevaarlijken ARNOLD van *Brescia* nog in de Hoofdstad. Deze, door de *Senatoren* en andere aanzienlijke *Romeinen* beschermd, bleef in deze stad, niettegenstaande de bevelen der Pausen, die hem uit dezelve verdrijven wilden. Zelfs verdedigden zijne aanhangers hem met geweld, en wonden onder anderen eenen Kardinaal op straat doodelijk, hetwelk zekere *Vatikaansche* Acten bij BARONIUS (*) aangehaald, aan ARNOLD zelven toeschrijven; waar op de Paus alle Godsdienstoefening in *Rome* verbood; de eerste straf van die natuur voor deze stad; welke niet werd opgeheven, voordat ARNOLD met zijne aanhangers uit de stad verdreven werden; ARNOLD zworf eenigen tijd om, maar viel spoedig eenen Pausselijken Legaat in handen; uit welke hij wel door twee Graven van *Kampanië* verlost werd, maar die door Keizer FREDERIK eerlang genoodzaakt werden, hem over te leveren; hebbende de Keizer misschien den man, die algemeen voor een' Ketter verklaard werd, niet durven onthouden aan de magt der Geestelijkheid, uit hoofde zijner toenmalige omstandigheden, hoe zeer deze anders voor de Keizerlijke regten tegen de aanmatigingen der Pausen geijverd had. Hoe het zij, ARNOLD werd naar *Rome* gevoerd, alwaar de Stadhouder in het

Uiteinde van ARNOLD van Brescia.

(*) *ad a.* 1155. *n.* 1.

het midden van het jaar 1155 hem openlijk liet ophangen, en zijn ligchaam, opdat het van het volk niet vereerd mogt worden, verbranden, en de asch in den *Tiber* werpen (*). — ARNOLD was bij de Geestelijkheid van zijnen tijd een oproermaker en ketter, en dewijl zijn ontwerp van eene geheele staatsverandering in de Kerk, bij gebrek van ondersteuning der Vorsten, geheel mislukte, durfde niemand zijner tijdgenooten voor de vuist 's mans voorstellen en gedrag onderzoeken; wat GUNTHER 'er van geschreven heeft, hebben wij boven (†) gezien. Ook verdienen de woorden van GEROH of GERHO, Proost van *Reichersberg*, die toen leefde, opmerking (§): „ ARNOLDS booze leer," schrijft hij, „ is misschien met goeden ijver, maar te gelijk met geringe kunde, voorgedragen. Doch even min keure ik zijne onregtmatige terdoodbrenging goed. Ik wilde, dat hij wegens zijne leerstellingen, of door verbanning, of door gevangenis, of op eene andere wijze, maar niet door den dood, gestraft was geworden, ten minsten dat men hem zoo omgebragt had, dat de *Roomsche Kerk* of het *Roomsche Hof* niet aansprakelijk ware. Want is hij, zoo als men zegt, zonder haar vonnis en toestemming, door den Stadhouder aan zijne wacht ontnomen, en van deszelfs knechten om bijzondere redenen gedood, omdat dezelve namelijk, door aanleiding der leerstellingen

(*) OTTO *Freising. de Gest. Fred.* I. *L.* II. *C.* 20. *p.* 461.

(†) *Bladz.* 112, 113.

(§) *De investigatione Antichristi Libr.* I.

gen van ARNOLD, zeer veel van de Romeinen geleden had, waarom hebben zij zich ten minften niet ontzien, zijn lijk nog verder te mishandelen, opdat de bloedftraffe van het Priesterlijke Huis verwijderd bleef?" — De Proteftanten hebben in het gemeen ARNOLD als een' moedigen voorftander der Christelijke vrijheid en Hervormer der Geestelijkheid beschouwd, en zeker is het, dat hij zich voor regtmatige grondregelen heeft opgeofferd, maar ten aanzien der wijze, waar op hij zulks deed, kan men uit gebrek van onpartijdige befcheiden naauwelijks oordeelen. Dat hij de regten en aanfpraken van den Paus op het wereldlijk bezit van *Rome* beftreed, kan of mag op zich zelve geen oproer genoemd worden. Zijne aanhangers, *Arnoldisten* genoemd, hebben naderhand, doch altijd te vergeefs, foortgelijke ondernemingen beproefd.

De Keizer zelve toonde, door zijn gedrag, dat hij volftrekt de Wereldlijke Opperheer van *Rome* wilde zijn. Hij was reeds tegen het einde des jaars 1154 met eene talrijke krijgsmagt in *Italië* gerukt, niet alleen om zich plegtig te laten kronen, maar ook om het verloren Keizerlijk gezag bijzonder in de fteden van *Lombardyë* te herftellen, gelijk hij dan ook het trotfche *Milanen*, waar men zijne bevelen met voeten getrapt had, gevoelig vernederde. Vervolgens trok hij in het midden des jaars 1155 zoo fchielijk op *Rome* aan, dat Paus ADRIAAN met verhaasting in de vesting *Castellana* vlugtte, maar door den Keizer gerust gefteld zijnde, vervoegde hij zich bij denzelven te *Sutri*, in de nabuurfchap van *Ro-*

FREDERIK I wordt te Rome gekroond

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

me. Doch, toen de Keizer, wanneer de Paus van het paard steeg, hem niet, zoo als het gewoon was, den stijgbeugel hield, ontstelden de Kardinalen over dit verzuim zoo zeer, dat zij ten spoedigsten weder naar *Castellana* keerden. De Paus zelve zette zich ontsteld op eenen stoel; FREDERIK kustte hem knielend den voet; maar als hij den kus des vredes verwachtte, zeide de Paus tegen hem: „ Dewijl gij mij de gewone en schuldige eer onthouden hebt, die uwe voorzaten, de regtzinnige Keizers, uit eerbied voor de Apostelen PETRUS en PAULUS, aan onze voorgangers bewezen hebben, zal ik u ook niet eer tot den kus des vredes toelaten, voordat gij mij voldoening gegeven hebt." De Keizer beweerde, daar toe niet verbonden te zijn, en men twistte hier den geheelen volgenden dag over. Ten laatsten, nadat men de oude Vorsten, die bij de kroning van LOTHARIUS tegenwoordig waren geweest, geraadpleegd, en de oude gewoonte bij zoodanige gelegenheid onderzocht had, bewilligde het geheele Keizerlijke Hof daar in, dat FREDERIK, als de Paus te paard zou stijgen, den stijgbeugel zou houden, hetwelk dan ook geschiedde (*). — Maar HELMOLD, die niet lang na deze gebeurtenis geleefd heeft, verhaalt dezelve op deze wijze (†): De Keizer was den Paus, bij deszelfs komst, te gemoet gegaan, en had hem, toen hij van het paard steeg,

(*) Zoo verhaalt BARONIUS uit de *Vatikaansche Akten ad a.* 1155. *n.* 4.

(†) *Chron. Slavor. L.* I. *C.* 8.

steeg, den stijgbeugel gehouden. Daar op had de Bisschop van *Bamberg*, in naam des Keizers en der Vorsten, aan den Paus gemeld, dat zij eenen Vorst hadden van de roemrijkste hoedanigheden, en inzonderheid eenen ongemeenen vereerer van de *Roomsche* Kerk, zoo als de eerbied thans door hem bewezen, getuigde. Dus was nog overig, dat de Paus het zijne deed, en het gene nog aan de volle Keizerlijke Hoogheid ontbrak, door Gods genade vervulde. Hier op zou de Paus geantwoord hebben: „ Het zijn bloote woorden, Broeder, die gij spreekt. Gij zegt, dat uw Vorst den Heiligen PETRUS de schuldige eerbiedigheid bewijst; maar deze schijnt eer veracht te zijn: want daar hij den regter stijgbeugel had behooren te houden, heeft hij den linker gehouden." Toen men dit aan FREDERIK door eenen Tolk verklaarde, zeide hij heel nederig: „ Meld hem, dat het mij daar bij niet aan godsvrucht maar aan kunde ontbroken heeft; alzoo ik juist nooit veel werk gemaakt heb van den stijgbeugel te houden; hij is de eerste, wien ik zoodanige gehoorzaamheid bewezen heb. " Als eindelijk de Paus hernam: „ Indien hij het ligtste uit onwetendheid verzuimd heeft, hoe gelooft gij wel, dat hij het groote zal waarnemen?" werd FREDERIK misnoegd, en vraagde: van waar deze gewoonte ontstaan was? Na hevig twisten werd eindelijk een vergelijk tusschen den Keizer en den Paus getroffen. Deze kibbeling over het houden van den stijgbeugel tusschen den Keizer en den Paus is karakteristiek zeker voor dezen tijd en voor de geschiedenis der Pausen.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Schielijker werden de voorstellen der *Romeinen* door den Keizer van de hand gewezen, tegen welken de Paus den Keizer waarschuwde, op wiens raad de Keizer de Pieterskerk en dat gedeelte van *Rome*, hetwelk LEO's stad genoemd werd, met krijgsvolk deed bezetten, waar op hij den eersten Junij des jaars 1155 gekroond, maar ook terstond door de *Romeinen* aangevallen werd, die hij echter met groot verlies terug sloeg. Dus had hij nu de Keizerlijke kroon ontvangen, maar geenszins de heerschappij van *Rome* verkregen; integendeel, toen hij door eene ziekte, onder zijn leger ontstaan, kort daar na naar *Duitschland* moest keeren, bleef deze stad in den vorigen toestand (*).

Twist van den Paus met den Koning van Sicilie

Ondertusschen was de Paus in een onaangenaam verschil ingewikkeld met WILLEM, Koning van *Sicilië*, Zoon en Opvolger van Koning ROGIER, met wien hij in oorlog raakte, omdat hij denzelven in zijnen Brief in het jaar 1155 niet Koning maar Heer van *Sicilië* genoemd had. In dezen oorlog had WILLEM, niettegenstaande de Paus hem in den ban deed, ver de overhand, en belegerde den Paus in *Benevento*; maar als de Paus om vrede verzocht, schonk WILLEM hem niet alleen denzelven, maar viel hem zelfs te voet, en deed hem den Leeneed voor het Koningrijk *Sicilië* en zijne andere Landen in *Italië*.

Twist met Keizer FREDERIK

Dit vredesverdrag mishaagde den Keizer FREDERIK I, die om des Pausen wil mede deel in dezen oor-

(*) OTTO *Frising. de gest. Imp. Freder.* I. *L.* II. *C.* 21–23.

oorlog genomen had; nog meer werd de Keizer getergd door eenen Brief van den Paus aan hem, bij gelegenheid dat de Aartsbisschop van *Lunden* in *Schonen*, op zijne terugreis van *Rome* bij *Diedenhoven*, (*Thionville*,) van eenige roofzuchtige Edelliеden gevangen was genomen, waar aan FREDERIK zich weinig had laten gelegen zijn, waar over de Paus hem bestrafte, met eenen Brief, aan welken niet alleen de Keizer, maar ook de Rijksvorsten zich zeer ergerden, omdat de Paus daar in zeide, dat hij den Keizer *de volkomenheid der waardigheid en eere door de Keizerlijke kroon had opgedragen*, en hem gaarne nog grooter *weldaden*, (*beneficia*,) zou bewezen hebben; welk laatste woord *beneficium* toenmaals de beteekenis had van *leen*, *leengoed*, even als of de Paus het *Roomsche* Rijk als een *Pausselijk leen* had willen beschouwen, eene verklaring, welke niet zoo vreemd was, sedert men, na de tijden van GREGORIUS VII, te *Rome* van de leenroerigheid van alle Christelijke Rijken van den Paus begonnen had te spreken. Men voegde hier bij, dat men de leenroerigheid der Keizeren te *Rome* zelfs door schilderijen op de Nakomelingschap wilde voortplanten, zoo vond men in het Paleis van *Lateranen* eene schilderij van den Keizer LOTHARIUS, met het onderschrift (*):

Rex venit ante fores, jurans prius urbis honores;
Post *homo* fit *Papæ*, sumit quo dante coronam.

Toen de Rijksvorsten over het een en ander hun mis-

(*) RADEVIC. *de gest. Fred.* I. *Imp.* *L.* I. *C.* 10.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

misnoegen te kennen gaven, verstoutte zich de Kardinaal-Legaat, die den Brief had overgebragt, om te vragen, „ van wien heeft dan de Keizer het Rijk, indien hij het niet van den Heer Paus heeft?" Hier door werden de Vorsten zoo verbitterd, dat de Paltsgraaf OTTO VAN WITTELSBACH, die het bloote zwaard voor den Keizer droeg, bijna met hetzelve den Legaat zou nedergesabeld hebben, indien de Keizer het niet verhinderd had; maar deze beval de Pausselijke Gezanten, den volgenden morgen te vertrekken, en zonder in het gebied der Bisschoppen en Abten rond te reizen, regelregt naar *Rome* te keeren.

Vervolgens liet de Keizer rondgaande Brieven afgaan aan alle de Wereldlijke en Geestelijke Rijksstenden, waar in de Keizer klaagde over de verbazende trotsheid van den Pausselijken Legaat, (*de altitudine superbiæ*, *de fastu arrogantiæ*, *de execrabili cordis elatione*,) vervolgens over den inhoud van den Pausselijken Brief, die het Rijk als een Pausselijk leen scheen aan te merken, betuigende, zich eer aan doodsgevaar te zullen blootstellen, dan de eer des Rijks te laten verminderen.

Te *Rome* maakte het lot der Legaten verschillenden indruk; een deel der Geestelijkheid gaf den Keizer gelijk, geloovende, dat de Legaten zich te onachtzaam of te onvoegelijk gedragen hadden; een ander deel nam de partij van den Paus; maar de Rijksvorsten gaven in het jaar 1158 aan den Paus den raad, om zich bij den Keizer te ontschuldigen, uit vrees voor de verderfelijke gevolgen, welke uit deze zaak mogten voortvloeljen. De

De Paus, vernemende, dat de Keizer voornemens was, met een leger in *Italië* te komen, volgde dezen raad, doch schreef eerst aan de Duitsche Bisschoppen, bij welke hij de handelwijze des Keizers ten ergsten afschilderde, maar dezen schreven hem een antwoord, in hetwelk zij hem meldden, dat zij den Keizer over deze zaak onderhouden hebbende, van den Vorst het volgende bescheid hadden gekregen: „ Ons Rijk moet door twee dingen geregeerd worden; door de heilige wetten der Keizeren, en „ door de goede gewoonten onzer Voorvaderen. „ Wij willen en kunnen deze grenzen niet overschreden; wij nemen niets aan, wat van dezelven „ afwijkt. Gaarn bewijzen wij aan onzen Vader „ de schuldige eerbiedigheid; de vrije kroon van „ ons Rijk schrijven wij enkel aan de Goddelijke „ weldaad, (*divino beneficio*,) toe; de eerste keurstem kennen wij toe aan den Aartsbisschop van „ *Maintz*; het overige aandeel aan de verkiezing „ der Vorsten naar derzelver orde; het regt der „ Koninklijke Zalving aan den Aartsbisschop van „ *Keulen*, en der hoogste, welke de Keizerlijke is, „ aan den Paus. Wat hier boven is, is overtollig, is van den Boozen. De Kardinalen hebben „ wij, niet tot verachting van onzen geliefdsten en „ eerwaardigsten Vader en inwijder, (*consecratoris*,) genoodzaakt, ons Rijk te verlaten. Ook „ willen wij niet dulden, dat zij verder met geschriften, die tot schimp en ergernis van het Rijk „ strekken, te voorschijn komen; den in- en uitgang van *Italië* hebben wij niet verboden; en

„ wil-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

„ willen denzelven ook voor Pelgrims, of voor de „ genen, die in hunne belangen met regt en met „ het getuigenis van hunne Bisschoppen naar den „ Roomschen Stoel reizen, niet sluiten; maar wel „ willen wij de misbruiken voorkomen, door welke „ al de Kerken van ons Rijk bezwaard en verzwakt „ zijn, en bijkans alle Kloostertucht gestorven en „ begraven is. God heeft de Kerk in het aange- „ zigt der wereld, (*in capite orbis*,) door het Rijk „ verhoogd; thans verstoort de Kerk, (maar wij „ gelooven niet, door God,) het Rijk in het aan- „ gezigt der Wereld. Met de schilderij is het be- „ gonnen; bij die schilderij is dit geschrift geko- „ men; het geschrift poogt een geldend gezag te „ verkrijgen. Wij zullen dit niet dulden of verdra- „ gen; wij willen eer de kroon nederleggen, dan „ dat wij de kroon des Rijks zoo met ons zouden „ laten vernederen. De schilderij moet vernietigd, „ het geschrift moet teruggenomen worden, opdat „ 'er geene eeuwige gedenkstukken van vijandschap „ tusschen het Rijk en het Priesterdom overblij- „ ven." Zij raadden daarom den Paus, om den Keizer door een' vriendelijker Brief te verzachten.

Ingevolge van dezen raad zond ADRIAAN twee Kardinalen aan den Keizer, die geheel anders ten Hove wisten te verkeeren dan de voorgaande. Deze gaven zelfs, het geen geheel ongewoon was, aan de Keizerlijke Gevolmagtigden, die in *Italië* gekomen waren, eerst een bezoek, om hun opening van hunnen last te geven. In het *Trentische* werden zij van twee roofzuchtige Graven geplunderd

en

en gevangen genomen, maar door Hertog HENDRIK van *Beyeren* en *Sakfen* met alle voldoening bevrijd. Zij ontmoetten den Keizer in het jaar 1158 in het leger bij *Augsburg*; begroetten hem van wege den Paus en al de Kardinalen als *Heer en Keizer der ftad en der wereld*, beklaagden zich, dat de *Roomfche* Kerk tegen hare bedoeling zijn ongenoegen op zich geladen had; en gaven eenen Brief over van den Paus aan den Keizer, welken de Bisfchop OTTO van *Freyfingen* voorlas en vertolkte. De Paus beklaagde zich in denzelven, dat de Keizer, op aanftoken van anderen, het woord *beneficium* in den zin van een *leen* had genomen, hetwelk hij betuigde verftaan te hebben van *eene goede daad*; zoo was ook het woord *contulimus* door hem alleen gebruikt, om te beteekenen, dat hij hem de Keizerlijke kroon had opgezet; vervolgens geeft hij den Keizer eene zachte beftraffing, dat hij zich niet bij hem beklaagd had, dewijl hij terftond voor zijne eere zou gezorgd hebben; voorts vermaant hij hem, zich volkomen met de Kardinalen te verftaan, die hij onder bemiddeling van den Hertog HENDRIK had afgezonden. Hier door werd de Keizer te vrede gefteld, te meer, dewijl de Kardinalen alles tot zijn genoegen beantwoordden. Of de ontfchuldiging van den Paus omtrent het woord *beneficium* opregt ware, kan men niet beflisfen, te minder, omdat duidelijk in het onderfchrift op de bovengemelde fchilderij gezegd werd, dat de Keizer een *Vafal* of *Leenman van den Paus* is. Deze fchilderij zal toen wel weggenomen en aan eene zijde gefchoven zijn, maar niet

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar1073. tot 1517.

niet vernietigd, zoo als de Keizer begeerd had. Want nog in het jaar 1656 heeft de Kanunnik van de Kerk van *Lateranen*, CÆSAR RASPONI, dezelve als eene afbeelding of schilderij, in een vertrek van het Paleis tegen deze Kerk stootende, te vinden, in het koper laten brengen (*). Men ziet daar den Keizer met zijn gevolg voor eene poort van *Rome* te paard stilhouden, en den Paus, die in de poort staat, hem ontvangen. Het onderschrift is, zoo als wij het boven hebben aangehaald, alleen met dit onderscheid, dat hier de eerste woorden zijn: *Rex stetit ante fores.*

DeKeizer trekt naar Rome. Nieuwe verschillen met den Paus.

Thans was, gelijk het zich liet aanzien, de goede verstandhouding tusschen den Keizer en den Paus hersteld, maar de zaken veranderden reeds weder in het volgende jaar. FREDERIK trok in het jaar 1158 met een ongemeen talrijk leger naar *Italië*, en noodzaakte *Milanen* tot onderwerping, ook hield hij eene groote *Italiaansche* Rijksvergadering in de *Roncalische* Velden, dat is bij *Roncaglia*, in het gebied van *Piacensa*, op welke de vermaardste Leeraars in het Romeinsche regt te *Bologna* met Afgevaardigden der steden van *Lombardyen* bewezen, hoe vele en groote *Regalien* den Keizer in *Italië* toekwamen, die hem tot de aanzienlijkste bezittingen, eischen en inkomsten regt gaven. Door deze uitgestrekte verklaring der Keizerlijke regten verloren alle Grooten en steden; maar ook was 'er de Paus kwalijk mede

te

(*) *De Basilica et Patriarchio Lateranensi* L. IV. p. 291. *Rom. fol.*

te vrede. Niets kon hem onaangenamer zijn, dan deze vermeerdering van magt des Keizers in *Italië*; een bekommerlijke nijd, zegt een Schrijver van dezen tijd (*), werd in hem gaande, hij zag alles, wat de Keizer genomen had, aan, als of het hem ontgaan was. Daar bij kwam nog, dat de Keizerlijke ambtenaren even zoo wel in de Pauselijke steden en landerijen, als in andere gewesten van *Italië*, de thans ingevoerde belastingen inzamelden. Ook verzekert een ander Schrijver (†), dat ADRIAAN, die zijne laatste vernedering voor den Keizer nog niet vergeten kon, en wien het bijzonder verdroot, dat de Bisschoppen en Abten aan dezen Vorst de *Regaliën* moesten overlaten, spoedig een voorwendsel zocht, om met hem te breken. Hij bezwaarde zich bij den Keizer in eenen Brief, welken een slecht mensch overgaf, die zich terstond wegspoedde, eer hij nog gelezen was; hetwelk den Keizer niet weinig tergde. Bovendien weigerde de Paus de bevestiging van GUIDO, Zoon van den Graaf van *Blandrata*, en Onderdiaken der Roomsche Kerk, die in tegenwoordigheid van den Pausselijken Legaat en de Keizerlijke Afgevaardigden tot Aartsbisschop van *Ravenna* verkoren was; ook vond de Keizer zich door den Paus beleedigd, omdat deze hem door eenen Brief als het ware verbood, eenen twist tusschen de steden *Brescia* en *Bergamo* door eene regterlijke uitspraak te beslissen.

Door

(*) GUNTHERI *Ligurinus L.* IX. *C.* 101.

(†) RADEVIC. *l. c. L.* II. *C.* 15.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

De twist tusschen den Paus en den Keizer wordt heviger.

Door deze behandeling getergd, gebood de Keizer aan zijne Kanselarij, om in het vervolg in zijne Brieven aan den Paus zijnen naam voor dien van den Paus te zetten. Nu wilde men ook Brieven van den Paus onderschept hebben, in welke hij *Milanen* en andere steden van *Lombardyen* op nieuw tot oproer aanhitste. In eenen Brief aan den Keizer voer de Paus hevig uit tegen de nieuwigheid, (*insolentia*,) om het geene trotsheid, (*arrogantia*,) te noemen, dat de Keizer in zijnen Brief zijnen naam voor des Pausen naam gezet had, met deze bedreiging: „ Bekeer u, bekeer u! wij raden het u, omdat wij anders voor u, (*nobilitati tuæ*,) bezorgd zijn, dat gij, nadat gij van ons de inwijding en de kroon ontvangen hebt, terwijl gij naar ongeoorloofde dingen streeft, ook het geoorloofde, (of het geschonkene, *concessa*,) verliezen zult. — FREDERIK beantwoordde dezen Brief nadrukkelijk, met eenen Brief, welks hoofd enkel dus luidde: *Adriano*, *Ecclesiæ Pontifici*, met den bijgevoegden wensch, dat hij JEZUS in alles, wat deze gedaan en geleerd had, mogt navolgen, die voor zich zelven en PETRUS den schattingpenning betaalde, tevens bragt hij den Paus onder het oog, dat het Pausdom alle *Regalien*, welke het bezat, aan de mildheid der Vorsten te danken had, en steeds verpligt bleef, den Keizer te geven, wat des Keizers is, Gode, wat Godes is. Hij erkent, dat hij aan de *Legaten* van den Paus den ingang in steden en Kerken verboden had, omdat zij zich niet als Predikers, maar als vrijbuiters gedroegen, die onverzadelijk geld zamen-

menfchraapten. Ten flotte beveelt hij den Paus nederigheid aan; het deed hem weinig eer aan, zulke verfchillen, welke den Godsdienst weinig betroffen, aan wereldlijke perfonen voor te leggen; en het was te beklagen, dat het verfoeijelijk monfter van hoogmoed tot den Stoel van PETRUS was opgekropen.

De Paus fcheen wel de hand te willen leenen tot een vergelijk, door twee Kardinalen aan den Keizer te zenden, maar derzelver eifchen waren zoo aanftootelijk, dat zij den Keizer nog meer verbitterden; die echter aanbood, alle betwiste ftukken door zes Kardinalen van 's Paufen zijde, en even zoo vele Bisfchoppen van zijne zijde, te laten beoordeelen en beflisfen. Daar is nog een Brief voorhanden van den Paus ADRIAAN, van Maart 1159, in welken deze met veel hevigheid den Keizer dreigt, hem het *Duitfche* Rijk te zullen ontnemen, en dat aan eenen anderen Vorst te fchenken, doch de echtheid van dezen Brief wordt door fommigen in twijfel getrokken, hoewel de grondftelling, in denzelven vervat, dat de Paus magt had, dat Rijk te geven, aan wien hij wilde, als bekend verondersteld wordt in eenen Brief van dezen Paus aan HENDRIK II, Koning van *Engeland* (*). Deze Vorst had hem zijn voornemen gemeld, om *Ierland* te vermeesteren, maar tevens beloofd, van elk huis op dat eiland vervolgens eenen penning jaarlijks aan den Heil. PETRUS naar *Rome* te zullen zenden; dat is, met andere woorden, de Koning, die geen regt op dit eiland had, zocht

(*) *ap.* BARON. *ad a.* 1159. *n.* 21.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

zocht hier door een fchijn van regt op hetzelve te bekomen, als hij het leenroerig maakte aan den *Roomfchen* Stoel. ADRIAAN verzuimde ook niet, aan zijne verwachting te voldoen, en fchreef hem, dat in der daad alle eilanden, aan welke CHRISTUS geopenbaard was, aan den Heil. PETRUS en de *Roomfche* Kerk behoorden, en gaf op dezen grond den Koning vrijheid, om zich van dit eiland meester te maken, tot uitbreiding van de grenzen der Kerk en tot verbetering van de zeden der inwoneren. *Ierland* was ondertusfchen reeds federt verfcheidene eeuwen Christelijk, maar moest thans volkomen Pausfelijk worden.

Dood van ADRIAAN IV.

Midden onder zijne twisten met den Keizer, overleed ADRIAAN IV, den 1ften September 1159, nadat hij zich met WILLEM, Koning van *Sicilië*, en de fteden van *Lombardyen*, verbonden, en voor eene aanzienlijke geldfomme beloofd had, den Keizer in den ban te zullen doen. BARONIUS en die prijzen hem, als zoo geheel vrij van het *Nepotismus* of Neeffchap, dat hij veel meer zich geheel aan zijne namaagfchap niet liet gelegen zijn, maar het duldde, dat zelfs zijne Moeder in *Engeland* behoeftig en van aalmoezen leefde.

Merkwaardig gefprek van JOANNES van

Zij hebben deze bijzonderheid ontleend uit de fchriften van JOANNES van *Salisbury*, maar tevens verzuimd het merkwaardig gefprek medetedeelen, hetwelk deze geleerde man verhaald gehad te hebben met den Paus (*).

Zij

(*) JOANN. *Sarisber. Policratic. five de Nugis Curiall. etc. L.* VI. *C.* 24.

Zij waren landslieden en bijzondere vrienden; als dus JOANNES zich eens te *Benevent* drie maanden bij den Paus onthield, vraagde deze hem, wat de wereld van hem en van de Kerk van *Rome* oordeelde? „ Velen zeggen, " antwoordde JOANNES rondborstig: „ dat deze Kerk, in plaats van de Moeder aller Kerken te zijn, veel meer zich als derzelver Stiefmoeder gedraagt. In dezelve zitten Schriftgeleerden en Farizeeën, die den menschen ondragelijke lasten opleggen, welke zij zelven niet met den vinger aanraken. Zij heerschen over de Geestelijkheid; maar zijn geene voorbeelden der kudde, die den regten weg ten besten behoorde te gaan; zij verzamelen kostbare gereedschappen, en bezwaren hunne tafels met goud en zilver, terwijl zij tevens uit gierigheid al te spaarzaam omtrent zich zelven zijn. Zeer zelden laten zij eenen armen tot zich toe: en ook dan voert niet CHRISTUS, maar ijdele roemzucht denzelven bij hen in. Zij doen de Kerken daveren; veroorzaken twisten; hitsen de Geestelijkheid en het Volk tegen malkanderen op; hebben geen medelijden met den arbeid en de ellenden der verdrukten; verblijden zich over den buit uit de Kerken, en houden elk gewin voor godzaligheid. Zij oefenen geene geregtigheid om der waarheid wille; maar voor zekeren prijs; want zonder dezen kan men volstrekt niets verkrijgen. Zij beschadigen meesttijds, en volgen daar in den Duivel na, dat zij dan schijnen nut aan te brengen, wanneer zij ophouden te beschadigen; eenige weinigen uitgezonderd, die wezenlijke Herders zijn. Maar zelfs

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Salisbury met den Paus.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

de *Roomsche Paus* valt aan allen bezwaarlijk, en bijkans onverdragelijk. Allen werpen hem tegen, dat hij, terwijl de Kerken, welke de godsvrucht der Voorvaderen gesticht heeft, instorten, en de altaren een slecht voorkomen hebben, Paleizen bouwt, en niet slechts in purper, maar zelfs verguld, binnentreed. De Paleizen der Priesteren schitteren; maar de Kerk van CHRISTUS wordt in hunne handen verontreinigd. Zij plunderen geheele Provintien, als of zij de schatten van CHRISTUS wilden opeenstapelen; maar de allerhoogste behandelt hen ook regtvaardig, terwijl hij hen aan anderen, meermalen aan verachtelijke lieden, ten roof overgeeft." ADRIAAN vraagde hem, welk zijn eigen gevoelen hier omtrent was? Hier omtrent, antwoordde JOANNES, bevind ik mij in groote verlegenheid. Wanneer ik alleen al het volk tegenspreek, moet ik vreezen, dat men mij van leugens of vleijerij zal beschuldigen. Maar zeg ik hetzelfde, dan beleedige ik de Majesteit, terwijl ik mijnen mond tegen den hemel verhef. Doch nademaal de Kardinaal GUIDO CLEMENS het volk gelijk heeft gegeven, waag ik het niet, hem te wederspreken, alzoo hij beweert, dat 'er in de *Roomsche* Kerk een zekere wortel van valschheid, (*duplicitatis*,) en een voedsel van geldgierigheid plaats heeft, waar uit alle kwaad ontstaat; en dit heeft hij op eene Kerkvergadering voor den Paus EUGENIUS gezegd. JOANNES van *Salisbury* erkent wel, dat hij nergens waardiger Geestelijken heeft aangetroffen, dan in de Kerk te *Rome* zelve; maar hij voegt 'er evenwel bij: men mag u in alle uwe werken niet navolgen. „ Waarom,"

om," vervolgt hij, „ onderzoekt gij het leven van anderen, en niet u zelven? Men noemt u den algemeenen Vader en Heer; maar als gij Vader en Heer zijt, waarom verwacht gij dan van uwe Zonen geschenken en belooningen? Zoo gij Heer zijt, waarom verwekt gij dan geene vrees bij uwe *Romeinen*, en noodzaakt hen tot getrouwheid? Gij wilt deze stad door geschenken voor de Kerk bewaren; maar heeft SYLVESTER ze wel door geschenken verkregen? Geef liever om niet, het gene gij om niet ontvangen hebt. De geregtigheid is de Koningin der deugden; zij schaamt zich, voor eenen prijs verruild te worden." Op dit geheele verwijt lachte de Paus, was over de vrijpostigheid van zijnen vriend voldaan, beval hem, als hij nadeelige gesprekken van hem zou hooren, hem dit terstond te melden; en eindigde met de bekende Fabel van de zamenzweering der leden des ligchaams tegen de maag.

Scheuring in de Roomsche Kerk. Twee Pausen verkoren. ALEXANDER III en VICTOR IV

Na den dood van ADRIAAN ontstond 'er eene scheuring in de *Roomsche* Kerk, waaromtrent de verhalen der doorgaans partijdige Geschiedschrijvers zeer verschillen. Volgens zeker verhaal bij BARONIUS (*) werd de Kardinaal ROLAND, uit *Siena* in het *Florentijnsche*, Kanselier der *Roomsche* Kerk, door alle de Kardinalen, behalve drie, onder den naam van ALEXANDER III, tot Paus benoemd. Maar één van deze drie, de Kardinaal OCTAVIANUS, een geboren *Romein*, scheurde hem den mantel van het lijf, en wanneer een daar tegenwoordig zijnde *Senator* hem dien

(*) *Annal. ad a.* 1159. *n.* 28.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

dien terstond weder ontnam, eischte hij met een woest getier eenen anderen van zijnen Kapellaan, welken hij zich met zoo veel overhaasting deed omhangen, dat het bovenste gedeelte van achteren op den grond hing, hetwelk een algemeen gelach veroorzaakte. Als nu de deuren der Kerk geopend werden, drong eene menigte gewapenden, door OCTAVIANUS gehuurd, in de Kerk, waarom ALEXANDER met zijne Kardinalen de wijk nam in een' Toren, die tegen de Kerk stond. Hier werden zij negen dagen lang bewaard, en toen, dewijl het volk hunne partij koos, in eene veiliger plaats opgesloten, tot zij eindelijk werden vrijgelaten, omdat de geheele stad op de been kwam. ALEXANDER liet zich vervolgens te *Ninfe*, niet ver van *Rome*, wijden. OCTAVIANUS, die zich VICTOR II noemde, vond nog twee Bisschoppen, en een' derden Kardinaal, die hem erkenden. Ook steunde hij, gelijk deze Schrijver zegt, op des Keizers gunst, wiens Gezanten ALEXANDER niet erkennen wilden. Deze schreef wel ootmoedig aan den Keizer, die toen *Crema* in *Lombardyen* belegerde, maar FREDERIK verwaardigde zich niet hem te antwoorden, en zou zelfs zijne Gezanten hebben doen ophangen, als de Hertogen van *Beyeren* en *Saksen* dit niet verhinderd hadden. Het grootste gedeelte dezer berigten bevestigt ALEXANDER zelve in eenen Brief aan den Bisschop, Kanunniken en Leeraars aan de beroemde School te *Bologna* (*), met bijvoeging, dat hij den afvalli-

(*) *ap.* RADEVIC. *de gest. Freder.* I. *L.* II. *C.* 51.

ligen en fcheurzieken OCTAVIANUS, die den *Antichrist* vertoonde, met zijne aanhangers openlijk in den ban gedaan, en met hunnen aanftoker, den Duivel, verdoemd had.

VICTOR daartegen beweerde, dat hij de regtmatige Paus was. In eenen Brief aan de Prelaten en Wereldlijke Vorsten, die zich bij den Keizer bevonden (*), verhaalt hij, dat hij, na lange raadpleging, door de Kardinalen, op verzoek der Geestelijkheid, en met goedkeuring der *Romeinen*, *Kanoniek* verkoren en ook gewijd was; maar dat twaalf dagen daar na de aanhangers van WILLEM van *Sicilië*, door eene zamenzweering tegen de Kerk en het Rijk, den Kanfelier ROLAND, op eene ongehoorde wijze, met geweld ingefchoven hadden. Op dezelfde wijze fchrijven de voornaamfte aanhangers van VICTOR, vijf Kardinalen en een Abt, in eenen Brief aan al de Prelaten van het Rijk (†), en andere Schrijvers gewagen insgelijks van eene zamenzweering der Kardinalen met den Koning van *Sicilië* tegen den Keizer; hoe het zij, dit is duidelijk, dat de *Sicilianen* en de ijverigfte Pausgezinde partij ALEXANDER, gelijk de Keizerlijke VICTOR gedragen hebben; evenwel wilde de Keizer zich niet terftond verklaren, maar geloofde, dat de algemeene Kerk tusfchen de beide mededingers, die malkanderen in den ban gedaan hadden, uitfpraak behoorde te doen, waarom hij, volgens zijn regt, hetwelk hij oordeelde

(*) *ap.* RADEV. *l. c. Cap.* 50.
(†) *ap.* RADEV. *l. c. Cap.* 52.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

de hem als Keizer toe te komen, eene algemeene Kerkvergadering in het begin van het jaar 1160 te *Pavia* bijeen riep, tot welke hij ook de beide mededingers uitnoodigde, ten einde zich aan derzelver oordeel te onderwerpen, hetwelk ALEXANDER, die reeds door Koning WILLEM als Paus erkend was, volstrekt weigerde. De vergadering kwam echter bijeen, en onderzocht de gedane verkiezing zeven dagen lang, waar na zij zich voor VICTOR, die hier tegenwoordig was, verklaarde, en te gelijk ROLAND, die ingedaagd zijnde niet was verschenen, veroordeelde. Als eene ophelderende oorkonde van deze uitspraak brengt RADEWICH (*) bij eenen Brief van de Kanunniken der Pieterskerk te *Rome*, aan den Keizer en aan de Kerkvergadering, in welken zij met aanhaling van vele omstandigheden aantoonen, dat OCTAVIANUS alleen regtmatig verkoren Paus was, en dat eerst twaalf dagen na zijne verkiezing ROLAND van zijne partij met den Pausselijken mantel omhangen was; waar bij verders nog meer getuigen kwamen, die hetzelfde bevestigden.

De Keizer bekrachtigde terstond deze uitspraak der Kerkvergadering, en bewees aan VICTOR alle de gewone eerbewijzen, ook het houden van den stijgbeugel, tevens zond de vergadering in eenen rondgaanden Brief een berigt van haar besluit aan de Prelaten, met bijvoeging van hare redenen voor hetzelve, zijnde onderteekend door vele Duitsche en Italiaansche Prelaten, en eenige *Fransche*; ook meldde

(*) *l. c. Cap. 66.*

de zij, dat de Koningen van *Engeland*, *Hongaryen*, *Bohemen* en *Denemarken*, dit besluit hadden bekrachtigd; maar desniettemin haalde ALEXANDER het grootste gedeelte van *Europa* tot zijne zijde over, welke door de Koningen van *Frankryk* en *Sicilië*, als ook door de *Spaansche* Koningen omhelsd werd, gelijk hij dan ook al in het jaar 1160 niet alleen den Tegenpaus en zijne aanhangers, maar onder dezen bijzonder den Keizer in den ban deed. Dewijl hij zich echter in *Italië* niet veilig rekende, vertrok hij in het jaar 1162 naar *Frankryk*.

VICTOR IV sterft, PASCHALIS III in zijne plaats verkoren.

De dood van VICTOR, die in het jaar 1164 te *Lucca* voorviel, maakte echter geen einde aan de scheuring, alzoo de Kardinalen van zijne partij terstond den Bisschop GUIDO van *Crema* tot zijnen opvolger verkoren, die den naam PASCHALIS III aannam, en van den Keizer bevestigd werd. Ondertusschen was ALEXANDER door de *Romeinen* uit *Frankryk* terug geroepen, en met veel betoon van eerbied ontvangen.

De Keizer trekt naar Rome en wordt door PASCHALIS gekroond

Maar daartegen beriep de Keizer in het jaar 1166 eenen algemeenen Rijksdag te *Wurtsburg*, en ondernam in het jaar 1167 eenen krijgstogt naar *Italië*, en nadat de Aartsbisschop van *Keulen*, RAINALD, de Romeinen bij *Tuscoli* geslagen had, rukte de Keizer voort naar *Rome*, alwaar hij zich van de *Pieterskerk* en een gedeelte der stad meester maakte, en zich door PASCHALIS liet kronen. Nog handhaafde ALEXANDER zich in de stad met hulp van eenige *Italiaansche* troepen, hem door den jongen Koning van *Sicilië*, WILLEM II, toegezonden.

V. BOEK IV Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

Maar als de Keizer aan de Kardinalen voorstelde, om de zaak daar heen te brengen, dat de beide Pausen van hunne waardigheid afstand deden, opdat zij eenen wettigen Paus met volkomene vrije keuze konden verkiezen, en dit voorstel door de *Romeinen* algemeen werd toegejuicht, schoon de Kardinalen daar aan weigerden te voldoen, week de Paus verkleed uit *Rome* naar *Benevent*, waar op de Keizer met de *Romeinen* een verdrag sloot, waar bij zij zijn regtsgebied erkenden, terwijl hij hun verscheidene voorregten toestond. Doch in het midden van dezen voorspoed ontstond eene besmettelijke ziekte in 's Keizers leger, welke duizenden wegsleepte, en den Keizer noodzaakte, met het ellendig overschot van zijn leger naar *Duitschland* te keeren.

Dood van PASCHALIS III.

Door dit ongeluk des Keizers rees de moed van ALEXANDER III niet weinig. Hij had wel het voorstel van den *Griekschen* Keizer MANUEL, dat hij zijne Kerk met de *Roomsche* wilde vereenigen, indien de Paus het *Roomsche* Keizerrijk op hem wilde overbrengen, van de hand gewezen, maar echter reeds in het jaar 1167 FREDERIK in eene Kerkvergadering van *Lateraan* afgezet, en zijne onderdanen van den eed van trouwe ontslagen, ook sloten de steden van *Lombardyë* een verbond, om de burgers van *Milanen*, wier stad op 's Keizers bevel gesloopt was, bij te staan, om dezelve te herbouwen, hetwelk ook vervolgens ondernomen en voltooid werd, voorts bouwden zij eene nieuwe stad, welke zij, ter eere van den Paus, en tot spijt des Keizers, *Alexandria* noemden. Eindelijk werd het gezag van

ALEX-

ALEXANDER als het ware ten vollen bevestigd door den dood van PASCHALIS III, in het jaar 1168. Deszelfs aanhangers, onder welken echter geene Kardinalen meer waren, verkozen wel tot zijnen opvolger den Bisschop van *Tuscoli* en Abt van *Struma*, die zich CALIXTUS III noemde, doch deze, hoewel hij van den Keizer bevestigd werd, kon tot geen groot aanzien geraken.

Keizer FREDERIK moet zich voor den Paus vernederen.

Onder deze omstandigheden oordeelde Keizer FREDERIK het dienstig, aan ALEXANDER in het jaar 1170 voorslagen van vrede te laten doen; welke onderhandeling echter vruchteloos afliep, doordien de Paus niet wilde handelen zonder de steden van *Lombardyë* te kennen, met welke de Keizer als met muitelingen in geene onderhandeling komen wilde.

Dus zag de Keizer zich genoodzaakt tot eenen nieuwen veldtogt naar *Italië*, welken hij in het jaar 1174 ondernam, maar die zeer ongelukkig eindigde. Hij belegerde *Alexandrië* te vergeefs, en, doordien Hertog HENDRIK van *Saksen* en *Beyeren* hem met zijn krijgsvolk verliet, verloor hij in het jaar 1176 den veldslag bij *Lignago*, tegen de *Lombardische* Bondgenooten, waar door hij verpligt was, om bij den Paus om vrede aan te houden; waar toe de onderhandelingen te *Venetië* werden aangevangen, waar heen zich de Paus begaf met den Gezant van *Sicilië* en de Afgevaardigden van *Lombardyë;* doch de Paus dwong tevens den *Doge* en den Raad van *Venetië*, met eede te beloven, dat zij den Keizer zonder voorkennis van den Paus niet in hunne stad zouden laten, voordat de vrede dadelijk gesloten was, alleen mog-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

mogten 's Keizers Gezanten in de ſtad komen. Eindelijk werd in Julij 1177 de vrede tot ſtand gebragt, waar bij de Keizer beloofde, ALEXANDER als den regtmatigen Paus te zullen erkennen; de voogdij der ſtad *Rome*, en al wat aan de Roomſche Kerk ontnomen was, terug te zullen geven; de goederen van MATHILDIS zou de Keizer nog vijftien jaren behouden, maar dan zou het regt op dezelve en alle nog overige verſchillen, door een geregtelijk onderzoek en vonnis, afgedaan worden. De Tegenpaus CALIXTUS zou eene Abdij bekomen; met den Koning van *Sicilië* werd een beſtand voor vijftien, en met de *Lombarden* voor zes jaren getroffen (*).

Zoo dra de vrede getroffen was, liet de Paus toe, dat de *Venetianen* den Keizer in hunne ſtad ontvingen, nadat hij, in een Klooster digt bij de ſtad, van eenige Kardinalen van den ban ontſlagen was. Toen de Keizer in de ſtad kwam, wachtte de Paus met de Kardinalen hem voor de deuren der Kerk van St. MARCUS, zittende op; de Keizer, den Keizerlijken mantel afgelegd hebbende, knielde voor den Paus neder, en kuste hem den voet. Den volgenden dag las de Paus, op verzoek des Keizers, in de gemelde Kerk de Mis; en na het eindigen van den dienst, knielde de Keizer andermaal voor hem neder, kuste hem de voeten, en offerde hem goud.

Ver-

(*) *Legis Pacis factæ inter Imperatorem et Papam, Statutæ in Anagnia a.* 1176. *in* GOLDASTI *Conſtitt. Imperiales T.* III. *p.* 360. *et Acta Pacis publicæ inter Freder.* I. *Imp. et Alex. Papam. ibid. p.* 353.

Knielde de Keizer andermaal voor hem neder, kuste hem de voeten, en offerde hem goud.

XVI, D. Bladz. 156.

Vervolgens leidde hij den Paus buiten de Kerk naar deszelfs paard, en hield den ſtijgbeugel, zelfs zou hij 's Pauſen paard bij den teugel geleid hebben, indien de Paus dit niet belet had, om den verren weg. De Geſchiedſchrijver ROMUALD, Aartsbisſchop van *Salerno*, die als Gezant van den Koning van *Sicilië* bij dit alles tegenwoordig was, verhaalt (*), dat de Keizer, als een Kerkelijke deurwachter, voor den Paus den weg naar het altaar baande, hebbende zijnen mantel afgelegd en een' ſtok in de hand, om het volk af te weeren. Eindelijk plaatſte zich de Paus op het groote plein voor het Paleis van den Patriarch, op zijnen troon, aan zijne regterhand zat de Keizer, aan zijne linker de gemelde Aartsbisſchop ROMUALD, terwijl de Kardinalen, Bisſchoppen, Rijksvorsten en vele andere toekijkers, in het rond ſtonden. Hier ſprak de Paus veel van de blijdſchap, welke men over de verbetering en bekeering des Keizers, dezen verlorenen Zoon, maar die weder gevonden was, die geſtorven en weder levende was geworden, dien God van zijne dwaling terug gebragt had, en die als een verdoold ſchaap in den ſchaapsſtal zijner Moeder, de Kerk, terug gekeerd was, en over het herſtel van den Kerkelijken vrede gevoelen moest. Hij verklaarde daarom, dat hij den Keizer, deszelfs Familie en Vorsten weder als Katholijke Vorsten aannam. Hier op zeide de Keizer in het Hoogduitsch, hetwelk zijn Kanſelier in het *Italiaansch* vertolkte: dat het hem zeer aangenaam was,

(*) *Chron. pag.* 231.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

was, dat God, die de zuiverheid van zijn geweten kende, zoo vele verstandige mannen uit verschillende oorden der wereld hier zamen had laten komen, opdat zij zijne dwaling en zijne bekeering uit zijn eigen berigt duidelijk verstaan; maar ook thans zijne verkleefdheid aan de Kerk van God in hun vaderland bekend maken konden; het was waar: de Keizerlijke Majesteit had hem niet van de menschelijke natuur bevrijd; op aanhitsen van booze menschen had hij de Kerke Gods, terwijl hij geloofde, haar te verdedigen, bijkans verstoord, en door ketterijen en scheuringen geschud, tot dat God hem eindelijk tot de waarheid en in den schoot der Kerk terug gebragt had, zoodat hij nu ALEXANDER als Katholijken Paus vereerde. Zoo diep moest zich deze magtige Vorst vernederen voor den Paus ALEXANDER, wien hij als ROLAND veracht en zeventien jaren lang moedig het hoofd geboden had!

Met deze vernederingen nog niet vergenoegd, hebben later *Italiaansche* Schrijvers van de XIV en XVde eeuw nog eene schandelijke bijzonderheid verhaald, welke FREDERIK van ALEXANDER zou ondergaan hebben. De Paus namelijk zal den Keizer voor de Kerk van *St. Marcus* geboden hebben, neder te vallen, en hem om vergeving te bidden; vervolgens zal hij hem den voet op den nek gezet, en daar bij deze woorden uit den XCIsten *Psalm* gesproken hebben: *Op den fellen leeuw en den adder zult gij treden. Gij zult den jongen leeuw en den draak vertreden*; de Keizer had hier op gezegd: Niet voor u, maar ter eere van PETRUS, maar

maar de Paus zal des te trotscher geantwoord hebben: Niet slechts voor PETRUS, maar ook voor mij! Men beriep zich ter bevestiging van dit verhaal op eene Schilderij in het Hertoglijk Paleis te *Venetië*, welke kort na deze gebeurtenis zal geschilderd zijn. Doch bij nader onderzoek heeft men op dezelve wel de bovengemelde vernedering van den Keizer, maar geen bewijs voor dit laatste vertelsel gevonden, ook wordt hetzelve genoeg wederlegd uit het omstandig verhaal van den ooggetuigen ROMUALD, die daar van volstrekt zwijgt, gelijk ook de andere Geschiedschrijvers uit de XII en XIIIde eeuwen; zelfs zwijgt 'er Paus ALEXANDER zelve van in eenen Brief, in welken hij aan de Engelsche *Prelaten* berigt geeft van de verootmoediging des Keizers (*). Men gist, dat de vertelling haren oorsprong heeft, omdat de Paus, gelijk eene oude *Chronik* van *Avignon* meldt, terwijl de Keizer hem de voeten kuste, deze Bijbelplaats: *super aspidem et basiliscum ambulabis*, door de Geestelijkheid in het Koor hebbe laten zingen. — Hoe het zij, merkwaardig en zekerder is eene andere bijzonderheid, in eene Chroniek van *Petersberge* (†). Het was, volgens deze Chroniek, WICHMANN, Aartsbisschop van *Maagdenburg*, die den Keizer beweegde, om zich aan des Pausen voeten neder te werpen, en zijne dwaling openlijk te erkennen. Maar, als de Paus wat lang talmde, om den Keizer op te heffen, riep DIEDERIK, Markgraaf van

(*) *apud.* BARON. *ann. ad a.* 1177. *n.* 26.

(†) *Chron. Montis Sereni ad a.* 1177.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Schikkingen van ALEXANDER III omtrent de verkiezing van eenen Paus in 't vervolg.

van de *Nederlausnitz*, (*Orientalis Marchio*,) den Keizer gemelijk toe: waarom hij toch zijne waardigheid aan zulk eene beschimping blootstelde? De Paus vraagde, wat die *Duitsche* Vorst gezegd had, en dit verstaan hebbende, haastte hij zich, om den Keizer op te beuren, en hem den kus des vredes te geven.

In het jaar 1178 wierp de Tegenpaus CALIXTUS zich insgelijks aan de voeten van ALEXANDER, en werd door dezen zoo wel ontvangen, dat hij hem aan zijn Hof en tafel hield. In het volgende jaar hield de Paus eene Kerkvergadering van bijna 300 Prelaten in de Kerk van *Lateranen*, welke de derde *algemeene* Kerkvergadering van *Lateranen* genoemd wordt; op dezelve verordende hij, ten einde voor het vervolg alle scheuringen voor te komen, dat die geen voor regtmatig verkoren Paus zou erkend worden, die twee derden had van de stemmen der Kardinalen; zullende een, die één derde der stemmen hebbende, zich den naam van Paus zou aanmatigen, terstond aangemerkt worden, als in den ban zijnde; deze schikking werd te noodiger verklaard, omdat, daar alle andere Kerken Opperften erkenden, door welke de ontstane twisten over verkiezingen beslist konden worden, de *Roomsche* Kerk geen' Overheer had. Te gelijk verklaarde hij alle inwijdingen door Tegenpausen, (*hæresiarchæ*,) gedaan, voor nietig; zoodat allen, die door hen Geestelijke ambten bekomen hadden, dezelve moesten nederleggen (*). Eenige aanhangers van den laat-

(*) *Concil. Lateran. ap.* HARD. *T.* VI. *P.* II. *p.* 1673.

hadden Tegenpaus verkoren nog wel zekeren LANDUS SITINUS tot zijnen opvolger, die zich INNOCENTIUS III noemde. Maar de kleine vesting, die hem in de nabijheid van *Rome* ingeruimd was, aan den Paus verkocht zijnde, werd hij door dezen uit het land gebannen. Nog maakte deze Paus andere schikkingen omtrent de Pausselijke verkiezingen. Niettegenstaande de verordeningen van NICOLAUS II in het jaar 1059, dat de verkiezing van een' nieuwen Paus zou geschieden door de *Kardinaal-Bisschoppen* en *Kardinaal-Priesters*, hebbende de overige *Geestelijkheid* en het volk van *Rome* het regt om hunne bewilliging te geven, gaf deze blijvende invloed der Geestelijkheid en des volks gedurig aanleiding tot wanorden, om welke in het vervolg voor te komen ALEXANDER deze geheel uitsluitende, de verkiezing tot de Kardinalen alleen bepaalde; van eenig regt der Keizeren werd sedert de tijden van GREGORIUS VII niet meer gesproken. Evenwel nam ALEXANDER in het Kollegie der Kardinalen nog eenige der voornaamste uit de *Roomsche* Geestelijkheid aan, zoo als den *Prior* of Aartspriester der *Lateraansche* Kerk, de Aartspriesters van den Heil. PETRUS en *St. Maria Maggiore*, als ook de Abten der Heil. PAULUS en LAURENTIUS buiten de muren der stad; insgelijks de hooge Ambtenaren der *Roomsche* Kerk, (*Primicerius*, *Secundicerius*, *Protoscriniarius*, *Saccellarius*, *Arcarius*, *Adminiculator*, *Primicerius Defensionum*,) wier ambten afgeschaft werden, of andere namen kregen; op deze wijze was het gemakkelijk, de lagere Geestelijken en het volk van al-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

alle deelneming aan de verkiezing van eenen nieuwen Paus uit te sluiten. Deze vermeerdering van Kardinalen leide den grond tot de *derde klasse* van het *Kollegie der Kardinalen*, welke de *Kardinaal-Diakenen* uitmaken, hoewel het onzeker is, wanneer hetzelve volkomen voltallig is gemaakt met de Opzieners der voornaamste Gods- en Gasthuizen te *Rome*.

Twist van den Paus met HENDRIK II, Koning van Engeland, over THOMAS BECKET.

Keizer FREDERIK was de eenige Vorst niet, die na dapperen wederstand voor de Pausselijke trotsheid moest bukken, maar ook HENDRIK II, sedert het jaar 1154 Koning van *Engeland*, een magtig en moedig Vorst, moest insgelijks vele vernederingen ondergaan, niet alleen van den Paus, maar ook van eenen heerschzuchtigen Prelaat in zijn eigen Rijk. Deze Prelaat was THOMAS BECKET, de Zoon van een aanzienlijk man te *Londen*. Deze te *Bologna* in het geestelijk en burgerlijk regt gestudeerd hebbende, werd vervolgens Aartsdiaken te *Canterbury*; de Koning, wien hij een' aanmerkelijken dienst gedaan had, trok hem aan het Hof, en schonk hem vervolgens de waardigheid van Kanselier, waar door BECKET zoo goed als eerste Staatsdienaar was, ook werd hem de opvoeding van 's Konings oudsten Zoon toevertrouwd. In dezen staat leefde hij volmaakt als een Hoveling, prachtig en kostbaar, hebbende zijn vermaak in jagen, spelen en tournooijen. Van zijne gemeenzaamheid met den Koning verhaalt men onder anderen de volgende bijzonderheid. Als zij eens te zamen door de straten van *Londen* reden, ontmoette hun een bedelaar, die van koude trilde. Zou het niet loffelijk zijn, zeide de Koning,

als

als wij deze armen man wat gaven? Als BECKET dit toeſtemde, vatte de Koning BECKETS mantel, om hem dien af te nemen; deze verweerde zich, en beide trokken zoo ſterk, dat zij bijna van het paard vielen. Eindelijk moest BECKET den mantel laten ſlippen, dien de Koning toen aan den bedelaar gaf.

HENDRIK zich verbeeldende, dat zulk een man als BECKET hem zou kunnen dienen, om de buitenſporige vrijheden, welke de *Engelſche* Geestelijkheid zich had aangematigd, te beperken, deed hem in het jaar 1162 tot Aartsbisſchop van *Canterbury* verkiezen; maar vond zich weldra in zijne verwachting bedrogen. BECKET zond terſtond aan den Koning, die zich in *Normandien* bevond, het groot zegel toe, en deed afſtand van de waardigheid van Kanſelier, verklarende, dat hij zijn geheele leven voortaan aan zijn geestelijk ambt wilde wijden. Ook ving hij eene ſtrenge levenswijze aan, en droeg een kleed van heel gemeen linnen op het bloote lijf, hetwelk hij niet afleide, voordat het geheel morſig en met ongedierte vervuld was; zijne gewone ſpijze was water en brood, hetwelk hij nog door zekere kruiden eenen walgelijken ſmaak gaf; hij geeſelde zich zelven dikwijls, en wiesch dagelijks aan bedelaars knielende de voeten, waar na hij hen met geſchenken gaan liet. Zijne mildheid aan Kloosters en Godsdienſtige Geſtichten, zijn aanhoudend bidden en lezen van godvruchtige boeken, zijne verkeering en gelaatstrekken zelve, alles vertoonde aan het volk eenen Hoveling, die plotſeling in eenen Heiligen veranderd was, alhoewel ſchrandere men-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

schenkenners door dit alles heen zijnen hoogmoed en heerschzucht zagen doorstralen; ja 's Konings ongenoegen openbaarde zich spoedig tegen hem bij verscheidene gelegenheden, alzoo de Vorst in hem den heerschzuchtigen Prelaat ontdekte, welke niet alleen de *Engelsche* Kerk maar het Rijk zelve beheerschen wilde.

Schielijk openbaarde BECKET zijne heerschzucht door daden. Hij eischte van eenen der aanzienlijkste Heeren des Rijks eene Baronij terug, die voor dezen tot zijn Aartsbisdom zou behoord hebben; tegen de *Engelsche* Staatsregeling aan deed hij eenen Vasal des Konings in den ban, en liet den Koning een trotsch antwoord geven, die hem gebood, den ban op te heffen. Een Geestelijke in het Graafschap *Worcester* had de Dochter van een' Edelman onteerd, en den Vader vermoord, om deszelfs wraak te ontgaan. BECKET liet dezen in de Aartsbisschoppelijke gevangenis brengen, en strafte hem alleen met de ontwijding van zijnen stand, volstrekt weigerende hem ter straffe aan den Koning en de Wereldlijke Overheid over te leveren. Op eene schandelijke wijze plunderde de Geestelijkheid de geheele Natie, daar zij de misdaden met geld liet boeten, terwijl zij zelve straffeloos alle schendaden bedreef, zoodat 'er sedert het begin van HENDRIKS regering meer dan honderd moorden gepleegd waren, zonder dat men hen als eigenlijke misdadigers behandelde.

De Koning wilde aan deze wanvoegelijkheden eens vooral een einde maken, en beriep ten dien einde de Prelaten van zijn Rijk bijeen in het jaar 1163, hun de vraag voorleggende: of zij zich aan de ou-

de

de *Engelsche* wetten en gebruiken onderwerpen wilden? Zij namen dit aan, doch met bijvoeging, behoudens de regten van hunnen stand. De Koning verliet daar op de vergadering met ongenoegen, en liet den Aartsbisschop aanzeggen, om de Kasteelen over te geven, welke hij nog bezat.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

In het volgende jaar 1164 hield HENDRIK eene algemeene vergadering van zijne Geestelijke en Wereldlijke Standen te *Clarendon*, op welke de Bisschop van *Oxford* de voorzitting had. Hier werden ter voorkoming van alle misverstand in het vervolg tusschen de Geestelijke en Koninklijke en Adelijke Gerigtshoven, de gewoonten en wetten, welke onder HENDRIKS Voorvaderen in gebruik waren, vernieuwd, en voor een gedeelte in *zestien* voorschriften begrepen (*), deze vastſtellingen, hoe zeer geschikt, om de Geestelijkheid te kortwieken, werden echter door alle de aanwezende Geestelijken met eede aangenomen. De Aartsbisschop BECKET was de eenige, die dit weigerde. Maar als de Groot-Prior der Tempelheeren in *Engeland* hem te voet viel, en smeekte, om zich niet aan 's Konings toorn bloot te stellen, onderteekende hij met de overigen, drukte zijn zegel op de bovengemelde verordeningen, en deed 'er den eed op. Maar spoedig toonde hij berouw over deze inschikkelijkheid, waar voor hij door slechte spijzen en harde kleederen boete deed; ja hij onthield zich zelfs van het lezen der Misse, tot dat de Paus ALEXANDER III hem van

Vastſtellingen van Clarendon.

zij-

(*) HARD. *Act. Concil. T.* VI. *P.* II. *p.* 1903.

zijnen eed en van alle schuld ontsloeg. Want aan dezen had hij terstond alles gemeld, en ten antwoord gekregen, dat hij alleen dan strafbaar was, wanneer hij geheel vrijwillig, en niet door den nood gedwongen, eenen misslag begaan had.

HENDRIK wendde zich ook tot den Paus, maar deze beschouwde in BECKET een steunpilaar van de regten der Geestelijkheid, hij vergunde dus wel aan den Koning, op deszelfs verzoek, eenen Pausselijken Legaat in zijn Rijk, maar onder voorwaarde, dat hij niets ten nadeele van BECKET zou ondernemen, waarom de Koning deze vergunning ook terstond terug zond. Daartegen zocht de Koning zich op allerhande wijze aan BECKET te wreken, tegen wien verscheidene min of meer zware, ook somtijds opgeraapte beschuldigingen werden ingebragt. Maar BECKET, op den bijstand van den Paus steunende, bood aan dit alles onverschrokken het hoofd, en begaf zich eindelijk, na het houden der Mis, uit de Kerk naar het Koninglijk Paleis, latende het Kruis, als zijn noodweer, voor zich dragen, of als een teeken, dat hij de geestelijke wapenen tegen den Koning gebruiken wilde. Zijne verschijning ten Hove was des te onverwachter, dewijl de Koning hem als eenen meineedigen verrader had laten veroordeelen. Ook bragten de Prelaten, die toen juist ten Hove waren, hem zijn gedrag tegen de bezworene vastsstellingen van *Clarendon* onder het oog; doch deze verklaarde hij voor nietig, dewijl ook de Paus dezelve, op eenige weinige na, verworpen had, terwijl hij hen op eenen gebiedenden toon ver-

maan-

maande, zich tegen de onderdrukking der Kerk te verzetten, zich te gelijk op den Paus beroepende. Over dit beroep was de Koning ten hoogsten verbitterd, maar BECKET ontging 's Vorsten toorn, door vermomd het Rijk te verlaten, en naar de *Nederlanden* over te steken.

Behalve den Paus kon BECKET ook staat maken op den Koning van *Frankryk*, LODEWYK VII, die deze onlusten in het Rijk van HENDRIK met genoegen zag, en den Aartsbisschop in zijn Rijk noodigde. HENDRIK, over het een en ander verbitterd, verdreef al de nabestaanden van BECKET uit zijn Rijk, en noodzaakte de vrienden der genen, die hem gevolgd waren, door eenen eed, om zich tot hem te begeven, van welken eed de Paus hen echter terstond ontsloeg. Voorts liet de Koning de inkomsten van alle Geestelijken, die de partij van BECKET genomen hadden, en van deszelfs Aartsbisdom intrekken, hij strafte allen, die bevelen van hem of van den Paus in handen hadden, tevens verbood hij alle Appellen naar *Rome*, op zware straffen, onder welke waren voor Wereldlijke Geestelijken het uitsteken der oogen en ontmanning, en voor de Monniken het afhouwen der voeten. Ook verbood hij het betalen van den *Pieterspenning* aan den Paus.

Maar tegen dit alles werd BECKET te halstarriger, naardien de Paus hem in alles gelijk gaf. Toen HENDRIK in het jaar 1166 in *Normandië* kwam, beklom deze Aartsbisschop den Kansel, en deed openlijk al de genen in den ban, die de zoogenoem-

de oude gebruiken der *Engelschen* voorstonden. Aan den Koning zelven schreef hij, dat hij hem wel als zijnen Koning en Heer raad en eerbied schuldig was; maar dat hij tevens zijn Geestelijke Vader zijnde, de Koning van hem kastijding en vermaning moest aannemen, ook kondigde hij hem de Goddelijke straffe aan, indien hij niet ophield, de vrijheden der Kerk te onderdrukken. Vergeefs schreven hem de Bisschop van *Londen* en zijne overige *Suffraganen*, hem meldende, dat zij wegens zijne handelwijze op den Paus appelleerden, maar deze liet den Aartsbisschop niet varen, hoewel HENDRIK in eenen hevigen Brief aan den Aartsbisschop van *Keulen* en eenen anderen aan den Paus zelven in het jaar 1168 dreigde, alle gehoorzaamheid aan ALEXANDER te zullen opzeggen, omdat hij eenen verrader begunstigde. Ondertusschen was de Koning in der daad in verlegenheid, en moest het aanzien, dat BECKET den Bisschop van *Londen* en vele andere *Engelsche* Geestelijken in den ban deed, ja eindelijk tot een mondgesprek met BECKET besluiten, hetwelk in de jaren 1168 en 1169, in tegenwoordigheid des Konings van *Frankryk*, bij herhaling, doch vruchteloos gehouden werd. HENDRIK besloot ten laatsten, gedurende eene gevaarlijke ziekte, zich rust te bezorgen; ook kwam men in een nieuw mondgesprek, in het jaar 1170, over alle voorwaarden van bevrediging, overeen, doch toen de Aartsbisschop daar op zeide, dat hij den Koning den kus des vredes wilde geven *ter eere Gods*, weigerde de Koning dien aan te nemen, geloovende,

de, dat 'er in deze uitdrukking iet nadeeligs voor hem verborgen lag. Evenwel bewilligde hij kort daar na in alles.

V BOEK IV Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

In der daad zegevierden bij deze bevrediging ALEXANDER en BECKET over den Koning. De hoogmoed des Aartsbisſchops wies door 's Konings toegevendheid ſteeds aan, en hij kwam, terwijl de Koning zich nog in *Normandië* onthield, zegevierend, onder de toejuichingen des volks, en voornamelijk der Geestelijkheid, in *Engeland* terug. Terſtond na zijne terugkomst zond hij aan den Aartsbisſchop van *Tork* eenen Brief van den Paus, waar bij aan denzelven de waarneming van zijn ambt verboden werd, omdat hij beſtaan had, den Koninklijke Prins HENDRIK tot Koning te kronen, hetwelk aan den Aartsbisſchop van *Kanterbury* toekwam. Een andere Brief van den Paus kondigde dezelfde ſtraf aan de Bisſchoppen van *Londen*, *Salisbury*, *Oxford*, *Chester*, *Rochester* en anderen aan, omdat zij deze kroning hadden bijgewoond. In den Kersnacht des jaars 1170, (met welken toen het jaar 1171 begon,) deed hij van den Kanſel te *Kanterbury* twee Edellieden in den ban, den eenen, omdat hij aan de Aartsbisſchoppelijke Kerk haar landgoed onthield; den anderen, omdat hij een paard van den Aartsbisſchop den ſtaart had afgehouwen.

Schijnbare verzoening des Konings met BECKET.

De bovengemelde Prelaten en meer anderen bragten hunne klagten over de handelwijze van BECKET bij den ouden Koning in *Normandië* in, die daar door in hevigen toorn ontſtoken, zich eenige woorden liet ontvallen, welke zijnen wensch te kennen

Moord van THOMAS BECKET.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

gaven, dat hij van dezen rustverstoorder eens verlost mogt worden. Vier Edellieden van het Hof, door deze gezegden opgewekt, verbonden zich zamen, en naar *Engeland* overgestoken, overvielen zij den Aartsbisschop in de Kerk onder den Vesperdienst, en bragten hem, onder het roepen, waar is de verrader des Konings? voor het altaar om het leven op den 29sten December des jaars 1170. Men zegt, dat hij den dood bedaard ondergaan hebbe, noemende zich een verdediger der Kerk, en biddende, dat men zijne Geestelijken sparen zoude.

Gevolgen van dezen moord.

Op de tijding van dezen moord was HENDRIK, de gevolgen van denzelven voorziende, ten hoogsten ontsteld, en toonde alle blijken van leedwezen; hij sloot zich zelven drie dagen lang, van allen afgezonderd, op, en weigerde zelfs spijs of drank te gebruiken, tot dat zijne vertrouwelingen hem als het ware noodzaakten, noodiger maatregelen te beramen. 'Er werd dan een Gezantschap, met den Aartsbisschop van *Tork* aan het hoofd, aan den Paus gezonden, maar deze wilde hetzelve niet ééns toelaten. Een ander Gezantschap vond naauwelijks gehoor bij eenige Kardinalen, en stuitte met moeite de afkondiging van een *Interdikt* van Godsdienst op den Koning en alle deszelfs landen, hetwelk de Paus voornemens was op Witten Donderdag uit te spreken. De Gezanten beloofden onder eede, dat de Koning de uitspraken van den Paus en de Kardinalen in alles gehoorzamen zouden, waar op de Paus den Banbliksem terug hield; maar daartegen deed hij in den ban de *moordenaars* van BEC-

KET

KET niet alleen, maar allen, *die tot deze daad geraden, geholpen, of ze goedgekeurd hadden*; ook allen, die hen in hunne landen opnemen en begunſtigen zouden, hoewel zij in der daad een jaar lang veiligheid genoten op een Koninklijk Kasteel.

Twee Kardinalen begaven zich nu in het jaar 1172 naar *Normandië*, alwaar zij te *Savigny* met HENDRIK een geſprek hadden, maar zoo buitenſporig waren hunne eiſchen, dat HENDRIK hen met bedreigingen verliet, doch echter kort daar na een vergelijk met hen trof; volgens hetwelk de Koning zwoer, dat de bewuste moord zonder zijn weten en wil geſchied was. Dewijl hij echter, door onvoorzigtige woorden, tot denzelven aanleiding gegeven had, bad hij ootmoedig om *abſolutie* of aflaat, welke hij ook ontving; tevens beloofde hij, tweehonderd Ridders ter verdediging van het Heil. Land een jaar lang te zullen onderhouden; de appellen vrij toe te laten, en die geregtelijke gewoonten, die ten zijnen tijde tegen de vrijheden der Kerk ingevoerd waren, voor nietig te verklaren; aan de Kerk te *Kanterbury* hare goederen te zullen wedergeven enz.

Tot hier toe had HENDRIK zijne waardigheid nog ſtaande gehouden, maar binnen kort werd hij door de omſtandigheden genoodzaakt, zich voor de Geestelijkheid te verootmoedigen. Zijne drie Zonen ſtonden in het jaar 1173 tegen hem op, ook werd hij daar door in eenen oorlog met den Koning van *Frankryk*, die hen beſchermde, ingewikkeld; eindelijk viel ook de Koning van *Schotland* met een

HENDRIK doet boete.

tal-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

talrijk leger in zijn land; tegen deze zamenspanning verweerde HENDRIK zich wel dapper en niet ongelukkig, maar geloofde echter, den bijstand der Geestelijkheid noodig te hebben. Hij verzocht dan den Paus ALEXANDER III, dat deze zijne vijanden in den ban zou doen, om daar door bijzonder zijne Zonen tot hunnen pligt terug te brengen; bij deze gelegenheid schreef hij aan den Paus, dat het Koningrijk *Engeland* onder deszelfs regtsgebied stond, en dat hij, ten aanzien van het Leenregt, alleen van hem afhankelijk was; maar alhoewel de Aartsbisschop van *Kanterbury* in naam van den Paus, al de genen in den ban deed, die den Koning ontrustten, waren de gevolgen daar van niet van veel aanbelang, terwijl de Geestelijkheid niet ophield, den tegenwoordigen Staat van Zaken voor te dragen, als eene Goddelijke straffe voor den moord van BECKET. De Koning besloot daarom, zich door eene openbare daad van boete van de genegenheid van zijn volk en ook van de Geestelijkheid te verzekeren. In het jaar 1174 uit zijne *Fransche* landen te *Southampton* gekeerd, vastte hij op water en brood, en deed eene bedevaart naar *Kanterbury*, en wel zoo dra hij in het gezigt dier stad kwam, met bloote voeten. Hij wierp zich in de Kerk bij het Graf van BECKET op den grond neder, en deed een lang gebed, terwijl hij door den Bisschop van *Londen* openlijk van den Predikstoel liet verklaren, dat hij aan den moord des Aartsbisschops niet het minste deel had. Evenwel tot eene boete voor de aanleiding, welke hij door zijne onbedachte woorden

tot

tot denzelven gegeven had, ontblootte hij, nadat hem door de aanwezende Bisfchoppen aflaat gegeven was, den rug, en liet zich door de Monniken, die in groot getal tegenwoordig waren, met roeden geefelen. Vervolgens deed hij aan de Kerk aanzienlijke gefchenken, en wees geld aan, tot het onderhoud van waschkaarfen bij het graf van BECKET; ook hield hij nog drie dagen in vasten en bidden aan. Hier door, zegt de Gefchiedfchrijver MATTHEUS PARIS, verwierf hij zich zoo zeer de gunst van dezen Martelaar, dat op dienzelfden tijd zijne Veldheeren eene volkomene overwinning op de *Schotten* behaalden, en hunnen Koning zelven gevangen maakten.

THOMAS BECKET voor eenen Heiligen verklaard

De Geestelijkheid, die BECKET aanmerkte, als eenen Martelaar voor haar gezag en aanzien, hetwelk men gemeenlijk *de vrijheid der Kerk* noemde, kondigde fpoedig eene menigte wonderen aan, welke bij zijn graf gebeurde, aan lammen, dooven, blinden; overledenen werden opgewekt, en zelfs doode vogels en andere beesten kregen het leven weder. De Koning van *Frankryk*, wiens Erfprins heel ziek was, deed, door eene openbaring daar toe vermaand zijnde, eene bedevaard naar dit graf, en de Prins herftelde. ALEXANDER III had hem reeds in het jaar 1173 plegtig voor eenen *Heiligen* en *Martelaar* verklaard, en zijne vereering fteeg in *Engeland* zoo hoog, dat hij de Maagd MARIA zelve den rang betwistte. Van alle gewesten kwamen vreemdelingen hunne aandacht bij zijn graf verrigten, zoodat men dikwijls in één jaar meer

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

meer dan 50,000 Pelgrims naar hetzelve telde. Ondertusschen moeten wij hier niet vergeten, dat zelfs reeds in die eeuwen niet altijd even voordeelig over dezen *Heiligen* THOMAS geoordeeld werd. Zijn tijdgenoot, de *Engelsche* Geschiedschrijver WILLEM van *Newbridge*, berispte zijne onstuimigheid, hoewel slechts huiverig; maar de Godgeleerden van *Parys* hebben kort na zijnen dood over zijne heiligheid en zelfs over zijne zaligheid getwist, dewijl één van hen beweerde, dat hij wegens zijne trotsheid den dood, hoewel niet juist zulken dood, verdiend had (*).

ALEXANDER III sterft.

Op deze wijze zegevierde ALEXANDER III over de magtigste Vorsten van *Europa*, den Keizer FREDERIK en den Koning HENDRIK; geen wonder, dat hij zijne overmagt ook aan andere Vorsten deed gevoelen. In het jaar 1180 dreigde hij Koning WILLEM van *Schotland* met den ban en een interdikt, omdat hij zekeren Bisschop niet tot het gerust bezit zijner waardigheid wilde laten komen; en deze bedreigingen werden terstond vervuld. Aan den Koning van *Portugal* bevestigde hij den Koninklijken titel, die hem reeds in het jaar 1142 door INNOCENTIUS II gegeven, maar door de Koningen van *Kastilië* tot hier toe betwist was. — Deze Paus, die de magt van zijnen Stoel zoo zeer gevestigd had, overleed in het jaar 1181.

LUCIUS III

Zijn opvolger LUCIUS III, te voren UBALDO, Kardinaal-Bisschop van *Ostia* en *Veletri*, geboortig van *Lucca*, kon uit hoofde van aanhoudend misver-

(*) BALÆUS *Hist. Univerfit. Paris. T.* II. *p.* 388.

verstand met de *Romeinen* zijn verblijf in deze stad niet nemen; maar onthield zich te *Veletri*. De *Romeinen* hielden *Tuscoli* belegerd, en als de Aartsbisschop van *Mentz*, CHRISTIAAN, door den Paus daar toe verzocht, de stad met eenig Duitsch volk te hulp kwam, wisten zij dien, gelijk men toen verhaalde, met vergift om te brengen. In het volgende jaar 1184 kregen zij eenige Geestelijken van 's Pausen partij gevangen; dezen staken zij de oogen uit, behalve een, die hen tot leidsman dienen moest, en dus zonden zij hen met Bisschopsmijters op ezels aan den Paus.

In dit jaar reisde LUCIUS naar den Keizer te *Verona*. Deze had in het jaar 1183 te *Constans* den vrede gesloten met de steden van *Lombardyë*, waar bij aan dezelve vele voorregten werden vergund, maar echter de oppermagt des Keizers bewaard bleef; ook werd de naam van *Alexandrië* in *Cæsarea* veranderd, hoewel deze stad in het vervolg den eersten naam weder aangenomen heeft. In het jaar 1186 was ook de Keizer zoo gelukkig, dat hij een der stevigste zuilen van de Pauselijke magt aan de andere zijde van *Italië* deed wankelen, door een huwelijk van zijnen oudsten Zoon HENDRIK, met KONSTANTIA, Vaderszuster van WILLEM, Koning van *Sicilië*, welke Vorst geene kinderen had, waar door de jonge Prins een goed uitzigt had om in tijd en wijle het Koningrijk van *Sicilië* te bekomen.

De bijeenkomst tusschen den Keizer en den Paus te *Verona* liep ongunstig af; de Paus weigerde 's Keizers voorspraak toe te laten voor de Bisschop-

pen,

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

pen, die den Tegenpaus waren toegedaan geweest; ook kon men het niet eens worden over de nalatenschap van de Vorstin MATHILDIS; waar bij nog kwam een hevige twist reeds in het jaar 1183 over de verkiezing van eenen Aartsbisschop te *Trier*, alwaar van de twee mededingers VOLKMAR door den Paus en RUDOLF door den Keizer beschermd werd; ook weigerde de Paus aan den Keizer de Keizerlijke kroon voor deszelfs Zoon, onder voorwendsel, dat 'er geene twee Keizers te gelijk regeren konden.

LUCIUS III sterft. URBANUS III. De twisten met den Keizer duren voort.

LUCIUS III overleed te *Verona* in het jaar 1185. Terstond bragt UBERTO CRIVELLI, Aartsbisschop van *Milanen*, de Kardinalen die zich bij hem bevonden, onder veilige bedekking te *Ravenna*, alwaar hij door hen tot Paus benoemd werd, en den naam URBANUS III aannam, maar te gelijk zijn Aartsbisdom behield. Hij zette de verschillen met den Keizer voort, en bragt die tot den hoogsten graad van verbittering. Hij drong aan op de teruggave der nalatenschap van MATHILDIS, en beschuldigde den Keizer, dat deze, bij het afsterven van Bisschoppen, derzelver losse nalatenschap, (*exuviæ*,) aansloeg, waar door, zeide de Paus, derzelver opvolgers de Kerken, (hij meende wel, hunne Paleizen,) ledig vonden, en genoodzaakt werden, roovers te worden, om ze weder in staat te brengen. Verders beschuldigde hij hem, verscheidene Nonnenkloosters te hebben verstoord; ook weigerde hij, even als LUCIUS, 's Keizers Zoon te kronen; daartegen wijdde hij VOLKMAR tot Kardinaal-Priester en Aartsbisschop van *Trier*, waar door de vijand-

landschap openlijk uitberstte. De Roomsch Koning HENDRIK, liet eenen Prelaat uit *Lombardyë*, die ijverig de zijde van den Paus voorstond, na hem herhaalde keeren gevraagd te hebben: Van wien hij de beleening als Bisschop ontvangen had? waar op deze telkens antwoordde: van den Paus, met vuisten slaan en in den slijk werpen; ook bezette hij het geheele *Roomsche Kampanië*, en plunderde de in de nabijheid gelegene Kloosters, terwijl de Keizer alle toegangen naar den Paus met soldaten sloot; waar tegen de Paus hem met den ban dreigde, steunende op verscheidene Duitsche Bisschoppen, die zijne zijde kozen, hoewel na veelvuldige gevechten en daden van vijandelijkheid RUDOLF in het Aartsbisdom *Trier* de overhand bekwam.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

De Keizer, niet bezwijkende voor de anders zoo gevaarlijke zamenspanning der Bisschoppen, hield in het jaar 1186 eenen Rijksdag te *Worms*, op welken hij de Bisschoppen van hunne streeken tegen het Rijk beschuldigde. Zij verschoonden zich allen, door eenen eed, behalve de Aartsbisschop van *Mentz*, terwijl die van *Keulen*, die Plaatsbekleeder van den Paus in *Duitschland* was, zich openlijk voor den Paus verklaarde. Op eenen nieuwen Rijksdag te *Gelnhausen*, in het jaar 1186, stelde de Keizer aan de Rijksstenden de eischen van den Paus voor, verklarende, dat, als deze voortging hem onbetamelijk te behandelen, hij met raad en daad der Vorsten hem zou weten te antwoorden; waar op hij de Bisschoppen afvraagde, wat hij van hen te vreezen of te verwachten had. Op voorstel van den Aarts-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

bisschop van *Mentz* werd toen besloten, dat men, in naam der Bisschoppen, aan den Paus schrijven, en hem vermanen zou, de regtmatige begeerte des Keizers te voldoen. De Paus, schoon ontzet, dat de Bisschoppen hem dus verlieten, bleef nogtans bij zijn voornemen, om den Keizer in den ban te doen, wordende daar in echter door de ingezetenen van *Verona*, waar hij aanhoudend bleef wonen, en eindelijk door den dood in October des jaars 1187 verhinderd.

GREGORIUS VIII en CLEMENS III.

Zijn opvolger GREGORIUS VIII scheen den Keizer zeer aangenaam te zijn, maar stierf reeds in de maand December van hetzelfde jaar 1187. De ijver, dien hij betoonde, om eenen kruistogt te bevorderen, ten einde het verlies van *Jeruzalem* te herstellen, hetwelk den ongeloovigen in handen was gevallen, werd door den volgenden Paus CLEMENS III voortgezet, met dat gevolg, dat Keizer FREDERIK zelve in het jaar 1189 naar *Azië* trok, alwaar hij in het jaar 1191 zijnen dood vond; ook ondernamen de Koningen van *Frankryk* en *Engeland* eenen dergelijken togt, gelijk wij het een en ander in de Geschiedenis der Kruistogten gezien hebben. In *Duitschland* maakte CLEMENS een einde van de verschillen over het Aartsbisdom van *Trier*, door de verkiezing van VOLKMAR en RUDOLF te niet te doen, waar na de Domheeren eene nieuwe verkiezing deden. Ook trof hij in het jaar 1189 een vergelijk met de *Romeinen*, die zich, onder voordeelige voorwaarden, aan hem onderwierpen, waar bij aan de regten van den Keizer op deze Hoofdstad geheel niet gedacht werd. Maar

Maar daartegen was de dood van WILLEM II, Koning van *Sicilië*, in het jaar 1189 voor het Keizerlijke Huis, naar het zich liet aanzien, des te voordeeliger. Hij had zijne Vaderszuster KONSTANTIA, die met den Roomsch Koning HENDRIK getrouwd was, tot zijne erfgename verklaard, en haar, met haren Gemaal, op eene algemeene Rijksvergadering laten huldigen. Maar de *Sicilianen* hadden geen zin aan eenen buitenlandschen Vorst, en HENDRIK met zijne Gemalin bevonden zich in *Duitschland*, ook was de Paus misnoegd, dat deze schikkingen gemaakt waren, zonder hem als Leenheer te kennen. Als daarom TANKRED, onechte Zoon van ROGIER, Hertog van *Apulië*, oudsten Zoon van ROGIER, den eersten Koning van *Sicilië*, de wapens opvatte, en zich in het begin van het jaar 1190 tot Koning liet kroonen, schonk CLEMENS hem terstond de beleening van het Rijk, niettegenstaande TANKRED zelve aan KONSTANTIA den eed van trouwe had afgelegd.

De Roomsche Koning HENDRIK word Koning van Sicilië.

Op CLEMENS III, die in het jaar 1191 overleden was, volgde INNOCENTIUS III, te voren Kardinaal-Diaken, HYACINTHUS genoemd. HENDRIK VI, die thans, na den dood van zijnen Vader FREDERIK, Keizer was, spoedde in het jaar 1192 naar *Italië*, om zich van dezen Paus te laten kronen, gelijk ook, na eenig verwijl van 's Pausen zijde, geschiedde. Indien men den Geschiedschrijver ROGER van *Hoveden* (*) zou gelooven, zal de Paus bij deze ge-

COELESTINUS III.

(*) *Annall. Angl. Part. post. ad a.* 1191. *p.* 689.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

gelegenheid den Keizer op eene verregaande wijze beschimpt hebben. Als hij namelijk den Vorst de kroon had opgezet, zal hij hem die met den voet weder van het hoofd geschopt hebben, daar de Keizer voor hem bukkende op de knieën lag, ten teeken, dat hij hem het Keizerrijk weder ontnemen kon; doch alhoewel deze Schrijver een tijdgenoot, en zijn verhaal van BARONIUS, PAGI en andere latere zoo Roomschgezinde als Protestantsche Schrijvers overgenomen is, is deze bijzonderheid in zich zelve zoo ongeloofelijk, daar zij beter op het tooneel dan in de Kerk zou gevoegd hebben, dat men ze met alle regt in twijfel mag trekken, te meer, dewijl andere gelijktijdige Schrijvers 'er niet alleen van zwijgen, maar ook verzekeren, dat HENDRIK met alle eer gekroond is geworden (*). Zekerder is het, dat HENDRIK, volgens een verdrag met de *Romeinen*, zijne bezetting uit de stad *Tuscoli* trok, en daar door die stad, op welke de *Romeinen* sedert langen tijd zeer gebeten waren, aan hunne woede overliet, gelijk zij dan ook dezelve bemagtigden en ten gronde sloopten, na de inwoners gedeeltelijk omgebragt, gedeeltelijk op het wreedst mishandeld te hebben.

De Keizer haastte zich, om naar *Apulië* voort te rukken, en het Rijk van *Sicilië* aan TANKRED te ontweldigen. Dit mislukte hem echter in den eersten veldtogt, veel eer geraakte zijne Gemalin KONSTAN-

(*) Verg. CH. GOTTLIEB SCHWARZ *Diss. de Henrici IV Romana, eaque ignominiosa coronatione Altorf.* 1737.

STANTIA in TANKREDS handen, hoewel zij, ook door 's Paufen medewerking, fpoedig in vrijheid gefteld werd. Maar toen TANKRED in het jaar 1193 overleden was, drong HENDRIK zegevierend het Koningrijk in, en liet zich tot Koning van *Sicilië* kronen, zonder naar de toeftemming van den Paus te vragen.

Deze was intusfchen nog in eenen anderen twist met den Keizer geraakt. RICHARD, Koning van *Engeland*, was in het jaar 1192, als hij uit *Syrië* over land door *Duitschland*, als een bijzonder perfoon vermomd, naar huis keerde, in het gebied van den Hertog LEOPOLD van *Oostenryk* herkend en gevangen genomen, tot wraak van eenen hoon, welken de Hertog voorwendde, in *Palestina* van den Koning geleden te hebben. HENDRIK VI noodzaakte den Hertog, den Koning aan hem over te leveren, onder voorwendfel van bezwaren tegen denzelven te hebben, maar in der daad, om hem een groot losgeld af te perfen. Daar de kruisvaarders onder de bijzondere befcherming van den Paus ftonden, wendde zich RICHARDS Moeder, ELEONORA, Koningin weduwe van *Engeland*, herhaalde keeren fchriftelijk met ernftigen nadruk tot den Paus, maar deze kende den Keizer te wel, dan dat hij zich openlijk durfde te laten zien; RICHARD werd eindelijk in het jaar 1194 ontflagen tegen het betalen van 150,000 Mark zilver Keulsch gewigt; deze Vorst zond in het volgende jaar 1195 een gezantfchap naar *Rome*, om den Paus onder fcherpe verwijtingen te bewegen, om den Hertog van *Oostenryk* te

V BOEK IV Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517

noodzaken, de *Engelsche* Gijzelaars, die hij in handen had, te ontslaan, het reeds ontvangen geld aan den Koning terug, en hem voorts behoorlijke voldoening te geven. De Paus zich nu niet langer kunnende onttrekken, deed den Hertog en allen, die deel hadden gehad aan het gevangennemen van Koning RICHARD, in den ban, en stelde deszelfs land onder *Interdict*. Doch nog in het jaar 1198 moest de Paus INNOCENTIUS III des Hertogs Zoon, op straffe van den ban bevelen, den Koning het afgeperste geld te herstellen.

Dood van Keizer HENDRIK VI en Paus COELESTINUS III.

Keizer HENDRIK VI stierf in het jaar 1197 te *Messina* in *Sicilië*; gelijk een en andere Schrijver verzekert, onder den Pauselijken ban, doch waar van de overige Schrijvers niets melden; hij was integendeel, voornamelijk dewijl hij ook het Rijk van *Sicilië* bezat, voor de Pausen geduchter, dan zijn Vader ooit geweest was; in het volgende jaar 1198 overleed ook de Paus COELESTINUS.

INNOCENTIUS III.

Op dezen grijsaard van negentig jaren volgde een man van niet meer dan zeven en dertig jaren, niet zonder tegenspraak van verscheidene Kardinalen. Hij was de Kardinaal-Diaken LOTHARIUS, uit *Anagni*, een stadje bij *Rome*, geboortig, Zoon van den Graaf van *Segni*, en nam den naam van INNOCENTIUS III aan. Hij had te *Rome*, *Parys* en *Bologna* zich in de Wijsbegeerte geoefend, bezat de tot zijne waardigheid noodige begaafdheden, en kwam in zeer gunstige tijden voor de Pauselijke hoogheid aan de regering. HENDRIK VI liet slechts eenen Zoon, een kind van pas vier jaren, na, FREDERIK, die wel

wel reeds in het jaar 1197 als Koning, en zijne Moeder KONSTANTIA als Regentesse des Rijks erkend was, gelijk zijn Vader hem ook reeds in het jaar 1196 van de Duitsche Rijksstenden als zijn' opvolger had laten benoemen, doch de heerschzucht der Pausen en de verdeeldheid der *Duitsche* Vorsten veroorzaakten, dat de Broeder van HENDRIK, FILIPS, Hertog van *Zwaben* en *Thuscia*, (*Toskanen*,) bezitter der Erfgoederen van MATHILDIS, zich buiten staat bevond, om de regten van zijnen Neef te handhaven.

INNOCENTIUS wordt meester van Rome; van de Mark vanAncona en vestigt den Kerkelijken staat in Italië.

Van deze voor hem gunstige omstandigheden verzuimde INNOCENTIUS niet gebruik te maken. Daags na zijne inwijding reeds noodzaakte hij den Stadhouder van *Rome* aan hem den eed van trouwe af te leggen, waar door zelfs de laatste schaduw der Keizerlijke Oppermagt over deze stad een einde nam. Vervolgens eischte INNOCENTIUS den eed van hulde van MARKWARD of MARCUALDUS, Rijksseneschal Hertog van *Ravenna* en *Romandiola*, die door den vorigen Keizer ook met de *Mark Ancona* beleend was geweest. Deze bood wel den Paus alle voordeelen en eene jaarlijksche schatting aan, indien hij hem de *Mark* wilde laten behouden, maar kon echter niet beletten, dat de inwoners, uit afkeer tegen de *Duitschers*, die de *Italianen* te zeer gedrukt hadden, zich aan den Paus onderwierpen, zoodat *Ancona*, *Fermo*, *Osimo* en andere steden zich onder deszelfs gehoorzaamheid begaven. KOENRAAD van *Zwaben*, Hertog van *Spoleto*, en Graaf van *Assisso*, werd insgelijks genoodzaakt, zijne landen en steden

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

aan den Paus af te ſtaan, en zich naar *Duitschland* te begeven. Bij dit alles gebruikte de Paus het voorwendſel, dat hij aan de *Roomſche* Kerk ſlechts herſtelde, het gene haar van ouds had toebehoord, en maakte zijn gebruik van den eerwaardigen naam van den Apostel PETRUS, maar in der daad bediende hij zich, gelijk MATTHEUS PARIS (*) uitdrukkelijk ſchrijft, van den tegenwoordigen ſtaat des Rijks, hetwelk zonder Keizer was, om hetzelve vele kasteelen en ſteden te ontnemen. Dus was INNOCENTIUS eigenlijk de ſtichter van het Pauſelijk Wereldlijk gebied in *Rome* en *Midden-Italië*, hetwelk tot onzen tijd toe den naam van den *Kerkelijken Staat* gedragen heeft (†).

Gaarn had de Paus ook het voormalige *Exarchaat van Ravenna*, de Erflanden van MATHILDIS enz. onder zijne magt gebragt, maar hier zag hij zich genoodzaakt eene gunſtiger gelegenheid af te wachten. In *Toskanen* gingen de voornaamſte ſteden, als *Florence*, *Lucca*, *Piſa*, en *Siena* een verbond met elkanderen aan, hetwelk door den Paus onderſteund werd, die niet naliet aan allen in te prenten, dat 'er twee groote lichten aan den Kerkhemel waren, welke hunnen Zetel in *Italië* hadden, en van welken het kleinſte, de Keizerlijke magt, zijn licht had van het grootſte, de Pauſelijke magt, even als de maan haar licht van de zon ontleent.

De

(*) *Hist. Major. ad. a* 1210.

(†) *Gesta Innocentii III Rom. Pontif. præmiſſa ejusd. Epist. ex edit.* BALUZII *Par.* 1682. *fol. Tom.* I.

De tegenwoordige gesteldheid van het Koningrijk *Sicilië* bood insgelijks aan den Paus eene voordeelige gelegenheid aan, om zijn gezag in dat Rijk te vestigen. De Keizerin Moeder KONSTANTIA was in het jaar 1198 overleden; de Grooten des Rijks waren onrustig, de Natie haatte de Duitschers, en de Geestelijkheid was geheel op de zijde van den Paus. De uiterste wil van Keizer HENDRIK VI gevonden onder de papieren van den Hertog MARKWARD in het jaar 1200, was insgelijks zeer gunstig voor den Paus, waarschijnlijk omdat deze Vorst geene betere veiligheid voor zijn onmondig kind wist uit te vinden, dan indien hij de gunst van den Paus voor hetzelve winnen kon. KONSTANTIA had reeds voor haar overlijden den Paus laten verzoeken, dat hij haren Zoon de gewone beleening van het Koningrijk *Sicilië*, het Hertogdom *Apulië*, het Vorstendom *Kapua* enz. wilde schenken; aan welk verzoek de Paus voldeed, onder voorwaarde, dat de Koningen van *Sicilië* zich verpligten zouden om de Kerkelijke Bisschopsverkiezingen te erkennen, eenen Pauselijken *Legaat* te ontvangen, aan de Geestelijken vrij *Appel* op den Stoel van *Rome* te vergunnen enz. — De bovengemelde Hertog MARKWARD verhinderde echter een' geruimen tijd den Paus, in het volvoeren van zijne oogmerken. Terstond na het overlijden van KONSTANTIA kwam hij in *Sicilië* over, onder voorwendsel, dat de overleden Keizer hem tot Voogd over zijnen nagelatenen Zoon had aangesteld; waar tegen de Keizerin KONSTANTIA deze Voogdijschap aan den Paus had opgedragen, die

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

De Paus bestuurt Sicilië als Voogd van den jongen FREDERIK

V BOEK IV Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

ook terstond eenen Kardinaal, als zijnen *Legaat*, naar *Sicilië* zond, om daar met de Grooten, aan welken de opvoeding van den jongen FREDERIK was aanbevolen, de regering op zich te nemen. — Ten zelfden tijde wendde zich nog een ander mededinger naar een gedeelte van het Rijk, WALTHER, (of GAUTIER,) Graaf van *Brienne*, tot den Paus; deze *Fransche* Heer was onlangs getrouwd met de oudste dochter van den Koning TANCRED, en eischte voor zich het Graafschap *Lecce* in *Terra d'Otranto*, en het Vorstendom *Tarento*. De Paus, zich hier door in verlegenheid bevindende, oordeelde raadzaam, hem zijnen eisch te bewilligen, maar deed hem tevens in een *open Konsistorie*, (eene vergadering van Kardinalen, gehouden in tegenwoordigheid van vele andere Toehoorders,) bij eede beloven, dat hij niets ten nadeele van FREDERIK ondernemen, maar dien hulde zweeren en tegen zijne vijanden verdedigen zou. Maar de Grooten des Rijks, inzonderheid de Bisschop van *Troja*, Kanselier van *Sicilië*, WALTER, (of GUALTERO,) DE LA PAGLIANA, een vijand van het Huis van TANCRED, namen dezen stap des Pausen zoo euvel op, dat de laatstgemelde de inwoners van *Messina* opriep, en voor hen aan den Paus de booste oogmerken toeschreef; hier op reisde BRIENNE naar *Frankryk*, om krijgsbenden te verzamelen, en zijne eischen met de wapenen aan te dringen.

Ondertusschen had MARKWARD zulke voortgangen gemaakt, dat hij in het jaar 1200 *Palermo* belegeren kon. De Paus zond een leger tegen hem onder zijnen

nen Neef en Veldheer JAKOB, betwelk op MARKWARD in eenen veldslag eene volkomene overwinning behaalde, hoewel deze kort daar na weder de overhand in *Sicilië* kreeg, doordien de bovengemelde Bisschop van *Troja*, PAGLIANA, zich met hem verbond. Deze had zich, na den dood des Aartsbisschops van *Palermo*, tot deszelfs opvolger laten verkiezen, (of *postuleren*,) en zonder den Paus te kennen of het *Pallium* ontvangen te hebben, de besturing van het Aartsbisdom aanvaard; de Paus wilde hem daartegen wel vergunnen het Bisdom *Troja* te behouden, maar alleen toestaan, om zich Voogd of Dienaar der Kerk van *Palermo* te noemen. De trotsche Prelaat verwierp deze schikking, als te vernederend, en sprak zoo wel van den Paus als van BRIENNE met verachting, terwijl hij zich alle magt in *Sicilië* aanmatigde, en eindelijk met MARKWARD verbond, alhoewel deze door den Paus in den ban gedaan was. Hier op deed de Paus hem in het jaar 1201 insgelijks in den ban, waar door hij, van ieder verlaten wordende, genoodzaakt was, zich voor den Paus te verootmoedigen, maar als deze hem gebood, dat hij zich niet verder tegen den Graaf van *Brienne* zou verzetten, gaf hij ten antwoord, dit niet te kunnen doen, al zou de Apostel PETRUS zelve van CHRISTUS gezonden worden, om hem zulks te bevelen, en al zou hij 'er om in de Hel komen. Ook vereenigde hij zich met eenen anderen *Duitschen* Veldheer, DIEPOLD, die al sedert eenige jaren in *Apuië* voortgangen gemaakt had;

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

had; maar zij werden door BRIENNE in het jaar 1201 geslagen.

Inmiddels had MARKWARD *Palermo* bemagtigd, en zich meester gemaakt van den jongen Koning FREDERIK, maar werd in zijne verdere oogmerken in het jaar 1202 door den dood gestuit.

Nu deed zich weder een ander *Duitsch* Veldheer op, welken de *Italianen* WILLEM CAPPARONE noemen, die in *Palerno* drong, zich van FREDERIK meester maakte, en zich Opperopziener des Konings en Stadhouder van *Sicilië* noemde. Thans verzocht de Kanselier PAGLIANA, van deze onrusten gebruik makende, den Paus andermaal om *absolutie*, welke hij ook, onder belofte van volkomene gehoorzaamheid, verkreeg. — Onderwijl bleven DIEPOLD en BRIENNE malkanderen beoorlogen, tot de laatstgemelde in het jaar 1205 het leven verloor, waar na de Paus DIEPOLD in het jaar 1206 van den ban onthief, en naar *Sicilië* zond, alwaar CAPPARONE en PAGLIANA om het Regentschap twistten, tot de Paus eindelijk zelve in het jaar 1208 in *Sicilië* kwam, en door zijn gezag en schikkingen op eenen Rijksdag te *San Germano* de rust en orde eenigermate herstelde.

De Paus doet uitspraak over de verkiezing van eenen Keizer.

Terwijl INNOCENTIUS zich beijverde, om zijn weeskind FREDERIK te handhaven, hoewel nog meer, om zijne eigene belangen te bevorderen, was hij tevens werkzaam, om denzelven uit te sluiten van het Keizerrijk, hoewel de jonge Vorst, gelijk wij gezegd hebben, reeds in het jaar 1196 door de verkiezing der *Duitsche* Vorsten een regt op hetzelve

ve verkregen had. De meeste Vorsten waren ongenegen, om een kind, hetwelk ver buiten *Duitschland* leefde, tegen den zin des Pausen, te erkennen, en boden daarom aan FREDERIKS Oom, FILIPS, Hertog van *Zwaben* en *Toskanen*, die tot hier toe alle moeite voor zijnen Neef gedaan had, zelven de kroon aan, welke deze in het jaar 1198 besloot aan te nemen, wordende door de *Sakfische*, *Zwabische*, *Beyersche* en andere Grooten erkend, terwijl de meeste Geestelijken en de Vorsten aan den *Rhyn* tegen hem den Hertog OTTO verkozen, Zoon van HENDRIK *den Leeuw*, weleer Hertog van *Saksen* en *Beyeren*, onder den naam van OTTO IV. Deze beide Mededingers deden terstond hun best, om den Paus tot hun belang over te halen. FILIPS, die uit een Huis afstamde, hetwelk bij de Pausen hatelijk was, en wien de Paus zelfs in den ban gedaan had, omdat hij als Hertog van *Toskane* in het Pauselijk gebied eenen inval gedaan had; alhoewel hem deze ban niet plegtig was aangekondigd, en daarom van FILIPS ontkend werd; verzocht evenwel van den Paus *absolutie*, die dit aan zijnen Legaat overliet, indien FILIPS alle Pauselijke voorschriften zou nakomen. De Legaat schijnt zich daar mede overhaast te hebben, alzoo de Paus zijne vrijspreking niet bevestigde. — OTTO daartegen, behoorde tot eene partij, welke den Pausen steeds toegedaan geweest was. De Geestelijke en Wereldlijke Vorsten, die hem verkoren hadden, schreven ook eerbiedig aan den Paus, met verzoek, om hunne keuze te bevestigen, onder belofte, dat OTTO al de regten

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 15 7.

ten der Kerk voorstaan, en haar alle gehoorzaamheid bewijzen zoude. Doch de aanhangers van FILIPS schreven op een' geheel anderen toon, zij verzochten wel, dat de Paus aan den door hen verkorenen Vorst zijne genegenheid wilde bewijzen, tevens berigtende, dat zij met denzelven spoedig te *Rome* zouden komen, ten einde hem de Keizerlijke kroon door den Paus te laten opzetten, maar geen woord van eenig verzoek om de bevestiging der verkiezing door den Paus, integendeel verzochten zij heel ernstig, dat deze de regten van het Rijk niet benadeelen, en den meermalen genoemden Hertog MARKWARD als Gevolmagtigden van hunnen Keizer erkennen zou.

Op deze stoute taal antwoordde INNOCENTIUS aan deze Duitsche Vorsten, dat hij wel wist, wie der beide Vorsten de genegenheid van den Apostolischen Stoel verdiende; dat 'er nog steeds schadelijke lieden waren, die geene eendragt wenschten tusschen de Kerk en het Rijk, dat het leugen was, als of hij tot vermindering van het Rijk werkzaam was; hij zou de Keizerlijke kroon aan den genen geven, die regtmatig verkoren was; MARKWARD was een meineedig verrader, die reeds genoegzaam te onder gebragt was.

Bovendien zond hij naar *Duitschland* een wijdloopig geschrift over, in hetwelk hij zijne gedachten over den toestand des Rijks, en de drie verkorene Mededingers, den jongen FREDERIK, FILIPS en OTTO ontvouwde, hetzelve besluitende met de Rijksvorsten te vermanen, dat zij zich over een bekwaam

per-

perfoon vereenigen, of hem het oordeel daar over laten zouden; zoo zij geen van beiden deden, zoude hij, om hunne oneenigheid niet te voeden, en met PETRUS tot verloochening der waarheid gebragt te worden, den Hertog OTTO, die der Kerke zoo genegen was, tot Koning en Keizer verklaren.

De Paus doet FILIPS in den ban.

Doch geene der beide partijen fchikte zich naar dit aanfchrijven van den Paus, maar zij beftreden malkander federt het jaar 1198 allerhevigst, in *Duitschland* in de eerfte jaren met gelijk voordeel, maar in *Italië* was alles voor OTTO geftemd, en de Paus zelve zal verklaard hebben, dat hij FILIPS de kroon ontnemen zoude, of dat deze zulks aan hem zou doen (*). Eindelijk liet INNOCENTIUS in het jaar 1201 door eenen Kardinaal-Legaat in *Duitschland* bekend maken, dat OTTO Koning was, en dat hij FILIPS met zijne aanhangers op nieuw in den ban zou doen. Maar deze ftap van den Paus werd door de aanhangers van FILIPS zeer euvel opgenomen, en verfcheidene Aartsbisfchoppen en Bisfchoppen toonden hem in eenen nadrukkelijken Brief hunne verontwaardiging over denzelven. De Paus beantwoordde dezen Brief in eenen anderen, gefchreven aan BERTHOLD, Hertog van *Zaringen*, die insgelijks van eenige Rijksvorsten verkoren, maar vervolgens op de zijde van FILIPS overgegaan was. In denzelven verklaarde hij, dat hij het regt der *Duitfche* Vorsten, om eenen Koning te verkiezen, volkomen erkende, maar dat het regt, om den door hen verko-

(*) *Chron. Urfperg. p.* 233, 234.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

korenen perfoon te onderzoeken, aan den Paus ftond, van wien dezelve gezalfd, gewijd en gekroond moest worden. Of zou de Paus, indien de Vorsten eens eenparig eenen Kerkroover, eenen geexcommuniceerden, eenen dwingeland of krankzinnigen, eenen Ketter of Heiden tot Koning verkoren, dien zalven en kronen? Zijn Legaat had niet, gelijk de Vorsten hem hadden tegengeworpen, gehandeld als Verkiezer of als Rigter, maar flechts als *Aankondiger*, (*Denunciator*,) bekend gemaakt: dat FILIPS onwaardig, maar OTTO tot het Rijk bevoegd was.

FILIPS wordt vermoord

Maar ook deze Paufelijke Brief deed geene uitwerking bij de partij van FILIPS, hoewel deze Vorst zelve in het jaar 1293 voordeelige aanbiedingen aan den Paus ter verzoening liet doen, welke thans wel niet aangenomen werden, maar als de magt van FILIPS toenam, en hij zelfs door den Aartsbisfchop van *Keulen* andermaal te *Aken* gekroond was, kwam men in onderhandeling, waar in FILIPS beloofde, zoo hij den Paus of de *Roomfche* Kerk mogt beleedigd hebben, het oordeel daar over aan de Kardinalen en aan zijne Vorsten te willen onderwerpen; maar zoo de Paus hem of het Rijk beleedigd had, zulks wilde hij, ter eere van CHRISTUS, wiens ftadhouder de Paus was, en uit eerbied voor den Apostel PETRUS, en tot zijne eigene zaligheid, aan het geweten van den Paus overlaten; verders beloofde hij zijne Dochter ten huwelijk te zullen geven aan des Paufen Neef, waar bij men hopen mogt, dat de Erfftaten van MATHILDIS tot eene bruidfchat

zou-

zouden geschonken worden. Sommigen verzekeren, dat INNOCENTIUS op deze toezeggingen bewilligd zal hebben, dat FILIPS Keizer zou zijn; zoo veel is zeker, dat hij eischte, dat OTTO eenen stilstand van wapenen met FILIPS zou aangaan, welke ook in het jaar 1207 gesloten werd, ook liet hij FILIPS van den ban ontslaan, en zou zich misschien geheel met hem verzoend hebben, indien FILIPS niet in het jaar 1208 door den Paltsgraaf OTTO van *Wittelsbach* was vermoord geworden.

OTTO Keizer, wordt van den Paus gekroond.

Nu liet zich OTTO nogmaal in *Duitschland* eenparig verkiezen, en INNOCENTIUS zelve was geheel voor hem werkzaam. OTTO erkende, dat hij het Keizerrijk aan den Paus als eene weldaad verschuldigd was, en noemde zich in eenen Brief aan den Paus duidelijk genoeg: *door Gods en des Pausen genade Roomsch Koning*, (*Innocentio Dei Gratia S. Rom. sedis Summo Pontifici Otto eadem Gratia et sua Romanorum Rex.*) (*) Ondertusschen verwekten de pogingen, welke de Koning van *Sicilië*, FREDERIK, Neef van FILIPS, aanwendde, om het Keizerrijk voor zich te verkrijgen, aan OTTO bekommeringen, waarom hij zich haastte, om naar *Italië* te trekken, ten einde de kroon van *Italië*, en te *Rome* de Keizerlijke kroon te ontvangen. — Deze togt, die in het jaar 1209 ondernomen werd, slaagde in het eerst naar wensch. OTTO, als een afstammeling uit het *Welfische* Huis, werd in de steden van *Lombardyë* met blijdschap ontvangen, en te *Monza* als Koning van

(*) *In Registro Innoc.* III. *Epist.* 16›. *p.* 754.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

van *Italië* gekroond. Maar de Keizerlijke kroon ontving hij uit handen van den Paus te *Rome* in den herfst van gemelde jaar, doch niet eer, voor dat hij eenen plegtigen eed in handen des Paufen had afgelegd, waar bij hij genoegzaam in alle de eifchen van den Roomfchen Stoel bewilligde.

Maar vervolgens in den ban gedaan.

Met deze plegtigheid nam echter de goede verftandhouding tusfchen den Paus en den Keizer fpoedig een einde. Vooreerst geraakten de *Romeinen*, gelijk zoo menigmaal gebeurd was, met een aantal foldaten van het Keizerlijk leger, hetwelk voor *Rome* gelegerd lag, in twist, waar bij de Duitfchers niet weinige dooden en gewonden kregen; maar ook kreeg OTTO fpoedig met den Paus zelven verfchil; het was reeds voor hem beleedigend, dat de Paus van hem eischte, dat hij den dag na zijne kroning met zijn leger het Roomfche gebied zou verlaten, gelijk een Schrijver van deze tijden dit verhaalt; ook gebeurde zulks niet eer, voordat de Keizer gebrek aan levensmiddelen begon te krijgen, welke de *Romeinen* niet langer leveren wilden; waar bij fpoedig nog andere bezwaren kwamen. Volgens MATTHEUS PARIS, herinnerde de Keizer zich, dat hij bij eede beloofd had, ook de waardigheid des Rijks te *zullen* handhaven, en deszelfs regten herftellen, waar over noodwendig verfchil ontftaan moest, dewijl de Paus, gedurende het openftaan van den *Keizerlijken* troon, vele Kasteelen en andere bezittingen des Rijks ingenomen had, gelijk ook de Koning van *Sicilië* zich van verfcheidene Rijksvestingen had meester gemaakt. Anderen verhalen, dat de twist ontftond

over

over de erfgoederen van MATHILDIS. — Hoe het zij, OTTO bezette verſcheidene ſteden, welke de Paus voor eenige jaren aan zich onderworpen had, ook beoorloogde hij in het jaar 1210 den Koning van *Sicilië*, wien hij bijna geheel *Apulië* ontnam. De Paus liet hem herhaalde keeren vermanen, om de *Roomſche* Kerk en den Koning van *Sicilië* niet te vervolgen, maar OTTO beriep zich op zijne verpligting als Keizer, tot handhaving van de regten des Rijks; waar op de Paus nog in hetzelfde jaar den Keizer en deszelfs aanhangers in den ban deed, en alle Stenden van het Duitſche en Roomſche Rijk van den eed, aan hem gedaan, ontſloeg. OTTO ſtelde aan den Paus eene bijeenkomst te *Rome* voor, al zou hij zich ook met gevaar van zijn leven derwaarts begeven, maar de Paus ſchreef hem, dat dezelve om vele redenen onmogelijk was. Den ban achtte OTTO in het eerst zoo weinig, dat hij in het jaar 1211 zijnen veldtogt tegen Koning FREDERIK vervolgde, die bijna het geheele vaste land van zijn Rijk verloor; maar daartegen werkte de Paus in *Duitschland* des te ſterker tegen hem, alwaar zijn Legaat, de Aartsbisſchop van *Mentz*, SIGFRIED, het zelfs daar toe bragt, dat Koning FREDERIK op eene vergadering te *Bamberg* tot Keizer verkoren werd; en de Pauſelijke partij verſterkte zich onder de *Duitſche* Vorsten zoo aanmerkelijk, dat OTTO in het jaar 1212 genoodzaakt was naar *Duitschland* te keeren.

Dus werd INNOCENTIUS onverziens bewogen, om FREDERIK, die thans achttien jaren oud was, wien hij INNOCENTIUS bewerkt de

verkiezing van FREDERIK II tot Keizer.

hij van zijne kindsheid af met allen ijver van de Keizerlijke waardigheid had zoeken uit te sluiten, thans daar toe te bevorderen. Dewijl vele Vorsten verlangden, dat hij in *Duitschland* zou komen, liet de Paus hem in het jaar 1212 naar *Genua* brengen, van waar hij, niet zonder moeite en gevaar, in *Zwaben* aankwam, maar zoo veel ondersteuning vond, en zich daar van zoo werkzaam bediende, dat hij nog in hetzelfde jaar te *Mentz* de hulde van vele Rijksvorsten ontvangen, en van den Aartsbisschop aldaar gezalfd kon worden. OTTO zelve maakte hem het beklimmen van den troon gemakkelijk, door zich in eenen oorlog met den Koning van *Frankryk* FILIPS AUGUSTUS in te wikkelen, tegen wien hij in het jaar 1214 eenen grooten veldslag verloor, die hem zoo van alle magt ontzette, dat hij sedert, in zijne *Brunswijksche* Erflanden opgesloten, alleen den naam van Keizer behouden kon. In den gemelden veldslag merkten de *Franschen* zich alleen als Christenen aan, omdat OTTO met zijn leger in des Pausen ban was.

FREDERIK II toont zich zeer eerbiedig jegens den Paus.

Dus hadden de *Duitschers* in FREDERIK II weder eenen Keizer uit handen van den Paus ontvangen, jegens wien FREDERIK zich ten uitersten dankbaar betoonde, noemende in eene Gouden Bulle in het jaar 1213 te *Eger* uitgegeven, INNOCENTIUS zijnen liefsten Heer en vereeringswaardigsten Vader, Beschermer en Weldoener, en doende tevens alle die beloften, welke OTTO IV in het begin zijner regering aan den Paus gedaan had. Bij zijne kroning te *Aken*, in het jaar 1215, nam hij, om den Paus

te

te believen, met den Aartsbisschop van *Mentz*, het kruis aan, om *Palestina* te hulp te trekken. Evenwel moest hij nog een soort van geregtelijk onderzoek ondergaan voor het hoogste Geestelijk gerigt, hetwelk de Paus in het jaar 1215 hield in de algemeene Kerkvergadering in het *Lateraan*, eer de Paus zijne Keizerlijke waardigheid bevestigde. Op deze vergadering bevond zich als Gezant van FREDERIK de Aartsbisschop van *Palermo*, en als afgevaardigde van Keizer OTTO zekere *Milanees*; die uit naam van zijnen Meester alle gehoorzaamheid aan de Kerk aanbood, indien zij zijne Keizerlijke waardigheid wilde erkennen, maar de Markgraaf van *Montferrat*, een aanhanger van FREDERIK, bragt hier tegen verscheidene beschuldigingen tegen OTTO in, dat hij den eed verbroken had, welken hij aan de Kerk had gedaan, eenen geëxcommuniceerden Bisschop in bescherming genomen, eenen anderen, die Pauselijk *Legaat* was, in de gevangenis gezet, en tot schimp der Roomsche Kerk FREDERIK eenen *Papenkoning*; (*regem presbijterorum*,) genoemd had. Daar en boven beweerde de Markgraaf, dat de *Milanees* niet moest gehoord worden, dewijl alle *Milanezen* als vrienden van OTTO met hem in den ban waren. Hier over kwam men tot wederzijdsch schelden, zoodat de Paus de vergadering moest doen scheiden, hoewel hij kort daar na de verkiezing van FREDERIK goedkeurde, die ook reeds te voren in Junij des jaars 1215 een' der gewigtigste wenschen van den Paus voldaan had. Hij had namelijk in eene Gouden Bul te *Straatsburg* opgesteld,

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

bepaald, dat zijn Zoon HENDRIK, die op zijn bevel tot Koning van *Sicilië* gekroond was, van zijne Vaderlijke magt ontheven zijn, en het Koningrijk *Sicilië* geheel alleen als een Pauſelijk Leenrijk bezitten zou; hij wilde zelfs den titel van Koning van *Sicilië* niet voeren, maar dit Rijk, tot de meerderjarigheid van zijnen Zoon, door een' bekwaam man laten regeren, die van alles aan de *Roomſche* Kerk rekenſchap zou geven; en dit, ten einde het Rijk van *Sicilië*, tot nadeel van den Paus en de erfgenamen van FREDERIK, niet zou mogen ſchijnen, met het Keizerrijk vereenigd te wezen.

INNOCENTIUS zet Koning JAN van Engeland af.

Op deze wijze waren *Duitschland* en *Italië*, gedurende de achttienjarige regering van Paus INNOCENTIUS III, van hem genoegzaam afhankelijk; maar *Engeland* werd dit op nog ſchandelijker wijze. In dit Rijk was in het jaar 1199 Koning JAN zijnen Broeder RICHARD opgevolgd. Hij was een Vorst van een laag, wreed, onſtandvastig en laf karakter, die zijnen Neef ARTHUR met onmenſchelijke wreedheid vermoordde, en zonder tegenweer zijne landen in *Frankryk* door FILIPS AUGUSTUS liet bemagtigen; door al hetwelk hij zich de verachting en haat zijner onderdanen op den hals haalde. Hij toonde zijnen lagen geest ook daar door, dat hij den Paus om deszelfs hulp verzocht tegen den Koning van *Frankryk*, maar daar voor moest hij in zijn eigen Rijk de overmagt van den Paus voelen.

Na het overlijden van HUBERT, Aartsbisſchop van *Kanterbury*, in het jaar 1205, verkoren de jonge Monniken uit het Klooster van den Heiligen AU-

AUGUSTINUS, den Apostel der *Angelsakſen*, of de Kanunniken der Christuskerk te *Kanterbury*, des nachts in de Kerk hunnen Onderprior REGINALD tot deszelfs opvolger. Nog dien zelfden nacht ging deze met eenige Monniken op reis naar *Rome*, om de bevestiging van den Paus te verzoeken, hebbende met een eed beloofd, niets van zijne verkiezing voor af te zullen openbaren, dewijl men eerst des Pauſen goedkeuring wilde weten, eer men den Koning van de verkiezing kennis gaf. Maar REGINALD verbreidde, zoo dra hij in *Vlaanderen* gekomen was, overal uit, dat hij tot Aartsbisſchop verkoren was. Zijne medebroeders in *Engeland* voor des Konings toorn vreezende, werden hier door zoo misnoegd, dat zij den Koning om verlof vraagden, ten einde eene nieuwe keuze te doen; hetwelk hun de Koning verleende, en daar bij JOAN VAN GRAY, Bisſchop van *Norwich*, aanprees, die onder al de Prelaten van zijn Rijk zijn grootſte vertrouwen bezat. Op 's Konings bevel werd JOAN dadelijk verkoren, en plegtig door de Monniken ingevoerd (*).

REGINALD kwam intusſchen te *Rome* aan, maar de Paus weigerde hem, zonder nadere kundſchap, te bevestigen, terwijl de *Suffraganen* of Bisſchoppen, die onder het Aartsbisdom *Kanterbury* behoorden, zich bezwaarden, dat men hun geen deel gegeven had in de verkiezing; ook bleef de Koning niet in gebreke, twaalf Monniken naar *Rome* te zenden, om de nieuwe verkiezing te verdedigen. Ein-

(*) MATTH. *Paris. Hist. Major. p.* 193, 212.

Eindelijk deed de Paus in het jaar 1207 uitspraak, waar bij hij de beide verkiezingen te niet deed, en aan de veertien Monniken, die zich te *Rome* bevonden, op hunne belofte van gehoorzaamheid en straffe van den ban, gebood den Kardinaal STEVEN LANGTON, eenen den Paus geheel toegedanen *Engelschman*, die zich toen aan zijn Hof te *Viterbo* bevond, tot Aartsbisschop te verkiezen, het geen zij ongaarn en al morrend, een uitgezonderd, deden, waar na de Paus hem terstond wijdde.

Om echter den Koning wegens deze eigendunkelijke aanmatiging eenige voldoening te geven, schreef de Paus hem eenen Brief, verzeld met een geschenk van vier gouden met juweelen bezette ringen, van welke in den Brief eene zeldzame *allegorische* verklaring gegeven werd, welke beuzelarijen den Koning niet kwalijk behaagden; maar toen de tweede Brief hier op volgde, met een verzoek van den Paus, dat hij den *Kanoniek* verkorenen LANGTON, die als een zeer geleerd man door den Paus werd aangeprezen, gunstig zou onthalen, ontstak de Koning in woedenden toorn tegen de gemelde Monniken, die hij van verraad beschuldigde, en door gewapende magt uit hun Klooster verdreef, terwijl zij naar *Vlaanderen* vlugtten, waar na hij het Klooster met andere Monniken bezette, hoewel de landerijen van hetzelve, zoo wel als die van het Aartsbisdom, sedert onbebouwd bleven leggen. Vervolgens schreef de Koning eenen scherpen Brief aan den Paus, met klagten over het schenden van zijne regten, welke hij, als het noodig was, tot den dood toe wilde hand-

handhaven, dreigende tevens, dat, indien de Paus de verkiezing van den Bisſchop van *Norwich* niet wilde goedkeuren, hij alle zijne onderdanen beletten zou, zich naar *Rome* te wenden, opdat zijn land niet van geld uitgeput, en hij daar door buiten ſtaat geſteld mogt worden, om deszelfs vijanden terug te drijven. In het antwoord van den Paus op dezen Brief, zag men, onder een zachte wijze van voorſtel, echter duidelijke blijken, dat alle tegenſtand van den Koning vergeefs zou wezen, en dat de Paus volſtrekt niet wilde toegeven. Evenwel was dezelve niet voldoende, om 's Konings gezindheden te veranderen. Waarom de Paus in het jaar 1208, met raad van zijne Kardinalen, aan de Bisſchoppen van *Londen*, *Ely* en *Worcester* last gaf, om den Koning te vermanen, dat hij zich, in deze zaak, van God zou laten overwinnen, en daar door deszelfs genade verwerven, en zoo de Koning bleef wederſtreeven, in 's Pauſen naam over geheel *Engeland* een *Interdict* of verbod van Godsdienstoefening te brengen. De drie Bisſchoppen baden den Koning met tranen, dat hij zich toch niet hier voor wilde blootſtellen, maar deze werd bijna woedend, en berstte in grove ſcheldwoorden uit tegen den Paus en de Kardinalen, en zwoer, zoo als hij gewoon was, *bij Gods tanden*, indien zij, of wie het ware, zich durfden vermeten het *Interdict* tegen zijn Rijk uit te ſpreken, zou hij alle Prelaten en Geestelijken naar *Rome* zenden, en hunne goederen verbeurd verklaren; ja alle *Romeinen*, die zich in zijn land bevinden mogten, de oogen laten uitſteken, en den

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

neus affnijden, en hen dus wegjagen, opdat zij voor alle volken kenbaar zouden wezen. Evenwel kondigden deze Bisschoppen kort daar na het algemeen *Interdict* voor *Engeland* af, zoodat alle openbare Godsdienst aldaar ophield en stilstond. Van de Sacramenten werden alleen de Biecht en het Avondmaal aan zieltoogenden, als ook de Doop aan de kinderen toegelaten. De lijken der overledenen werden, zonder van een' Priester verzeld te zijn, weggedragen, en gelijk PARIS zegt, als honden, op de wegen en in de gragten begraven. Behalve de gemelde drie Bisschoppen, vlugtten nog twee anderen het land uit, om 's Konings toorn te ontgaan.

Dezelve berstte ook in der daad allerhevigst uit tegen de Geestelijkheid en Prelaten, welke hij het land uitbande, terwijl hij de Kerkelijke goederen in beslag nam, ook liet hij zich van alle zijne onderdanen den eed van hulde en trouw vernieuwen. Doch ondertusschen stond de Godsdienst stil, en LANGTON vergunde slechts aan sommige Kerken, om eens in de week Godsdienst te houden. — In het jaar 1209 deed de Paus den Koning in den ban, waar op onder anderen de Aartsdiaken van *Norwich*, een van de Opzieners der Koninklijke Schatkamer, (*Exchequer*, bij MATTHEUS PARIS *Scaccarium*,) zijn ambt nederleide, verklarende, dat het voor iemand, die eene Geestelijke waardigheid bekleedde, gevaarlijk was, in dienst van een' Koning te blijven, die in den ban was, waar voor de Koning hem in boeijen liet kluisteren, en eenen looden Priestermantel omhangen, onder welks gewigt hij en

voorts

voorts van honger en gebrek binnen kort ftierf.

Volgens MATTHEUS PARIS werd de Koning in zijn opzet geftijfd door zekeren, zoo als hij hem noemt, valfchen Godgeleerden, ALEXANDER, bijgenaamd *Cæmentarius* of *den Metzelaar*, die met waarfchijnlijke gronden betwees, dat de Paus geene Koninklijke of wereldfche bezittingen behoorde te hebben, dewijl de Heere aan den Apostel PETRUS alleen magt over de Kerk en Kerkelijke zaken gegeven had; de Koning begunftigde dezen Godgeleerden en fchonk hem vele aan de Geestelijkheid onttrokkene Prebenden; maar naderhand, door het gezag van den Paus gevallen zijnde, had hij, zegt de Gefchiedfchrijver, zijn brood moeten bedelen.

Tot hier toe betoonde Koning JAN grooter moed, tegen de overmagt van den Paus, dan men anders in dezen tijd van de Vorsten gewoon was. Ook oorloogde hij ten dezen tijde voorfpoedig tegen de *Schotten*, in *Ierland*, en in *Walles*. Bovendien ftond hij in verbond met Keizer OTTO IV, die insgelijks bij den Paus in den ban was. Doch toen deze zijne magt begon te verliezen, begon ook de moed van Koning JAN te verflaauwen, en men begon over een vergelijk te handelen, ten welken einde twee Paufelijke Legaten in *Engeland* overeenkwamen; ook hield de Koning te *Dover* een mondgefprek met LANGTON, hetwelk vruchteloos afliep, omdat LANGTON een volkomene fchavergoeding voor de Geestelijkheid eischte.

Eindelijk kwam de Paus tot het uiterfte. De ban werd op nieuw herhaald, elk verboden, met den Ko- De Paus zet den Koning af

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar1073. tot 1517.

en biedt zijn Rijk aan den Koning van Frankryk aan.

Koning aan tafel of anders eenige verkeering te onderhouden, en alle zijne onderdanen van den eed van trouwe aan hem ontflagen. Hier op volgde in het jaar 1212 eene plegtige afzetting, waar bij de Paus den Koning van de regering vervallen verklaarde, de uitvoering van welk vonnis hij aan den Koning van *Frankryk*, FILIPS AUGUSTUS, opdroeg, en hem daar voor het erfelijk bezit van het Rijk van *Engeland* afstond, en vergeving van al zijne zonden beloofde. Om den Koning van *Frankryk* daar toe te bewegen, zond de Paus zijnen Onderdiaken PANDOLF aan denzelven, echter, met heimelijken last, om, indien de Koning van *Engeland* voldoening wilde geven, en zich onderwerpen, denzelven weder in genade aan te nemen.

FILIPS AUGUSTUS, die reeds voor lang op gelegenheid geloerd had, tegen zijnen ouden vijand, verzamelde terstond eene aanzienelijke krijgsmagt te *Rouen*, en bragt eene talrijke vloot in zee, waar tegen JOAN echter van zijne zijde 60,000 man en eene nog talrijker vloot gereed had, zoodat, indien alle Bevelhebbers en Soldaten hem getrouw geweest waren, hij niet veel van de *Franschen* zou te vreezen gehad hebben.

Doch de Staatkunde van den Paus bedoelde, de beide Koningen te vernederen, maar geenszins om de magt van FILIPS geduchter te maken, dan hij reeds was; onverwachts kwamen in het jaar 1213 twee Tempelheeren uit *Frankryk* bij den Koning van *Engeland*, die hem, uit naam van PANDULF, een mondgesprek met denzelven voorsloegen, waar

in

in de Koning bewilligde, en hetwelk eerlang te *Dover* plaats had. De Pausfelijke Legaat ftelde den Koning in hetzelve zijn dreigend gevaar voor oogen, en vermaande hem, nog in tijds aan de uitfpraak der Kerk gehoor te geven, in welk geval hij zijn Rijk terug ontvangen, en uit zijne verlegenheid gered zou kunnen worden.

Koning JAN onderwerpt zich aan den Paus.

Thans ontzonk den Koning den moed; het *interdict* en de ban, welke nu reeds vijf jaren hadden geduurd, maakten hem twijfelmoedig omtrent de zaligheid van zijne ziel; de geweldige toerustingen des Konings van *Frankryk* maakten hem bevreesd, te meer, omdat hij zijne Grooten en zijn Volk niet kon vertrouwen, bij al hetwelk kwam, volgens onzen Gefchiedfchrijver, de voorzegging van zekeren Kluizenaar uit het Graaffchap *Tork*, die door geheel *Engeland* verfpreid was, dat hij den volgenden Hemelvaartsdag niet meer Koning zou zijn. Door dit een en ander moedeloos gemaakt, zwoer de Koning in PANDOLFS tegenwoordigheid, dat hij de uitfpraak der Kerk gehoorzamen zou, en zestien van zijne voornaamfte Graven en Baronnen zwoeren in zijne ziele, dat zij hem, indien hij zijnen eed niet hield, met al hun vermogen tot voldoening aan denzelven verpligten zouden.

Ingevolge van deze belofte kwamen weinige dagen voor Hemelvaartsdag des jaars 1213 de Koning, PANDOLF, verfcheidene Grooten enz. te *Dover* bijeen, alwaar de Koning eene fchriftelijke verzekering opftelde, welke vier Baronnen in zijn' naam bezwoeren, dat hij aan de Prelaten en Geestelijkheid vrijheid ver-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

vergunde, om in het Rijk terug te keeren, en hun schadeloosstelling bezorgen zou; willende anders zijn Patronaatregt aan den Paus verliezen, en het den Bisschoppen vrijlaten, de Kerk tegen hem te dienen.

Door deze belofte verwierf de Koning het opheffen van den ban en het interdict, maar om van zijne afzetting vrijgesproken te worden, moest Koning JAN nog schandelijker vernedering ondergaan. Twee dagen na de bovengemelde bijeenkomst verscheen hij andermaal met zijne Bisschoppen en Grooten voor PANDOLF, en gaf in handen van denzelven, *als vertegenwoordiger van den Paus*, zijne kroon, met de Koningrijken *Engeland* en *Ierland* over; zijne schande met eenen openen Brief aan alle Christenen zelve bekend makende; en daar in verklarende, de gemelde Rijken voortaan van den Paus en de *Roomsche* Kerk te leen te zullen houden, voor zich en zijne nakomelingen, en als Leenman, in plaats van alle diensten, welke hij als zoodanig schuldig was, jaarlijks aan de *Roomsche* Kerk te zullen betalen 1000 *mark* zilver, 700 voor *Engeland* en 300 voor *Ierland*, boven de betaling van den *Pieterspenning*, en onverminderd de Koninklijke Regten en Regalien.

Vervolgens deed Koning JAN den eed aan PANDOLF, dat hij God, den Heiligen PETRUS, de Roomsche Kerk en zijnen Heer den Paus INNOCENTIUS, en deszelfs regtzinnige opvolgers getrouw zijn zoude. Tevens liet hij terstond aan den Legaat het eerste jaar van het beloofde Leengeld betalen, die onbeschaamd genoeg was, om hetzelve met voeten te treden; waar over alleen de Aartsbisschop van *Du-*

Dublin, die tegenwoordig was, openlijk zijn misnoegen betuigde. Zelfs verhaalt men, dat de Legaat de kroon en fchepter, welke hem de Koning ten teeken van zijne leenroerigheid aan den Paus overgaf, vijf dagen lang onder zich heeft gehouden, eer hij dezelve, als eene genadegift, aan den Koning terug gaf.

PANDOLF reisde met 's Konings handfchrift en het ontvangen geld naar *Frankryk*, alwaar hij de Engelfche Prelaten en Monniken last gaf, om naar *Engeland* over te fteken, tevens den Koning van *Frankryk* vermanende, om geene vijandelijkheden tegen *Engeland* aan te vangen. Deze, woedend van fpijt, deed den Legaat hevige verwijtingen, en zou werkelijk met den oorlog zijn voortgegaan, indien niet de Graaf van *Vlaanderen*, één zijner magtigfte Vafallen, geweigerd had, hem in denzelven bij te ftaan, ook werd de *Franfche* Vloot door de *Engelfchen* volkomen vernield.

Toen de *Engelfche* Geestelijken in Julij 1313 in het Rijk terug keerden, ging de Koning hun te gemoet, en zich voor de Prelaten nederwerpende, verzocht hij hen met tranen, dat zij zich over hem en zijn Rijk wilden ontfermen. Zij beurden hem, insgelijks weenende, op, leidden hem in het Kapittelhuis te *Winchester*, en ontfloegen hem van den ban, terwijl hij zwoer, de Kerk en Geestelijkheid te zullen befchermen, en de hun aangedane fchade binnen zekeren bepaalden tijd te zullen vergoeden.

Thans geloofde Koning JAN, dat hem niets kon verhinderen, om zich aan *Frankryk* te wreeken, maar

Oorlog der Baronnen.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

maar zijne Grooten weigerden hem hunnen dienst, waar op hij hen met geweld wilde noodzaken, doch de Aartsbisschop LANGTON noodzaakte hem, door gebeden en bedreigingen, dit voornemen te laten varen. Ook verzachtte deze het verbod van Godsdienst thans in zoo verre, dat hij toeliet, dat de *Kanonieke* uren met eene zachte stem gezongen werden; doch te gelijk ontwierp hij met eenige Grooten eene voor den Koning gevaarlijke verbindtenis. Hun eene geheel vergetene oorkonde van Koning HENDRIK II, waar bij aan zijne onderdanen vele vrijheden waren toegestaan, vertoond hebbende, zwoeren zij, in zijne tegenwoordigheid, dat zij ter wederkrijging van deze regten, ten bekwamen tijde, zoo het noodig ware, zich dood vechten zouden.

De Koning, waarschijnlijk onderrigt van deze verbindtenis, wendde zich thans tot den Paus, wiens magt hij ondervonden had, en riep hem als zijnen Leenheer te hulp tegen zijne Grooten en Baronnen. De Paus zond daar op eenen nieuwen Legaat, den Kardinaal-Bisschop van *Tuscoli*, in het jaar 1213, naar *Engeland*, om de schadeloosstelling der Geestelijkheid te bevorderen, en des Konings afzetting van het Rijk op te heffen. Ook toonde de Paus zich daar in inschikkelijk jegens den Koning, en terwijl de Geestelijkheid onmetelijke eischen deed, berustte de Legaat in het aanbod des Konings, om in eens 100,000 mark ter schavergoeding te betalen; waar tegen de Koning op nieuw zijne onderwerping aan den Paus betuigde, en ten teeken daar van, in eene groote vergadering in de Pauluskerk te *Londen*, an-

andermaal zijne Kroon en Rijken overgaf. De Paus gaf ook aan zijnen Legaat volmagt, om de ledigstaande Bisdommen en Abdijen door eene Kanonieke verkiezing of *Postulatie*, doch naar zijnen raad en met Koninklijke bewilliging te doen vervullen, en geene tegenspraak of *Appellen* daaromtrent toe te laten. De Legaat ging hier in zoo willekeurig, geweldig, en partijdig te werk, dat 'er een algemeen misnoegen ontstond, en de Aartsbisschop LANGTON zelve in het jaar 1214 hem dit gedrag verbood, tevens zich op den Paus beroepende; maar deze was thans over den Koning zoo voldaan, dat de *Prelaten* niets konden uitrigten.

Eindelijk schreef de Paus aan zijnen Legaat, in het jaar 1214, dat hij het *Interdict* volkomen uit vaderlijke genegenheid had opgegeven, mits de Koning 40,000 mark aan de Geestelijkheid betaalde, welk geld echter de Prelaten alleen ontvingen, terwijl de lagere Geestelijkheid en de Monniken, hoewel zij zich tot den *Legaat* gewend hadden, niets ter schadeloosstelling verkregen.

Het groot Charter door den Koning getekend.

Nu scheen de Paus wel *Engeland* in rust gebragt en deszelfs Koning vernederd te hebben, maar de Grooten en Baronnen des Rijks, bij welken de Koning JAN reeds lang verachtelijk en gehaat was, eischten in het jaar 1315 van hem de herstelling der wetten van den Heiligen EDUARD, en andere in de bovengemelde oorkonde van HENDRIK I, aan hunne Voorvaderen toegestaan. De Koning nam tijd van beraad, liet zich in zijn Rijk op nieuw huldigen, en nam zelfs het kruis aan, om zich tegen de Ba-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ronnen te verzekeren; maar toen zij eene krijgsmagt op de been bragten, *Londen* zich aan hun overgaf, en de Koning hun niet langer kon tegenstaan, onderteekende hij eindelijk in Julij des jaars 1215 den zoogenoemden *grooten Vrijheidsbrief*, (*the great Charter*,) welke de grondslag van de vrijheid der *Engelsche* Natie geworden is. Dezelve werd wederzijds door vele eeden bekrachtigd, ook zou men de Pausselijke bevestiging daar op verzoeken.

De Paus doet de Baronnen in den ban

Maar JAN was alleen op wraak tegen zijne Grooten bedacht. Terwijl hij een groot leger vreemde soldaten tegen hen verzamelde, beklaagde hij zich bij den Paus, dat zijne Baronnen hem onbehoorlijke vrijheden hadden afgeperst. De Paus, een uittreksel uit den *Vrijheidsbrief* gelezen hebbende, riep vol ongenoegen uit: „ Willen dan de *Engelsche* Baronnen eenen met het kruis geteekenden en onder de bescherming van den Apostolischen Stoel staande Koning van den troon stooten, en de heerschappij der *Roomsche* Kerk aan een' ander overdragen? Bij den Heiligen PETRUS, deze beleediging kunnen wij niet ongestraft laten!" Hij verklaarde vervolgens bij eene Bulle den Vrijheidsbrief voor nietig, en veroordeelde hem, ook schreef hij aan de Baronnen niet zonder bedreigingen, dat zij zich aan den Koning zouden onderwerpen.

Maar deze gehoorzaamden aan deze aanschrijving te minder, omdat de Koning de vijandelijkheden reeds tegen hen begonnen had; en zeiden openlijk, dat de Paus zich eene kwade zaak aantrok; waar op de Paus in het jaar 1215 den ban tegen hen uitsprak,

ſprak, hunne landen onder verbod van den Gods-dienst bragt, en van alle Vaſallen des Konings eischte, dat zij, tot vergeving van hunne zonden, hem tegen deze vijanden zouden bijſtaan. Doch zelfs de voornaamſte Prelaat van *Engeland*, de Kardinaal en Aartsbisſchop LANGTON, weigerde den Paus gehoorzaamheid. Het Domkapittel van *York* had zijnen Broeder SIMON LANGTON tegen 's Konings wil tot Aartsbisſchop verkoren, waar tegen de Koning zich aan den Paus vervoegde, die de verkiezing te niet deed, en het Domkapittel gebood, Afgevaardigden naar *Rome* te zenden, om daar met raad van den Paus een' ander bekwaam man te verkiezen. Geen wonder, dat LANGTON het vonnis tegen de Baronnen niet wilde laten afkondigen, voorwendende, dat het met list van den Paus verkregen was, en dat hij, die naar *Rome* ging op de algemeene Kerkvergadering, welke de Paus bijeengeroepen had, den Paus zelven zou ſpreken. Maar PANDOLF en de Bisſchop van *Winchester* lieten, als daar toe van den Paus gevolmagtigd, den ban openlijk afkondigen, aan welken de Grooten zich echter niet kreunden, omdat 'er niemand bij name in genoemd was; maar de Gevolmagtigden van den Paus verboden ook aan den Kardinaal-Aartsbisſchop LANGTON de waarneming van zijn ambt, en toen hij te *Rome* kwam, bevestigde de Paus hunne uitſpraak. De Kanunniken van *York*, die daar ook aangekomen waren, moesten nu den genen tot hunnen Aartsbisſchop verkiezen, dien de Paus hun voorſchreef, van wien echter de Paus 10,000 pond ſterlings voor de-

V BOEK IV Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

zé verkiezing afperste. Ook moesten al de Prelaten der nu afgeloopene Kerkvergadering hem groote geldsommen betalen, en die van de woekeraars te *Rome* opnemen.

Ten einde ook de *Engelsche* Baronnen tot onderwerping te noodzaken, deed de Paus een aantal derzelve bij name in den ban, en zelfs de Burgers van *Londen*, wier stad ook onder *verbod* van Godsdienst, (*Interdict*,) gelegd werd. Maar deze beletten de afkondiging van den ban, en deden den Godsdienst in hunne stad bij aanhoudendheid vieren. *Zij zeiden* eenparig, dat alle deze bevelen met list verkregen en nietig waren, dewijl wereldlijke zaken den Paus volstrekt niet aangingen, nademaal de Heer aan PETRUS en zijne opvolgers alleen Kerkelijke zaken overgelaten had. „ Waarom, " riepen zij, „ strekt zich de onverzadelijke hebzucht der *Romeinen* tot ons uit? Wat raakt onze twist de Apostolische Bisschoppen? Dat zijn dus opvolgers van „ KONSTANTYN, en niet van PETRUS! Nademaal „ zij dezen in verdienste en werken niet navolgen, „ kunnen zij ook dezelfde magt met hem niet hebben. O schande! deze magere schoften, (*marcidi ribaldi*,) die niets van wapenen of wellevendheid weten, willen thans door hunnen ban over „ de geheele wereld heerschen; zij, die slechts verachtelijke woekeraars en Simoniaci zijn! " *Hoe* gegrond ook deze aanmerkingen in den grond waren, dat de Paus en de Geestelijkheid in Staatszaken niets te zeggen hebben, zij werden gemaakt van lieden, die hunnen Koning zonder tegenspraak van den Paus hadden laten afzetten!

Mid-

Middelerwijl liet JAN door zijne vreemde soldaten de landen en goederen der Baronnen met zulke wreedheid verwoesten, dat zij tot eenen wanhopigen stap kwamen, en in het jaar 1215 de kroon van *Engeland* aan den Prins LODEWYK, Zoon van den *Franschen* Koning FILIPS AUGUSTUS, aanboden. Deze, niettegenstaande de pogingen van den Paus, om den Koning van *Frankryk* af te schrikken, landde in het jaar 1216 met eene groote Vloot in *Engeland*, alwaar hij in *Londen* en het zuidelijk gedeelte des Rijks ontvangen en erkend werd. Tevens zond hij Gezanten aan den Paus, van wien hij in den ban gedaan was, om zich te verdedigen, en deze bevond zich in geene geringe verlegenheid, toen de dood van Koning JAN in het jaar 1216 een einde van den twist maakte. Met zijn dood veranderde het misnoegen der *Engelschen* tegen hem in medelijden met zijnen minderjarigen Zoon HENDRIK III, die in zijne plaats den troon beklom. LODEWYK verloor spoedig alle genegenheid, door zijne partijdigheid ten voordeele van de *Franschen*; hij werd te land en ter zee geslagen, en moest blijde zijn, dat hij in het jaar 1217 met een dragelijk verdrag naar *Frankryk* kon keeren.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

De Baronnen bieden LODEWYK Zoon van den Koning van Frankryk de kroon aan.

Engeland was dus geheel aan den Paus onderworpen, maar hij beproefde zijne magt ook aan andere Vorsten. FILIPS AUGUSTUS, Koning van *Frankryk*, was minder dan andere Vorsten geneigd, om hem iet toe te geven; immers, als des Pausen Legaat hem in het jaar 1188 met een *Interdict* dreigde, indien hij met den toenmaligen Koning van

Twistmet den Koning van Frankryk.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Engeland, HENDRIK II, niet tot een verdrag wilde komen, had hij fier geantwoord, dat het der *Roomsche* Kerk niet toekwam, eenen Koning, allerminst der *Franschen*, te oordeelen; evenwel moest ook deze Vorst voor den Paus onderdoen. Hij was in het jaar 1193 gehuwd met de *Deensche* Prinses INGEBURGIS, maar had terstond na de voltrekking van zijn huwelijk tegenzin in haar gekregen hebbende, zich, onder voorwendsel van te nabloedverwantschap, door zijne Bisschoppen van haar laten scheiden, en was in het jaar 1196 met MARIA, *Dochter* van den Hertog van *Meranië*, getrouwd. Zoo dra INNOCENTIUS den Pauselijken troon beklommen had, trok hij zich deze zaak aan. Zijn Kardinaal-Legaat dreigde in het jaar 1199 in eene algemeene Kerkvergadering der *Fransche* Geestelijkheid te *Dijon* geheel *Frankryk* met een verbod van Godsdienst, indien de Koning zijne wettige Gemalin niet weder aannam. Kort daar na werd, niettegenstaande de Koning aan den Paus appelleerde, deze bedreiging ook voltrokken. FILIPS hier over verbitterd, dat zijne eigene Bisschoppen daar in bewilligd hadden, dreef hen allen uit hunne posten; en joeg hunne *Kanunniken* weg, na hen te hebben laten plunderen, ook mishandelde hij de Priesters op gelijke wijze. Maar in het jaar 1201 kwamen twee andere Legaten in *Frankryk*, die ter beslissing dezer zaak eene Kerkvergadering beleiden te *Soissons*. Hier was de Koning zelve met zijne Grooten tegenwoordig, en 'er werd vijftien dagen lang over zijn huwelijk gehandeld. Uit vrees voor den Koning durfde niemand

mand zich de verstotene Koningin aantrekken, tot dat een arme Geestelijke, tot algemeene bewondering, voor haar sprak. Onverziens verliet FILIPS de vergadering; nam INGEBURGIS weder tot zich, en kondigde dit den Legaten en Bisschoppen aan. Hij ontging daar door de handen der *Romeinen*, zegt RIGORD, die reeds tot zijne echtscheiding gereed waren (*).

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Op dezelfde wijze noodzaakte INNOCENTIUS in het jaar 1198 ALFONSUS X, Koning van *Gallicië*, en *Leon*, die met zijne Nicht, de Dochter des Konings van *Kastilië*, getrouwd was, om zich van dezelve te laten scheiden. — De Koningen van *Arragon* mogten, volgens een oud herkomen, de waardigheid en eerbewijzen van Koning niet genieten, voor dat zij of Ridder geslagen of getrouwd waren, maar als PIETER van *Arragon* in het jaar 1204 te *Rome* gekomen, zich van den Paus liet kronen, en tevens zijn Rijk leenroerig aan denzelven maakte, schonk de Paus hem en zijne opvolgers het regt, dat hun de kroon, als zij dit van den Paus verzochten, terstond door den Aartsbisschop van *Tarragona* mogt worden opgezet. — Hij noodzaakte SANCTIUS of SANCHEZ, Koning van *Portugal*, om de jaarlijksche cijns te betalen, waar toe zijn Vader zich verbonden had. — De Koning der *Bulgaren*, KALOJOANNES, over welk volk hevig getwist was tusschen de *Patriarchen* van *Oud* en *Nieuw Rome*, on-

INNOCENTIUS oefent zijne magt ook over andere Koningen.

(*) RIGORD *de Gest. Philippi Aug. p.* 36. *sq. bij* DUCHESNE *SS. Hist. Franc. T.* V.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

onderwierp zich in het jaar 1197 aan den Paus, en ontving van denzelven eenen *Patriarch* der *Bulgaren*, hij zelve werd van den Paus gekroond, en beschonken met eene tand, waar op een kruis en twee sleutels, als het Pauselijk wapen, waren afgebeeld, en verkreeg ook van hem vrijheid, om geld met zijn Beeldtenis te laten munten. — Tenzelfden tijde onderwierp zich ook de Koning van *Armenië* met zijnen Patriarch aan den Paus.

INNOCENTIUS sterft

Wanneer wij alles, wat wij van dezen Paus INNOCENTIUS III verhaald hebben, overwegen, en daar bij voegen, hoe veel deel hij gehad heeft in het veroveren van *Konstantinopolen* door de *Franken* in het jaar 1204, en hoe onder zijne regering de *Inquisitie*, de *Transsubstantiatie* en de *Oorbiecht* zijn ingevoerd, en de kruistogt tegen de *Albigenzen* gepredikt is, gelijk wij in het vervolg zien zullen, moet men erkennen: dat INNOCENTIUS het Pausselijk Rijk, door GREGORIUS VII gegrond, tot volkomenheid gebragt heeft, terwijl de Bedelmonniken, die om dezen tijd insgelijks opkwamen, gestrekt hebben als een krachtig middel, om hetzelve te schragen.

In dit hoog aanzien overleed INNOCENTIUS III in Julij des jaars 1216. Men begrijpt ligtelijk, dat zijne voorbeeldelooze heerschzucht en geweldige handelwijze hem bij velen van zijne tijdgenooten zeer gehaat hebben gemaakt, waar van waarschijnlijk het gevolg geweest is, dat men zijn zedelijk karakter na zijn dood zeer nadeelig heeft voorgesteld, waar toe onder anderen behoort een zonderling verhaal van

eenen

eenen beroemden Monnik en Bisschop uit het midden der XIIIde eeuw, uit den mond van eene Heilige (*). Kort na zijn' dood, schrijft hij, verscheen deze Paus, met een groote vlam omgeven, aan de Heil. LUTGARDIS. Hij maakte zich aan haar bekend, en als zij hem zuchtend vraagde, waarom toch de algemeene Vader der Christenen zoo vreesselijk gemarteld werd? gaf hij haar ten antwoord: „ Om drie redenen; ik zou zelfs wegens dezelve „ met alle regt tot de eeuwige pijn verdoemd zijn „ geworden, indien ik 'er, door de voorbede der „ zaligste Moeder Gods, tot wier eere ik een Kloos„ ter gesticht heb, in mijn laatste uur geen berouw „ over gehad had. Maar hoewel ik den eeuwigen „ dood ontgaan ben; zal ik toch tot den dag des „ oordeels met de wreedste pijnen gepijnigd worden. „ Dat ik thans bij u mogt komen, daar toe heeft „ mij de Moeder der Barmhartigheid het verlof van „ haren Zoon bezorgd." Met deze woorden verdween INNOCENTIUS. „ LUTGARDIS, " zoo vervolgt de Schrijver, „ ontdekte zijnen noodlottigen toestand aan hare Zusters, opdat zij hem te hulp zouden komen; maar zelve, vol medelijden jegens hem, leide zij zich tot zijn best eene wonderbare marteling op. Zij heeft mij die drie redenen geopenbaard; maar die ik, uit eerbied voor zoo grooten Paus, niet bekend wil maken." Een ander gezigt, of liever wellevende hekeling op dezen Paus, ver-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

(*) THOMAS *Cantimpratens. in vita B.* LUTGARDIS *Virginis L.* II. *C.* 7. *ap.* RAINALD *ad a.* 1216. *n.* 11. *p.* 228.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

verhaalt een ongenoemde *Duitsche* Monnik, op het einde der XVde eeuw (*). Een slapende Abt, zegt hij, zag God op zijnen troon, en een mensch met eene Pausselijke kroon schielijk naar hem toeloopende en hem om barmhartigheid smeekende; maar hoe deze van eenen grooten Draak vervolgd werd, die God om geregtigheid tegen hem aanriep. Kort daar na vernam de Abt, dat INNOCENTIUS gestorven was. Aan den anderen kant prijst een ander Schrijver (†) dezen Paus, omdat hij ver af was van alle pracht, hij roemt zijne matigheid over tafel, en zijne milddadigheid.

INNOCENTIUS is Schrijver geweest van verscheidene werken, welke echter over het geheel het middelmatige niet te boven gaan. Zijne Brieven zijn belangrijk voor de geschiedenis van dezen tijd, en voor de kennis der gronden van de Pausselijke magt. Zij zijn voor een groot gedeelte uitgegeven door BALUZIUS te *Parys* 1682 in II Deelen in *Folio*. Andere, die sedert uitgegeven zijn, worden genoemd bij FABRICIUS (§). Nog een Brief van dezen Paus, door GEBAUER uitgegeven (**), in welken hij Keizer OTTO IV vermaant, het *Roomsche* gebied te ontzien, onder bedreiging van den ban, is te merkwaardiger wegens het korte en nadrukkelijke antwoord

(*) *Compilatio Chronolog. ap.* PISTOR. *Rer. German. Tom.* I. *pag.* 1098.

(†) *ap.* RAINALD *l. c. n.* 15.

(§) *Biblioth. Lat. Med. et inf. ætat. T.* III. *p.* 35.

(**) *Leven van Keizer* RICHARD *Bladz.* 611-613.

woord van den Keizer (*), waar in hij aan den Paus verklaart, dat dit geene Geestelijke zaak was, die voor hen behoorde; en dat hem de magt over wereldlijke zaken toekwam. (*In temporalibus vero plenam, ut scitis, habeo potestatem, de quibus vobis non convenit judicare.*) Voorts zijn verscheidene werken van dezen Paus gedrukt, anderen liggen nog in Handschriften. Onder allen heeft men veel werks gemaakt van zijn Boek *over de menschelijke ellende; de contemtu mundi, seu miseria hominis Libri tres,* ook genoemd *de miseria humanæ conditionis.*

HONORIUS III. Reeds op den derden dag na den dood van INNOCENTIUS werd te *Perugia* van de aanwezende Kardinalen de Kardinaal-Priester CENCIUS SAVELLI, een geboren Romein, tot zijnen opvolger verkoren, die den naam van HONORIUS III aannam. Het eerste werk van dezen was, de kruistogt, reeds onder zijnen voorzaat besloten, door te zetten. JOAN, Koning van *Engeland*, had voor zijnen dood, zijnen jongen Zoon HENDRIK III aan den Paus aanbevolen, en deze bezorgde ook, dat dezelve te *Glocester* gekroond, en op den troon bevestigd werd. Het eiland *Man*, hetwelk toen nog zijn eigen Koning of Vorst had, REGINALD genoemd, werd door denzelven in het jaar 1219 insgelijks als een leengoed aan den Paus onderworpen, ten einde beveiligd te zijn tegen alle ondernemingen der *Engelschen*; over het algemeen trad de nieuwe Paus in de voetstappen van zijnen voorzaat.

Al-

(*) Aldaar *Bladz.* 314.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

HENDRIK, Zoon van FREDERIK II, wordt tot Roomsch Koning verkoren.

Alleen de Keizer FREDERIK II, die in gaven van geest boven andere Vorsten van zijnen tijd uitmuntte, toonde zich minder inschikkelijk jegens den Paus. Niettegenstaande zijne belofte aan Paus INNOCENTIUS III, wegens de scheiding van *Sicilië* en het *Duitsche* Rijk, werd zijn Zoon, HENDRIK, die reeds Koning van *Sicilië* was, in het jaar 1220, schoon slechts zeven jaren oud, door de *Duitsche* Rijksvorsten tot Roomsch Koning verkoren, niet zonder den invloed des Keizers, gelijk men vermoeden mag, en hij zelve in eenen Brief aan den Paus bekende, schoon hij tevens aan denzelven verzekerde, dat *Sicilië* van het *Duitsche* Rijk gescheiden zou blijven.

FREDERIK II door den Paus gekroond

HONORIUS, deze verzekeringen niet vertrouwende, gaf aan zijne *Legaten* in *Duitschland* last, om naar 's Keizers oogmerken naauwkeurig onderzoek te doen, te meer, omdat FREDERIK den kruistogt, welken hij op zich genomen had, van tijd tot tijd uitstelde. Ondertusschen ontving echter FREDERIK in het jaar 1220 de Keizerlijke kroon van den Paus, om welke plegtigheid te bevorderen FREDERIK, door den Abt van *Fulda*, als zijnen Gezant, den Paus van zijne genegenheid liet verzekeren, en tevens de *Romeinen* vermanen, om zich zoo jegens de Kerk en den Paus te gedragen, dat de Keizer bij zijne komst over hen voldaan kon zijn; hetwelk zag op de onrusten in die stad, door welke de Paus in het jaar 1218 tweemalen genoodzaakt was geweest, die stad te verlaten. De kroning werd met alle plegtigheid voltrokken, en in het jaar 1221 gaf FREDERIK bevel,

vel, om aan den Paus alles terug te geven, wat hem van de Landen der Markgravin MATHILDIS ontnomen was geworden.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Maar zoo dra FREDERIK begon, in zijn Erfkoningrijk *Sicilië*, hetwelk gedurende zijne minderjarigheid aan alle verwarringen overhevig was, zijn Koninklijk gezag en de goede orde te herstellen, namen vele misnoegden, voornamelijk Geestelijken, hunnen toevlugt tot den Paus, die hunne zaak aantrok, en ten hunnen behoeve aan den Keizer schreef, niet zonder ingewikkelde bedreigingen, waar op deze vrij ernstig antwoordde; zelfs riep hij uit: „Hoe lang zal ik het verdragen, dat de Paus mijn geduld misbruikt? wanneer zal hij palen zetten aan zijne heerschzucht? — Thans begint hij het Keizerlijk gezag te verachten, hetwelk hij zelve heeft bevestigd. Gaat, en zegt HONORIUS, dat ik mij eer deze kroon zal laten ontnemen, dan zijne beleedigingen verdragen zal. De Paus zond wel bevel aan alle Koninklijke ambtenaren in het Rijk van *Sicilië*, om van de Geestelijken geene schattingen af te vorderen, maar hetzelve werd niet gehoorzaamd; evenwel werd het ingezamelde geld bestemd tot den kruistogt naar *Egypte*.

Verschillen tusschen den Keizer en den Paus.

De belangen van den kruistogt vereenigde de beide Vorsten ook weder met malkanderen, die in het jaar 1222 eene bijeenkomst hielden te *Veroli*, in het Pausselijk gebied; ook trouwde de Keizer in het jaar 1225, met genoegen van den Paus, de dochter van den gewezenen Koning van *Jeruzalem*, JOANNES VAN BRIENNE; maar deze goede verstandhouding

werd

werd telkens afgebroken. In het jaar 1223 stelde FREDERIK aan den Paus eenige Geestelijken voor tot de Bisdommen van *Kapua* en *Aversa*, en als de Paus zijne uitspraak verschoof tot de aankomst van eenige Kardinalen, liet de Keizer hem verklaren, dat hij, indien de Paus hen niet goedkeurde, geene anderen aannemen zou, waar tegen de Paus weder in eenen Brief hevig uitvoer, zonder dat ons de uitslag dezer zaak bekend is. In het jaar 1225 vervulde de Paus vier Bisdommen en eene Abdij in het *Napolitaansche*, zonder voorweten des *Keizers*, evenwel dien verzoekende, deze eerwaardige mannen aan te nemen, maar deze beklaagde zich over dit schenden van zijne regten als Koning, en liet geenen der benoemde Prelaten tot het bezit van hun ambt komen; evenwel schijnt hij in het volgende jaar hier in te hebben toegegeven, wanneer eene gewigtiger zaak hem bezig hield.

Ten einde zijn gezag in *Lombarbyë* te herstellen, beleide hij eenen rijksdag in het jaar 1226 te *Cremona*, waar toe hij met een leger uit zijn Rijk optrok, terwijl zijn Zoon HENDRIK met een leger uit *Duitschland* in *Lombardyë* zou dringen. Maar de stad *Milanen* en eenige andere, als ook vele Grooten, sloten een verbond tegen den Keizer, en beletten deszelfs Zoon met geweld, om zich met zijnen Vader te vereenigen, wiens Vasallen in het Hertogdom *Spoleto* insgelijks weigerden, hem in dezen togt te volgen, en zich deswegens tot den Paus vervoegden; zoodat FREDERIK in zijn oogmerken tegen de *Lombarden* te leurgesteld werd, en niet zelfs

zelfs de bemiddeling van den Paus verzoeken moest tot een vergelijk met de *Lombarden*, hetwelk deze ook tot ſtand bragt, doch zoo, dat de verbondene ſteden het voor zich zelve niet voordeeliger hadden kunnen opſtellen. In een ander misverſtand toonde FREDERIK zich echter niet zoo buigzaam, daar hij aan zijnen Behuwdvader JAN VAN BRIENNE dat deel van zijn *Jeruzalemſche* Rijk weigerde in te ruimen, hetwelk de *Arabieren* den Christenen nog overig gelaten hadden, waarom de Paus aan denzelven in het jaar 1227 een gedeelte van zijn gebied tot zijn onderhoud gaf.

Dood van HONORIUS III.

Op den 18den Maart van het laatstgemelde jaar overleed Paus HONORIUS III. Behalven het gene wij hier van hem vermeld hebben, zullen wij in het vervolg nog gelegenheid vinden, om van andere zijner verrigtingen te gewagen, van het bevestigen van nieuwe Geestelijke Ordens en Genootſchappen, en het invoeren van Kerkelijke plegtigheden enz. Nog Kardinaal zijnde, ſchreef hij een groot Boek, waar in al de tollen en andere inkomſten der Roomſche Kerk, met de ſtukken daar toe behoorende, zijn opgeteekend: *Liber Cenſualis*, of *Liber Cenſuum Eccleſiæ Romanæ*, waar van de Jeſuiet PAPENBROCH en MURATORI ſtukken in het licht gegeven hebben; bij hetzelve heeft hij een dienstboek der *Roomſche* Kerk gevoegd, waar in bijzonder de dienſten, door den Paus op Feestdagen te verrigten, en de plegtigheden bij deszelfs verkiezing, en bij de krooning van eenen Keizer beſchreven worden. Dit dienstboek is on-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

onder den titel: *Ordo Romanus XII, Auctore Cencio*, uitgegeven door MABILLON (*), van zijne andere min belangrijke schriften heeft FABRICIUS (†) eene lijst gegeven.

GREGORIUS IX doet Keizer FREDERIK II in den ban

Zoo dra de opvolger van HONORIUS, GREGORIUS IX, bezit had genomen van den Pauselijken troon, drong hij bij den Keizer FREDERIK II aan, dat deze zijnen kruistogt naar *Palestina*, waar van hij zelve, toen nog Kardinaal-Bisschop van *Ostia*, den Keizer de gelofte had afgenomen, thans eindelijk na veel uitstellens zou voltrekken; de Keizer maakte werkelijk toerustingen tot den togt, maar werd door eene ziekte aangetast, juist toen hij scheep meende te gaan. Zoo zeer was de Paus hier over misnoegd, dat hij verklaarde, dat de Keizer thans werkelijk in den ban vervallen was, die hem reeds voor twee jaren bedreigd was, en dat hij *deszelfs* ziekte enkel voor een gezocht voorwendsel en uitvlugt hield. FREDERIK ontschuldigde zich vergeefs door zijne Gezanten, met den verzwakten staat zijner gezondheid, de Paus antwoordde, dat hij slechts het oordeel had uitgesproken, waar aan de Keizer zelve zich onderworpen had, hem vermanende, in den schoot der Kerk terug te spoeden, en aan God de schuldige genoegdoening te geven, tevens hem beschuldigende van vele andere onregtvaardigheden, inzonderheid tegen de Geestelijken, in een *Rijk*, hetwelk aan zijne Kerk toebehoorde, en welke hij dus niet langer dulden kon. De

(*) *In Mus. Ital. T.* II. *p.* 165-220.

(†) *Biblioth. Lat. Med. et inf. aetat. T.* III. *p.* 267.

De verootmoediging, welke hij van den Keizer verlangde, volgde niet, waarom de Paus in het jaar 1228, op Witten Donderdag, het Feest der plegtige Excommunicatien, op eene Sijnode van vele *Italiaansche* Bisschoppen, den ban met al de gewone plegtigheden openlijk tegen den Keizer uitsprak. In eenen Brief aan de Bisschoppen van *Apuliё* gaf hij hun daar van kennis, met vele beschuldigingen tegen den Keizer, en met bevel, om tegen denzelven, alhoewel hunnen Koning, het banvonnis elken Zon- en Feestdag openlijk aan te kondigen.

Doch, terwijl de Paus aan alle Vorsten en Prelaten in *Europa* van dezen ban en deszelfs redenen kennis gaf, schreef ook FREDERIK aan vele Christen Vorsten, zich over dit onregtvaardig vonnis beklagende, en God tot getuige nemende, dat in der daad eene zware ziekte hem in den kruistogt belet had, en belovende denzelven, zoo dra mogelijk, te zullen volbrengen. Onder anderen droeg hij den Koning van *Engeland* in eenen Brief voor: *hoe brandend de geldzucht* ware *van de Roomsche Kerk*; hij herinnerde denzelven het voorbeeld van deszelfs Vader, dat van den Graaf van *Toulouse* en andere Grooten. Van de menigvuldige soorten van *Simonie*, de ongehoorde geldafpersingen, openbaren en tot hier toe onbekenden woeker, met welken de Pausen de geheele wereld besmetten, wilde hij niet gewagen. Deze onverzadelijke bloedzuigers bedienden zich van honigzoete woorden, dat het Roomsche Hof de Kerk, onzer aller Moeder en Zoogevrouw is, maar dit Hof was de wortel en oorsprong

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

van alle kwaad, wiens ftiefmoederlijke gezindheden uit alle deszelfs vruchten duidelijk bleken. — De eerfte Kerk was op armoede en eenvoud gegrond, en was toen ook vruchtbaar in Heilige mannen, maar thans overladen met rijkdommen, was het te vreezen, dat met de bouwlieden ook het gebouw der Kerk zou inftorten. Ten befluite waarfchuwt hij alle Vorsten tegen de geldgierigheid en onregtvaardigheid van den Paus, met de plaats uit VIRGILIUS:

Tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet.

De Paus door een oproer uit Rome verdreven

FREDERIK liet het niet enkel bij woorden, maar behalve dat hij aan de Kardinalen en aan de *Romeinen* fchreef, aan de eerften om den Paus van zulke onregtvaardige ondernemingen terug te houden, welke hij anders nadrukkelijk zou moeten ftraffen, en aan de laatften, om, volgens hunnen pligt, de regten des Keizers van *Rome*, hunnen weldoener te verdedigen, bragt hij, behalve andere Grooten te *Rome*, de FRANGIPANI op zijne zijde, die met den Paus reeds over *Viterbo* in twist waren. Dezen verklaarde hij voor hunne goederen tot Vafallen van het Rijk, waar van het gevolg was, dat de *Romeinen* kort na Pafchen des jaars 1228 eenen opftand tegen den Paus verwekten, nadat zij hem reeds te voren, terwijl hij de Mis las, met fchelden en fchreeuwen hadden ingevallen. Zij noodzaakten hem, de ftad te verlaten, en vervolgden hem tot *Viterbo*, ja dwongen hem zelfs, naar *Perugia* te vlugten; waar voor hij hen in den ban deed.

In

In dezen verwarden toestand zocht GREGORIUS zijn aanzien tegen den Keizer te handhaven, door twee *Franciskanen* aan hem af te zenden met eenen eigenhandigen Brief, in eenen gezwollen stijl geschreven, over de onderdrukking der Geestelijken, welke hij den Keizer vermaande te staken, alzoo de Paus anders nog andere schikkingen tegen hem zou moeten maken. Doch deze poging van den Paus werkte niets uit, de Keizer had waarschijnlijk eenige Geestelijken gestraft, die hem als eenen in den ban gedanen Vorst behandeld hadden, tegen zijn Plakkaat, waar bij hij al die Geestelijken, die zich verstouten zouden, het Pausselijk bevel te volgen, terstond van alle hunne wereldlijke inkomsten ontzette.

De Keizer ondernemt den kruistogt.

In de Geschiedenis der Kruistogten, hebben wij gezien, dat Keizer FREDERIK II, in het jaar 1228, den kruistogt ondernomen hebbe, met dat gevolg, dat hij een verdrag voor tien jaren met den *Sultan* van *Egypte* sloot, gedurende welke *Jeruzalem* den Christenen in handen zou gesteld worden. De Keizer volbragt dus zijne gelofte, maar op eene wijze, welke den Paus ten hoogsten verbitteren moest, omdat hij, een uit de Kerk uitgebannene, nu, zonder den Paus te kennen, en in spijt van denzelven, den Heiligen Oorlog ondernam. Geen wonder, dat de Paus hem bij denzelven allerhande verhinderingen in den weg leide, terwijl 'er tevens, gedurende 's Keizers afwezendheid, een vinnige oorlog ontstond tusschen den Paus en den Hertog van *Spoleto*, 's Keizers Stadhouder in *Sicilië*. In *Sicilië* waren verscheidene Grooten tegen den Keizer opgestaan, die

Kruistogt van FREDERIK II. Oorlog met den Paus.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

vervolgens de wijk genomen hadden in de *Mark Ancona*, alwaar de Hertog hen vervolgde, geloovende, of vermoedende, en niet zonder waarschijnlijkheid, dat zij door den Paus waren opgestookt, alhoewel de Keizer naderhand zijnen Stadhouder bestrafte, dat hij zonder zijn bevel in het land van den Paus gevallen was. De Paus deed den Hertog hier op in den ban, en zond ook een leger tegen hem te veld, onder des Keizers Schoonvader JAN VAN BRIENNE, en den Kardinaal COLONNA, hetwelk in 1229 in *Apulië* drong, en verscheidene plaatsen bemagtigde.

Op de tijding van dezen oorlog spoedde FREDERIK in datzelfde jaar met zijn leger weder naar *Europa*, te meer, omdat de Geestelijkheid in *Palestina*, op aanstoken van den Paus, alle Kerkelijke gemeenschap met hem, omdat hij in den ban was, afgebroken had. Schielijk dreef hij de Pauselijke soldaten, die men *Sleuteldragers*, (*clave signati*,) noemde, omdat zij 's Pausen wapen, de Sleutelen des Hemelrijks, in hunne vaandels voerden, uit zijne landen; maar moeijelijker was het, zich met den Paus te verzoenen. Deze beschuldigde hem overal, dat hij zich, onder den ban zijnde, verstout had, eenen kruistogt, en dus eenen onregtvaardigen oorlog, te ondernemen. Dit niet alleen, de Paus verweet hem bovendien den stilstand met den *Muhammedaanschen* Vorst gesloten, als ook dat hij het zwaard van den altaar van *St. Pieter* genomen of daar gewijd aan denzelven overgegeven had; dat hij CHRISTUS uit zijnen Tempel te *Jeruzalem* verdreven,

ven, en de wacht van het Heilige Graf aan de *Saracenen* toevertrouwd, en het verbond met de Oosterſche Christenen geheel verloochend had. Dit en nog meer had de Patriarch van *Jeruzalem*, die geheel op zijde van den Paus was, overgeſchreven, onder anderen ook nog, dat de Keizer de *Dominikanen* en *Franciskanen*, die in deze ſtad hadden willen prediken, van den Kanſel had laten ſleepen, op den grond werpen en openlijk afkloppen. Alleen vergat hij 'er bij te voegen, of ook deze Monniken, hetwelk zeer geloofelijk is, tegen den Keizer hebben willen prediken, den ban afkondigen, en hem even zoo beledigen, als de Patriarch en eene menigte andere Dienaars van den Paus deden. FREDERIK daartegen beroemde zich, dat hij met eene kleine magt meer gedaan had, dan de talrijke legers der Christenen te voren hadden kunnen uitvoeren.

Vrede tusſchen den Keizer en den Paus.

Ondertusſchen was FREDERIK echter bedacht, om den vrede met den Paus te herſtellen, waar toe hij denzelven voordeelige voorwaarden liet doen; maar GREGORIUS deed aan alle kanten zijn best, om een leger tegen den Keizer op de been te brengen; ook was hij reeds bedacht, om Hertog OTTO, een' Kleinzoon van HENDRIK *den Leeuw*, tot *Duitsch* Koning te doen verkiezen. FREDERIK, voelende, hoe veel hem aan den vrede der zoogenoemde Kerk gelegen was, om in rust te regeren, deed uit *Duitschland* den Hertog van *Oostenryk* en eenige Bisſchoppen, als bemiddelaars van den vrede overkomen, waar op in het jaar 1230 een vergelijk met den Paus volgde, op voorwaarden, welken, gelijk

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

gewoonlijk, voor den Keizer niet gunstig waren. De Keizer zwoer eerst en voor alles aan den Pausselijken Legaat, dat hij, omtrent alles, waarom hij in den ban gedaan was, aan de bevelen der Kerk gehoorzamen zou, ook moest hij plegtig belooven, aan de Geestelijkheid alles te zullen herstellen, wat haar ontnomen was, behalven meer andere inwilligingen. Hier op hief eerst een *Dominikaner* het *Interdict* van Godsdienst op in die Kerken, over welke de Kardinaal PELAGIUS hetzelve uitgesproken had, en ten laatsten werd de Keizer door de Legaten van den ban ontslagen.

Dubbelzinnig gedrag van den Paus.

Nu liepen 'er eenige jaren in rust voorbij, en de beide Vorsten deden zelfs elkanderen wederkeerige diensten; evenwel bleef de Paus in den grond het Opperhoofd van het *Lombardisch* verbond, hetwelk in het jaar 1229, in tegenwoordigheid van eenen Pausselijken Gezant, vernieuwd werd; toen nogtans de Keizer in 1231 eenen Rijksdag te *Ravenna* uitschreef, belastte de Paus den Bisschoppen in *Lombardyë*, den met den Keizer geslotenen vrede ook daar bekend te maken, en te doen waarnemen. Hij deed den Keizer om dezen tijd wel een verwijt, dat hij wetten gegeven had, die hem bijkans als een vervolger der Kerk aankondigden, maar als de Keizer zich daar door beleedigd toonde, schreef hij hem, dat zijne vermaning enkel uit den geest van liefde was voortgevloeid. GREGORIUS was zelfs in het jaar 1232 genoodzaakt, de hulp van den Keizer in te roepen. De *Romeinen* hadden hem, in het jaar 1230 ontsteld zijnde door eene zware overstrooming van den

den *Tiber*, met eere weder in hunne ſtad ontvangen; maar in het jaar 1232 trokken zij, den Paus van partijdigheid voor *Viterbo* beſchuldigende, met een leger in het *Romeinſche Kampanië*; en de Paus moest hun eene aanzienelijke ſom betalen, om het van verwoesting te bevrijden. De Keizer kon aan den Paus den verzochten bijſtand niet verleenen, omdat hij tegen de muitelingen in *Sicilië* de handen volhad; zij behandelden echter over en weder elkander vriendelijk. De Keizer liet den Paus verzekeren, dat hij altijd bereid was, het zwaard tegen alle vijanden van het Geloof en de Kerk op te vatten; en de Paus verklaarde hem in eenen gezwollenen Brief, dat tusſchen de Moeder, de Kerk, en haren zoo beminden Zoon, niets anders dan volkomene eensgezindheid heerſchen kon.

Maar op hoe losſen voet deze eensgezindheid ſtond, bleek, toen vele ſteden van *Lombardyë* zich vijandelijk tegen den Keizer gedroegen, en de Keizer beklaagde zich in het jaar 1233 in eenen Brief aan eenen Kardinaal, dat de Paus bij deze gelegenheid op zijne eer en die des Duitſchen Rijks geen acht geſlagen had. Evenwel verhinderde dit den Keizer niet, den Paus in het jaar 1234 zijne hulp aan te bieden, toen de *Romeinen* hem op nieuw uit hunne ſtad verdreven hadden, willende niet alleen geene Kerkelijke ſtraffen meer van hem dulden, maar zelfs van hem eene jaarlijkſche ſomme gelds voor de verdediging der Kerk eiſchende; ook leiden zij in vele ſteden en kasteelen in hunne nabuurſchap bezettingen, en hechtten hunne wapens in dezelve

op, met het *Romeinsche* opschrift: S. P. Q. R.; zij oefenden het regt der munt, verwoestten sommige Pausselijke gebouwen te *Rome*, en betrokken de Geestelijkheid voor hunne regtbank. De Paus deed hen in den ban, en deze keer deden de Keizerlijke soldaten hem grooten dienst, die den *Romeinen* eene groote nederlaag toebragten, waar op zij zich weder aan den Paus onderwierpen. Een oude Levensbeschrijver van dezen Paus spreekt echter van 's Keizers trouweloosheid, waar tegen FREDERIK zelve in eenen rondgaanden Brief (*) naderhand *verhaalt*, dat de Paus heimelijk uitstrooide, dat de Keizer de *Romeinen* zonder zijn weten en begeerte uit haat tegen hen beoorloogd had. Zoo veel is zeker, dat de Paus aan de *Lombarden* de verzekering gaf, dat zijne verbindtenis met den Keizer tegen de *Romeinen* geheel niet tot hun nadeel zou strekken.

Dus schijnt het gedrag van den Paus tegen den Keizer dubbelzinnig genoeg geweest te zijn. In het jaar 1234 gedroeg hij zich als middelaar tusschen den Keizer en den *Lombardische* steden, doch met zeer weinig gevolg. Toen in datzelfde jaar de Roomsch Koning HENDRIK tegen zijnen Vader begon op te staan, deed de Paus den ontaarden *Zoon* op 's Vaders verzoek in den ban, door den Aartsbisschop van *Saltsburg*. Ondertusschen zijn 'er Schrijvers, die te kennen geven, dat de Paus *reeds*, toen de Keizer zich in *Palestina* bevond, op allerhande wijze gepoogd heeft, denzelven van den troon te

(*) *In* PETRI *de Vineis L.* II. *Ep.* 21. *p.* 148.

te bonzen, en zijnen Zoon HENDRIK op denzelven te plaatsen, en latere Schrijvers nemen het zelfs als bekend aan, dat de Paus den Roomsch Koning tot een verbond met de *Lombarden* verleid, en zich met hem tegen zijnen Vader verbonden zal hebben, hoewel men erkennen moet, dat het één en ander niet voldoende bewezen is.*

Zekerder is het, dat FREDERIK, die thans een ontwerp gesmeed had, om de steden van *Lombardyë* tot onderwerping te dwingen, daar in door den Paus zoo veel mogelijk gedwarsboomd werd. In het jaar 1235 nam de Keizer wel de bemiddeling van den Paus aan, maar deze bleef zonder uitwerking, veel meer vermaande de Paus hem, om de geschillen met de *Lombarden* geheel aan zijne beslissing over te laten, en zelve op nieuw den kruistogt naar *Palestina* te ondernemen. Maar FREDERIK schreef aan den Paus op eenen rustigen toon, dat hij het voor onbezonnen hield, het Heilige Land te hulp te trekken, en valsche Christenen achter zijnen rug te laten, die veel erger waren, dan alle *Saracenen:* „ *Italië*, schreef hij, is mijn erfdeel; dat weet de geheele wereld. Naar vreemde landen dingen, en zijne eigene in den pekel laten, zou buitensporige eerzucht wezen, inzonderheid daar de *Italianen*, en vooral de *Milanezen*, mij grof beledigd en allen eerbied jegens mij verzaakt hebben."

GREGORIUS moest het dus aanzien, dat de Keizer in het jaar 1236 met een krijgsheer uit *Duitschland* in *Lombardyë* trok; alwaar hij in dit en het volgende jaar groote voortgangen maakte. Om de

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Romeinen voor zich te winnen, zond de Keizer hun in het jaar 1237 de overblijffelen van het *Carroccio* of Hoofdvaandel der *Milanezen*, die van hem geflagen waren, met het daar toe behoorende wapen; welke op eenige pilaren in het *Campidoglio*, (het oude *Capitolium*,) werden opgehangen; de *Romeinen* namelijk hadden kort te voren weder eenen opftand gemaakt, eenen *Senator* verkoren, die geheel voor den Keizer was, en den Paus genoodzaakt, om de ftad te verlaten. Maar de Keizer zelve ftremde den voortgang zijner eigene wapenen, door zijne al te groote geftrengheid tegen de vier nog overig zijnde fteden van het *Lombardisch* verbond, die zich reeds wilden overgeven, en die hij naderhand niet bedwingen kon. Ook bekuipte de Paus, wien de *Romeinen* weder met groote eerbewijzen ingehaald hadden, terwijl zijne Gezanten in het jaar 1238 bij FREDERIK als middelaars handelden, een nieuw verbond tegen hem, waar bij hij de *Venetianen* en *Genuezen* tevens in zijne befcherming nam.

De Paus vernieuwt den ban tegen FREDERIK

Onder deze voor den Keizer min gunftige omftandigheden, waagde de Paus het op Palmzondag van het jaar 1239 den ban op nieuw plegtig tegen hem uit te fpreken, op gronden van fchuldig te zijn aan onderdrukking der Kerk en der Geestelijken, doch, gelijk PARIS aanmerkt, de naaste oorzaak was wel, dat FREDERIK in het jaar 1238 zijne regten op *Sardinië* nadrukkelijk handhaafde, en zijnen natuurlijken Zoon HENDRIK, dien de *Italianen* ENZIO noemden, tot Koning van hetzelve maakte, niettegenftaande de Paufen aanfpraken op dit eiland

had-

hadden. Eer nog de Paus dit vonnis afkondigde had de Keizer den Brief aan de Kardinalen geschreven, welken anderen vroeger plaatsen, gelijk wij boven (*) gezien hebben, als ook aan de *Romeinen*. Maar zoo weinig stoorde zich de Paus aan dit schrijven, dat hij op Witten Donderdag daaraanvolgende den openlijken ban herhaalde, en aan alle Bisschoppen in *Europa* gebood, denzelven plegtig bekend te maken, welken hij ook uitstrekte tot allen, die den Keizer, *wien hij aan den Satan tot verderf des vleeschs had overgegeven*, opdat zijn geest in den dag des Heeren mogt behouden worden, met raad of daad zouden bijstaan.

Het antwoord op de bezwaren en beschuldigingen van den Paus, hetwelk FREDERIK door de Bisschoppen van *Wurtsburg*, *Worms*, *Vercelli* en *Parma* had laten opstellen, was ongemeen zacht, en wederleide dezelve met alle bescheidenheid. Maar toen de afkondiging van den ban in vele landen echter voortgang had, verschoonde de Keizer den Paus veel minder. In eenen Brief aan den Graaf van *Cornwallis*, zijnen Zwager, en aan deszelfs Broeder den Koning van *Engeland*, en andere Vorsten (†), verdedigde hij zich niet alleen tegen des Pausen beschuldigingen, maar bragt zelve veel zwaardere tegen den Paus in, met alle hevigheid: ,, Slaat uwe oogen in het rond!" zoo spreekt hij de Vorsten aan,

(*) *Bladz.* 226.

(†) *ap.* MATTH. *Paris. pag.* 500. *et in Petr. de Vineis Libr.* I. *Epist.* 21.

aan, „ merkt gij menfchen kinderen, op de ergernis der wereld, op de tweedragt der volken! beklaagt de algemeene verbanning der geregtigheid! De boosheid van *Babylon* begint van de oudften des volks, die het fchenen te regeren; maar die het gerigte in bitterheid, en de geregtigheid in alsem verkeeren!" Na deze en dergelijke voorbereidingen verhaalt hij aan de Vorsten: hoe die nieuwe voorvechter, die ongelukkig Paus geworden is, voor dezen zijn bijzondere vriend, alle weldaden, door het Duitfche Rijk aan de Kerk bewezen, vergeten hebbende, hetzelve onregtvaardig, fnood en trouweloos behandeld had; hij had den *Sultan* van *Egypte* gefchreven, dat hij hem *Palestina* niet moest overleveren; zijn Rijk, gedurende zijne afwezendheid, beoorloogd; hem dan opgehitst, om de Romeinen te beoorlogen, dan weder zich met hen tegen hem verbonden; maar bijzonder de oproerige *Lombarden* tegen hem geftadig onderfteund, en alle zijne regten en voordeelen tegengewerkt. Wat den ban betrof, welken de Paus, zonder naar zijne redenen te hooren, overhaast, op raad der *Lombardifche* Kardinalen, tegen hem had uitgefproken, deze kon hem niet benadeelen, alzoo de Paus niet zijn regter, maar zijn fnoodfte vijand was. De Keizer verachtte de Paufelijke waardigheid niet, maar deze Paus was zijnen post geheel onwaardig; hij was bereid, om op eene algemeene Kerkvergadering alles, waar mede hij den Paus befchuldigd had, en nog meer, te bewijzen. Hij kon voorts, zijn geweten doorzoekende, niets anders vinden, hetwelk den

den Paus zoo tegen hen verbitterd had, dan dat hij zijne toeſtemming geweigerd had tot een voorgeſlagen huwelijk van zijnen natuurlijken Zoon HENDRIK met eene Nicht van den Paus. De Vorsten mogten de Kerk beklagen, die een zoo krank hoofd had; het was een brullende leeuw, een razend Profeet, een Priester, die het Heiligdom ontheiligde. Het was hunne zaak toe te zien, dewijl de beurt van vernedering ook aan hen komen zou, wanneer eerst de magt des Roomſchen Keizers door den Paus vertreden was. Want de ware oorzaak, welke den Paus het hart geraakt had, was, dat de Keizer hem de zaken van *Lombardyë* niet had willen overlaten. Dezen grond bijzonder vonden vele Geestelijke en Wereldlijke Rijksſtenden in *Duitschland* zeer waarſchijnlijk. Alhoewel zij, gelijk zij aan den Paus ſchreven, het uit eerbied voor den Apostoliſchen Stoel niet gaarn wilden gelooven; evenwel was dit het algemeen gevoelen, dat hij den Keizer ten gevalle van de *Milanezen* en derzelver aanhangers in den ban gedaan had.

Van nu af aan ſteeg de wederzijdſche verbittering ten hoogſten toppunt. GREGORIUS beantwoordde des Keizers Brief door eenen anderen, welken hij aan alle Vorsten en Prelaten van *Europa* zond (*). Hevig vaart hij in denzelven tegen FREDERIK uit: „ *Hij is* het *beest*, (*bestia*,) *dat uit de zee is opgekomen*, (uit de *openbaring van* JOANNES,) *vol namen van Godslastering*; met de pooten van eenen Beer,

Wederzijdſche hevige beſchuldigingen van den Paus en den Keizer.

(*) MATTH. *Paris. ad ann.* 1239.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Beer, en met de kaken van eenen Leeuw woedende, maar voor het overige als een Luipaard, opent het zijnen mond tot lasteringen van den Goddelijken naam, en tast zijnen tabernakel aan, en de Heiligen die in den hemel wonen. " Vervolgens wederlegt hij de beschuldigingen van den Keizer tegen hem, en herhaalt zijne beschuldigingen tegen den Keizer, van wien hij zegt, dat hij Gode gelogen en de Kerk bedrogen heeft, dat hij een vat is vol van de onreinste ondeugden, eene kronkelende slang, die *in zijn* persoon SIMON den Toveraar weder opgewekt heeft. Hij beweert, dat de Keizer zelve het voorstel tot het bovengewaagde huwelijk gedaan hebbe, en dewijl de Paus daar in niet bewilligd had, handelde de Keizer als de *Egyptische* Hoer met JOZEF; dewijl de Keizer beweerde, dat hij van hem den Paus niet in den ban gedaan kon worden, beschuldigt hij hem, dat hij aan de Kerk de magt ontzegt, om te binden en te ontbinden, en dus een Ketter zij. ,, Maar ,, dewijl misschien velen niet ligt zullen gelooven," zegt de Paus ten laatsten, ,, dat hij zich zelven ,, in de woorden zijnes monds verstrikt heeft, zoo ,, zijn de bewijzen tot overwinning des geloofs ge- ,, reed, dewijl *deze Koning der Pestilentie* openlijk ,, beweert, dat *de geheele wereld door drie bedrie-* ,, *gers*, (*Baratatores*, een *Italiaansch* woord,) ,, CHRISTUS JEZUS, MOZES en MUHAMMED, *be-* ,, *drogen is geworden*, van welken 'er twee in eere ,, gestorven zijn, maar JEZUS aan een hout is op- ,, gehangen. Bovendien heeft hij onderstaan, dui- ,, delijk te verzekeren, of liever te liegen, dat allen ,, dwa-

„ dwazen zijn, die gelooven, dat God, die de Natuur geschapen heeft, en alles vermag, van eene Maagd geboren zal zijn. Deze Ketterij bevestigde hij door de dwaling, dat niemand heeft kunnen geboren worden, voor wiens ontvangenis de vereeniging van man en vrouw niet voorafgegaan is; en dat een mensch niets anders gelooven moet, dan het gene hij door krachten en gronden der Natuur bewijzen kan."

Merkwaardig zijn hier de bedenkingen van MATTHEUS PARIS, den eerlijken Benedictijner Monnik, die ten dezen tijde aan het Hof van HENDRIK III, Koning van *Engeland*, leefde, en die vrijmoedigheid genoeg bezat, om zelfs de Pausen te beoordeelen: „ Toen deze Brief des Pausen in de wereld rondgezonden was, werd de Brief des Keizers, hoe veel waarschijnlijkheids die ook bevatten mogt, daar door verdacht: *En had niet de Roomsche geldgierigheid de vereering der volken van den Heer Paus meer, dan nuttig was, afgetrokken*, zoo zou de geheele wereld door dezen Brief verbitterd, tegen den Keizer, als tegen eenen openbaren tegenstander der Kerk, en eenen vijand van CHRISTUS, hevig en eenparig opgestaan zijn. Maar helaas! vele Zonen werden van hunnen Vader, den Paus, losgescheurd, en beweerden, als aanhangers van den Keizer, dat de onverzoenelijke, tusschen hen reeds verharde haat, de voorgemelde scheldwoorden en uitgedachte beschuldigingen had voortgebragt. De Heer Paus, zeiden zij, beroept zich ten onregte daar op,

„ dat

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

„ dat hij FREDERIK bemind, en het eerst tot het „ Keizerdom bevorderd heeft. Want dit geschiedde „ enkel uit haat tegen OTTO, wien de Kerk met „ FREDERIKS hulp tot zijnen dood toe vervolgd „ heeft, omdat hij begonnen had, de verstrooide „ bezittingen van het Rijk, overeenkomstig zijnen „ eed, mannelijk te verzamelen; zoo als ook de „ tegenwoordige Keizer voorgenomen heeft te doen. „ FREDERIK heeft dus daar door aan de Kerk dienst „ gedaan; en de *Roomsche* Kerk is meer aan hem „ verschuldigd, dan hij aan haar redelijker wijze „ verbonden is. De Westersche Kerk, voornamelijk van de zijde der Monniken, en boven allen „ de aan God meest gehoorzame *Engelsche* Kerk, „ voelt de dagelijksche verdrukkingen der *Romeinen*; maar Keizerlijke verdrukkingen heeft zij nooit „ ondervonden. Het volk voegde 'er nog bij; wat „ zou dit beduiden? Voor dezen heeft de Paus „ den Keizer verweten, dat hij aan MUHAMMED en „ de *Saraceensche* wet meer genegenheid bewees, „ dan aan CHRISTUS en de *Christelijke* wet; maar „ thans beschuldigt hij denzelven in zijnen hevigen „ Brief, dat hij zoo wel MUHAMMED, als JEZUS „ en MOZES, hetwelk verfoeijelijk is om te zeggen, „ eenen bedrieger, (*Baratazes*,) noemt. De Keizer schrijft in zijne Brieven nederig en Katholijk „ van God; alleen in dezen laatsten stelt *hij* den „ Paus, maar niet deszelfs ambt, ten toon; hij „ leert ook niets Kettersch openlijk, of beweert het „ stout, zoo veel wij weten; hij heeft ons geene „ woekeraars, noch roovers van onze inkomsten

„ toe-

„ toegezonden. En dus is 'er eene geduchte scheuring onder de Volken ontstaan."

FREDERIK, die zich tot hier toe van de kundigheden en pen van zijnen Kanselier PETRUS DE VINEIS bediend had, liet dezen Brief van den Paus door denzelven beantwoorden (*). In de inleiding van dit antwoord wordt gezegd: dat, gelijk 'er aan den hemel twee groote lichten zijn, de Zon en de Maan, de Voorzienigheid dus ook op aarde twee regeringen gesteld heeft, het Priesterdom en Keizerdom, het eerste tot vermaning, (*ad cautelam*,) het andere tot bescherming, beide tot behoud des vredes op de wereld. Maar, vervolgt de Keizer, hij die op den Stoel der verkeerde leere zit, die *met den olie der schelmerij boven zijne medegenooten gezalfde Farizeër, de tegenwoordige Paus*, zoekt krachteloos te maken, het gene uit eene navolging der hemelsche orde ontstaan is, hij wil den glans onzer Majesteit verdonkeren door ons geloof met een leugenachtig schrijven te beschuldigen. Hij, die enkel in naam Paus is, heeft ons het beest genoemd, dat uit de zee opkomt, en dat vol namen van Godslastering is. Maar wij beweeren, dat *hij het monster*, (*bellua*,) is, daar men van leest: *Een ander rood paard kwam uit de zee op, en die op hetzelve zat, nam den vrede van de aarde weg, opdat de genen, die op dezelve wonen, malkanderen dooden zouden.* Want, van den tijd zijner verheffing af, heeft deze Vader, niet der barmhartigheden, maar

(*) PETR. DE VINEIS *L.* I. *Ep.* 31. *p.* 102-206.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

maar der oneenigheden, deze zorgvuldige bevorderaar der verwoesting, niet der vertroosting, de geheele wereld tot ergernis verwekt. En, om zijne woorden in den regten zin uit te leggen, hij is *de groote Draak*, die de geheele wereld verleid heeft; de *Antichrist*, van wien hij ons den voorlooper genoemd heeft; een *andere* BILEAM, door geld gehuurd, om ons te vervloeken; een Vorst door de Vorsten der Duisternis, die de voorzeggingen misbruikt hebben. De beschuldiging, dat hij die ergerlijke woorden van *drie Bedriegers* zou gesproken hebben, ontkent de Keizer niet alleen ronduit, maar legt ook eene regtzinnige Geloofsbelijdenis af van CHRISTUS; omtrent MUHAMMED verklaart hij zich, geleerd te hebben, dat deszelfs ligchaam, van Duivelen bezeten, in de lucht hangt; maar van MOZES voegt hij 'er bij, dat hij een vriend en gunsteling van God, en een wonderwerker geweest is. — Bij slot verzekert hij, dat het geluk des Keizers altijd door den Pauselijken nijd bestreden is geworden; en dreigt, zoo men zijnen brullenden wederpartijder niet beteugelt, met het zwaard geduchte straf te zullen oefenen.

Aanmerkingen over de beschuldiging aangaande de drie Bedriegers.

Men zal het in den eersten opslag zeker ongeloofelijk vinden, dat de Keizer, in die eeuwen, zou hebben durven onderstaan, zoodanige gezegden zich te laten ontvallen, omtrent den Godsdienst, toen zelfs eene vrije verklaring omtrent de Kerkelijken en omtrent de Kerkelijke gebruiken niet straffeloos geduld werd; de openbare volksmeening, gelijk wij uit PARIS gezien hebben, wilde dit ook van den Kei-

Keizer niet gelooven, en toen de Paus den Graaf ROBERT, Broeder van LODEWYK *den Heiligen*, Koning van *Frankryk*, in plaats van FREDERIK op den Keizerlijken troon wilde zetten, wezen de *Fransche* Stenden dit voorstel met verontwaardiging van de hand, en verklaarden, dat 's Keizers hoofdvijand niet tegen hem getuigen kon. Veel meer lieten zij, door Gezanten, den Keizer naar zijn geloof vragen, aan welken deze zoo nadrukkelijk betuigde, dat hij een ijverig Christen was, dat men in *Frankryk* daar volkomen over voldaan was (*). In der daad, dat deze beschuldiging door den Paus in de uitbersting van den hevigsten haat tegen den Keizer bekend gemaakt is, maakt dezelve hoogst verdacht; en de getuige, op welken de Paus zich beriep, zet ook niet veel kracht aan derzelver geloofwaardigheid bij. HENDRIK, Landgraaf van *Thuringen*, zal dit den Keizer op eene Rijksvergadering te *Frankfort aan den Mein* in het jaar 1242 openlijk hebben hooren zeggen, en geoordeeld hebben, dit als een waar lid der Kerk aan den Paus te moeten melden (†). Maar deze Landgraaf heeft zich naderhand als eenen der ijverigste aanhangers van den Paus en partijen des Keizers geopenbaard.

Evenwel kan men aan den anderen kant niet denken, dat eene zoo stellig voortgebragte beschuldiging zonder eenige aanleiding geheel zou verdicht zijn

(*) MATTH. *Paris. pag.* 517, 518.

(†) *Hist. de Landgrav. Thuringiæ in* PISTORII *SS. rer. German. Tom.* I. *pag.* 327.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

zijn geworden door den Paus; en in der daad vindt men verscheidene blijken van vrije of zelfs ergerlijke gevoelens van Keizer FREDERIK, omtrent den Godsdienst en Godsdienstplegtigheden. Van het Heilige Avondmaal zal hij eenige booze en ongeloofelijk buitensporige lasteringen gesproken hebben, zegt PARIS (*). Dit verhaalt een ander van zijne Tijdgenooten duidelijker (†). Volgens dezen zag de Keizer éèns eenen Priester de gewijde *hostie* naar eenen zieken dragen, en zeide tegen eenen zijner Geestelijken: „ O wee! hoe lang zal dit bedrog, (hij noemde het in het Italiaansch *truffa*,) duren!" — Ter opheldering van dit berigt kunnen nog andere overleveringen of vertellingen dienen, die men van dezen Keizer uitgestrooid, en welke JOAN VAN WINTERTHUR, een *Zwitzersche* Franciskaan, in de XIVde eeuw verzameld heeft (§). Eens woonde FREDERIK met zijn Hof in *Palestina* de Mis bij. Een *Muhammedaansch* Vorst vraagde hem, wat toch dat gene was, hetwelk de Priester om hoog hief, en hetwelk van hem en alle Christenen zoo diep vereerd werd? Hier op gaf FREDERIK ten antwoord: „ Onze Priesters vertellen, dat, het gene zij zoo hoog verheffen, onze God is;" waar op deze Vorst hernam: „ Deze God moet dan van uwe Pries-

(*) *Pag.* 484.

(†) ALBERIC. *Chron. pag.* 568. *in* LEIBNIT. *Accesf. Hist. Tom.* II.

(§) *Chron. pag.* 1739. *in* ECCARD. *Corp. Hist. Med. ævi T.* I. *et ap.* LEIBNIT. *l. c. T.* I. *p.* 11. *sq.*

Priesters, die hem dagelijks in de Mis eten, al lang verteerd zijn, al was hij zoo groot als de grootste berg!" Eene andere keer, met zijn leger voorbij een korenveld trekkende, zal hij uitgeroepen hebben: „ O hoe vele Goden zullen er uit dit graan op zijn' tijd vervaardigd worden!" Waarschijnlijk heeft dus FREDERIK met de *Transsubstantiatie* gespot, en bovendien zich vele losheden omtrent den Godsdienst veroorloofd, daar hij, een schrander en geleerd Vorst, de Geestelijkheid niet als plaatsvervangers der Godheid beschouwde, gelijk men in zijn' tijd gewoon was, en ook met Grieksche en Arabische Wijsgeeren en *Muhammedaansche* Vorsten gemeenzaam verkeerde en verbindtenissen had; en in der daad hoe vele aanleiding had deze Vorst niet, tot zoodanige losheid, wanneer hij het hoofd der Leeraren onder de Christenen beschouwde, in het Westen, die zich de heerschappij over alles aanmatigde, Vorsten aan zich onderwierp, Vorsten afzette, Rijken uitdeelde, onderdanen van den eed van trouwe aan hunne Landsheeren ontsloeg, en zelfs over het verstand, geweten en leven der Christenen besliste, terwijl duizenden zoogenoemde Leeraars en Dienaars van den Godsdienst in der daad zijne dienaars waren, met de heetste geestdrift bezield, om zijnen wil in alles te volbrengen; met één woord, het was voor eenen Vorst als FREDERIK zeer wel in te schikken, dat hij de toenmalige gesteldheid van den Godsdienst en de Kerk als een zamenweefsel van Priesterlijke heerschzucht en staatkunde beschouwde, maar daar uit volgt nog niet, dat

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

dat hij zoodanigen toestand van den Godsdienst op rekening van deszelfs eerbiedwaardigen Stichter zou gesteld hebben, schoon ieder een gemakkelijk begrijpen kan, dat de Pausen en de Geestelijkheid zijn oordeel over hunne bedriegelijke en heerschzuchtige handelwijze hebben kunnen uitgeven voor een verachten van den Godsdienst in het gemeen, en voor loutere godslastering. Merkwaardig is het, dat naar het verhaal van een' Schrijver van deze tijden (*), de vermaarde *Parysche* Wijsgeer, SIMON van *Tournay*, of *Doornik*, juist zoo, als FREDERIK, van de drie stichters van Godsdiensten zal gesproken hebben; maar dat daar op zijne spraak veranderd zij in een brullen, en dat hij, zijn overige leven lang, als een beest zal doorgebragt hebben. Of de Keizer misschien het gezegde van dezen Wijsgeer herhaald hebbe, zonder duidelijke afkeuring, dan of men hem dit gevoelen hebbe toegedicht, uit hoofde van zijne genegenheid voor de Wijsgeeren, zijn vragen, welke moeijelijk zijn te beantwoorden.

Boek over de drie Hoofdbedriegers, *de tribus impostoribus.*

Ondertusschen zocht FREDERIK vergeefs zich tegen deze beschuldigingen te verdedigen. De meeste menschen in zijnen tijd, en ook nog in het vervolg, gaven zijnen vijand den Paus meer geloof dan hem; zelfs heeft 'er zich een gerucht verbreid, dat hij, of op zijn bevel zijn Kanselier PETRUS DE VINEIS, een Boek *van de drie Hoofdbedriegers*, (*de tribus impostoribus*,) zou geschreven hebben, om zijne gezeg-

(*) THOMAS *Cantimprat. in* BULÆI *Hist. Univerſit. Paris. T.* III. *p.* 9.

zegden te ſtaven. Van dit gerucht, hetwelk geenen grond heeft, bediende zich in later tijd een winzuchtig mensch, zoo niet meer dan één, om werkelijk een Boek onder dezen Tijtel op te ſtellen, en als het werk van FREDERIK uit te geven. Men zegt, dat van hetzelve reeds in de XVde eeuw een druk in *Italië* voorhanden geweest zij; anderen melden, dat het eerst in het jaar 1704 verdicht zal zijn.

V BOEK IV Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Hevige oorlog tusſchen den Keizer en den Paus.

Deze hevigheden tusſchen den Keizer en den Paus bleven echter niet lang bij enkele woorden en geſchriften. Als men eenen ouden Pausſelijken Schrijver geloof mag geven (*), zal FREDERIK den Paus gedreigd hebben, dat hij hem tot zulke armoede zou brengen, dat hij in plaats van eene kroon asſche op zijn hoofd ſtrooijen, in plaats van brood aren plukken, en voor zijn uitmuntend wit paard naar een ezel zou moeten omzien. Ook kwam het dra tot eenen hevigen oorlog, zijnde de bemiddeling tot vrede door den Koning van *Frankryk* aangeboden, door den Paus van de hand gewezen. De Paus namelijk verliet zich op de ſteden van *Lombardyë*, onder welke *Milanen* zelfs de Priesters en Monniken gewapend had; ook ſloot hij in 1239 een verbond met de *Venetianen*, gelijk ook de magtige Markgraaf van *Este* de Pausſelijke partij koos. Voorts verzamelde hij uit alle landen verbazende geldſommen van de Geestelijkheid; hier tegen bande FREDERIK alle *Dominikanen* en *Franciskanen*, die geboren *Lombardijers* waren, uit *Sicilië*, en leide zijne

(*) *ap.* RAINALD. *ad a.* 1239.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517

ne Geestelijkheid eene algemeene oorlogsbelasting op; gebiedende tevens allen op te hangen, die bevelen van den Paus in zijne landen zouden invoeren. Ook kon hij zich, bij den aanvang des oorlogs, gelukkiger dan zijne voorzaten, op zijne Duitsche Rijksstenden verlaten; zelfs de Bisschoppen weigerde de afkondiging van den ban te doen, en sommige Rijksstenden schreven aan den Paus: *dat hem volstrekt geen regt toekwam, om hun eenen Keizer op te dringen; maar enkel den genen te kronen, dien zij verkoren hadden.*

In het jaar 1239 rukte 's Keizers Zoon, Koning HENDRIK, met een leger in de Mark *Ancona*. De Paus deed ook dezen terstond in den ban, maar HENDRIK liet desniettemin te *Pisa* den Godsdienst, in zijne tegenwoordigheid, statelijk vieren. De Paus dreigde de Duitsche Ridders, die den Keizer getrouw bleven, vergeefs met het verlies van hunne voorregten; terwijl FREDERIK eenen *Franciskaan*, die waarschijnlijk onrust stichtte, ten behoeve van den Paus, liet verbranden. Zelfs nam een Opperhoofd van deze Orde, een vermaard Prediker, Broeder ELIAS genoemd, de partij des Keizers, en verweet den Paus openlijk vele buitensporigheden, ook ontsloeg hij die genen van den ban, die wegens hunne gehechtheid aan den Keizer daar in vervallen waren.

In het jaar 1239 was de kans des oorlogs wisselvallig, maar in het volgende jaar drong FREDERIK zelve met een leger in het Hertogdom *Spoleto*, en naderde, na het bemagtigen van vele steden, *Rome* zelve. In dezen nood droeg GREGORIUS, verzeld

van

van Kardinalen en Prelaten, de gewaande hoofden van PETRUS en PAULUS, en het gewaande kruis van CHRISTUS, in eenen plegtigen omgang, rond. Ook vermaande hij het volk tot eenen kruistogt tegen den Keizer, welken velen uit het gemeen op zich namen; doch, zoo men eenen Pausfelijken Levensbefchrijver mag gelooven, liet FREDERIK alle deze kruisfoldaten, als zij hem in handen vielen, met een gloeijend ijzer een kruis op het voorhoofd branden, of het hoofd in vier deelen klieven, of aan houten kruifen genageld, in het vuur werpen; en in het jaar 1240 joeg hij alle *Franciskanen* en *Dominikanen* het land uit, enkel twee landskinderen in elk Klooster uitgezonderd, om hetzelve te bewaren.

GREGORIUS IX, hoewel reeds XC jaren bereikt hebbende, toonde nog fteeds goeden moed te houden. Om den Keizer den laatften flag toe te brengen, wilde hij in 1241 eene algemeene Kerkvergadering beleggen, onder het fchijnbaar voorwendfel, dat FREDERIK zelve zich meermalen op het oordeel van zoodanige vergadering beroepen had, maar deze Keizer wel wetende, dat in deze eeuwen op de Kerkvergaderingen de invloed van den Paus meer gold, dan alle redenen en vertoogen, weigerde in dezelve te bewilligen, en wees zelfs eenen ftilftand van wapenen af, omdat die van *Lombardyen* daar in mede begrepen zouden wezen, die hij voor oproerige onderdanen hield. De Paus echter bij zijn voornemen blijvende, vermaande alle Bisfchoppen en Prelaten, om zich naar *Rome* te vervoegen, ook werd 'er te *Genua* eene vloot galeijen uitgerust, om

GREGORIUS wil eene Kerkvergadering houden, om den Keizer af te zetten.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

de Pauselijke Legaten, en de Gezanten der steden van *Lombardyen* en vele Prelaten en Bisschoppen ter zee naar *Rome* over te voeren, maar deze vloot werd in het jaar 1241 door de *Siciliaansche*, over welke 's Keizers Zoon HENDRIK het bevel had, geslagen, en de Pauselijke Legaten, de Lombardische Gezanten en vele Prelaten gevangen genomen, en naar het *Napelsche* gevoerd, terwijl de Keizer te land *Rome* met zijn leger meer en meer naderde. Op dezen tijd was RICHARD, Graaf van *Cornwal*, Broeder des Keizers, van eene bedevaart uit *Palestina* terug gekomen, dezen zond de Keizer met eene volmagt naar *Rome*, om over vrede te handelen; maar hij werd van de *Romeinen* openlijk beschimpt, en de Paus wilde van genen vrede hooren, ten zij de Keizer zich volstrekt aan zijnen wil en aan de bevelen der Kerk onderwierp. Dit gaf den Keizer gelegenheid, om tegen zijnen Behuwdbroeder te zeggen: dat het hem regt aangenaam was, dat deze nu ook bij ondervinding geleerd had, het gene hij hem te vooren had voorspeld.

Dood van GREGORIUS IX.

Midden onder deze benarde omstandigheden stierf GREGORIUS IX. Volgens MATTHEUS PARIS smartte het hem voor zijn' dood nog, dat de Keizer een vast Kasteel, hetwelk de Paus in het Romeinsch *Kampanië* aangelegd had, tot bescherming zijner nabestaanden, innam, en allen, die hij daar in vond, liet ophangen. De ondernemende geest van GREGORIUS openbaarde zich niet alleen in zijne handelingen met FREDERIK II, maar ook met andere Vorsten, en zelfs met de Geestelijkheid, welke hij in

af-

afhankelijkheid wist te houden, in zijne pogingen, om de kruistogten te bevorderen, de *Grieken* met zijne Kerk te vereenigen, groote geldsommen te vergaderen, nieuwe wetten te maken, heiligen te verklaren, in het gebruiken van den ban, het vastftellen van plegtigheden, het doen verzamelen van vijf *Boeken van Decretalia*, of besluiten en wetten van zijne voorzaten enz. Zijne schriften zijn door GERH. VOSSIUS in het jaar 1586 te *Rome* in 4to uitgegeven, en van geene bijzondere waarde.

De Keizer gaf terstond na 's Pausen dood aan de Kardinalen, ook aan die, welke hij gevangen had, verlof, tot het verkiezen van eenen nieuwen Paus, en de keuze viel op den Kardinaal-Bisschop van *Ostia*, GALFRIED of GOFFRIED, een' *Milanees*, die den naam van COELESTINUS IV aannam, een oud zwak man, die reeds op den achttienden dag na het aanvaarden van zijne regering overleed.

COELESTINUS IV.

Na zijnen dood verliepen 'er bijkans twee jaren, eer de Kardinalen tot eene nieuwe verkiezing zich bepaalden, waar van sommigen vergeefs den Keizer de schuld hebben willen geven, daar het integendeel uit zijne Brieven blijkt, dat hij zijn misnoegen over dit dralen op het nadrukkelijkst aan de Kardinalen deed blijken, hoewel intusschen de oorlog tusschen hem en de Pausselijke partij, waar toe de *Genuezen*, die van *Milanen* en anderen behoorden, met kracht werd voortgezet.

INNOCENTIUS IV.

Eindelijk werd, in Junij des jaars 1243, te *Anagni*, de Kardinaal-Priester SINIBALD, uit het Grafelijk Huis *Fieschi* te *Genua*, tot Paus verkoren,

on-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

onder den naam van INNOCENTIUS IV. Deze keuze was zelfs aan den Keizer niet onaangenaam, wiens vriend de thans verkoren Paus tot hier toe geweest was, zoo dat hij voor deze verkiezing God openlijk liet danken; doch te gelijk zal de doorzigtige Vorst zijne bekommering aan zijne Hofgrooten al fpoedig te kennen hebben gegeven: „ dat hij door deze keuze eenen vriend had verloren, die weldra zijn hevigfte vijand zou worden." FREDERIK liet den Paus door eenen Brief en een Gezantfchap geluk wenfchen, en tevens zijnen wensch te kennen geven, dat de behandeling der Kerk jegens hem, die ftiefmoederlijk geweest was, in eene vaderlijke mogt veranderen. De Paus betuigde insgelijks door een Gezantfchap zijne zucht tot vrede, maar begeerde tevens, dat de Keizer alle gevangene Bisfchoppen in vrijheid ftellen, en zich verklaren zou, welke genoegdoening hij wilde geven op de redenen, welke hem den ban veroorzaakt hadden, eindelijk vorderde hij zijne bewilliging tot eene algemeene Kerkvergadering.

De twisten tusfchen den Paus en den Keizer vernieuwd.

Te midden van deze onderhandelingen, overvielen de Pausfelijke troepen de ftad *Viterbo* onverziens, waar over de Keizer zich ten hoogften vertoornde, te meer, omdat men de oude befchuldigingen tegen hem te gelijk weder opzocht en vernieuwde; vergeefs kwamen aanzienlijke lieden tusfchen beiden, om eene verzoening te bewerken; alzoo de Keizer volftrekt weigerde, gelijk de eisch van den Paus was, om zich voor de Kerkelijke ftraffen te verootmoedigen, en aan de Kerk alles terug

rug geven; gelijk aan den anderen kant de Paus ongezind was, 's Keizers eisch, dat hij zijne Legaten uit *Lombardyen* terug zou ontbieden, in te willigen, en dus zijne getrouwe bondgenooten op te offeren.

Evenwel kwam het in het jaar 1244 zoo ver, dat FREDERIK door Gezanten onder eede liet belooven, voor alles voldoening te zullen geven, wat hem den ban veroorzaakt had, en 'er werden voorafgaande vredespunten ontworpen, zulke zelfs, welke een Vasal omtrent zijnen Leenheer zich niet zou hebben laten gevallen, toen onverwachts de heimelijke vlugt van den Paus naar *Lyons* eensklaps alle hoop van verzoening deed verdwijnen. Terwijl de Keizer te *Terni* en de Paus te *Sutri* gekomen waren, waar op men een mondgesprek tusschen hen verwachtte, besloot de Paus tot eene heimelijke vlugt, voorwendende, dat men hem berigt had, dat de Keizer eenen aanslag voorhad, om hem gevangen te nemen, doch, gelijk uit alle omstandigheden blijkt, met voorbedacht overleg, omdat hij in *Italië* te veel bezet was, en te *Rome* zich zelve niet veilig vond, alwaar de *Frangipani* zich voor den Keizer verklaard hadden, terwijl hij te *Lyons*, onder de bescherming van den Koning van *Frankryk*, in staat zou zijn, om in plaats van met den Keizer te onderhandelen, bevelen te kunnen geven. Hoe het zij, in het holste van den nacht ontvlugtte hij uit *Sutri*, en begaf zich naar *Civita Vecchia*, alwaar, hetwelk de boven opgegevene gedachte versterkt, eene *Genueesche* welbemande vloot van 23 galeijen gereed lag, met

De Paus vlugt naar Lyons.

wel-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

welke hij naar *Genua* zeilde, en zich van daar naar *Lyons* begaf. De *Fransche* Grooten raadden hunnen Koning, om, gelijk reeds de Koning van *Arragon* gedaan had, en ook in *Engeland* geschied was, den Paus het verblijf in zijn Rijk te weigeren, maar de *Cistercienser* Monniken haalden den bijgeloovig Godvruchtigen Koning LODEWYK over, om den Paus tegen den Keizer in zijne bescherming te nemen, hetwelk hij hun in hunne vergadering knielende beloofde, waar voor zij hem aandeel in hunne goede werken toezeiden.

FREDERIK zond wel terstond, op de tijding van des Pausen vlugt, hem den Graaf van *Toulouse* achter na, om hem zijne bevreemding over dezen stap, en zijne bereidwilligheid tot vrede te betuigen, maar de Paus zich nu in staat ziende, om met den Keizer als Regter te handelen, beriep in het jaar 1245 eene algemeene Kerkvergadering te *Lyons*, alwaar hij vooraf den ban tegen den Keizer op nieuw herhaalde, en denzelven indaagde, om in persoon of door zijne Gezanten op de bezwaren tegen hem te antwoorden, en voor alles voldoening te geven (*). Ook zond de Keizer, hoe weinig hij zich ook van deze vergadering beloven kon, evenwel den Aartsbisschop van *Palermo*, benevens THADDEUS DE SUESSA, met anderen naar *Lyons*, alwaar 145 Prelaten, meestendeels Fransche, Spaansche en Italiaansche, de vergadering uitmaakten, aan welke echter de naam van al-

(*) *Concil. Lugdunens.* I. *ap.* HARDUIN. *Tom.* VII. *pag.* 375. *sqq.*

algemeene Kerkvergadering gegeven werd, en welke in het jaar 1245 eenen aanvang nam.

Daar waren vijf treurige onderwerpen, welke de Paus, heel fierlijk, zegt PARIS, met de vijf wonden van CHRISTUS vergeleek, om welke hij de vergadering beleid had: de verwoestende invallen der *Mogollen* en *Tartaren* in *Europa*; de nieuwe ketterijen, bijzonder in *Lombardyen*; het verlies van het Heilige Land; en de vervolgingen, welke de Kerk van den Keizer lijden moest. Hij las tegen den Keizer verfcheidene befchuldigingen voor, ook van ketterij, meineed en Kerkroof. Meer dan één Bisfchop voer hevig tegen den Keizer uit, als den hevigften vijand der Kerk, en bijzonder wekten de Spaanfche Bisfchoppen den Paus op, om denzelven daar voor te ftraffen.

De Paus zet den Keizer af

THADDEUS van *Suesfa* bood, in FREDERIKS naam, aan den Paus alle verlangde voldoening aan, ook hulp tegen de *Mogollen* en *Saracenen*, enz. Maar de Paus antwoordde, dat men op 's Keizers woorden geen ftaat kon maken; ook weigerde hij de Koningen van *Frankryk* en *Engeland* als Borgen toe te laten, gelijk des Keizers Gezant dit voorftel gedaan had; deze verdedigde ondertusfchen zijnen Heer mannelijk tegen alle befchuldigingen; onder anderen zeide hij tegen de leden der vergadering, ten aanzien der befchuldiging van Ketterij: ,, Mijne Heeren, omtrent dit gewigtig punt kan men eerst volkomene zekerheid hebben, wanneer mijn Heer zelve tegenwoordig was, en over het binnenfte van zijn hart eene belijdenis afleide. Evenwel, dat hij geen

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

geen Ketter is, wordt daar door waarschijnlijk, omdat hij geene woekeraars in zijn Rijk duldt." Eene schampere toespeling, zegt PARIS, op de menigte van zulk volkje in het Pauselijk gebied. Niet echter, dan met vele moeite, verkreeg hij een uitstel ten dien einde van veertien dagen.

FREDERIK, die reeds te *Turin* gekomen was, met oogmerk, naar het scheen, om naar *Lyons* voort te reizen, hoorende, wat 'er was voorgevallen, verklaarde, dat hij wel zag, dat de Paus enkel uit wraakzucht eene Sijnode tegen hem hield; *en dat* het onvoegzaam was, zich voor zoodanige vergadering te stellen. Deze verklaring des Keizers voldeed aan velen niet, en THADDEUS zijn afgezant vond voor zijne vertoogen geen' ingang; waarom hij eindelijk zich op eene andere Kerkvergadering beriep, die talrijker en vollediger zou zijn. De Paus antwoordde hier op: dat deze vergadering talrijk genoeg was; had de Keizer de Bisschoppen van zijne Koningrijken belet, om op dezelve te verschijnen, die snoodheid kon en moest hem niet te stade komen.

Nu kwam de Paus tot het uiterste. Niet zonder verbazing en ontsteltenis der geheele vergadering, zegt MATTHEUS PARIS, sprak hij den 16den Julij 1246 het door hem besloten vonnis over den Keizer uit: Na eene breedvoerige optelling van des Keizers misdaden, meineedigheid, vredebreuk, kerkroof en ketterij, waar bij de Paus echter, hetwelk opmerkelijk is, niets gewaagde, van het voorheen den Keizer te last gelegde gevoelen omtrent *drie Hoofdbedrie-*

„Nog heb ik mijne kroon niet verloren, enz.

XVI. D. Bladz. 257.

driegers in den Godsdienst, misschien, omdat hij de waarheid dier beschuldiging niet zag te bewijzen; verders van verachting der Kerkelijke magt, vriendschap met de *Saracenen*, houden van *Saraceensche* bijwijven, die door gesnedenen werden opgepast, enz., verklaarde hij den Keizer het Rijk onwaardig en van God verworpen te zijn, ontsloeg alle zijne onderdanen van den eed van trouw, verbood elk en een ieder, hem als Keizer of Koning te gehoorzamen, op straffe van den ban, en beval de Vorsten, die het regt van verkiezing hadden, eenen nieuwen Keizer te verkiezen, terwijl hij zelve schikkingen zou maken omtrent het Rijk van *Sicilië*.

THADDEUS zelve was door dezen onverwachten slag ontsteld, en verliet met zijne medegezanten, onder de aandoenlijkste weeklagen, terstond de vergadering; maar de geest van FREDERIK was door dit geval niet ter neder geslagen. Zoo dra men hem meldde, dat de Paus hem afgezet had, ontstak hij in den hevigsten toorn, en al de omstanders met een grimmig gelaat aanziende, brak hij met eene donderende stem in deze woorden los: „Dus heeft mij deze Paus op zijne Kerkvergadering verworpen, en van mijne kroon beroofd? Waar heeft hij toch die stoutheid en roekeloosheid vandaan? Waar zijn mijne koffers met kleinodien?" Deze hem gebragt zijnde, sloot hij die open. „Wij willen eens zien," zeide hij, „of mijne kronen verloren zijn!" Vervolgens zette hij eene van dezelve op, en zeide met dreigende oogen en ontzagbarende stem: „Nog heb ik mijne kroon niet verloren, en zal ze ook,

zonder bloedigen kamp, noch door den Pausfelijken aanval, noch door eene Kerkvergadering, verliezen! Zou deze lage guit zich zoo hoog verheffen, dat hij mij, den grootften van alle Vorsten, van de Keizerlijke hoogheid zou afftooten? Neen, mijne omftandigheden zijn veel meer hier door verbeterd. Tot hier toe was ik verpligt, hem in het een of ander te gehoorzamen, ten minften hem te vereeren; maar thans ben ik volftrekt niet meer verbonden, hem lief te hebben, of te vereeren; ja zelfs niet, om in goede verftandhouding met hem te ftaan." Ook behandelde hij in der daad de goederen, nabeftaanden en vrienden van den Paus federt met veel meer ftrengheid.

Vervolgens liet hij Brieven afgaan aan de Koningen van *Frankryk* en *Engeland*, welke zoo vele harde waarheden voor den Paus en de Geestelijkheid in het algemeen bevatten, dat de goede Monnik PARIS zelve, die anders veel van deze natuur verdragen kon, zich daar over beklaagt. Deze Brief floot met eene verklaring, dat de Keizer de Geestelijken, en vooral de grootften onder hen, zoo ver zou brengen, dat zij bij flot blijven zouden, zoo als zij in de eerfte Kerk waren. „ Die Geestelijken," zegt hij, „ plagten Engelen te zien, door wonderwerken te fchitteren, zieken te genezen, en Koningen en Vorsten, door heiligheid, maar niet door wapenen, aan zich te onderwerpen. Maar de tegenwoordigen, die aan de wereld overgegeven en door weelde bedwelmd zijn, achten den Heere gering; alle Godsdienst wordt door hunne verba-

„ zen-

,, zende rijkdommen verstikt. Het is dus een liefdewerk, aan zulke lieden de schandelijke rijkdommen te onttrekken, met welke zij tot hunne verdoemenis bezwaard zijn. Daar voor moet gijlieden, en alle Vorsten, daar voor moeten wij zorg dragen, opdat zij het overvloedige afleggen, en, met weinig te vrede, God dienen mogen."

De beide Koningen zagen wel, op het ontvangen van dezen Brief, dat FREDERIK de magt der Kerk met alle vermogen zocht te vernietigen, doch zij zwegen, hoewel de zaken van den Paus sedert verbeterden; alleen waren de Vorsten beducht, dat, indien de Paus den Keizer kon afzetten, de Roomsche Kerk zoo trotsch zou worden, dat zij zich zou vermeten, met andere Vorsten naar willekeur te handelen.

LODEWYK IX van *Frankryk*, die eenen kruistogt in den zin en daar toe den vrijen doortogt door 's Keizers landen noodig had, wendde alle pogingen bij den Paus aan, om hem met den Keizer te verzoenen, maar de Paus wilde nergens naar luisteren, waarom de Koning hem misnoegd verliet, omdat hij, zegt PARIS, bij den knecht der knechten Gods geene nederigheid gevonden had.

HENDRIK, Landgraaf van Thuringen, tot Keizer verkoren. Sterft.

Terwijl FREDERIK de aanhangers van den Paus uit alle steden verdreef, in welke hij meester was, en zelfs sommigen van dezelven liet ophangen, gelukte het den Paus in het jaar 1246, de meeste Geestelijke Vorsten van *Duitschland* te winnen, aan welken hij HENDRIK, Landgraaf van *Thuringen*, aanbeval, als die gereed was, ter eere van God en

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

bescherming der Kerk de hoogste waardigheid aan te nemen, en leide hun, tot vergeving van hunne zonden, en in vertrouwen op de genade van den Heiligen Geest op, om denzelven tot Keizer te verkiezen (*). Dewijl HENDRIK meestendeels van Bisschoppen op den troon geplaatst werd, noemde men hem den *Papenkoning*, (*Rex Clericorum*,) evenwel moet men hier bij aanmerken, dat de naam *Paap*, uit *Papa* ontstaan, in die tijden niets verachtelijks bevatte, maar aan alle Geestelijken als een eernaam gegeven werd. De Paus zond aan HENDRIK 25,000 mark zilvers en liet het kruis tegen FREDERIK in *Duitschland* prediken, waar door HENDRIK in staat gesteld werd, om 's Keizers Zoon, den Roomsch Koning KOENRAAD bij *Frankfort aan den Main* uit het veld te slaan, hebbende de *Zwabische* soldaten, door den Paus omgekocht, gelijk men verhaalde, de vlugt genomen, en hunnen Vorst verlaten. Ook gaf de Paus zijnen Legaat in *Duitschland* volmagt, om uit te roeijen en neder te werpen, te verstooren, en te vernietigen, te bouwen, en te planten, zoo als het hem naast God goed zou dunken. Maar HENDRIK stierf reeds in het jaar 1247, na van den Roomsch Koning eene zware nederlaag geleden te hebben, en gaf, zegt PARIS, zijn verwijfden geest, zonder van iemand beklaagd te worden.

De Paus verwekt onrusten

Terwijl FREDERIK nog in het jaar 1246 aan de Geestelijke en Wereldlijke Grooten in *Engeland* eenen

(*) INNOCENT. *Epist. ap.* RAYNALD. *ad a.* 1246.

eenen Brief schreef ter zijner verdediging tegen den Paus, deed deze zijn best, om des Keizers onderdanen in *Sicilië* tot oproer aan te hitsen, door Brieven, in welken hij hen bad, om Gods barmhartigheids wille, en het hun beval, tot vergeving hunner zonden, zich aan de heerschappij van eenen verdoemden mensch, dien hij een' tweeden NERO noemde, te onttrekken, en tot den schoot van hunne Moeder, de Kerk, weder te keeren. Ook maakten eenige voorname *Siciliaansche* Grooten eene zamenzweering tegen 's Keizers leven, maar werden ontdekt en grootendeels ter dood gebragt. De Keizer schreef dit aan den Koning van *Engeland*, met bijvoeging, dat deze verraders van eenige *Franciskaner* Monniken met het kruis geteekend waren, en vrijwillig tot hunnen dood toe beleden hadden, dat de Paus de stichter van dezen moorddadigen aanslag was, betuigende de Keizer, nooit aan eenige voorstellen tegen het leven van zijnen vijand gehoor te hebben willen geven, hoe onregtvaardig deze hem ook behandeld had. Het is waar, dat PARIS tevens verhaalt, dat men te *Rome* twee booswichten gevat en gestraft hebbe, gezonden van FREDERIK, om den Paus te vermoorden, doch hij voegt 'er bij, dat sommigen gezegd hadden, dat men dit alleen verzonnen had, om FREDERIK, die zich over den Paus beklaagd had, met dezelfde misdaad te bezwaren. Zoo gewaagt deze Schrijver ook van eenen voormaligen krijgsbediende des Keizers, en van meer dan veertig soldaten, die zich bij eede onderling verbonden hadden, dat zij, al ware het ook, dat

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

In het Rijk van Sicilië.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

de Keizer ſtierf, den Paus in ſtukken zouden houwen, meenende God en menſchen daar mede dienst te zullen doen, dat zij zulken verſtoorder der openbare rust uit den weg ruimden; evenwel vindt men geen bewijs, dat FREDERIK de aanſtoker van deze voornemens zou geweest zijn. Alleen zijn merkwaardig de aanmerkingen van den bovengemelden Schrijver, als hij van den angst des Pauſen ſpreekt, die zich van vijftig ſoldaten in zijn vertrek liet bewaken, waar bij hij de oude ſpreuk aanvoert: Wien velen vreezen, moet ook voor velen vreezen; en 'er bijvoegt: De verſtoorder van velen wordt ook veelvuldig verſtoord. Ook ſpreekt hij bij deze gelegenheid van eenen vrij algemeenen haat en vervloekingen tegen den Paus, van wien men overal kwaad ſprak enz.

DeKeizer legt eene Geloofsbelijdenis af.

Dewijl onder de beſchuldigingen tegen den Keizer eene der voornaamſte die van Ketterij was, liet de Keizer zich door den Aartsbisſchop van *Palermo*, den Bisſchop van *Pavia*, en eenige Abten en Dominikaner Monniken in den Godsdienst onderzoeken, en leide voor hun op nieuw zijne Geloofsbelijdenis af. Maar hun getuigenis van 's Keizers regtzinnigheid werd door den Paus gewraakt, onder voorwendſel, dat dezelve eene kunstgreep was, van 's Keizers onderdanen, evenwel wilde hij zelve den Keizer niet in perſoon hooren, ten zij die ongewapend, en ſlechts met een klein gevolg bij hen kwam.

WILLEM Graaf van Holland tot

Door deze handelwijze van den Paus nam de verbittering des Keizers meer en meer toe; hoorende, dat de Paus *Legaten* gezonden had, om hem aller-

wege nieuwe vijanden te verwekken, gebood hij zijnen Zoon HENDRIK, Koning van *Sardinië*, de Pausselijke nabestaanden en vrienden van *Genua*, die hij in zijne magt zou krijgen, ter dood te laten brengen. Zelve liet hij in het jaar 1247 den geliefdsten bloedverwant van den Paus, dien hij in een gevecht gevangen genomen had, ophangen. Waar op de Paus hem op nieuw op eene zoo vreesselijke wijze bande, dat, gelijk PARIS zegt, alle aanwezenden daar over ontstelden. Maar FREDERIK, toen hij dit hoorde, zeide alleenlijk: dat de Joden dus ook den gestorvenen Heiland nog na zijnen dood doorstoken hadden. Doch van den anderen kant bragt de Paus, die reeds aan verscheidene Vorsten de Keizerlijke kroon vergeefs had aangeboden, te weeg, dat WILLEM, Graaf van *Holland*, door een aantal Geestelijke en Wereldlijke Stenden tot *Roomsch Koning* verkoren werd, ook zond hij eenen Kardinaal met eenig krijgsvolk, en 14,000 Mark zilver voor derzelver betaling, naar *Lombardyë*, maar deze werd door den Graaf van *Savoye* zoo lang opgehouden, tot het geld verteerd was, waar op deze soldaten verliepen.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Roomsch Koning verkoren.

FREDERIK stond nu in het jaar 1247 op het punt om met een groot leger den Paus in *Lions* te overvallen, toen de opstand der stad *Parma* hem naar *Lombardyë* riep, welke stad hij niet kon bemagtigen, maar in het jaar 1248 met groot verlies verlaten moest, terwijl de *Bolognezen* ook in het volgende jaar zijn' Zoon ENZIO of HENDRIK, Koning van *Sardinië*, gevangen kregen. — FREDERIK deed

Dood van FREDERIK II.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

thans nogmaals eene vruchtelooze poging, om zich, door bemiddeling des *Franschen* Konings, met den Paus te verzoenen; ook zeiden 's Keizers vrienden, dat de Paus den kundigen Staatsdienaar des Keizers PETRUS DE VINEIS, die zijnen Meester zoo voortreffelijk met zijne pen gediend had, had weten over te halen, om voor zijnen meester door eenen Geneesheer een' vergiftigen drank te laten bereiden; de Keizer, dit ontdekt hebbende, zal den Paus openlijk van een' aanslag tegen zijn leven beschuldigd hebben. Hier door, zegt PARIS, geraakte de Paus in een' kwaden naam; maar God alleen weet de waarheid!

Eindelijk scheen 's Keizers dood in het jaar 1250 van dezen langdurigen strijd een einde te zullen maken. Hij overleed, als men PARIS mag gelooven, met berouw over zijn gedrag, en in de kap van een' *Cistercienser* Monnik, hebbende de Aartsbisschop van *Palermo* hem, doch zonder den Paus, van den ban ontheven. In de hoofdzaak komen ook andere Schrijvers hier mede overeen, en een Levensbeschrijver van INNOCENTIUS IV, wiens partijdigheid tegen den Keizer overal doorschijnt, verdient geen geloof, als hij den Vorst wanhopig den geest laat geven.

Terstond na 's Keizers dood keerde de Paus naar *Rome* terug in het jaar 1251, na vooraf uit *Lions* aan de Stenden van *Sicilië* geschreven te hebben, dat hemel en aarde zich moesten verblijden, dat die geen niet meer was, die hen en de Kerk zoo lang vervolgd had; zij konden nu in den schoot hun-

hunner Moeder terug keeren, waar zij dezelfde rust en vrijheid zouden genieten, als andere Zonen der Kerk.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Doch, behalve dat vele Bisschoppen in dat Rijk, inzonderheid de Aartsbisschop van *Palermo*, niet van zins waren, om zich aan den Paus te onderwerpen, leefde ook de geest van FREDERIK nog in zijnen Zoon KOENRAAD IV, die thans Keizer was, en MANFRED, wien FREDERIK buiten den echt geteeld had. Tegen Keizer KOENRAAD had INNOCENTIUS reeds sedert het jaar 1248, even als tegen zijn' Vader, het kruis laten prediken, thans bevestigde hij in 1251 WILLEM als Koning van *Duitschland*, terwijl hij KOENRAAD in den ban deed; ook zocht hij allerwegen de Stenden tegen hem op te stoken, waar aan echter de Keurvorst van *Mentz* gehoor weigerde, zeggende: dat aan eenen Priester alleen het zwaard des geestes toekwam; maar hier voor bezorgde de Paus ook, dat hij afgezet werd.

KOENRAAD IV, Roomsch Koning, handhaaft zijn regt tegen den Paus.

KOENRAAD, besloten hebbende, zijne regten te handhaven, spoedde zich in het jaar 1251 naar *Apulië*, alwaar hij de afgevallene steden schielijk tot onderwerping dwong. Intusschen had de Paus een ontwerp gesmeed, om een zijner Nichten met KOENRAADS Stiefbroeder, den Prins HENDRIK, te doen trouwen, en aan dezen het Rijk van *Sicilië* te schenken, maar de Grooten van dit Rijk keurden dit huwelijk als onwelvoegelijk af.

Daar op bood de Paus dit Rijk in het jaar 1252 aan RICHARD, Graaf van *Cornwal*, den Broeder van HENDRIK III, Koning van *Engeland*, aan.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

Maar RICHARD eischte borgtogt voor de trouw en goede gezindheid der *Sicilianen*; anders, zeide hij tegen den Pausfelijken Gezant, is het even zoo veel, of iemand tegen mij zeide: Ik verkoop of fchenk u de maan, ga heen, en haal die!

Gemakkelijker haalde hij den Koning van *Engeland* zelven over, om zijnen jongeren Zoon EDMUND van *Lankaster* daar toe te leenen, in het jaar 1254. De Koning nam 's Paufen voorftel met blijdfchap aan, en zond hem, volgens PARIS, niet alleen al het geld, hetwelk hij bijeen kon krijgen, ten einde een leger op de been te brengen, maar zond hem ook opene verzegelde aanwijzingen, op welke hij van de *Italiaanfche* Kooplieden geld kon opnemen, zoo veel hij noodig had, en goed zou vinden. Eenigen tijd te voren had de Paus vergeefs hetzelfde aanbod gedaan aan KAREL van *Anjou* en *Provence*, Broeder des Konings van *Frankryk*, wien echter zijne nabeftaanden het aannemen van hetzelve ontrieden.

KOENRAAD had zich ondertusfchen dadelijk in het Rijk van *Sicilië* gevestigd. Ook was hij in geheel *Italië* gezien en bemind, toen hem in het jaar 1252 vergift werd ingegeven, zoodat zijne Geneesheeren hem naauwelijks het leven redden. Mogt dit maar niet gefchied zijn, zegt PARIS, door fchuld van het Roomfche Hof! KOENRAAD ten minften heeft naderhand den Paus zelven befchuldigd, dat hij hem, zoo als te voren zijnen Vader, had willen vergeven. De vijandelijkheden tusfchen de beide partijen werden intusfchen langs hoe heviger. KOENRAADS

RAADS aanhangers bezetten alle wegen naar *Rome*, en verwoestten alle naburige gewesten om die ſtad. De Paus daartegen zond een ſterk leger onder zijnen Neef, den Kardinaal WILLEM, om *Sicilië* te veroveren, hetwelk echter in 1254 door KOENRAAD geſlagen werd, waar bij de Kardinaal zelve het leven verloor. Dus PARIS, ten zij deze een later gevecht in deze hoofdnederlaag veranderd hebbe.

Kort hier na overleed KOENRAAD in Mei van hetzelfde jaar; over welk ſterfgeval INNOCENTIUS zoo verblijd was, dat hij uitriep, dat thans twee van zijne grootſte vijanden, een Wereldlijke en een Geestelijke, (hij bedoelde den *Engelſchen* Bisſchop ROBERT van *Lincoln*, van wien ſtraks nader,) uit den weg geruimd waren. Ook maakte hij terſtond ſchikkingen, om zich van het Koningrijk *Sicilië* meester te maken, en het Zoontje van KOENRAAD, een wees van twee jaren, ook KOENRAAD genoemd, en onder zijnen *Italiaanſchen* naam CONRADINO, (of de *kleine* KOENRAAD,) naderhand tot zijn ongeluk bekend, daar van te ontzetten. Hij begaf zich zelven met eene krijgsmagt verzeld in perſoon naar dit Koningrijk, alwaar allen, ook de Markgraaf BERTHOLD VAN HOCHBERG, Stadhouder des Rijks, en Voogd van den jongen KOENRAAD, als ook MANFRED, Vorst van *Tarento*, onechte Broeder van Keizer KOENRAAD, zich aan hem onderwierpen, hoewel de laatstgenoemde hem de hulde weigerde, en kort daar na de wapenen tegen den Paus opvatte, wiens ſoldaten hij in het begin van December 1254 op de vlugt ſloeg, kort voor den

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

dood van Paus INNOCENTIUS, die te *Napels* krank lag.

Dood van INNOCENTIUS IV.

Uit de bovenstaande Geschiedenis van dezen Paus, blijkt overduidelijk, dat hij de Pausselijke magt niet alleen heeft weten te handhaven, maar zelfs uit te breiden. Na den moed van FREDERIK II, en het aanzien van het Zwabisch-Keizerlijk Huis gefnuikt te hebben, was geen ander Vorst of Groote koen genoeg, om hem het hoofd te bieden. Hij zeide ook zelve, volgens MATTHEUS PARIS, dat hij eerst dien *grooten draak* moest vellen, dan zouden de Koningen van *Frankryk*, *Engeland*, en andere in de Christenheid, die hij *koninkjes* en *slangetjes* noemde, gemakkelijk vertreden, en even als hunne Prelaten, van hun goed en geld kunnen beroofd worden. De Koning van *Frankryk* was tot bijgeloof toe godvruchtig, en die van *Engeland*, HENDRIK III, geheel onbekwaam om te regeren. In *Portugal* droeg hij, op voorstel der Stenden van dat Rijk, de regering op aan den Broeder van den Koning SANCTIUS of SANCHEZ, dien hij alleen den titel van Koning liet behouden. Op de Kerkvergadering te *Lions* schonk hij aan de Kardinalen den rooden hoed, dien zij sedert gedragen hebben, ten kenmerk, dat *zij steeds* gereed zouden zijn, om hun bloed voor het Christelijk Geloof te storten.

In *Engeland* dreef hij zijne heerschzucht en geldafpersingen ten hoogsten top, waar van wij bij MATTHEUS PARIS een wijdloopig verhaal lezen, welk verhaal deze eerlijke Monnik met deze woorden besluit: Het *Roomsche* Hof was als de afgrond,

grond, (*barathrum*,) welke de inkomften van alle Standen, maar bijzonder bijna al de bezittingen der Bisfchoppen en Abten verflond.

V BOEK IV Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Deze aanmatigingen en knevelarijen van den Paus vonden wel van dezen en genen tegenftand, doch alleen fchroomvallig, uitgezonderd van ROBERT GROSTHEAD, (in het Latijn CAPITO, of *Groothoofd*,) Bisfchop van *Lincoln* in *Engeland*, die in een Dorp in het Graaffchap *Suffolk* geboren, in het jaar 1235 tot Bisfchop van *Lincoln* verkoren was, en voor éénen der geleerdfte en fcherpzinnigfte mannen van zijnen tijd gehouden werd. MATTHEUS PARIS noemt hem: „ eenen openlijken berisper van den Heer „ Paus, een' beftraffer der Prelaten, een' hervor„ mer der Monniken, een' leidsman der Priesteren, „ een' leermeester der Kerkelijken, een' onderhou„ der der ftuderenden, een' vervolger der onmati„ gen, een' vlijtig naarfpoorder in menigerlei fchrif„ ten, een' hamer en verachter der Romeinen." Aan zijne tafel, voegt de Monnik 'er bij, waar hij zich ligchaamsverkwikking bezorgde, heerschte overvloed, wellevendheid, vrolijkheid en bevalligheid; maar aan zijne geestelijke tafel was hij aandachtig, rijk in tranen en vol berouw; eindelijk, in zijn Bisfchoppelijk ambt vlijtig, eerwaardig en onvermoeid. Hij heeft verfcheidene fchriften nagelaten, van welken OUDIN de lijst heeft opgegeven (*). Hij fchijnt een heethoofdig man geweest te zijn, die in vele twisten gewikkeld was. Hij deed in het jaar 1243 den

ROBERT GROSTHEAD verzet zich in Engeland tegen den Paus.

(*) *In Comm. de SS. Eccl. Antiq. T.* III. *p.* 136-153.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

den Abt van *Bardenay* in den ban en zette hem af, waar op omtrent 50 Monniken van dat Klooster, die tevens Priesters waren, den Bisschop zelven in den ban deden, maar hij trapte hun aanschrijven deswegens met voeten, liet den Priester, die het overgebragt had, met schande ten huize uitjagen, en zeide openlijk, dat de Monniken voor zijne ziel in eeuwigheid niet bidden zouden. Deze twist kwam te *Rome*, alwaar de Bisschop de overhand behield. Andere twisten had hij met zijn Domkapittel, met den Abt van *Westmunster*, en met den Koning zelven. In het jaar 1250 moest hij in persoon naar *Rome* reizen, omdat vele Geestelijken, Tempelheeren en Hospitaal-Ridders tegen zijne bevelen zich op den Paus beroepen hadden. Hier verspilde hij veel geld, maar het geld van zijne partijen had de overhand, waar over hij zich bij den Paus beklaagde, dat deze zijn woord niet gehouden, maar hen vrijgesproken teruggezonden had. Hier op antwoordde hem de Paus: „ Broeder! wat gaat „ dat u aan? gij hebt uwe ziel gered, en wij heb„ ben hun genade verleend; is daarom uw oog „ boos, omdat ik goed ben?" Maar, als de Bisschop zuchtend en zacht, evenwel voor den Paus verstaanbaar, zeide: „ O geld! geld! hoe veel „ vermoogt gij? bijzonder aan het *Roomsche* Hof!" verweet hem de Paus scherp genoeg zijne heerschzucht, gelijk aan de *Engelschen* in het gemeen hunne twistzucht, door welke zij malkanderen arm maakten.

Maar eindelijk geraakte Bisschop ROBERT in eenen em-

ernstigen twist met den Paus, die hem aanschreef, dat hij een jongen, maar die een neef van den Paus was, een openvallend kanonikaat met eene Prebende in de Kerk te *Lincoln* zou bezorgen; waar op hij aan den Paus terug schreef, dat hij aan zulke personen geen zielenzorg konde of wilde betrouwen, die niet in staat waren, om zich zelven te regeren. De Bisschop had ook vruchtelooze voorstellen aan den Paus gedaan, tegen het overdoen van alle voordeelige Geestelijke bedieningen in *Engeland* aan *Italianen* voor aanzienlijke geldsommen, waar op hij ten laatsten aan den Paus eenen allernadrukkelijksten Brief schreef (*). In denzelven schreef hij hem, dat hij de Apostolische bevelen met kinderlijken eerbied gehoorzaamde, overeenkomstig den wille Gods, dewijl Apostolische bevelen niet anders konden zijn dan de leere der Apostelen en van CHRISTUS zelven. Doch nu stemde de inhoud van den laatsten Pauselijken Brief niet overeen met de Apostolische Heiligheid; vooreerst, dewijl uit het in denzelven zoo menigvuldig voorkomende *Non obstante*, hetwelk ook naar de natuurlijke wet niet verbindend kon zijn, een zondvloed van onbestendigheid, roekeloosheid en stoutheid, onbeschaamde leugens, bedrog en wantrouwen, en ontelbare andere daar uit ontstaande ondeugden voortvloeijen, welke de zuiverheid van het Christendom en de rust der menschelijke zamenleving vernielen. Bovendien kan 'er na de zonde van LUCIFER, welke ook de *An-*

(*) *ap. M. Paris. p.* 870.

Antichrist op het einde der wereld begaan zal, geene zijn, zoo strijdig met de Apostolische en Euangelische leer, en bij CHRISTUS zelven zoo gehaat, dan wanneer de zielen, doordien men ze van de Priesterlijke bediening berooft, gedood en in het verderf gestort worden. Ja, die genen, die zulke verderfelijke menschen voor de schapen in de Kerk van CHRISTUS invoeren, zijn erger dan LUCIFER en de *Antichrist*. — Dus kan de Heilige Apostolische Stoel onmogelijk iets bevelen, hetwelk zulke zonde voortbrengt; en geen Geloovige kan soortgelijke bevelen gehoorzamen. Uit alles besluit de Bisschop, dat hij den inhoud van des Pausen Brief moest tegenspreken.

De Paus, dezen Brief van ROBERT gelezen hebbende, was van toorn blijkans buiten zich zelven. „ Wie is dan deze krankzinnige oude, riep hij uit, die zich vermeet, over onze handelingen te oordeelen? Bij PIETER en PAULUS! als onze aangeborene edele denkwijze ons niet terughield, wij zouden hem in zulke schande storten, dat hij voor de geheele wereld tot een sprookje, tot verbazing, tot een voorbeeld en wonderteeken strekken zou. Is de Koning van *Engeland* onze Vasal niet, en, om nog meer te zeggen, is hij onze Lijfeigene niet, die hem op onzen wenk in hechtenis nemen, en tot schande veroordeelen kan?" Maar de Kardinalen, in wier tegenwoordigheid de Paus dus onbezuisd uitvoer, hielden hem voor, dat het geheel niet raadzaam was, een hard besluit tegen den Bisschop te nemen: „ Wij moeten bekennen, zeiden zij, dat het gene

hij

hij zegt, waar is; wij kunnen hem niet veroordeelen. Hij is regtzinnig; ja een zeer heilig man, godvruchtiger en heiliger dan wij, veel voortreffelijker van leven, dan wij; zoodat men gelooft, dat 'er onder al de Prelaten niemand grooter is dan hij, ja niemand, die hem gelijk is. De geheele Geestelijkheid van *Frankryk* en *Engeland* weet dit, en onze tegenfpraak zou daar niets tegen uitregten. De waarheden van zijnen misfchien reeds aan velen bekenden Brief kunnen velen tegen ons in het harnas jagen. Want men houdt hem voor een' groot Wijsgeer, voor een' in het Latijn en Grieksch volmaakt geoefend man, voor een' ijveraar voor de geregtigheid, een' geleerd Leeraar der Godgeleerdheid, een' volksprediker, een' vriend van kuischheid, en een' vervolger der fchuldigen aan *Simonie*." Zij raadden dus den Paus voor dit alles de oogen te fluiten, opdat 'er geene onrusten door ontftaan mogten; voornamelijk dewijl men wist, dat het gevolg daar van eene fcheuring zijn kon.

Niet lang daar na, in het jaar 1253, werd Bisfchop ROBERT ziek. Op zijn ziekbed liet hij den Dominikaner Monnik JOANNES *de Sancto Ægidio*, (in het Engelsch *van St. Gilles*,) een' bekwaam Geneesheer en Leeraar der Godgeleerdheid, bij zich komen; in een gefprek met denzelven, befchuldigde hij hem en de Monniken van zijne en der Franciskanen Orde van Ketterij, omdat zij de zonden der Grooten niet vrijmoedig beftraften; maar bijzonder bewees hij hün, dat de *Roomfche Prelaten* en de *Paus zelve Ketters* waren, wanneer zij de zorg der

V BOEK IV Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

zielen aan jongens toebetrouwden.. Tegen sommigen van zijne Geestelijken, die hem door hunne gesprekken de lange nachten moesten korten, beklaagde hij zich *over de geldgierigheid van den Paus*, welke het verlies van vele zielen veroorzaakte, en hem dus als den *Antichrist* kenbaar maakte. Hij verfoeide, zegt PARIS, nog andere uitsporigheden; alle soorten van hebzucht, woeker, Simonie en roof; alle soorten van dartelheid, wellusten, zwelgerijen en pracht, welke aan het *Roomsche* Hof heerschten, zoo als juist van hem geoordeeld werd in de twee volgende regelen:

Ejus avaritiæ totus non sufficit orbis,
Ejus luxuriæ meretrix non sufficit omnis.

(„Voor deszelfs gierigheid is de geheele wereld niet genoegzaam, en alle hoeren zijn niet genoeg voor deszelfs dartelheid.") Hij wilde nog meer zeggen, en sprak, dat men binnen drie jaren nog erger dingen te wachten had, wanneer hem eensslags de spraak begaf, en hij stierf, in het jaar 1253. INNOCENTIUS zal willens geweest zijn, om de beenderen van dezen zijnen verklaarden vijand uit de Kerk te *Lincoln* te laten werpen, maar toen hij daar over aan den *Koning* wilde schrijven, zal hem de Bisschop bij nacht verschenen zijn, en hem onder de hardste verwijtingen zoo gevoelig met de punt van zijn' staf in de zijde gestoken hebben, dat hij van zijn voornemen werd afgeschrikt.

Hoe groot de zedeloosheid van het *Roomsche* Hof ten dezen tijde geweest zij, wijst PARIS nog in een

voor-

voorbeeld aan, in de belijdenis, welke de Kardinaal HUGO openlijk afleide, toen hij in het jaar 1251 met den Paus van *Lions* naar *Rome* keerde. In deszelfs naam eene affcheidspreek houdende aan de inwoners dier ſtad, zeide hij onder anderen: „ Mijne vrien„ den! ſedert wij in deze ſtad gekomen zijn, heb„ ben wij veel nuts en aalmoezen aangebragt. Toen „ wij kwamen, vonden wij twee of drie hoerhui„ zen; thans, bij ons vertrek, laten wij 'er maar „ één enkel na; doch dit ſtrekt zich uit van de „ Oost- tot de Westerpoort." Indien men dezen zelfden Schrijver gelooft, hadden de ontzagchelijke verſchijning van Bisſchop ROBERT, en het verdriet over de nederlaag van zijne ſoldaten, aan INNOCENTIUS de ziekte veroorzaakt, aan welke hij den 7den December 1254 overleed. Als zijne nabeſtaanden in zijne laatſte oogenblikken bij hem ſtonden te huilen, en zich de haren uittrokken, hief hij zijne reeds halfgebrokene oogen nog eens op, en zeide tot hen deze veelbeteekenende woorden: „ Wat klaagt gij ellendigen toch? Laat ik u niet allen rijk na? Wat wilt gij dan meer?" Nog verhaalt men van een nachtgezicht, hetwelk een Kardinaal, eenige dagen na 's Pauſen dood, gehad zal hebben. De Kerk, in de gedaante van eene eerwaardige Matrone, beſchuldigde hem voor den troon van God, dat hij haar, die met zoo vele vrijheden geſticht was geweest, tot de laagſte dienstmaagd vernederd had; dat hij, in plaats van in haar volgens hare beſtemming het heil der zondaren te bezorgen, haar in eene wisſelaars bank had veranderd; eindelijk, dat hij ge-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

loof, geregtigheid en waarheid, hare hoofdpilaren, had doen wankelen. Zij verzocht daarom om een regtvaardig oordeel; en de Paus werd heengeleid, om zijn' verdienden loon te ontvangen. Waarschijnlijk weder één van die schimpgedichten, met welke men zich ten minsten aan de nagedachtenis van eenen Paus zocht te wreeken, omdat men hem bij zijn leven had moeten dulden.

INNOCENTIUS IV was verder bijzonder in de Regten zoo ervaren, dat men hem deswegens den eernaam gaf van *Pater et organum veritatis.* Zijne Uitleggingen *over de vijf Boeken met Decreten van* GREGORIUS IX zijn meermalen gedrukt. Nog heeft hij 190 Brieven nagelaten, en *Decreten* of *verordeningen*, die grootendeels het zesde Boek der *Dekretalen* van BONIFACIUS VIII bestaan, behalve eenige andere schriften, maar die niet gedrukt zijn geworden.

ALEXANDER IV.

Nog in December des jaars 1254 werd ALEXANDER IV door de Kardinalen, die te *Napels* tegenwoordig waren, verkoren; een goed vroom man, maar wiens eenvoudigheid spoedig door de Kardinalen van zijn Hof verleid werd, zegt MATTHEUS *Parisiensis.* Deze Paus vond het *Duitsche*, *Italiaansche* en *Siciliaansche* Rijk in groote verwarring. WILLEM, Graaf van *Holland*, had zich niet kunnen laten kronen door den Paus, omdat hij in *Italië* geen gezag had, en zelfs in *Duitschland* zijne zaken den kreeftengang gingen. In *Opper-Italië* was ECCELINO DE ROMANO, die langen tijd de lieveling van FREDERIK II en het hoofd der *Gibellinsche* partij geweest was, door zijne magt en wreedheid steeds

voor

voor den Paus en de *Lombardiers* geducht; nog gevaarlijker was voor den Paus in *Sicilië* MANFRED, Vorst van *Tarento*, Vaders Broeder van den jongen Koning KOENRAAD, gemeenlijk KONRADYN genoemd; hoewel MANFRED meer voor zich zelven, dan voor dezen regtmatigen erfgenaam des Rijks, de wapenen voerde.

Vergeefs eischte de nieuwe Paus, dat MANFRED hem door Gezanten zijne onderdanigheid zou betoonen, noch minder verscheen hij in het jaar 1255, op des Pausen indaging, in persoon, en schoon 'er in *Duitschland*, op naam van KONRADYN, een wapenstilstand met den Paus getroffen werd, verbrak de Kardinaal-Legaat OCTAVIANUS denzelven spoedig, door met zijn leger MANFRED van de stad *Nocera* af te snijden, welke door Keizer FREDERIK II met *Arabieren* bezet, en daarom bij den Paus gehaat was, maar het gelukte MANFRED, het Pauselijk leger uit te hongeren, en den Kardinaal-Legaat tot een verdrag te noodzaken, en als de Paus dit weigerde te bekrachtigen, dwong hij den Paus zelven het Rijk geheel te verlaten, en liet zich in het jaar 1258, een valsch gerucht van KONRADYNS dood hebbende laten uitstrooijen, in spijt van den Paus te *Palermo* tot Koning van *Sicilië* kronen.

MANFRED wordt Koning van Sicilië.

Nu handelde de Paus weder met den Koning van *Engeland*, ten behoeve van wiens Zoon EDMUND hij het Rijk van *Sicilië* had aangeboden, en zond RUSTAND als zijnen Legaat in het jaar 1255 in *Engeland*, die wel door allerlei afpersfingen groote sommen gelds vergaderde, maar met weinig gevolg

V BOEK IV Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

eenen kruistogt tegen MANFRED predikte, ook vonden zijne geldafpersfingen bij velen tegenftand, de Bisfchop van *Londen* verklaarde, dat hij zich liever den kop zou laten afhouwen, dan iet daar toe betalen, en ik, zeide de Bisfchop van *Worcester*, wilde mij liever laten ophangen, hoewel zij, ziende dat de Paus zich met den Koning naauwer verbonden had, fpoedig het hoofd in den fchoot leiden.

Handelwijze over de verkiezing van een Keizer.

In het jaar 1256 verloor de Roomsch Koning WILLEM in eenen oorlog tegen de *Friezen* het leven; dus ftond de Keizerlijke troon geheel ledig, zonder dat eenig Vorst aanfpraak op denzelven maakte, uit hoofde van den invloed, welken de Paufen zich op de voorgaande Keizers hadden aangematigd, waar uit zoo vele wanordens en bloedige oorlogen ontftaan waren, terwijl ALEXANDER IV thans de Aartsbisfchoppen van *Mentz*, *Trier* en *Keulen* bijzonder waarfchuwde, dat zij toch niet zouden toelaten, dat de jonge KONRADYN tot Roomsch Koning mogt verkoren worden.

Twee Roomsch Koningen verkoren. RICHARD en ALFONSUS.

Eindelijk verkoren de Vorsten van *Duitschland*, die in twee partijen verdeeld waren, in het jaar 1257 de ééne partij, aan wier hoofd zich de Keurvorst van *Mentz* bevond, RICHARD, *Graaf van Cornwall*, Broeder van HENDRIK III, Koning van *Engeland*, en de andere onder aanvoering van den Keurvorst van *Trier*, ALFONSUS, Koning van *Kastilië*, *den Wijzen* bijgenaamd. De Paus, geen' van beiden misnoegen willende geven, verklaarde zich voor geen' van beiden, willende eerst afwachten, wie zich het eerst op den troon zou plaatfen,

en

en van denzelven bezit nemen, dit was RICHARD, wien nu ALEXANDER eindelijk in het jaar 1259 als Roomsch Koning erkende.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Maar in *Sicilië* gingen de zaken niet naar 's Pausen zin. Hij deed wel MANFRED in het jaar 1259 in den ban, maar rigtte daar mede weinig uit; dewijl deze Vorst zich in het Rijk bemind had weten te maken, en het in eenen staat van rust gebragt, dien men in 60 jaren niet gekend had, zoodat niemand in *Sicilië* zich aan 's Pausen ban kreunde.

De Paus moet Sicilië aan MANFRED overlaten

Ook waren de wereldlijke wapenen van den Paus in *Lombardyë* niet gelukkig, alwaar zijn leger in het jaar 1258 door ECCELINO, het hoofd der *Gibellinen*, geslagen, en 's Pausen Legaat zelve gevangen werd. ECCELINO stierf in het volgende jaar, doch desniettemin kon de Pauselijke partij de overhand niet bekomen. Zelfs werden door MANFREDS vrienden te *Rome* onrusten gesticht. De *Romeinen*, de onderdrukking van hunnen Adel moede, haalden hunnen voormaligen *Senator* BRANCALEONE uit de gevangenis, en herstelden hem in zijne waardigheid; ook noodzaakten zij den Paus met de Kardinalen naar *Viterbo* te vlugten, alwaar hij tot zijnen dood toe blijven moest, die in het jaar 1261.volgde. Hij was niet min werkzaam dan zijne voorzaten, om de Pausselijke magt te handhaven, en zijne Kerkelijke heerschappij onder de ongeloovigen uit te breiden; der Geestelijkheid, inzonderheid den Bedelmonniken te begunstigen; den hemel met Heiligen te bevolken, en de zoogenoemde Ketters te vervolgen. —

De Paus uit Rome verdreven. Dood van ALEXANDER IV.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

URBANUS IV wordt Paus.

Drie maanden verliepen, eer de Kardinalen, die slechts ten getale van acht voorhanden waren, den Patriarch JAKOB van *Jeruzalem*, die juist ten dezen tijde te *Viterbo* om zaken zijner Kerk tegenwoordig was, tot zijnen opvolger verkoren, onder den naam van URBANUS IV. Hij was de Zoon van een' schoenlapper te *Troyes* in *Frankryk*. Terstond besloot hij zich als Rigter te gedragen tusschen de beide mededingers naar de Keizerlijke kroon, RICHARD en ALFONSUS, en terwijl zijn voorzaat ALEXANDER den eerstgemelden als verkoren Roomsch Koning erkend had, verklaarde hij in eenen Brief aan de Kardinalen, dat hij dezen titel ook aan ALFONSUS wilde schenken; wanneer RICHARD zich deswegens beleedigd hield, poogde hij hem in eenen Brief te verzachten, door hem te verklaren, dat hij hier mede niets beslist wilde hebben ten aanzien van zijne aanspraak op het Keizerrijk. Vervolgens daagde hij de beide Vorsten tegen den tweeden Mei des jaars 1264 voor zich, ten einde over hunne eischen uitspraak te doen, doch RICHARD verscheen noch in eigen' persoon, noch door gevolmagtigden, en ontschuldigde zich met de verwarringen in *Engeland*, die hem daar op hielden, dewijl hij in dezelve deel genomen had. URBANUS bepaalde daarom de beide Koningen nader tegen het jaar 1265, hetwelk hij echter zelve niet beleefde.

Zijne ondernemingen tegen MANFRED.

Ook mislukten hem zijne pogingen, om MANFRED van het Koningrijk *Sicilië* te berooven. Deze Vorst had zijne Dochter KONSTANTIA uitgehuwelijkt aan den oudsten Zoon van JAKOB, Koning

van

van *Arragon*, die vervolgens zijne bevrediging met den Paus zocht te bemiddelen, maar te vergeefs, ook verbrak LODEWYK IX, Koning van *Frankryk*, eene huwelijksonderhandeling van zijnen Zoon met eene *Arragonifche* Prinfes, alleen omdat haar Vader zich vermaagdfchapt had met eenen vijand der Kerk. De Paus daagde vervolgens op Witten Donderdag des jaars 1263 MANFRED openlijk in, om zich voor den eerften Augustus van dat jaar in perfoon of door afgevaardigden te komen verantwoorden, en 's Paufen vonnis te ontvangen. MANFRED zond ook in der daad Gezanten, om zich te ontfchuldigen, maar de Paus verfchoof het onderzoek eenige maanden; waar op de Koning aan den Paus te kennen gaf, dat hij zelve wilde komen, hetwelk de Paus, ten einde, gelijk hij zelve fchrijft, in eene zaak, die het geloof betrof, zoo te handelen, dat niemand hem zou kunnen berispen, bewilligde, doch onder voorwaarde, dat MANFRED van niet meer dan 100 gewapenden verzeld zijn, en zich in het Kerkelijk gebied niet langer dan acht dagen ophouden zou.

Koning van Sicilië.

Aan deze voorwaarden weigerde MANFRED zich te onderwerpen, en nog veel minder aan eenig oordeel van den Paus, die ook niet opregt met hem handelde; immers, dewijl de Koning van *Engeland*, wien de Paufen *Sicilië* reeds voor lang hadden aangeboden, van alle ondernemingen op hetzelve fcheen af te zien, bood de Paus dit Rijk op nieuw in het jaar 1262 aan KAREL van *Anjou*, Graaf van *Provence*, Broeder van den *Franfchen* Koning LODEWYK IX, aan. Middelerwijl liet MANFRED zijne

De Paus biedt het Rijk van Siciliëaan KARELvan Anjouaan

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

troepen in het *Roomsche Kampanië* en de *Mark van Ancona* rukken, en de openbare oorlog tusschen de *Gibellinen*, van welken MANFRED het hoofd was, en de *Guelfen* of Pausfelijken, nam na het jaar 1263 in het grootste gedeelte van *Italië* eenen aanvang, zoodat de Paus spoedig op zijne eigene veiligheid bedacht moest zijn.

Ondertusschen had KAREL van *Anjou*, met toestemming van den Koning, zijnen Broeder, het aanbod van het Rijk van *Sicilië* aangenomen. En nu kregen de *Romeinen* op eens in het hoofd, om eenen Vorst tot *Senator* te verkiezen, waar toe sommigen MANFRED, anderen den Prins PIETER van *Arragon*, anderen KAREL van *Anjou* bestemden. De Paus, wien deze geheele zaak mishaagde, maar wiens regering in zijne eigene hoofdstad zwak was, zoo dat hij zich buiten staat bevond, den wil der *Romeinen* te wederstaan, verklaarde zich voor KAREL, omdat hij van dien de meeste onderwerping verwachtte, doch schreef hem de volgende voorwaarden voor, dat hij deze waardigheid na vijf jaren weder zou nederleggen, of eer, indien hij binnen dien tijd meester werd van *Sicilië*, of wanneer de Paus uitspraak zou doen, dat hij dezelve niet langer zonder nadeel der Kerk behouden kon, ook zou hij niets tegen de regten en het welzijn der Kerk ondernemen. KAREL, deze voorwaarden toegestemd en plegtig bezworen hebbende, zond eenen Stadhouder met een' hoop soldaten, om in zijnen naam bezit van zijne waardigheid als *Senator* te nemen.

Meer

Meer moeite vond de Paus, om dezen Vorst te doen bewilligen in de voorwaarden, op welke hij hem het Koningrijk *Sicilië* wilde laten bezitten, welke aan KAREL mishaagden, en waaromtrent de Paus genoodzaakt was, zich inschikkelijk te toonen uit vrees voor MANFRED, wiens soldaten *Ostia* bemagtigd hadden, en zelfs *Rome* dreigden; de Paus, het kruis tegen MANFRED hebbende laten prediken, behaalde vervolgens wel eenige voordeelen op het krijgsvolk van MANFRED, maar zelfs te *Orvieto*, waar hij zich onthield, werden de inwoners tegen hem oproerig, zoodat hij naar *Perugia* moest wijken, alwaar hij den 2den October 1264 overleed.

Van URBANUS IV meldt men nog deze bijzonderheid, dat hij de strengheid van het *Interdict* of verbod van Godsdienst, hetwelk zijne voorgangers en hij zelve zoo vaak gebruikt hadden, om Vorsten en Volken zich te doen onderwerpen, hebbe gematigd, zoodat het altijd geoorloofd bleef, in de Kerken met geslotene deuren den Godsdienst te vieren, alschoon ook een land onder zulk een *Interdict* gebragt was.

URBANUS IV wordt opgevolgd door KLEMENS IV.

Eerst op den 9den Februarij 1265 werd KLEMENS IV tot opvolger van URBANUS IV verkoren. Te voren heette hij GUIDO of GUY, en was geboren te *St. Gilles* in *Languedok*, hij had een' tijd lang als een voorname Raad en Regtsgeleerde aan het Hof van zijnen Koning geleefd, en was getrouwd geweest, hebbende twee Dochters in dit huwelijk verwekt; vervolgens in den Geestelijken Staat getreden zijnde, was hij bevorderd tot Aartsbisschop van *Narbonne*, bij zijne verkiezing was hij Kardinaal-

Bis-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Bisschop van *Sabina*. Als een geboren onderdaan van KAREL van *Anjou*, was hij bedacht, om het ontwerp ten uitvoer te brengen, om denzelven het Koningrijk van *Sicilië* te bezorgen. Ook kwam KAREL in Mei 1265 te *Rome* aan, alwaar de voorwaarden werden vastgesteld, onder welken hij het Koningrijk *Sicilië* bekomen zou, waar van de voornaamste waren, dat hij nooit Roomsch Koning of Keizer zou zijn, noch *Lombardyen* of *Toskanen* met zijn Rijk zou vereenigen; hij zou den leeneed aan den Paus en de Kerk afleggen, jaarlijks 8,000 oncen goud aan den Paus betalen, en om de drie jaren een fraai wit paard of *Telle* aan den Paus schenken, tot dankbaarheid voor het ontvangen Rijk. Bij gebrek van erfgenamen zou het Rijk weder aan de *Roomsche* Kerk vervallen enz.

KAREL van Anjou wordt Koning van Sicilië.

Ondertusschen moest het Rijk met de wapenen veroverd worden, en het ontbrak KAREL zoo wel als den Paus aan geld. Evenwel drong KAREL in het Rijk, terwijl de Paus het kruis tegen MANFRED liet prediken. Ook werden eenige *Siciliaansche* Grooten hunnen Koning ontrouw, die den 26sten Februarij 1266 eenen veldslag tegen KAREL en in denzelven het leven verloor. Dewijl hij in den ban gestorven was, werd zijn lijk in een kuil bij de brug van *Benevent* geworpen, welke stad door de *Franschen* deerlijk geplunderd werd. Dus werd KAREL meester van het geheele Rijk.

Ongelukkige togt van KONRADYN.

Hij bezat echter hetzelve niet lang in rust. Dewijl hij zijne nieuwe onderdanen door zware belastingen drukte, en de *Franschen* in het gemeen alle bui-

buitenſporigheden pleegden, ontſtonden overal opſchuddingen, en de misnoegden verbonden zich met de *Gibellinen*, die in *Lombardyen* en *Toskanen* talrijk waren. Deze allen wierpen het oog op den eenigen overgeblevenen echten tak van het *Hohenſtaufiſche* Huis, KONRADYN, Zoon van Keizer KOENRAAD IV, die toen ſlechts XV jaren oud was, maar wiens moed zijne jaren ver te boven ging. Deze, door zoo vele *Italiaanſche* Vorsten en ſteden, en door de misnoegde *Sicilianen* uitgenoodigd, beſloot tot eenen togt, ter herwinning van het Rijk zijner Voorvaderen, hetwelk hem door MANFRED en nu door KAREL onthouden was. In September 1267 kwam hij, met eene talrijke ruiterij, in *Italië*, waar hij zoo veel onderſteuning kreeg, dat hij in het jaar 1268 tot *Rome* toe voort kon dringen.

KLEMENS IV, die zich te *Viterbo* onthield, beproefde alles, om des Prinſen voortgangen te ſtuiten, en ſprak tegen hem een vonnis, en herhaalde keeren den ban uit, ook benoemde hij KAREL van *Anjou* tot *Vredehouder*, (*Paciarius ſeu Pacis conſervator*,) van *Toskanen*, om de *Gibellinen* aldaar te beteugelen. Doch inmiddels verwekte een voornaam *Romein*, ANGELO CAPOCCIA, een oproer te *Rome*, alwaar HENDRIK, Broeder van den Koning van *Kastilië*, tot *Senator* verkoren werd, die volkomen de partij van KONRADYN omhelsde, welke Vorst, zijnen togt voortzettende, eindelijk in den zomer des jaars 1268 met eene ſoort van zegepraal zijne intrede in *Rome* deed. Hier werd zijn leger dermate verſterkt, dat zijne magt die van KAREL

over-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

overtrof, zoodat hij in deszelfs Rijk indrong. KAREL trok hem te gemoet, en de beide legers kwamen tot eenen beslissenden veldslag, in welken de soldaten van KONRADYN reeds de overwinning bevochten hadden, toen zij te voorbarig aan het plunderen gevallen, door eenen Bevelhebber van KAREL overrompeld, en in verwarring gebragt werden, in welke KONRADYN zelve gevangen werd genomen, en den 29sten October des jaars 1268 op KARELS bevel openlijk te *Napels* onthoofd werd.

Verscheidene Schrijvers hebben verhaald, *dat KAREL* over zijnen gevangenen den Paus hebbe geraadpleegd, die hier op deze woorden zou geantwoord hebben: *Vita Conradini, mors Caroli! mors Conradini, vita Caroli*, te kennen gevende, dat het leven of de dood van KAREL afhing van het leven of den dood van KONRADYN, waar van dan het ter dood brengen van den laatsten het gevolg geweest zou zijn. Dit is, in later tijden, tegengesproken, doch, hoe het zij, dit is zeker, dat de Pausen en ten laatsten KLEMENS IV, met eenen onverzoenlijken haat, den ondergang van het *Zwabisch*-Keizerlijk Huis, en gevolgelijk ook van KONRADYN, bevorderd hebben.

Dood van KLEMENS IV.

Minder gelukten dezen Paus zijne oogmerken in *Duitschland*; alwaar eene vreeselijke verwarring heerschte. De Keizer RICHARD was, in de burgeroorlogen van *Engeland*, in het jaar 1264 door de Baronnen gevangen genomen, die hem veertien maanden lang gevangen hielden, eer hij zijne vrijheid wederkreeg. ALFONSUS, zijn mededinger, bleef

steeds

ſteeds in *Spanje*, hoewel hij bij den Paus bleef aanhouden, dat deze zijn regt erkennen zou. Toen RICHARD zijne vrijheid weder bekomen had, bepaalde de Paus tegen het begin des jaars 1266 eenen dag, dat de beide Vorsten voor hem verſchijnen, en zijne uitſpraak ontvangen zouden. De gevolmagtigden der beide Vorsten verſchenen, maar dewijl de *Spaanſche* geene bewijzen voor het regt zijns meesters aanvoerde, werd op nieuw een uitſtel verleend tot den zomer des jaars 1268, wanneer de gevolmagtigden weder verſchenen, doch wanneer de *Spaanſchen* weder reden gaven, waarom zij niet gereed waren, om hunne zaak te bepleiten, werd een nieuwe dag bepaald op den 1ſten Junij 1269, maar de Paus beleefde denzelven niet, alzoo hij den 29ſten November des jaars 1268 overleed. Men roemt hem, als een voortreffelijk Prediker, ook wordt hij geprezen, omdat hij zijne bloedverwandten, zelfs zijne dochter, niet heeft willen verrijken of verheffen. Maar zeer was hij gezet op de uitbreiding van zijn Pausſelijk gezag en magt. Meer dan 700 van zijne Brieven zijn gedrukt geworden, van welken FABRICIUS (*) verſlag doet.

Daar verliepen bijkans drie jaren, eer de Kardinalen, die zich te *Viterbo* bevonden, het eens waren, om hem eenen opvolger te verkiezen, zoodat zeker *Bisſchop* al ſchertzende zeide: men moest het dak van het Paleis afbreken, om den Heil. Geest eenen rui-

GREGORIUS X wordt Paus.

(*) *Biblioth. Med. et inf. Latin. Tom.* I. *v. Clem.* IV. *pag.* 394.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

ruimere toegang te verschaffen, ten einde hij de Kardinalen tot eenparigheid mogt brengen. Eindelijk gaven zij aan zes uit hun midden volmagt, om eenen nieuwen Paus te benoemen, die den 1sten September 1271 hunne stemmen gaven aan THEALDO, (of THEOBALDO,) VISCONTI, uit *Piacenza*, Aartsdiaken te *Luik*, die zich thans, bij gelegenheid van eenen kruistogt, te *Ptolemaïs* bevond, en in het jaar 1272 in *Italië* kwam; en onder den naam van GREGORIUS X het Pausschap aanvaardde.

Keizer RICHARD sterft.

Om dezen tijd overleed Keizer RICHARD, waar op ALFONSUS, Koning van *Kastilië*, den Paus verzocht, hem nu als regtmatigen Keizer te erkennen, hetwelk de Paus weigerde, onder voorwendsel, van de regten der Rijksvorsten niet te willen benadeelen. Het misnoegen tusschen ALFONSUS en den Paus vermeerderde nog, toen deze Koning krijgsvolk naar *Italië* overzond, om de *Gibellinen* bij te staan, en de Keizerlijke regten te handhaven, waar tegen de Paus zijnen Legaat in *Italië* beval, deze stoutheid door Kerkelijke straffen te beteugelen.

RUDOLF van Habsburg tot Keizer verkoren.

Ondertusschen schreef hij, gelijk een en ander oude Schrijver verhaalt, aan de Geestelijke Keurvorsten, op straffe van afzetting, en aan de Wereldlijke op straffe van den ban, dat zij aan de Kerk eenen beschermer, (*advocatus*,) zouden bezorgen, door de verkiezing van een' nieuwen Keizer, of dat hij met zijne Kardinalen zelve daar voor zorgen zou. Hoe het zij, de Vorsten verkoren den 30sten October 1273 RUDOLF van *Habsburg* tot hunnen Koning, waar op de Paus door verscheidene aanbiedin-

dingen ALFONSUS van *Kastilien* zocht te bewegen, om van zijne aanfpraken op het Keizerrijk afftand te doen, die echter niet dan na verloop van tijd zich door bedreiging van den ban liet bewegen, om van den titel en het wapen van Keizer af te ftaan (*). In tegendeel werden RUDOLFS Gezanten te vriendelijker van den Paus in het jaar 1274 ontvangen, dewijl zij in naam van hunnen meester alles inwilligden, wat de Paus verlangde. OTTOKAR, Koning van *Bohemen*, een der magtigfte Vorsten van *Duitschland*, had bij den Paus ook aangehouden, om hem het Keizerrijk te bezorgen, maar zijne voorftellen vonden geen' ingang. Alhoewel het nog eenige maanden duurde, eer de Paus zijne goedkeuring op de verkiezing van RUDOLF gaf, waarfchijnlijk, ten einde dezen te doen gevoelen, dat hij aan hem zijne Keizerlijke waardigheid verfchuldigd was, beloofde hij hem echter zijnen bijftand tegen OTTOKAR, waar over deze zoo vertoornd was, dat hij van zijne Bisfchoppen en Geestelijken eischte, dat zij geene bevelen van den Paus, die tegen hem gerigt waren, erkennen zouden, en de genen, die dit weigerden, in hunne perfonen en goederen met hardheid vervolgde.

Kerkvergadering van Lions

Eene der hoofdwerkzaamheden van GREGORIUS X, was de Kerkvergadering te *Lions* in 1274, die voor de *tweede algemeene Kerkvergadering* aldaar, of als de XIVde *algemeene Kerkvergadering*, door de *Roomfche* Kerk erkend wordt, alhoewel niets zeker-

(*) MARIANA *de Reb. Hisp. L.* XIII. *C.* 22.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

gen, dan dat de Auditeuren der *Rota* te *Rome* in de XVIIde eeuw eindelijk verklaard hebben, dat GREGORIUS X de *Canonisatie* waardig was.

INNOCENTIUS V.

Elf dagen na zijn overlijden werd door de Kardinalen, die in het *Conclave* te *Arezzo* opgesloten werden, volgens het voorschrift van GREGORIUS, tot deszelfs opvolger verkoren PETRUS van *Tarantaise*, een *Savoijaard*, die zich INNOCENTIUS V noemde. Doch deze overleed reeds den 22sten Junij 1276. Aanmerkelijk is het, dat 'er honderd stellingen in zijne schriften tegenspraak ondergaan hebben (*).

ADRIAAN V.

In zijn plaats werd OTTOBONI van *Fiesko*, een *Genuees*, op den Pauselijken troon verheven, onder den naam van ADRIAAN V, een oud en ziekelijk man, die reeds, eer hij gekroond en ingewijd was, den 18den Augustus van datzelfde jaar 1276 overleed. Hij had echter terstond na zijne verkiezing het voorschrift van GREGORIUS X omtrent de Pauselijke verkiezing, hetwelk aan de Kardinalen geweldig mishaagde, afgeschaft. De Kardinalen lieten dit door den Aartsbisschop van *Corinthe* te *Viterbo* bekend maken; maar het volk, hier aan geloof weigerende, mishandelde den Aartsbisschop, en floot de Kardinalen nog naauwer op, dan te voren.

JOANNES XXI.

Dus kreeg de *Roomsche* Kerk nog in datzelfde jaar 1276 eenen vierden Paus JOANNES XXI, hetwelk eigenlijk de XXste moest zijn, waaromtrent men verscheidene gissingen te berde gebragt heeft. Deze is onder den naam van PETRUS HISPANUS beroem-

(*) TRITHEM. *de SS. Eccles. C.* 472.

roemder als Geleerde en Schrijver, dan als Paus onder den naam van JOANNES XXI. Hij was eigenlijk in 1226 te *Lisfabon* geboren, en heette naar zijnen Vader, die een Geneesheer was, PETRUS JULIANI. Hij had zich met zoo veel lof op de wetenfchappen toegelegd, dat hij den eernaam van *Magister* ontvangen had. Hij had kennis in de *Griekfche* en *Arabifche* talen; en was geoefend in de Wijsbegeerte, Geneeskunde, en ook in de Starrenwigchelarij. Zijne *Summæ Logicales*, waar naar hij *Summulator* heette, bleven langen tijd het Handboek bij het onderwijzen der *Logica*, zoo als zijn *Thefaurus Pauperum*, of *Summa Experimentorum* een hoofdboek in een ander vak is. Men verkoos hem inzonderheid, omdat men van hem, als een Geneesheer, een langer leven hoopte, daar reeds drie Paufen binnen zes maanden tijds overleden waren. Hij was geen vriend der Monniken, waarom ook deze zijn karakter met zwarte kleuren geteekend hebben. *Hij hield niet van de Monniken*, zegt een gelijktijdig Schrijver, die zelve een Monnik was, *en dit ftrekte, gelijk men geloofde, tot zijn ongeluk, terwijl hij juist tegen hen zou losgedonderd hebben, toen hij het leven verloor.* Terftond na het aanvaarden zijner regering bevestigde hij de affchaffing van het voorfchrift van GREGORIUS X omtrent de Pausfelijke verkiezing, welke zijn voorzaat befloten had. Ook ontving hij van KAREL den leenneed voor het Koningrijk *Sicilië*, maar werd door den dood verhinderd, meer te ondernemen. In Mei des jaars 1277 werd hij door het inftorten van de zoldering

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

van zijn vertrek te *Viterbo* zoo kwalijk toegesteld, dat hij zes dagen daar na den geest gaf; alhoewel hij zich, gelijk men verhaalt, volgens zijne Starrenkunde, een lang leven beloofd had.

NICOLAUS III.

Thans ondervond men weder de noodzakelijkheid van eene wet, zoo als GREGORIUS X gegeven had. 'Er waren toen maar acht Kardinalen, maar die zoo weinig overeenkwamen, dat de inwoners van *Viterbo* hen eindelijk in het Raadhuis moesten opsluiten; waar door zij gedwongen den 25sten November 1277 den Kardinaal-Diaken JOANNES CAJETANUS tot Paus verkoren, die den naam van NICOLAUS III aannam. Hij was uit het vermaarde Huis *Corsini* te *Rome* oorspronkelijk; zijn Vader, die tot de derde Orde van den Heiligen FRANCISCUS behoorde, had hem als een kind reeds aan dezen Heiligen overgegeven, en hij was steeds een ijverig beschermer der Bedelmonniken, voornamelijk der *Franciskanen*, waarom ook de Monniken hem hoogelijk geprezen hebben. Inzonderheid verheffen zij zijne wellevendheid en beschaafde levenswijze, waarom men hem den *wellevenden*, (*el Composto*,) noemde.

RUDOLF van Habsburg staat veel aan den Paus af.

Terwijl de Pausselijke Stoel nog ledig stond, scheen het, dat RUDOLF van *Habsburg* met een leger naar *Italië* zou komen, om de Keizerlijke kroon te ontvangen. Doch, men mag twijfelen, of het den Keizer ernst geweest zij, die gewoon was, aangaande zoodanigen togt naar *Italië*, de woorden van den Vos in de Fabel te gebruiken, dat de voetstappen zijner voorzaten hem afschrikten, die wel gelukkig derwaarts gereisd, maar zeer ongesteld terug ge-

gekeerd waren; zelfs vervulde hij liever in het jaar 1278 al de wenſchen van den Paus, door van de ſteden en landen afſtand te doen, op welke deze in *Italië* aanſpraak maakte, waar tegen deze den Koning van *Sicilië* noodzaakte, om de waardigheid van Rijkszaakwaarnemer in *Toskanen* neder te leggen; evenwel, gelijk ſommigen willen, niet zoo zeer uit genegenheid voor den Keizer, als wel, omdat KAREL geſpot had met eenen voorſlag, om zijne Nicht aan eenen Neef van den Paus uit te huwelijken. Ook moest KAREL zich ontſlaan van de waardigheid van *Senator* te *Rome*, omdat de tien jaren verloopen waren, welke KLEMENS IV bepaald had.

Voorts hielp de Paus in het jaar 1280 eenen ouden twist ten einde te brengen tusſchen RUDOLF en KAREL, over de Graafſchappen *Provence* en *Forcalquier*. Aan den Keizer zelven deed hij nog een zonderling voorſtel. Deszelfs geheele gebied zou in vier deelen gedeeld worden; van deze deelen zou *Duitschland* erfelijk blijven aan 's Keizers nakomelingen; het Koningrijk *Vienne* of het *Burgondiſche* Rijk zou tot een huwelijksgoed ſtrekken voor 's Keizers dochter, die met den Zoon van KAREL getrouwd was; en in *Italië* zouden *Lombardyë* en *Toskanen* twee nieuwe Koningrijken uitmaken, welke de Paus, zoo als men geloofde, voor zijn' Neef beſtemd had.

NICOLAUS III wist zich dus een magtig aanzien te bezorgen. Zijn tijdgenoot NANGIS (*) verhaalt, dat

(*) *Gest. Philipp.* III, *Francor. reg. ap.* DUCHESN. *T.* V. *p.* 536.

dat hij aan KAREL de waardigheid van *Senator te Rome* ontnomen had, om die voor zich, zijn leven lang, te behouden. Als hij, zegt deze Monnik, dien Koning in alles zoo geduldig en onderworpen vond, zou hij gezegd hebben: Anderen kunnen wij wel overwinnen, maar dezen niet. Van de beschuldiging, dat hij steeds werkzaam was, om zijne nabestaanden te verrijken, heeft men hem niet kunnen vrijspreken.

MARTYN IV.

Na de dood van dezen Paus in Augustus 1280, ontstonden 'er te *Rome* en te *Viterbo*, waar thans het Pausselijke Hof was, groote onlusten tusschen de familie der *Annibaldini*, wier opperhoofd RICHARD den Koning van *Sicilië* was toegedaan, en der *Orsini*, bloedverwanten van den overledenen Paus. Twee Kardinalen van de eerstgemelde familie werden te *Viterbo* door de inwoners gevangen genomen, terwijl de *Orsini* uit *Rome* verdreven werden. Eindelijk verkoren de overige Kardinalen den 22sten Februarij 1281 den Kardinaal-Priester der H. CÆCILIA, SIMON VAN BRIE, een' Franschman, tot Paus, die den naam van MARTINUS IV aannam, hoewel 'er slechts ééne MARTIN onder de Pausen, doch twee MARINUSSEN geweest waren, welken naam men met dien van MARTINUS verwisselde. Dewijl *Viterbo* onder *Interdict* lag, en te *Rome* niets dan verwarring heerschte, liet MARTINUS IV zich te *Orvieto* kronen.

Dewijl MARTYN door de partij van KAREL op den Pausselijken Stoel verheven was, begunstigde hij de belangen van dezen Vorst ten sterksten. Van de

Ro-

Romeinen verkregen hebbende, dat zij hem de waardigheid van *Senator* opdroegen, benoemde hij in het jaar 1281 KAREL in zijne plaats, en op deszelfs aanſporen deed hij den *Griekſchen* Keizer MICHAEL, met wien KAREL in oorlog was, in den ban, om dat hij zijne belofte van vereeniging met de *Roomſche* Kerk niet vervuld had, welke vereeniging, ſchoon vastgeſteld op de vergadering te *Lions*, geheel te niet liep. Evenwel zond de Keizer nog Gezanten aan den Paus, doch die koel ontvangen, met de tijding van den Pausſelijken ban terugkeerden, waar op MICHAEL 's Pauſen naam uit het openbaar gebed liet wegdoen.

Siciliaanſche Vesper.

's Pauſen partijdigheid voor den Koning van *Sicilië* kwam denzelven echter weinig te ſtade. De Bevelhebbers van KAREL en de *Franſchen* over het algemeen gedroegen zich zoo baldadig en buitenſporig in *Sicilië*, dat 'er op dit Eiland eene algemeene verbittering tegen de regering ontſtond. JOAN VAN PROCIDA, een *Siciliaansch* Edelman, gaf zich inzonderheid veel moeite, om eene zamenzweering tegen KAREL te berokkenen; hij haalde niet alleen Koning PETRUS van *Arragon*, die door zijn huwelijk met KONSTANTIA, Dochter van MANFRED, regt op *Sicilië* had, over, om deze zamenzweering te onderſteunen, maar ook den *Griekſchen* Keizer MICHAEL, en, wat nog meer is, de Paus NICOLAUS IV nam aan dezelve deel; zelfs zeggen ſommige Schrijvers, dat deze Paus PETRUS van *Arragon* met *Sicilië* beleend hebbe. Alſchoon nu Paus MARTIN IV een ander ſtelſel volgde, dan zijn voor-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

zaat, en Koning KAREL genegen was, had echter de zamenzweering voortgang, en berstte met het Paaschfeest 1282 uit, wanneer op het luiden van de klok tot de *Vesper* een algemeene moord der *Franschen* in *Sicilië* een begin nam, die verscheidene weken aanhield, en waar door vele duizenden *Franschen* omkwamen.

In het eerst scheen deze omwenteling, welke met den naam van de *Siciliaansche Vesper* bekend is, niet ten nadeele van den Paus te strekken, alzoo de ingezetenen van *Palerno*, waar dezelve eenen aanvang genomen had, verklaarden, zich aan de Roomsche Kerk te onderwerpen, en den Paus voor hun Opperhoofd te willen aannemen. Maar de Paus, die waarschijnlijk deze gebeurtenis als eene voorbijgaande woede aanzag, en zich niet kon verbeelden, dat eenig Vorst stout genoeg zou zijn, om een Rijk aan te tasten, hetwelk van den Paus leenroerig was, deed die van *Palermo* in den ban, en beval hun, zich terstond weder aan hunnen Koning te onderwerpen. Die van *Palermo* gaven hier op tot bescheid: dat zij de dienaren der ondeugd volgens den wil des Hemels gestraft hebbende, de bannier van den Heiligen PETRUS hadden opgerigt; maar dewijl de Paus hen zijner en des Apostels genade onwaardig had verklaard, had God, in plaats van dezen hun eenen anderen PETRUS te hulp gezonden; en werkelijk landde PETRUS van *Arragon* in Augustus 1282 in *Sicilië* aan, welk Eiland hij weldra geheel bemagtigde. Vergeefs zond de Paus eenen Legaat derwaarts, die den Koning en de *Sicilianen* in den ban

ban deed, en het Eiland onder een *Interdict* leidé, ook dreigde hij PETRUS van zijne Erfkoningrijken te zullen ontzetten, en liet in 1283 bekend maken, dat allen, die onder de vaandelen van KAREL zouden sneuvelen, zoo volkomen aflaat zouden genieten, als zulken, die hun leven ter verdeediging van het Land van Belofte hadden opgeofferd. De beide Koningen spraken intusschen af, hun verschil door een tweegevecht in het Engelsch gebied nabij *Bourdeaux* te zullen beslissen, waar tegen de Paus KAREL waarschuwde, dat de Koning van *Arragon* daar mede alleen ten oogmerk had, KAREL uit *Italië* te lokken. Ook kwam 'er niets van dit tweegevecht. In het jaar 1283 schonk de Paus het Koningrijk *Arragon* en het Vorstendom *Katalonië* aan KAREL van *Valois*, tweeden Zoon van den Koning van *Frankryk*, en het Koningrijk *Valentia* aan eenen anderen Zoon van dien Vorst. Maar de uitkomst beantwoordde niet aan zijne oogmerken. PETRUS bleef overwinnaar, dewijl zijne *Spaansche* onderdanen hem getrouw bleven, en de Kerkelijke straffen waren zonder uitwerking.

Dood van MARTINUS IV.

Ook deze Paus was, terwijl hij, gelijk zijne voorgangers, Rijken uitdeelde en Vorsten afzette, in zijn eigen gebied niet veilig tegen oproeren; in het jaar 1284 was hij genoodzaakt *Orvieto* te verlaten, en naar *Perugia* te vlugten, alwaar hij den 29sten Maart 1285 overleed, en evenwel zouden 'er na zijn dood bij zijn graf wonderen gebeurd zijn. Men heeft dezen Paus ten laste gelegd, dat hij de *Duitschers* meer dan eenig volk haatte, en meermalen ge-

wenscht

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

wenscht zou hebben, dat geheel *Duitschland* een vijver, de *Duitschers* kikvorschen, en hij zelve een snoek ware, om hen allen op te slokken: of dat zij kikvorschen en hij een ooijevaar zijn mogt, om hen te verslinden.

HONORIUS IV.

HONORIUS IV, die den 2den April 1285 verkoren werd, stamde af uit het aanzienlijk Romeinsch geslacht *Savelli*, maar was van de jicht zoo mishandeld, dat hij gaan noch staan, noch de handen bewegen kon, zoo dat hij de Mis niet anders, dan met zekere werktuigen zittende bedienen kon. *Maar* des te vlugger was zijn geest. Reeds in Januarij 1285 was KAREL, Koning van *Sicilië*, overleden, en had het overschot van zijn gebied in te grooter verwarring nagelaten, dewijl zijn oudste Zoon en opvolger, Prins KAREL van *Salerno*, bij den Koning van *Arragon* gevangen was. Paus MARTINUS IV had terstond zijnen *Legaat*, den Kardinaal-Bisschop van *Sabina*, en den Graaf ROBERT van *Artois*, Zoon van den Koning van *Frankryk*, tot Rijksbestuurders aangesteld, gedurende de minderjarigheid van KAREL MARTEL, oudsten Zoon van den tegenwoordigen gevangenen Koning; ook had hij den Keizer RUDOLF aangezocht, om bijstand tegen den Koning van *Arragon*, doch alles te vergeefs, dewijl deze zich dapper en gelukkig tegen de *Franschen* bleef verweeren.

HONORIUS IV poogde zich, op eene andere wijze, bij het *Napelsche* gedeelte van het Rijk van *Sicilië* verdienstelijk te maken, door de wetten, welke hij in het jaar 1285 aan hetzelve gaf, die

zeer

zeer ten voordeele der Pausen waren, en de magt der Koningen beperkten, doch alle kracht verloren, zoo dra Prins KAREL uit zijne gevangenis ontsla- gen en terug gekeerd was. Dit ontslag had HONO- RIUS op allerlei wijze pogen te bevorderen, door reeds in 1286 JAKOB, jongsten Zoon van Koning PETRUS van *Arragon*, die zich tot Koning van *Sicilië* had laten kronen, met deszelfs Moeder KON- STANTIA, en de Bisschoppen, die hem tot Koning gezalfd hadden, in den ban te doen, en het Eiland onder een *Interdict* te brengen; de oudste Broeder, ALFONSUS, die over *Arragon* regeerde, wist den ban te ontgaan, door van tijd tot tijd te beloven, dat hij Gezanten aan den Paus zou zenden. Eindelijk kwam het in het jaar 1287 zoo ver, door bemiddeling van den Koning van *Engeland*, dat 'er een vergelijk getroffen werd, volgens hetwelk JAKOB, met goedkeuring van den Paus, *Sicilië* behouden, en ALFONSUS in zijn regt op *Arragon* hersteld, en vervolgens KAREL in vrijheid zou ontslagen worden. De Paus weigerde echter dit verdrag te bekrachtigen, maar eischte, dat de beide Koninklijke Broeders zich met hunne Moeder aan hem onderwerpen en nederig om genade zouden aanhouden, doch de dood nam hem den 3den April 1287 weg, zonder dat de *Arragonsche* Vorsten hem te wille waren.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

De volgende Paus NICOLAUS IV, die eerst den 22sten Februarij 1288 op den Stoel geplaatst werd, was even min in staat, om *Sicilië* weder aan het Huis van *Anjou* te brengen. Zonder zijn voorweten werd 'er een verdrag getroffen, weder onder be-

NICOLAUS IV.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

bemiddeling van den Koning van *Engeland*, tusschen ALFONSUS en KAREL, volgens hetwelk de laatste, onder vrij harde voorwaarden, zijne vrijheid wederkreeg. Het eenige, waar in men bij dit verdrag den Paus verschoonde, was, dat ALFONSUS op zich nam, zijnen Broeder in *Sicilië* niet te zullen bijstaan. De Paus echter wilde van dit verdrag niet weten, maar kroonde in 1289 den ontslagenen KAREL II als Koning van *Sicilië*, ontving van hem den leen-eed, en ontsloeg hem, als ook den Koning van *Engeland*, van den eed, aan ALFONSUS ter bevestiging van het verdrag gedaan. Doch alzoo KAREL dit laatste weigerde aan te nemen, maar zich vrijwillig weder als gevangene aan den Koning van *Arragon* aanbood, en de beide Broeders ALFONSUS en JAKOB Gezanten aan den Paus zonden, liet hij eindelijk in het jaar 1291 door *zijnen* Legaat den vrede met ALFONSUS sluiten, op voorwaarde, dat deze vergeving bij den Paus zou vragen, en zweeren, der Kerke gehoorzaam te zullen zijn, ook moest hij de gelofte van een' kruistogt afleggen, en zijnen Broeder JAKOB of den *Sicilianen* geenen bijstand bieden. Maar reeds in den *zomer* van dat jaar 1291 overleed ALFONSUS, en JAKOB nam terstond bezit van zijn Broeders Rijk, zonder zich aan den Paus te stooren; hij werd daarom op nieuw van den Paus in den ban gedaan, maar bleef met dit alles Koning van *Arragon*.

Dood van NICOLAUS IV.

Met meer geluk noodzaakte hij den Koning van *Portugal*, DIONYSIUS, over wien zich de Geestelijkheid van zijn Rijk beklaagd had, in het jaar 1289 met

met dezelve zich tot haar voordeel te verzoenen. In zijn' tijd verloren de Christenen hunne laatste bezittingen in het Heilige Land. Kort daar na overleed deze Paus in April 1292. Zijne Commentarien over den Bijbel en over LOMBARDUS, als ook zijne Predikatien, kent men alleen in den naam.

COELESTINUS IV.

Hij zal het voorschrift van GREGORIUS X omtrent de verkiezing der Pausen herroepen hebben, hoewel anderen dit ontkennen. Zoo veel is zeker, dat men thans weder ondervond, dat hetzelve niet werd waargenomen, alzoo het twee jaren en drie maanden duurde, eer men hem eenen opvolger gegeven had, door de verdeeldheid der Kardinalen. Eindelijk prees hun de Kardinaal-Bisschop van *Ostia*, LATINUS, eenen Kluizenaar aan, PETRUS van *Murrone*, dus naar den berg genoemd, op welken hij in het *Napelsche* niet verre van *Pulmone* leefde, wien zij ook den 5den Julij 1294 tot Paus verkoren. Hunne Afgevaardigden aan hem vonden een' haveloos en uitgemergeld oud man in hem, die hun te voet viel, zoo als zij zich voor hem nederwierpen, en die zijne verkiezing niet zou aangenomen hebben, zoo Koning KAREL van *Sicilië* en de Koning van *Hongarye* hem niet door hun bidden en verzoeken daar toe hadden overgehaald en bewogen. De Kardinalen hadden hem naar *Perugia* genoodigd, maar op verzoek van KAREL, die hem gaarn in zijn Rijk in het *Napelsche* wilde houden, begeerde hij, dat zij bij hem te *Aquila* zouden komen. Hier deed hij zijne intrede, met alle blijken van nederigheid, zittende op een ezel, welks toom door de

bei-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

beide bovengemelde Koningen gehouden werd. Spoedig vertelde men ook wonderen, die bij deze gelegenheid zouden gebeurd zijn, onder anderen bragt zeker man zijnen lammen jongen, dien hij, toen de Paus van zijnen ezel afgestegen was, op dien ezel zette, en die ook op staande voet genezen was. Deze Paus nam den naam aan van COELESTINUS V.

Spoedig mishaagde deze Paus aan de Kardinalen. Zonder hunne voorkennis vermeerderde hij hun gezelschap op raad van Koning KAREL met twaalf nieuwe leden; ook vernieuwde hij de wet van GREGORIUS X, omtrent het opsluiten der Kardinalen, tot de verkiezing van eenen Paus. Hier kwam bij, dat hij zich niet naar *Rome* begaf, maar te *Napels* bleef.

Ten aanzien van de zaken van *Sicilië* eischte hij vergeefs van Koning JAKOB van *Arragon*, dat hij de *Sicilianen*, over welke zijn Broeder FREDERIK de regering aanvaard had, ten behoeve van Koning KAREL zou beoorlogen; terwijl hij aan den laatstgemelden de Geestelijke Tienden van *Frankryk* voor vier jaren en de Tienden van *Engeland* voor één jaar schonk. Ook bevestigde hij de door hem gestichte en naar hem genoemde *Coelestiner-Orde*, hetwelk Paus GREGORIUS X reeds te voren op zijn verzoek gedaan had.

COELESTINUS legt zijne waardigheid neder.

Inmiddels nam het misnoegen der Kardinalen hand over hand toe. COELESTINUS, die in de wereld vreemd was, was in der daad onbekwaam om te regeren, en moest in alles den raad van anderen volgen; terwijl zijne Hovelingen hem bedrogen, zoo dat

dat hij meermalen één en hetzelfde ambt aan verscheidene personen begaf. Zelve ging hij voort als een Kluizenaar te leven, maar hij wilde ook de weelde der Kardinalen beteugelen. De slimste onder dezen, de Kardinaal BENEDICTUS CAJETANUS, was daarom, met eenige anderen, 'er op bedacht, om hem tot het nederleggen van zijne waardigheid te bewegen, naar welke hij zelve stond. Maar daar tegen zocht Koning KAREL de uitvoering daar van op allerlei wijze te verhinderen. Te *Napels* begaven zich eene menigte Bisschoppen, Monniken, en de geheele Geestelijkheid in eene statelijke Processie naar het Slot, hetwelk de Paus bewoonde, en één der Bisschoppen verzocht den Paus, toen hij zich aan het venster vertoonde, in naam des Konings, der Geestelijkheid, en der Natie, dat hij, die de eer van het Rijk was, zich toch niet mogt laten verleiden, om zijne waardigheid neder te leggen. De goedhartige Paus bewilligde in dit verzoek; maar werd kort daar na van de Kardinalen weder omgezet. Hier verhalen eenige latere Schrijvers, en ook PLATINA (*), dat de Kardinaal CAJETANUS, om den Paus volkomen over te halen, denzelven in zijn slaapvertrek eene stem, welke deze voor eene hemelsche stem hield, deed hooren, welke hem aankondigde, dat hij het Pausschap moest nederleggen, indien hij wilde zalig worden. Men heeft tegen dit verhaal wel eene en andere bedenking gemaakt, maar welke niet genoegzaam schijnen, om het geheel

(*) *De Vitt. Pontif. in Bonifac.* VIII. *p.* 188.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

heel te verwerpen, vooral wanneer men het karakter van CAJETANUS in aanmerking neemt, hetwelk ons vervolgens nader kenbaar zal worden.

Op raad der Kardinalen stelde dan COELESTINUS bij een *decreet* vast, dat een Paus, als hij wilde, allezins zijne waardigheid kon nederleggen, en den volgenden dag, kort voor Kersmis des jaars 1294, las hij in eene vergadering der Kardinalen de redenen voor, waarom hij het Pausschap vrijwillig nederleide, en hun veroorloofde, eenen anderen Paus te kiezen. Na het voorlezen van dit geschrift, ontdeed COELESTINUS zich van de Pausselijke kleeding en ging aan de voeten der Kardinalen zitten.

BONIFACIUS VIII.

In het *Conclave*, hetwelk thans weder hersteld was, verkozen toen de Kardinalen den 24sten December des jaars 1294 denzelfden Kardinaal CAJETANUS tot Paus, die zich den weg tot den Pausselijken troon reeds zoo ver gebaand had. Hij was uit de stad *Anagni* oorspronkelijk, uit het aanzienlijk geslacht *Gaëtani*, en nam den naam BONIFACIUS VIII aan, hoewel BONIFACIUS VII eigenlijk een Tegenpaus geweest was. Hij was bekend als een zeer ervaren man; de geoefendste in openbare zaken aan het Pausselijke Hof, en een ijverig verdediger der Kerkelijke Regten; maar tevens komen de aanzienlijkste Geschiedschrijvers van deze en de naastvolgende tijden daar in overeen, dat hij in gelijke mate trotsch en listig geweest is. Dewijl hij van de partij van Koning KAREL onder de Kardinalen tegenstand vreesde tegen zijne verkiezing, vervoegde hij zich heimelijk 's nachts bij denzelven, en bood

bood hem den geheelen bijſtand der Kerk tot verovering van *Sicilië* aan, indien hij hem, door zijne vrienden onder de Kardinalen, de Pausſelijke waardigheid wilde bezorgen. De Koning bewilligde in zijn voorſtel, en nu ontmoette zijne verkiezing geene zwarigheid meer.

V BOEK IV Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

COELESTINUS V opgeſloten tot aan zijn' dood.

De goede COELESTINUS V, of nu weder PIETER VAN MURRONE, had bij zijnen afſtand gehoopt, tot zijne Kluizenaarscel te zullen keeren, maar als hij daar toe den nieuwen Paus om verlof verzocht, werd hij van denzelven met ſtrenge woorden afgewezen, dewijl deze vreesde, dat deze bij het volk als een Heilige erkende man eens weder als Paus mogt aangenomen worden. PIETER ontvlugtte daar op in het begin des jaars 1295 van *Napels*, maar werd achterhaald, en op het Slot *Fumone*, niet ver van *Anagni*, in eene enge kamer opgeſloten, en ſcherp bewaakt, tot hij in het jaar 1296 aldaar overleed. Dit verhaalt zijn Levensbeſchrijver PETRUS DE ALLIACO, of PIETER D'AILLY, waar tegen wel de Kardinaal JAKOB breed opgeeft van de zachte behandeling hem door BONIFACIUS aangedaan, maar deze Kardinaal is bekend als een Lofredenaar van BONIFACIUS; hier in echter ſtemmen deze Schrijvers overeen, dat PIETER na zijn ontſlag van het Pausſchap nog meer wonderen verrigt heeft, gelijk hij dan ook in het jaar 1313 door Paus KLEMENS V onder de Heiligen geplaatst is; zijne ſchriften van Zedelijken, Godsdienſtigen en Liturgiſchen inhoud, met eenige Predikatien en Brieven, alles zoo als men van zulken Kluizenaar mag verwachten, zijn

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

met zijne eigene Levensbeschrijving in het jaar 1640 te *Napels* in *folio* uitgegeven.

FREDERIK handhaaft zich in het Rijk van Sicilië

De eerste onderneming van BONIFACIUS VIII, om *Sicilië* tot onderwerping te brengen, mislukte hem. De Gezanten van KAREL II, Koning van *Sicilië*, (of eigenlijk slechts van *Napels*,) en der Koningen van *Frankryk* en *Arragon*, sloten wel in het jaar 1295 aan het Hof van den Paus te *Anagni* eenen vrede, onder voorwaarde, dat *Sicilië* onder de magt der *Roomsche* Kerk terug zou keeren, of dat anders de Koning van *Arragon* krachtdadig daar toe zou medewerken, maar de *Sicilianen*, die liever alles wilden wagen, dan weder onder de heerschappij der Franschen te komen, riepen Prins FREDERIK, Broeder van JAKOB, Koning van *Arragon*, nog in datzelfde jaar tot hunnen Koning uit.

BONIFACIUS zocht wel in het jaar 1296 door vleijende Brieven FREDERIK en de *Sicilianen* tot andere gedachten te brengen, waar toe hij ook Legaten naar *Sicilië* zond, maar als men éénen derzelven te *Messina* den dood dreigde, zoo hij zich niet terstond wegbegaf, liep dit vruchteloos af. Even min bekreunde men het zich, toen hij FREDERIK indaagde, om zich te onderwerpen. Hij ontbood hier op Koning JAKOB te *Rome*, wien hij in het jaar 1297 de waardigheid van Vaandrager, (*Gonfaloniere*,) der H. Kerk en van Opperbevelhebber van hare Vlooten opdroeg; en ook *Sardinië* en *Korsika* schonk, als Leenen van den Heiligen Stoel, doch welke Eilanden de Koning eerst aan die van *Pisa* en *Genua* zou moeten ontnemen. Tevens beleende de Paus

den

den grooten zeeheld ROGERIUS DE LORIA, die ten dezen tijde de zijde van FREDERIK verliet, en die van KAREL omhelsde, met twee Eilanden in de nabijheid van *Tunis*, te weten, *Gerbe* en *Carchim*, welke deze Vlootvoogd bemagtigd had.

Eindelijk werd de oorlog met *Sicilië* in het jaar 1299 met alle hevigheid vernieuwd, maar Koning FREDERIK bood aan de overmagt zijner vijanden zoo moedig het hoofd, dat hij in het jaar 1302 eenen voor hem niet oneerlijken vrede floot. Hij zou in het bezit van *Sicilië* blijven, onder den titel van Koning van *Trinakrië*, doch na zijnen dood zou hetzelve weder aan KAREL of deszelfs nakomelingen komen. BONIFACIUS wist echter bij deze gelegenheid zijn aanzien vrij wel te bewaren. Zonder hem Koning te noemen, of dezen vrede te bevestigen, verklaarde hij zich te zullen verheugen, indien FREDERIK aan de Kerk voldoening geven, en hij hem als een verloren fchaap weder vinden zou, ook hief hij bij voorraad den Ban en het Interdict op, hetwelk over dezen Koning en over *Sicilië* was uitgefproken. In het volgende jaar voegde BONIFACIUS bij de vredesvoorwaarden, dat FREDERIK zich als een Leenman der Kerk voor *Sicilië* zou erkennen, en daar voor jaarlijks 3,000 oncen gouds betalen.

Twist van BONIFACIUS met de Kardinalen COLONNA.

De reden, welke BONIFACIUS tot deze infchikkelijkheid bragt, was inzonderheid gelegen in de verfchillen, in welke hij was ingewikkeld, voor eerst met het magtige *Romeinfche* Huis COLONNA, twee Kardinalen uit welk geflacht, JAKOB en PIETER wel tot zijne verkiezing, maar niet tot zijne kroning als

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Paus hunne toestemming hadden gegeven; ook verhaalt men, dat een nabestaande van deze Kardinalen, SCIARRA of STEVEN DE COLONNA, het huisraad en den schat van den Paus, welke in 80 ladingen aan goud, zilver en koper bestond, op den openbaren weg geroofd had; anderen meenen, dat zij bij BONIFACIUS in den haat waren, omdat zij hadden zoeken te verhinderen, dat COELESTINUS het Pausschap nederleide; ook waren zij *Gibellinen*, en daarom gehaat bij den Paus. BONEFACIUS zelve legt hun in de Bulle in het jaar 1297 *tegen hem* uitgegeven, te last, dat zij de Koningen JAKOB en FREDERIK onderfteund, en eenen hunner bloedverwanten belet hadden, in de hun toebehoorende plaatsen *Palestrina*, *Colonna* en *Zagaruolo*, Pausselijke bezetting te leggen. De Paus deed dan deze twee Kardinalen in den ban; ontzette hen van hunne waardigheid; ontnam hun hunne goederen; liet onder het aanbieden van aflaat het kruis tegen hen prediken; verwoestte hunne huizen te *Rome*, en ontnam hun vele steden en kasteelen, welke insgelijks ten gronde gesloopt werden.

Twist of een Paus zijne waardigheid mag nederleggen.

Deze dus met de hevigste verbittering van 's Pausen zijde voortgezette twist was merkwaardig, *doordien* dezelve aanleiding gaf tot de vraag: of het eenen Paus geoorloofd was, zijne waardigheid neder te leggen? De beide Kardinalen beweerden in het jaar 1297 in een geschrift, dat zulks ongeoorloofd, en dat BONIFACIUS dus geen opvolger was van COELESTINUS, maar nog steeds de Kardinaal CAJETANUS, wien zij van heerschzucht, geweld en bedrog

bij

bij alle Vorsten en Volken beſchuldigden, zich tevens op eene algemeene Kerkvergadering beroepende. De Kanonisten en Godgeleerden hebben vervolgens over deze vraag getwist. PIERRE LA PALU, of PETRUS PALUDANUS, een *Dominikaner* uit *Burgundië*, en Leeraar der Godgeleerdheid, die toen leefde, beweerde, dat de Paus nooit geregtigd was, zonder bewilliging der Kardinalen, afſtand van zijn Pausſchap te doen; maar JOANNES ANDREAS, een vermaard Regtsgeleerde te *Bologna*, wederleide de gronden der *Colonnen*, en zocht in een bijzonder geſchrift, (*de Renuntiatione Papæ*,) te bewijzen, dat eenen Paus dit regt allezins toekwam; welk gevoelen ook naderhand het heerſchende geworden is.

Bedriegelijke handel van BONIFACIUS VIII.

Allengs werden de COLONNA's door den Paus overweldigd. *Preneste*, of gelijk het thans heette, *Palestrina*, de eenige vesting, die hun nog overig was, weerde zich zoo dapper, dat de Paus de hoop opgaf, om ze te vermeesteren. Hier over toornig, bood hij aan den Graaf GUIDO van *Montefelbre*, een' ervaren krijgsman, maar die een *Franciskaner* Monnik geworden was, het beleid der belegering aan; toen deze zich met zijnen nieuwen ſtand ontſchuldigde, verzocht de Paus hem, hij zou ten minſten een middel aan de hand geven, om de ſtad te dwingen. De Graaf antwoordde, dat hij daar toe wel een middel wist, maar vreesde zich te zullen bezondigen, als hij het bekend maakte. O! antwoordde de Paus, is het anders niet, dan neme ik die zonde op mij. GUIDO gaf dan het middel op, daar in beſtaande, dat de Paus veel beloven, maar

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

weinig houden moest. Dit, het is zoo, is een berigt van den vermaarden Dichter DANTE, die in zijn beroemd Dichtſtuk, *La divina Commedia*, aan dezen Paus BONIFACIUS, even als aan NICOLAUS III, eene plaats in de Hel heeft aangewezen; maar DANTE was een tijdgenoot van dezen Paus, en heeft vele geſchiedkundige waarheden in zijn gedicht gebragt; en hoe het zij, de Geſchiedſchrijver VILLANI (*) verzekert, dat BONIFACIUS een ruim geweten had, als 'er iets voor hem te winnen was, en de handelwijze van den Paus in dit geval kwam volkomen overeen, met het opgegeven middel. Hij liet aan de Kardinalen genade en herſtelling van hunne goederen aanbieden, als zij hem om vergeving bidden en *Palestrina* aan hem overleveren zouden. Zij onderwierpen zich in het jaar 1299 aan deze voorwaarden, maar de Paus herſtelde hen niet in het bezit hunner goederen, en liet *Palestrina* geheel verwoesten, doch, opdat het getal der zes Kardinaal-Bisſchoppen in de *Roomſche* Kerk blijven zoude, beſloot hij eene nieuwe ſtad, onder den naam van *de Pausſelijke*, (*Civitas Papalis*,) te ſtichten, wier Kathedrale Kerk de voormalige Kathedrale Kerk van *Preneste* of *Palestrina* zou zijn. Verders liet BONIFACIUS eenen bloedverwant der COLONNA's, JOANNES VAN CECCANO in de gevangenis werpen, en hem al zijne goederen ontnemen. Door deze behandeling verſchrikt, keerden de COLONNA's terug tot hunne voorgaande gezindheden, en weken om hunne

(*) *Hist. Fiorentina L.* VIII. C. 6.

ne veiligheid naar *Sicilië* en *Frankryk*, in welk laatste Rijk één van hen, STEVEN, door Koning FILIPS zeer wel ontvangen werd. Deszelfs Broeder had het ongeluk, in handen van zeeroovers te vallen, die hem als een' galeislaaf gebruikten, maar herkend en door den *Franschen* Koning vrijgekocht zijnde, wist hij zich door denzelven des te nadrukkelijker op den Paus te wreeken.

Om dezen tijd gaf BONIFACIUS, misschien om niet bij alle Kardinalen in haat te raken, een Decreet uit, tegen allen, die zich aan eenen Kardinaal misgrijpen zouden. Maar zijn gedrag jegens deze Kardinalen, en in het gemeen jegens alle Prelaten, die niet volkomen tot zijne partij behoorden, was trotsch en geweldig. De vervolgde Kardinalen hadden zich naar *Genua* begeven, alwaar de Aartsbisschop hun niet ongunstig was. Als daarom deze Aartsbisschop eens op Aschwoensdag voor den Paus nederknielde, om den zegen te ontvangen, wierp de Paus hem de asch, welke anders op het hoofd en aan het voorhoofd gestrooid wordt, in de oogen, en daar anders de Priester deze woorden gebruikt: „Gedenk, ô mensch! dat gij asch zijt, en weder tot asch worden zult!" zeide de Paus: „Gedenk, ô mensch! dat gij een *Gibellin* zijt, en met de *Gibellinen* weder tot asch worden zult (*)!"

Twist van BONIFACIUS met Keizer ALBERT.

Op dezelfde heerschzuchtige wijze, als BONIFACIUS de COLONNA's behandelde, gedroeg hij zich ook tegen de magtigste Vorsten, waar van men de voor-

(*) PAGI *Brev. Pontiff. Rom. T.* II. *p.* 301.

voorbeelden in *Hongaryen*, *Bohemen*, *Denemarken* en *Schotland* zag. De *Duitsche* Keizer of Roomsch Koning, ADOLF van *Nassau*, liet hem door Gezanten van zijnen eerbied verzekeren, maar de Paus gaf hem eene ernstige vermaning, om den Koning van *Frankryk* niet te beoorlogen, en bestrafte hem, dat hij, als een gemeen soldaat, soldij van *Engeland* trok, ja hij dreigde hem, zoo hij niet gehoorzaamde, dat hij nooit de Keizerlijke waardigheid bekomen zou. Verscheidene Rijksvorsten spraken van ADOLF af te zetten, en verkoren ALBERT van *Oostenryk* tot *Roomsch Koning*. ADOLF verloor in het jaar 1298 in eenen veldslag tegen ALBERT het leven; hier op riep BONIFACIUS dezen tot verantwoording, en terwijl de Vorst te gelijk door de Geestelijke Keurvorsten des Rijks gedreigd werd, zocht hij, op allerlei wijze, de gunst van den Paus te winnen, hetwelk hem echter bezwaarlijk zou gelukt zijn, indien de Paus niet in hevige twisten ware geraakt met FILIPS, den Koning van *Frankryk*. Nu besloot hij, zich van ALBERT tegen denzelven te bedienen, en bood denzelven in het jaar 1303 alles vrijwillig aan, wat hij op den Paus te voren vergeefs verzocht had.

Zelfs ging BONIFACIUS nog verder. Ten einde zich aan den Koning van *Frankryk* te wreeken, op wien hij ten hoogsten verbitterd was, verhief hij den Keizer zoo veel mogelijk boven denzelven. In eene Redevoering, welke hij in het jaar 1303 in een openlijk *Consistorie* ter bevestiging van ALBERT in de waardigheid van *Roomsch*-Koning hield, merkte hij

hij aan, dat men gemeenelijk de beide groote lichten, die God geschapen had, goed en wel verklaarde van de Kerkelijke en Wereldlijke Magt; maar dat hij thans door de zon den Keizer verstond, als den Monarch van alle Koningen en Vorsten. ,, Hier mag," zeide hij, ,, de *Fransche* trotschheid, die niemand boven zich erkent, zich niet verheffen. Zij liegen, want zij zijn van regtswege, en moeten onder den Roomsch-Koning en Keizer zijn. Wij weten ook niet, van waar zij dit hebben; of waar zij het gevonden hebben, nademaal het bekend is, dat de Christenen aan den Vorst der Kerk onderworpen geweest zijn en zijn moeten. Zij hebben het noch uit de oude noch nieuwe wet, van geen' Profeet, Euangelist of Apostel. Daarom zeggen wij, het gene de Apostel zegt: *Indien iemand een ander Euangelie predikt, dan wij, die is vervloekt!* En dat willen wij ook. Deze, die tot Roomsch-Koning verkoren is, bevond zich wel te vóren in den damp van hoogmoed en onwetendheid: want hij was ons en onze Kerk niet gehoorzaam, zoo als het behoorde. Maar thans is hij dit, en ook gereed, om alles te doen, wat wij, onze Broeders en de Kerk willen. Daarom is thans ook de tijd gekomen, om genade te bewijzen; gelijk de Apostel zegt: *Wanneer de volheid des tijds gekomen is.*" Voorts sprak de Paus veel van zijne regten en van zijne genade; van de bescherming, welke hij aan den nieuwerkenden Koning bewijzen wilde, maar ook van de straffen, die deze te vrezen had, als hij flecht regeerde. Al zouden ook, zeide hij, alle Wereldlijke Vorsten

te-

tegen ons verbonden zijn, wij zouden hen nogtans, als wij de waarheid op onze zijde hadden, niet meer dan een ſtroohalm tellen. Ook gaf hij aan de *Duitſchers* te kennen, dat de Stadhouder van CHRISTUS, die het Keizerrijk van anderen op hen had overgedragen, hetzelve, wanneer hij wilde, weder aan anderen overdragen kon. — De Brief, welken de Keizer daartegen in het jaar 1303 aan den Paus ſchreef, was des te ootmoediger en nederiger.

Twist van BONIFACIUS met FILIPS den Schoonen Koning van Frankryk.

Maar zoo veel te ongelukkiger voor Paus BONIFACIUS eindigden zijne verſchillen met FILIPS *den Schoonen*, Koning van *Frankryk*. Deze Vorst ondervond reeds de heerschzucht van Paus BONIFACIUS in het jaar 1295, toen deze twee Kardinalen met volkomene volmagt naar *Frankryk* zond, om den vrede tusſchen FILIPS en EDUARD, Koning van *Engeland*, tot ſtand te brengen, zelfs door het bedreigen en uitvoeren van Kerkelijke ſtraffen tegen den onwilligen. De beide Vorsten verwierpen deze geweldige bemiddeling, en verklaarden aan den Paus, dat hij hun in eene zaak, welke den Godsdienst niet betrof, niets te bevelen had. Evenwel ſchreef hij hun bij herhaling, onder ſtraffe van den ban, in het jaar 1296 eenen wapenſtilſtand voor, en wist hen zoo te belezen, dat zij hem, niet als Paus, maar in zijn perſoon als BENEDICTUS CAJETANUS tot ſcheidsman verkoren, waar op hij als zoodanig in het jaar 1298 uitſpraak deed, dat de beide Koningen vrede ſluiten, en dien door huwelijksverbindtenisſen tusſchen hunne familien zouden bevestigen; dat zij elkanderen het veroverde terug zouden geven,

ven, hetwelk inmiddels in handen van den Paus gesteld zou worden; ook zou de Koning van *Frankryk* aan den Graaf van *Vlaanderen*, die zich, hoewel zijn Leenman zijnde, met Koning EDUARD verbonden had, omdat FILIPS hem zijne Dochter ontbield, welke hij aan den Zoon van EDUARD had willen uithuwelijken, alle veroverde plaatsen benevens zijne Dochter terug geven. Deze uitspraak mishaagde den Koning, en nog veel meer, dat BONIFACIUS, het gene hij als bijzonder persoon hier verrigt had, in eene Pausselijke Bulle bragt, welke hij door den *Engelschen* Gezant aan FILIPS ter hand liet stellen. Toen derhalve deze Bulle in den Koninklijken Staatsraad werd voorgelezen, rukte de Graaf van *Artois* dezelve den Prelaat, die ze las, uit de handen, en ze met zijne handen verscheurd hebbende, wierp hij ze op het vuur, zweerende, niet te zullen dulden, dat de Paus den Koning en het Rijk zoo mishandelde, ook verklaarde FILIPS, dat hij de uitspraak, in zoo verre zij den Graaf van *Vlaanderen* betrof, niet kon aannemen (*).

Bij deze eerste onlusten kwamen spoedig andere verschillen van meer aanbelang. De Koning had eene belasting gelegd op de Geestelijkheid van zijn Rijk, die zich daar over bij den Paus bezwarende, denzelven in het jaar 1296 eene beruchte Bulle, naar de eerste woorden *Clericis Laicos* genoemd,

(*) *Historie des Démêlez du Pape Boniface* VIII, *avec Philippe le Bel, Roi de France, par* ADRIEN BAILLET *à Paris* 1718. *12mo.*

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

noemd (*), deed uitvaardigen, in welke aan alle Koningen, Vorsten, Heeren en Leeken verboden wordt, belastingen van de Geestelijken te nemen, en aan de Geestelijken, om ze aan hun te betalen, alles op ftraffe van den ban.

FILIPS, fchoon deze Bulle niet uitdrukkelijk tegen hem alleen gerigt was, was echter over dezelve gevoelig, en gaf nog in hetzelfde jaar 1296 twee Plakaten uit; het eene verbood, dat geen vreemdeling in zijn Rijk zou komen, om daar handel te doen; het ander verbood den uitvoer van geld, juweelen, paarden, levensmiddelen, wapenen en krijgsbehoeften, zonder zijn uitdrukkelijk verlof. BONIFACIUS, die in gevoeligheid den Koning niets toegaf, ontdekte dezelve terftond in eenen langen en fcherpen Brief aan den Koning, in welken hij onder anderen zeide, met betrekking tot deze verboden: „ Indien gij daar bij misfchien het oogmerk mogt gehad hebben, om ons, onze Broeders, de Prelaten en Geestelijken, benevens de Kerken en derzelver goederen, in uwe Rijken overal mede onder dit verbod te begrijpen: zoo zou dit niet alleen onvoorzigtig, maar ook zinneloos wezen, dat gij de roekelooze handen aan iets zoudt leggen, waar over gij of Wereldlijke Vorsten volftrekt geene magt hebt; en gij zoudt daar door veel meer in den ban geraken."

Op dit fchrijven antwoordde FILIPS met even zoo veel koenheid, dat de Koningen van *Frankryk* wetten ten beste van hun Rijk gegeven hadden, eer 'er

(*) *Sext. Decret. L.* III. *tit* 23. *C.* 3. *p.* 989.

'er nog Geestelijken in waren — dat de Kerk zoo wel uit Leeken als uit Geestelijken bestond, en dat de Leeken door CHRISTUS deel hadden aan dezelfde vrijheid als de Geestelijken; dat deze nog wel bijzondere vrijheden genoten, hun door de Pausfen, met bewilliging der Vorsten, geschonken, maar dat dezelve den Koning het regt niet konden benemen, om ter verdediging hunner landen middelen ter hand te vatten, tot welke alle onderdanen het hunne moesten bijdragen. Bij flot noemde hij het schandelijk voor den Stedehouder van CHRISTUS, dat hij aan de Geestelijken verbood, wat CHRISTUS en de Apostelen zelve gedaan hadden, namelijk, aan den Keizer schatting te geven.

Kort daar na zonden de Bisschoppen en Abten van het Kerspel van *Rheims*, opgewekt door hunnen Aartsbisschop PIETER BARBET, een verzoekschrift aan den Paus, waar in zij hem wel bedankten voor zijne zorgvuldigheid omtrent de vrijheden der Kerk, maar hem tevens meldden, dat zijn gebod door den Koning, maar ook door alle zijne onderdanen als zeer nadeelig voor het Rijk werd aangemerkt, ja dat men op het punt stond, om alle *Franschen*, en gevolgelijk ook de Prelaten, als Koninklijke Leenmannen op te roepen tot verdediging van het vaderland; zij verzochten daarom den Paus op hunne verpligting acht te geven, opdat de *Fransche* Kerk in eensgezindheid met den Koning en de Stenden rust mogt genieten.

De Koning schortste de voltrekking van zijne plakaten nog eene poos, maar toen de Paus bij zijn ge-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

gevoelen bleef, gaf hij aan dezelve hare volle kracht; de Paus, die aan de Geestelijken bij eenen Brief verlof gaf, om den Koning in dringende behoeften vrijwillig met geld te ondersteunen, waarschuwde echter den Koning andermaal, om zich geene Kerkelijke straffen op den hals te halen, en schreef aan zijne Legaten in *Frankryk*, dat zij den Koning, indien hij of zijne ambtenaren hen zouden willen verhinderen, de gelden, die voor het Heilige Land verzameld waren, naar *Italië* te zenden, zonder bedenken in den ban zouden doen.

Te gelijker tijd echter verzachtte BONIFACIUS in eenen Brief in Februarij 1297 aan den Koning zijn bovengemeld *Decreet*, verklarende dat hij der Geestelijkheid niet verboden had, vrijwillig en in geval van nood den Koning met geld te ondersteunen. Deze verzachting deed echter bij den Koning weinig af, omdat de Paus tevens bij hem aanhield, dat hij de gelden, die voor hem in zijn Rijk bijeengebragt waren, vrij zou laten uitgaan. Hoe het zij, in Julij van dat jaar gaf de Paus nog eene nadere verklaring uit, waar bij hij het aan 's Konings geweten overliet, om te bepalen, of eene heffing op de Geestelijkheid noodzakelijk ware.

LODEWYK IX tot Heiligen verklaard

Om den Koning te meer te believen, bewilligde hij hem de Tienden van zijne Geestelijkheid voor drie jaren; ook plaatste hij 's Konings Grootvader LODEWYK IX in het jaar 1297 onder de *Heiligen*, welke eer de Koningen van *Frankryk* reeds sedert 50 jaren van de Pausen verzocht hadden, en tot welk einde onder MARTYN IV reeds 63 wonderwerken

ken van LODEWYK, zoo men geloofde bewezen en meer dan 300 getuigen omtrent dezelve onder eede gehoord waren. Thans voltooide BONIFACIUS het Proces van Canonisatie door twee Redevoeringen, in de eerste van welke hij zeide, dat LODEWYKS Heiligheid zoo veel en zoo menigmaal onderzocht was, dat geen ezel alles zou kunnen dragen, wat daar over geschreven was (*). Behalve deze hemelsche waardigheid, beloofde BONIFACIUS ook de aardsche aan het Koninklijke Huis, door zijne hulp toe te zeggen, dat KAREL, Graaf van *Valois*, 's Konings Broeder, tot Roomsch Koning mogt verkoren worden.

De Koning van zijne zijde belette nu niet langer den uitvoer der gelden, die voor den Paus in *Frankryk* verzameld waren. Maar kort daar na geloofde hij door den Paus in meer dan één opzigt misleid te zijn. Deszelfs uitspraak tusschen hem en den Koning van *Engeland* kwam hem partijdig voor, en van de verkiezing van KAREL van *Valois* kwam niets. Om zich te wreken, nam de Koning de Kardinalen COLONNA in zijne bescherming, ook beoorloogde hij den Graaf van *Vlaanderen* op nieuw, dien hij gevangen kreeg. Alzoo de Paus aan twee *Fransche* Bisschoppen de waarneming van hun ambt verboden had, wilde FILIPS zich van het Koninklijk regt

(*) *Bonefacii* VIII. *Sermones duo de Canonizatione Regis Ludovici Sanctissimi, in* DUCHESNE *Hist. Fr. SS. T.* V. *p.* 481. *Ejusd. Bullæ Canoniz. B. Ludovici Reg. Franc. ibid. p.* 486.

V BOEK IV Hoofdst na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

regt bedienen, (*la Regale*,) hetwelk gesteld werd in het ontvangen en besturen der inkomsten van ledigstaande Bisdommen, maar de Paus onderrigtte hem, in het jaar 1299, dat een Bisdom daar door niet openviel. Ook sloot de Koning, in het jaar 1299, tot verdriet van den Paus, een naauw verbond met Keizer ALBERT; evenwel zond hij in 1300 een Gezantschap aan den Paus, in hetwelk WILLEM VAN NOGARET, een geoefend Staatsman, eene voorname plaats bekleedde.

Stout gedrag van den Bisschop van Pamiers.

Ondertusschen deed de Pausselijke Legaat, BERNHARD VAN SAISSET, Bisschop van *Pamiers*, die in het jaar 1301 in *Frankryk* kwam, het smeulend vuur van ongenoegen ligterlaije ontvlammen. BONIFACIUS had dit Bisdom in het jaar 1296 eerst opgerigt, en hem, zonder bewilliging des Konings, tot eersten Bisschop van hetzelve benoemd. Deze Bisschop sprak op eenen gebiedenden toon, en wendde voor, dat, schoon zijn Bisdom binnen de grenzen van *Frankryk* lag, hij echter enkel aan den Paus in het Wereldlijke en Geestelijke onderworpen en geen onderdaan des Konings van *Frankryk* was. Ook dreigde hij het Rijk onder verbod van Godsdienst te brengen, en den Koning zelven in den ban te zullen doen. FILIPS vergenoegde zich echter, met hem van zijn Hof te verwijderen en naar *Rome* terug te zenden; maar de Paus zond hem terstond weder naar zijn Kerspel terug, alwaar hij zich opzettelijk toeleide, om den Koning zwart te maken, ja zelfs trok hij de echte geboorte des Konings in twijfel, en poogde gevaarlijke onlusten te stichten,

met

met hulp van buitenlandſche Vorsten; eindelijk was de Koning genoodzaakt, hem voor den Koninklijken Staatsraad in het jaar 1301 ter verantwoording te roepen, alwaar hij van den Zegelbewaarder PIETER FLOTTE beſchuldigd, en de Aartsbisſchop van *Narbonne* als *Metropolitaan* verzocht werd, hem in bewaring te laten brengen. Toen deze zulks weigerde, liet de Koning zelve hem bewaken, tot dat de Aartsbisſchop hem een verblijf aanwees, hetwelk wel geene gevangenis was, maar van waar hij zich nogtans, zonder 's Konings bewilliging, niet weg kon begeven. Nu beſloot de Vorst zijn gedrag jegens dezen Bisſchop door een Gezantſchap bij den Paus te regtvaardigen, te meer, omdat 'er nog meer beſchuldigingen tegen den Bisſchop waren ingekomen, dat hij het Sacrament der boete voor eene menſchelijke uitvinding had uitgegeven, hoererij had hij voor de Geestelijken niet ongeoorloofd genoemd, en den Paus voor eenen gevleeschden Duivel geſcholden, die tegen God en het regt den Heiligen LODEWYK, die in de Hel was, gecanonizeerd had. Dus eischte de Koning van den Paus de afzetting en ſtraffe van dezen Bisſchop. FLOTTE zal volgens ſommigen den Paus bij deze gelegenheid hartige waarheden gezegd, en hem onder anderen, als de Paus beweerde, dat de Wereldlijke zoo wel als de Geestelijke magt hem toekwam, geantwoord hebben, dat de eerſte bij hem alleen in woorden, maar bij zijnen Koning in der daad beſtond. Anderen echter meenen, dat dit Gezantſchap niet dadelijk plaats hebbe gehad.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

Ook zou het toch geheel vruchteloos geweest zijn, nademaal de Paus ééns vooral besloten had, 'het gevangennemen van zijnen Legaat ten strengsten te straffen, gelijk hij dan ook den Koning den 4den December 1301 aankondigde, dat hij daar door in de Kerkelijke straffen vervallen was, en hem gebood, den Bisschop op staande voet te ontslaan. Tevens ontnam hij den Koning alle voorregten, welke hij voor zich en zijne nakomelingen van den Paus ontvangen mogt hebben, en verbood aan de Prelaten, om den Koning verder met de *Tienden of* andere hulpmiddelen te ondersteunen. Eindelijk ontbood hij alle Prelaten, Domkapittels, Doctoren in de Theologie, en in het Kerkelijk en Burgerlijk regt tegen den 1sten November 1302 te *Rome*, om met hem te raadplegen over de verbetering der gebreken in het Rijk, en het handhaven der Kerkelijke vrijheid. Openlijk met oogmerk, om zich met hen tegen den Koning te verbinden.

Schampere Brief van den Paus, en dergelijk antwoord des Konings.

Maar in het begin des jaars 1302 bragt een nieuwe Pausselijke Legaat eenen allerongestuimigsten en beledigendsten Brief van den Paus aan den Koning mede, dus luidende: „ BONIFACIUS, Bisschop, knecht „ der knechten Gods, aan FILIPS, Koning van „ *Frankryk!* Vrees God, en houd zijne geboden! „ Mits dezen zult gij weten, dat gij aan ons in „ het Geestelijke en Wereldlijke onderworpen zijt. „ De begeving van Geestelijke Ambten en Preben„ den komt u volstrekt niet toe; en als gij eenige, „ die ledig staan, in beslag neemt, moet gij der„ zelver inkomsten voor den volgenden bezitter be-

„ wa-

„ waren. Hebt gij eenige van dezelve begeven; „ dan verklaren wij zoodanige begeving voor nie„ tig, en herroepen alles wat daar bij dadelijk is „ voorgevallen. Die anders denken, houden wij „ voor Ketters."

Verscheidene later Schrijvers, die genegen zijn, om den Paus te verschoonen, hebben de echtheid van dezen Brief zoeken in twijfel te trekken, en willen beweeren, dat PIETER FLOTTE denzelven opgesteld, ten minsten op eene hatelijke wijze hebbe verkort, om den Koning tegen den Paus te meer te verbitteren, bijzonder omdat de Paus in een *Consistorie* van het jaar 1302 zulks ook heeft voorgewend. Maar daartegen is deze Brief 300 jaren lang voor echt erkend, en staat in de oude oirkonden omtrent de vrijheden der Fransche Kerk, ja zelfs stond hij in de *Glosse* der *Decretalen* van BONIFACIUS, welke 40 jaren na hem door den Regtsgeleerden JOANNES ANDREAS te *Bologna* is opgesteld geworden.

FILIPS ten minsten twijfelde zoo weinig aan deszelfs echtheid, dat hij dezen Brief op denzelfden of nog beledigender toon beantwoordde, op deze wijze: „ FILIPS, van Gods genade, Koning van „ *Frankryk*, aan BONIFACIUS, die zich voor Paus „ uitgeeft, weinig of geheel geene groetenis! Mits „ dezen moogt gij, grootste zot, weten: (*sciat tua* „ *maxima fatuitas*,) dat wij in wereldlijke zaken „ aan niemand onderworpen zijn; dat de begeving „ van ledigstaande Kerken en Prebenden ons naar „ Koninklijk regt toekomt; dat derzelver inkomsten „ ons insgelijks toebehooren; dat alle onze gedane

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517

„ en nog te doen zijnde begevingen van kracht „ zijn, en blijven zullen; en dat wij derzelver bezitters mannelijk zullen beschermen. Die anders „ denken, houden wij voor zotten en krankzinnigen." Ook deze Brief heeft men pogen verdacht te maken, maar vruchteloos.

Hoe het zij, aan een wijdloopiger schrijven van den Paus aan den Koning van den 4den December 1301, bekend onder den naam: *Ausculta fili!* heeft men nooit getwijfeld. In hetzelve eischt de Paus gehoorzaamheid aan de bevelen van eenen Vader, en aan de voorschriften van eenen Leeraar, die de plaats van den hoogsten Leeraar bekleedt; misbruikende daar toe *Jer.* I. 10. Verders verwijt hij den Koning vele wanordens in zijn Rijk, onderdrukking zijner onderdanen, en mishandeling der Geestelijkheid; hij had den Koning reeds dikwerf vermaand, maar dewijl deze zijne ooren, als een adder, voor die heilzame lessen gestopt had, maakte hij hem bekend, dat hij zijne Geestelijken naar *Rome* ontboden had, om over de verbetering van den Staat te raadplegen, terwijl de Koning in persoon of door gemagtigden daar bij tegenwoordig zou kunnen zijn, om Gods oordeel van den Paus aan te hooren.

FILIPS hier tegen maakte de krachtdadigste schikkingen, om den Paus te straffen, en aan deszelfs besluiten alle kracht te benemen. Hij verbood bij herhaling den uitvoer van geld uit zijn Rijk, en zond des Pausen *Nuncius* met schande uit zijn Rijk. Ook liet hij dezen grooteren Brief van den Paus in

Fe-

Februarij des jaars 1302 te *Parys* in het bijzijn van vele Grooten verbranden, en zulks des namiddags onder Trompettengefchal door de geheele ftad bekend maken. Tevens hield hij in dat jaar eene vergadering van de Grooten en Prelaten van zijn Rijk, tot welke ook voor het eerst Afgevaardigden der fteden, van Wereldlijke en Geestelijke Genootfchappen geroepen werden, en aan welke men den naam van *Parlament* gaf; aan deze vergadering deed de Koning de hoofdvraag voorftellen: *of zijn Rijk den Paus of hem tot Heer had?* De Adel en de Burgerftand, (*le Tiers Etat*,) antwoordden volkomen naar 's Konings genoegen, maar de Geestelijkheid, hoewel in de hoofdzaak met den Koning inftemmende, verzocht echter verlof, om, volgens 's Paufen oproeping, naar *Rome* te reizen, hetwelk de Koning weigerde. Eindelijk werd befloten, dat de Koning en de Geestelijkheid aan den Paus zelven en de Adel en Burgerftand aan de Kardinalen voorftellen zouden doen, over de regten van den Koning, en de onafhankelijkheid van zijn Rijk.

De Paus beantwoordde den Brief van de Geestelijkheid met bittere klagten over het gene in deze vergadering der Stenden tegen hem befloten was, en verklaarde *de ftelling, dat het Wereldlijke niet aan het Geestelijke onderworpen was, voor eene even groote Ketterij, als wanneer men twee grondbeginfels van alle dingen aannam.*

In het antwoord der Kardinalen aan den Adel en den Burgerftand, ontkennen dezen integendeel, dat de Paus ooit aan den Koning of aan iemand anders

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

geschreven had, dat de Vorst in het Wereldlijke aan hem onderworpen was; ook ontkende zijn teruggekeerde Nuncius, ooit iets dergelijks gezegd of schriftelijk overgeleverd te hebben. Men heeft dit met regt vreemd gevonden, dat de Kardinalen dit konden ontkennen, ten ware dat zij, even als de Paus zelve, als zij zagen, dat zij met deze stelling niet te regt konden komen, die dan niet meer voor de hunne erkenden, maar ze even onbeschaamd weder beweerden, als 'er geene tegenspraak te vreezen was.

In het *Konsistorie*, hetwelk de Paus met zijne Kardinalen in ditzelfde jaar 1302 hield, zag men dit duidelijk, in hetwelk de Kardinaal-Bisschop van *Porto* optredende, om den Paus te verdedigen, beweerde, dat hij zich geenszins de wereldlijke hoogheid boven den Koning had aangematigd, maar terstond daar op, zich zelven als het ware vergetende, zeide deze Kardinaal: *dat de magt van den Paus algemeen en onbeperkt was; dat hij Heer is van alle dingen, zoo wel Wereldlijke als Geestelijke*; en wie daar aan twijfelde, behoorde onder de Ketters; alhoewel *de Vorsten het Wereldlijk regtsgebied hebben, behoort dit eigenlijk van regtswege aan den Paus, als Stadhouder van* CHRISTUS *en* PETRUS; *en hij kan over alle wereldlijke zaken*, met betrekking tot de zonden, *oordeelen*, die daar in begaan worden; maar de uitoefening van het vonnis laat hij aan de Vorsten over, omdat zij het zwaard dragen. Na den Kardinaal sprak de Paus, zeggende, dat, *zoo groote dwaasheid*, namelijk, om te zeggen, *dat de Koning zijn Rijk van hem had*, hem nooit in

de

de gedachte was gekomen; maar dit kon nogtans de Koning niet ontkennen, *dat hij met betrekking tot de zonden aan den Paus onderworpen was.* Hij beklaagde zich, dat zijn Brief door FLOTTE vervalscht was. — Als de Koning zich niet bekeerde, zou hij denzelven, zoo als zijne Voorvaders drie *Fransche* Koningen gedaan hadden, *afzetten als een' kleinen jongen*, (*ficut unum garcionem.*)

Vergeefs poogde de Hertog van *Burgondië*, door eenen Brief aan eenige Kardinalen, zachtheid en gematigdheid aan te raden; hun antwoord was, dat de Paus naauwelijks meer van deze zaak wilde hooren fpreken, ten ware de Koning hem openlijk voldoening gaf. Ook fteeg 's Konings verbittering hooger, toen hij vernam, dat de Paus de oproerige *Vlamingen* met geld onderfteunde; hij verbood dus op nieuw aan zijne Geestelijken, naar *Rome* te reizen, waar tegen de Paus al de genen in den ban deed, die hen in deze reize zouden verhinderen.

Ook begaven zich werkelijk vier Franfche Aartsbisfchoppen, dertig Bisfchoppen, en zes Abten naar des Paufen Sijnode, in het jaar 1302, zoo weinig kon de Koning op de gehoorzaamheid en trouw van deze menfchen rekenen, wier belangen zoo naauw met die des Paufen verknocht waren. Evenwel fchijnt 'er niets beflisfend op deze Sijnode voorgevallen te zijn; maar als een gevolg van dezelve ziet men de vermaarde Bulle *Unam Sanctam* aan, welke de Paus nog in November van dat jaar in het licht gaf, in welke hij de oppermagt van den Paus beweert, en onder anderen uitdrukkelijk zegt: „ Ver-

ders verklaren, zeggen en beslissen wij, dat *alle menschelijke Creature aan den Roomschen Paus onderworpen is, en dat men niet zalig kan worden, zonder dit te gelooven, (omnino esse de necessitate salutis.")*

Het gevolg hier van was, dat men nu voorts aan het Fransche Hof den Paus geheel niet meer verschoonde. Op den 12den Maart 1303, (of in *Frankryk* 1302, omdat men daar toen het jaar met Paschen begon,) hield WILLEM VAN NOGARET, thans Zegelbewaarder in plaats van PIETER FLOTTE, die overleden was, in tegenwoordigheid van vele Grooten en Prelaten, voor den Koning eene Redevoering, in welke hij beweerde, dat BONIFACIUS geen regtmatige Paus was, als hebbende den Pauselijken Stoel door list en bedrog bemagtigd. Hij beschuldigde hem van verscheidene misdaden, van berooving van Kerken, van schandelijken handel met de geloovigen, van geldzucht; hij verklaarde hem voor een' openbaren Ketter, openbaar schuldig aan *Simonie*, die gezegd had, dat hij geene *Simonie* begaan kon, met één woord, voor een' vervalscher van den Godsdienst, een' vijand van God en de Kerk, dien de Koning verpligt was te straffen. Waarom hij den Koning verzocht, ernstig bedacht te zijn op het beroepen eener algemeene Kerkvergadering, op welke de Paus geoordeeld en afgezet kon worden.

Onder deze omstandigheden kwam de Kardinaal LE MOINE, als Pausselijke Legaat, in het jaar 1303 in *Frankryk*, die een *Franschman*, en bij den Koning

ning zeer bemind was, en die in datzelfde jaar te *Parys* een' Kollegie liet bouwen voor Leeraren en Studenten, hetwelk nog tot in de jongste tijden toe zijnen naam gevoerd heeft. Hij kwam met den schijn, om over een vergelijk te handelen, maar in der daad met oogmerk om die *Fransche* Geestelijken, die den Koning getrouw gebleven waren, tot 's Pausen zijde over te halen. Deze Pausselijke Legaat drong bij den Koning aan, om den Paus genoegen te geven, alzoo hij anders te wachten had, dat de Paus Geestelijke en Wereldlijke wapenen tegen hem zou gebruiken.

Op deze voorstellen gaf de Koning een veel bescheidener antwoord, dan men had mogen verwachten; maar vruchteloos. De Paus verwachtte geene verklaringen, maar gehoorzaamheid, en sprak daarom in April des jaars 1303 den ban tegen den Koning uit, omdat hij de Geestelijken verhinderd had, volgens 's Pausen bevel naar *Rome* te reizen, ook bood hij het Koningrijk van *Frankryk* aan Keizer ALBERT aan, die hem antwoordde, dat het, na de verdeeling van het Frankische Rijk, onder de nakomelingen van KAREL *den Grooten*, eene afgedane zaak was, dat de *Oostfrankische* Koningen nooit naar het *Westfrankische* Rijk, noch de Koningen van dit laatste naar het eerste Rijk staan zouden.

In eene nieuwe vergadering der Rijksstenden in het jaar 1303 te *Parys*, traden LODEWYK, 's Konings Broeder, twee andere Grooten, en WILLEM VAN PLASIAN, (DU PLESSIS,) Heer van *Vezenobre*, als beschuldigers tegen den Paus op, om te bewijzen, dat hij een

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

een Ketter en aan vele euveldaden schuldig was. De Adel en Burgerstand waren het terstond met den Koning eens, om eene algemeene Kerkvergadering te bevorderen, en te zorgen, dat de Kerk eenen regtmatigen Paus mogt bekomen. Alleen de Geestelijkheid verzocht uitstel tot den volgenden dag. Op denzelven verscheen PLASIAN, en las eene beschuldiging tegen den Paus voor, welke uit niet min dan 29 punten bestond; onder welke de volgende de voornaamste waren: BONIFACIUS loochent de *onsterfelijkheid der ziel* en het *eeuwig leven;* en heeft daarom zich niet geschaamd, openlijk te zeggen: dat hij liever een hond of ezel wilde zijn, dan een *Franschman*; hetwelk hij niet gezegd zou hebben, als hij geloofde, dat een Franschman eene ziel had, vatbaar voor de eeuwige zaligheid. — Hij gelooft niet, dat de Priester in het *Avondmaal* door de woorden der inzetting het ware ligchaam van CHRISTUS voortbrengt, waarom hij hetzelve ook niet den minsten eerbied bewijst. — Hij zal gezegd hebben: *Hoererij* en dergelijke onkuischheid was geene zonde — hij heeft meermalen gezegd, dat hij, om den Koning en de Franschen te vernederen, *zich zelven, de geheele wereld en de Kerk in het verderf wilde storten* — een Kettersch, door hem zelven en door de Godgeleerden te *Parys* veroordeeld en verbrand Boek heeft hij nederhand weder goedgekeurd — hij heeft *zijn zilveren beeld in de Kerken laten plaatsen*, en daar door de menschen tot afgoderij verleid — hij heeft eenen *Huisduivel*, (*dæmon privatus*,) wiens raad hij in alles volgt;

volgt; waarom hij met regt zeggen kon, wanneer alle menfchen tegen hem waren, zouden zij hem toch niet kunnen bedriegen — hij is een *tooveraar*, die ook waarzeggers raadpleegt — hij heeft de Ketterfche ftelling beweerd: *dat een Paus volftrekt geene Simonie begaan kan* — hij fticht niets dan *oneenigheid* en *oorlogen* onder de Christenen, en heeft gezegd, dat hij tot geen vergelijk zou verftaan, al ware het ook, dat de Zoon van God en PETRUS zelve op de wereld kwamen, om het te bevelen — hij geeft den *Franfchen* den ketternaam van *Patarinen* — hij zal, volgens het algemeen gerucht, aan de *zonde van Sodom* overgegeven zijn — verfcheidene *Kerkelijken* heeft hij zoo laten *flaan*, dat zij 'er van geftorven zijn — fommige *Priesters* heeft hij genoodzaakt, om hem *de geheime biecht te openbaren*, welke hij bekend gemaakt heeft — hij *viert* geheel *geene vasten*, en laat die ook van zijne Hofbedienden overtreden. — De *Bedelmunniken* heeft hij voor *huichelaars* verklaard, door welken de wereld in den grond geholpen wordt. — Hij heeft ALBERT daarom als Keizer erkend, om, zoo als hij zeide, *den hoogmoed der Franfchen te beteugelen*, die aan *niemand ter wereld onderworpen* wilden zijn — hij heeft voornamelijk *het verlies van het Heilige Land veroorzaakt*, doordien hij de gelden, die ten beste van hetzelve beftemd waren, anders befteed heeft — hij is *de bron en grond der Simonie* in alle opzigten — ook heeft hij zijnen heiligen voorzaat COELESTINUS, waarfchijnlijk, omdat hij wist, dat deze op geene voldoende wijze had kun-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

kunnen bedanken, *in eene gevangenis geworpen*, en zoo ſtreng behandeld, dat hij kort daar op geſtorven is; en vele geleerde Monniken, die daar over twisten, of COELESTINUS de regering had kunnen nederleggen, heeft hij insgelijks in den Kerker laten omkomen. — Alle deze Punten nam PLASIAN onder eede op zich voor eene algemeene Kerkvergadering, om welke hij den Koning verzocht, te zullen bewijzen. De Koning liet hier op zijn *appel* aan zoodanige Kerkvergadering, en aan den regtmatigen Paus, door dezelve in plaats van BONIFACIUS te verkiezen, voorlezen; zelfs de Geestelijkheid ſtemde in het beſluit tot eene algemeene Kerkvergadering, doch onder voorwaarden, opdat BONIFACIUS zijne onſchuld voor dezelve zou kunnen openleggen, en zonder dat zij als beſchuldigers tegen hem wilden optreden. Alleen de Aartsbiſſchop van *Narbonne* onderſcheidde zich van zijne medebroederen daar in, dat hij tien punten van beſchuldigingen tegen den Paus inbragt, waar onder die van Simonie, moord, woeker, ketterij enz. Hier bij voegde hij nog, dat de Paus bij twee van zijne getrouwde Nichten kinderen verwekt had, waar bij de Prelaat uitriep: ô die vruchtbare Vader! Kort daar na volgde ook de toeſtemming van het Domkapittel, de Univerſiteit, en de *Dominikanen* te *Parys*, zelfs van negen Kardinalen, behalven eene menigte Biſſchoppen, Abten, Geestelijke Genootſchappen, Steden, Univerſiteiten en Adelijke Heeren. Deze allen onderwierpen zich wel in het Geestelijke aan de beſcherming der Kerk en aan de aanſtaande Kerkvergadering; maar be-

beweerden tevens, dat de Koning van God de magt ontvangen had, om het geloof te verdedigen en te verheffen, waar toe de Prelaten hem zouden bijstaan.

Kort daar na zond FILIPS Gezanten naar *Rome*, om ook de Kardinalen tot het beroepen eener algemeene Kerkvergadering over te halen. Zijn Staatsdienaar NOGARET, die zich reeds te *Rome* bevond, kreeg last, om dit besluit den Paus ter hand te stellen, en het in *Rome* bekend te maken; gelijk hij ook werkelijk deed. Maar BONIFACIUS zich te *Rome* niet veilig achtende, begaf zich met zijn Hof naar zijne geboortestad *Anagni*, alwaar hij verscheidene Bullen, en onder anderen den 1sten September 1303 een verweerschrift uitgaf tegen de beschuldiging van Ketterij, welke hij een liegen en lasteren tegen den Heiligen *Israels* noemde. Doch de voornaamste slag, welken hij den Koning beoogde toe te brengen, zou den 8sten September van dat jaar uitgevoerd worden, in eene Bulle, in welke hij alle zijne onderdanen van hunnen eed ontsloeg, en zelfs op straffe van den ban verbood, hunnen Koning te gehoorzamen. — Doch NOGARET liet den Paus geen' tijd, om deze Bulle openlijk te laten aanplakken. Hij had, zoo als men meende, van zijnen Koning bevel, zich van den Paus meester te maken, en die naar *Lions* te voeren, waar hij op eene algemeene Kerkvergadering zou afgezet worden. Hij had, verbonden met SCIARRA COLONNA, den hoofdvijand van BONIFACIUS, die hem genoodzaakt had, uit *Italië* te vlugten, heimelijk in *Toskanen* vele

De Paus wordt gevangen

fol-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

soldaten aangenomen, aan welke op een' bepaalden dag gelast was te *Anagni* te verzamelen. Met dezen drongen NOGARET en COLONNA den 7den September 1303 in de gemelde stad, onder het geroep: Sterve de Paus BONIFACIUS! Leve de Koning van *Frankryk!* Alhoewel de voornaamste inwoners door geld gewonnen waren, boden echter de overigen in het eerst eenigen wederstand, tot dat NOGARET hen, door vleijende redenen, dat alles ten beste der Kerk geschiedde, zoo ver wist te brengen, dat zij zich met hem vereenigden. BONIFACIUS, thans bijna van elk eenen verlaten, moest, toen men op zijn Paleis aanrukte, COLONNA om een uitstel verzoeken, welk hem voor eenige uren vergund werd. Ondertusschen poogde hij vergeefs, de inwoners van *Anagni* op zijne zijde te brengen; dus begeerde hij van COLONNA schriftelijke opgave van deszelfs eischen, en vond het hard, dat deze niet slechts in de herstelling dier familie, maar in eenen geheelen afstand van het Pausschap bestonden. Na het verloop van het uitstel baanden zijne vijanden zich door het in brand steken van eene Kerk den weg naar zijn Paleis, hetwelk door zijnen Neef verdedigd was, en namen hem gevangen. Zijn geld en kostbare huisraad werd, hoe zeer NOGARET dit poogde te beletten, van de soldaten geplunderd. Inmiddels vermande de Paus zich van zijne ontsteltenis. ,, Dewijl ik," zeide hij, ,, op eene verraderlijke wijze, even als voormaals de Zaligmaker, in de handen van mijne vijanden overgeleverd ben, wil ik ten minsten als Paus sterven!" Daar op liet hij zich

zich den Pausselijken opschik aantrekken, en plaatste zich, met de kroon op het hoofd en het kruis in de hand, op den Pausselijken troon. NOGARET gaf hem, vrij eerbiedig, kennis van het gene in *Frankryk* tegen hem besloten was, en begeerde, dat hij de Kerkvergadering bijeen roepen en voor dezelve verschijnen zou, om zijn vonnis aan te hooren. De Paus antwoordde, dat hij zich gemakkelijk bedaard kon houden, dewijl hij van *Paterinen* veroordeeld werd; met een bits verwijt aan NOGARET, wiens Vader, als een aanklever van deze Ketterschè partij, verbrand was geworden. COLONNA ontzag den Paus veel minder; hij vraagde hem, of hij de kroon wilde nederleggen? en kreeg ten antwoord: Eer mijn leven, op den troon, op welken God mij geplaatst heeft! Maar, toen de Paus in bittere woorden tegen NOGARET, als ook in verwensch ingen tegen deszelfs Koning en 's Konings nakomelingen hevig uitvoer; overlaadde COLONNA hem met scheldwoorden; en sloeg hem met zijn' handschoen in het gezigt; ja hij zou hem vermoord hebben, als NOGARET het niet verhinderd had. Deze vergenoegde zich, met tegen den Paus te zeggen: „ Ondeugende Paus! bedenk de goedheid van mijnen Heer den Koning, die, hoe ver ook zijn Rijk van u afligt, u echter door mij bewaart, en tegen uwe vijanden beschermt, zoo als zijne Voorvaders altijd aan uwe voorzaten gedaan hebben!" Vervolgens gaf hij hem eene wacht, en zorgde voor zijn onderhoud; maar de Paus weigerde iets te gebruiken, uit vreeze, van vergeven te zullen worden,

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517

den, en zou bijkans van honger gestorven zijn, als eene oude vrouw hem niet eenige eijeren en brood gebragt had.

Een zoo treurige toestand bewoog eindelijk na drie dagen de ingezetenen van *Anagni* tot medelijden. De wapens opgevat hebbende, bragten zij een gedeelte der vijandelijke soldaten ter dood, en de overigen met hunne aanvoerders uit de stad gejaagd hebbende, stelden zij den Paus in vrijheid, die nu verklaarde, dat hij aan allen, die hem aangevallen hadden, vergiffenis schonk, en *zelfs* NOGARET en COLONNA van den ban ontslief, maar toen de *Romeinen* hem in hunne stad inriepen en met veel vreugde onthaalden, veranderde hij van zin, en wilde eene Kerkvergadering houden, om een vonnis over den Koning van *Frankryk* uit te spreken.

Dood van BONIFACIUS VIII

Doch woedend hartzeer en schaamte over de ondergane mishandelingen veroorzaakten hem eene hevige ziekte, in welke hij zijn verstand verloor, en zich verbeeldde, dat elk, die bij hem kwam, hem gevangen wilde nemen; in dezen toestand gaf hij den elfden October 1303 den geest, in eenen meer dan tachtigjarigen ouderdom. Anderen voegen 'er bij, dat hij in zijne razernij zich zelven de handen afgeknaagd, en het hoofd tegen den muur aan stukken gestoten zal hebben. Nog algemeener werd kort daar na eene vertelling verspreid, dat zijn voorzaat COELESTINUS hem den ganschen loop van zijne regering en den uitgang van zijn leven voorzegd zou hebben; dat, gelijk hij zijne regering als een

Vos

-aard had, hij die als een *Leeuw* zou uit-, en dan als een *hond* sterven. Welke ge-.de voorzegging, die waarschijnlijk eerst na zij-.i dood uitgedacht is, op meer dan eene wijze .n een versje gebragt is, het volgende strekke tot eene proeve:

> Vulpis intravit, tanquam leo pontificavit,
> Exiit utque canis, de divite factus inanis.

Niet ligt is van eenen Paus, zoo wel bij zijn leven, als na zijnen dood, zoo veel kwaads gezegd en geschreven, als van BONIFACIUS VIII. Men staat hem geleerdheid, ervarenheid in staatszaken en eenen onwankelbaren moed toe, maar alle Schrijvers, eenen enkelen meer Lofredenaar dan Levensbeschrijver uitgezonderd, beschuldigen hem eenparig van onlijdelijke trotschheid, gierigheid en heerschzucht, die alleen bedacht was, om de Kerkelijke magt te verheffen, en zijne nabestaanden met eereposten en schatten te overladen. Hij liet twee duurzame gedenkstukken na; het *zesde Boek der Decretalen*, en *de Instelling van het Roomsche Jubeljaar*, waar van in het vervolg op zijne plaats. Onder zijne Levensbeschrijvingen is 'er eene van een' Benedictijner en Procurator aan het Roomsche Hof, JOANNES RUBEUS, enkel een partijdig Lofredenaar. Deze maakt melding van eene oude vertelling, dat BONIFACIUS in het jaar 1300 bij het openen van het Jubeljaar den eersten dag als Paus gekleed, den zegen hebbe uitgedeeld, maar dat hij zich den tweeden dag met de Keizerlijke kroon, met schepter en zwaard uitge-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

doscht aan het volk vertoonde, om aan het volk te beduiden, dat beide de Wereldlijke en Geestelijke magt hem toebehoorde. Ondertusschen zoekt hij dezelve als belagchelijk voor te stellen, hoe zeer de zaak zelve met het karakter van dezen Paus volkomen strookt. Ook vindt deze Schrijver daar een Goddelijk wonder in, door hetwelk de *zalige dood* van BONIFACIUS buiten twijfel gesteld wordt, dat zijn ligchaam in het jaar 1605 geheel onvergaan gevonden is, zonder op te merken, hoe vele lijken in later tijden ontdekt zijn geworden, die uit natuurlijke oorzaken de verderving ontgaan zijn.

BENEDICTUS XI wordt Paus.

Elf dagen na den dood van BONIFACIUS VIII, den 22sten October 1303, verkoren de Kardinalen, te *Rome* in een *Conclave* vergaderd, den Kardinaal-Bisschop van *Ostia*, NICCOLO BOCCASSINI, onder den naam van BENEDICTUS XI, tot Paus, schoon hij eigenlijk eerst de Xde van dien naam was. Hij was van *Trevigni* in het *Venetiaansche* geboortig; de Zoon van een' Schaapherder, of volgens anderen van eenen Notaris; hij had eerst zijn bestaan gevonden door het onderwijzen van kinderen, naderhand in de Orde der *Dominikanen* getreden, klom hij tot de waardigheid van Generaal dezer Orde, (*Magister Ordinis Generalis*,) en werd om zijne geleerdheid en godsvrucht door BONIFACIUS VIII tot Kardinaal benoemd, gelijk hij dan ook dezen Paus te *Anagni* in den uitersten nood getrouw bleef, hoewel hij zoo vreedzaam, als deze heerschzuchtig en hevig was.

Zijn ge-

FILIPS, Koning van *Frankryk*, had nog bij het le-

leven van BONIFACIUS, PIETER VAN PEREDA, *Prior* van *Chesa*, naar *Italië* gezonden, om zich bij de Roomsche Geestelijkheid en op andere plaatsen over den Paus te beklagen. Deze bleef ook niet in gebreke, bij den nieuwen Paus en de Kardinalen met nadruk aan te dringen op eene algemeene Kerkvergadering, en de veroordeeling van den overledenen Paus, met herhaling der beschuldigingen tegen denzelven. Zoo dra FILIPS de verkiezing van den nieuwen Paus vernomen had, zond hij een Gezantschap in het jaar 1304 aan denzelven, om van den Paus aflaat te ontvangen; inmiddels werd aan den Koning in naam der *Fransche* Natie een merkwaardig verzoekschrift ingeleverd, hetwelk zoo al niet van derzelver vrijere denkwijze, ten minsten van hare verkleefdheid aan den Koning, die haar deze gevoelens had weten in te boezemen, getuigt (*); in hetzelve de oppermagt des Konings in zijn Rijk erkennende, verzoekt zij den Vorst als erfelijk verdediger des geloofs, (*heritage defenseur de la Foy*,) en verstoorder der deugnieten, (*destruiseur des bougres*,) den meergemelden Paus na deszelfs dood openlijk voor eenen Ketter te laten verklaren.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

drag omtrent FILIPS, den Koning van Frankryk

De Paus, genegen tot eene verzoening met *Frankryk*, kwam den Koning zelfs voor, door hem in eene Bulle van April 1304 te melden, dat hij hem, op

(*) *La Supplication du Pueuble de France au Roy contre le Pape Boniface* VIII. *dans les Preuves des Libertez de l'Eglise Gallicane T.* I. *p.* 108-111.

op eene ongewone wijze, om het heil zijner ziel en de eer van zijn Rijk, aflaat fchonk. 's Konings bloed, zeide hij, mogt anders van zijne handen geëischt worden, en hij wilde gaarn negen en negentig fchapen verlaten, om het afgedwaalde in de woeftijn op te zoeken; alleen behoorde de Koning voortaan aan de Kerk gehoorzaam te zijn. Des Konings Gezanten namen de Bulle van aflaat aan, maar zochten het tevens bij de Kardinalen daar toe te brengen, dat zij de zamenroeping eener Kerkvergadering wilden bevorderen, hetwelk de Paus echter van tijd tot tijd uitftelde, waar tegen hij de *Franfche* Kerk weder in hare voorregten herftelde. Alleen behield hij zich den aflaat voor NOGARET nog voor; maar de *Colonna's* had hij vrijwillig van het tegen hem gevelde vonnis ontheven, alleen gaf hij den twee Kardinalen van dit Huis hunne waardigheid en goederen niet terug, welke zij eerst na zijn' dood van de *Romeinen* terug ontvingen; echter floot hij van den aflaat uit allen, die deel hadden gehad aan het gevangennemen van zijnen voorzaat, en aan het plunderen van deszelfs fchatten te *Anagni*, en met name SCIARRA COLONNA en NOGARET.

Behalve de zaken van *Frankryk* had de Paus ook nog andere belangen in en buiten *Italië* te behartigen. Vergeefs poogde hij de verdeeldheden der *Guelfen* en *Gibellinen*, of gelijk zij thans ook genoemd werden, der *Witten* en *Zwarten*, die voornamelijk het gebied van *Florence* verwoesteden, te doen eindigen; maar gelukkiger flaagde hij met het handhaven van zijn aanzien als Leenheer bij FREDERIK,

RIK, Koning van *Sicilië*, en KAREL II, Koning van *Napels*. In *Duitschland* schonk hij zijne voorspraak, hoewel vergeefs, ten behoeve van den Keurvorst GERHARD van *Mentz*, bij den Keizer ALBERT I.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

De dood verhinderde hem meer te verrigten. Hij stierf nog in datzelfde jaar 1304, heel waarschijnlijk aan vergift, zonder dat men heeft kunnen vermoeden, door wien of waarom dit bezorgd was. Zijne Tijdgenooten vereerden hem zoodanig wegens zijne Godsvrucht, dat, op de tijding van zijnen dood, velen zijne voeten kwamen kussen, in den waan, dat God hun daar voor vergeving hunner zonden zou verleenen; ook sprak men van wonderdaden, die op zijne voorbidding zouden geschied zijn; meer geloofwaardig echter is het verhaal, dat hij zijne arme moeder, die men hem in zijde gekleed had voorgesteld, niet wilde erkennen, voordat zij in hare geringe kleeding voor hem verscheen.

Dood van BENEDICTUS XI.

Na den dood van BENEDICTUS XI, in het jaar 1304, waren de Kardinalen in hun *Conclave* te *Perugia* in twee partijen verdeeld, de *Italiaansche*, op welke de invloed der *Cajetani*, nabestaanden van Paus BONIFACIUS VIII werkte, of die zijne *Creaturen* waren, gelijk men zegt; en de *Fransche*, die *Frankryk* en de COLONNA's begunstigde. Eindelijk kwam men, op den slimmen raad van den Kardinaal-Bisschop van *Ostia*, NICOLAUS DA PRATO of DU PRAT, van de *Fransche* partij, overeen, dat de *Italianen* drie buitenlandsche Prelaten zouden benoemen, uit welke de *Franschen* binnen 40 dagen eenen

KLEMENS V wordt Paus.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

eenen Paus zouden verkiezen. Op de benoeming der *Italianen* ftond de Aartsbisfchop van *Bourdeaux* BERTRAND D'AGOUST of DE GOTH, zoo als de *Engelfchen* hem noemden, boven aan; hij was op de *Franfchen* verftoord, die in den oorlog zijn Huis mishandeld hadden, bovendien had hij aan BONIFACIUS VIII veel te danken. De Kardinaal DA PRATO fchreef het drietal ten fpoedigfte over aan den Koning FILIPS, die den Aartsbisfchop bij zich ontbood, tot een geheim gefprek, in eene Abdij in het bosch van *St. Angely*, alwaar zij eerst de Mis hoorden, en voor het altaar aan malkanderen eenen eed van geheimhouding zwoeren. Vervolgens ontdekte de Koning aan den Aartsbisfchop, dat hij het in zijne hand had, hem Paus te maken, doch waar voor hij zes zaken voor zich wilde bedingen. De Aartsbisfchop, verrukt van blijdfchap, beloofde alles, waar op de Koning hem de volgende voorwaarden voorftelde: I. De Koning zou van den ban en II. van alle Kerkelijke ftraffen volkomen ontheven worden. III. Hem zouden, tot zijnen oorlog met de *Vlamingen*, de Tienden van zijn Rijk voor vijf jaren bewilligd worden. IV. Men zou de gedachtenis van BONIFACIUS VIII vernietigen. V. De beide Kardinalen COLONNA zouden ten vollen herfteld en eenigen van 's Konings vrienden tot Kardinalen bevorderd worden. Het zesde punt behield de Koning voor zich, om het hem, als tijd en plaats het zouden toelaten, bekend te maken. Sommigen hebben gegist, dat dit geheim de Orde der *Tempelieren* betroffen hebbe; anderen meenen met

meer

meer schijn, dat het bestaan hebbe in de bevordering van 's Konings Broeder, KAREL van *Valois*, tot opvolger van ALBERT I. op den Keizerlijken troon. De Aartsbisschop beloofde dit alles onder eenen eed op de gewijde *Hostie*. Dit schreef de Koning ten eersten aan den Kardinaal DA PRATO, die met zijne partij zonder uitstel op den 5den Junij 1305 den Aartsbisschop van *Bourdeaux* tot Paus verkoor, tot groote vreugd der *Italianen*, die van dit geheim niets wisten (*).

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Hij nam den naam aan van KLEMENS V. De Kardinalen verzochten hem te *Rome* te komen, maar het zij uit liefde tot zijn Vaderland, of naar den wil des Konings, hoe het zij, hij besloot zich te *Lions* te laten kronen, bij welke gelegenheid Koning FILIPS den teugel van 's Pausen paard eenigen tijd hield, en dit vervolgens aan den Hertog van *Bretagne* overliet, die door eenen instortenden muur doodelijk gekwetst en de Paus zelve van het paard geworpen werd, waar uit kwade voorspellingen voor de nieuwe regering werden opgemaakt.

Hij wordt te Lions gekroond

Al vroeg ontdekte de nieuwe Paus zijne genegenheid voor zijne Neven en Bloedverwanten. Een derzelven, een ongebonden jongeling, loerde, met zijn gevolg, op de burgermeisjes te *Lions*, waar tegen de Aartsbisschop van VILLARS, die tevens Wereldlijk Heer der stad was, den Paus te vergeefs verzocht te voorzien, waar op de VILLARS hem verklaarde, dat hij volgens zijnen pligt de veiligheid der

(*) VILLANI *Hist. Fiorent. L.* VIII. *C.* 80. *enz.*

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

der stad met kracht zou beschermen. Eindelijk werd 's Pausen Neef in eene schermutseling met het volk van den Aartsbisschop omgebragt, waar voor de Paus bij den Koning te vergeefs om voldoening aanhield, terwijl integendeel de Aartsbisschop zoo veel onderſteuning bij zijne familie vond, dat de Paus raadzaam oordeelde, *Lions* te verlaten.

Hij begeeft zich naar Avignon, alwaar de Pausen een' geruimen tijd hun verblijf houden.

Eenige jaren lang hield KLEMENS zich in verschei-dene Steden en Kloosters van *Frankryk* alomme in dat Rijk en ook in *Engeland* bezig met groote geldsommen door gierigheid en hebzucht bijeentescharapen. In het jaar 1309 begaf hij zich naar *Avignon*, eene stad behoorende aan den Graaf van *Provence*, en welke een gedeelte van het oude *Burgundische* of *Arelatensische*, (*Arles*,) Koningrijk uitmaakte, hetwelk toen nog, hoewel wankelbaar, onder de hoogheid van den *Duitschen* Keizer stond. Hier volgden hem de Kardinalen, en het Pausselijke Hof had zeventig jaren lang zijnen Zetel in deze stad.

Geweldig varen de *Italiaansche* Schrijvers tegen deze afwezenheid van den Paus van *Rome* uit, welke zij de *gevangenis van Babel* noemen, en waar aan zij het toenemend zedenbederf van het Roomsche Hof toeschrijven, om hetwelk te beschrijven PETRARCA geene woorden genoeg weet te vinden, alles, zegt hij, in eenen zijner Brieven, was daar te koop, ja de Hemel en CHRISTUS zelve. In eenen anderen Brief zegt hij, dat 'er bij dat Hof geene Godsvrucht, geene liefde, trouwe, eerbied voor God, geregtigheid of billijkheid te vinden was; integendeel, alles was vervuld met liegen

gen en bedriegen; als zijn vriend derwaards wilde komen, was het zoo goed, of hij levendig ter helle daalde. De *Fransche* Schrijvers, die dit zedenbederf niet loochenen, hebben daar tegen beweerd, dat hetzelve door het Pausselijke Hof in *Frankryk* overgebragt en daar alom verspreid was.

KLEMENS V begon terstond na het aanvaarden zijner regering, zijne beloften aan den Koning van *Frankryk* gedaan, te vervullen. Hij verzoende den Koning geheel met de Kerk, en herstelde de Kardinalen COLONNA in het genot van alle hunne voormalige regten en inkomsten, ook benoemde hij tien Kardinalen, onder welken zeven *Fransche* waren; en stond den Koning de Tienden in zijn geheele Rijk toe voor vijf jaren. In het jaar 1308 vernietigde hij eenigermate de twee Bullen van BONIFACIUS VIII, *Clericis Laicos* en *Unam Sanctam*. Maar, als FILIPS in eene bijeenkomst met den Paus te *Poitiers* in het jaar 1307 aandrong, op eene veroordeeling der nagedachtenis van BONIFACIUS VIII, als van eenen Ketter, wist de Paus, op raad van den loozen Kardinaal DA PRATO, den Koning op te houden, door de belofte van eene algemeene Kerkvergadering, om in dezelve het oordeel over BONIFACIUS over te laten aan den Paus en de *Roomsche* Kerk, waar tegen hij alles vernietigde, wat die Paus tegen *Frankryk* en den Koning ondernomen had, alleen zou NOGARET, wegens het gevangennemen van den Paus, na vijf jaren, gewapend tegen de *Saracenen* trekken, en niet dan met verlof der Kerk terug keeren, ook nooit een open-

baar

V BOEK IV Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

baar ambt bekleeden, evenwel zoude deze boetdoening niet nadeelig zijn voor zijne eer (*).

Niet alleen wist dus KLEMENS in dit opzigt den Koning op te houden, maar hij ſtelde hem in eene veel belangrijker zaak geheel te loor. Keizer ALBERT I werd in het jaar 1308 vermoord. Nu zocht

HENDRIK VII van Luxemburg wordt Duitsch Keizer.

FILIPS zijnen Broeder, KAREL VAN VALOIS, tot Keizer te verheffen, met behulp van den Paus, bij wien hij daar ten ſterkſten op aandrong, en om denzelven als te noodzaken, werd in 's Konings geheimen Raad beſloten, dat de Vorst met 6,000 Ruiters den Paus te *Avignon* een bezoek zou geven. Dit beſluit aan den Paus verraden zijnde, ſchreef hij, op aanſtoken van den meergemelden Kardinaal DA PRATO, in het geheim aan de Keurvorsten, om ten ſpoedigſten eenen Keizer te verkiezen, hun daar toe HENDRIK, Graaf van *Luxemburg*, aanprijzende, welke dan ook den 27ſten November 1308 onder den naam van HENDRIK VII verkoren werd; waar door zich Koning FILIPS geheel te leur zag geſteld, juist toen hij naar den Paus wilde reizen, die ook van nu af zijn vriend niet meer was. Ondertusſchen had de Paus hem nog geſchreven, dat hij zijne oogmerken zou bevorderen, en zelfs aan 's Konings Gezanten in *Duitschland* eenen Brief van aanbeveling aan den Aartsbisſchop van *Keulen* medegegeven.

Handelin-

De Koning over dit dubbelzinnig gedrag van den Paus

(*) *Breve Clement. ap.* RAYNALD. *ad a.* 1307. *n.* 10. *pag.* 17. *ſqq.*

Paus ten hoogsten misnoegd, hield te dringender aan op de veroordeeling van Paus BONIFACIUS VIII. KLEMENS had ten dien einde reeds eene Kerkvergadering te *Vienne* beschreven tegen den 1sten October 1310, maar was reeds in het jaar 1309 genoodzaakt, nadere schikkingen te maken. In eene bijzondere Bulle verklaarde hij, dat hij de beschuldigingen tegen BONIFACIUS VIII, en de bewijzen derzelven van zijne beschuldigers zou hooren, op het Feest der Reiniging van MARIA in het jaar 1310, doch te gelijk poogde hij den Koning door deszelfs Broeder daar toe te bewegen, dat hij de zaak liet steeken. Op den bepaalden tijd verschenen NOGARET, DU PLESSIS en anderen, in naam van den Koning, te *Avignon*, onder eene sterke bedekking, die des te noodzakelijker was, omdat de vrienden van BONIFACIUS RAYNALDI van *Suppino*, Bevelhebber der stad *Ferentino*, die wat vroeger afgereisd was, onder weg gewapend overvallen en verscheidenen van zijne reisgenooten omgebragt hadden. Het Proces over BONIFACIUS werd nu eenige maanden achter een voor het Pausselijk *Konsistorie* gevoerd, met de grootste bitterheid, tot dat Paus KLEMENS daar over verdrietig geworden, te meer, dewijl hij voor oproer vreesde, van de zijde der vrienden van BONIFACIUS, met behulp van KAREL van *Valois* en andere Grooten verkreeg, dat de Koning in het jaar 1311 de geheele zaak aan de beslissing van den Paus op eene Kerkvergadering overliet, waar op de Paus die Bulle uitvaardigde, waar van wij boven reeds melding maakten, alles

Gedingen over de nagedachtenis van Paus BONIFACIUS VIII.

ver-

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

vernietigende, wat BONIFACIUS tegen den Koning ondernomen had, ook vergiffenis schenkende aan NOGARET, doch onder de voorwaarden boven gemeld, aan welke hij echter niet voldaan heeft, zijnde voor dat hij ze volbrengen wilde, overleden, nadat de Koning hem tot zijnen Kanselier benoemd, en andere aanzienlijke belooningen geschonken had.

Kerkvergadering te Vienne.

Middelerwijl werd de Kerkvergadering te *Vienne*, in het jaar 1311, in tegenwoordigheid van den Paus, geopend. Op dezelve verklaarde de Paus, zonder verder onderzoek, BONIFACIUS voor eenen regtmatigen Paus, tegen wien de beschuldiging van Ketterij niet bewezen was geworden. Deze uitspraak maakte hij den Koning bekend, die het ook aan moest zien, dat twee Ridders uit *Katalonië* voor de vergadering verschenen, en elk, die de eer van BONIFACIUS zou willen aantasten, tot een kampgevecht uitdaagden. Daartegen verklaarde de vergadering ook, dat den Koning of zijnen nakomelingen, wegens het geen BONIFACIUS tegen hem ondernomen had, geene moeite zou aangedaan worden. Dus eindigde deze tienjarige twist, in welken de Koning wel zijne regten gehandhaafd had, maar waar tegen door de Kerkelijken ook de eer van BONIFACIUS behouden was geworden, en zij hunne blijvende overmagt betoonden. De Koning wreekte zich eenigermate, door te verbieden, dat de verzameling van Pausselijke Decreten door BONIFACIUS, (*Liber Sextus Decretalium*,) voor geene regtbank in zijn Rijk zou mogen aangehaald worden.

Voorts was deze Kerkvergadering bijeengeroepen, voor-

vooreerst om de zaak der *Tempelheeren* of *Tempelieren* te behandelen, waar van in het vervolg; ten tweeden, om eenen *algemeenen kruistogt* te bepalen, waar van reeds elders gesproken is; en eindelijk ook om te zorgen voor eene hervorming van Zeden en den toestand der Kerke (*).

Terwijl KLEMENS V zijn gezag in *Frankryk* gelukkig handhaafde, moest hij tevens het oog houden op de zaken van *Rome* en *Italië*. In *Italië* duurden de twisten en verdeeldheden der *Gibellinen* en *Guelfen*, (eigenlijk *Waiblingers* en *Welfen*, naar twee aanzienlijke Familien,) thans ook *Witten* en *Zwarten* genoemd, steeds voort, zelfs na den ondergang van het Keizerlijke Huis van *Hohenstauffen*, de *Gibellinen* waren der Keizerlijke, de *Guelfen* der Pausselijke partij toegedaan. Nadien sedert meer dan 50 jaren geen Keizer in *Italië* geweest was, waren de *Gibellinen* wel verzwakt, maar boden steeds geweldigen tegenstand, terwijl de *Guelfen* door de Koningen van *Napels*, uit het Huis van *Anjou*, ondersteund werden. Koning ROBERT van *Napels*, die te gelijk Graaf van *Provence* was, in welk Graafschap *Avignon* lag, had eene naauwe betrekking op den Paus, die hem in het jaar 1309 te *Avignon* kroonde, en hem in het jaar 1310 het Stadhouderschap van *Romagna* en *Ferrara* opdroeg; Ook had de Paus hem niet alleen verkoren boven den Koning van *Hongaryë*, die een even goed regt had op het Rijk van *Napels*, maar hem ook beleend

Togt van Keizer HENDRIK VII naar Italië.

(*) HARDUIN. *Act. Concill. T.* III. *p.* 1321-1362.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

leend met het Rijk van *Sicilië*; hetwelk de vermaarde Regtsgeleerde BALDUS ergens in zijne schriften berispt, maar het elders aan APOLLO ter beslissing overlaat, omdat, zegt hij, het belagchelijk ja bijna Kettersch zou zijn, over eene beslissende uitspraak van den Apostolischen Stoel te willen twisten.

Onder deze omstandigheden besloot Keizer HENDRIK VII in het jaar 1315 tot den togt naar *Italië*, om zich te *Rome* als Keizer te laten kronen, en tevens de regten van het Keizerrijk in dat land te herstellen; het zij dan op raad van den Paus zelven, die dus zal gehoopt hebben, gelegenheid te vinden, om naar *Rome* te keeren, en zich van zijne te groote afhankelijkheid van de *Franschen* te ontslaan, maar ten minsten met 's Pausen voorkennis en toestemming, hebbende HENDRIK hem vooraf door een Gezantschap zijn voornemen bekend gemaakt, en den Paus van zijne getrouwheid aan den *Roomschen* Stoel verzekerd. In het geheim nogtans wist de Paus den Keizer allerhande moeijelijkheden in den weg te leggen, opdat 's Keizers gezag in *Italië* niet mogt uitgebreid worden; in het jaar 1309 had hij zelfs aan Koning JAKOB van *Arragon Pisa* en het Eiland *Elba* aangeboden, om die te veroveren, en dan als een Pausselijk Leen te houden; eene gifte, welke MURATORI (*) zelve zich niet onthouden kan, regt schandelijk te noemen. Naauwelijks had ook Keizer HENDRIK zich te *Milanen* de ijzeren kroon, of de kroon van *Lombardyë* laten op-

(*) *Gesch. van Italië* VIII *Deel*, *Bladz.* 293.

opzetten, of al de steden van *Lombardyë* stonden tegen hem op, aangestookt door FILIPS *de Schoone* en ROBERT van *Napels*; te *Rome* zelve, waar hij in het jaar 1312 binnen trok, betwistten hem de *Guelfen*, door Koning ROBERT ondersteund, het bezit der stad, zoodat hij niet eens de *Pieterskerk* in zijne magt kon krijgen, in welke hij gekroond moest worden. De Paus had aan vijf Kardinalen volmagt gegeven, om in zijnen naam deze kroning te volbrengen, maar een Schrijver van deze eeuw verhaalt (*), dat men eenen Brief van den Paus onderschept hebbe, in welken hun verboden werd, den Keizer te kronen. Zij verrigtten echter deze plegtigheid den 27sten Junij 1312, in de Kerk van *Lateranen*, doch onder protest, dat zij daar toe gedwongen waren (†). De Keizer deed bij zijne kroning den gewonen eed aan den Paus, gaf eene schriftelijke Geloofsbelijdenis over, bevestigde alle Plakaten zijner voorzaten tegen de Ketters, en erkende den Paus als Opperhoofd der Kerk.

Ondertusschen was HENDRIK bedacht, om zijne regten als Keizer weder te herstellen. Hij had wel, dewijl zijn leger zeer gesmolten was, *Rome* verlaten, en zich naar *Tivoli* begeven, maar ROBERT, Koning van *Napels*, voor zijne regtbank ontboden hebbende, en deze niet verschijnende, deed hij hem in het jaar 1313 in den rijksacht of ban, en middelerwijl nieuwe versterkingen uit *Duitschland* gekregen

(*) *Albert. Argentin. in Chron. ad a.* 1312.

(†) MUSSATI *de Gest. Henrici* VII. *Cæs. L.* VIII. *C.* 7.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

gen hebbende, tastte hij de *Florentijnen* aan, en floot een verbond met FREDERIK, Koning van *Sicilië*, tegen den Koning van *Napels*. De Paus liet deze beide Vorsten, als beiden aan hem door eenen eed van trouwe verbonden zijnde, vermanen, om zich wederzijds van vijandelijkheden te onthouden, maar de Keizer antwoordde aan de Kardinalen, dat hij aan niemand eenen eed van trouwe had gezworen, en ook niet wist, dat ooit één zijner voorzaten zulks gedaan had. De Paus verzuimde niet den Keizer zijnen gedanen eed onder het oog te brengen, en sommigen hebben den Keizer ook als eenen eedbreker beschuldigd. Doch, de Keizer heeft ongetwijfeld een ander denkbeeld aan den eed gehecht, welken hij aan den Paus gedaan had, en ten minsten geloofd, dat hij nooit zoodanigen eed had afgelegd, die ten nadeele kon strekken van zijne Keizerlijke Hoogheid en der regten van het Keizerrijk.

Dood van Keizer HENDRIK VII.

Hoe het zij, KLEMENS verbood, ten einde zijnen vriend ROBERT uit de verlegenheid te redden, omtrent het midden des jaars 1313, elk en een ieder, op straffe van den ban, het Koningrijk van ROBERT aan te vallen. Doch HENDRIK gaf geen acht op deze bedreigingen. Als één der Pausselijke Afgevaardigden, die hem op zijne togten in *Italië* verzelden, NICOLAUS, Bisschop van *Butrinto* in *Albanië*, of het oude *Epirus*, hem waarschuwde, om de Roomsche Kerk niet te vertoornen, gaf hij hem ten antwoord: „ Wees maar gerust! wij hebben den raad van onze gezworene Raden, (*Clericorum Juratorum*,) gehoord, of wij God beleedigen, wan-

wanneer wij ons zelven verdedigen; en of wij verpligt zijn, geregtigheid te oefenen en misdadigers te ſtraffen; hier mede beleedigen wij God zoo weinig, dat wij zulks doen zouden, indien wij dit nalieten." Toen de Bisſchop hem het voorbeeld, onder anderen van Keizer FREDERIK II herinnerde, die eindelijk door de Kerk vernederd was, zeide HENDRIK: „ Als God voor ons is, zal ons noch de Heer Paus, noch de Kerk te grond helpen, omdat wij God niet beleedigd hebben (*)." Ook volgde in der daad de gevreesde inval in het Rijk van *Napels*, met goed gevolg, waar op de Paus dadelijk den ban tegen den Keizer en den Koning van *Sicilië* uitſprak. Doch hij en ROBERT werden eerlang uit alle gevaar gered door den dood des Keizers den 24ſten Augustus 1313 te *Bonconvento*, een dorp in het gebied van *Siena*. Wij hebben reeds in het vorige van deze Geſchiedenis gemeld, dat men dezen dood van ouds reeds aan vergift heeft toegeſchreven, den Keizer in het Avondmaal in eene gewijde Hostie door eenen *Dominikaner* Monnik toegedeeld. Dit verhaal vindt men niet alleen bij Schrijvers uit de XIVde eeuw, maar een tijdgenoot, die 's Keizers Broeder, BALDEWYN, Aartsbisſchop van *Trier*, zeer wel kende (†), heeft nog deze bijzondere omſtandigheid, dat

(*) *Nicolai, Episc. Betrontinens. Relatio de Henrici VII. itinere Italico ad Clementem V. in* BALUZII *Vitt. Papar. Avenionens. T. II. p.* 1228.

(†) *Auctor Gest. Veneral. Dom. Baldewini de Luczemb. Trever. Archiepiscopi ap.* REUBERUM *SS. Germ. p.* 974.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

dat de Keizer, als zijne Geneesheeren hem voorhielden, dat hij het vergift door een braakmiddel kon kwijtraken, geantwoord hebbe, dat hij liever wilde sterven, dan eene ergernis geven tegen het ligchaam van CHRISTUS, en tot nadeel der Christenen. Daar is dus geene reden, om de waarheid dezer vergiftiging volstrekt te ontkennen.

KLEMENS V verklaart de Venetianen voor oneerlijk.

Tegen geene Mogendheid gedroeg zich de Paus heerschzuchtiger dan tegen de Republiek *Venetië*. AZZO VIII, uit het magtige Huis *Este*, Markgraaf van *Ferrara*, had in het jaar 1308 deze *stad* en haar gebied bij uiterste wil nagelaten aan zijnen onechten Zoon FRESCO, wiens Oom FRANCISCO zijn regt op dezelve met geweld handhaafde. FRESCO gaf daar op de stad aan de *Venetianen* over, tegen een jaarlijksch inkomen van 1,000 gouden Dukaten. FRANCISCO, tegen deze vermogende Republiek niet bestand, begaf zich met de stad *Ferrara* onder de bescherming van den Paus, om ze van de *Roomsche* Kerk te leen te ontvangen. Terstond eischte de Paus van de *Venetianen*, deze *stad* aan hem over te geven, doch dezen, door hunnen *Doge* GRADENIGO aangespoord, weigerden zulks, waar op zij in het jaar 1308 door den Paus in den ban gedaan, en hun land onder verbod van Godsdienst gebragt werd; en toen zij volhardden, en de *Roomsche* troepen van *Ferrara* terug sloegen, liet hij in het jaar 1309 eene allerverschrikkelijkste en onregtvaardigste Bulle tegen hen uitgaan, waar bij hij alle *Venetianen* tot in het vierde geslacht eerloos verklaarde, en hunne Edelen onbekwaam voor eenige Staats-

Staatsbedieningen en zelfs voor den Adeldom. Hij verbood allen koophandel en verkeering met hen; gebood de geheele Geestelijkheid hun land te verlaten, alleen zoo velen uit haar midden achterlatende, als noodig waren, om kinderen te doopen en stervenden te bedienen; en gaf ieder vrijheid, om zich van den *Doge* en alle *Venetianen* meester te maken, en hen tot slaven te maken; hij gaf hunne roerende goederen prijs en verklaarde de vaste goederen verbeurd ten behoeve van de Roomsche Kerk.

Vergeefs beproefde de regering, (*la Signoria*,) den Paus tot onderhandeling te bewegen. Deze schreef eenen kruistogt tegen hen uit; bijna in alle *Fransche* Havens werden hunne koopwaren geplunderd, op de zeekusten van *Genua*, *Toscane*, *Romagna* en *Kalabrien* werden de *Venetianen* tot slaven gemaakt en zelfs vermoord. De regering raadpleegde intusschen met de aanzienlijkste Leeraren van het Kerkelijke Regt en der Godgeleerdheid, en besloot *Ferrara* te verdedigen; maar de Kardinaal-Legaat PELAGRUO rukte met een verbazend leger kruisvaarders in het jaar 1309 voor *Ferrara*, hetwelk hem door verraad in handen viel, waar op hij de inwoners, die de *Venetianen* gunstig waren geweest, liet ophangen, den gevangenen *Venetianen* liet hij de oogen uitsteken, en zond hen dus naar hun vaderland. Ook werd de vloot der *Venetianen* op de *Po* en hun leger te land geslagen. Ook ontstonden 'er binnen 's lands oproeren, die met moeite gedempt werden. Middelerwijl had ook *Ferrara* veel te lijden; alwaar de Paus Koning ROBERT van

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Napels tot Stadhouder benoemde, die 'er eenen Bevelhebber aanftelde met eene bezetting van *Cataloniers*, die de uitgezochtfte booswichten waren. Een oproer in die ftad ontftaan, werd met den dood van vele inwoners en de verwoesting der ftad gedempt.

Toen Keizer HENDRIK in *Italië* gekomen was, zochten de *Venetianen* door zijne bemiddeling eene verzoening met den Paus te bewerken, maar vergeefs. Eindelijk gelukte hun dit in het jaar 1313, door hunnen Gezant FRANCISCO DANDOLO, (DANDULUS,) die van zijne Familie den bijnaam had van *Can* of *hond*; hetwelk aanleiding gaf, dat men hem aan het Pausfelijke Hof fpottenderwijze den *Venetiaanfchen hond* noemde, welke fpotternij hij met de woorden uit het Euangelie bejegende, dat de honden evenwel van de kruimels aten, die van de tafels van hunne heeren vallen. SABELLICUS (*) zegt, dat men verhaalt, dat DANDOLO, tot een wonderbaar voorbeeld van vaderlandsliefde, en onderwerping aan de Kerk, zoo lang met een' *ijzeren* keten om den hals, als een hond, voor 's Paufen disch gelegen hebbe, tot 's Paufen toorn bedaard was; en dat hij daarom eerst van vreemdelingen, doch naderhand ook in zijn vaderland, den bijnaam van *Can* of *hond* gekregen hebbe. Hoe het zij, de Paus ontfloeg de *Venetianen* van den ban. De volgende Paus echter verloor in het jaar 1317 *Ferrara* we-

(*) *Marci Anton. Sabellici Hiftoriæ Rer. Venetar. Decad.* II. *L.* I. *p.* 253.

weder, alwaar de ingezetenen de Pausfelijke bezetting verdreven, en zich weder aan hunne oude Opperheeren, de Markgraven van *Este*, onderwierpen.

KLEMENS in het jaar 1314 Koning ROBERT, na den dood van Keizer HENDRIK VII tot Rijksftedehouder in *Italië* hebbende aangefteld, overleed den 20ften April van datzelfde jaar, te *Roquemaure*, eene ftad in *Languedok*. Van zijne verzameling van Pausfelijke befluiten, (*Clementinarum Libri V.*) zullen wij op eene andere plaats fpreken. De *Italianen* befchrijven zijn karakter heel ongunftig. „Hij was," fchrijft VILLANI (*), „een zeer geldgierig en aan de *Simonie* overgegeven mensch, die alle Geestelijke waardigheden voor geld veil had; ook was hij wellustig, en de Gravin van *Palagorgo*, (*Perigord*,) eene heel fchoone vrouw, Dochter van den Graaf van *Fos*, (*Foix*,) zal zijne beminde geweest zijn. Aan zijne Neven en vrienden liet hij groote fchatten na. Men zegt ook, dat hij, als één van zijne Neven, die Kardinaal was, en daar hij veel van hield, overleden was, eenen grooten Zwartenkunftenaar, (*une grande maëftro di nigromanizia*,) genoodzaakt hebbe, hem te zeggen, waar deszelfs ziel gevaren was. Deze had daar op door zijne kunst eenen Hofkapellaan van den Paus bij de Duivelen in de Hel gevoerd, en hem aldaar een Paleis laten zien, waar deze ziel op een bed van brandend vuur, tot ftraf van de Simonie van den Kardinaal lag; ook had de Kapellaan te gelijk een

Dood van KLEMENS V.

(*) *Hist. Fiorentina L.* IX. *C.* 58.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

een ander Paleis gezien, hetwelk voor den Paus zelven bestemd was; en na dat deze dit aan den Paus verhaald had, was dezelve nooit weder vrolijk geweest, maar was kort daar na gestorven. Als men voor zijn lijk bij nacht in eene Kerk vele kaarsen had aangestoken, ontstond daar door brand, zoodat de kist en het onderlijf van den Paus verbrandde." Welke bijzonderheid, schoon onder eenigzins andere omstandigheden, ook door anderen verhaald wordt. Eén zijner Neven, die alleen 300,000 Dukaten, welke tot eenen kruistogt bestemd waren, zich had toegeëigend, rigtte hem een praalgraf op, hetwelk naderhand van zekeren Graaf van *Armagnac* geplunderd, gelijk ook zijn graf, in de Burgeroorlogen van *Frankryk*, in het jaar 1577 door de Hervormden verwoest, en het overschot van zijn ligchaam verbrand is geworden.

JOANNES XXII.

Dewijl de *Italiaansche* Kardinalen zich zeer beklaagden over den Paus KLEMENS V, en volstrekt geenen Franschman, of gelijk men sprak, geenen *Gaskonjer* tot Paus wilden hebben (*), ontstond 'er onder de Kardinalen een tweespalt over de verkiezing van eenen nieuwen Paus, waar bij de *Fransche* Kardinalen met geweld van krijgsvolk in de stad *Carpentras* drongen, en velen van het gevolg der *Italianen* ombragten, ja zelfs onder het geroep: „ Sterven de *Italiaansche* Kardinalen! Wij willen eenen

(*) Brief van den Kardinaal NEAPOLEO van *Orsini*, (*de Ursinis*) *in* BALUZII *Vitt. Papar. Avenion. Tom.* II. *pag.* 289.

eenen Paus hebben!" op verscheidene plaatsen de stad in brand staken, zoodat de *Italianen* het gevaar van hun leven, door een gat in den muur van het achtergebouw te laten maken, ter naauwer nood ontkwamen. Onder goedkeuring van Koning FILIPS bepaalden de Kardinalen echter weder eene zamenkomst te *Lions*, maar deze Koning overleed in 1314, en eerst in het jaar 1316 kon zijn Zoon en Opvolger LODEWYK X hen in die stad bijeenkrijgen. Deze in datzelfde jaar overleden zijnde, liet zijn Broeder, de Graaf van *Poitiers*, als Rijksbestuurder, dewijl LODEWYK geene kinderen, maar eene zwangere Gemalin nagelaten had, de Kardinalen opsluiten, tot dat zij eenen Paus verkozen hadden, welk middel eindelijk gelukte, zoodat zij den 7den Augustus 1316 den Kardinaal-Bisschop van *Porto* verkoren, onder den naam van JOANNES XXII. Volgens een oud gezegde was deze de Zoon van een Schoenpoetser, volgens anderen van een Herbergier, hoewel anderen hem eene adelijke afkomst, (*militaris progenies*,) geven. Nog is 'er een oud gezegde, dat hij, als de Kardinalen met algemeene afspraak, (*Compromis*,) aan hem de benoeming van eenen nieuwen Paus hadden overgelaten, zich zelven benoemd zou hebben. Eén zijner Levensbeschrijveren verhaalt ook, dat hij bij zijne verkiezing onder eede beloofd zou hebben, nooit een paard of muilezel te zullen berijden, zoo hij niet naar *Rome* terug keerde, en dit zou hij ook gehouden hebben, door zich te scheep naar *Avignon* te begeven, en te voet in zijn Paleis te gaan, hetwelk hij niet

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

verliet, dan om de aan hetzelve gelegene Kerk te bezoeken.

Hij staat naar het bestuur van het Duitsche Keizerrijk.

Terstond na het aanvaarden zijner regering, nam hij deel in de zaken van het *Duitsche* Rijk, tot welks inlandsche beroerten hij twintig jaren lang zeer veel heeft toegebragt. Na den dood van Keizer HENDRIK VII had Paus KLEMENS V in het jaar 1314 beweerd, bij het ledigstaan van den troon, de heerschappij van het Duitsche Rijk te bezitten (*). In October des gemelden jaars verkoor een deel der Keurvorsten FREDERIK, Hertog van *Oostenryk*, en een ander deel LODEWYK, Hertog van *Beyeren* tot Keizer, waar door geheel *Duitschland* in twee partijen verdeeld werd, en dewijl 'er toen geen Paus was, werden de gewone berigten der verkiezing aan den toekomenden Paus gerigt. De nieuwverkozene JOANNES XXII schreef weinige weken na zijne verkiezing in het jaar 1316 aan de beide Vorsten, dat zij malkanderen in vrede en eendragt zouden verstaan, maar in Maart 1517 verklaarde hij zich geheel anders, en beweerde zijn gebied over het Rijk, gedurende het ledigstaan van den troon, en poogde, op die onderstelling het bewind van *Italië* aan den vriend en Vasal der Pausen, den Koning ROBERT, in zijnen naam te bezorgen, en zelfs in *Duitschland* eenen *Rijksvicarius* voor te stellen. In *Duitschland* durfden de beide mededingers zich niet openlijk tegen den Paus verklaren; maar in *Italië* ver-

(*) *Clementinar. L.* II. *tit.* XI. *de Sententia et re judicata Cap.* 2.

verzetten zich de *Gibellinen*, wier partij merkelijk sedert den togt van Keizer HENDRIK het hoofd had opgestoken, met geweld tegen den Paus. MATTHEUS VISCONTI, derzelver hoofd, leide wel in het jaar 1317 zijne waardigheid als Keizerlijke Stadhouder neder, maar door die van *Milanen* tot hunnen Opperheer verkoren zijnde, regeerde hij in *Lombardyë* met een Koninklijk gezag, en het gelukte hem, alle de ondernemingen van den Paus, zelfs eenen tegen hem gerigten kruistogt, te verijdelen.

Twist met LODEWYK van Beyeren.

Zoo lang FREDERIK en LODEWYK om het Rijk met malkanderen kampten, had de Paus zich voor geen' van beiden verklaard; maar toen FREDERIK in het jaar 1322 in den veldslag bij *Muldorf* overwonnen en gevangen was genomen, verdubbelde hij zijne pogingen, om *Lombardyen* aan zijnen vriend Koning ROBERT te bezorgen, waar toe na den dood van MATTHEUS VISCONTI, een kruistogt werd uitgeschreven, en *Milanen* zelve belegerd, hetwelk echter door den tijdigen onderstand van LODEWYK ontzet werd; na welken tijd de vijandschap van den Paus tegen dezen Keizer geene palen meer kende. Reeds in October 1323 gaf hij tegen denzelven eene Bulle uit, waar in hij hem vermaande, zich van het bewind des Keizerrijks zoo lang te onthouden, tot dat de Paus zijne verkiezing zou bevestigd hebben.

LODEWYK zond hier op Gezanten naar *Avignon*, om in onderhandeling met den Paus te komen, maar leverde tevens te *Neurenberg* in December 1323 een nadrukkelijk Protest tegen des Pausen gedrag

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

drag over en een beroep op eene algemeene Kerkvergadering. Inmiddels gaf JOANNES in het jaar 1324 aan 's Keizers Gezanten een uitstel van twee maanden, binnen welke LODEWYK, op straffe van den ban, afzien zou van het onderfteunen van den Ketterschen VISCONTI en het Huis van ESTE, en het regt van den Paus erkennen, om eenen Rijksstedehouder aan te stellen.

Deze pogingen van den Paus waren in *Duitschland* niet zonder gevolg, zoodat de *Oostenrykfche* partij zich op nieuw versterkte; aan welker hoofd zich LEOPOLD bevond, Broeder van den gevangenen FREDERIK. Ook ging JOAN, Koning van *Bohemen*, Zoon van den laatst overledenen Keizer, tot deze zijde over, zich verbindende met KAREL IV, Koning van *Frankryk*, welke beide Koningen met ROBERT, Koning van *Napels*, te *Avignon* kwamen, in het jaar 1324, om over een ontwerp te spreken, ten einde de Keizerlijke kroon op eenen Vorst uit het *Fransche* Huis over te brengen.

De Paus excommuniceert LODEWYK van Beyeren.

Dit gesprek schijnt den Paus, dewijl LODEWYK geen acht op zijne bedreigingen sloeg, aanleiding gegeven te hebben, om den 24sten Maart 1324 LODEWYK dadelijk te *excommuniceren*, of van de gemeenschap der Kerk uit te sluiten. Ondertusschen werd 's Keizers zaak door de Leeraren op de Universiteiten van *Bologna* en *Parys* geregtvaardigd, en 's Pausen gedrag voor onregtmatig verklaard. JOANNES van *Jandun*, een Leeraar der Godgeleerdheid en Wijsbegeerte te *Parys*, en 's Keizers Lijfarts, MARSILIUS van *Padua*, verdedigden den Keizer tegen

gen den Paus in hunne schriften; ook waren de *Minoriten* of *Franciskanen* op deszelfs zijde, om bijzondere redenen; volgens een oud verhaal, maar welks gezag zeer twijfelachtig is, had 's Keizers Kanselier ULRICH HANGÖR, een *Augsburger* Patricier, (gemeenlijk *Magister Ulricus de Augusta* genoemd,) als 's Keizers voornaamste Raadsman, de schuld van de hevige twisten tusschen dezen Vorst en den Paus.

LODEWYK protesteerde op nieuw in een Manifest tegen deze uitspraak van den Paus, en vernieuwde zijn Appel aan eene algemeene Kerkvergadering; in dit Manifest beschuldigde hij den Paus van vele euveldaden, maar bijzonder, dat hij gezegd zou hebben, dat *een Paus alsdan eerst waarlijk Paus zij, wanneer de Koningen en Vorsten met malkanderen oneens zijn*, en dat *de tweespalt van Duitschland en deszelfs Vorsten het heil en de vrede zij van den Roomschen Paus en de Kerk*. Dit Manifest deed zijne werking in *Duitschland*, alwaar die genen slecht onthaald werden, die 's Pausen ban tegen den Keizer verspreiden wilden, ook werd eene menigte schimpschriften tegen den Paus gestrooid, in welken de beschuldiging van Ketterij niet gespaard werd. Ook gehoorzaamde, behalve den Aartsbisschop van *Saltsburg*, geen één Prelaat van *Duitschland* den Paus. De *Dominicanen* sloten wel te *Regensburg* en *Landshut* hunne Kerken, maar als de Burgers hun hier op de aalmoezen weigerden, waren zij ras gedwongen, het voorbeeld der overige Geestelijken te volgen. De *Straatsburgers* wierpen een'

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

een' Priester, die de Bulle van den Paus aan de Kerk had aangeplakt, in den *Rhyn*, en vervolgden hem in booten met riemen en haken, toen hij met zwemmen zocht te ontkomen.

De Paus zet LODEWYK af.

Nog hield zich de *Oostenrykſche* partij echter ſtaande, en vatte zelfs nieuwen moed, toen de Paus in Julij 1324 den ban tegen LODEWYK verzwaarde, als tegen eenen hardnekkigen, (*contumax*,) en hem verbood, den Koninklijken Titel te voeren. Nu werd ook het ontwerp voortgezet, om aan *Duitschland* een' anderen Vorst te geven, ten welken einde de Koning KAREL van *Frankryk* een verbond ſloot met LEOPOLD, waar bij hij beloofde, de vrijheid van deszelfs Broeder FREDERIK met kracht van wapenen te zullen uitwerken, mits dat FREDERIK verlost zijnde van alle aanſpraak op het Keizerrijk zou afzien. Doch dit geheele ontwerp mislukte, door den tegenſtand van BALDEWIN, Aartsbisſchop van *Trier*, ook koos de Koning van *Bohemen* de zijde van LODEWYK, en zelfs LEOPOLD zond de Rijkskleinodien, benevens de zoogenoemde Heilige Lans aan LODEWYK, op hope, van daar door zijns Broeders vrijheid te zullen verwerven. Maar LODEWYK vergenoegde zich met het beſluit van den Rijksdag te *Regensburg* in het jaar 1324, hetwelk geheel ten zijnen voordeele was. LEOPOLD, verbitterd, dat zijn gedane ſtap niets had uitgewerkt, greep weder naar de wapenen, en behaalde op den Keizer eene aanmerkelijke overwinning, welke nadeelige gevolgen aan denzelven dreigde, alzoo de Keurvorsten van *Mentz* en *Keulen* in het jaar 1325 te *Reuſe* niet

ver

ver van *Coblents* aan den *Rhyn* eene bijeenkomst hadden met Hertog LEOPOLD, en de Gezanten van den Paus en den Koning van *Frankryk*, in welken zij beraadflaagden, om dezen Koning tot Keizer te doen verkiezen; doch dit onweder werd door den Broeder van den Keurvorst van *Mentz* gelukkig afgewend, door de aanmerking, hoe fchandelijk het voor *Duitschland* zou zijn, eenen vreemden Heer te ontvangen. Inmiddels floot LODEWYK in dat jaar 1325 eene overeenkomst met zijnen gevangenen FREDERIK, die zijne vrijheid wederkreeg, onder voorwaarde, dat hij van zijne aanfpraak op het Keizerrijk zou afftaan, en met zijne vier Broeders LODEWYK zou helpen tegen alle vijanden, en met name *tegen den genen, die zich Paus noemt, en alle deszelfs medehelpers en begunftigers.* LEOPOLD nogtans bleef den Paus aankleven, die hem zelfs geheel van zijnen Broeder zocht af te trekken.

Groot was thans de verwarring in *Duitschland*, alzoo niemand wist waar aan hij zich te houden had, en deze verwarring werd door den Paus nog vermeerderd, doordien hij uitlandfche Vorsten ophitfte tot verwoestende invallen in het gebied van Keizer LODEWYK. Deze had het Keurvorstendom *Brandenburg*, hetwelk opengevallen was door den dood van WALDEMAR van *Anhalt*, in het jaar 1323 ter leen opgedragen aan zijnen oudften Zoon LODEWYK, maar thans verbood de Paus alle de ingezetenen der landen, die daar toe behoorden, denzelven als hunnen Heer te erkennen, en WLADISLAW, Koning van *Polen*, aan wien de Paus op deze voor-

waar-

waarden den Koninklijken Titel zal bevestigd hebben, viel met een leger *Litthauers*, die grootendeels nog Heidenen waren, in het jaar 1325 in de *Mark Brandenburg*, alwaar zij de verschrikkelijkste verwoestingen aanrigtten, met welke onderneming de Paus nogtans dezen Koning geluk wenschte.

Eindelijk zag Keizer LODEWYK zich genoodzaakt tot een nader verdrag met FREDERIK van *Oostenryk*, aan wien hij in 1325 de volkomene gemeenschap in de regering van *Duitschland* toestond, waar in de Paus weigerde toe te stemmen; nog kwam 'er een andere voorslag in aanmerking, dat LODEWYK aan FREDERIK het Rijk van *Duitschland* overlaten, maar voor zich *Italië* behouden zoude. Doch de dood van LEOPOLD in het jaar 1326 bragt de zaken van FREDERIK spoedig in verval, zoodat LODEWYK zelfs in staat geraakte, om op eenen togt naar *Italië* bedacht te zijn. Ook trok hij werkelijk in het jaar 1327 naar *Italië*. Te *Trente* kwamen hem de voornaamste hoofden der *Gibellinen*, de Gezanten van Koning FREDERIK van *Sicilië*, en vele Bisschoppen en Monniken opwachten, welke zich allen tegen den Paus verklaarden. Met behulp van MARSILIUS van *Padua* en JOANNES *de Janduno*, werden zestien artikelen opgesteld van bezwaren tegen den Paus, wien men voor eenen Ketter verklaarde, en spotswijze *Paap* JAN noemde. Kort daar na liet LODEWYK zich te *Milanen* met de ijzeren kroon van het Rijk van *Lombardyë* kronen.

Middelerwijl sprak de Paus een nieuw vonnis tegen den Keizer uit, hetwelk men zijn *vijfde Proces* noemt,

noemt, den 3den April 1327 verklaarde hij alles verbeurd, wat LODEWYK ter leen bezat, ook het Hertogdom *Beyeren*, en ontfloeg alle zijne Vafallen van den eed van trouwe jegens hem, verbiedende alle Christenen, hem voortaan als Opperheer te gehoorzamen.

V BOEK IV Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

LODEWYK te Rome gekroond

Desniettegenftaande rukte de Keizer naar *Rome* voort; alwaar de Burgers vergeefs den Paus verzocht hebbende, om te *Rome* te komen, de *Guelfen* verjaagden, en de foldaten van Koning ROBERT en van de Paufelijke Legaten buiten de ftad floten; maar het Opperhoofd der *Gibellinen* tot Bevelhebber der ftad aanftelden. Onder zoo gunftige omftandigheden deed Keizer LODEWYK in het begin des jaars 1328 zijne intrede te *Rome*; en liet zich den 16den Januarij van twee Bisfchoppen tot Keizer wijden, terwijl COLONNA hem de kroon opzette, waar na hij eenige wetten afkondigde tegen de Ketters, tegen de fchuldigen aan het kwetfen der Keizerlijke Majefteit, voor de Geestelijkheid enz.

De Paus, die dit niet had kunnen beletten, liet nieuwe vonnisfen tegen den Keizer uitgaan, en verklaarde hem in dat jaar 1328 voor eenen Ketter, en MARSILIUS van *Padua* en JOANNES van *Janduno* (*) voor

(*) Wij hebben van deze beiden onder de Geleerden van dit Tijdperk gefproken. Hier verdient aangemerkt te worden, dat men den laatften gemeenelijk JOANNES van *Gend* (*de Gandavo*) noemt; doch verkeerd. Zijne geboorteplaats was *Jandun*, een klein plaatsje in *Champagne*.

voor Aartsketters, uit hoofde van zeker Boek door deze beide laatstgemelden uitgegeven in het jaar 1324, hetwelk onder den titel: *Defensor pacis* zeer vermaard, en in *Duitschland* verscheidenemalen gedrukt is geworden. Het oogmerk van hetzelve was vrede en rust onder de Volken en in het Rijk te bevorderen, waar toe als een middel bijzonder wordt voorgedragen, dat men de Geestelijke magt binnen hare behoorlijke palen moest terug brengen. In het tweede Deel van dit Boek komen onder anderen de volgende stellingen voor: dat naar de leer der Schrift, *noch de Roomsche, noch eenig ander Bisschop*, Priester of Geestelijke, *zich eenige heerschappij of regtsgebied over iemand mag aanmatigen*; dat PETRUS geene magt of gezag boven de andere Apostelen bezeten heeft; ook *kan van* PETRUS *uit de Heil. Schrift niet bewezen worden, dat hij Roomsch Bisschop, ja, wat meer is, dat hij ooit te Rome geweest is;* dat *men alleen aan de Schrift, of*, waar derzelver zin twijfelachtig mogt zijn, *aan de uitspraak eener algemeene Kerkvergadering, in geloofszaken een onherroepelijk gezag moet geven*, bij welke gelegenheid het bekende gezegde van AUGUSTINUS verklaard wordt: *Ego vero non crederem Euangelio, nisi me Catholicæ Ecclesiæ commoveret auctoritas*; de Paus *kan volstrekt niets voorschrijven, wat ter zaligheid noodig is te gelooven.* Verders wordt bewezen: *dat alleen de Wereldlijke Vorsten het regt hebben, om algemeene Kerkvergaderingen te beleggen* enz.

De Paus had echter ook zijne Schrijvers, en onder

der dezen den *Augustinianer* Kluizenaar, AUGUSTINUS TRIUMPHUS, geboortig van *Ancona*, die in het jaar 1328 in zijn 85ste jaar overleden is. Hij schreef een Boek: *Summa de potestate Ecclesiastica*, hetwelk door hem aan Paus JOANNES XXII werd opgedragen, en in hetwelk hij de Pausselijke magt ten hoogsten toppunt opvijzelt.

DeKeizer zet den Paus af.

Doch deze geschriften van weêrskanten hadden eene magtiger onderfteuning noodig, zouden zij werking doen. De Paus, nog onbewust, dat de Keizer tot in *Rome* was doorgedrongen, gaf in het jaar 1328 bevel tot eenen kruistogt tegen denzelven. Toen hij vervolgens vernam, dat LODEWYK in het bezit der Hoofdstad was, doch dat de Geestelijkheid aldaar grootendeels den Godsdienst weigerde te vieren, vermaande hij dezelve tot standvastigheid; en zocht het ook zoo ver te brengen, dat de *Romeinen* zich meester mogten maken van MARSILIUS en JOANNES van *Jandun*, die insgelijks te *Rome* geweest waren, en van welken de eerste zelfs door den Keizer tot Pausselijken *Vicarius* benoemd was.

Maar van den anderen kant werden insgelijks de uiterste middelen ter hand genomen. Op den 18den April des jaars 1328 hield de Keizer op het groote plein voor de Pieterskerk, alwaar hij in zijnen Keizerlijken sieraad op den troon zat, eene aanzienlijke vergadering van *Roomsche* Grooten, van den Geestelijken en Wereldlijken stand. In dezelve trad de *Augustinianer* Kluizenaar NICOLAUS van *Fabriani* op, en riep driemalen de vraag uit: „ Is hier ook een Zaakwaarnemer, (*Procuratore*,) tegenwoordig,

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

die den Priester JAKOB van *Chaorsa*, (*Cahors*,) zich JOANNES XXII latende noemen, verdedigen wil?" Toen niemand hier op antwoordde, deed een Duitsche Abt eene Latijnsche Redevoering over de woorden 2 *Kon.* VII. 9. *Dit is een dag van blijde boodschap*, waar na een wijdloopig vonnis van den Keizer tegen den Paus werd voorgelezen; waar bij hij den Paus den *geheimzinnigen Antichrist*, ten minsten deszelfs voorlooper noemde, hem voor eenen Aartsketter en schuldig aan Simonie verklaarde, en hem afzette, met last aan zijne ambtenaren en leenmannen, waar zij hem konden vatten, hem als eenen Ketter ter straffe te leiden, en alle verbindtenis met hem verbiedende.

Stoute daad van JAKOB van COLONNA

Misschien was deze stap des Keizers te overhaast; doch onverstandig, onredelijk, buitensporig en verfoeljelijk, kan men denzelven met MURATORI niet noemen. Vier dagen na de bekendmaking van dit vonnis, bestond JAKOB van *Colonna*, uit dat Huis, hetwelk anders zoo Keizerlijk gezind was, op een openbaar plein te *Rome*, in tegenwoordigheid van meer dan 1000 *Romeinen*, eene Bulle van den Paus voor te lezen, 'er bij voegende, dat hij dezelve met den degen in de vuist wilde verdedigen, waar na hij ze aan de deur der naaste Kerk aanplakte, en zich wegmaakte, zonder dat iemand hem vastgehouden had, waar voor de Paus hem kort daar na met een Bisdom beloonde.

LODEWYK benoemt een' nieuwen Paus

Den volgenden dag na het uitgesproken vonnis, gaf de Keizer een gebod, dat een Paus voortaan bestendig zijn verblijf te *Rome* zou nemen, en met zij-

zijne Kardinalen daar blijven zou; vervolgens benoemde hij den 12den Mei 1328 eenen nieuwen Paus, PIETER van *Corbario*, (een dorp in *Abruzzo* in het *Napelsche*,) eigenlijk heette hij PIETER RAINALLUCCI, hij was vijf jaren lang getrouwd geweest, en had zich van zijne vrouw tegen haren wil gescheiden. De Keizer vertoonde hem openlijk op het Plein van de Pieterskerk aan het volk, latende door den Bisschop van *Venetië* driemaal de vraag herhalen: of zij dezen *Franciskaner* tot Paus begeerden, waar op de aanhangers van den Keizer een luid vreugdegeroep aanhieven, hetwelk de overigen volgen moesten. Nu liet de Keizer hem de akte van bevestiging voorlezen, stak hem den ring aan den vinger, hong hem den mantel om, deed hem aan zijne regterhand zitten, en ging met hem tot eene plegtige Mis in de Pieterskerk. Kort daar na benoemde de nieuwe Paus zeven Kardinalen, en alhoewel hij zelve te voren beweerd had, dat de Paus en alle Prelaten eene zoo volkomene armoede moesten waarnemen, als CHRISTUS zelve gedaan had, werd hij echter spoedig belust op een' prachtigen Hofstaat en eene kostbare tafel. De Keizer, die zelve niets minder dan rijk was, ondersteunde hem, zoo veel mogelijk, met geld, het overige moest de Paus zich bezorgen, door het verkoopen van ambten en prebenden, het verleenen van Privilegien en Dispensatien. Bij eene nieuwe plegtigheid in de Pieterskerk zette de Keizer den Paus den scharlaken muts op, terwijl deze hem op nieuw de Keizerlijke waardigheid bevestigde, en den zegen over hem sprak.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517

Het Rijk van NICOLAUS duurde echter niet lang. De Keizer begon gebrek te krijgen aan geld en levensmiddelen, de *Gibellinen* vertrouwden hem weinig, wegens zijn onvoorzigtig gedrag, en de *Romeinen*, die geene vreemde overheersching dulden konden, werden oproerig, zoodat de Keizer op den 4den Augustus 1328 zich genoodzaakt zag *Rome* te verlaten, alwaar een volkomen opstand was uitgeborsten, wordende zijne soldaten met steenen geworpen, en sommigen doodgeslagen, onder het geschreeuw des volks: Sterven de Ketters! Leve de Heilige Kerk! De Keizer moest ook zijnen nieuwen Paus en deszelfs Kardinalen medenemen; doch dewijl deszelfs onderhoud hem te lastig werd, liet hij zijnen Paus te *Pisa* blijven, toen hij zelve in het jaar 1329 naar *Lombardyen* terug trok, en vervolgens naar *Duitschland* keerde. Zelfs wilden de *Pisaners* dezen Keizerlijken Paus niet lang openlijk in hunne stad dulden, en hij moest blijde zijn, dat zekere Graaf aldaar hem eene geheime schuilplaats in zijn huis vergunde, tot in den zomer des jaars 1330.

LODEWYK en zijn Paus zijn genoodzaakt Rome te verlaten.

JOANNES DE XXIIste, die te voren reeds gedurende des Keizers voorspoed den moed niet had laten zinken, maar reeds in Maart 1328 's Keizers kroning voor nietig en van onwaarde verklaard en zelfs gepoogd had, hoewel vergeefs, eene nieuwe verkiezing van eenen Keizer te bewerken, kreeg door LODEWYKS terugtogt uit *Italië* gelegenheid, om zijn gezag niet alleen te handhaven, maar ook zijnen mededinger, den Tegenpaus NICOLAUS, in zij-

JOANNES XXII krijgt den Tegenpaus gevangen.

zijne magt te krijgen. Zoo dra de Keizer *Pisa* in het jaar 1330 had verlaten, verklaarde hij den Tegenpaus bij eene hevige Bulle voor eenen Ketter en Scheurmaker, omdat hij het gevoelen had aangenomen, dat CHRISTUS en zijne Apostelen geen regt van eigendom op iets, maar alleen het vruchtgebruik hadden gehad, en verbood tevens alle gemeenschap met hem. *Rome* onderwierp zich weder aan hem, en deed hem den eed van trouwe; aan den Markgraaf van *Este* liet hij de regering van *Ferrara* over voor eene jaarlijksche schatting van 10,000 Dukaten. Ondertusschen deed hij alle moeite, om den verborgenen Tegenpaus te ontdekken. Eindelijk leverde de Graaf BONIFACIUS van *Donaratico* denzelven in het jaar 1330 aan hem over, onder voorwaarde, dat de Paus hem niet aan het leven straffen, en hem jaarlijks 3,000 Goudguldens tot zijn onderhoud betalen zou. Hier op kwam de Tegenpaus te *Pisa* voor den dag, en zwoer zijne dwalingen openlijk af. Dit deed hij nog eens in Augustus des gemelden jaars, in de vergadering van den Paus en de Kardinalen te *Avignon*, alwaar hij na eene boetrede gehouden te hebben, den Paus, met een' strop om den hals, en met tranen in de oogen, te voet viel; die hem terstond den strop afnam, hem ophief, en den kus des vredes gaf. De Paus gaf hem Absolutie, en nam hem weder in de gemeenschap der Kerk aan; zich echter voorbehoudende, om hem eene boetdoening op te leggen. Sedert heeft PIETER van *Corbario* in een vertrek onder de Pausselijke Schatkamer opgesloten geleefd; hij werd

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

van 's Pausen tafel gespijsd; kreeg tot studeren en bidden verscheidene Boeken; doch hij mogt geen bezoek ontvangen. In deze gevangenis is hij na verloop van drie jaren overleden.

De Paus weigert alle verzoening met Keizer LODEWYK.

In het begin des jaars 1330 was FREDERIK, Hertog van *Oostenryk*, overleden, juist toen LODEWYK naar *Duitschland* terug kwam. Zijn dood had de verzoening van LODEWYK met den Paus kunnen bevorderen, maar deze was al te zeer op LODEWYK verbitterd, zoodat hij op nieuw den ban tegen hem uitschreef, en aan allen het ergste dreigde, die hem als Keizer, of zijn' Zoon als Markgraaf van *Brandenburg* zouden erkennen. Ook had hij OTTO *den Stouten*, Hertog van *Oostenryk*, reeds overgehaald, om tot eene nieuwe Keizersverkiezing te komen. De meeste Priesters en Monniken waren den Paus in zoo ver insgelijks gehoorzaam, dat zij in de steden, in welke de Keizer kwam, geen' Godsdienst hielden, maar de Keizer joeg hen weg, en vervulde hunne posten met anderen. Intusschen bemiddelde JOAN, Koning van *Bohemen*, een verdrag tusschen LODEWYK en het Huis van *Oostenryk*, en deed vervolgens met den Hertog van *Oostenryk* en den Keurvorst van *Trier* een voorstel aan den Paus ter verzoening, volgens hetwelk LODEWYK den Tegenpaus zou laten varen, belijdenis zou doen van zijne misslagen, en zich aan de genade van den Paus overlaten, mits dat hij in zijne Koninklijke en Keizerlijke waardigheid zou bevestigd worden. Maar de Paus, die thans den Tegenpaus reeds in zijne magt had, sloeg ook dit voorstel bits af, en antwoordde,

dat

dat een Ketter en vervolger der Katholijke Kerk volstrekt buiten staat was, om een Christen volk te regeren, tevens den Koning van *Boheme* verzoekende, om eene nieuwe verkiezing te bevorderen.

Evenwel scheen Koning JAN de partij van LODEWYK ijverig te blijven aankleven, toen hij onverziens in het volgende jaar 1331 eene zoo dubbelzinnige houding aannam, dat geene der beide partijen hem volkomen vertrouwen kon. De Keizer, aan wien hij zoo gewigtige diensten gedaan had, benoemde hem tot Rijksstedehouder in *Italië*. Hier werd Koning JAN, toen hij met een leger aankwam, als een algemeen beschermer en vredestichter met opene armen ontvangen, even als voorheen zijn Vader, Keizer HENDRIK VII, zoodat binnen kort de helft van *Italië* zich, zonder geweld van wapenen, aan hem onderwierp. Hij deed zich namelijk bij de *Gibellinen* voor als Gevolmagtigde des Keizers tot den vrede, en bij de *Guelfen* als hun Beschermheer in naam van den Paus. Doch eene bijzondere bijeenkomst, welke hij met den Pausselijken Legaat hield, maakte hem van eene geheime verstandhouding met den Paus tot nadeel der twee partijen verdacht. Allermeest beklaagden zich de *Gibellinen* over hem bij den Keizer, die ook zijne zaken in zoo groote verwarring vond, dat hij in het jaar 1331 eenen Rijksdag te *Frankfort aan den Mein* uitschreef, om op denzelven deswegens te raadplegen. Thans kwam de Paus weder met eene nieuwe Banbulle te voorschijn, en bragt geheel *Duitschland* onder verbod van Godsdienst, aan welke de Geestelijkheid in ver-

Dubbelzinnig gedrag van den Koning van Bohemen

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ſcheidene ſteden gehoorzaamde, terwijl de Hertog van *Sakſen*, de Bisſchop van *Straatsburg* en andere Geestelijke Vorsten tot 's Pauſen zijde overgingen. Doch daartegen verbond Keizer LODEWYK zich met den Hertog van *Oostenryk* en andere aanzienlijke Vorsten, en hield eenen Rijksdag in het jaar 1331 te *Neuremberg*, alwaar hij hevige klagten inbragt over des Pauſen bitterheid en onverzoenlijkheid, waar door de vrede verhinderd werd; ook ſcheelde het weinig, of hij zou den Koning van *Bohemen* voor een vijand des Rijks verklaard hebben, die hem echter wist te vrede te ſtellen, met te betuigen, dat hij in alles, wat hij gedaan had, ten oogmerk had gehad, om 's Keizers verzoening met den Paus te bevorderen. Het blijft nog altijd onzeker, of deze Koning, die voor een' korten tijd zoo veel magt en aanzien in *Italië* verkreeg, meer tot de zijde van den Paus dan van den Koning van *Frankryk* overhelde; ſchoon het laatſte het waarſchijnlijkſte is, dewijl hij kort daar na naar dezen Koning FILIP van *Valois* reisde, en zich naauwer met denzelven verbond. FILIPS ſchijnt zelfs naar het Keizerrijk geſtaan te hebben; en terwijl hij zich voordeed, als wilde hij eenen kruistogt naar het Heilige Land ondernemen, eischte hij van den Paus, dien hij door de menigte *Franſche* Kardinalen, die hem omringde, geheel naar zijne hand ſtelde, onder andere voorwaarden, het Koningrijk van *Arles* of *Burgondië* voor zich en dat van *Italië* voor zijnen Broeder.

LODEWYK

Niettegenſtaande de voorſlagen van LODEWYKS vrien-

vrienden aan den Paus met verachting van de hand waren gewezen, zond LODEWYK echter in het jaar 1331 andermaal Gezanten naar *Avignon*, met eene volmagt, in welke hij als voorwaarden van verzoening voorstelde, dat de eere van het Keizerrijk bewaard zou blijven, en wat de *Franciskanen* en MARSILIUS betrof, deze zouden niet mede in het verdrag besloten worden, dan voor zoo ver zij zich aan den Roomschen Stoel gehoorzaam betoonden, als zij iets tegen het geloof ondernamen, wilde hij hetzelve tegen hen beschermen. Als de Paus 'er op stond, dat hij van den ban niet zou worden vrijgesproken zonder boetdoening, zou dezelve slechts voor korten tijd en niet moeijelijk moeten zijn. Met den twist der bovengemelde Monniken met den Paus over de *armoede van* CHRISTUS, (*der Parfussenkrieg, den sie von Gots armut habent*, staat 'er in het oorspronkelijke,) wilde hij zich niet bemoeijen. Hij bood aan, opdat de eer van den Roomschen Stoel bewaard zou blijven, zich van den Titel van Roomsch-Koning te onthouden voor dien tijd, dat hij van den Paus of deszelfs Gevolmagtigden de kroning zou ontvangen, voorts zou hij of zijne Afgevaardigden den gewonen eed aan den Paus en den Roomschen Stoel doen. In eenen bijzonderen Brief aan den Paus beloofde hij, zich als een getrouwen Zoon en Beschermer der Kerk te zullen gedragen. Doch alzoo hij zich in het opschrift van dezen Brief *Roomsch Keizer* genoemd had, behoeft men zich niet te verwonderen, dat de Paus ook deze aanbiedingen volstrekt verwierp. Evenwel bragt JOANNES, Ko-

doet vergeefs voorslagen tot verzoening met den Paus.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Koning van *Bohemen*, die zich dan bij zijnen Koninklijken vriend te *Parys*, dan bij den Paus te *Avignon*, dan eindelijk op den Rijksdag bevond, het daar toe, dat de Keizer nog eene dergelijke proeve tot verzoening waagde door Afgevaardigden aan den Paus in het jaar 1332, ter bevordering van welke JOANNES zich zelven weder tot den Paus begaf, ook voegden de Hertogen van *Oostenryk* hier hunne verzoeken ten behoeve des Keizers bij. Maar ook deze keer bleef de Paus onbewegelijk.

Keizer LODEWYK, vermoeid door 's Paufen mishandelingen van zoo vele jaren, in *Duitschland* door de Rijksvorsten niet behoorlijk onderfteund, en in *Italië* zonder eenig gezag, door den Koning van *Bohemen* misleid, en den Koning van *Frankryk* wantrouwende, befloot eindelijk in het jaar 1333, van het Rijk afftand te doen, dewijl hij anders in de gemeenfchap der Kerk niet herfteld kon worden, waar naar hij vurig verlangde. Hij ftelde ook werkelijk een gefchrift van affland aan zijnen Neef, den Hertog HENDRIK van *Neder-Beyeren* ter hand, het welk evenwel geheim moest gehouden worden, tot dat de Paus hem van den ban ontflagen had, anders zou deze affland nietig en van geene kracht zijn. De Paus betuigde in het jaar 1334 zijne blijdfchap hier over in eenen Brief aan den Keizer, en zond Gezanten naar *Duitschland*, om dit werk tot ftand te brengen. Maar de overhaasting van HENDRIK, die zich reeds als Keizer begon te gedragen, en zich op dezen affland beriep, ftelde het geheel ontwerp te leur. De meeste Duitfchers verklaarden

'er

'er zich tegen, ook de *Italianen* en Koning ROBERT zelve, terwijl verscheidene Rijksstenden den Keizer voorhielden, hoe schandelijk zoodanige afstand zou zijn; waar op LODEWYK zijne belofte introk, tot welke men hem verleid had, en 's Pausen Gezanten keerden onverrigter zake uit *Duitschland* terug.

Dit ontwerp, het geen eene strekking scheen te hebben, om den Keizer het Rijk te doen verliezen, diende achter na veel meer, om hem in hetzelve te bevestigen. Hij had nu zijne vrienden en vijanden leeren kennen, bijzonder den Koning van *Frankryk*, die thans van den Paus voor zich de Tienden der geheele Kerk voor vijf jaren had afgeperst, als het ware, voor den Heiligen Oorlog. Ook gaf de Paus op zijnen aandrag een *Dekreet* uit, waar in hij, in vertrouwen op God en de Apostelen PETRUS en PAULUS, gebood, dat *Italië voortaan geheel van het Keizerrijk en van het Duitsche Rijk zou afgezonderd blijven* (*). Hier tegen verzette zich Keizer LODEYWK met goed gevolg. Hij verbood, dat niemand in *Duitschland*, volgens des Pausen bevel, de Tienden betalen zou. Hij vertoonde aan de Rijksstenden, hoe nutteloos zulke belasting zou zijn, welke toch niet tot het voorgewende oogmerk zou besteed worden. Als de Kerk eens in rust zou zijn, voegde hij 'er bij, zou hij zelve eenen krijgstogt naar *Jeruzalem* ondernemen, alzoo hij lang genoeg geleefd zou hebben, als hij eens eenen Paus zou

(*) Bij BALUZ. *Vitt. Papp. Avenien. T.* I. *p.* 704.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

zou zien, die zich het heil der zielen aantrok. De tegenwoordige Paus zorgde geheel niet voor het Geestelijke; hij was geheel door het tijdelijke verstikt, en handelde volstrekt bedriegelijk; de gevangen Paus integendeel was in wetenschappen en heiligheid des levens aan de Apostelen gelijk.

Dood van JOANNES XXII.

Niet alleen de Keizer schilderde den Paus op deze wijze af, maar de Geschiedschrijvers dier tijden beschuldigen hem vrij eenparig van *Simonie*. Sedert het jaar 1319 had hij zich het vervullen van alle Kollegiale Stiften der Christenheid voorbehouden, waar door hij onmetelijke schatten bijeenschraapte. Hij bevestigde geene verkiezing van eenen Prelaat, maar bevorderde eenen Bisschop tot Aartsbisschop, en in de daar door opengevallene plaats weder eenen geringeren Bisschop, waar door verscheidene bevorderingen te gelijk noodig werden, welke alle voor de Pauselijke Kamer zeer voordeelig waren. Doch de Keizer liet dit misbruik niet doorgaan, maar wees velen af, die alleen uit kracht van eene Pauselijke Bulle bezit van Duitsche Stiften wilden nemen. Hier door verpligtte hij de hooger Geestelijkheid aan zich; en de Aartsbisschop van *Trier*, die thans aan het Pauselijke Hof een Proces had verloren, beriep zich, steunende op 's Keizers bescherming, op eene aanstaande Kerkvergadering, gelijk de Keizer zelve voor eenige jaren gedaan had, en met welke het thans ernst scheen te worden, alzoo de *Italiaansche* Kardinalen het verblijf van den Paus en hunne afhankelijkheid van *Frankryk* moede scheenen te worden, inzonderheid verbond zich de Kardinaal *Deken* of

of oudste van dit Kollegie, NEAPOLEO, zich ter bevordering eener Kerkvergadering nader met den Keizer, waar bij zich de *Franciskanen* voegden; een gevoelen, hetwelk de Paus had voorgedragen, namelijk, dat de Zaligen niet vóór den dag des laatsten Oordeels God zullen *aanschouwen*, en hetwelk als Ketters werd aangemerkt, doch hetwelk men zegt, dat hij nog vóór het einde van zijn leven zal herroepen hebben, bragt hem ook in geene kleine verlegenheid. Men sprak reeds van niets minder, dan dat de Paus op de aanstaande Kerkvergadering behoorde afgezet te worden. Dan, de dood, die JOANNES XXII in het jaar 1334 in het 90ste jaar van zijnen ouderdom uit het leven riep, verloste hem uit alle gevaren.

Zijn karakter.

Zijne twisten met Keizer LODEWYK hebben hem, inzonderheid wegens zijne onverzoenelijkheid, tot oneer verstrekt; voornamelijk was hij berucht van geldgierigheid. VILLANI (*) verzekert, dat hij 18 millioenen goudguldens aan gemunt geld, en nog zeven millioenen aan huissieraden, juweelen en kostbaarheden heeft nagelaten. Hij was de uitvinder der *Annaten*, of der inkomsten van het eerste jaar, welke hij zich van ieder liet betalen, die eene *Prebende* kreeg, voorts had hij ook zijne goede hoedanigheden. Hij was bescheiden in den omgang, matig in zijne levenswijze, stond bijkans alle nachten op, om te bidden en te studeren, en vierde alle morgens de Misse; hij gaf gaarn gehoor, en voerde

(*) *Hist. Fiorent. L. XI. C.* 20.

V BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

de zijne zaken vaardig uit; hij was klein van persoon en driftig; maar geleerd, scherpzinnig en in zaken van gewigt grootmoedig. Zijne verordeningen, (*extravagantes*,) staan in het Pausselijk wetboek. De schriften, welke hij nagelaten heeft, eenige Kerkredenen, eene verhandeling over de verachting der wereld, en eene andere over de verandering der metalen, zijn van geen aanbelang.

Einde van het Zestiende Deel.

